

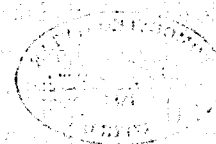
Kovács András

A Kádár- rendszer és a zsidók

Corvina

Kovács András

A KÁDÁR-RENDSZER ÉS A ZSIDÓK

CORVINA

Copyright © Kovács András, 2019

A könyv megjelenését a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány,
a Magyar Zsidó Történeti Intézet és
a Tett és Védelem Alapítvány támogatta.

Jelen kiadvány a jogtulajdonos írásos engedélye nélkül sem
részben, sem egészben nem másolható, sem elektronikus,
sem mechanikai eljárással, ideértve a fénymásolást,
számítógépes rögzítést vagy adatbankban való felhasználást is!

Borítóterv: Sebastian Stachowski

Borítófotó, elől: a Dohány utcai zsinagóga, 1966, FORTEPAN
Borítófotó, hátul: Április 4-i ünnepség a Magyar Izraeliták Országos Képviselő-
(MIOK) székházának dísztermében, 1968. FORTEPAN. A képen balról a harmadik
Benoschofsky Imre, negyedik Seifert Géza, hatodik Scheiber Sándor.

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000693377

Kiadja a Corvina Kiadó Kft., az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

1086 Budapest, Dankó utca 4-8.
E-mail: corvina@lira.hu
www.corvinakiado.hu

Felelős kiadó: Kúnos László, a Corvina igazgatója
Felelős szerkesztő: Gspann Veronika
Műszaki vezető: Kurucz Dóra

ISBN 978 963 13 6613 6

Tördelés: Szabó Rózsa
Nyomtatta és kötötte: Aduprint Kft., 2019
Felelős vezető: Tóth Béláné ügyvezető

2

323
K76

TARTALOM

Előszó	9
Köszönetnyilvánítás	13
Bévezetés	15
Zsidók, politika és „zsidópolitika” a kommunista rendszerben	15
1. FEJEZET	
Izrael és a magyar politika	39
Bévezetés	39
Dokumentumok	53
1. A kivándorlásról	53
2. Találkozó Golda Meirrel	55
3. Második találkozó Golda Meirrel	58
4. Jótételi tárgyalások Izraellel 1.	60
5. A budapesti izraeli követségről	62
6. Jótételi tárgyalások Izraellel 2.	63
7. Jótételi tárgyalások Izraellel 3.	65
8. Találkozó a World Jewish Congress képviselőjével	72
9. A magyar–izraeli kapcsolatokról	76
10. A magyar–izraeli kapcsolatok aktuális kérdései	78
11. Az izraeli kapcsolatok problémái	81
12. Izrael és a szocialista országok közötti kapcsolatok	84
13. Az Izraellel való kapcsolatok elvi alapjai	89
14. A magyar–izraeli gazdasági kapcsolatok	93
15. Összefoglaló a magyar–izraeli kapcsolatokról, 1967	96
16. Kereskedelmi kapcsolatok Izraellel	99

2. FEJEZET

Az Eichmann-ügy

Bevezetés	103
Dokumentumok	112
1. A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának ülése az Eichmann-ügyről	112
2. A Politikai Bizottság határozata utáni feladatok	117
3. Az Eichmann-üggyel kapcsolatos feladatok	119
4. Konzultációk az Eichmann-ügyről	122
5. Izrael követségének segélynyújtási kérelme	126
6. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság álláspontja az Eichmann-ügyben	128
7. Az Izraellel való együttműködésről	133
8. Intézkedések az Eichmann-ügyben	137
9. A Kasztner-ügyről	139
10. S. Mikunis, Izrael Kommunista Pártja főtítkárának levele	141
11. Az Eichmann-ügy a kommunista országok sajtójában. A B'nai B'rith jelentése	143

3. FEJEZET

A hatnapos háború és következményei

Bevezetés	161
Dokumentumok	174
1. Kádár János és Leonyid Brezsnyev telefonbeszélgetése	174
2. A szovjet nagykövet látogatása Kádár Jánosnál	175
3. Kádár János és Leonyid Brezsnyev telefonbeszélgetése	176
4. A szovjet nagykövet találkozója Komócsin Zoltánnal	178
5. Leonyid Brezsnyev személyi titkárának tájékoztatója	179
6. A szovjet nagykövet találkozója Kádár Jánossal	180
7. Az SZKP Külügyi Osztálya helyettes vezetőjének üzenete	182
8. A moszkvai találkozóról	183
9. Kádár János és Leonyid Brezsnyev telefonbeszélgetése	192
10. A Politikai Bizottság ülésének jegyzőkönyve	193
11. Az SZKP Külügyi Osztálya helyettes vezetőjének üzenete	209
12. A szovjet követség tájékoztatója Kádár János számára	210

13. Leonyid Brezsnyev távirata Kádár Jánosnak	211
14. A Politikai Bizottság ülésének jegyzőkönyve	212
15. Hangulatjelentés az izraelita hitfelekezetéről	217
16. Beszélgetés az izraelita egyház vezetőivel	221
17. Hangulatjelentés az izraelita hitfelekezetéről	223
18. A Politikai Bizottság határozata a magyar–izraeli kapcsolatokról	226
19. Javaslat a magyar–izraeli kapcsolatokról	231
20. Vélemény a magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről	244

4. FEJEZET

A nemzetközi zsidó szervezetek Magyarországon

Bevezetés	249
Dokumentumok	262
1. Megbeszélés Meir Vilnerrel, az Izrael Kommunista Pártja Központi Bizottságának tagjával	262
2. Előterjesztés a Zsidó Világkongresszusból való kilépésre	266
3. A Zsidó Világkongresszus törekvései	268
4. Az izraelita hitfelekezet külföldi kapcsolatai	271
5. A Zsidó Világkongresszus 5. konferenciája Brüsszelben	275
6. A Zsidó Világkongresszus 5. konferenciájáról	279
7. Az izraelita hitfelekezet külügyi kapcsolatairól	282
8. Nahum Goldmann és munkatársai látogatása Magyarországon	286
9. Beszélgetés Philip Klutznickkal, a Zsidó Világkongresszus elnökével	289
10. Tárgyalások a Zsidó Világkongresszus vezetőivel	292
11. Az Európai Zsidó Kongresszus budapesti közgyűlésének lehetőségéről	294
12. A Zsidó Világkongresszus főtítkárának álláspontja	296
13. A Zsidó Világkongresszus Végrehajtó Bizottságának ülése Budapesten	298

5. FEJEZET

Az elnyomás mechanizmusai és a zsidók

Bevezetés	301
Dokumentumok	322
1. A zsidó egyház jelenlegi helyzete	322
2. A zsidó egyház	325
3. Az izraelita egyház operatív helyzetéről	329

4. Operatív munka a cionista mozgalom ellen	334
5. A magyar zsidók kártalanításának feltételei	342
6. Jelentés cionista ügyekről	344
7. Az izraeli követség tevékenységéről	348
8. Akció az izraeli követség befolyásának csökkentésére	352
9. Az izraelita hitfelekezet gazdasági helyzete	354
10. Helyzetjelentés a MIOK és a BIH elnökválasztásáról	359
11. Az izraeli hitfelekezet helyzete	362
12. Egyházpolitikai intézkedések az izraelita egyház területén	369
13. Az „Exodus” ügy 1.	372
14. Az „Exodus” ügy 2.	376
15. Az „Exodus” ügy 3.	378
16. Tárgyalás az ÁEH elnökével	380
17. Ügynökjelentés B. I. és társai ügyében	381
18. Az „Exodus” ügy 4.	385
19. A „Nyomda” ügy 1.	389
20. A „Nyomda” ügy 2.	392
21. Jelentés a Magyar Zsidók Világszövetségéről és a zsidó gimnázium volt tanulóinak találkozájáról	394
22. Hazai és külföldi cionisták tevékenységéről	398
23. Operatív jelentés a zsidó hitközségről	401
24. Rendezvények az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 100. évfordulóján	411
25. Jelentés az izraelita egyházi reakció tevékenységéről az elmúlt három évben	416
Levéltári források	423
Levéltárak	423
Webes archívumok	424
Irodalom	425
Rövidítések	431
Névmutató	433

ELŐSZÓ

A magyarországi kommunista rendszer kialakulásától egészen annak bukásáig az illetékes párt- és állami szervek napirendjén folyamatosan megjelennek a zsidókkal, a zsidó intézményekkel és a zsidó állammal, Izraellel kapcsolatos ügyek. Ez a könyv korábban zárt levéltárakban őrzött dokumentumok közzététele és értelmezése révén azt mutatja be, hogy hogyan kezelte ezeket az ügyeket a magyar párt-állam 1957 és 1989 között, hogy milyen volt a Kádár-rendszer „zsidópolitikája”.

A korszakválasztás mellett mindenekelőtt az szól, hogy a magyar kommunista rendszernek ez az időszaka több mint négyszer olyan hosszú volt, mint a sztálinizmus kora (1949–1956), amely ebből a perspektívából akár kivételes állapotnak is tekinthető. A posztstálinista korszak dokumentumai sokkal mélyebb betekintést nyújtanak annak az intézményrendszernek a működésébe, amely a kommunista rendszerben a „zsidó ügyekkel” foglalkozott, és abba a fogalomrendszerbe, ideológiába és nyelvbe, amelyet a rendszer funkcionáriusai a zsidókkal és a zsidó közösséggel kapcsolatban használtak, mint a korábbi korszak iratai.

Nyilvánvaló, hogy a magyar pártállam „zsidópolitikáját” nagyban meghatározta, hogy az ország a szovjet tömb része volt. A külső tényezőktől való függés és a viszonylagos önállóság kölcsönviszonyának megértéséhez rendkívül fontos a környező országokkal – mindenekelőtt a Csehszlovákiával és Lengyelországgal – való összehasonlítás. Ez a dokumentum-válogatás azonban legnagyobbbrészt csak magyar archívumokban őrzött iratokat tartalmaz. Külföldi levéltárakból származó dokumentumokat csak akkor vettünk fel a kötetbe, ha azok közvetlenül kapcsolódnak a magyar iratok által dokumentált ügyekhez. Ezt elsősorban az indokolja, hogy míg Csehszlovákiának és Lengyelországnak a háború utáni zsidósággal és Izraellel kapcsolatos politikájáról már számos alapos dokumentumválogatás és széles körű dokumentum-feldolgozásra épülő monográfia látott napvilágot,¹ addig Magyarországról legfeljebb részkérdéseket tárgyaló tanulmányok

¹ A számos publikáció közül csak néhány példa a legátfogóbbakra: BULÍNOVÁ 1993; LABENDZ 2014; CAŁA 1997; RUDNICKI–SILBER 2009; SZAYNOK 2012.

nyok jelentek meg – ezek is elsősorban az 1945 és 1956 közötti időszakról, jóllehet a holokausztot túlélő zsidók aránya a három ország közül Magyarországon volt a legmagasabb, és 1956 után abszolút számban is több zsidó élt itt, mint a másik két országban együttvéve. A kommunista „zsidópolitika” tehát ebben az országban érintette a legnépesebb és a legtöbb hitközséget működtető zsidó közösséget.

Az 1956-os forradalmat követő repressziók lezáródása utáni magyarországi kommunista rendszert a legliberálisabb, és a Moszkvától a legnagyobb függetlenséget kivívó rendszerként szokás jellemezni. Ezért a magyar vezetés „zsidópolitikáját” is úgy tekinthetjük, mint egy ilyen rendszerben az ebben az időszakban lehetséges legliberálisabb politikát, a magyar zsidó közösség helyzetét és a zsidó intézmények működési feltételeit pedig mint a pártállami feltételek között elérhető maximumot. Ennek a „maximumnak” a jellegzetességeiről és határaitól adnak képet a kötet dokumentumai.

A kötetbe felvett dokumentumokat fontos esetek, események és ügyek köré rendeztük. Ezek az iratok, amelyeket témák szerint csoportosítottunk, és a témákon belül kronológiai sorrendbe szerkesztettünk, nem dokumentálják az egész korszak valamennyi, zsidókkal kapcsolatos ügyét, és az egyes ügyek valamennyi részletét sem. Elsősorban arra törekedtünk, hogy azokban az ügyekben, amelyek valamennyi közép-kelet-európai országban a „zsidópolitika” napirendjére kerültek, részletekbe menően bemutassuk a magyar politikát, és ezáltal a pártállami rendszer működését a régió legnépesebb zsidó közösségének országában.

A kötet öt fejezetében közölt, különféle ügyekben, különféle intézményekben és különféle időszakokban keletkezett dokumentumok – történelmi perspektívából tekintve – szorosan összetartoznak. Összességükben megjelenítik az egész időszakon át szinte változatlan fogalmi és diskurzív keretet, ami Magyarországon, a nyílt antiszemita politikától és alkalmi antiszemita kampányoktól mindvégig tartózkodó kommunista pártállamban is a „zsidó ügyek” kezelésének magától értetődő eszköze volt. A dokumentumok azt bizonyítják, hogy ez a történelmi sztereotípiákból és antiszemita diskurzusokból építkező, a „zsidó ügyek” értelmezésére és az azokról való belső és külső kommunikációra használt fogalmi keret és nyelv a háborút követő évtizedekben a „zsidópolitika” változásai ellenére is mindvégig változatlan maradt. Ez volt az a talaj, ami a „zsidókérdést” a kommunista rendszer évtizedei alatt is, egészen a rendszer bukásának pillanatáig tovább éltette, hogy aztán 1990 után különböző formákban újra megjelenjen a nyilvánosság előtt.

Az első fejezetben az Izraelbe való kivándorlás körüli konfliktusokkal foglalkozó és az Izraellel fenntartott gazdasági és kulturális kapcsolatokat szabályzó politikáról közlünk dokumentumokat. Ezek azt demonstrálják, hogy az országban élő zsidósággal és a zsidó intézményekkel kapcsolatos politikát a szovjet tömb külpolitikai szempontjai mindig is erősen befolyásolták.

A második fejezet az Eichmann-üggyel kapcsolatos magyar dokumentumokat tartalmazza, azokkal a csehszlovák archívumokból származó iratokkal együtt, amelyek révén betekintést kaphatunk egyfelől a nézőpontok különbségeibe, másfelől pedig a tömb országai közötti egyeztetések mechanizmusába.

A harmadik fejezetben a hatnapos háborúval kapcsolatos magyar és a magyar vezetéssel megosztott szovjet források alapján betekinthetünk abba, hogyan működött az európai kommunista rendszerek vezetése válsághelyzetben, milyen eszközöket használt céljainak elérésére a szovjet vezetés, milyen nézetkülönbségek voltak az egyes országok között, és hogyan kezelték ezeket a folyamatos egyeztetések során. Ez a rész olyan dokumentumokat is tartalmaz, amelyekből látni lehet, hogy milyen következményekkel járt a válság a zsidókkal kapcsolatos politikára nézve egy olyan „konszolidált” országban – Magyarországon – is, amelyben a háború után nem indult hivatalos antiszemita kampány, mint Lengyelországban, és belső konfliktusokkal sem küzdött, mint a csehszlovák kommunista vezetés. Ebben a fejezetben közöljük azokat a dokumentumokat is, amelyek a nyolcvanas évek végén az Izraellel való diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéhez vezető folyamat során keletkeztek.

A negyedik fejezetbe olyan dokumentumokat válogattunk be, amelyek a magyar állam egyházi ügyekért felelős hatóságának, az Állami Egyházügyi Hivatalnak a zsidó szervezetekkel kapcsolatos politikáját mutatják be. A dokumentumok többsége a nemzetközi zsidó szervezetekkel kapcsolatosan folytatott politikáról szól, de jól kirajzolódik belőlük az is, hogy milyen stratégiát követtek a dokumentált években a legfontosabb nemzetközi zsidó szervezetek, és hogyan reagáltak kezdeményezéseikre a magyar zsidó intézmények és a magyar állam.

A könyv ötödik fejezetének dokumentumai a zsidó intézményekre és a zsidóságra nehezedő pártállami nyomás és represszió különböző formáit mutatják be. Az itt közölt iratok legnagyobb része a biztonsági szolgálatok archívumából származik. Ezekből kiderül, hogy mely ügyek kerültek a biztonsági szervek látókörébe, mit tartottak fontosnak, milyen célokat követtek, és milyen eszközöket használtak a zsidó közösségek és személyek megfigyelésére, megfélemlítésére.

A kötetbe felvett dokumentumok szövegét olykor rövidítve közöljük. A kihagyások technikai jellegűek, illetve ma már érdektelen részleteket érintenek. A kihagyott részeket így [...] jelöljük. A szövegekben előforduló gépelési hibákat javítottuk, de a nyelvtani hibákat, helytelenül leírt intézmény- és személyneveket nem. A nyelvtani hibákat [sic!] megjegyzéssel jelöljük, a helytelenül leírt nevek helyes formáját a dokumentumban való első előfordulásuk után [szögletes zárójelben] mutatjuk.

A nem nyilvánvaló szövegbeli rövidítéseket is szögletes zárójelek között oldjuk fel. A szövegekben előforduló tisztségviselők neve esetében, ha a szövegben a név monogramformában jelenik meg, igyekeztünk a monogramot feloldani, magán- és személyek nevét viszont akkor is monogramformában közöljük, ha a szöveg azt teljes formájában tartalmazta. Mivel a könyvben közölt valamennyi dokumentum „szigorúan bizalmas” besorolású volt, ezt a megjelölést a dokumentumok fejlécéből töröltük.

Ennek a könyvnek angol nyelvű előzménye a szintén általam szerkesztett és bevezetett *Communism's Jewish Question. Jewish Issues in Communist Archives* című kötet, amelyet a De Gruyter kiadó jelentetett meg 2017-ben. A két könyv tartalma csak részben azonos: a bevezető tanulmányokat átdolgoztam, a magyar kiadásba olyan dokumentumok is bekerültek, amelyek az angol válogatásban nem szerepeltek, viszont kimaradtak olyan iratok, amelyek nem a magyar archívumokból származnak, és nem kapcsolódnak közvetlenül az itt bemutatott ügyekhez.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

E kötet létrejöttében több intézménynek és személynek volt fontos szerepe. A több éven át tartó forráskutatásokat a Central European University Research Support Scheme, a Magyar Zsidó Kulturális Örökség Közalapítvány, a Rothschild Foundation Europe és az Alexander von Humboldt Alapítvány támogatása tette lehetővé. Köszönettel tartozom a berlini Zentrum für Antisemitismusforschung-nak, különösen Werner Bergmann-nak és Stephanie Schüller-Springorumnak, hogy lehetővé tették levéltári kutatások folytatását a berlini archívumokban.

A levéltári kutatásokban való közreműködésért köszönettel tartozom Magyarországon Bohus Katának, Pécsi Verának és Szalai Ágnesnek, Csehországban Marie Crhovának, Eliška Pekárkovának és Luboš Studenýnek. Segítségükért és tanácsaikért köszönetet szeretnék mondani Sergio DellaPergolának, Hajdú Andrásnak, Michael L. Millernek, Tischler Jánosnak, Toronyi Zsuzsának és Ungváry Krisztiánnak. A dokumentumszövegek gondozásáért és a kötet apparátusának létrehozásáért Klacsmann Borbálát, Pécsi Verát és Ruzsa Ágnest illeti köszönet.

A kötet kiadását a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány, a Magyar Zsidó Történeti Intézet és a Tett és Védelem Alapítvány nagyvonalú támogatása tette lehetővé.

BEVEZETÉS

„Zsidók, politika és „zsidópolitika” a kommunista rendszerben” című tanulmányom a közép-európai országokban a kommunista rendszer bukása után megjelent antiszemitizmusról szól. A tanulmány a közép-európai országokban a kommunista rendszer bukása után megjelent antiszemitizmusról szól. A tanulmány a közép-európai országokban a kommunista rendszer bukása után megjelent antiszemitizmusról szól.

A rendszerváltás éveinek antiszemita politikusi ugyanis nem csak képzelt közönséghez beszéltek. A kommunista rendszer bukása utáni években végzett szociológiai kutatások azt mutatták, hogy a kilencvenes évek elején Lengyelor-

szág, Csehszlovákia és Magyarország felnőtt lakosainak minimum 10%-a volt kifejezetten antiszemita tekinthető (lásd Kovács 2011, 32–35). Ez az arány nyilvánvalóan magasabb annál, mint amit az akkoriban még meglehetősen kicsiny és marginális antiszemita csoportok hatása magyarázna. Ez a közeg, amit a zsidóellenesség mozgósító erejében bízó politikusok ekkor megcéloztak, nem a rendszerváltás időszakában jött létre. Úgy látszik, túlságosan is optimisták voltak azok a társadalomtudományi elemzések (lásd pl. KARÁDY 2002, 46–66), amelyek azt várták, hogy a Horthy-rendszer összeomlása és a holokauszt okozta társadalmi megrázkódtatások, valamint a világháború utáni évtizedben lezajló hatalmas strukturális átalakulás az antiszemitizmus fokozatos visszaszorulásához vezetnek. Az alábbiakban olyan tényezőkre szeretnék rámutatni, amelyek fenntartották és az új körülményekhez igazították a zsidókkal kapcsolatos sztereotip gondolkodást, a zsidóellenességet, az antiszemita nyelvet és a politikai antiszemitizmust a holokausztot követő évtizedekben.

A „zsidókérdés” a kommunista rendszer társadalmában

Az első közeg, amelyben ez a felszín alatti folytonosság nyomon követhető, a hétköznapi élet és kommunikáció, a habitusok és mentalitások világa. Nemcsak önéletrajzi regények és visszaemlékezések egész sora idézi fel a zsidókkal kapcsolatos régi történelmi sztereotípiák és a modern antiszemitizmus nyelvének és világképének jelenlétét a mindennapokban a második világháborút követő négy évtizedben (lásd pl. BÁRDOS 1975; 1981; GERGELY 2013), hanem bizonyítják ezt olyan elsődleges források is, mint a politikai rendőrség archívumaiból előkerült anyagok, amelyeket rendszerellenes és egyúttal antiszemita nézeteket hangoztató csoportosulások megfigyelése során titkos eszközökkel gyűjtöttek. „Ha valóban a magyar nép választotta kormány, illetve rendszer volna ez, akkor nem igyekeznének a szellemi szabadságot kiölni az emberekből. A zsidóság pedig mindebben a leghűségesebb kiszolgálójuk. Egyes pályákat maguknak privilegizálnak, oda másokat nem engednek bejutni. Így a sajtó, színház, tévé és rádió, a külkereskedelem elsősorban az ő kezükben van. Miután ők zsidók, a magyar nép érdekeit elhanyagolják, s hatalmuk érdekében kiszolgáltatják az országot a Szovjetunióknak” – idézi az egyik megfigyelt csoport szellemi vezetőjének barátaival való beszélgetését a megfigyelést és a rákövető pert dokumentáló anyagokat feldolgozó történeti

munka (STANDEISKY 2007, 104).¹ A „zsidókérdés” nyelvének és az antiszemita gondolkodás idiómáinak felszín alatti továbbélését szisztematikus szövegelemzéssel mutatja ki Kunt Gergely mentalitástörténeti monográfiája, amelyben kamaszok 1939 és 1957 között írt naplóinak analízise után arra a következtetésre jut, miszerint a zsidókkal kapcsolatos sztereotípiák, előítéletek és az antiszemita világmagyarázatok a háború utáni években is rendületlenül elevenek maradtak, és fennmaradásukban a családi szocializáció szerepe volt a döntő.

„Az a tény, hogy e vélekedések nyilvános vállalását [1945 után – KA] már törvény büntette... meglehetősen csekély szerepet játszott. A naplók egyértelműen jelzik, hogy a kamaszok és felnőttek számára egyaránt biztonságosnak tekintett magánszférában e képzetek továbbra is jelen voltak.” (KUNT 2018, 411.)

Ezzel teljesen egybecsengenek a történész Engel Pál visszaemlékezései, aki a következőképpen idézi fel a kategóriákat, amelyeket gyermekkorában, az ötvenes évek elején családtagjai használtak a társadalom különféle csoportjainak azonosítására:

„Keresztény” polgárrá neveltetésem [...] azzal egészült ki, hogy apránként megismertem a helyem a társadalomban. Hogy vannak „prolik”, vannak „kispolgárok” és vannak „zsidók”. Mi ellenben „úriemberek” vagyunk... (ENGEL 2001).²

A modern antiszemitizmust magyarázó elméletek szerint a zsidókról elterjedt sztereotípiák és előítéletek csak egyik komponensét képezik az antiszemitizmusnak. Az előítéletek valójában akkor szerveződnek „izmussá”, ha sokféle társadalmi interakció, konfliktus és helyzet értelmezési keretként használják őket, vélt és valóságos társadalmi igazságtalanságok magyarázatától történelmi katasztrófák „megértéséig”. A szocializáció során megismert és megtanult sztereotípiák, előítéletek, idiómák önmagukban még nem képeznek ilyen koherens értelmezési kere-

¹ A lengyelországi hétköznapi antiszemitizmusról lásd CALA 1995; az antiszemitizmus megjelenését az 1967 utáni antiszemita kampány során keletkezett hangulatjelentésekben tárgyalja SZAYNOK 2012. 430. skk.

² Az antiszemita sztereotípiák folytonosságáról az ötvenes és hatvanas évek értelmiségi magánbeszélgetéseiben lásd STANDEISKY 2007, 79–95.

tet. Bármily közismertek és elterjedtek voltak is ezek, a régi zsidókép továbbélő sémái még nem lettek volna elegendők az antiszemitizmus mint világnézet hosszú távú fennmaradásához. Karády Viktor joggal feltételezte, hogy az 1945 előtti antiszemita politikai és társadalmi rendszer dicstelen bukása, a korábbi vezető elitek kompromittálódása, a holokauszt okozta társadalmi megrendülés, és új, a zsidóellenességet deklaráltan elutasító ideológiák és normák nyilvános dominanciája akár meg is rendíthette volna az érzékelt világ antiszemita értelmezésének kereteit. Ez azonban nem történt meg, és ennek okát abban kereshetjük, hogy a túlélő zsidók és nem zsidók között új konfliktusok alakultak ki, amelyek megnyitották a lehetőséget az antiszemita értelmezési keretek átszabására, a régi sztereotípiák és diskurzív sémák felhasználásával.

A háború és a holokauszt utáni években az összes közép-európai országban jelentős feszültség keletkezett az üldöztetéseket túlélő zsidók és a nem zsidók között a két világháború közötti korszak antiszemitizmusa, a zsidók diszkriminációjáért és üldözéséért való felelősség kérdése, a zsidóüldözésekben való részvétel jogi számonkérése, a zsidók elkobzott és elrabolt tulajdonának restitúciója, az örökös nélkül maradt zsidó vagyonok sorsa és az üldöztetésekért való jóvátétel kérdése miatt (lásd DUSCHINSKY et al. 1953; BIBÓ 1986; GROSS 2006; LÁNIČEK 2013). Fokozta ezt a feszültséget az is, ahogy a nem zsidó társadalom egy nagy része a túlélő zsidók háború utáni státusát, gyors társadalmi mobilitását érezte. Számosan „zsidó hatalomként” tekintettek az új rendszerre, látván zsidó származású politikusok szembetűnő jelenlétét a közép-európai baloldali és kommunista pártok vezetésében, a háború utáni kormányokban, az új hadsereg és az erőszak-szervezetek tisztikarában. Ugyanezt a percepciót erősítette – különösen Magyarországon, ahol jelentős számú zsidó túlélő volt – a régi rendszerben diszkriminált zsidók azon természetes törekvése, hogy behozzák a mobilitási hátrányokat, amelyeket az egyetemi tanulmányok folytatását és meglévő képzettségüknek megfelelő foglalkozások betöltését lehetetlenné tevő antiszemita törvények okoztak (lásd KARÁDY 2002, 141–186; KOVÁCS 2004; SMOLAR 1987; KRAJEWSKI 2000; SCHATZ 1991; GROSS 2006, 226–243). Bibó István híres tanulmányában már a háború után részletesen bemutatta, hogyan befolyásolta az antiszemita „tudás” azokat a narratívákat, amelyek zsidók és nem zsidók interakcióiról és konfliktusairól igen korán, már az 1867-es emancipáció utáni időszakban létrejöttek, és amelyek a keresztény és zsidó középosztályt egymástól elválasztó szociológiai csoportthátárokat igazolták és erősítették (lásd pl. KARÁDY 2000; UNGVÁRY 2012,

20–38). Ezeket a narratívákat a háborús tapasztalatok és a kommunista hatalomátvétel utáni évek tapasztalatai sokszor felerősítve termelték újjá, hiszen a holokauszt után zsidó és nem zsidó emlékezet, kölcsönös „tapasztalat” még élesebb ellentétbe került egymással, mint korábban (BIBÓ 1986, 621–798, kül. 653. skk; KOVÁCS 2008; SMOLAR 1987; MARGOLIUS-KOVÁLY 1997, 45–47; LÁNIČEK 2013, 188–190). Kunt is rámutat arra, hogy a családi szocializáció során elsajátított, látens módon folytonosan jelenlévő antiszemita „tudást” a háború után is mindig konkrét helyzetek aktivizálták. Ilyen helyzeteket hoztak létre például a háború utáni évtizedben lezajlott radikális társadalmi változások: az elitek kicserélődése, egyes rétegek gyors státusvesztése, más csoportok társadalmi felemelkedése, és az ezekkel járó érdek-, norma- és értékkonfliktusok. De a „zsidókérdés” nyelve a radikális változások időszaka után, a kommunista rendszer konszolidált időszakában sem halványult el, hanem sokszor megjelent például – kódolt formában – egymással konkuráló értelmiségi csoportok konfliktusaiban, így a régi „urbánus-népi” konfliktus kontextusában. Ez esetenként olyan intenzitással történt, ami már a politikai vezetés figyelmét is felkeltette.

[Az MTA Történettudományi Intézetén belüli konfliktusokban – KA] régóta meglévő „urbánus kontra népi” ellentét látens állapota is jelentős – ha nem fő – tényező. [...] Mindenki tud az ellentétekről, a történész vezető pozíciók betöltésénél pontos statisztikájuk van a zsidó és nem-zsidó funkcionáriusokról, ahogy mondják, lámpással se lehet ezekben a pozíciókban népi származású elemeket találni. [...] Valamilyen formában kellene a kérdéssel foglalkozni, mert az általuk elmondott statisztika szerintük az antiszemitizmus intézményesített fokozása.³

Így adja vissza 1967-ben a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében tapasztalt konfliktusokat a párt helyzetjelentésre kiküldött funkcionáriusa.

A háború utáni magyar társadalomban tehát a zsidósággal kapcsolatban folyamatosan kialakultak olyan konfliktusok, amelyek megerősítették az ezek értelmezésére kéznél lévő, a szocializáció, a társadalmi tanulás során korábban elsajátított sémákat, az érzékelt csoportthátárokat, és az ezeket tartalommal felruházó sztereó-

³ MNL OL, M-KS, 288/36/5/1967 (1967. október 30.).

típiákat és előítéleteket. Bár az antiszemita valóságérzékelés és értelmezés tartalma részben átalakult – a Zsidó Bankár helyét a Zsidó Párttitkár vette át –, struktúrája változatlan maradt. A politika ezeket a folyamatokat ugyan a nyilvánosság felszíne alá szorította, de nagyon is számon tartotta, és közel sem ártatlan naivitással kezelte.

A „zsidókérdés” és a „zsidópolitika” a kommunista rendszerekben

Az antiszemita sztereotípiák, előítéletek, diszkurzív sémák és világértelmezési keretek folytonossága a nyilvánosság felszíne alatt nagyon fontos tényező az antiszemitizmus háború utáni továbbélésének magyarázatához. Azonban ez a kötet, a benne közölt dokumentumok és a hozzájuk fűzött kommentárok egy másik, az előbbieknél sokkal ritkábban elemzett, de hatását tekintve legalább ugyanilyen fontos tényezővel foglalkoznak: a kommunista rendszer „zsidópolitikájával”. A válogatás azt a máshol már megfogalmazott hipotézist kívánja alátámasztani, miszerint ez a politika nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a nyilvános tiltás negyven éve alatt is fennmaradjanak az antiszemita gondolkodási sémák és az ezeket hordozó nyelv, függetlenül attól, hogy a kommunista vezető politikusok antiszemiták voltak-e vagy sem.

A második világháború után Közép-Kelet-Európában hatalomra került kommunista pártok, a társadalom feletti lehető legszorosabb kontroll megszerzésére törekedve, a túlélő zsidóság valamennyi politikai, társadalmi, kulturális és vallási intézményét is vagy felszámolták, vagy a pártállam teljes ellenőrzése alá vonták. Annak ellenére azonban, hogy a zsidó intézményeket és a zsidó közösségi életet teljes mértékben uralmuk alá hajtották, ezek a pártok a rendszer fennállása alatt mindvégig zavaró tényezőnek tartották a zsidók mint vallási és etnokulturális csoport jelenlétét a társadalomban, és az időnként nyíltan is kifejezésre jutó konfliktusokat a zsidókkal kapcsolatos történelmi emlékezet terén. Folyamatosan a politikai napirenden tartottak különféle, a zsidósággal kapcsolatos ügyeket, és ily módon állandóan (újra)teremtették a maguk számára a „zsidókérdést”, amelyet aztán újra és újra „megoldani” törekedtek. (Kovács 2014, 137.)

Ez a többnyire leplezett, de szünet nélküli igyekezet folytonosan táplálta a meggyőződést, miszerint „zsidókérdés” továbbra is létezik, és ez nagy mértékben magyarázza az antiszemitizmus hirtelen, nyílt megjelenését 1990 után.

A közép-kelet-európai kommunista pártok „zsidópolitikáját” számos tényező határozta meg, és ezek súlya időről időre változott. A helyi sajátosságok nyilván nagy szerepet játszottak a „zsidópolitika” alakításában: befolyásolta a zsidóság jogi, gazdasági és társadalmi státusának történelmi alakulása az adott országban – például vallásfelekezetként vagy népcsoportként tartották-e nyilván, jobban vagy kevésbé asszimilálódott-e a többségi társadalomba –, a helyi antiszemita hagyomány, az ország szerepe a második világháborúban, a holokauszt eseményei, lefolyása, a túlélő zsidók száma és státusa, a kommunista mozgalom és párt „beágyazottsága” a háború után társadalmakban. Mindazonáltal voltak ennek a politikának olyan általános, rendszerszintű meghatározói is, amelyek a kommunista rendszerek és ideológiájuk sajátosságaiból következtek.

Először is a zsidó hitfelekezetekkel kapcsolatos politika a pártállami egyházpolitika része volt. Ez a politika az ateizmus hivatalos ideológiáját követte, vallásellenes volt, és az egyházakat politikai ellenségnek tekintette. A pártállami egyházpolitika bizonyos időszakokban – például a sztálinista korszakban – represszívabb, máskor – például a hetvenes évek közepétől fogva – toleránsabb jelleget öltött, és – helyi tényezők hatására – országonként is eltérő volt (lásd RAMET 1989; 1990). Mindenesetre a zsidó hitfelekezetekkel kapcsolatos döntések nagy része hasonló elvek alapján és a pártállami intézményrendszernek ugyanazon a szintjein született, mint a többi vallásfelekezetre vonatkozó határozatok, és ezek a döntések pontosan tükrözték az egyházpolitika időszakos változásait.

A zsidóságot a kommunista politika azonban nemcsak vallásfelekezetnek tekintette. A túlélő – és nagy arányban szekuláris, a zsidó hitfelekezetekhez nem kötődő – zsidók jelentős részének azzal is szembe kellett nézni, hogy a kommunista államok a nemzeti, nemzetiségi, illetve kulturális identitások intézményes, ideológiai vagy kulturális kifejezésre juttatását egyáltalán nem, vagy csak nagyon szigorú feltételek között tűrték meg. Mivel Magyarországon (és Csehszlovákiában) a zsidóságot csak hitfelekezetként ismerték el, a nem vallásos, de a zsidó közösséghez való tartozást különféle okokból fontosnak tartó túlélőket a represszió az „anticionista politika” képében is fenyegette (Lengyelországban is hasonló volt a helyzet, bár ott az eltérő hagyományok miatt engedélyezték egy – szoros állami kontroll alatt működő – zsidó szociális és kulturális intézmény, a Lengyelországi Zsidók Társadalmi és Kulturális Egyesülete /TSKŻ/ működését). Mivel a háború után nemcsak a hitközségek, hanem szekuláris zsidó szervezetek is foglalkoztak a túlélők segítségével, érdekképviseléssel, a vagyoni restitúció és a kárpótlás ügyei-

vel, a kommunista párt hatalomátvétele után a túlélők közül szinte mindenki az „anticionista” politika látókörébe kerülhetett.

Mindezekon a tényezőkön kívül a „zsidópolitika” alakulását is nagyban meghatározta, hogy a közép-kelet-európai országok a szovjet politikai és katonai tömb részei voltak, és politikájukat ebben a kérdésben is a Szovjetunió érdekeihez és a szovjet vezetés politikai elvárásaihoz kellett igazítaniuk. Ezek az elvárások – és érvényre juttatásuk módja – mások voltak 1945 és 1949 között, a sztálinizmus időszakában, a poszt sztálinista „olvadás” korszakában, az Izraellel való diplomáciai kapcsolatok 1967-es megszakítása után, majd végül a nyolcvanas évek második felében.

Ezek a „zsidópolitikát” rendszerszinten meghatározó tényezők a kommunista rendszerek mindegyikében, a rendszer fennállásának egész ideje alatt jelen voltak, és a helyi feltételek eltérése ellenére hasonló feladatok elé állították a régió pártállamainak vezetését.

A „zsidópolitika” korszakai

A háború utáni átmenet és a sztálinizmus évei

Már a háború utáni első három évben kirajzolódtak azok a jellegzetességek, amik a régióban a következő évtizedekben mindvégig jellemezték a „zsidópolitikát”. A háború után valamennyi, a Szovjetunió által felszabadított és megszállt közép-kelet-európai országban azonnal nagy befolyásra tettek szert a kommunista pártok, függetlenül attól, hogy korábban mekkora súlyuk és támogatottságuk volt, és milyen szerepet játszottak a nácizmus elleni harcban. Amikor politikai tevékenységüket a háború után megkezdték, ezek a pártok készen kapták a régi „zsidókérdés” hagyományát és nyelvét, a társadalomba beágyazott antiszemita nézeteket és a holokauszt utáni időszak konfliktusait. Az azonban, ahogy ezeket az ügyeket kezelték, már előre vetítette későbbi politikájukat.

Az üldöztetéseket túlélő és hazatérő zsidók azonnal politikai konfliktusok közepette találták magukat. A diszkriminatív törvények és rendeletek eltörlése, az elkobzott és elrabolt tulajdon restitúciója, a gazdátlanul maradt javak sorsa, az üldözöttek kárpótlása, a zsidó közösségek működési feltételeinek megteremtése, az antiszemita politikáért, a háborús bűnökért, az üldözésekért való büntetőjogi felelősség kérdése, a háború utáni antiszemita zavargások és pogromok ügye

már a háború utáni hónapokban elkerülhetetlenül a politikai napirendre került. 1945 és 1948 között, mielőtt még kialakult volna a kommunista diktatúra politikai rendszere, ezekről a kérdésekről még többé-kevésbé nyílt viták folytak, és a kormányok, amelyekben a kommunista pártok ekkor már nagy befolyással rendelkeztek, különféle fontos döntéseket is hoztak (lásd ezekről DUSCHINSKY et al. 1953). Ezekben a vitákban és döntésekben a kommunista pártok álláspontja általában sokkal távolabb állt a zsidó szervezetek és a zsidóság képviselőinek álláspontjától, mint az „antifasiszta koalíciók” egyes más pártjaié – például a szociáldemokratáké. Ennek oka nem elsősorban azokban a konfliktusokban keresendő, amelyek a túlélő zsidók és a környező társadalom egy része között kialakultak, hanem abban, ahogy a kommunista pártok ezekre a konfliktusokra tekintettek.

A hatalomra törő kommunista pártok, amelyek a háború előtt években – legalábbis Lengyelországban, Magyarországon és Szlovákiában – jelentéktelen támogatással és társadalmi befolyással bírtak, súlyos legitimációs problémákkal küszködtek. Emiatt igyekeztek olyan nézeteket hangoztatni, és olyan döntéseket támogatni, amelyekről úgy vélték, megfelel a többség elvárásainak. Ezeknek a pártoknak a politikusai – függetlenül attól, hogy zsidó származásúak voltak-e vagy sem – meg voltak győződve arról, hogy fontos politikai kérdésekben a zsidók nézetei és kollektív érdekei különböznek a lakosság többségének nézeteitől és érdekeitől. Ezt a többséget – kisebb vagy nagyobb mértékben – antiszemizmustól fertőzöttnek tartották, és tudták, hogy sokan komoly hasznot húztak a zsidókat sújtó diszkriminációból, majd a zsidóüldözésekből. Ők viszont ennek a többségnek a támogatását szerették volna elnyerni. Ezért nemcsak negligálták az üldözött zsidók szenvedéseit, jogos kárpótlási igényeit, az igazságszolgáltatással szembeni elvárásait, hanem – ha hasznosnak látszott – alkalmi vagy tartósabb szövetségeket is kötöttek ismert antiszemitákkal (lásd pl. GROSS 2006, 222–226),⁴ sőt, alkalmanként igyekeztek kihasználni a lappangó zsidóellenességet, vagy legalábbis – politikai támogatottságuk növelése reményében – engedményeket tettek annak. Ma már közsímet az a szerep, amelyet a kommunista pártok játszottak a zsidóellenesség felszításában, politikai kihasználásában és – esetenként – pogro-

⁴ Lengyelországban Bolesław Piasecki, a háború előtti lengyel fasiszta mozgalom, az ONR-Falanga vezetője szervezte meg a kommunista párt „társutas” katolikus mozgalmát, a PAX-ot, Magyarországon 1945 és 1949 között a kommunista párt legszorosabb szövetségese a Nemzeti Parasztpárt volt, amelyben olyan személyiségek is fontos szerepet játszottak, akik 1945 előtt antiszemita nézeteket hangoztattak.

mok és más erőszakos megmozdulások eseményeinek alakulásában, vagy egyenesen kiobbantásában, például Miskolcon Magyarországon, Kielcében és más-hol Lengyelországban.⁵ Jan T. Gross a háború utáni lengyelországi pogromokat tárgyaló és elemző könyvében egyenesen arra a konklúzióra jut, hogy a kommunista párt a zsidóellenes zavargások idején nyilvánvalóvá tette: kész fátylat borítani mindarra, amit a német megszállás idején lengyelek követtek el zsidókkal szemben, kész levenni a napirendről minden olyan kérdést, amit az új pogromok a lengyel múlttal kapcsolatosan felvetettek, és – hallgatólágosan – elfogadni a lengyel társadalomnak a pogromok által is kifejezett kívánságát, Lengyelország „zsidótlanná” tételét (lásd GROSS 2006, 259).

Természetesen a kommunista pártok – többek között ideológiai hagyományaik, antifasiszta retorikájuk és az „antifasiszta” koalíciókban lévő szerepük folyamánként – nem használhattak nyíltan antiszemita nyelvet, nem léphettek fel nyíltan zsidóellenes politikák támogatóiként. Ezért ebben az időben kezdett kialakulni az a pártnyelv és beszédmód, amit a következő évtizedekben mindvégig használtak a „zsidóügyekről” való kommunikációban. Ebben a nyelvben „befele”, a belső, nem nyilvános fórumokon és bizalmas dokumentumokban sokszor teljesen kendőzetlenül éltek a régi sztereotípiákkal és előítéletekkel (lásd Kovács 2014), míg „kifelé”, a nyilvánosság előtt a „zsidót” közérthető kódszavakkal („feketéző”, „cionista”, „kozmpolita”, „városi burzsoá”, a pártba beépült, politikailag megbízhatatlan „kispolgári elem”) helyettesítették és juttatták kifejezésre – természetesen az antiszemitizmust elutasító retorika fenntartása mellett (STANDEISKY 2007, 15–23). Ez a „kettős beszéd” már közvetlenül a háború után felbukkan a kommunisták és szövetségeseik propagandájában (MOLNÁR 1946; DARVAS 1945). A háború utáni első „anticionista” ügyekben, amelyek a hidegháború kitörésének közvetlen következményei voltak, már felőlti későbbi formáját,⁶

⁵ A kommunista pártok látens antiszemita politikájának és a holokauszt utáni pogromoknak hatalmas irodalma van. A pogromokat monografikus formában tárgyalja és elemzi GROSS 2006; PELLE 1995, 167–247. A csehszlovákiai eseményekről lásd LÁNIČEK 2013, 165 skk. Általában a kommunista politikának ezt a vonását részletesen tárgyalja GROSS 2006; STANDEISKY 2007, 15–32, 131–173. A kunmadarasi pogromról lásd APOR 1998; 2013. Egy budapesti pogrom történetét és az igazságszolgáltatás kudarcát az ügyben elemzi PETŐ 2006.

⁶ Ilyen per volt Magyarországon a Dénes Béla, a cionista mozgalom egyik vezetője ellen 1949 májusában indított eljárás, amely után Dénes több mint négy évet töltött börtönben (lásd DÉNES 1991). A magyarországi cionista vezetők elleni eljárásokról lásd SZALAI 2006.

és nyilvánosan is megjelenik a kommunista hatalomátvétel utáni első nagy konstrukciós per – a Rajk-per – nyelvzetében (egyelőre csak mellékszálként: a zsidó származású vádlottak eredeti nevének és a háború előtti kommunista-cionista mozgalmakban való részvételének minuciózus felsorolásaként).⁷ A kommunista hatalomátvétel és a szovjet politika Izrael-ellenes fordulata után a hivatalos propaganda már konzekvensen az „anticionizmus” nyelvét használja a párton belüli, valamint a hadseregben és az államapparátusban zajló, zsidó tisztségviselők ellen irányuló tisztogatások során (lásd KOVÁCS 2014; SZAYNOK 2012, 164 skk.). Ezek az eszközök aztán később – a szovjetunióbeli antiszemita pereket követve – a Csehszlovákiában, Magyarországon és az NDK-ban 1952–1953-ban sorra kerülő eljárásokkal és perekkel jelennek meg véglegesen kidolgozott formájukban: a csehszlovákiai Slánský-perben, a magyar izraelita hitközség vezetőinek letartóztatása ügyében és az NDK-ban megrendezett Merker-ügyben.⁸

A kommunista funkcionáriusok és propagandisták által használt kódolt nyelvben mindvégig jelen volt a hallgatólágos előfeltevés: a „zsidók” az új feltételek közepette is leplezett módon együttműködő, érdekeik érvényesítésre hazai és nemzetközi hálózatokat mozgósító csoportot alkotnak, ami nemcsak elfogadhatatlan, hanem ellenségesen fenyegető, folyamatosan ellenőrzés alatt tartandó és adott esetben leküzdendő jelenség a szocialista államban. Bár a háború utáni években a túlélő zsidók közül sokan azt remélték, hogy az új világ megérkezével végre majd eltűnik az őket a többségtől elválasztó, sztereotípiákból és előítéletekből építkező határ, ez a szemlélet és az azt hordozó nyelv éppen hogy ennek a határnak egy újfajta konstrukcióját hozta létre. A kommunista diskurzus és politika kiinduló feltételezése és az azt megjelenítő nyelvi keret egy sor régi, jól ismert és sokszor használt sztereotípiának – a zsidó gyökértelenség, titkos összetartás és „kettős lojalitás” sztereotípiájának – adott új tartalmat. A „keresztényellenes”, „nemzetromboló”, „szabadkőművés összeesküvő” zsidó képének helyére a „nyugati imperializmus titkos ügynökének”, „ötödik hadoszlopának”, a proletárállammal szemben megátalkodottan ellenséges, de eközben sokszor a párthűség álruháját öltő kozmpolita zsidónak a képe került (lásd erről LABENDZ 2014a, 86–89).

⁷ Rajk László és társai a népbíróság előtt, 137.

⁸ A Slánský-per jegyzőkönyve, ami a Rajk-perhez hasonlóan több nyelven is megjelent: *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*; a per anyagát ebből a szempontból is elemzi LABENDZ 2014a; a magyar ügyekről lásd SZALAI 2006; a Merker-ügyről HERF 1994; MEINING 2002, 159–176.

Ez a diskurzus nagyon gyorsan a politikai gyakorlat legitimációs eszközévé vált. A magyar pártvezetés már közvetlenül a hatalomátvétel után belső direktívákkal igyekezett korlátozni a zsidók arányát a kormányzati és pártapparátusban. Ezeket az intézkedéseket a párt zsidó származású vezetői nyilván a „zsidó hatalom” vádjának demonstratív cáfolatául is szánták; de maguk a direktívák fenyegető osztályharcos retorikát használva a „kispolgári” zsidó káderek megbízhatatlanságára hivatkoztak:

Rákosi elvtárs... nyomatékosan aláhúzza, hogy óvakodjunk az „ügyes, kispolgári zsidó intellektuellektől”. Ezekkel – mondotta – legalább ugyanannyi bajunk lehet, mint azokkal az értelmes munkásokkal, akiket be fogunk hozni – azzal a különbséggel, hogy míg a munkáskádereknél néhány év keserves-verejtékes munka az esetek többségében meg fogja hozni a maga gyümölcsét, addig az előbbi kategóriánál sosem tudhatjuk, hogy mikor válnak belőlük kémek, és mikorteszik tönkre erőfeszítéseinket éppen a pártvonal végrehajtásának ürügyén.⁹

Az ötvenes évek elejének sztálinista anticionista kampányaiban és pereiben ezt a gyanúsítást már súlyos vádakká alakították, majd aztán változatlan struktúrában – bár megváltozott tartalommal – tért vissza azokban a szövegekben, amelyeket a „nemzeti sajátosságoknak megfelelő” kommunista rendszer egyes szószólói használtak a sztálinista vezetés kritikájára, mint az 1956-os lengyel pártharcokban a reformellenes Natolin-pártfrakció egyes tagjai, köztük az 1967-es antiszemita kampány későbbi pártbeli támogatói. Az ő szemükben az ötvenes évek kommunista rendszerének „nemzetidegen” volta egyenesen következett a zsidó származású sztálinista vezetők „gyökértelenségéből”, és ezért a párt válságát a zsidó származású – korábban sztálinista, ekkor már reformista – pártvezetők kiiktatásával vélték elhárítani (lásd SCHATZ 1991; 267). A moszkovita sztálinisták „gyökértelensége” mint viselkedésük magyarázata amúgy nem antiszemita kommunista politikusok szövegeiben is feltűnik: még pere és kivégzése előtt, snagovi fogságában Nagy Imre, az 1956-os forradalom miniszterelnöke a következőket írta:

Mi volt a Rákosi-klikk ilyen magatartásának az oka? Ebben kétségkívül döntő szerepet az játszott, hogy zsidók, méghozzá Moszkvából jött zsidók lévén túlnyomó többségükben, a magyar nép széles tömegei gyűlölettel viseltettek irántuk, szembefordultak velük, s nem

⁹ Losonczy Géza levele Révai Józsefnek, 1949. július 14.

voltak hajlandók elfogadni őket a magyar nemzeti érdek képviselőinek, még kevésbé vezéreiknek. Ezt valamennyien már hazatérésük előtt jól tudták. (NAGY 2006, 93–94.)¹⁰

Nagy szövegében szinte magától értetődő, hogy a sztálinista vezetők zsidósága politikai gondolkodásuk és viselkedésük, és a „magyar nép széles tömegei” általi elutasíthatóságuk egyik oka. Bár semmiféle erős történelmi bizonyíték nincs a spekulatív pszichohistóriai hipotézis alátámasztására, miszerint a sztálinista politika zsidó és nem zsidó származású moszkovita reprezentánsai – mondjuk például Rákosi, Pauker vagy Berman, illetve Bierut, Gottwald, Dej vagy Ulbricht – között akár politikájukat, akár a Szovjetunióhoz való viszonyukat, vagy akár hazai elfogadottságukat nézve bármilyen döntő, a származásukra visszavezethető különbség lett volna, az biztos, hogy a párton belüli frakciók közötti harcokban bevett eszköz volt a magától értetődően nyilvántartott zsidó származás következményeire (illetve az erre való utalgatás antiszemita voltára) való hivatkozás.¹¹ Ez a gondolkodási keret és nyelvhasználat a „zsidókérdés” folytonos újratermelődésének fontos oka és közege.

A posztsztálinista időszak: folytonosság és változás

A posztsztálinista időszakban megváltoztak azok a módszerek, amelyekkel a szovjet politika ellenőrzés alatt tartotta a szovjet tömb államait. Az ötvenes évek első felében a Szovjetunió gyakorlatilag közvetlenül irányította a tömbhöz tartozó országok politikájának és gazdaságának kulcsterületeit: Lengyelország hadügy-minisztere egy szovjet tábornok volt, a Szovjetunióból visszatért kommunista emigránsok – köztük a szovjet titkosszolgálatok tisztjei – foglaltak el kulcspozíciókat a kormányokban, és a minisztériumok nagy részében a rezidens szovjet „tanácsadó” szava volt a döntő. 1956 után bizonyos területek továbbra is szoros szovjet kontroll alatt maradtak, mint például a katonai és biztonsági ügyek. Általában véve azonban elmondható, hogy míg a külpolitika és a védelmi politika terén a szovjet függés továbbra is erősen korlátozta a Varsói Szerződés és a KGST államainak mozgásterét, addig a belpolitikában, gazdaságpolitikában, és – pél-

¹⁰ Nagy Imrének a zsidókról való nézeteit részletesen elemzi Révész 2006, 56–58; Ständeisky 2007, 52–55. Ők mindketten antiszemitának tartják a snagovi feljegyzésekben tett megjegyzéseket.

¹¹ Erre további példákat lásd Kovács 2014.

dául – a valláspolitikában már más volt a helyzet. Az egyes országoknak megnőtt a lehetőségük önállóbb – ahogy akkoriban mondták: a helyi körülményeknek jobban megfelelő – politika kialakítására.

A kommunista politika posztsztálinista időszaka a „zsidópolitikában” is változásokat hozott. Sztálin halála után a közép-európai országokban ideiglenesen elültek az anticionizmusba burkolt antiszemita kampányok, és az 1956 és 1967 közötti időszakban ezen a téren is megjelent az „olvadás”. Az újabb változás az 1967-es háborút követően, az Izraellel való diplomáciai kapcsolatok megszakítása után következett be, amikor mindenekelőtt Lengyelországban, de az 1968-as reformtörekvések elfojtása után Csehszlovákiában is újra antiszemita – „anticionista” – kampányok bontakoztak ki. A hetvenes évek végétől azonban megint változott a kép: a helsinki egyezmény aláírásától kezdve a zsidó közösségek helyzete – mindekenélőtt a kivándorlás szabályozása – az emberi jogok tiszteletben tartásának egyik fő szimbólumává és indikátorává vált a nyugati országok, elsősorban az Egyesült Államok nyilvánossága előtt. Változást hozott a „zsidópolitikában” az is, hogy az ekkor már egyre súlyosbodó gazdasági nehézségekkel küzdő közép-kelet-európai országok a „zsidópolitika” liberalizálásától – elsősorban a helyi zsidó közösségek és a nemzetközi zsidó szervezetek közötti kapcsolatok megkönnyítésétől – gazdasági előnyöket vártak. E két tényező együttes hatására sokban enyhültek a zsidó intézmények tevékenységét, főként a nemzetközi kapcsolataikat korlátozó szabályok.

Ezekben az évtizedekben a közép-kelet-európai kommunista államok „zsidópolitikája” a zsidó lakosság eltérő nagysága, az országnak a szovjet tömbön belüli súlya és jelentősége, a mindenkor politikai vezetésen belüli erőviszonyok és más helyi tényezők hatására sokkal jobban eltért egymástól, mint a sztálinizmus éveiben. Azonban a „zsidópolitikát” meghatározó rendszerszintű tényezők fennmaradásának következményeképpen néhány alapvető jellegzetessége továbbra is hasonló maradt. Először is, bár az egyes kommunista országokban élő zsidók és zsidó közösségek ügyeinek politikai kezelése önmagában nem állt a szovjet politika figyelmének középpontjában, a „zsidóügyek” sosem kerültek ki teljesen a relatíve szoros szovjet ellenőrzés alatt álló területek köréből, mivel ezeket a szovjet politikai vezetés – és ennek megfelelő a többi párt vezetése is – az egész időszakon át a nemzetközi politika egyik leágazásának tekintette, a helyi zsidóságot pedig a hidegháborús ellenfelek – az Egyesült Államok, Izrael, a „Nyugat” – kétes lojalitású, potenciális ágenseinek tartotta. Ezzel tehát szinte érintetlenül fennmaradt az a szemlélet és diszkurzív keret, amely az ötve-

nes évek első felében, az anticionista perek és eljárások idején is meghatározta a zsidókkal kapcsolatos politikát és nyelvet.

A szovjet hatalmi érdekek szempontjából a legfontosabb nemzetközi politikai ügy nyilvánvalóan a közel-keleti konfliktus volt, amelynek fordulatai alapvetően befolyásolták a helyi zsidó közösségek helyzetét. Az Izraellel és általában a közel-keleti ügyekkel kapcsolatos politikát minden alapvető kérdésben a Szovjetunió nagyhatalmi érdekeihez való igazodás határozta meg. Ennek azonban közvetlen hatása volt a helyi zsidó közösségek helyzetére, mivel a kommunista kormányok és politikusok politikai döntéseik mérlegelése során több ok miatt is mindvégig egyazon probléma különböző oldalaiként tekintettek Izraelre és az országban élő zsidókra. Az első ok nyilvánvalóan az volt, hogy a zsidó állam megalakulása után az Izraelbe való kivándorlás mint opció a megmaradt közép-kelet-európai zsidóság életstratégiáinak részévé vált, függetlenül attól, hogy elfogadták-e a cionizmus eszméjét vagy sem. A diaszpórában élő, az üldöztetéseket túlélő zsidók számára Izrael léte érzelmileg akkor is sokat jelentett, ha nem voltak cionisták, és a zsidóságot nem tekintették nemzeti kisebbségnek. Különleges jelentősége volt számukra az új zsidó államnak, amely a holokauszt közvetlen következményeként jött létre, ahol rokonok, barátok, régi ismerősök telepedtek le, és potenciális menedékként szolgálhatott bármilyen új üldöztetés esetén. Ennek a különleges kapcsolatnak az érzését erősítette az izraeli politikát meghatározó cionizmus akkori önértelmezése, amely potenciális bevándorlóként tekintett a megmaradt európai zsidókra, ezért egyik fő feladatának tekintette a kommunista országokból való kivándorlás lehetőségének kiharcolását és gyakorlati előmozdítását. Nem csoda tehát, hogy – mint az ebben a kötetben közölt dokumentumok tanúsítják – a helyi zsidóság életstratégiáit alapvetően befolyásoló emigráció szabályozása egyszerre volt az Izraellel és a helyi zsidókkal kapcsolatos politika és politikai diskurzus tárgya.

A hazai zsidókkal kapcsolatos diskurzust és politikát az a fejlemény is erőteljesen befolyásolta, hogy Izrael 1948 után egyre szorosabb szálakkal kötődött a nyugati világhoz, és mindvégig konfliktusban állt a Szovjetunió szövetségét kereső és szovjet támogatást élvező arab államokkal. Ebben a konfliktusban a szovjet tömb országai – az 1967 utáni Románia kivételével – a szovjet és az arab politika feltétlen támogatói voltak. A szovjet nagyhatalmi érdekek támogatása azonban nemcsak azoknak a zsidóknak a körében ütközött ellenállásba, akik amúgy sem voltak a kommunista rendszer hívei, hanem azok többsége sem tudott maradék-

talanul azonosulni az arabbarát politikával, akik szimpatizáltak a fennálló rendszerrel, párttagok voltak, sőt sokszor párttiszséget is viseltek. A pártvezetés és a politika erre ismét az országhoz való illojalitás, a kettős lojalitás és – szélsőséges formájában – a hazaárulás („ötödik hadoszlop”) vádjával reagált.¹² Ha a zsidókra és a zsidó szervezetekre vonatkozó konkrét intézkedések eltérők voltak is az egyes országokban, abban egyetértés uralkodott, hogy lojalitásuk a párt politikájához – és ezáltal a rendszerhez – mindig is kétséges. Ez a gyanú pedig megfelelő politikai figyelmet és választ követelt.

A zsidó ügyek különleges kezeléséhez egy másik, nagy súlyú nemzetközi ügy, a Szovjetunió és szövetségeseinek Németországgal kapcsolatos politikája is hozzájárult. Miután egy semleges, egyesített Németország létrehozása illúzióknak bizonyult, és Nyugat-Németország egyre szorosabban integrálódott a nyugati gazdasági és védelmi közösségbe, a szovjet politika a „két Németország” koncepcióját kezdte képviselni, amelyben a hitleri Németországgal való folytonosság megtestesítőjének szerepét a „revansista”, „újfasizta” NSZK-ra osztották, szemben a „másik Németországgal”, az antifasiszta hagyományokat képviselő NDK-val. Ezt a retorikát azonban meglehetősen gyengítette, hogy az NSZK nemcsak a nyugati hatalmakkal, hanem Izraellel is egyre jobb kapcsolatot épített ki, és kész volt jelentős jóvátételt fizetni a világháborús zsidóüldözések áldozatainak. Ezzel szemben az NDK minden felelősségvállalástól mereven elzárkózott, Izrael pedig emiatt kizárta a diplomáciai kapcsolatok felvételét a keletnémet állammal (MEINING 2002, 106–108, 353). A magyar, lengyel vagy csehszlovák zsidók azonban nem részesülhettek a nyugatnémet jóvátételben, mivel a nyugatnémet kormány a jóvátétel folyósítását az NSZK elismerésétől tette függővé, amire a kommunista tömb országai egészen a hetvenes évek elejéig nem voltak hajlandók.¹³ Ebben

¹² A lengyel pártfőtitkár, Władysław Gomułka 1967. június 19-én elmondott, elhíresült beszédéről (amelyben állítólag a lengyelországi zsidókat „ötödik hadoszlopnak” nevezte) lásd SZAYNOK 2012, 412–415; hasonló nyelvet használt a csehszlovák titkosszolgálat a csehszlovák zsidók teljes listájának létrehozására irányuló akció indoklásaként, lásd HEITLINGER 2006, 34; LABENDZ 2014b, 209. Lásd még Kádár János 1967. június 13-i beszédét ebben a kötetben (3. fejezet 10. dokumentum).]

¹³ A magyar kormány megbízásából a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága tárgyalta az NSZK képviselőivel a jóvátételekről. A tárgyalások már a hatvanas évek elején megkezdődtek, az egyezmény aláírására 1971-ben került sor. Az aláírás után kb. 60–70 ezer zsidó kapott a magyar államtól kis összegű, nem individuális mérlegelésen alapuló jóvátételt az NSZK által átutalt alapból. Lengyelországban és Csehszlovákiában lényegében csak a kivándorolt zsidók kaptak jóvátételt. Lásd DUNAI 2004; UNGVÁRY 2014.

a helyzetben a szovjet politika irányvonalát követő kelet-európai kormányok az ötvenes évek végén és a hatvanas években ismételten azzal próbálkoztak, hogy a túlélő zsidók németellenes érzelmeit manipulálva zsidó tiltakozó akciókat szervezzenek a nyugati politikai és védelmi közösségbe betagolódó – és ezzel egyidejűleg az Izraellel való viszonyt konszolidálni törekvő – nyugatnémet állam ellen. Ezek a törekvések, melyeket e kötet dokumentumai is tükröznek, különösen a jóvátétel kérdésének kezelésében, az Eichmann-ügy kapcsán és az NSZK és Izrael közötti diplomáciai kapcsolatok fokozatos kiépülése idején erősödtek fel. Ezekben a kérdésekben a zsidó szervezetek erős nyomás alá kerültek, hogy a külföldi és belföldi nyilvánosság előtt a hivatalos politika álláspontját képviseljék akkor is, ha ez nyilvánvalóan ellentétes volt a helyi zsidóság elemi érdekeivel.¹⁴

A hetvenes évek közepétől kezdve a kelet-európai rendszerek gazdasági nehézségei is hozzájárultak ahhoz, hogy a helyi zsidósággal kapcsolatos politika külpolitikai megfontolásokkal fonódjon össze. A helsinki egyezmény aláírását követően az állandó devizahiánnyal küszködő országok vezetői egyfelől úgy számoltak, hogy a helyi zsidó közösségekkel való jó viszony előmozdíthatja az izraeli és az amerikai gazdasági kapcsolatokat, ezáltal új nyugati piacokat és kedvező hitelfelvételi lehetőségeket teremtvé. Ezeket a reményeket az izraeli gazdasági partnerek kifejezetten táplálták, de abból sem csináltak titkot, hogy a kapcsolatokból származó előnyök viszonzásaként gesztusokat várnak a hazai zsidók felé, elsősorban a kivándorlás és a nemzetközi zsidó szervezetekkel való kapcsolattartás terén. Ily módon a magyar, lengyel és csehszlovák kormányoknak állandóan mérlegelniük kellett, hogy meddig mehetnek el ezeknek a kapcsolatoknak az építésében – és ezzel összefüggésben a helyi zsidó közösségeket sújtó korlátozások feloldásában vagy enyhítésében – anélkül, hogy kiváltképpen a Szovjetunió rosszalását és az arab országok gazdasági retorzióit. Hasonló megfontolások vezették politikájukat – különösen a hetvenes évektől kezdve – annak következtében is, hogy az amerikai politika a szovjetunióbeli és a többi zsidó közösség helyzetét, a zsidókkal való bánásmódot, a szabad kivándorlás lehetőségét és a nemzetközi zsidó szervezetekkel való szabad kapcsolattartást az emberi jogok állapotát tükröző egyik legfőbb indikátornak tekintette, és politikai nyomásgyakorlási eszközként is használta.

¹⁴ A pártkáderek által vezetett NÜB a kárpótlási tárgyalások alatt mindvégig csakis az állami érdekeket képviselte és érvényesítette, tekintet nélkül az általa hivatalosan képviselt túlélők szempontjaira és érdekeire. Erről részletesen ír UNGVÁRY 2014.

A közép-kelet-európai kommunista országok „zsidópolitikájának” közös vonásai mindenekelőtt tehát annak következtében alakultak ki, hogy a posztsztálinista időszakban is fennmaradt a zsidóság mint kollektívum kétséges politikai lojalitásáról való képzet, és emiatt a Szovjetunió nagyhatalmi érdekeihez alkalmazkodó politikai lépések következményei szükségképpen következményekkel jártak a politikai ellenfél – a Nyugat – potenciális ügynökeinek tekintett helybéli zsidókra nézve is. Az ebben a kötetben közölt iratok is jól mutatják, hogy a „zsidópolitika” kül- és belpolitikai szálai szétválaszthatatlanul összefonódtak, a dokumentumokban a külpolitikai és belpolitikai megfontolások együtt jelennek meg, a zsidósággal kapcsolatos ügyek mind a belpolitikát alakító, mind a külpolitikával foglalkozó apparátusok iratai között felbukkannak.

A „zsidópolitika” összehangolását intézményes mechanizmusok is biztosították a szovjet tömb országaiban. A pártfunkcionáriusok és kormánypolitikuskok között „zsidó ügyekben” is közvetlen egyeztetések zajlottak. Válságok idején, a nagy fontosságú politikai kérdésekben – mint pl. a közel-keleti háborúk – a pártvezetők közvetlen kapcsolatban álltak egymással (lásd a hatnapos háborút követő időszak dokumentumait ebben a kötetben); a külügyi tisztségviselők is rendszeresen egyeztettek a nemzetközi szervezetekben való fellépésekről. A dokumentumokból emellett az is kiderül, hogy az egyházügyi hatóságok és a biztonsági szervek nemcsak sürgős esetekben, hanem előre tervezett, rendszeres konzultációkon is megtárgyalták a felekezetekkel és a „nemzetközi cionizmus” elleni intézkedésekkel kapcsolatos ügyeket. Ezeknek a tárgyalásoknak és egyeztetéseknek a során is magától értetődő módon egymással szorosan összefüggő ügyekként kezelték a belföldi és külföldi zsidó intézmények és személyek ellenőrzését, a kapcsolatok nyílt vagy leplezett befolyásolását. A régió együttműködő titkosszolgálatai rendszeresen információkat és ügynököket is cseréltek „zsidó ügyekben”.¹⁵

Az egyes kommunista országok „zsidópolitikáját” azonban nemcsak a Szovjetunióból közvetlenül kapott direktívák határozták meg. Az önálló döntések, a politikai manőverezés terének tágulása egy olyan politikai mérlegelési és döntési rendszer kialakulásához vezetett, ami végső soron szinte automatikusan össze-

¹⁵ A szovjet és lengyel biztonsági szervek közötti együttműködésről lásd Szaynok 2012, 325, 383. A szovjet és magyar titkosszolgálatok közötti egyeztetésekről és az ügynökcseréről lásd az ebben a kötetben közölt jelentést (5. fejezet 25. dokumentum).

hangolta és hasonlóvá formálta az egyes országokban hozott intézkedéseket. Az illetékes pártfunkcionáriusok a fontosabb kérdésekben először is körültekintően mérlegelték, hogy várható-e szovjet reakció. A magyar kormány számára az egyik legfőbb cél az olyan lépések elkerülése volt, amik felkelthették a szovjet vezetés figyelmét. Természetesen sok esetben nehéz volt pontosan kiszámítani, hogy egy-egy döntésre hogyan reagál a „testvérpártokat” felügyelő szovjet politika. Ezért a tömb országainak képviselői – az Izraelben működő diplomáciai testületek tagjai, a felekezetekkel foglalkozó szervezetek képviselői, a közel-keleti kapcsolatokért felelős minisztériumok és pártosztályok tisztségviselői – rendszeresen tájékoztódtak egymás álláspontjáról és politikájáról, folyamatosan figyelemmel kísérték – és esetenként koordinálták – lépéseiket. Egyrészt keresték a precedenseket olyan döntésekre, amelyek meghozatalára maguk is készültek, másrészt el akarták kerülni, hogy valamelyik „szövetséges” „feljelentse őket”, azaz felhívja a szovjet politika figyelmét olyan lépésekre, amelyek a „közös vonaltól” való eltérésnek minősülhettek. Ebbe a mechanizmusba betekintést nyújtanak az ebben a kötetben közölt, az Izraellel és a nemzetközi zsidó szervezetekkel való kapcsolatokkal foglalkozó dokumentumok. Ez a politika anélkül is hasonló jelleget adott a közép-kelet-európai kommunista pártállamok „zsidópolitikájának”, hogy ezt külön intézmények és konzultációk révén folyamatosan egyeztették volna, és minden kérdésben kikérték volna a szovjet vezetés véleményét, engedélyét. Az egymással szembeni kölcsönös gyanakvásra épülő, ugyanakkor egymás lépéseit precedensként használó, a feltűnő különbségeket szinte automatikusan kiegyenlítő hatású politikai játék oda vezetett, hogy a tömb országai közvetlen szovjet beavatkozás nélkül is nagyjából hasonló politikát folytattak a közel-keleti és a helyi zsidósággal kapcsolatos kérdésekben, és ezzel megkönnyítették a szovjet politika dolgát.

A fenti strukturális, valamint kül- és belpolitikai tényezők együttes következménye volt, hogy még azokban az időkben is, amelyekben nem folytak hangos „anticionista” kampányok, ismétlődően a politika – leggyakrabban nem a nyilvános politika – napirendjére kerültek „zsidó ügyek”. Ezeket az illetékes állami, párt- és biztonsági szervek belső fórumaikon megtárgyalták egymással, és alkalmakként nemzetközi szinten is megvitatták. Ez ismét csak hozzájárult ahhoz, hogy posztsztálinista időszakban is életben tartsák a „zsidókérdést” mint politikai ügyet, és azt a nyelvet, amin erről a kérdésről már korábban is folyamatosan beszéltek.

A zsidó hitközség a pártállami rendszerben Magyarországon

Magyarországon a posztstálinista rendszer „zsidópolitikáját” az előbb vázolt általános kereteken belül három alapvető helyi sajátosság határozta meg. Először is, még egy évtizeddel a háború után is viszonylag sok zsidó élt az országban – különösen a többi közép-kelet-európai országgal összehasonlítva. Ennek a zsidó népességnek azonban csak kis része kötődött a zsidó hitfelekezethez, a többség a társadalomba integrált, a középrétegekhez tartozó, gyakran a gazdaság és a politika intézményrendszerének közép-szintjén tevékeny nagyvárosi, szekuláris zsidó volt. Végezetül pedig, az 1956-os forradalom tapasztalatai óvatossá tették a párt vezetőit az antiszemitizmussal kapcsolatosan, mert attól tartottak, hogy a zsidóellenesség fellángolása könnyen antikommunizmusba fordulhat.

Az 1956-os forradalmat követő megtorlások korszaka után – a hatvanas évek második felétől kezdve – a kommunista politika nagy változásokon ment át az ötvenes évekhez képest. A politikai rendszer jellege nem változott, a párt továbbra sem tűrte tőle független intézmények működését, de lemondott arról, hogy ellenőrzést gyakoroljon a hétköznapi élet felett. A politika fő célja a nyílt, éles társadalmi konfliktusok elkerülése volt. A terror a hatvanas évek közepére kikerült a politika eszköztárából, helyére az elnyomás és a manipuláció szubtilisabb formái léptek. A kommunista párt egyházpolitikája is követte a nagypolitikai változásokat. A hatvanas évek közepétől fogva ez a politika alapján véve arra irányult, hogy a teljes anyagi kiszolgáltatottság kihasználásával és a személyzet-politika eszközeivel a felekezetek vezetésébe olyan személyeket ültessen, akik fenntartások nélkül készek a kollaborációra. Ez a törekvés a zsidó hitközség esetében is sikerrel járt.

Az 1956-os emigráció megváltoztatta a magyarországi zsidó társadalom arculatát. A holokauszt következtében amúgy is töredékére zsugorodott hagyománykövető zsidóság szinte teljesen eltűnt: a vallásos zsidók – különösen a fiatalabbak és a középgeneráció tagjai – nagy számban elhagyták az országot. Mivel a zsidó közösség kizárólag vallásfelekezetként való elismerése eleve kizárta a zsidó szervezetek által reprezentált körből a magyarországi zsidóság nagy részét, a változások következtében tovább zsugorodott ezen szervezetek társadalmi háttere, amelyet a zsidó intézményekhez és a hitközségi tevékenységhez valamilyen formában még kötődő zsidók jelentettek. Így a hitközség nem képviselt olyan társadalmi

csoportot, amelynek reakcióit az országot irányító politikusoknak komolyan számításba kellett volna venniük a zsidó intézményekkel és általában a zsidósággal kapcsolatos politikai döntéseik során.

A pártállam az antiszemitizmus elleni harc platformján ajánlott együttműködést mind a felekezethez kötődő, mind pedig az attól távol álló, és teljes asszimilációjuk elismerésének kétségbevonásától tartó, azt antiszemitizmusként megélt zsidóknak. A kádári politikai vezetés készen mutatkozott az antiszemitizmus nyilvános megjelenésének elfojtására, és tartózkodott a nyilvános „anticionista” kampányoktól, de ezért a politikáért komoly árat szabott: a zsidó szervezeteknek deklaratívén ragaszkodniuk kellett a zsidóság szigorúan vallásfelekezeti felfogásához, és el kellett utasítaniuk minden olyan törekvést, amely bármiféle más – etnikai, nemzeti, kulturális – értelemben fogná fel a zsidóságot. Aki a zsinagóga falain kívül is lehetségesnek tart bármiféle zsidó identitást, „elveivel Hitlert és a gázkamrákat igazolja” – írta a korszak egyik vezető publicistája (SZÁRAZ 1976, 265). Félreérthetetlenül fogalmazta meg ugyanennek a szemléletnek az alapelveit a Kádár-korszak egyik vezető reformpolitikusa, Pozsgay Imre is:

„Aki az asszimilációt választja, az nemzetet választ magának. Magyarországon a magyar nemzet fia lesz, vállalva annak társadalmi berendezkedését, azonosulva történelmével, programjával.” A mai magyar zsidóságnak az asszimiláción kívül ma már nincs más alternatívája, de az asszimiláció egyben érdeke is: „Történelmi tény, hogy a magyarországi zsidóság többsége ezt az utat választotta, és ezen az úton jár ma önszántából úgy, hogy nincs joga velük kapcsolatban senkinek a mi és ők névmásokat használni.” (POZSGAY 1984, 12.)

Az ajánlat egyértelmű: az asszimiláció, a nemzettel való azonosulás a kommunista politikai rendszerrel és annak programjával való azonosulást jelenti, és ennek vállalása teremti meg a jogot az antiszemitizmus elleni védelemre.

Az 1956 utáni három évtizedben ez az elv határozta meg a magyar posztstálinista rendszer „zsidópolitikáját”. A politika képviselői azt követelték a zsidó szervezetek vezetőitől, hogy „kifelé” következetesen érvényesítsék azt az álláspontot, miszerint „zsidó ügyek” nincsenek, „befeelé” viszont álljanak mindig készen arra, hogy a hivatalos politika elvárásainak megfelelően „megoldják” a politika által „zsidó ügynek” tekintett konfliktusokat – legyen szó az Izraellel kapcsolatos politika elfogadtatásáról, a külföldi zsidó szervezetekhez való viszonyról, vagy hazai „cionista aktivitásról” –, azaz az ajánlott együttműködési

platformot elutasító kezdeményezésekről. A „se zsidók, se antiszemiták” politikájának zökkenésmentes kivitelezésében a zsidó hitközségi vezetés a kommunista állam készséges partnerének bizonyult.

A zsidó szervezetek folyamatos ellenőrzése – akárcsak a többi vallásfelekezet esetében – a pártállami nomenklatúrárendszerbe való betagolásuk révén történt. Ez annyit jelentett, hogy a többi vallásfelekezethez hasonlóan a zsidó hitfelekezet is mind finansziális, mind személyi kérdésekben teljes mértékben a vallási és felekezeti ügyekben illetékes állami szervektől függött, azaz költségvetését (amelynek túlnyomó része az állami költségvetésből származott) az állam szabta meg, és a személyzeti döntéseket is – mint pl. a hitközségi vezetők, rabbik kinevezését – előzetes állami jóváhagyáshoz kötötték. Az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet alapján a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete, a Budapesti Izraelita Hitközség, valamint a neológ és ortodox rabbitanács vezető tisztségeinek betöltéséhez, illetve az abból való felmentéshez a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának előzetes hozzájárulására volt szükség. A zsidó gimnázium és a rabbiképző igazgatói állásának betöltéséhez az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének hozzájárulása kellett. Bár a felekezeti életet ellenőrző pártállami szervek nagy figyelmet fordítottak a törvényesség látszatának őrzésére, mint a kötetben közölt dokumentumok is mutatják, az egyházügyi és biztonsági szervek szorosan együttműködve manipulálták a hitközségi választásokat annak érdekében, hogy lojális vagy általuk kézben tartott vezetők kerüljenek a fontos tisztségekbe. Azokban az országokban, ahol a zsidóságot csak és kizárólag mint felekezetet ismerték el, ahogy Magyarországon is, az állami szervek minden egyéb szerveződési kísérletet, sőt a felekezeti intézményeken belüli, nem szorosan vallási jellegű tevékenységet gyanúval kezeltek és előbb-utóbb betiltottak, a résztvevőket pedig rendszerint retorzió sújtotta (lásd erről részletesen HEITLINGER 2006, 105–142; Kovács 2004).

A pártállami szervek által a legszigorúbban ellenőrzött terület a külföldi és nemzetközi zsidó szervezetekkel való kapcsolatok voltak. Ezeket a szervezeteket ellenséges hatalmak képviselőiként, hírszerzési fedőszervekként tartották számon. Emellett az állam minden eszközzel arra törekedett, hogy elvágjon vagy a saját ellenőrzése alá vonjon minden olyan pénzügyi forrást, amely legalább valamelyes függetlenséget biztosíthatott volna a zsidó szervezeteknek. Mint az ebben a kötetben közölt dokumentumokból is kiderül, a legnagyobb nemzetközi

zsidó szervezetben, a kommunista országok zsidóságával való kapcsolatok fenntartására törekvő Zsidó Világkongresszusban való tagságot politikai megfontolások alapján – elsősorban a ZSVK-nak a szovjetunióbeli zsidósággal és a szovjet politikával kapcsolatos állásfoglalásaira reagálva – engedélyezték vagy tiltották. A nemzetközi zsidó jóléti szervezetekhez (főleg a Jointhoz és ahhoz kötődő más szervezetekhez) való viszony alakulásában viszont már nagy szerepet játszottak gazdasági megfontolások is – mindenekelőtt a nyugati devizaforrásokhoz való hozzájutás reménye. Ezért ezekben az esetekben inkább a kapcsolat szigorú ellenőrzése és a segélyek minél nagyobb részének állami csatornába való terelése, majd központi elosztása volt a cél.

Az állami szervek természetesen szigorú ellenőrzés alatt tartották az Izraelhez fűződő intézményes és személyes kapcsolatokat. Az Izraelbe való kivándorlást szigorúan – bár időről időre változó módon – szabályozták, és a gazdasági előnyökért folytatott alkuk eszközének tekintették. A gazdasági kapcsolatokat – jól megfontolt érdekeik alapján, hol intenzívebb, hol korlátozottabb formában – folyamatosan fenntartották, de igyekeztek ezeknek minél kisebb nyilvánosságot adni, egyrészt azért, hogy ne veszélyeztessék az arab országokkal való – jóval nagyobb volumenű – kereskedelmet, részben meg azért, hogy ne váltsák ki a szovjet politika rosszallását. Ezzel szemben a kulturális kapcsolatokat, amelyeket az izraeli fél folyamatosan bővíteni szeretett volna, egészen a nyolcvanas évek legvégéig erőteljesen korlátozták, és intézményes szinten gyakorlatilag nem engedélyezték. Az izraeli diplomáciai képviselők, diplomáták és izraeli magán-személyek – üzletemberek, turisták – mindegyik országban a biztonsági szervek szoros ellenőrzése alatt álltak (lásd LABENDZ 2014b, 449 skk; SZAYNOK 2012, 328, 334; és az V. fejezetben közölt magyar dokumentumok).

A párt-, kormányzati és biztonsági szervek tevékenységüket összehangolták: a zsidó intézményekkel az állami szervek tartották hivatalosan a kapcsolatot (az ötvenes évek végétől legtöbbször az Állami Egyházügyi Hivatal), ezek közvetítették a párthatározatok és a belügyi titkos információk alapján kialakított követelményeket. A különféle pártállami intézmények dokumentumaiban a köztük lévő ellentétek is megjelennek: sokszor csak részinformációkat osztottak meg egymással, és érvelésükben, intézkedéseikben saját intézményes érdekeiket követték, más intézményekkel kisebb konfliktusokat is vállalva, mint például a hatvanas évek közepén, Magyarországon a külgazdasági sikerekben érdekelt Külkereskedelmi

Minisztérium és a szovjet politikához való szigorú alkalmazkodást elváró külügyi osztályok és pártszervek.¹⁶

Magyarországon a kiemelkedően fontosnak tekintett zsidó ügyekkel a párt, az MSZMP legfőbb operatív szerve, a Politikai Bizottság és a legfontosabb döntéshozó szerv, a Központi Bizottság foglalkozott. Ilyen volt például az Eichmann-ügy, a hatnapos háború okozta válság, de magas rangú pártfunkcionáriusok antiszemita megnyilvánulásainak ügyei is (lásd Kovács 2014). Ezek és főleg az ezeknél kisebb fontosságúnak tekintett ügyek folyamatosan megjelennek a pártapparátus egyes osztályainak dokumentumai között is: az agitációs és propagandaügyekkel, a kulturális, vallási és tudományos ügyekkel, a külügyekkel és a biztonsági ügyekkel foglalkozó osztályok irataiban. Az osztályok állandó kapcsolatban álltak a megfelelő kormányzati intézményekkel és személyekkel: vallási és felekezeti kérdések esetében az egyházak állami felügyeletét végző Állami Egyházügyi Hivatallal, a Külügyminisztériummal, a kulturális és oktatási irányítást ellátó Művelődésügyi Minisztériummal és – nem utolsósorban – a biztonsági szervekkel. Sok esetben ugyanazok a dokumentumok (például amelyek a nemzetközi zsidó szervezetekkel való kapcsolatokról szólnak) egyszerre három szervezet: az ÁEH, a Külügyminisztérium és a párt külügyi osztályának iratai között is megtalálhatók. A zsidó szervezetek tisztségviselői és a rabbik mind a napi, mind a rendkívüli ügyekben az állami szervektől, elsősorban az Állami Egyházügyi Hivataltól kaptak eligazítást, de – mint a dokumentumok tanúsítják – a biztonsági szervek nemcsak közvetetten, a hivatalos kapcsolattartóként funkcionáló állami szervezeteken keresztül befolyásolták a hitközségek tevékenységét, hanem közvetlenül is: ügynökökön, „társadalmi kapcsolatokon” és funkciójuknál fogva a velük való rendszeres konzultációra kötelezett tisztségviselőkön keresztül.

A jelen kötetben közölt dokumentumok ezeknek az apparátusoknak és mechanizmusoknak a működését mutatják be, öt konkrét politikai kérdéskör köré rendezve.

¹⁶ A vallási ügyekért felelős minisztérium és a belügyi szervek konfliktusáról Csehszlovákiában lásd LABENDZ 2014b, 383; a belügyminisztérium és a külügyi apparátus konfliktusáról Lengyelországban lásd SZAYNOK 2012, 375. Magyarországon a politikai és gazdasági szempontokat képviselő intézmények, illetve a külügyi apparátuson belüli irányzatok konfliktusáról lásd a dokumentumokat ebben a kötetben, pl. 1. fejezet, 10–15. dokumentum.

1. FEJEZET

Izrael és a magyar politika

Bevezetés

A közép-kelet-európai kommunista országok kapcsolatait Izraellel a zsidó állam megalakulásától a kommunista rendszerek összeomlásáig tartó évtizedekben politikai, gazdasági és ideológiai tényezők együttes hatása határozta meg. Ezek súlya és szerepe időről időre változott, és az egyes országoknak a zsidó államhoz való változó viszonya tükrözi ezeket a hatásokat. Azokban az időszakokban, amelyekben külső okok – mindenekelőtt a szovjet hatalmi érdekek és a közel-keleti konfliktus éleződése – játszottak szinte kizárólagos szerepet a viszony alakulásában (mint például az ötvenes évek elején és az 1967-es háború után), az európai kommunista országok politikája nagyobb hasonlóságot mutatott egymással, mint az 1957 és 1967 közötti években, vagy a nyolcvanas évek második felében, amikor szabadabban, saját érdekeiket jobban követve alakíthatták a zsidó államhoz való viszonyukat. Ezek a hasonlóságok illetve különbségek a helyi zsidó közösségeket leginkább érintő emigrációs politikában, az Izraellel fenntartott közvetlen gazdasági és kulturális kapcsolatok terén és a nemzetközi fórumokon képviselt álláspontokban jelennek meg. Ebben a fejezetben az első két kérdéskörrel szülő dokumentumokat mutatunk be.

A számbeli becslések néhol jelentős eltérései ellenére a szakirodalomban egyetértés mutatkozik abban, hogy a Csehszlovákiából, Lengyelországból és Magyarországról az 1945 utáni Palesztinába illetve Izraelbe történő kivándorlás ugyanazokban az időszakokban érte el csúcspontját, majd esett vissza.¹ 1945-től 1950

¹ Az egyes országokból Palesztinába, Izraelbe és más országokba való zsidó kivándorlásról végzett kutatásokat áttekinti KARÁDY 2002, 125–133; a Csehszlovákiáról közölt adatok összehasonlító áttekintését lásd LABENDZ 2014b, 31, 104–105, 254–255; Lengyelországról lásd SZAYNOK 2012, 202, 297, 385. Összesített adatokat valamennyi említett országról lásd TOLTS [én.]. Köszönettel tartozom Sergió DellaPergola professzornak, aki rendelkezésemre bocsátotta az adatsorokat, amelyeket az izraeli Central Bureau of Statistics nyilvántartásai alapján állított össze az Izraelbe való kivándorlásról a zsidó állam megalakulásától napjainkig.

végéig Csehszlovákiából hozzátöbblegesen 19 ezer, Lengyelországból 102 ezer és Magyarországról 13 ezer zsidó vándorolt ki Izraelbe. A következő öt évben több okból, de mindenekelőtt a korlátozó intézkedések következtében az Izraelbe kivándorlók száma drasztikusan visszaesett, de 1956–1957-ben Lengyelországban és Magyarországon is újra jelentősen megugrott: ezekben az években a legálisan kivándorlók száma Lengyelországból kb. 33 ezer fő (WĘGRZYN 2011), Magyarországról pedig több mint 4 ezer fő körül lehetett, amihez hozzá kell adni az 1956-os forradalom után az országot illegálisan elhagyó 10–20 ezer zsidó közül azok számát, akik végül Izraelben telepedtek le (TOLTS [é.n.]). A hatvanas évek elejére a sztálinista politikát csak lassan és csak részlegesen felszámoló Csehszlovákiában is növekedett az Izraelbe legálisan kivándorló zsidók száma: 1962 és 1964 között több mint 800 fő hagyta el az országot (lásd LABENDZ 2014b, 104–105).

Míg a számok azt jelzik, hogy a poszt sztálinista rendszer kialakulásának időszakában a közép-kelet-európai kommunista országoknak a zsidó kivándorlással kapcsolatos politikáját egységesen bizonyos fokú liberalizálódás jellemezte, addig a megszilárdult poszt sztálinista rendszerben már sokkal inkább az eltérések tűnnek fel. Úgy tűnik, a kivándorláspolitikát és a kivándorlók számának ingadozását ekkor sokkal inkább befolyásolták a helyi fejlemények: Lengyelországban az 1967-ben kezdődő antiszemita kampány, amely tömeges (és nagyon sok esetben kikényszerített) kivándorlást indított meg, illetve az 1968-as csehszlovák reformkísérlet leverése, ahol is a válságot követő emigrációs hullám után az Izraelbe kivándorlók száma szinte a nullára csökkent. Magyarországon ezektől eltérő képet mutatnak az adatok: az Izraelbe tartó kivándorlás 1958 és 1967 között nem jelez válságok okozta csúcsokat, és bár a diplomáciai kapcsolatok megszakítását követően mintegy a felére esett vissza, az 1967 és 1988 közötti húsz évben sem szűnt meg teljesen, hanem mindvégig nagyjából ugyanazon a szinten maradt.² Az ebben a fejezetben közölt magyar dokumentumok jól demonstrálják azt a politikát, amely a külső feltételek és elvárások, valamint a helyi adottságok és érdekek közötti kényes egyensúly fenntartására törekedett a poszt sztálinista rendszer első évtizedében.

Izrael a legelső között ismerte el az 1956-os forradalom után a nemzetközi szinten elszigetelt Kádár-kormányt, és követi szintű kapcsolatokat létesített

² Sergio DellaPergola számításai szerint 1958-tól 1966 végéig 1274 fő, 1967-től 1988 végéig 1329 fő vándorolt be Izraelbe Magyarországról.

vele. A magyar kormány már a forradalom előtti időszakban tárgyalásokat kezdeményezett Izraellel a gazdasági kapcsolatok kiterjesztése érdekében. Az 1956-ban elkezdett megbeszélések 1957 elején folytatódtak. A néhány hónapja hatalmon lévő Kádár-kormánynak nyilvánvalóan nagyon fontos volt, hogy kitörjön külpolitikai elszigeteltségéből, és ezért rendkívüli jelentőséggel bírt számára, hogy Izrael kész volt fejleszteni a két ország közötti gazdasági kapcsolatokat, valamint normalizálni a diplomáciai viszonyt. A dokumentumokból kiderül, hogy az izraeli kormányzat miért volt hajlandó ilyen gesztusokat tenni a világ nagy részén törvénytelennek tekintett kormány felé: az izraeli vezetők azt gondolták, ha jelzik készségüket a két ország közötti kapcsolatok gyors fejlesztésére, akkor Európa egyik legnagyobb zsidó közössége előtt megnyílik az Izraelbe való kivándorlás legális útja.

A kapcsolatok újrafelvételének kezdetén, 1957. január 12-én a tel-avivi magyar ügyvivő a következőket írta budapesti feletteseinek:

[...] nagy jelentősége lenne gazdasági kapcsolatainkban [...], ha a magyar kormány engedékeny magatartást tanúsítana egy nagyobb mérvű zsidó kivándorlás ügyében. Megfelelő körülményekkel a magyarországi zsidók kivándorlásának nagyobb mérvű engedélyezését össze is lehetne kapcsolni bizonyos gazdasági elképzeléseinkkel.³

A magyar illetékesek azt is körvonalazták, hogy első lépésként mit szeretnének elérni: „[...] javaslom, hogy a Külügyminisztérium az izraeli kormány felé vesse fel valamilyen bankházon keresztül szabadon konvertálható devizában Magyarországnak nyújtandó hitel kérdését [...]. 6–7 millió \$-os, 2,5–3%-os kamat mellett 5 éven belül visszafizetendő készpénzhitelre lehetne célozni” – írja Bacsoni Jenő külkereskedelmi miniszterhelyettes, Szarka Károly külügyminiszter-helyettesnek egy belső feljegyzésben.⁴

A vélekedés, hogy a kivándorlás liberalizálása fejében kedvező gazdasági ajánlatok várhatók Izraelből, nem volt légből kapott. Az előző dokumentumhoz csatolt, 1956. július 30-i, egy Párizsban tárgyaló külkereskedelmi és bankszakember által írott feljegyzésben a következők olvashatók:

³ MNL OL, KÜM TÜK XIX-J-1-j, Izrael, 9.d. (1957. január 12.)

⁴ MNL OL, KÜM TÜK XIX-J-1-j, Izrael, 9.d. (1957. február 15.)

Legutóbbi párisi tartózkodásom alatt Pachta és Ernest urak [a nevek a későbbi fejleményeket bemutató dokumentumokban újra megjelennek – KA], a Transcomin cég tulajdonosai, akik egyben a Banque-Suisse Israel genfi bankházában érdekeltek, a következőket vetették fel: Az izraeliek nagy örömmel vennék, ha a magyar kormány egy bizonyos idő – cca 12 hónap – alatt 10–12 000 zsidó kivándorlását engedélyezné, olyanokét, akik rokoni kapcsolatokkal rendelkeznek Izraelben. [...] Ha a magyar kormány részéről szóbeli ígéretet kapnának, hogy ilyen irányú kérést jóindulattal bírálják el, az izraeliekhez közel álló pénzügyi csoport hajlandó lenne – anélkül, hogy a két ügy közötti kapcsolat látható lenne – bizonyos gazdasági előnyöket nyújtani. Így felajánlották, hogy \$ 5 M készpénzhitelt vagy a Banque-Suisse Israel, vagy más általunk megnevezett európai pénzintézetnél, több évre, kedvező, 3% körüli kamatláb mellett bocsájtának rendelkezésre.

A Pachta és Ernest urak által közvetített üzenet már tartalmazza azt a konstrukciót, amelyre a következő évek tárgyalásai és alkudozásai mindvégig épültek: Izrael gazdasági előnyöket kínál a tömeges kivándorlás engedélyezése fejében, mégpedig oly módon, hogy a „zsidók kivásárlásának” mindkét fél számára vállalhatatlan aktusa soha, semmilyen formában ne jelenjen meg sem hivatalos dokumentumokban, sem a nyilvánosság előtt.

Az izraeli politikusok úgy számoltak, hogy az ötvenes évek első felében szerzett keserű tapasztalatok és a forradalom leverése után a Magyarországon élő 150–200 ezer zsidó közül sokan akarnak majd Izraelben letelepedni. A rendelkezésre álló, meglehetősen durva becslések szerint a forradalmat közvetlenül követő hónapokban 10 ezer és 20 ezer közé tehető az országot elhagyó zsidók száma. Az izraeli statisztikák szerint 1956–1957-ben 8 ezer zsidó vándorolt be Magyarországról Izraelbe (Tolts [é.n.]). Teljesülni látszottak az izraeli várakozások, amik szerint a kivándorlás legalizálása után ez a tendencia folytatódni fog. A magyar külügyminisztérium adatai is az Izraelbe való legális kivándorlás növekedését tanúsítják: míg 1956 januárja és novembere között 223 személy vándorolt ki legálisan Izraelbe, addig 1956 decembere és 1957 áprilisának vége között 4142 személy hagyta el kivándorlóútlevelemmel az országot.⁵

⁵ Lásd MNL OL, KÜM TÜK XIX-J-1-j, Izrael, 1.d. (1957. május 20.). A dokumentum – a budapesti izraeli követség becslésére hivatkozva – 14–15 ezer főre teszi azoknak a „zsidó vallású” személyeknek a számát, akik a forradalom alatt és közvetlenül utána illegálisan hagyták el az országot.

Az engedékeny emigrációs politika azonban hamarosan megváltozott. A fordulat fő oka nyilvánvalóan a forradalom utáni politikai helyzet volt: a szovjet vezetés által az országra kényszerített Kádár-kormány nem volt abban a helyzetben, hogy a közel-keleti szovjet politikától eltérő utat kövessen. Az 1956 őszi szuezi válság és háború után a Szovjetunió és Izrael viszonya a mélypontra került. A válságot követően a szovjet politika legfőbb célja a régióban az volt, hogy minél szorosabb katonai és gazdasági kapcsolatokat alakítson ki az arab államokkal. Az 1956 utáni helyzetben a magyar külpolitika nem hagyhatta figyelmen kívül ezeket a szovjet törekvéseket. Erre különös oka is lehetett: mint az alább idézett külügyi dokumentum is tanúsítja, az arab országok azonnal kifogásolták az Izraelhez fűződő kapcsolatokban észlelt javulást, azaz a legális kivándorlás engedélyezését és az izraeli–magyar diplomáciai kapcsolatok követi szintre emelését 1957 elején.

A külpolitikai nehézségeken kívül a magyar kormány attól is tartott, hogy az Izraellel való viszony javulása nem kívánt hatással lesz az országban élő zsidókra: attól féltek, hogy növelni fogja a kivándorlási kedvet. A magyar kormány álláspontját összefoglalja az a levél, amit 1957. május 4-én Kós Péter, a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője küldött Kálló Ivánnak, az Izraelbe röviddel azelőtt kinevezett követnek, válaszként a beszámolóra, amit a követ megérkezésekor lelkes fogadtatásáról küldött:

Az izraeli hivatalos szervek részéről Követ elvtárs kiérkezésével kapcsolatos demonstratív ováció csak látszatra egyértelműen pozitív jelenség, mert ugyanakkor számunkra veszélyes és nem kívánatos kihátásokat rejt magában [...]. Tapasztalható olyan törekvés, hogy a magyar–izraeli kapcsolatok szívéllyességét túlhangsúlyozzák [...]. Erre a nagyarányú demonstrációra azonban nekünk nincs szükségünk, mert függetlenül követük megbízólevelének a számunkra legnehezebb időben történő átadásától [a Kádár-kormány teljes külpolitika elszigeteltségének idején – KA], amelyet mi Követ elvtárs kiküldésével csak viszonzni kívántunk, Izraelt továbbra is agresszornak tekintjük [...]. [Izrael] a nyugati imperialista hatalmak engedelmes eszköze, amely aktívan közreműködik a nyugati hatalmakkal a közel-keleti arab országok függetlenségi törekvéseinek elnyomásában. [...]

Azzal, hogy a múlt évben hozzájárultunk a két ország közötti követcserehez, nem kívántuk kapcsolatainkat különösebben szorossá tenni és bővíteni. Számunkra az izraeli hivatalos szervek részéről a kapcsolataink hangsúlyozása azért sem kívánatos [...], mert az [...] csak annyiban őszinte, amennyiben mi nem akadályozzuk a nálunk élő zsidóság egyes rétegeinek kivándorlását Izraelbe [...]. Mindenképpen el kívánjuk kerülni, hogy az arab országok

réséről az Izraellel való kapcsolatainknak számunkra nem kívánatos és szükségtelen ellenhatása legyen, melynek már eddig is mutatkoztak bizonyos jelei. Az Arab Liga Főtitkársága már két alkalommal jegyzékben fordult hozzánk, egyszer a kivándorlások kérdésében, másodsor pedig Követ elvtárs megbízólevelének átadása alkalmával elmondott beszédével és a megbízólevelének Jeruzsálemben történt átadásával kapcsolatban. Kérjük Követ elvtársat [...], ne tévessze meg a hivatalos szervek részéről felénk mutakozó látszólagos rokonszenv. E mellett azonban továbbra is törekedjen [...] kapcsolatain keresztül kereskedelmi forgalmunk bővítéséhez segítséget nyújtani, mely téren hajlandók vagyunk kapcsolatainkat bővíteni.⁶

Ebben a helyzetben robbant ki az ún. „csempészési ügy”, egy váratlan incidens, ami nagyon jól jött a magyar kormány számára, és – mintegy esettanulmányként – jól dokumentálja mindkét fél politikai törekvéseit, és az ezek megvalósítása érdekében használt politikai eszközöket. Az ebben a fejezetben közölt iratok első része (2–9. dokumentum) ennek az ügynek a kapcsán keletkezett.

1957 tavaszán, nem sokkal azután, hogy Magyarország követét küldött Tel-Avivba, olyan információk jutottak el a magyar szervekhez, miszerint a budapesti izraeli követség egyik munkatársa rendszeresen készpénzt és vagyontárgyakat vesz át az Izraelbe induló kivándorlóktól azzal az ígérettel, hogy a pénz ellenértékét és a tárgyakat megérkezésük után Izraelben visszakapják.

Először az tűnt fel a magyar hatóságoknak, hogy a budapesti izraeli követség alig vált át forintra külföldi devizát a Magyar Nemzeti Bankban kiadásai fedezésére.⁷ Majd 1957. április 8-án a tel-avivi magyar kereskedelmi kirendeltség vezetője egy olyan, a kirendeltségen felvett jegyzőkönyvet továbbított feletteseinek, amelyben egy frissen kivándorolt személy arról tesz panaszt, hogy a budapesti izraeli követségen leadott értékeit még nem kapta meg, miközben a vele egyszerre érkezettek már átvehették azokat. Ezekre az információkra hivatkozva a magyar hatóságok 1957. június 3-án magukhoz kérték Tuval izraeli követet, és szóbeli jegyzékben bejelentették a döntést: kiutasítják az illegális tranzakciókért felelősnek tartott kereskedelmi attasét az országból, jelentős kártérítést követelnek, és ennek kifizetéséig leállítják a további kivándorlást.⁸

⁶ Lásd MNL OL, KÜM TUK XIX-J-1-j, Izrael, 1. d. (1957. május 4.)

⁷ MNL OL, KÜM TUK XIX-J-1-j, Izrael 1.d. (1957. június 5.)

⁸ MNL OL, KÜM TUK XIX-J-1-j, Izrael, 1.d. (1957. június 3.). A szóbeli jegyzék első tervezetének dátuma 1957. május 15. A dokumentumot május 20-án küldték át Kádár Jánosnak jóváhagyásra azzal, hogy a kivándorlást az 1956. október 23-a előtti szintre csökkentik. MNL OL, KÜM TUK XIX-J-1-j, Izrael, 1.d. (1957. május 20.)

Az izraeli kormányt zavarba hozta az ügy kipattanása – ez derül ki Kálló Iván követ Golda Meir külügyminiszterrel való június 10-i találkozójáról szóló beszámolójából (1. dokumentum). Néhány héttel később viszont – mint azt a Meirrel való második találkozóról készített feljegyzés is jelzi (2. dokumentum) – már kialakult az izraeli álláspont: az izraeli követségnek mint intézménynek semmi köze az ügghöz – de anyagi kompenzációról készek tárgyalni. Ez a magyar szervek fülének kedves muzsika volt.

A magyar szereplők egy része azonnal észrevette, hogy az eset erősíti tárgyalási pozícióikat a meglebegtetett gazdasági előnyök megszerzéséért folytatott alkuban (5. dokumentum). A magyar tárgyalási készséget világosan jelzi Szarka Károly külügyminiszter-helyettes összefoglalója a szóbeli jegyzék átadásáról:

A jegyzék átadásakor leszögeztem: 1. Mi továbbra is a két ország közötti zavartalan jó viszony mellett vagyunk [...]; 2. Korem kereskedelmi attaché [...] személyét mi különválasztjuk a két ország kereskedelmi kapcsolatától, amelyet illetően örömmel látjuk, hogy az rendeződik. 3. Külön tekintettel vagyunk a követ személyére, és messzemenően el akarjuk kerülni az üggyel való kapcsolatba hozását. 4. Az ügy publikálásától eltekintünk mindaddig, míg izraeli részről nem történik ilyen lépés [...]⁹

A külkereskedelmi és a pénzügyi irányító körök pragmatikus álláspontját azonban a külügy már korábban is a szovjet szempontokat képviselő politikai vezetése nem támogatta. Szerintük az Izraellel való kapcsolatok bővülése és javulása kedvezőtlen reakciókat vált majd ki az arab országokban, amelyekben a szovjet politika épp ekkor befolyásának erősítésére törekedett. Még a csempészési ügy kirobbanása előtt, a minisztérium illetékes osztályvezetője, Kós Péter a következő tájékoztatást küldte a tel-avivi magyar követnek:

Tárgy: Beszélgetés Veress Péterrel, a Külkereskedelmi Minisztérium osztályvezetőjével a magyar–izraeli kereskedelmi problémákról. [...] Veress et. érdeklődött, hogy nem hasonlíthatnánk-e azt, hogy az utóbbi időben lehetővé tettük nagyobb számú zsidó vallású egyén Izraelbe távozását. Ezzel kapcsolatban megemlítette, hogy egy Genfben folyt megbeszélés során bizonyos izraeli személyek ajánlatot tettek kb. kétmillió dolláros pénzügyi kölcsönre, ha a magyar kormány nagyobb megértést tanúsítana és lehetővé tenné zsidók

⁹ MNL OL, KÜM TUK XIX-J-1-j, Izrael, 1.d. (1957. június 3.)

Izraelbe vándorlását. Az ajánlatra nem reagáltunk [...]. A kivándorlás terén tapasztalt enyhébb elbírálást nem kívánjuk kölcsönszerzésre felhasználni. Különben a jelenlegi politikai helyzetben nincs szándékunk hitelt kérni Izraeltól, mert ez gyengítené az arab államokban meglévő pozícióinkat [...].¹⁰

A külügy politikai vezetésének álláspontja később sem változott. A „csempészési ügy” kirobbanása után a IV. politikai osztály helyettes vezetője 1957. július 4-én egyenesen a következőket közli a követtel:

[...] amikor az ismertes jegyzék átadására sor került, azt elsősorban nem a kivándorlások szabálytalan bonyolítása következtében okozott anyagi károkért tettük, hanem politikai meggondolásból. Ténylegesen arról van szó, hogy az izraeli kormány részéről – az országaink közötti követcsere után – a kapcsolatok számunkra nem kívánatos jobbá tételére irányuló lépéseknek gátat szabunk, és kapcsolatainkat visszatérítjük az egy évvel korábbi színvonalra. Ezért részünkről a kártérítési igényünknek forszírozása jelenleg szükségtelen, annál is inkább, mivel elsősorban az izraeli kormánynak érdeke, hogy a kérdést saját érdekében rendezze. Számukra lényegesebb kérdés a kivándorlások további zavartalan menete, mint az általunk követelt kárigény teljesítése. Ha mi a kárigényünket szorgalmaznánk az izraeli kormánytól, akkor azt a látszatot keltenénk, hogy eme lépésünkre kifejezetten a kárigény miatt került sor [...], és dollár szerzésére akarjuk felhasználni [...].¹¹

Végül is az 1956 utáni kedvezőtlen politikai és gazdasági helyzetben mégsem a „kemény vonal” kerekedett felül. A magyar fél a pénzügyi kompenzációról szóló tárgyalásokat semmiképpen nem akarta megszakítani, az izraeliek pedig arra törekedtek, hogy a kivándorlás csendben folytatódhasson. A diplomáciai kommunikációban természetesen az izraeliek ragaszkodtak ahhoz, hogy ők semmiféle törvényszegést nem követtek el, és ezért nem tartoznak semmiféle kártérítéssel. A magyarok pedig továbbra is öntudatosan hangoztatták, hogy ők nem „árusítják ki” a zsidókat, azaz eszük ágában sincs gazdasági előnyökért cserébe lehetővé tenni zsidók kivándorlását. Eközben mindkét fél igazából épp az ellenkezőjét gondolta, és azzal is tisztában volt, hogy ez a partnere előtt is nyilvánvaló. Ebben a helyzetben meg kellett találni azt a tárgyalási formát és kompromisszumot, amely mindkét fikció fenntartását lehetővé teszi, de egyben meghozza a kívánt

¹⁰ MNL OL, KÜM TÜK XIX-J-1-j, Izrael, 10.d. (1957. március 5.)

¹¹ MNL OL, KÜM TÜK XIX-J-1-j, Izrael, 1.d. (1957. július 4.)

eredményt is. A diplomáciai úton zajló megbeszélések erre alkalmatlanok voltak. Ezen a ponton lépett be a tárgyalások vezetésébe Fekete János, a Magyar Nemzeti Bank devizagazdálkodási főosztályának vezetője, akit korábbi banki kapcsolatai – ezúttal is Ernest és Pachta urak – kerestek meg, és kértek közvetítésre.

A tárgyalások menetét Fekete 1958. június 25-i jelentése foglalja össze (6. dokumentum). A Genfben találkozó bankárok azzal a céllal ültek asztalhoz, hogy egyrészt megszülessen a megegyezés, de egyidejűleg mindkét fél megőrizhesse a látszatot. Kezdetben egy Magyarország számára előnyös kölcsönügyletben gondolkodtak, és az izraeliek az emigráció újbóli engedélyezéséről szóló homályos ígérekkel is megelégedtek. A genfi tárgyalás után nem sokkal, 1958. szeptember 3-án a külügy az MSZMP Politikai Bizottsága elé terjesztette jóváhagyásra a formálódó megegyezést. Az előterjesztés, amelyet Sík Endre külügyminiszter írt alá, a következőket tartalmazza:

Amennyiben az izraeli fél a [...] gazdasági feltételeket elfogadja, Fekete elvtársat felhatalmazzuk, hogy az alábbi tárgyalási taktikát kövesse, és végső fokon a következő megállapodást létrehozassa a kivándorlási kérdéssel kapcsolatban. a) Szóban közölje az izraeli féllel, hogy a tárgyalás befejezése előtt a Magyar Külügyminisztérium egyik vezetője a budapesti izraeli követ tudomására hozza, hogy a magyar–izraeli pénzügyi és gazdasági tárgyalások sikeres lezárása esetén az illetékes magyar hatóságok az Izrael felé irányuló kivándorlásnak 1957. jún. 4-i jegyzékünkben bejelentett korlátozását megszüntetik. Ha további biztosítékot kívánna az izraeli fél, akkor kilátásba lehet helyezni, hogy a magyar hatóságok gesztusként készek a kivándorlás megindítását még a megállapodás jóváhagyása előtt engedélyezni. (Ha a megállapodás bármely okból kifolyólag nem kerülne jóváhagyásra, a kivándorlást újra meg lehet szüntetni.) b) Amennyiben az izraeli fél a szóbeli közlést nem tekinti elegendő biztosítéknak, Fekete elvtárs javasolja az előterjesztés mellékleteként szereplő közös nyilatkozat elfogadását, amelyben gyakorlatilag írásban rögzítjük a 2. pontban javasolt, szóban megteendő közléseket.¹²

A megállapodás hamarosan megszületett. 1958. szeptember 22-én a felek megegyeztek abban, hogy Izrael négy részletben 1,5 millió dollárt utal át a Magyar Nemzeti Banknak, a magyar kormány pedig újból lehetővé teszi az Izraelbe való kivándorlást. A következő konfliktust éppen ez a meglehetősen lazán definiált

¹² MNL OL, KÜM TÜK XIX-J-1-j, Izrael, 2.d. (1958. szeptember 3.). Az írásbeli garancia megadását az előterjesztés jegyzékváltás formájában is elképzelhetőnek tartotta.

feltétel váltotta ki. Az izraeliek a kialakított összeg első részletét (500 ezer dollárt) rögtön átutalták – mint az iratokból kiderül, az összeget a Jewish Agency teremtette elő. A második és harmadik részlet azonban már nem érkezett meg a megállapodás szerinti időpontig (1959. április 30. és augusztus 31.) a Magyar Nemzeti Bankhoz, mert az izraeli fél úgy vélte, a magyarok nem tartják be a kivándorlásra vonatkozó ígéretüket. A magyar kormány ugyanis úgy próbálta megkerülni a megállapodás kivándorlásra vonatkozó részét, hogy nem az 1957-es szintre állította vissza az engedélyezett kivándorlások számát, hanem az 1956 első félévében kiadott kivándorlóútlevelek számához igazította azt, azaz csak havi 8-10 személy kivándorlását engedélyezték.¹³ Eközben – meglehetősen cinikusan – úgy tettek, mintha meglepte volna őket a két ügy – a „kárterítés” és a kivándorlás – összekapcsolása. Arra hivatkoztak, hogy

- 1) a pénzügyi megállapodás semmiféle összefüggésben nem áll a kivándorlás kérdésével;
- 2) mi azt vállaltuk, hogy a fennálló diszkriminációkat megszüntetjük, és biztosítjuk azt a lehetőséget, amit általában minden magyar állampolgár számára, a világ bármely pontjára történő kivándorlással kapcsolatban biztosítunk [...]. Tehát mindazt, amit vállaltunk, mi maradék nélkül teljesítettük, de ezen túlmenően humánus és családegyesítési szempontból még tovább mentünk, mert épp most van folyamatban öt kivándorolni szándékozó kiskorú gyermek ügyének megvizsgálása, akiknek szülei Izraelben élnek [...].¹⁴

Mivel 1959 nyarára a magyarok a kivándorlást újra teljesen leállították, Golda Meir közvetlenül a magyar külügyminiszterrel vette fel a kapcsolatot, hogy a „kárpótlás” és a kivándorlás ügye kimozduljon a holtpontonról. Ennek eredményeképpen ősszel ismét megindultak a célirányos pénzügyi tárgyalások Fekete és Ernest között. Némi alkudozás után, az év végére megszületett az új megállapodás: az izraeliek nemcsak az elmaradt részletek mielőbbi átutalásába egyeztek bele, hanem abba is, hogy a késedelem időtartamára évi 5%-os kamatnak megfelelő összeggel többet fizetnek. Ezután a kivándorlás engedélyezése is lassanként megindult – bár korántsem az izraeliek által elvárt mértékben. A Külügyminisztérium feljegyzése szerint 1960. január 1-től május elejéig 165 személy kapott

¹³ A magyar hatóságok 1958 októberétől 1959 áprilisáig 60 fő kivándorlását engedélyezték, és kb. 160 személy kérelmét utasították el. Az izraeliek 4-5 ezer fő kivándorlására számítottak. MNL OL, KÜM TUK XIX-J-1-j, Izrael, 2.d. (1959. április 16.)

¹⁴ MNL OL, KÜM TUK XIX-J-1-j, Izrael, 2.d. (1959. február 25.)

kivándorlási engedélyt, 55%-uk volt 20–60 év közötti, 33% 60 év feletti és 12% 5–20 éves.¹⁵ Végül – újabb viták és kölcsönös szemrehányások után – az izraeliek 1961. január 6-án az utolsó részletet is átutalták. A következő években a magyar hatóságok a benyújtott kivándorlási kérelmek viszonylag nagy részét kedvezően bírálták el, de ez az arány 1964-től megint fokozatosan csökkenni kezdett.¹⁶ A kivándorlók összlétszáma azonban akkor sem érte volna el az izraeli várakozásokat, ha a magyar hatóságok az összes kivándorlási kérelmet engedélyezik. Talán ez is az egyik oka annak, hogy a következő évtizedekben a kivándorlás kérdése egyre kisebb szerepét játszotta a magyar–izraeli viszonyt meghatározó tényezők sorában.

A „csempészési ügy” hullámai 1961 után lassan elcsitultak, az Izraelhez való viszony alakításának alapelvei azonban változatlanok maradtak. Az izraeli kormányok – érzékelvén, hogy a magyar fél erősen érdekelt a gazdasági kapcsolatok fejlesztésében és az ezekből fakadó előnyök kihasználásában – ismételt erőfeszítéseket tettek a kapcsolatok erősítésére a kultúra, a tudomány és a sport területén, arra számítva, hogy ezek révén Izrael közelebb kerül majd a magyar zsidókhoz, és többen mérlegelik majd az Izraelbe való kivándorlást. A magyar kormány azonban következetesen elhárította az ilyen irányú lépéseket – különösen a kétoldalú kulturális és egyéb kapcsolatokról szóló államközi szerződések aláírását. Emellett azonban mindent megtett, hogy kihasználja az Izrael által ajánlott gazdasági lehetőségeket, mindig arra törekedve, hogy ezek a kapcsolatok ne kerüljenek a nyilvánosság elé, és ne jussanak az arab kormányok tudomására.

A hatvanas évek közepén azonban változni látszott a helyzet. A magyar külügyeket és külkereskedelmet irányító politikusok egy része úgy látta, hogy elérkezett az idő az Izraellel való kapcsolatok kiszélesítésére. Ezek a megfontolások minden bizonnyal nem voltak függetlenek az akkor megindult gazdasági reformoktól. Az itt közölt dokumentumok (10–15. dokumentum) jól mutatják ezt a változást, és azt is, hogy a változásokat támogató funkcionáriusok milyen érvekkel igazolták álláspontjukat, miközben nagyon is ügyeltek arra, hogy az általuk javasolt politika ne tűnjön valamiféle különútnak a többi kommunista ország politikájához képest.

¹⁵ MNL OL, KÜM TUK XIX-J-1-j, Izrael, 2.d. (1960. május 11.)

¹⁶ A Külügyminisztérium nyilvántartása szerint az engedélyezett kivándorlások száma a következőképpen alakult: 1962-ben 275 kérelemből 202; 1963-ban 349 kérelemből 280; 1964-ben 396 kérelemből 201; 1965-ben 364 kérelemből 175. MNL OL, KÜM TUK XIX-J-1-j, Izrael, 2.d. (1966. január 14.), lásd 9. dokumentum.

A kapcsolatok szélesítése mellett óvatosan szót emelő külügyesek¹⁷ általános érve szerint a változás következményeképpen „politikai téren szükséges a Magyar Népköztársaság jelenléte súlyának és befolyásának növelése Izrael állam területén. [...] Politikai jelenlétünkkel segítséget adhatunk az izraeli haladó erőknek, és esetenként talán befolyásolhatjuk Izrael állam politikáját is.” (13. dokumentum). A kötetben olvasható dokumentumok részletes adatokat tartalmaznak az európai szocialista országok és Izrael közötti diplomáciai, gazdasági és kulturális kapcsolatokról, jelezve az illetékeseknek, hogy meddig mehet el nyugodtan Magyarország anélkül, hogy provokálná a „baráti országokat”, miközben rámutatnak azokra a példákra, amelyekre a magyar diplomácia hivatkozhat esetleges támadások esetén. A kapcsolatok óvatos fejlesztését támogató külügyi és kül-gazdasági tisztségviselők állandó hivatkozási alapja volt az izraeli kommunista párt véleménye, miszerint a kapcsolatok fejlesztése a „testvérpárt” számára is kedvező lehetőségeket nyit meg – a dokumentumokból tudjuk, hogy a kereskedelmi és kulturális ügyletek jelentős részét a kommunista párt vállalatai bonyolították. A különböző követségi beszámolóokban és külügyi iratokban visszatérő érv a kapcsolatok bővítése mellett a magyar anyanyelvű izraeliek magas száma, ami a dokumentumok szerzői szerint szintén a magyar kormány – sőt, az egész szocialista tábor – politikai befolyásának növelését teszi lehetővé. „Ennek a lehetőségnek a ki nem használását már szóvá tette a tel-avivi szovjet nagykövetség, s az IKP [Izraeli Kommunista Párt] vezetői” – írja az 1967. február 15-én kelt összefoglaló jelentés (13. dokumentum).

A dokumentumok azonban azt is jelzik, hogy ez a politika jelentős hazai ellenállásba is ütközött – különösen a Külügyminisztériumnak az arab országokkal foglalkozó IX. osztálya részéről, amelynek munkatársai az arab államok várható politikai reakcióira, illetve gazdasági retorzióira hivatkozva léptek fel a kapcsolatok bővítése ellen. Erre válaszul az Izrael felé való nyitás támogatói egyrészt arra mutattak rá, hogy az arab világ korántsem egységes: míg korábban az arab országok egységesen Izrael fegyveres megsemmisítését tekintették céljuknak, addig „ebben az arab politikában az utóbbi időben bizonyos árnyaltság következett be, s ma már nem egységes az arab államok álláspontja”. Másrészt – és ez azt jelzi, hogy elég erősnek érezték politikai pozícióikat – egy elvi érvet is felhoztak: „Iz-

¹⁷ Az Izraellel való kapcsolatok fejlesztése mellett elsősorban a Külügyminisztérium nyugat-európai ügyekkel foglalkozó, VI. osztálya érvelt, ahová ebben az időszakban az Izraellel kapcsolatos ügyek is tartoztak.

raellel kapcsolatban is elvi politikát kell folytatnunk [...], nem lenne helyes az e relációval kapcsolatos politikánkat kizárólag az arab országokkal kapcsolatos politikánk függvényeként kezelni. [...] az arab országok politikai törekvéseit az indokolt és szükséges mértékben figyelembe kell vennünk, de az nem mehet a magyar szuverenitás rovására.”¹⁸ A vitának ezen a pontján az Izraellel való kapcsolatokért felelős osztály meglehetősen határozottan azt is jelezte, hogy nem kívánnak változtatni azt általuk vitt közeledési politikán, és ha ez nem elfogadható a külügyi vezetés számára, akkor az Izraellel való kapcsolatok bonyolítását vegye át az arab ügyekért felelős IX. osztály.

1967 elején úgy látszott, hogy hamarosan sor kerülhet az Izraellel való kapcsolatok jelentős bővítésére. A dokumentum, amit a Külügyminisztérium VI. osztálya 1967. február 19-én adott ki, elvi-politikai és taktikai érveket is használva meglehetősen széles körű nyitást javasol a felsőbb pártvezetésnek: a korábbi izraeli kezdeményezéseket hallgatólagosan elfogadva a kultúra, a közlekedés, a kommunikáció, a sajtó és a turizmus területén való kapcsolatok fejlesztését.

Az előterjesztésről folytatott értekezlet jegyzőkönyve jelzi, hogy ezt a szándékot a külügyi tisztségviselők nem mind támogatták. Bár 1967 első hónapjaiban úgy látszott, hogy a nyitás ellenzői vereséget szenvednek, júniusban kitört az ún. hatnapos háború, amely gyökeresen új helyzetet teremtett. Miután a Szovjetunió és szövetségesei – köztük Magyarország – megszakították a diplomáciai kapcsolatokat a háborúban győztes Izraellel, a Külügyminisztérium IX. osztálya sikeres ellentámadást indított: egy 1967. november 4-én keletkezett, a magyar–izraeli gazdasági kapcsolatokról készített feljegyzésben (14. dokumentum) félreérthetetlenül leszögezik: „Szükségesnek látjuk a magyar–izraeli gazdasági kapcsolatok ismételt felülvizsgálását; hogy azok igazodjanak politikai állásfoglalásunkhoz. E kapcsolatok jelenleg érezhetően túl vannak futtatva, véleményünk szerint van lehetőség azok jelentős csökkentésére anélkül, hogy a népgazdaságot károsodás érné.” Ez az állásfoglalás tulajdonképpen válasz azokra a kísérletekre, amelyeket a hatnapos háború után a Külkereskedelmi Minisztérium tisztségviselői tettek a korábbi gazdasági kapcsolatok fenntartása érdekében. Egy 1967. szeptember 17-ére datált, ravaszul megfogalmazott feljegyzésben (16. dokumentum) a következőket írják: „Arra törekszünk, hogy külkereskedelmi forgalmunk Izraellel

¹⁸ MNL OL, KÜM TÜK XIX-J-1-j, Izrael–Vietnam, 62.d. (dátum nélkül, valószínűleg 1966. július), lásd 11. dokumentum.

ne haladja meg az 1966. évi összkülkereskedelmi forgalmat” (a külkereskedelmi forgalom ebben az évben érte el legmagasabb szintjét), és ehhez még az Izrael által nyújtott hitelek kapcsán hozzátették: „A hitelek visszafizetését, devizahelyzetünk figyelembevételével, pénzügyi hatóságaink nem tartották kívánatosnak.” Az a kézzel írott megjegyzés azonban, amit Házi Vencel külügyminiszterhelyettes fűzött a dokumentumhoz, nem hagyott kétséget afelől, hogy ebben a helyzetben a politikai döntések elsőbbséget élveztek a gazdasági racionalitással szemben: „Eladásodásunk politikai szempontból nagyon nem jó. KKM-ben [Külkereskedelmi Minisztérium] Veres P. et.-sal, NB-ban [Nemzeti Bank] Fekete et.-sal megbeszéltem. Törekedjünk adósságunk jelentős csökkentésére Izraelben.” Ezután a magyar–izraeli kapcsolatok minden vonatkozásban a korábbi időszaknál is alacsonyabb szintre süllyedtek, és ezen a téren a lassú változások csak a nyolcvanas évek elején kezdődtek meg.

DOKUMENTUMOK

1. A KIVÁNDORLÁSRÓL

Tel-Aviv, 1957. február 8.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-J-Izrael-1957. (1.d.)

Legation of the Hungarian People's Republic in Israel

Horváth Imre

külügyminiszter elvtársnak

Budapest

Tárgy: A követségi munka átszervezése

[...]

A kivándorlás kérdéséről:

Mi helyesnek tartanánk, ha a kormányunk engedményeket tenne ezen a téren. Ez különösen indokoltnak látszik, ha figyelembe vesszük az otthoni lakáshiányt és a munkanélküliség problémáját. Meg vagyunk győződve, hogy a kivándorolni kívánczók többsége nélkülözhető népgazdaságunkban. Természetesen néhány jó szakember eltávozásával is számolni kellene. De ezek, amennyiben az országot el akarják hagyni, úgysem dolgoznak ott szívesen. Biztos, hogy nemzetközi visszhangja is lenne e határozatnak.

Viszont igen lényegesnek tartjuk a kivándorolni szándékozók tárgyilagos felvilágosítását, hogy elejét vegyük a felesleges ide-oda való népmozgalomnak, valamint a kivándorlók részéről keserű csalódásoknak. Adminisztratív eszközökkel is lehet eredményeket elérni (pl. megakadályozni a visszatérést stb.), de ez nem old meg minden problémát. (Az itteni lengyel ügyvivő, Slovikovski [Słowikowski] elvtárs mondta el, hogy a közelmúltban rendőri segítséget kellett kérnie a követséget visszatérési szándékkal megrohanó tömeggel szemben. A lengyelek ugyanis nem teszik lehetővé a visszatérést a mostanában kivándoroltaknak.) Módot kellene találni arra, hogy a kivándorolni szándékozókat felvilágosítsuk, mi vár rájuk Izraelben. Egyes kivételektől eltekintve (akiknek itt esetleg gazdag rokonaik vagy különleges protekciójuk van – főként cionista múlt) a tömegekre munkanélküliség, lakástalanság vár, esetleg igen nehéz fizikai munka a fejlesztési területeken. Látniok kell azt, hogy Izraelben hivatalnokokra,

kereskedőkre, héberül nem tudó értelmiségiekre stb. nincs szükség, itt főként kétkezi munkások, főleg olcsó mezőgazdasági munkások kellenének. Mi úgy véljük, nem sok ilyen elem akad a kivándorolni szándékozók között – ellenkezőleg. Az ifjúságra pedig mint katonákra lenne itt szükség. A munkanélküliség Izraelben már-már katasztrófális. Egyes helyeken nyílt zavargások jelzik ezt. A munkanélküliek száma egyre nő, amit a fokozott bevándorlás csak tovább duzzaszt. A kivándorlók jó részére könyöradományokból tengetett, megalázó élet vár.

Mindezt nem azért jegyezzük meg, mert nem értünk egyet a kivándorlások megkönnyítésével. De szeretnénk felhívni a figyelmet a később várható problémákra, amelyekre szükségünk nincs. A kivándorlás megakadályozása nem oldja meg a problémát. De csökkenti, ha a ma még magyar állampolgárokat felvilágosítjuk. Úgy véljük, ez a felvilágosító munka az izraeli félnek is feladata lenne. Ők tudják legjobban, milyen nehézségeik vannak a bevándoroltakkal.

A felvilágosító tevékenység mellett adminisztratív intézkedésekre is szükség van. Lehetnénné kell tenni, hogy ugyanazok rövidesen (esetleg egyáltalán) visszatérhessenek.

Ami a kivándorlások megkönnyítésének a két ország kapcsolataira való hatását illeti, a következő a véleményünk. A kivándorlási lehetőségek megkönnyítése feltétlen jelentőséggel bírna a két ország kapcsolataiban. Bizonyára gazdaságilag is jelenthet valamit. Elvi változás azonban ezekben a kapcsolatokban nem várható [sic!]. A jelenlegi itteni uralkodó körök alapvetően ellenségesek mindennel szemben, ami kommunista, ezért nemigen várható elvi változás kormányunkkal szembeni álláspontjukban. Bizonyos, hogy külsőségekben izraeli részről lesznek jelei a kapcsolatok javulásának, de biztosak vagyunk abban, hogy a kivándorlások megkönnyítését idővel nem mint a magyar kormány humanitását, hanem mint a szocialista rendszer gyengeségének a jelét értékelnék. Várható az is, hogy mint a rendszerünk elleni újabb támadás eszközét fogják felhasználni. Az izraeli kormány számára – túl az általános jelentőségen – különös értéke van, ha szocialista országokból vándoroltatnak ki embereket. Egyrészt remélik, hogy ily módon produktív elemeket kapnak (mivel a szocialista országokban dolgozni voltak kénytelenek), másrészt a szocialista országok életképtelenségét tudják bizonyítani a kivándorlásokkal.

Amellett, hogy javasoljuk a kivándorlásoknak a lehető maximális mértékig való megkönnyítését, kíváncsún tartjuk a fentiek figyelembe vételét e kérdésnél.

Garai Róbert
id[eiglenes] ügyvivő

2. TALÁLKOZÓ GOLDA MEIRREL

Tel-Aviv, 1957. június 10.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael-1957 (2.d.)

Legation of the Hungarian People's Republic in Israel -

Horváth Imre

külügyminiszter elvtársnak

Budapest

Tárgy: Egy órás kihallgatás Golda Meirnél

Mint már más úton jelentettem, 7-én délután 3 órára magához rendelt Golda Meir. Előre sejtettem, miről lesz szó, és felkészültem, hogy minden kérdésre megfelelő választ tudjak adni.

Igyekezett kezdetben kimértnek és fölényesnek látszani, de hamar visszavonult.

„Azt hiszem – mondotta –, tudja, miért kértem: Itt van ez a komoly nehézség, és ezzel kapcsolatban a magyar kormány hirtelen intézkedése. Kiutasították Korem urat 72 órás terminussal. Igaz, hogy már a hatodik napra is meghosszabbították, de mégis egy olyan dologért, amit én nem hiszek el, sőt el sem tudok képzelni. Tudja, hogy az izraeli kormánynak joga és lehetősége van hasonló módon eljárni.”

„Ezt tudom – mondottam –, csak hogy azzal nem lesz az emigráció kérdése megoldva. A hibát Korem úr követte el, és ez igaz. Én kizártnak tartom, hogy ilyesmi a kormány, de főleg a követ, illetve Tuval úr tudta nélkül mehetett volna.”

„Én mint követ tudom azt, hogy mennyit utal át a mi minisztériumunk a nemzeti bankon keresztül, és azt is tudom mindig, hogy ebből mennyi van a tel-avivi bankban. Elegendő-e, vagy nem. Az én aláírásom nélkül egy prutát sem vehet ki senki. Abból él a követség. Nem lehet róla nem tudni, de a kormány is tudja, hogy mi miből fedezzük a követség költségeit. Gyanús lenne, ha mi erre éveken keresztül nem igényelnénk pénzt.”

Vörös lett, mint a paprika. Meir ekkor már azt mondotta, hogy lehet, hogy abból az elgondolásból indultak ki, hogy segítsenek az emigráló zsidókon. „Nem az a lényeg, hogy miért tették, hanem az [a] tény, hogy megtették” – jegyeztem meg. Újra mentegette Tuvalt, és azt mondotta, hogy várják Koremet, és felelősségre fogják vonni, és szigorúan meg fogják büntetni, ha beigazolódik, hogy tényleg megtette.

„Mi tudjuk, hogy igaz, mert jöttek be a követségre olyanok, akik elmondták, hogy száz-ezer forintokat adtak le Koremnek, és hogy Tel-Avivban egy tizedrészt sem kapták vissza, hogy keresnek rajtuk stb.” (Erről is próbáltunk írást szerezni, hogy hazaküldhessük, de sajnos nem sikerült.)

Meir csak nézett, és egy szóval sem mondta, hogy ez nem igaz, sőt azt mondta, hogy „nagyon sajnálom, hogy Ön nem figyelmeztetett engem erre, hogy én azonnal leállítottam volna”.

Az válaszoltam, hogy természetesen nekem az a feladatom, hogy az én kormányom figyelmét hívom fel ilyen dologra. „Igaz – mondotta. – Az most már rendben volna, hogy Korem úr hazajön, de az, hogy a maga kormánya egyszerűen leállította az emigrálást, ez nekünk katasztrófa, és mi ezt annak tulajdonítottuk, hogy ez mind azért van, mert az arabok olyan nyomást gyakoroltak a magyarokra, hogy így akartak eleget tenni a kívánságaiknak.”

Az válaszoltam, hogy a magyar kormány jó viszonyt tart fenn az arab országokkal, mint bármely más országgal is arra törekszik, de mi semmi függésben nem vagyunk velük, és semmiféle nyomást nem gyakorolhatnak ránk, már azért sem, mert az arab államokból is jönnek az emigránsok. Ez igaz, mondotta, de miért van az, hogy „maguk is, meg a Szovjetunió is inkább az arabokkal vannak jóban, és nem velünk, pedig mi ezt szeretnénk.” „Én azt hiszem; nekem ezt nem kell megmagyaráznom” – válaszoltam.

„Rendben van, de az egy szörnyű dolog, hogy a maga kormánya amellet, hogy kiutasítja az egyik diplomatánkat, azt mondja, nincs több alija (kivándorlás), és követel 3 és fél millió dollárt. Tudja, hogy az egész büdzsénk 12 millió, ez képtelenség, erre nincs mód.”

„Ha Korem úr csak 1-2 hónapig csinálta volna ezt, hogy megkárosította az országot és nem évekig, akkor más lenne a helyzet” – válaszoltam.

„Igen – mondotta –, de három és fél milliót, hiszen az összes izraeli követségek nem költenek ennyit...”

Én: „Nem csak azzal károsította meg országunkat, hogy évekig nem történt átutalás, hanem az ott befizetett forintokat feketén kihozták.”

Meir egy szóval sem mondta, hogy ez nem igaz, míg végül azt mondta, „három és fél millió dollár, ha a magyar kormány azt mondta volna nekünk, hogy szükségünk van dollárra; adjon az izraeli kormány ennyit vagy annyit, és mi kiengedünk ezért ennyi vagy annyi zsidót; akkor ezt meg tudták volna érteni.”

Visszautasítottam: „Államháztartásunknak ugyanúgy szüksége van dollárra vagy egyéb valutára, mint más országnak; Izraelnek is. Elég sokat lehet olvasni, hallani az Amerikából jövő sok dollárról. A magyar kormány nem akart a kivándorlásból üzletet csinálni, a kivándorlókat vagy Izraelt megkárosítani, hanem lehetőséget akart adni a családok egyesítésére. Nemcsak zsidóknak, nemcsak Izraelbe, hanem máshová is ad kivándorlásra lehetőséget,

ahol ezt indokoltnak tartja. Abban a tudatban tettük, hogy ez így helyes, és azt hittük, ennek az izraeli kormány is örül. Mi célja van annak, hogy Korem úr helytelen eljárását egy ilyen kijelentéssel próbálja más vágányra vinni.”

Percekig nem jutott szóhoz. „Megvárom – mondotta – Korem urat, és utána újra fogom kérni, hogy jöjjön el. Én azt szeretném, ha a már kialakult jó barátság folytatódna, persze az emigráció is. Kérem, hogy Ön is segítse elő. Mi örömmel teszünk eleget a magyar kormány ama javaslatának, hogy a dolgot nem hozzuk nyilvánosságra, és remélem, rendezni tudjuk az egész felmerült nehézséget.”

Én megmondottam, hogy azt látom, hogy az izraeli kormánynak vállalni kell a következtetések levonását és a kár megtérítését.

„Ez nagyon nehéz lesz, mert ez egyenlő tudomásul venni és elismerni a hibákat” – mondotta Meir.

Meir megköszönte, hogy felkerestem, és újra kért, hogy segítsen elő az ügy elintézését, és hogy a jövő hét folyamán ha hív, menjek el újra.

A fentiekkel kapcsolatban az a megjegyzésem, hogy jó volt, hogy a központ időben értesített a fejleményekről, helyes volt megjegyezni Meirnek a követség további észrevételeit a kérdéssel kapcsolatban.

Véleményem szerint meg fogják fizetni a három és fél milliót. Helyes volt részünkről nem forszírozni azt az ő általuk javasolt hitelt, melyet csak beugratásnak szántak. Jobb így, hogy részünkről még a látszata sincs annak, mintha üzletet csinálnánk a kivándorlásból, nem úgy, mint ők.

Lehet, hogy ezzel kapcsolatos az az értesülésem, mely a lengyel ügyvivőn és Sattath osztályvezető-helyettesen keresztül ért el hozzám, hogy az izraeli kormány azt tervezi, hogy mivel Tuval ügyesen intézte és mozgatta a kivándorlást nálunk, olyan országba fogják hamarosan helyezni, ahol ez még nem megy. Románia, Bulgária vagy a Szovjetunió.

Talán hozzájárul ehhez az is, hogy most Korem után szintén benne van az ügyben, és jobbnak látják Budapestről elhozni.

Érkezésemkor Sattath fogadott, és az előszobában várakozott, amíg Meirrel beszéltem.

Kálló Iván

követ

3. MÁSODIK TALÁLKOZÓ GOLDA MEIRREL

Tel-Aviv, 1957. július 3.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael-1957 (2.d.)

Magyar Népköztársaság Követsége

Légation de la République Populaire Hongroise

Horváth Imre

külügyminiszter elvtársnak

Budapest

Tárgy: Újabb látogatás Golda Meirnél

Mint a legutóbbi megbeszélésünkön mondotta Golda, most, Korem jelentése után újra magához kért, illetve idejött Tel-Avivba. Eshel osztályvezető jelenlétében fogadott.

Golda most sokkal biztonságosabbnak tűnt, mint a múltkor. Érezhető volt, hogy egy kicsit meghányták-vetették a dolgokat, talán tanácsot is kértek és kaptak. Bizonyos, hogy azért vett most részt Eshel is a megbeszélésen. Többször közbeszólt. Megszakított néha engem, sőt nem egyszer Goldát is, különösen amikor az elszólt magát. Egyébként Eshel minden szót felírt.

Mindketten újra azt erősítették, hogy Tuval milyen elfoglalt ember, sokszor még éjjel is dolgozik (csak hogy az emigráció menjen?), nem ér rá gazdasági és pénzügyi problémákkal foglalkozni. Így bizonyos, hogy mint ahogy az izraeli kormány sem tudott Korem tevékenységéről, úgy Tuval sem tudott. Azt állították, hogy a követség részére többször nagyobb összegű fontot vagy dollár utaltak át, és felhasználták a sok konzuli illetéket, a vízumdíjakat. Hangoztatták, hogy az az egy jegyzőkönyv és az a néhány rosszindulatú ember, aki Koremről beszélt, még nem bizonyíték, hogy Korem valóban elkövette ezeket a dolgokat.

Golda kijelentette, hogy ő egyébként is utasította Tuvalt ezek beszüntetésére, és bizonyos, hogy nem is lesznek.

Megkérdeztem, de hát ha Korem nem csinált semmit, és nem is bizonyít mást a jegyzőkönyv meg amit a méltatlankodók mondtak, akkor mi szűnt meg.

Én leghelyesebbnek tartottam, hogy mivel Tuval ott van Pesten, ő kapta a jegyzéket, a határozatot arról, hogy az emigráció szűk keretek között megy csak, és azt is megmondták neki, illetve közölték vele, hogy miért van ez. Tárgyalják le ott a dolgokat. Golda ekkor közöl-

te, hogy ő egy-két nap múlva utazik Bécsbe a Szocialista Internacionálé konferenciájára, és utána ott a környező országokban levő követével konferenciát tart. Találkozik Tuvalal, és ott megfelelő instrukciót fog adni Tuvalnak 7-én, 8-án.

Előttém Abramov szovjet nagykövet volt egy órási kihallgatáson Goldánál. Esheltől megtudtam, hogy most egy konkrét akciót kezdtek a Szovjetunió és Bulgária felé is. A cél, még közelebb jussanak a kapcsolatokat illetően.

Abramov állítólag azt válaszolta, hogy Izrael előbb javítsa meg viszonyát az arabokkal. Ennek az akciónak távolabbi terve, hogy e két országból is induljon meg az Izraelbe való kivándorlás.

Golda erre utalt is a velem való beszélgetésekor, és kihangsúlyozta, hogy reméli, hogy a velünk való jó barátságot is sikerül újra helyreállítani, és hogy újra rendes mederbe kerül az emigrálás is.

Az volt a nézetem, hogy ez kívánatos is, ezért az ő érdekük elsősorban, hogy elfogadhatóan rendezzék ezt az ügyet. Mindketten azon szörnyülködtek, hogy a 3 és fél millió dollár milyen sok pénz. Az volt az észrevételem, hogy ők is jónak látnak az emigrációban egy kis lélekzetvételi szünetet. A sajtómegnyilatkozások is ezt mutatják, mert nagy nehézségeik vannak, de a kormány hivatalos álláspontja továbbra is, hogy jobb előbb, mint utóbb.

Kálló Iván

követ

4. JÓVÁTÉTELI TÁRGYALÁSOK IZRAELLEL 1.

1957. szeptember 2.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael-1957 (2.d.)

Külkereskedelmi Minisztérium

Baczoni Jenő miniszterhelyettes kezéhez

Budapest

Készült 2 példányban!

Hivatkozva fenti kérdésben f. hó 24-én Baczoni miniszterhelyettes elvtárs vezetésével a Külkereskedelmi Minisztériumban lefolyt tárcaközi megbeszélésre, a Külügyminisztérium szükségesnek tartja, hogy alábbiakban írásbeli formában is rögzítse álláspontját a rövidesen sorra kerülő magyar-izraeli kártérítési tárgyalásokkal összefüggő néhány kérdésben.

A Magyarországról Izraelbe irányuló kivándorlás során a budapesti izraeli követség által elkövetett csempészés tárgyában átadott jegyzékünk világosan kimondja, hogy az izraeli hivatalos szerveknek a nemzetközi jogot és magyar törvényeket sértő tevékenysége súlyos, 3,5 millió USA dollárt kitevő anyagi kárt okozott a magyar népgazdaságnak. Emiatt a magyar kormány leállította a kivándorlásokat mindaddig, amíg izraeli részről meg nem térítik fenti összeget. Az izraeli kormány nem tudta megcáfolni a jegyzék megállapításait, és minthogy a kivándorlások újra történő megindítása fontos érdeke, diplomáciai úton kérte azt, hogy egy izraeli gazdasági szakértő tárgyalásokat folytathasson magyar gazdasági szakértőkkel a kártérítés kérdéséről. A magyar kormány ugyancsak diplomáciai úton hozzájárult a tárgyalásokhoz azzal a kikötéssel, hogy azok csak a fenti összegű kár megtérítése módjának megállapítására korlátozódhatnak, és semmiképpen nem foglalkozhatnak a kivándorlás kérdésével.

Fentiek alapján a Külügyminisztérium egyetért azzal, hogy a magyar tárgyalódelegáció a Külkereskedelmi és Pénzügyminisztérium képviselőiből tevődjék össze, Szilágyi Béla KKM főosztályvezető vezetésével.

A Külügyminisztérium képviselőjének közvetlen részvétele a küldöttségben módot nyújthatna az izraeli félnek, hogy a kivándorlás kérdését is felvesse, s ezért nem volna célszerű. Ugyanakkor természetesen szükséges, hogy a tárgyaló delegáció állandó, szoros kapcsolatot tartson a Külügyminisztériummal, és minden olyan kérdést, ami utóbbinak a hatáskö-

rébe vág, vitasson meg vele. Amennyiben izraeli részről ilyen természetű kérdést vetnének fel – mint pl. a fizetendő kártérítés nagysága –, a magyar delegáció jelentse ki, hogy annak megvitatása nem tartozik hatáskörébe, és ha kívánják, terjesszék azt elő diplomáciai úton.

Miniszterhelyettes elvtárs tájékoztatására közlöm, hogy a Külügyminisztérium a kivándorlások újra történő megindítását csak az után tartja lehetségesnek, amikor a jelzett összegű kártérítési igényünk teljesítése izraeli részről már maradéktalanul megtörtént. A kivándorlások jövőbeni mértékére természetesen semmiféle kötelezettséget nem vállalhatunk, már csak azért sem, mert ezzel tápot adnánk az „embervásár” vádjának. Ezért az izraeli tárgyalófelet rá kell vezetni arra, hogy érdekükben áll a leggyorsabb módot választani az okozott kárt devizában, áruban, vagy egyéb, a magyar kormány által alkalmasnak elfogadott formában történő megtérítésére [sic!].

A fenti ügyben diplomáciai úton szerzett további értesüléseinkről folyamatosan tájékoztatni fogom Miniszterhelyettes Elvtársat.

Sebes István
miniszterhelyettes

5. A BUDAPESTI IZRAELI KÖVETSÉGRŐL

1957. december 12.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael-1957 (2.d.)

Belügyminisztérium

Tárgy: Az izraeli követség illegális pénzsegélyezési akciójáról

Jelentés

A budapesti izraeli követség évek óta foglalkozik illegális pénzsegélyezéssel. Az általuk fontosnak tartott személyek rendszeres havi pénzjuttatásban részesülnek, mely összeg 300-tól 2.500 frt-ig terjed. Az ellenforradalom előtt a segélyezettek száma elérte a 150-200 főt. Ez a segélyezési akció az ellenforradalom után ismét megindult, és jelenleg is folyamatban van.

[...]

A fentiekben ismertetett tevékenység káros a Magyar Népköztársaság szempontjából. Figyelembe kell venni azt is, hogy az összeg csak illegális úton kerülhetett a követségre, mert mint előző feljegyzésünkben és a Nemzeti Bank hivatalos feljegyzésében is erről említettünk, utoljára szeptember 2-án váltottak be forintot, mely összegben semmiképpen nem fedezi a kiadásait.

[...]

Feltétlenül célszerűnek tartanánk, hogy a Magyar Külügyminisztérium az egyébként is készítés alatt lévő jegyzékben a fenti problémákra is felhívna a követség figyelmét, és követelné az ilyen káros akció azonnali megszüntetését.

Hazai Jenő r[endőr]ny[omozó] ezr[edes]

osztályvezető

6. JÓVÁTÉTELI TÁRGYALÁSOK IZRAELLEL 2.

1958. március 31.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael-1958 (2.d.)

Külkereskedelmi Minisztérium

a miniszter első helyettese

[Kézzel írott szövegrész]:

Vissza Szarka min[iszer]h[elyettes] e[ltárs]

Javasolom Karádi min.h.e.-sal megbeszélni, hogy a tárgyalások ne harmadik

országban folyjanak, hanem lehetőleg maradjunk a jelenlegi formánál.

IV. 2.

Kös

Szarka Károly elvtársnak,
külügyminiszter-helyettes
Budapest

Tárgy: Izraeli kártérítési ügy

Hivatkozással az RK 1143/1958. ügyiratszámra, tel-avivi követségünkön keresztül Szendrő elvtársnak a következő választ kérjük megadni, amennyiben a válasszal elvileg a Külügyminisztérium is egyetért:

Továbbra is magánvélemény formájában kívánatos álláspontunkat ismertetni. Mindvégig fontos elvileg a kártérítési jelleghez való ragaszkodás. Majd engedékenyek lehetünk abban, hogy ez miképpen jusson formailag kifejezésre.

Elképzelhető, hogy elfogadjunk 7 M \$-os ajánlatot. Ilyen engedmény esetén azonban nem engedhetünk abból a követelményből, hogy dollárértéket kapjunk teljesen kamatmentesen. A tárgyalások megkönnyítésére elképzelhető, hogy az összeg egyharmadát kérjük USA \$-ban, a fennmaradó része a következő árukat jelöljük meg: gumi, finomgyapjú, gyapjúszalag, szintetikus fonal és rost, ipari gyémánt, réz, rézgálic, finomlemez, papírfa. Olyan megoldást is lehetőnek látunk, hogy a megjelölt áruk egy része helyett izraeli részről vállalták a mi bevásárlásaink finanszírozását, pl. svájci bankon keresztül.

A visszafizetésre mint irányelvet meg lehet jelölni, hogy a magyar–izraeli clearingben forgalmazott exportstruktúra szerinti árukkal törlesztünk, de az áruösszetétel természetesen 10 év múlva még lényegesen módosulhat. Fontos azonban, hogy 10 év leteltével észszerűen megszabandó szállítási időn belül történhessék a törlesztés. Pl. 2–3 év alatt.

Közölni kell azt a véleményt, hogy amennyiben a fentiek szerint tett engedményünk alapján megoldási lehetőséget látnak, kívánatos volna 3. országban megbízottak találkozása, akik kereskedelmi alapon tisztázzák a kereteket, vagyis nem diplomáciai jellegű tárgyalásokat folytatnak.

Fentiekben elveink fenntartása mellett rugalmas megoldási lehetőségeket vázoltunk a további megbeszélésekhez. Ezeket Szendrő elvtárs maximálisan érdekeinknek megfelelően hasznosítsa. A magánvélemény alátámasztása érdekében kívánatos, hogy sem az összeg tekintetében, sem a cikkek tekintetében ne rögzítsen végleges álláspontot, hanem pl. jelezze, hogy elképzelhetőnek tartja, hogy 10 milliónál alacsonyabb összegben is meg tudunk állapodni, felsorolja a megadott cikkeket, de elképzelhetőnek tartja, hogy ezek még más hasonló értékű cikkekkel is kiegészíthetők; az arányok tekintetében is csak hozzávetőleges gondolatokat jelez.

Külkereskedelmi Minisztérium
miniszterhelyettes
Karádi Gyula

7. JÓVÁTÉTELI TÁRGYALÁSOK IZRAELLEL 3.

1958. július 4.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok
XIX-J-1-j Izrael-1958 (2.d.)

Pénzügyminisztérium

Szarka Károly elvtársnak
külügyminiszter-helyettes
Budapest

Mellékelten átküldöm Fekete János elvtársnak az Izraellel szemben támasztott kártérítési tárgyalásairól készített beszámolóját.

Budapest, 1958. július hó 4.

Pénzügyminiszter

Eltvársi üdvözléssel:

Antos István

Melléklet: 1 db.

1958. június hó 25.

Antos István
pénzügyminiszter elvtársnak
Budapest

Tárgy: Jelentés az Izraellel szemben támasztott kártérítési igénnyel kapcsolatos tárgyalásokról

Kardos pénzügyminiszter-helyettes elvtárstól kapott utasítás alapján feladatom volt, hogy vegyem fel a kapcsolatot azokkal a személyekkel, akik 1958 februárjában Bécsben felkerestek abból a célból, hogy a Tel-Avivban diplomáciai vonalon folyó magyar–izraeli tárgyalásokat rajtam keresztül gazdasági vonalra tereljék. Erről a találkozásról hazaérkezésem után Antos miniszter elvtársat feljegyzésben tájékoztattam.

A személyek, akikkel a februári tárgyalást folytattam, az általam korábban banküzletekből kifolyólag ismert M. Ernest, a Société Bancaire et Financière d'Orient parisi bank [sic!] igazgatója és egy Josua [Joshua] Dan néven bemutatkozó, magát izraeli diplomáciai útlevéllal

igazoló egyén, aki – mint az izraeli miniszterelnök személyes munkatársa – állítása szerint különleges megbízást kapott diplomáciai úton folyó kártalanítási tárgyalásoknak gazdasági útra való telerésére.

Josua [Joshua] Danról időközben Szendrő izraeli kereskedelmi tanácsosunk információkat szerzett be, amelyek szerint Dan állításai megfelelnek a valóságnak. Ugyancsak Szendrő kereskedelmi tanácsos közlése alapján megállapítottam, hogy a budapesti izraeli követ, Tuval ugyancsak tájékoztatva van erről a különtárgyalásról.

A parisi bankról, melynek M. Ernest egyik igazgatója, megállapítottam, hogy annak részvénytőkéje 50%-ban a Banque pour le Commerce Suisse Israelién elnevezésű bank tulajdona, másik 50%-a pedig M. Ernest és egy Pachtá nevű, általam ugyancsak korábban kereskedelmi ületekből ismert parisi üzletember.

A Suisse Israelién Bank viszont 50%-ban az Izrael állam, 50%-ban pedig magántőkések tulajdona.

Megbízásom úgy szült, hogy 1958. június 7-e és 10-e között a Nemzetközi Fizetések Bankja baseli közgyűlésén való részvételem mellett próbáljak nevezettekkel kapcsolatot felvenni. Elutazásom előtt több lehetőség közül (telefon, távirati avizó, levélírás – mind a parisi bank címére) abban állapodtunk meg, hogy előzetesen semmiféle közlést a tárgyalási szándékunkról nem teszünk, hanem svájci tartózkodásom alatt próbálok nevezettekkel – nem feltűnő formában – érintkezésbe lépni.

Június 7-én Bécsen és Zürichen keresztül indultam Szántó Dénes elnök elvtárs társágában Baselbe. A zürichi repülőtéren menetrendszerűen cca 2 ½ órát kellett várunk a baseli gépre. A zürichi repülőtéren a várakozási idő alatt Pachtá úrral találkoztam, aki feleségével és két gyermekével Parisba repült, és véletlenül ugyanezen időben kellett várakoznia a parisi gépre. Pachtá nagy örömmel üdvözölt, és néhány brazil üzlettel kapcsolatos megjegyzés után feltette nekem azt a kérdést, hogy a februárban társa, M. Ernest útján elkezdett tárgyalásokat hajlandó lennék-e folytatni. Azt válaszoltam, hogy velük ebben a tárgyban nincs értelme, hogy tárgyaljak, különben is úgy tudom, hogy a tárgyalások Tel-Avivban folynak. Kijelentette, hogy Dan úr, amennyiben hajlandó vagyok vele a tárgyalásokat folytatni, napokon belül Svájcba érkezik, és kérte, hogy közöljem svájci programomat. Azt válaszoltam, hogy a következő hét elején a BIZ [Bank für Internationalen Zahlungsausgleich, Nemzetközi Fizetések Bankja] közgyűlésen vagyok elfoglalva, és semmi körülmények között nem tudok velük foglalkozni, a következő hét végén azonban Genfben töltök néhány napot, és ott csupán rövidebb banktárgyalásaim lesznek. Nem hiszem, hogy sok értelme van annak, hogy a februári tárgyalásokat folytassuk, mert én mint bankember csak egészen konkrét gazdasági dolgokkal tudok foglalkozni. Amennyiben azonban nekik az a véleményük, hogy

konkrét gazdasági természetű tárgyalásokkal a magyar kártérítési igény ügyét rendezni lehet, rendelkezésükre állok. Közölte, hogy a hét közepén telefonon Parisból felhív, és jelezni fogja, hogy ilyen körülmények között Dan értelmét látja-e a tárgyalásoknak, és ha igen, hol és mikor találkozhatunk.

Csütörtökön, június 12-én felhívott M. Ernest, és – hivatkozva a Pachtával való beszélgetésre – közölte, hogy szombaton Genfben a Hotel Richmondban Dannel együtt fel fognak keresni.

[...]

Szombaton délben felkeresett Genfben a Hotel Richmondban Ernest és néhány kis jelentőségű külkereskedelmi ügyletre vonatkozó brazil switch javaslat után előadta, hogy ő úgy látja, hogy a lenti tárgyalások eredményre nem fognak vezetni, viszont az izraeli kormány egyes tagjai és bizonyos izraeli politikai körök szívesen látnának egy megegyezést. Véleménye szerint reális követelések mellett megegyezés létrehozható lenne. Közölte, hogy Dan rövidesen odaérkezik, és a tárgyalásokat megkezdhetjük.

Dan valóban röviddel ezután megérkezett, és az első tárgyalást lefolytattuk, amelyben Dan, Ernest és én vettem részt. Dan azt kérdezte, hogy februári találkozásunk óta foglalkoztam-e ezzel az ügygel, és van-e valamilyen felhatalmazásom a tárgyalásra. Azt válaszoltam, hogy februárban, hazatérésem után természetesen informálódtam az ügyről, és a következőket állapítottam meg a konkrét adatok alapján: Az ellenforradalom után a magyar kormány ingóságai nagy részének kivitele mellett jelentős számú magyar állampolgárnak a kivándorlását tette lehetővé mindenféle ellenszolgáltatás nélkül. A budapesti izraeli hivatalos szervek, visszaélve a magyar kormány nagylelkűségével, törvénybe ütköző módon segítettek magyar állampolgárok vagyonának illegális kisíbolásában. A magyar szervek véleménye szerint jelentős mennyiségű aranyérme és más érték került így kicsempészésre. Mint a Magyar Nemzeti Bank Devizaigazgatóságának egyik vezetője, komoly devizális veszteségeket látok abban, hogy a kivándorlók ahelyett, hogy arany- és devizavagyonukat a Nemzeti Banknak ajánlották volna fel megvételre, az ő szerveik segítségével kicsempézték azokat. Ezért megállapításom szerint – az egyéb károkról nem beszélve – jelentős devizális veszteséget is okoztak a Magyar Népköztársaságnak. Ezeknek az illegális manipulációknak a felfedése után a magyar kormány az Izrael felé irányuló kivándorlást leállította, és az okozott károkért kártérítési igényt jelentett be. A tárgyalások Tel-Avivban folynak a magyar és izraeli kormány megbízottai között.

A magyar kormány tehát kijelölte az ügyben meghatalmazottját. Mivel azonban Dan úr azt állítja, hogy a tel-avivi tárgyalásokon az izraeli kormány nem kíván megállapodást létrehozni, és az MNB megbízottján keresztül kívánja az ügyet rendezni, hajlandó vagyok velük tárgyalni,

és amennyiben a tárgyalások alapján lehetőséget látok megállapodásra, javaslatot fogok tenni az illetékes magyar szervek felé az ügy ilyen úton történő rendezésére. Mielőtt azonban érdemi tárgyalásokba bocsátkoznék, szeretném őket tájékoztatni azokról az elvekről, amelyek alapján hajlandó vagyok tárgyalni:

1) A magyar kormánynak az izraeli szervek törvénybe ütköző cselekményei miatt a népgazdaságot ért veszteségeiért jogos kártérítési igénye van.

2) Mint bankember a kártérítési igény rendezéséről csak szabad devizafizetés mellett vagyok hajlandó tárgyalni, mert árukérdésekben nem vagyok illetékes.

3) Megállapodásunk esetében sem ígérek egyebet, mint hogy a velük szemben – az ő hibájukból – a kivándorlással kapcsolatban életbe léptetett diszkrimináció megszüntetésére teszek javaslatot. Megállapodás esetén sem lenne tehát több joga az izraeli kivándorlóknak, mint bármely más országba kivándorolni szándékozóknak.

Dan válaszában az első kérdéssel kapcsolatban kifejtette, hogy ők a kártérítési igényt nyíltan elismerni nem hajlandók, mert az számukra súlyos precedenst jelenthet. Ők bizonyos kártérítésre hajlandók, azonban csak olyan formában, hogy a kártérítési jelleg ne tűnjön ki. Ezt is azonban csak kereskedelmi alapon és nem diplomáciai úton, mert a tel-avivi tárgyalásokkal kapcsolatban az az álláspontjuk, hogy ott még évekig el fognak tárgyalgatni anélkül, hogy eredményre jutnának.

A második kérdéssel kapcsolatban az volt a véleménye, hogy eddig ők mindig áru formájában képzelték el a dolgot, és szeretnének e mellett kitartani.

A harmadik kérdéssel kapcsolatban azt válaszolta, hogy ők szeretnének bizonyos konkrét ígéretet kapni megállapodás esetén a kivándorlással kapcsolatban.

Végül megjegyezte, hogy a válaszait nem tekinti véglegesnek, hanem azokat még egyszer átgondolja, és másnap ad választ, hogy elfogadja-e a tárgyalás alapjául az általam kifejtett elveket. Biztosított arról, hogy a tárgyalások teljesen bizalmas jellegűek, arról Izraelben csak a miniszterelnök, a pénzügyminiszter és a Külügyminisztérium illetékesei tudnak, és kérte, hogy a magunk részéről ugyancsak kezeljük bizalmasan a tárgyalásokat. Ebben egyetérttem vele, és ebben meg is állapodtunk.

Megállapodtunk, hogy vasárnap délelőtt folytatjuk a tárgyalásokat.

Vasárnap délelőtt megállapodásszerűen ismét megjelentek, és az előző napi vitára visszatérve Dan azt a kérdést tette fel, hogy miért ragaszkodom én a szabad devizában való rendezéshez. Azt válaszoltam, hogy én nem ragaszkodom hozzá, mert a Tel-Avivban folyó tárgyalásoknál szó van árukkal való fizetésről, de amennyiben ők a kérdést a Magyar Nemzeti Bank képviselőjével való tárgyalások útján kívánják megoldani, természetesen,

hogy elsősorban devizális megállapodás jöhet szóba. Különben is az ő kívánságuk, hogy az ügy minél szűkebb körben kerüljön rendezésre, ez pedig, amennyiben egy csomó vállalatot különböző áruüzletek révén be kell kapcsolni, csaknem lehetetlen. Ez az érvelésem igen felkeltette Dan figyelmét, mert azt válaszolta, erre ők nem is gondoltak, hogy a bizalmasság rovására mehet az árukkal való rendezés, és a maga részéről elfogadja tárgyalási alapnak a szabad deviza fizetést.

Ami a kártérítést illeti, ők változatlanul nem kívánják elismerni írásban azt, hogy kártérítésre kötelezettek; és véleménye szerint valamilyen kompromisszumos megoldást kellene találni. Amennyiben ugyanis a kártérítés hitel formájában történne, amelynek minimális kamata van, akkor részben a kamatmegtakarítás jelentené a kártérítést, részben – mivel hitelről van szó – a kártalanítás nyílt elismerését ki lehetne kerülni. Azt válaszoltam, hogy amennyiben hitelformát választanánk, úgy a hitelt teljesen kamatmentesen kell kapnunk, mert a kamatmentes hitelben benne van a kártalanítási igény elismerése, még akkor is, ha azt nem írják le. Mi pedig ragaszkodunk ahhoz, hogy a megállapodásból valamilyen formában kiderüljön, hogy nem arról van szó, hogy magyar állampolgárok kivándorlását valamilyen anyagi előnyhöz kívánjuk kötni, hanem arról, hogy a népgazdaságunkat ért veszteséget legalább részben az izraeli fél kártalanítja. Ennél a pontnál abban maradtunk, hogy amennyiben a tárgyalások folytatásra kerülnek, erre a pontra még visszatérünk.

Azzal kapcsolatban, hogy a megállapodás esetén a Magyarországról Izraelbe irányuló kivándorlás folytatódna, tudomásul vették közléseimet, de Dan kifejtette azon reményét, hogy egy ilyen megállapodás a magyar-izraeli kapcsolatok általános javulását fogja eredményezni.

Dan befejezésül azt javasolta, hogy járuljak hozzá a tárgyalásoknak mielőbbi folytatásához valamelyik nyugati országban. Neki meghatalmazása végleges megállapodásra nincs, feladata az volt, hogy ilyen megállapodás lehetőségét tisztázza. Visszatér Tel-Avivba, és ő vagy mások teljes meghatalmazással a birtokukban kívánják a tárgyalásokat folytatni. Azt válaszoltam, hogy én azért, hogy ilyen tárgyalásokat folytassak – elfoglaltságom miatt – nem tudok utazgatni. Amennyiben azonban tőlük a parisi bank útján olyan értesítést kapok, hogy komoly ajánlattal a birtokukban kívánják a tárgyalásokat folytatni, úgy javasolni fogom Budapesten, hogy én vagy más gazdasági szakember a tárgyalásokat folytassák [sic!]. Hangsúlyoztam azonban, hogy csak abban az esetben, ha ők biztosítanak arról, hogy a következő tárgyalásokra általuk meghatalmazással ellátott személyek reális ajánlatot tesznek, mert az általam ismert eddigi ajánlataikat komolytalannak tartom. Dan az ígérte, hogy június 30-a előtt a parisi bank útján értesíteni fog, hogy ilyen feltételek mellett izraeli részről a tárgyalásokat folytatni kívánják-e.

Dan vasárnap este elutazott, hétfőn de. Ernesttel még egyszer tárgyaltam, és figyelmeztettem őt arra, hogy amennyiben súlyt helyez Magyarországgal való bankári-külkereskedelmi kapcsolatokra, úgy a további tárgyalásokra vonatkozó javaslatnál, amelyet az izraeli fél rajta keresztül fog megtenni, előzetesen ellenőrizze le azok komolyságát, mert amennyiben a tárgyalások esetleges folytatásakor valamilyen komolytalan ajánlattal állnak elő, úgy azért őt fogom személyében felelőssé tenni. Ernest azt válaszolta, hogy ő tisztában van azzal, hogy amennyiben ebben az ügyben az ő szerepe a mi szempontunkból inkorrektnek látszhatna, úgy ez hátrányosan befolyásolná bankjának magyarországi üzleti kapcsolatait.

Végül megkérdeztem, véleménye szerint meddig hajlandók elmenni az izraeliek. Én ugyan: is komolytalanoknak tartom az eddigi izraeli ajánlatokat, és nem látok biztosítékot arra, hogy ezen az úton eredményesebben lehetne a tárgyalásokat folytatni.

Ernest – többször hangsúlyozva, hogy kötelezettség nélkül – azt mondta, hogy szerinte 3-4 millió \$ 3-4 éves kamatmentes hitel elérhető. Ez azonban az ő privát véleménye. Megígérte, hogy amennyiben izraeli részről megbízzák őt, hogy a tárgyalások folytatására tegyen javaslatot, előzőleg tájékozódni fog az izraeli ajánlat jellegéről. Amennyiben valami újabb javaslatom lenne, úgy kérte, hogy Parisban hívjam fel. Amennyiben ilyen javaslat nincs részemről, úgy abban maradtunk, hogy június vége előtt ő fog jelentkezni.

[...]

A beszélgetés során néhány információt szereztem. Ernest szerint az izraeli fél azért ragaszkodik a Magyar Nemzeti Bankkal való tárgyaláshoz, mert úgy gondolják, hogy a Bank által tett ígéreteket, még akkor is, ha írásban nem lesznek rögzítve, be fogjuk tartani. Ezt alátámasztja náluk az, hogy a Magyar Nemzeti Bank eddig minden írásos és szóbeli megállapodását megtartotta. Ugyancsak Ernest szerint a románoknál is zavar van a kivándorlásoknál, és az izraeli kormánynak igen fontos lenne, hogy a magyar kivándorlás ismét meginduljon, mert azt remélik, hogy ezzel a romániai kivándorlás is felélénkülne. A magyar-izraeli tárgyalásokkal kapcsolatban Izraelben kétféle álláspont van. Vannak, akik ellenzik a megállapodást, és a tárgyalások Tel-Avivban ilyen beállítottsággal folynak, viszont egyes izraeli és más, elsősorban nemzetközi erők (Jewish Agency) nagy súlyt helyeznek a kivándorlás folytatására, és sürgetik a megállapodást.

Összesítés:

A tárgyalások és Szendrő elvtárral folytatott beszélgetés alapján az a véleményem alakult ki, hogy Izraelben valóban vannak olyan erők, amelyek a tárgyalások befejezését kívánják. A tárgyalást folytató Danról Szendrő elvtárs megállapította, hogy Ben Gurión miniszterelnök közvetlen környezetéből való. Az is nyilvánvaló, hogy a megállapodásnál igyekezni fognak a

kártérítési igény nyílt elismerését kerülni, mert attól tartanak, hogy a többi népi demokráciák ennek alapján hasonló igényeket fognak támasztani. Mivel úgy látszik, hogy általában nehézségeik vannak most a kivándorlással, a magyar kivándorlás megindulásához komoly érdekeik fűződnek. A kivándorlás részükre részben anyagi előnyt jelent, mert bizonyos támogatást kapnak a nemzetközi zsidó szervezetektől, részben katonailag is jelentős. Tudomásuk van arról, hogy a magyarországi üzelveikről adataink vannak, és nem szeretnék, ha ezek nyilvánosságra kerülnének. Ezért számítani lehet arra, hogy amennyiben megállapodás jönne közöttünk létre, azt saját érdekükben nem hoznák nyilvánosságra.

Az elérhető kártérítéssel kapcsolatban úgy látom, hogy az izraeliek cca 5 M \$-os hitel körül szeretnék megállapodni.

Elérhető – véleményem szerint – az, hogy a hitel visszafizetése 4-5 év múlva részben vagy egészben az izraeli klíringben magyar árukkal történjen, és az áruknak egy része az izraeli exportstruktúrának megfelelő puha cikk legyen.

Amennyiben a hó végéig izraeli részről visszatérnek az ügyre, és javasolják a tárgyalások folytatását a parisi bank útján, úgy véleményem szerint a tárgyalásokat ezen a vonalon is folytatni kell, amellet azonban, hogy közben a diplomáciai vonalon folyó tárgyalásokat – nem sürgetve, de fennakadás nélkül – ébren kell tartani.

Fekete János

8. TALÁLKOZÓ A WORLD JEWISH CONGRESS KÉPVISELŐJÉVEL

London, 1958. október 29.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TÜK iratok

XIX-A-21-d-1958 (2.d.)

Külügyminisztérium

Másolat a londoni követség 1958. október 29-én kelt jelentéséről

Tárgy: A World Jewish Congress kérései

F. hó 27-én találkozó jött létre Szolnok Péter, követségünk tanácsosa és Roth Siegfried angol állampolgár, a World Jewish Congress európai szekciójának főtítkára között – az utóbbinak kérésére. A találkozást Léderer Lajos újságíró készítette elő, aki a lefolytatott beszélgetésen ugyancsak részt vett.

A beszélgetés kezdetén Mr. Roth elmondotta, hogy a maga részéről azért tartotta kíváncsúnak összeismerkedésünket, mert szükségesnek látja, hogy a WJC európai központjának közvetlen kapcsolata is legyen azon államok londoni képviselőivel, mely államok hivatalos tagjai a Zsidó Világszervezetnek. Ő ezt igen sok szempontból fontosnak, szerencsésnek tartja, és ezért tett lépéseket e kapcsolat felvételének kezdeményezésére. Hozzátette, hogy az európai szekciójuk központja és ő is, mint annak főtítkára, állandó jelleggel Londonban van.

Utána elmondotta, hogy két konkrét ügyben szeretné segítségünket kérni. Úgy gondolja, hogy mindkét ügy nemcsak a nemzetközi zsidóság, hanem Magyarország részére is fontos, és az azokban való együttműködés nem fog ellentétbe kerülni, sőt egyetértésre fog találni az illetékes magyar hivatalos szervek véleményével.

Először is elmondotta, hogy szeretne az illetékes magyar hivatalos szervektől aktív segítséget kapni Hermann Krumay [Krumey] SS Obersturmführer [sic!] közeljövőben Nyugatnémetországban megtartandó tárgyalásával kapcsolatban.

[...]

A másik, szerinte igen lényegesnek tartott kérdés szintén mindkét fél részére azonos értékkel bír. Ez pedig a nyugatnémet kormány által fizetendő, deportálásokkal kapcsolatos kártérítés problémája. Mint megemlítette, ennek a kérdésnek aktuális jelentősége nincs pillanatnyilag, mert az idevonatkozó nyugatnémet törvény kimondja, hogy kártérítést csak azoknak az országoknak fizetnek, melyek diplomáciai kapcsolatban állanak a bonni kormánnyal.

Szerinte azonban – túl az erkölcsi és jogi fontosságán az ügynek – feltétlen fontos a megfelelő intézkedéseket magyar részről is megtenni, mert nem kizárt dolog, hogy ez az igény gyakorlati kérdéssé váljon, vagy úgy, hogy létrejön a két ország között a diplomáciai kapcsolat, vagy úgy, hogy a német kormány módosítsa [sic!] az ide vonatkozó törvénycikket. Hozzátette, hogy ez utóbbi érdekében ők már elég sokat harcoltak, és ennek alapján úgy látják, hogy nem reménytelen feltételezni ezt a változtatást.

[...] A fenti kérdések megbeszélése után Mr. Roth felvetette, hogy a mostani beszélgetést szeretné felhasználni még egy lényeges körülmény megemlítésére. Kihangsúlyozta, hogy ezt nem hivatalos formában teszi, de tudatában van annak, hogy azt mi az illetékes magyar szervek tudomására fogjuk hozni úgy is mint nem hivatalos beszélgetést. Nagyon kérte, hogy hangsúlyozzuk ki, hogy ő mint magánember nyilatkozott ebben a kérdésben, s nem mint hivatalos tárgyalások kezdeményezője. Mint mondotta, a magyarországi zsidók kivándorlásának kérdéséről szeretne néhány megjegyzést tenni. Azért hangsúlyozza ki ennek nem hivatalos jellegét, mert ők teljes mértékben elismerik és semmi esetre sem akarják a legcsekélyebb mértékben sem sérteni a magyar kormánynak azt a jogát, mely szerint belső kérdésekbe semmilyen beavatkozást nem enged. Mint mondotta, tudja, hogy ez a magyar kormány álláspontja, mivel már az elmúlt év közepén e kérdésről megpróbált beszélgetést folytatni a magyar delegáció azon tagjaival, akik a WJC akkori kongresszusán részt vettek. Ezek közölték velük, hogy e kérdésben nincsenek felhatalmazva megbeszéléseket folytatni, és aláhúzták, hogy a Világszervezetbe való belépésüknek egyik feltétele az volt, hogy belügyi kérdéseket illetően teljes függetlenséget kívánnak maguknak és a magyarországi szervezetnek. Ő ezt annak idején tudomásul vette, és sem akkor, sem azóta nem kezdeményezett semmiféle tárgyalást ebben az ügyben, alávetve magát a magyar kormány álláspontjának. A mai alkalmat is csak azért ragadta meg, mert nem tudott ellent állni a lehetőség adta kísértésnek, és ezt a számukra olyan égetően nagy jelentőségű kérdést ezért megemlítette nekem is.

Elmondotta, hogy 1957-ben, kb. májusig igen nagy számú zsidó család kivándorlását engedélyezték. Ez időtől fogva azonban a kivándorlási engedélyek kiadását leállították, és csak elvétve érkezik egy-egy kivándorló Magyarországról. Az utolsó csoportok 1957 augusztusában jöttek ki, májusban kiadott útlevelekkel. Mint mondotta, őket ez a kérdés nagyon fájdalmasan érintette, mert úgy gondolták, hogy a magyar kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy aki el akarja hagyni az országot Izrael felé, az elmehet, és éppen ezért nem értették a változás okát. Szerinte ez annál nehezebben érthető részükre, mert míg nálunk nincs kivándorlás, ugyanakkor Lengyelországból és Romániából a mai napig igen nagy mértékű kivándorlás van folyamatban. (Itt megjegyezte, hogy a lengyel kivándorlásokat egy tit-

kos tárgyalás előzte meg a lengyel kormánnyal, melynek keretében megállapodtak, hogy a kivándorlásokat úgy fogják lefolytatni, hogy azt a világsajtóban nem fogják publikálni. Mint mondotta, ők ezt a megállapodást szigorúan be is tartották, és minden más ország felé is betartanák, amelyik ezt esetleg igényelné.)

Elmondotta, hogy ők megpróbálták analizálni, mi lehet az oka a magyar kormány álláspontjának. Szerinte elsősorban külpolitikai oka van annak, nevezetesen hogy Magyarország igen aktív barátkozó politikát folytat a közel-keleti arab országokkal és nem utolsósorban éppen Nasszerral. Feltételezik, hogy Nasszer tiltakozott a magyar kivándorlások miatt, s ezt Magyarország politikai és gazdasági okok miatt tudomásul vette. Szerinte ez a kérdés annál inkább valószínű, mert – túl Magyarországon – az egész szocialista tömb hasonló politikát folytat az arab országok felé.

A másik oknak azt tartották, hogy Magyarország félti meglévő szakembereit, orvosait, mérnökeket, melyek közül kétségtelenül sokan voltak, akik kivándorlásra jelentkeztek. Végül felvetette azt is, hogy tudomása szerint eléggé elhidegült viszony van a budapesti izraeli követség és a magyar Külügyminisztérium között, és ez egyáltalán nem segíti elő a kivándorlások ügyét, melyben az egyedüli tárgyaló szerv az izraeli követség, illetve annak vezetője.

Mint elmondotta, ők mindezt figyelembe vették akkor, amikor erről a kérdéstről érdemben beszélgettek. Mégis úgy látják, hogy a mérlegnek ezen serpenyőjével szemben ők sokkal többet tudnának tenni a másik serpenyőbe, mely ellensúlyozná a fentiekben említett tényezőket. Ezután nyíltan felvetette, hogy abban az esetben, ha a magyar kormány szabad folyást engedne a magyarországi kivándorlásoknak, úgy ők az alábbiakat tudnák garantálni a magyar kormány felé.

Szervezetük minden befolyását latba vetné, hogy az ún. „magyar kérdés” megszűnjék a világ közvéleménye előtt, s hogy az egyes kapitalista országok részéről kevésbé barátságatlan politika, illetve bizonyos fokig baráti politika nyilvánuljék meg Magyarországra. Ennek garantálását ők nyugodtan vállalnák, mert megmondhatja nekünk nyíltan, hogy a nemzetközi zsidóság befolyása úgy az ENSZ-ben, mint az egyes nagyhatalmak és kisebb országok kormányában egyedülálló jelentőségű. A sajtó és a rádió vonalán akár szinte konkrét feltételeket is vállalhatnak ebben a vonatkozásban – annyira jelentős a befolyásuk. Mint mondotta, csak egyetlen példát akar felvetni a fenti ajánlatuk komolyságának illusztrálására. Azon ötös bizottságnak, mely a „magyar kérdés” tárgyalásával foglalkozik, egyik oszlopos tagja az uruguayi küldött. E személlyel kapcsolatban ő garantálni tudja, hogy azonnal a „magyar kérdés” napirendről való levétele mellett foglalja állást, ha mi a kivándorlások ügyében barátságos álláspontra helyezkednénk.

Ezután Mr. Roth több példát hozott fel arra, hogy ők milyen barátságos politikát folytatnak a mai magyar kormány felé. Utalt újságukra, ahol eredetiben hoztak le hazulról kiküldött cikkeket. Utalt magatartásukra a szervezetük legutóbbi kongresszusán. Utalt arra, hogy 1956 őszén az ENSZ mellett működő kirendeltségük egyedüli szervezet volt, amelyik Horváth külügyminiszter felszólalása mellett tanúskodott, amikor bizonyította, hogy az ellenforradalom során antiszemita jelszavak és cselekedetek is tért kaptak, sőt pogrom jellegű fasiszta megnyilvánulások voltak.

Ezután hozzátette, hogy túl a politikai kérdéseken, egy sor gazdasági kérdésben is igen komoly segítséget tudnának nyújtani. Mint elmondotta, tudomásuk van róla, hogy vannak problémáink a nyugati országokkal való kereskedelemben, elsősorban importengedélyekkel és hitelügyletekkel kapcsolatban. Szerinte úgy Angliában, mint bármely más országban e téren is tudnának igen komolyan segíteni, ha mi ehhez az ő segítőkészségükhöz megadnánk az alapot további kivándorlások engedélyezésével.

Mr. Roth ismét aláhúzta, hogy ezeket az utóbbiakat nem hivatalos formában mondotta el, de úgy ő, mint szervezetük nagyon örülne, ha ebből a félhivatalos beszélgetésből hivatalos tárgyalások fejlődnének ki. Megjegyezte, hogy ők bármilyen formában és időpontban hajlandók lennének tárgyalásokat kezdeni, de csakis akkor, ha ez a magyar kormány egyetértésével találkozunk. Mint mondotta, nagyon szeretnék elkerülni még a látszatát is annak, hogy esetleg bele kívánnak avatkozni a magyar kormány belső ügyeibe.

[...]

Értékelésünk a fentiekre az, hogy az egész beszélgetés azt a célt szolgálta, hogy Mr. Roth felvesse félhivatalos jelleggel a kivándorlások problémáját, rajtunk keresztül a magyar kormány felé. A beszélgetésnek ezen részére nagyon is gondosan felkészült, és alapos javaslatokat tett. Feltehetően azért folyamodtak ehhez a megoldáshoz, mert a múlt évben, majd ez évben kiutazott magyar zsidó delegáció hazai utasításokhoz híven nem volt hajlandó velük erről a kérdéstről tárgyalni. Így maradt az a lehetőség, hogy megpróbálkozzanak diplomáciai úton tapogatózást folytatni.

[...]

(A fenti beszélgetésről az ENSZ-ben, melynek tagja volt az előzőekben említett Nyerki Gyula s. k. [id[eiglenes] ügyvivő] a következőt mondta: „A fenti beszélgetés nagyon hasznos volt, mert megmutatta, hogy a magyar kormány és a zsidó közösség közötti kapcsolatnak van egy bizonyos mértékű fejlődése. A fenti beszélgetés során a magyar kormány és a zsidó közösség közötti kapcsolatnak egy bizonyos mértékű fejlődése volt. A fenti beszélgetés során a magyar kormány és a zsidó közösség közötti kapcsolatnak egy bizonyos mértékű fejlődése volt.”

A fenti beszélgetés során a magyar kormány és a zsidó közösség közötti kapcsolatnak egy bizonyos mértékű fejlődése volt. A fenti beszélgetés során a magyar kormány és a zsidó közösség közötti kapcsolatnak egy bizonyos mértékű fejlődése volt.

9. A MAGYAR-IZRAELI KAPCSOLATOKRÓL

1960. szeptember 7.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael-1960 (3.d.)

VI. Területi Osztály

Izraeli referatúra

Készült 5 példányban

Sík miniszter

Szarka miniszterh.

TÜK

osztály (2)

Feljegyzés

Tárgy: A magyar-izraeli kapcsolatok helyzete

A magyar-izraeli kapcsolatok helyzete lényegesen nem változott az 1959-es évhez viszonyítva. Az izraeli kormány a két ország közötti kapcsolatokban központi helyre továbbra is a kivándorlások problémáját helyezi, és erőfeszítései arra irányulnak, hogy a kivándorlások számát növelje és annak ütemét lehetőleg gyorsítsa. A kivándorlási szándék fokozása érdekében kulturális téren az izraeli kormány állandó kezdeményezéseket tesz, amelyek elől az esetek többségében igyekszünk kitérni.

Magyarországról Izraelbe történő kivándorlások kérdése:

A kártérítés kérdésében létrejött módosított megállapodás (1959. december) alapján 1960. január 1-től újra engedélyeztük a kivándorlást Izrael felé. 1960. május 1-ig összesen 165 személy részére adtunk kivándorlási engedélyt. Az izraeli kormány – eleget téve vállalt kötelezettségének – a kártérítési összegből január, március, június hónapok végén három részletet kifizetett, összesen 1.250.000 dollár összegben.

Az izraeli kormányt azonban a kivándorlásoknak ez az üteme továbbra sem elégítette ki, és az itteni diplomáciai képviselője útján a kérdést állandóan napirenden tartja, és minden

alkalmat felhasznál a kivándorlások szorgalmazására. 1960 áprilisában az izraeli követ egy listát adott át a minisztériumban, amely az általuk fontosnak tartott 372 személy nevét tartalmazta. A listán szereplő személyek kivándorlási kérelmét illetékes hatóságaink már korábban több alkalommal elutasították.

Miután az izraeli követ a kivándorlások számának növelése tekintetében a minisztérium vezetőinél nem tudott lényeges eredményt elérni, május 5-én Magyarországra utazott J. Dan úr, a Jewish Agency megbízottja, és a követ kíséretében megkeresték Szarka miniszterhelyettest. A látogatásuknak célja az volt, hogy kifejezzék kormányuk elégedetlenségét a kivándorlások ütemét illetően, és a kivándorlások liberalizálását kérik tőlünk. Felvetették annak gondolatát, hogy az Izraelbe történt kivándorlásokat különleges elbírásába helyezzük. Javaslatukra negatív választ kaptak.

Ezt követően 1960. május 18-án Yaron izraeli követ Golda Meir külügyminiszter asszony levelével kereste fel Sík miniszter elvtársat. Az izraeli külügyminiszter levelében hivatkozott Sík elvtárral New Yorkban az országaink közötti kapcsolatokról folytatott beszélgetésre, és megállapítja, hogy a kivándorlások (családegyesítés) eddigi üteme részükre csalódást okozott. Golda Meir külügyminiszter asszony levelére nem válaszoltunk. Sík elvtárs a levél átadása során az izraeli követ előtt rámutatott, hogy a rendelkezésünkre álló adatok (165 személy) lényegesen meghaladják azt a számot, amit a külügyminiszter asszony levelében megjelölt (70 személy), de lényegesen meghaladja *[sic!]* a Yaron követ által készített feljegyzésben szereplő számokat is (130 személy). Ugyanakkor Sík elvtárs emlékeztette a követet a külügyminiszter asszonnyal közltekre, miszerint ne várjanak tömeges kivándorlásokat Magyarországról.

A rendelkezésünkre álló tájékoztatás szerint 1960. január 1-től július 31-ig bezárólag összesen 203 személy kapott kivándorlási engedélyt Izraelbe történő kivándorlás céljára. Ebből a számból az izraeli követ által áprilisban átnyújtott listán szerepel 75 személy. Augusztus hónapra vonatkozóan nem állnak adatok rendelkezésünkre kivándorlási engedélyek megadására. (A kártérítési összeg utolsó részletének kifizetése és az 1.000.000 dollár után esedékes +5% kamat a megállapodás szerint szeptember 30-án kell megtörténnie *[sic!]*.)

[...]

10. A MAGYAR-IZRAELI KAPCSOLATOK AKTUÁLIS KÉRDÉSEI

1966. január 14.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TUK iratok

XIX-J-1-j Izrael-4/1966 (2.d.)

VI. Területi Osztály

Bebők Gábor

II. o[sztály] titkár

Feljegyzés

Tárgy: Tájékoztató a magyar-izraeli kapcsolatok aktuális kérdéseiről

[...]

Izrael állam 1948. május végén alakult meg az ENSZ 1947-es évi közgyűlésének határozata alapján. Magyarország még 1948-ban elismerte Izrael államot, diplomáciai kapcsolatot létesített Izraellel. Első külképviseletünket 1950 júniusában nyitottuk meg Tel-Avivban, és élén egész 1957 tavaszáig állandó ügyvivő állt. Tekintve, hogy a magyarországi ellenforradalom után 1957 elején Izrael ismerte el elsőnek a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt, a magyar külpolitikai érdekeket figyelembe véve követet cséréltünk, s követségünket 1957 márciusától 1958 júliusáig követ vezette. Követünk hazarendelésének okai egyrészt az arab országokkal való kapcsolataink kedvező alakulása, másrészt pedig Izrael kifogásolható magyarországi akciói voltak, amelyek sértették érdekeinket: a magyar zsidók kivándorlásával kapcsolatban a budapesti izraeli követség súlyos gazdasági visszaéléseket követett el, a kivándorlás fokozására izraeli részről aktivizálták a Zsidó Világkongresszust és a Magyar Zsidók Világszövetségét, jelentős zavart okozva a magyarországi zsidó lakosság körében. Azóta tel-avivi követségünk élén ideiglenes ügyvivő áll.

A kivándorlások alakulása az elmúlt évek során:

Engedélyezett kivándorlás	1962-ben: 275	kérelemből 202
	1963-ban: 349	„ 280
	1964-ben: 396	„ 201
	1965-ben: 364	„ 175

A kérelmek elbírálásánál álláspontunk az, amit más nyugati országok viszonylatában is követünk.

Izrael jelenleg is szinte állandóan szorgalmazza a követcserét, illetve a diplomáciai szintemelését, s a gazdasági és kulturális téren is a kapcsolatok fokozására törekszik.

Magyarország és Izrael között a kapcsolatokat politikai megfontolásból szerény keretek között tartjuk. Ennek ellenére az EAK [Egyesült Arab Köztársaság] budapesti nagykövete és újabban Jordánia moszkvai ügyvivője részéről is megnyilvánul az arab aggodalmaskodás a magyar-izraeli kapcsolatokat illetően.

[...]

Kulturális kapcsolataink terén lényegesen elmaradtunk a baráti országok mögött, amin – figyelembe véve az ott élő nagyszámú magyar nyelvű lakosságot (kb. 200.000) – változtatnunk kellene. A Szovjetunió izraeli nagykövete pl. úgy értékeli tevékenységünket, hogy mereven elzárkózik a kulturális kapcsolatok fejlesztésétől, holott a szocialista kultúra propagálása Izraelben fontos és szükséges. Általában megállapítható, hogy a Szovjetunió kívül a többi szocialista ország is lényegesen intenzívebb kulturális kapcsolatot tart fenn Izraellel, mint Magyarország.

[...]

A magyar-izraeli kapcsolatok alakulásának tapasztalatait, valamint a baráti országok által követett gyakorlatot figyelembe véve szükségesnek látszik, hogy eddigi túlságosan merev magatartásunkat – elsősorban gazdasági és kulturális téren – bizonyos mértékben módosítsuk. Elképzelésünk a következő:

a) A két ország viszonylatában a diplomáciai missziók szintjének emelése politikai megfontolásokból nem indokolt. Ugyane megfontolásokból viszont célszerű volna külképviseletünkön a követi posztot ismét betölteni. Emellett szól az is, hogy Tel-Aviv mint kitűnő megfigyelőposzt hozzájárulhat a közel-keleti helyzet sokoldalú elemzéséhez is.

1965. júliusi adatok szerint a Szovjetunió és Lengyelország nagykövettel, Jugoszlávia követtel képviselteti magát Izraelben. Értesüléseink szerint Románia a közeljövőben szintén nagykövetet küld Izraelbe.

[...]

Izrael lakosságának mintegy 10%-a, kb. 200.000 személy magyar nyelvterületről származik. Ezek nyelvinehezései miatt nehezebben találják meg helyüket az ottani társadalmi életben, mint az egyéb származásúak, így sok tekintetben hátrányos helyzetben vannak. Politikai állásfoglalásuk nem egységes, de megállapítható, hogy jelentős azoknak a száma, akik élénken érdeklődnek Magyarország iránt, köztük olyanok is, akik Izraelt tekintik hazájuknak.

A magyar származású személyek elsősorban kulturális téren szorgalmazzák a magyar–izraeli kapcsolatok szélesítését. Követségünk a meglevő politikai különbségeket kihasználva eredményesen működhetne kulturális és propagandaeszközökkel annak érdekében, hogy ellensúlyozza az izraeli hivatalos és sajtóköri egyoldalú információit Magyarországról.

Az Izraeli Kommunista Párt és a haladó szervezetek is a kapcsolatok szélesítését szorgalmazzák, arra hivatkozva, hogy az segítené az Izraeli Kommunista Pártot és a haladó erőket.

e) Átgondolt és fokozatos előrelépésnek volna helye a gazdasági kapcsolatok terén is. Izraeli részről már több javaslatot kaptunk hosszú lejáratú megállapodás kötésére, harmadik piacon való együttműködésre, tudományos együttműködésre, hitelnyújtásra, amelyek nekünk is kedvezőek volnának.

Fentieket oly módon szeretnénk megvalósítani, hogy az ne zavarja az arab országokkal kialakult jó kapcsolatainkat. Arra törekedve, hogy a szocialista országok jelenlétével, kulturális propagandával segítsük a helyi haladó erőket, amely [sic!] végeredményben az arab országok érdeke is.

[...]

[...]

[...]

[...]

[...]

[...]

[...]

[...]

[...]

[...]

11. AZ IZRAELI KAPCSOLATOK PROBLÉMÁI

Dátum nélkül, valószínűleg 1966. július

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael-Vietnam-1966 (62.d.)

VI. Területi Osztály

Bebők Gábor

Ilyés András

Készült 5 példányban.

Korábban kaptak: Péter János

1. Mód Péter

Szilágyi Béla

2. Erdélyi Károly

Szarka Károly

3. Berecz János

Tóth Elek

4. Lőrinc N. János

Zádor Tibor

5. Beck István elvtársak

elvtársak,

Tel-Aviv

Miniszterhelyettesi értekezletre!

Feljegyzés

Tárgy: Megbeszélés Csécssei elvtárrsal az izraeli reláció problémáiról

F. hó 15-én tartottuk Szilágyi miniszterhelyettes elvtársnál a külképviseletek vezetőinek szabadsága alatt szokásos relációs megbeszélést Csécssei elvtárrsal.

[...]

3) A magyar–izraeli kapcsolatokról megállapítottuk, hogy politikai és kulturális kapcsolataink elmaradnak gazdasági kapcsolataink mögött, s elmaradnak több szocialista ország Izraellel fenntartott kapcsolatainak mögött is. Az izraeli fél által szorgalmazott szintemelésnek még nem érkezett el az ideje, viszont szükségesnek látszik a követi poszt betöltése, de ennek gyakorlati megvalósítását alkalmasabb időre kell halasztani. (Szovjetunió és Lengyelország nagykövetei, Románia, Jugoszlávia követi szinten tart fenn kapcsolatokat.)

Az értekezlet egyetértett az osztály azon javaslatával, hogy Izraellel kapcsolatban is elvi politikát kell folytatnunk, hogy nem lenne helyes az e relációval kapcsolatos politikánkat kizárólag az arab országokkal kapcsolatos politikánk függvényeként kezelni. A jelenlévők egyetértettek abban, hogy az arab országok politikai törekvéseit az indokolt és szükséges

mértékben figyelembe kell vennünk, de az nem mehet a magyar szuverenitás rovására. Jelenleg számos esetben nem a relációért felelős osztály, hanem a IX. Területi Osztály véleménye dönti el lépéseinket, akcióinkat. Ennek következtében nem használjuk ki eléggé az adott lehetőségeket, amit egyébként az ottani baloldali pártok, s a Kommunista Párt mindkét csoportja gyakran szóvá tesz.

Amennyiben ezen a téren változás nem lehetséges, szükségesnek látjuk az izraeli relációt a IX. Területi Osztály irányítása alá utalni.

Kulturális kapcsolataink fejlődését ez ideig visszatartottuk olyannyira, hogy ezt még a tel-avivi szovjet nagykövetség is szóvá tette. A kb. kétszázezerre tehető magyar nyelvű lakosság indokoltá teszi kulturális tevékenységünk fokozását. Szilágyi elvtárs egyetértett azon javaslattal, hogy a magyar-izraeli kulturális kapcsolatokat megfelelő keretek között és ellenőrzés alatt tartsuk. Ennek érdekében főleg impresszáriós alapon bonyolítandó, de általunk (KKI) ellenőrzött évi 4-5 eseményt (szólisták, kisebb együttesek stb.) tartalmazó, semmiféle aláírt okmány által nem szabályozott munkaterv alapján bonyolítsuk kulturális kapcsolatainkat. Ezzel a kapcsolatok ellenőrzöttségét és az eddigi „magánutazások” számának csökkentését kívánjuk elérni, s ez elősegítené azt is, hogy csak azok a magyar kulturális személyiségek képviselhetnék Izraelben kulturális életünket, akiket erre illetékes szerveink alkalmasnak találnak.

Tájékoztató munkánk fokozása is szükségesnek látszik. Egyetértettünk Csécsai elvtárs azon javaslatával, hogy lehetővé kell tenni a követségnek évente legalább két filmbemutató rendezését, s ehhez a szükséges filmet biztosítani kell számára. Ezenkívül megfelelő számú rövid- és játékfilmet kell a követség rendelkezésére bocsátani a magyar nyelvű vidékeken való bemutatás céljaira (kibucok, üzemek stb.).

Célszerűnek látszik tel-avivi követségünk magyar nyelvű irodalommal való ellátása, hogy a magyar lakta kibucokban, üzemekben működő könyvtáraknak időnként könyveket tudjon ajándékozni.

Az izraeli sajtóval való kapcsolat általában kielégítőnek mondható. Csécsai elvtárs véleménye szerint esetenként cikkelhelyezésre is van lehetőség. Az „Új Kelet” c. magyar nyelvű napilappal azonban az utóbbi időben általában romlott a követség kapcsolata, különösen Schön [Schön] Dezső főszerkesztő Kállai elvtárs egyiptomi és kuvaiti látogatásával kapcsolatban írt cikkei miatt. (Schön Dezsőt feketelistára tettük, és kérése ellenére sem adtunk neki beutazási engedélyt Magyarországra.) Követségünk azonban kapcsolatot tart az „Új Kelet” néhány más munkatársával.

Az izraeli sajtóval való kapcsolatunkat a jövőben is meg kell tartani, de a kapcsolatot a jövőben is meg kell tartani, de a kapcsolatot a jövőben is meg kell tartani.

A repülőjártat kérdése régi probléma. A Malévtől kapott szóbeli tájékoztatás szerint a legelőnyösebb egy közvetlen járat lenne, amelyet chartergépekkel bonyolítanánk le a turista időszakban, s nem szerepelne menetrendben. Már megvalósult az a gondolat, hogy Budapest és Nicosia között menetrendszerű Malév-gépek szállítják az utasokat. Ezzel kapcsolatban bekérjük a Malév hivatalos, írásbeli véleményét. Ezenkívül az IBUSZ megállapodást kötött egyelőre csak 1967-re a SABENA-val, amelynek értelmében a SABENA 5000 \$-t fordít a magyarországi idegenforgalom propagálására Izraelben, a turistákat Belgrádig szállítja, s onnan Malév-gépek hozzák őket Budapestre. (A Malév számára azonban előnyösebb lenne, ha minél messzebből, lehetőleg a kiindulás helyéről átszállás nélkül hozhatná a turistákat, mert ez is növelné a devizabevételt.)

Hajójárat létesítésével kapcsolatban a Mahart kereskedelmi osztályán egy megbeszélés alkalmával közölték, hogy gazdaságos lenne két-három hajót beállítani az izraeli kikötők érintésével. Megfelelő mennyiségű áru biztosítottak látszik. Amennyiben hajót és személyzetét az arab országok feketelistára helyeznék, az e vonalon járó hajók továbbra is gazdaságosan lennének kihasználhatók, mert zavartalanul lebonyolíthatnák a forgalmat a török, görög, illetve jugoszláv kikötők viszonylatában. A Maharttól is írásban kérünk e lehetőségekről tájékoztatást.

Az a vélemény alakult ki, hogy amennyiben a Malévnek és a Mahartnak gazdaságilag előnyös az Izraellel való kapcsolat felvétele, a Külügyminisztérium ne akadályozza azt.

12. IZRAEL ÉS A SZOCIALISTA ORSZÁGOK KÖZÖTTI KAPCSOLATOK

Tel-Aviv, 1967. január 5.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael-1967 (49. d.)

A Magyar Népköztársaság Követsége
Legation of the Hungarian People's Republic

VI. Területi Osztály
Külügyminisztérium
Budapest

Tárgy: Izrael és a szocialista országok kapcsolatainak alakulása 1966-ban

Készült 5 példányban:
4 központnak
1 követségnek

Izrael és a kelet-európai szocialista országok közötti kulturális kapcsolatban 1966-ban lényeges változás nem történt. Az együttesek és szólóművészek izraeli szereplésében bizonyos növekedés mutatkozik az előző évekhez képest. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az izraeli belpolitikai helyzet, valamint Izrael és a szomszédos arab országok közötti határincidensek csak kismértékben befolyásolják a kulturális program végrehajtását a szocialista országokkal.

Izraellel kereskedelmi kapcsolatot folytató szocialista országok forgalmukat évről évre csak lassan növelik. A szocialista országok, Jugoszláviát kivéve, általában nem szállítanak Izraelnek beruházási javakat. Olyan meggondolásokból, hogy az arab országokkal való politikai és gazdasági kapcsolataikat nem akarják veszélyeztetni.

A szocialista országok elsősorban mezőgazdasági termékeket, élelmiszereket és alapanyagokat exportálnak Izraelbe. Izrael a szocialista országokba irányuló exportjában elsősorban forszírozza citrusfélék, textilfélék, gyáripari késztermékek kivitelének növelését, amelyekkel szemben élelmiszereket és alapanyagokat kíván importálni.

Az alábbiakban ismertetjük a kelet-európai szocialista országokból 1966-ban Izraelben szereplő együttesek és szólóművészek számát, valamint az elmúlt évek kereskedelmi forgalmának alakulását:

Bulgáriából 1966-ban egy cirkusz és egy szóló hegedűművész vendégszerepelt Izraelben. A cirkusz több mint fél évig volt itt.

Izrael és Bulgária közötti kereskedelmi forgalom, ezer dollárban

	1961	1962	1963	1964	1965	1966. I. félév
Export Izraelbe	1419	2172	2842	2776	3478	1090
Import Izraelből	1304	2229	1813	3146	3078	1363
	+ 115	- 57	+ 1029	- 370	+ 400	- 273

A bulgár export hengerelt áruból, cukorból, fenyő-fűrészáruból, dohány, vágómarha, paradicsompulp, gyümölcslevek, chemicaliák és kaolinból áll.

Bulgária importja nyersfoszfát, gumiabroncs gyártásához szükséges kordfonal, gyümölcs csomagoláshoz szükséges kartonok, fagyasztott baromfihús, borotvapengéből és instant coffee-ből tevődik össze.

Bulgária komoly erőfeszítéseket tesz, hogy növelje szerszámgépek, mezőgazdasági kisgépek, rádiók és TV-k eladását Izraelbe. Ez a kísérlet eddig nem sok eredményt hozott.

Izrael és Jugoszlávia között a kapcsolat 1966-ban nem erősödött, sőt bizonyos mértékig hűvösebbé vált. Ehhez nagymértékben hozzájárult Tito elnöknek Nasszerral és Indira Gandhival történt tárgyalása, amelyről kiadott közös nyilatkozatban elítélték Izraelt. 1966-ban két jugoszláv futbalcsapat szerepelt Izraelben.

Izrael és Jugoszlávia közötti kereskedelmi forgalom, ezer dollárban

	1961	1962	1963	1964	1965	1966. I. félév
Export Izraelbe	7974	6280	8627	7688	6665	3659
Import Izraelből	5721	8769	6337	8739	8867	6138
	+ 2253	- 2489	+ 2290	- 1051	+ 2202	- 2479

A jugoszláv export általában nyersolaj, gázolaj, fűtőolaj, fűrészelt fa, citrus, ládaelemek, hús, dohány, réztermékek, pulpok, mezőgazdasági magvak és vasúti gördülőanyagokból áll.

Jugoszlávia importja főként teher- és személygépkocsi-abroncsok, citrusgyümölcsök, banán, szintetikus és gyapjúfonal, gumiabroncs gyártásához kordfonal, konfekcióáru és esetenként kálisó és foszfátból tevődik össze.

Jugoszláviának komoly kapcsolatai vannak Izraellel a tengerhajózás terén. Az izraeli hajóstársaságok havonta 10-12 vonalhajó[t], jugoszlávok pedig havi 6 hajót járatnak az adriai-tengeri jugoszláv kikötők és az izraeli kikötők között.

Lengyelországból 1966-ban egy zongoraművész, egy 120 tagú népi együttes és két futbalcsapat szerepelt Izraelben. A két ország közötti kapcsolat a szocialista országok között a legjobbnak mondható.

Izrael és Lengyelország közötti kereskedelmi forgalom, ezer dollárban

	1961	1962	1963	1964	1965	1966. I. félév
Export Izraelbe	1069	3007	5867	6116	5541	2950
Import Izraelből	795	980	2525	3151	5296	2856
	+ 274	+ 2027	+ 3342	+ 2965	+ 245	+ 94

Lengyelország export áruszerkezete: főképp cukor, hús, hengerelt áru, chemicaliák, számgépek, textilipari gépek, üvegáru, kazein és kulturális termékek.

Az import áruszerkezet: kálisó, teher- és személygépkocsi-köpenyek, gáz- és vízvezeték-csővek, gyapot, citrustermékek, gyümölcsle, rézgálic.

1965-ben az izraeli Dead Sea Works és a lengyel Polcoop vállalat között 1965–1969 közötti évekre kálisó szállításokra vonatkozó hosszú lejáratú szerződés jött létre, amelynek keretében 1965-ben 110.000 to[nna], 66-ban 120.000 to[nna], 1967-ben 200.000 to[nna], 1968-ban 230.000 to[nna] és 1969-ben 250.000 to[nna] kálisót szállítanak. Ezen hosszú lejáratú megállapodás nagymértékben növeli Lengyelország és Izrael közötti kereskedelmi áruforgalmat. Ezen növekvő importtal párhuzamosan növekszik a lengyel export is.

Románia és Izrael között 1966-ban a politikai kapcsolat fejlődött. Az év elején Románia követet küldött Izraelbe, sok évig ideiglenes ügyvivő vezette a követséget. 1966-ban egy 80 tagú népi együttes és egy futballcsapat szerepelt Izraelben. Ezenkívül a tel-avivi román követség igen aktív kulturális tevékenységet fejt ki a Román–Izraeli Baráti Társaságon keresztül is.

Izrael és Románia közötti kereskedelmi forgalom, ezer dollárban

	1961	1962	1963	1964	1965	1966. I. félév
Export Izraelbe	957	1255	600	1203	2727	1061
Import Izraelből	2275	2202	846	2425	1948	1564
	- 1318	- 947	- 246	- 1222	+ 779	- 503

Export árustruktúra: fűrészelt áru, citrulóda-elemek, petrokémiai termékek, chemicaliák.

Import árustruktúra: nyersfoszfát, textil méteráru, kordfonalak, pamutfonalak, citrustermékek.

Románia törekvése az, hogy az Izraelbe irányuló nyers- és alapanyagok értékének mintegy 50-60%-a ne clearingben, hanem szabad devizában nyerjen kiegyenlítést. Izraeli részről eddig nem mutattak hajlandóságot ilyen megállapodás létesítésére.

A Szovjetunió és Izrael között a kapcsolat 1966-ban erősen romlott. A rosszabbodást elsősorban Izraelnek Szíriával szemben alkalmazott provokatív magatartása váltotta ki. A szíriai

probléma miatt mondta le a Szovjetunió az 1966 őszére tervezett filharmonikus zenekarok cseréjét. Ennek ellenére a Szovjetunió kulturális programja Izraelben elég gazdag volt. 1966 tavaszán Izraelbe látogatott Szimonov író, majd David Ojstrak [Ojsztrah] hegedűművész és tanítványa léptek fel. Több hónapig szerepelt Izraelben a szovjet cirkusz is. 1966 végén egy szovjet csellista vendégszerepelt Izraelben.

Izrael és Szovjetunió közötti kereskedelmi forgalom, ezer dollárban

	1961	1962	1963	1964	1965	1966. I. félév
Export Izraelbe	263	163	277	76	358	74
Import Izraelből	406	337	609	506	590	1165
	- 143	- 174	- 332	- 430	- 232	- 1091

A Szovjetunió 1956-ban a szuezi agresszió miatt kereskedelmi kapcsolatait megszakította Izraellel. Jelenleg a Szovjetunió elsősorban könyveket, folyóiratokat, lemezeket és filmeket exportál Izraelbe, szabad devizaelszámolás ellenében. A Szovjetunió törekvése, hogy kulturális termékeket nagyobb volumenben helyezzen el Izraelben, ezért rendszeresen részt vesz a Jeruzsálemi Nemzetközi Könyvkiállításon, és hasonló céllal könyvkiállításokat szerveznek Tel-Avivban, Jeruzsálemben és Názáretben.

1964-ben a Szovjetunió és Izrael kormánya között megállapodás jött létre az Izraelben lévő egyes, szovjet tulajdont képező ingatlanok eladására. A vételár egy részét Izrael kormánya szabad devizában egyenlítette ki, míg cca 2 millió dollár értékben áruszállításokat eszközölt. Ezen kereten belül a Szovjetunió pamut, műanyag fonalak, konfekcióáru, férfi és női pulóverekben eszközölt vásárlásokat.

Csehszlovákiával Izrael kapcsolata, mint korábbi években volt, 1966-ban is hűvös maradt. Jelentősebb politikai vagy kulturális esemény nem volt. Mindössze egy négytagú népi zenekar lépett fel, a Csehszlovák–Izraeli Baráti Társaság rendezésében.

Izrael és Csehszlovákia közötti kereskedelmi forgalom, ezer dollárban

	1961	1962	1963	1964	1965	1966. I. félév
Export Izraelbe	171	34	209	252	196	67
Import Izraelből	3	5	117	199	115	78
	+ 168	+ 29	+ 92	+ 53	+ 81	+ 11

1956-ban a szuezi agresszió után Csehszlovákia megszakította közvetlen kereskedelmi kapcsolatát Izraellel. Azóta indirekt áruszállítások történnek, osztrák cégek bekapcsolásával.

Így esetenként izraeli eredetű citrustermékek, fonalak kerülnek Ausztrián keresztül Csehszlovákiába, míg cseh üvegáru, porcelán Ausztrián keresztül Izraelbe.

Izrael és NDK közötti kereskedelmi forgalom, ezer dollárban

	1961	1962	1963	1964	1965	1966. I. félév
Export Izraelbe	-	-	8	4	19	-
Import Izraelből	70	310	128	46	395	322
	-70	-310	-120	-42	-376	-322

NDK-nak Izrael megalakulása óta a rendezetlen politikai viszonyok miatt sem politikai, sem kereskedelmi kapcsolatai nincsenek Izraellel. Esetenként osztrák vagy nyugatnémet cégek bekapcsolásával izraeli eredetű áru – elsősorban narancs – került a NDK-ba. Ugyanezen csatornákon keresztül kisebb mennyiségben NDK eredetű irodagépek kerülnek Izraelbe.

Izraelnek sem diplomáciai, sem kereskedelmi kapcsolatai nincsenek az NDK-val és a távol-keleti népi demokratikus országokkal.

Csécsei Kálmán

id[eiglenes] ügyvivő

13. AZ IZRAELLEL VALÓ KAPCSOLATOK ELVI ALAPJAI

1967. február 15.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael-1967 (48. d.)

VI. Területi Osztály

Készült 12 példányban

Kapják: Péter János

Mód Péter

Szarka Károly

Szilágyi Béla

Erdélyi Károly

Bojtó János

Berecz János

Tömpe Istvánné

Beck István (2 pld.)

Tóth Elek (2 pld.)

elvtársak

Miniszterhelyettesi értekezletre!

Tárgy: Javaslat Izrael államhoz fűződő kapcsolataink elvi alapjainak összefoglalására

Izrael állam nemzetközi helyzetének, külpolitikájának és az arab országok politikájának változásai, valamint saját érdekeink felmérése szükségessé teszi az Izrael államhoz fűződő kapcsolataink elvi alapjainak újabb összefoglalását.

[...]

III. A Magyar Népköztársaság érdekei az Izrael állammal fenntartott kapcsolatokban

Politikai téren szükséges a Magyar Népköztársaság jelenléte, jelenléte súlyának és befolyásának növelése Izrael állam területén. [...] Politikai jelenlétünkkel segítséget adhatunk az izraeli haladó erőknek és esetenként talán befolyásolhatjuk Izrael állam politikáját is. Politikai kapcsolataink fenntartását és a körülményektől függően fokozatos javítását indokolja az a törekvésünk is, hogy elveink feladása nélkül javítsuk kapcsolatainkat valamennyi általunk elismert országgal.

Gazdasági téren a korlátozott lehetőségek dacára is kedvező feltételek kínálkoznak nyersanyagok beszerzésére, s magyar áruk exportjára. Az elmúlt években külkereskedelmi forgalmunk lassan emelkedett, 1966-ban mindkét oldalon 7-7 millió dollárt ért el, s az 1966 novemberében Budapesten megtartott vegyesbizottsági tárgyalásokon oldalanként 8,5 millió dollárt irányoztak elő 1967-re. Izrael gazdasági helyzetének alakulása növeli a szocialista országok szerepét az izraeli exporttörekvésekben. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy az arab bojkottiroda előírásai nem tiltják az Izraellel kötött egyszerű export-import ügyleteket.

Izraelből öntözési berendezéseket, baromfifarm-felszerelést, elektronikus felszereléseket, háztartási hűtőgépeket, rézcementet, acélcsöveket, műszaki gyémántot, irodagépeket, foszfátokat, egyéb vegyszereket, nyersgyapotot, déligyümölcsöt stb. importálunk.

Exportunk legjelentősebb tételei: szerszámgépek, gépi berendezések, villamos motorok s egyéb villamossági cikkek, szerszámok, záruk, acélárúk, gyógyszerek és gyógyszeralapanyagok, konfekcióáru, valamint hús és cukor.

Áruforgalmunk egyik igen jelentős problémája a közvetlen hajón szállítási megoldatlansága. Ez idő szerint vasút-hajó átrakodással, de idegen hajótér igénybevételével bonyolítjuk teljes áruszállításunkat. Jelentős megtakarítást érhetnénk el saját hajóink igénybevételével. Ez azonban maga után vonja a forgalomba beállított hajóink és személyzet arab részről való bojkottját, feketelistára helyezését. Ezek a hajók arab kikötőkbe nem futhatnak be. Az idegen hajótér igénybevétele számunkra évi 8,3 millió devizaforint fuvar- és mellékköltségterhet jelent. Elesünk egyúttal olyan osztrák, olasz és nyugatnémet fuvarajánlatoktól is, amelyekre az illető országok részéről érdeklődés mutatkozik.

Hasonló problémát jelent a közvetlen repülőjárat beindítása is, bár ez Cipruson keresztül is megoldható, Malév-járat igénybevételével.

Gazdaságilag elsősorban valutaszegénységünk enyhítése szempontjából jelentős számunkra az Izraeli Nemzeti Bank készsége, hogy nagyobb dollárösszeget helyezzen el a Magyar Nemzeti Banknál. Ez részben már megtörtént.

Kulturális téren kedvező, de mind ez ideig kihasználatlan lehetőséget biztosít számunkra az a körülmény, hogy Izraelben 200 ezer magyarul tudó ember él. Ezek jelentős része érdekli is a magyar kultúra iránt. Kulturális propagandánk mindenekelőtt ezek körében, de a magyarul nem beszélő lakosság körében is kedvező fogadtatásra talál. Ennek a lehetőségnek a ki nem használását már szóvá tette a tel-avivi szovjet nagykövet s az IKP [Izraeli Kommunista Párt] vezetői. A szocialista Magyarország kulturális vívmányainak propagálása ugyancsak erősítené tekintélyünket, és segítené az országban működő haladó erőket, sőt indirekt módon a haladó arab erőket is.

IV. Az arab nemzetek antiimperialista harcának érdekei és a MNK [Magyar Népköztársaság] Izraelhez fűződő kapcsolatainak összefüggései

A társadalmi fejlődés jelenlegi fokán Izrael állam jellege és szerepe már haladó érdekeket sért. Fokozta ezeket a sérelmeket az izraeli politika az Izrael területén élő arabokkal szemben. Mindennek következtében Izrael állam az arab világ egészével találta magát szemben, amelynek deklarált céljává vált az általuk soha el nem ismert állam fegyveres megsemmisítése. Ebben az arab politikában az utóbbi időben bizonyos árnyaltság következett be, s ma már nem egységes az arab államok álláspontja. Tunisz ebben a kérdésben az arab államoktól eltérő álláspontot foglalt el, és bizonyos lehetőséget látott néhány évvel ezelőtt Izrael helyzetének realisabb megítélésére. Libanon az utolsó években toleráns politikát folytatott Izraellel kapcsolatban. A határvillongások ellenére eltérő Jordánia álláspontja is a haladó politikát folytató arab államokétól.

A Szovjetunió és EAK – részben belpolitikai okokból – a legharciasabb Szíria mérséklésre törekszik. A szocialista országok – s köztük hazánk is – támogatják az antiimperialista politikát folytató arab országokat. Növeli e támogatás hatékonyságát maguknak a szocialista országoknak a politikai és gazdasági erősödése. Ezért a haladó arab országoknak is érdekében áll, ha a szocialista országok Izraellel a maguk érdekei szerint fejlesztik kapcsolataikat.

Izraeli külpolitikájára és nemzetközi szerepére való tekintettel nem kezelhetjük a haladó arab államokkal egyenlőképpen, vagyis: most nem emelhetjük vele az utóbbiakkal azonos szintre diplomáciai kapcsolatainkat; gazdasági kapcsolatainkban csak a saját érdekeinket vehetjük figyelembe, és kulturális kapcsolatainkban is korlátoznunk kell elsősorban Izrael állam kulturális propagandalehetőségeit. Ez szükségessé teszi saját kulturális tevékenységünk bizonyos korlátok között tartását is, nehogy alkalmat adjunk a kölcsönösség érvényesítésére. Kulturális propagandánk azonban – minthogy ez egy szocialista ország vívmányait népszerűsíti és az izraeli haladó erőket támogatja – nem sérti az arab nemzetek antiimperialista harcának érdekeit, sőt közvetve segíti azt.

V. Feladataink a magyar-izraeli kapcsolatok további alakítása területén

1) Politikai súlyunk és hatékonyságunk növelése érdekében arra alkalmas időpontban be kellene töltenünk Tel-Avivban a követi posztot. Ennek előkészítésére ez év folyamán követi rangban ideiglenes ügyvivő küldését javasoljuk. Amennyiben izraeli részről a budapesti követi posztot betölteni kívánják, úgy ez ellen ne emeljünk kifogást. Tulajdonképpen ez utóbbi lenne számunkra a legcélszerűbb megoldás. Ezt lehetne sugalmazni is.

2) A külkereskedelmi gyakorlathoz hasonlóan egyéb gazdasági jellegű intézkedésekben is érvényesíteni kell saját érdekeinket. Ezeknek szem előtt tartásával nem emelünk kifogást Malév chartergépek közlekedtetése ellen Magyarország és Izrael között. Hasonlóképpen egyetértünk teherhajójáratok indításával, ha illetékes gazdasági szerveink ezt érdekünkben állónak ítélik meg.

3) Kulturális tevékenységünket elsősorban impresszáriós alapján kell folytatnunk; de megfelelő keretek között tartása és ellenőrzésük biztosítása érdekében – tekintettel a kölcsönösség érvényesíthetőségére – évi 4-5 eseményt tartalmazó, szóban vagy levélváltás útján szabályozott munkaterv alapján bonyolítsuk kulturális kapcsolatainkat. Ilyen jellegű megállapodással biztosítsuk a magunk számára egyrészt a keretet meghaladó izraeli szereplések elutasításának a lehetőségét, másrészt annak érvényesítését, hogy csak azok a magyar kulturális személyiségek képviselhesék Izraelben kulturális életünket, akiket arra illetékes szerveink alkalmasnak találunk.

4) Hogy magatartásunk a kívánt módon befolyásolja az izraeli politikát, a Külügyminisztérium illetékes vezetői és munkatársai, valamint tel-avivi követségünk vezetője és munkatársai izraeli hivatalos személyiségekkel folytatandó beszélgetések alkalmával és minden más alkalommal, amikor a két ország viszonya szóba kerül, ismertessék álláspontunkat, és hivatkozzanak azokra az okokra, amelyek Izrael részéről a mi magatartásunkat meghatározzák. Cionista törekvések ellensúlyozására eddigi kivándorlási politikánk fenntartását javasoljuk.

5) Hogy saját érdekeinknek érvényesítése ne menjen a haladó arab országokhoz fűződő kapcsolataink rovására, hanem inkább erősítse azokat, a IX. Területi Osztály vezetője, valamint az arab diplomatákkal érintkező elvtársak ismertessék – ha szóba kerül – saját érdekeinket és ezeknek összhangját az antiimperialista harc érdekeivel Izraellel kapcsolatos politikánkban.

6) Szükséges előzetesen felmérni egyes – pozitív – lépéseinknek izraeli részről várható propagandahatását. Meg kell vizsgálni, tudunk-e lépéseket tenni, és milyeneket ennek megelőzésére.

14. A MAGYAR-IZRAELI GAZDASÁGI KAPCSOLATOK

1967. november 4.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael-1968 (49. d.)

IX. Területi Osztály

Helli Imre

Feljegyzés

Tárgy: A magyar-izraeli gazdasági kapcsolatok

1967. augusztus 24-én a szíriai külügyminisztériumba bekérték a szocialista országok Damaszkuszban akkreditált misszióvezetőit, és a szíriai kormány megbízásából rövid szóbeli tájékoztatás kíséretében átadtak nekik egy körjegyzéket a szocialista országok kormányaihoz történő továbbítás céljából.

A körjegyzék röviden emlékeztetett a június 5-i izraeli agresszióra és annak következményeire, ami szükségessé teszi az Izraellel kapcsolatos magatartás felülvizsgálását. „Mély hálát és őszinte köszönetet” fejez ki a szocialista országoknak az arab államok nevében a moszkvai és a budapesti értekezleteken hozott határozatokért, az Izraellel meglévő diplomáciai kapcsolatok megszakításáért, valamint az ENSZ Közgyűlése rendkívüli ülészakának összehívása érdekében kifejtett erőfeszítésekért, és üdvözlí az arab országok gazdasági megsegítését célzó belgrádi konferenciát. Ugyanakkor kifejezésre juttatja, hogy az arab államoknak nyújtott és nyújtandó közvetlen gazdasági segítségen túl rendkívüli jelentőségű, közvetett segítséget jelentene, ha a szocialista országok megszakítanák gazdasági kapcsolataikat is Izraellel. Végezetül a szíriai kormány kifejezésre juttatja azon reményét, hogy a jelen kérést a szocialista országok belgrádi értekezletén „pozitív szellemben fogják tanulmányozni”.

Az európai szocialista országok belgrádi konferenciáján egyetlen küldött sem vetette fel a szíriai kormány kérését, így az sem került megtárgyalásra sem.

A szíriai jegyzékre adandó válasszal kapcsolatban damaszkuszi nagykövetségünk tájékoztatott arról, hogy az érintett szocialista országok közül csupán a Szovjetunió válaszolt a jegyzékre, még a belgrádi konferencia előtt, közölve, hogy a Szovjetunió és Izrael között eddig sem voltak gazdasági kapcsolatok, s szovjet részről a jövőben sem szándékoznak létesíteni ilyen jellegű kapcsolatokat. A többi szocialista ország damaszkuszi misszióvezetőinek egy-

behangzó véleménye az, hogy a jegyzék szorosan a belgrádi konferenciával volt kapcsolatos, amely már lezajlott, tehát a válaszadás aktualitását veszítette. A konferenciáról egyébként a damaszkuszi jugoszláv nagykövet hivatalosan tájékoztatta a szíriai miniszterelnököt, aki még célzást sem tett a szíriai jegyzéknek a konferenciára gyakorolt hatására vonatkozóan, vagy arra, hogy egyáltalán foglalkoztak-e a konferencián a kérdéssel. Ennek figyelembevételével nagykövetségünk sem javasolja a jegyzékre adandó írásos választ.

Október elején szinte egyidejűleg szíriai és iraki részről is ismét felvetették a kérdést; Szíria prágai nagykövete érdeklődött ottani nagykövetünkél aziránt, hogy a belgrádi konferencián megtárgyalták-e a szíriai kormány kérését. Nagykövetségünk nemleges válaszára a szíriai nagykövet-kormány nevében közölte, hogy a szíriai kormány megismétli a kérését, remélve, hogy a magyar kormány foglalkozni fog azzal. Hozzátette, hogy a szíriai nagykövek egyidejűleg a többi érintett szocialista ország kormányánál is eljárnak; bagdadi nagykövetségünk id[eiglenes] ügyvivőjével az iraki külügyminisztérium szóban közölte az iraki kormány kérését, hogy Magyarország szakítsa meg gazdasági kapcsolatait Izraellel.

Az eddig elmondottak alapján javasoljuk:

- 1) A szíriai külügyminisztérium körjegyzékére ne adjunk írásos választ.
- 2) A prágai szíriai nagykövet sürgetésére – szükség esetén az iraki külügyminisztérium szóbeli közlésére is – szóban válaszoljuk. Válaszunk lényege: állásfoglalásunk az izraeli agresszióval kapcsolatban meghatározza a magyar-izraeli gazdasági kapcsolatok jövőbeni alakulását.
- 3) Szükségesnek látjuk a magyar-izraeli gazdasági kapcsolatok ismételt felülvizsgálását, hogy azok igazodjanak politikai állásfoglalásunkhoz. E kapcsolatok jelenleg érezhetően túl vannak futtatva, s véleményünk szerint van lehetőség azok jelentős csökkentésére anélkül, hogy a népgazdaságot károsodás érné (pl. a láda- és fűrészeltáru-export, valamint a narancsimpórt csökkentése).

A mellékletben röviden összefoglaltuk Izrael és az európai szocialista országok gazdasági kapcsolatainak alakulását. Abból kitűnik, hogy a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának és az NDK-nak eddig is jelentéktelenek voltak gazdasági kapcsolatai Izraellel. Bulgária az izraeli agressziót követően minden gazdasági kapcsolatot leállított, a kereskedelmi kirendeltség épületét is eladta. A gazdasági kapcsolatoknak a közeljövőbeni alakulását az agresszió következményeinek felszámolása után újból megvizsgálják majd. Lengyelország 1967. január 1. – szeptember 1. között 1,34 millió dollár értékben exportált Izraelbe, és onnét 3,9 M dollár értékben importált. Az agresszió után a kereskedelmi forgalom csaknem megszűnt, ill. azt

lengyel részről felfüggesztették. Egyelőre nincs semmi konkrét elképzelés a kereskedelmi kapcsolatok tartalmát, valamint tovább folytatását illetően. Jugoszlávia 1967. első 8 hónapjában kb. 5 M dollár értékben exportált Izraelbe, onnét pedig kb. 8 M dollár értékben importált. Az agresszió után az import csökkent azáltal, hogy a jugoszlávok megszüntették a déligyümölcs-vásárlást. További elképzelések a kereskedelmi forgalom csökkentése érdekében:

- a) az eddigi klíringelszámolásról áttérnek a szabad devizában történő elszámolásra,
- b) az áruforgalom kedvezőtlen szerkezetére hivatkozva az exportban és importban egyaránt törölnek egy sor árucikket,
- c) a kormány döntése alapján – a személyhajózáratok megszüntetése mellett – mindenfajta teherszállítást beszüntetnek Izrael felé.

Az európai szocialista országok és Izrael gazdasági kapcsolatainak a június 5-i agresszió utáni alakulását vizsgálva megállapítható, hogy részünkről a 3. pontban javasoltak szükség-szerűek, és azok megvalósításának megvannak a reális alapjai.

Melléklet: „Izrael gazdasági kapcsolatai az európai szocialista országokkal” c. összeállítás.

15. ÖSSZEFOGLALÓ A MAGYAR-IZRAELI KAPCSOLATOKRÓL, 1967

1968. március 19.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael-1968 (46. d.)

VI. Területi Osztály

Zagyai János III. o. titkár

[Ássa]: Szilágyi e[ltárs]

Magyar-izraeli relációs összefoglaló

1967

[...]

III. A magyar-izraeli kapcsolatok

1) A magyar-izraeli politikai kapcsolatok 1967. június 12-ig lényegében évek óta változatlanok voltak. Az izraeli követség élén Budapesten ügyvivő, a magyar követség élén Tel-Aviv-ban id[eiglenes] ügyvivő állt. Izraeli részről többször szorgalmazták a szintemelést, követek cseréjét, gazdasági és kulturális kapcsolataink fejlesztését és Szilágyi Béla elvtárs izraeli látogatását. Mindezek elől Izrael imperialistabarát, arabellenes politikájára való hivatkozással kitértünk.

A budapesti izraeli követség a diplomáciai kapcsolatok megszakítása előtti tevékenységének utolsó szakaszában fokozott propagandát fejtett ki az NSZK oldalán, melynek keretében velünk baráti, szövetségi viszonyban lévő harmadik országot megrágalmazott, és az NSZK-nak a német nép kizárólagos képviselőjére formált igényét népszerűsítette.

2) Magyar-izraeli kulturális kapcsolatokról alig beszélhetünk. Egy-egy elszigetelt akció volt csupán, mint pl. a magyar cirkuszcsoporthoz szereplése, és néhány artista kiutazása impresszáriós alapon. Izrael részéről hivatalos kultúrkapcsolatokról ugyancsak nem lehetett szó; néhány turista vagy látogatóként érkező művész számára biztosított illetékes magyar szerv kis közönség előtt fellépési lehetőséget.

1967 évre magyar művészek izraeli vendég szereplése nem volt tervbe véve. A konfliktus kirobbanása előtt három izraeli művész későbbi felléptetéséről folytak előkészítő tárgyalások; szerződéskötésre, illetve fellépésre nem került sor.

[...]

Izraeli részről ismételt szorgalmazták műszaki-tudományos együttműködés megkezdését. Gazdasági szempontból igen kedvező ajánlatot tettek: Hajlandók lettünk volna az ajánlatot vizsgálat tárgyává tenni, de az események ezt megakadályozták.

[...]

4) A magyar-izraeli kereskedelmi forgalmat az 1956-ban aláírt megállapodás és az azt követő években aláírt jegyzőkönyvek szabályozzák. A megállapodás kölcsönösen biztosítja a legnagyobb kedvezmény elve szerinti elbánást.

A fizetéseket az 1954-ben aláírt fizetési megállapodás szabályozza. A fizetések clearing-számla közbejöttével történnek. Az overdraft jelenleg 1,5 M\$. Ezen felül magyar vásárlások finanszírozására rendelkezésre áll 1968 augusztusáig 1,5 M cl. \$ alacsony kamatozású hitel.

Az elmúlt néhány év során kereskedelmi forgalmunk viszonylag gyors ütemben növekedett. Ennek okai voltak: a kedvező finanszírozási lehetőség, és az izraeli kormány által biztosított preferenciális elbánás néhány magyar exportcikk tekintetében.

Tekintettel arra, hogy az izraeli gazdasági élet aktivitása az utóbbi időben lelassult, az exportot állami erőből jelentősen támogatják, és nem érzékenyek a reexportra, sőt sok esetben tőlük indul ki ilyen jellegű kezdeményezés. A júniusi háború óta még anyagi áldozatok meghozatalára is hajlandók a szocialista országokkal folytatott kereskedelem fenntartására.

A diplomáciai kapcsolatok megszakításakor a tel-avivi kereskedelmi irodánk is bezárt, de a kereskedelmi forgalom összetételében és volumenében nem eszközöltünk változtatást. Kapcsolatainkat a kölcsönös előnyök alapján kívánjuk folytatni, de tartózkodunk minden olyan exportcikk szállításától, ami Izrael hadipotenciálját növelné.

Az izraeli piac néhány magyar exportcikk lényeges felvevőpiaca. Ezek: faládák és ládaelemek, fűrész- és hengerelt áruk, marhahús, cukor, kábelek és gépek. A magyar importban ugyanakkor számos, számunkra fontos cikk szerepel. Ezek: gázkorom, pneumatika, réz-cement, bróm, műszálak stb.

A forgalom értéke M DfT-ben:

	1965	1966	1967
Export	57,3	83,1	64,4
Import	69,3	75,2	87,9

IV. Izraeli állampolgárok beutazási forgalmának alakulása

A diplomáciai kapcsolatok megszakítása után a Külügyminisztérium és az érdekelt tárcaik közös határozata alapján vízumkorlátozásokat vezettünk be, s bizottságot hoztunk létre,

amely minden vízumkérelemről külön döntést hoz. A bizottság a döntésnél figyelembe veszi a párt ide vonatkozó határozatait, a népgazdaság érdekeit, és esetenként az embe-riességi szempontokat. Minimálisan csökkentettük a látogató-, turista- és átutazó vízumok kiadását.

A bizottság 1967. június 20 – december 30. között 184 ügyet vizsgált meg, a külképviseleti szervektől érkezett, valamint a magyar főhatóságok által benyújtott kérelmek alapján. Ebből 78 beutazást engedélyezett. A beutazók többsége üzleti tárgyalások céljából, mások konkrét családi okok alapján, meghatározott tartózkodási időre utazhattak be.

16. KERESKEDELMI KAPCSOLATOK IZRAELLEL

1968. szeptember 17.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael-1968 (46. d.)

Külkereskedelmi Minisztérium

Feljegyzés

Tárgy: A magyar-izraeli kereskedelmi kapcsolatok alakulása és kereskedelempolitikánk

Izraellel	1966	1967	1968
Export	1,20	1,38	1,40
Import	0,10	0,14	0,16

I. Izraellel kapcsolatos kereskedelempolitikánk főbb alapelvei

Az 1966. évi közel-keleti események óta izraeli kereskedelmünkben az alábbi fő alapelvek érvényesülnek:

– Nem teszünk lépéseket az Izraellel kötött kereskedelmi szerződés, az árucseré-forgalmi és fizetési megállapodás felmondására. Ugyanakkor új árucseré-forgalmi és fizetési megállapodás megkötése elől is elzárkózunk, és az izraeli hivatalos szervekkel minden kapcsolatot kerülünk.

– Arra törekszünk, hogy külkereskedelmi forgalmunk Izraellel ne haladja meg az 1966. évi össz-külkereskedelmi forgalmat. Ezért mind az exportot, mind az importot egyedi engedélyezéshez kötöttük.

– Az arab országok boycott-előírásait teljes mértékben figyelembe vesszük. Csak normál export-import, valamint reexport és reimport műveleteket hajtottunk végre. A korábbi kooperációs tárgyalásokat leállítottuk. Tartózkodunk látványos export-import ügyletektől is.

– Export és importban döntően a már kialakult árustruktúra keretében kereskedünk. Súlyt fektetünk olyan cikkek eladására az izraeli piacon, amelyek másutt nem, vagy csak komoly árvesztéssel lennének értékesíthetők. Ugyanakkor importunkban elsősorban olyan cikket kívánunk biztosítani, amelyek nyersanyag jellegűek, és az izraeli beszerzés megíúsulása esetén csak szabad devizáért lennének beszerezhetők.

– Folytatjuk az előző évekhez hasonló nagyságrendben reexport és reimport műveleteinket, mert gazdaságosak.

– Fenntartottuk Izraellel jelentős adószopozíciókat (kb. 3 M \$), fizetési mérlegünk érdekében.

Jelentős segítséget nyújtottunk az újonnan alakult izraeli pártvállalatnak, amely a két ország közötti forgalomban ma már jelentős szerepet játszik.

II. A magyar-izraeli kereskedelmi forgalom alakulása az elmúlt néhány évben

Külkereskedelmi kapcsolataink Izraellel 1966 óta stagnálnak.

Érték: M DfT-ban

	1963	1966	1967	1968. I-VI.
Export	64,5	83,1	64,4	28,9
Import	51,9	75,2	87,9	41,3
Összesen	116,4	158,3	152,3	70,2

1968-ban Izraellel összforgalmunk előre láthatóan nem haladja meg az 1967. évi szintet; becslésünk szerint 156-160 M DfT nagyságrend körül alakul.

[...] az izraeli gazdaságban a kibontakozásnak a kezdeti szakaszát járjuk le.

– A hitelek visszafizetését, devizahelyzetünk figyelembevételével, pénzügyi hatóságaink nem tartották kívánatosnak. Eladósodásunkat gyakorlati szempontból nem tartjuk aggasztónak.

III. Szaldóhelyzetünk alakulása

Izraelben 1.500.000 \$ kamatmentes overdrafttal és 1.5 M \$ speciális bankhitel-lehetőséggel rendelkezünk; utóbbi éves kamatterhe 6% (1967-ben és 1968 elején 5% volt).

Jelenleg mind az overdraftot, mind a speciális bankhitelt teljes mértékben igénybe vesszük.

A hitelek visszafizetését, devizahelyzetünk figyelembevételével, pénzügyi hatóságaink nem tartották kívánatosnak. Eladósodásunkat gyakorlati szempontból nem tartjuk aggasztónak.

– Valószínűtlennek tartjuk, hogy az izraeli hatóságok árucseré-forgalmi és fizetési egyezményünket felmondják.

– A speciális bankhitelt a közelmúltban hosszabbították meg újabb egy évre. Csupán az előzőleg élvezett 5% p. a. [per annum, évente] kamatlábat emelték 6%-ra.

– Eladósodásunk mintegy féléves exportforgalmunknak felel meg. Fizetési megállapodásunk felmondása esetén a hitelek visszafizetésére féléves türelmi idő van.

– Lehetőségünk van szabaddollár-fizetés esetén 8-8,5%-os felárakat elérni az izraeli clearingben. (Kijöveteli veszteségeink 4% körül alakulnak.)

– Megítélésünk szerint a hitel növelése kizárólag pénzügyi szempontokból ítélendő meg. Külkereskedelem-politikai érdekünk nem fűződik ahhoz, hogy Izraellel szembeni eladósodásunkat fokozzuk.

Budapest, 1968. szeptember 17.

[Kézzel írott megjegyzés az utolsó oldalon]

– Eladósodásunk politikai szempontból nagyon nem jó. KKM-ben Veres P. et.-sal, NB-ban Fekete et.-sal megbeszéltem. Törekedjünk adósságunk jelentős csökkentésére Izraelben!

10/5

[aláírás:]

Házi

2. FEJEZET

Az Eichmann-ügy

Bevezetés

Az izraeli titkosszolgálat hosszú nyomozás után 1960 májusában, Argentínában elfogta Adolf Eichmannt, a régóta keresett náci háborús bűnöst. A világszerte nagy feltűnést keltő esemény látható zavart keltett a kelet-európai kommunista országok vezetésében. Eichmann főként ezeknek az országoknak a területén követte el bűntetteit, és az izraeli hatóságok azonnal jelezték a szovjet, csehszlovák, lengyel és magyar kormányoknak, hogy a meginduló vizsgálat és büntetőeljárás során számítanak együttműködésükre és segítségükre.

A közép-kelet-európai kommunista pártok vezető testületei többször megvitatták a kérdést, számos konzultációt folytattak egymással és szovjet felette-seikkel. Az alább közölt dokumentumok ezeknek az egyeztetéseknek a során jöttek létre, és – mintegy esettanulmányként – betekintést nyújtanak azokba a mechanizmusokba, amelyek révén ekkor és később is kialakult az érintett országok egységes, mindenekelőtt a szovjet irányelveket követő politikája az Izraellel és a zsidósággal kapcsolatos kérdésekben. A dokumentumokból az is kiderül, hogy miben tért el az egyes országok álláspontja egymástól, hogyan próbálta a magyar pártvezetés a saját szempontjait érvényesíteni ebben a Magyarországon, Eichmann tevékenységének egyik fő színterén nyilvánvalóan nagy figyelmet kiváltó ügyben, és végül meddig mentek el és mit értek el ezeknek a próbálkozásoknak a során.

A szovjet sajtó először 1960. május 25-én adott röviden hírt Eichmann elfogásáról.¹ Néhány nappal az esemény bejelentése után a magyar, lengyel és csehszlovák sajtóban is megjelent a hír, mégpedig jelentős hangsúlykülönbségekkel, mint arra a B'nai B'rith elemzése rámutat (11. dokumentum). Június második felében az ENSZ Biztonsági Tanácsa – amelynek a Szovjetunió mellett akkor Lengyelország is tagja volt – Argentína kérésére megtárgyalta Argentína szuverenitása meg-

¹ A szovjet sajtóban az Eichmann-ügyről megjelent anyagokról áttekintés nyújt CANTOROVICH 2007, 103–141.

sértésének ügyét. A vita során a szovjet és a lengyel küldött – miközben erőteljes hangon bíralták a nyugati államokat, elsősorban Nyugat-Németországot, azzal vádolva őket, hogy büntetlenül élhetnek bennük háborús bűnösök – magában az ügyben még nem foglalt állást. A szavazáskor mindkét állam képviselője tartózkodott, azaz nem ítélte el egyértelműen az izraeli akciót. Ezért a varsói izraeli követ külön köszönetét fejezte ki a lengyel kormánynak.²

Előzetes megbeszélések után 1960. június 27-én az izraeli kormány hivatalosan is kérte a szovjet hatóságokat, hogy működjenek közre a pert előkészítő vizsgálatokban. A következő hónap során hasonló kérelemmel fordultak a csehszlovák, lengyel és magyar kormányhoz is. Míg a Szovjetunió és Csehszlovákia nem reagált a kérésre (lásd CANTOROVICH 2007, 123; 6. dokumentum), a lengyel és magyar hatóságoktól halogató válasz érkezett (lásd RUDNICKI–SILBER 2009, 542–544). Közben azonban lázasan folytak az egyeztetések a követendő stratégiáról. Az európai kommunista országok külügyminiszterei 1960. július 19-én találkoztak, és megtárgyalták az Eichmann-ügyben teendő lépéseket.³ A kommunista pártok vezetői számára a fő kérdés az volt: hogyan hárítsák el a vádat, hogy nem hajlandók segítséget nyújtani egy háborús főbűnös felelősségre vonásához, miközben továbbra sem akartak semmiféle olyan gesztust tenni, ami az Izraellel, és mindenekelőtt az NSZK-val szemben folytatott ellenséges politikájuk változására utalt volna.

Az ötvenes évek kezdetétől egyre erősödő szovjet anticionista retorikának az is része volt, hogy nem ismerte el a zsidó állam jogát más országokban élő zsidók érdekeinek képviseletére, az őket érintő ügyekben való fellépésre. Ez az Eichmann-ügyben azt jelentette, hogy az együttműködésre felkért kormányoknak olyan választ kellett adniuk az izraeli kormány kérésére (azaz hogy bocsássanak a vád rendelkezésére terhelő dokumentumokat, amelyek megkönnyítenék Eichmann elítélését a területükön a zsidókkal szemben elkövetett bűntettek miatt), amely nem mond ellent számtalanszor deklarált antifasizmusuknak, de amelyből nem vonható le az a következtetés sem, hogy földadták volna Izraellel kapcsolatos

² Z. WOLNIAK, a lengyel külügyminisztérium 5. osztálya vezetőjének feljegyzése az R. AMIR izraeli kóvettel 1960. június 24-én folytatott beszélgetésről (lásd a Lengyel Külügyminisztérium Levéltára, AMSZ z-12 w-38 t-936/314, Rudnicki–Silber 2009, 541–542.).

³ Az Eichmann-ügy kapcsán a kommunista országok közötti tárgyalásokról és egyeztetésekről az NDK-ban keletkezett dokumentumok tartalmát összefoglalja MEINING 2002, 267; BIRN 2011.

álláspontjukat. Másfelől keresték annak a lehetőségét, hogy az Eichmann-ügyet felhasználják a „nyugatnémet újfasizmus” veszélyeivel fenyegetőző propaganda-hadjáratukban.

Az ötvenes évek második felében, az egységes, semleges és demilitarizált Németország létrehozására való javaslatának elutasítása után, a szovjet politika egyre élesebben reagált Nyugat-Németország gyors integrációjára a nyugati gazdasági és védelmi szövetségbe. A szovjet vezetést nyugtalanította az is, hogy ennek során látványosan fejlődtek Izrael és Nyugat-Németország kapcsolatai. A folyamatnak fontos mozzanata volt a nyugatnémet kancellár, Konrad Adenauer és az izraeli miniszterelnök, Ben Gurion találkozója 1960. március 14-én, New Yorkban. A nyugatnémet politikai vezetés hitelét a szovjet propaganda azzal igyekezett gyengíteni, hogy Nyugat-Németországot a náciizmus örököseként festette le, olyan „revansista” államként, amelyben náci háborús bűnösök töltenek be politikai kulcspozíciókat. Ezt a vonalat követte a többi kommunista ország propaganda is. Az Izraellel való kapcsolatok látványos javulása azonban megrendíteni látszott ennek a retorikának a hitelét. Nem véletlen, hogy Albert Norden, a keletnémet kommunista párt, a Német Szocialista Egységpárt (SED) egyik vezető funkcionáriusa alig öt nappal Eichmann elfogásának bejelentése után egy belső feljegyzésben azt írta Walter Ulbrichtnak, a párt vezetőjének, hogy ezt az ügyet az NSZK elleni kampány céljaira kell felhasználni (lásd MEINING 2002, 267).

A négy elvi kérdés, ami az alábbi dokumentumokban ismételtelen megjelenik, tükrözi a kommunista pártvezetők dilemmáit: hogyan lehet elkerülni az izraeli bíróság illetékességének elismerését; hogyan lehetne mégis megengedni állami intézmények részvételét a jogi eljárásban; hogyan lehetne terhelő bizonyítékokat az izraeli joghatóság rendelkezésére bocsátani az eljárásban való intézményes részvétel nélkül; és végül, hogyan kellene felhasználni az ügyet a nyugatnémet „újfasizmus” és „revansizmus” demonstrálására.

A magyar pártszervek már 1960. júniusának első napjaiban elkezdtek foglalkozni az ügygel, és azt a legmagasabb szinten tárgyalták meg: az Eichmann-ügy 1960. június 28-án a Politikai Bizottság napirendjére került, azaz még a Varsói Szerződés országainak említett külügyminiszteri találkozója és az izraeli hivatalos jogsegélykérés megérkezése (1960. július 21.) előtt (lásd 1. dokumentum). A hivatalos előterjesztés azt javasolta, hogy az ügyet a „nyugatnémet neofasizmus” és a magyar fasiszta emigráció elleni propagandára kell használni. Ehhez Szirmai István – egy egykori cionista, aki ekkor a Központi Bizottság ideológiai

ügyekért felelős titkára volt – hozzátette, hogy szerinte az ügy alkalmas a cionista mozgalom és a fasiszták háború alatti együttműködésének leleplezésére, és így a cionista izraeli vezetés kompromittálására. Ezután szólalt csak fel Kádár János, az MSZMP főtitkára, aki a következőket mondta: „Egyetértek az elképzeléssel, de vannak megfontolásaim.” A „megfontolások” világosak voltak: Kádár szerint az ügyben a zsidó vonatkozásokat a háttérbe kell szorítani, és csak az antifasiszta vonatkozásokat kell hangsúlyozni:

Nem jó ezekkel [sic!] a nyomorult, fasiszta ügyekből kizárólag zsidókérdést csinálni. Ha ebben a dologban fellépünk, a döntő az legyen, hogy ez az Eichmann a magyar állampolgárok ezreit gyilkolta meg. Ennek a vonalnak kell erősnek lennie, ne az a vonal legyen, hogy zsidókérdést csinálunk ebből az ügyből. Eichmann nemcsak zsidókat gyilkolt meg, mások is voltak ott. Ez nem zsidókérdés, ez a fasiszmus és az antifasiszmus kérdése. Elismerjük az izraeli bíróság jogát ebben a dologban. A zsidókról csak ennyit. Erre vigyázni kell.

A kormányok és pártok közötti egyeztetések az ősz végéig folytak. A magyar vezetés eleinte a Kádár által a Politikai Bizottság ülésén kifejtett álláspontot képviselte. A július 19-i külügyminisztériumi találkozóra készített külügyminisztériumi előterjesztés (4. dokumentum) egy kompromisszumos megoldást javasol. Bár a dokumentum hangsúlyozza, hogy a háborús bűnösök felelősségre vonását szabályzó elvek szerint azokban az államokban kell a büntetőeljárást lefolytatni, amelyek területén és amelynek állampolgárai ellen a vádlottak a háborús bűnöket elkövették, azt is jelzi, hogy ebben az ügyben a magyar kormány kész elfogadni az izraeli bíróság részleges illetékességét, hiszen olyan bűncselekményekért való felelősségre vonásról van szó, amiket Eichmann későbbi izraeli állampolgárok, illetve ezek rokonai ellen követett el. A dokumentum szerzői úgy látták, hogy ennek az érvelésnek az alapján megoldást lehetne találni azokra a dilemmákra, amelyekkel a kommunista országok kormányai szembesültek az ügy kapcsán.

Ha az izraeli bíróság részleges illetékességét elfogadjuk, megmarad továbbra is a jogalapunk Eichmann kikérésére, ugyanakkor megvan a lehetőségünk izraeli állampolgárok rovására elkövetett konkrét bűncselekményekkel kapcsolatos adatszolgáltatásra. Ebben az esetben nem érhet minket az a propagandavád, hogy megnehezítjük egy háborús bűnös ellen az eljárást.

Úgy látszik, hogy a külügyminiszteri találkozó, bár meghatározta az ügyben követett politikai irányvonalat – miszerint a „nyugatnémet neonácizmus”, a cionizmus és a Vatikán elleni kampányra kell felhasználni az ügyet –, a részletkérdésekben még nem hozott végleges döntést. Bár először valamennyi érintett országban felvetődött, hogy kérjék Eichmann kiadatását vagy nemzetközi bíróság elé állítását, de a találkozó után – tekintettel az előrelátható elutasításra, illetve arra, hogy esetleg az NSZK is hasonló igénnyel állhat elő – ez az ötlet lekerült a napirendről. Az izraeli igazságszolgáltatás legitim voltának elismerésével kapcsolatban előterjesztett magyar álláspont is ellenállásba ütközött. Mint a csehszlovák dokumentumokból kiderül (lásd 6. dokumentum), ezt a megoldást a csehszlovák pártvezetés elutasította, és azonnal Moszkva állásfoglalását kérte. A válasz kézhezvétele utáni határozatban világosan leszögezték, hogy nem tartanak elfogadhatónak egy ilyen lépést, mert az izraeli bíróság illetékességének elismerése egyben annak az izraeli álláspontnak és politikának az elismerését jelentené, miszerint Izraelnek mint zsidó államnak joga van eljárni valamennyi zsidó képviselőjében, tekintet nélkül állampolgárságukra. Némi habozás után azt a magyar javaslatot is elutasították, hogy az érintett országok félhivatalos úton juttassanak el Eichmann bűnösségét igazoló iratokat az izraeli hatóságokhoz. Ehelyett az ügyhöz kapcsolódó válogatott dokumentumok nyilvános kiadványban való megjelenítését javasolták azzal, hogy ezt az izraeli hatóságok is használhatják majd a vizsgálat és a per során.

A csehszlovák megkeresésre adott szovjet választ, amely a csehszlovák kemény vonalat támogatta, a magyar Politikai Bizottság 1960. szeptember 29-i határozatából (7. dokumentum) rekonstruálhatjuk:

A konzultálás eredményeként megállapítható, hogy politikai célkitűzéseinkkel valamilyen egyetértettek, míg a másik két kérdésben a vélemény eltérő volt, amit az alábbiak szerint összegeztek a szovjet elvtársak:

- 1) Nem tartják célszerűnek Izraelből Eichmann kiadását kérni, mivel egy ilyen kérés elutasítása csorbítaná a szocialista országok tekintélyét.
- 2) Megkerülve az izraeli bíróság illetékességének kérdését, helyeslik azt a csehszlovák álláspontot, hogy adjanak bizonyító anyagot Izraelnek valamely társadalmi szerv útján. Ez gyakorlatban az átadott anyagok egyidejű közzététele mellett történik, hogy így megakadályozzák Izraelt abban, hogy a kapott dokumentációt agyonhallgassák.

A szovjet reakciót látván a magyar politikai vezetés azonnal megváltoztatta korábbi álláspontját, és visszavonta a Politikai Bizottság korábbi határozatát. A következő hónapokban az ügyért felelős pártfunkcionáriusok a propaganda-kampány központi céljainak megvalósítására törekedtek: az Eichmann-ügy és a háborús bűnösöket támogató és rejtegető nyugatnémet politika közötti kapcsolatokat hangoztatták. Egyik eszközük az volt, hogy összefüggést és párhuzamot konstruáltak az 1944-es cionista mentőakciók (mint például Kasztner Rudolf akkori próbálkozásai, hogy náci tisztségviselők, köztük Eichmann és társai megvesztegetésével életüket megmenten) és az Izrael és a Németországi Szövetségi Köztársaság közötti viszony – a cionizmus és az „újfasizmus” – között. Mint Smuel Mikunisnak, az Izraeli Kommunista Párt akkor főtitkárának az MSZMP Központi Bizottságához intézett levele (10. dokumentum) mutatja, az izraeli kommunisták is igyekeztek az előtérbe állítani ezt a vádat, mert a cionisták és a zsidók gyilkosai közötti kapcsolatok hangoztatását hasznos belpolitikai eszköznek tartották.⁴

1960 őszére az izraeli szervek által hivatalos együttműködésre felkért négy állam – a Szovjetunió, Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország – egységes álláspontra jutott abban is, hogy nem engedélyezik az izraeli nyomozó szerveknek az adatgyűjtést a vizsgálat és a per céljaira. A hivatalos megkeresésekre a szovjet hatóságok hivatalosan nem is válaszoltak,⁵ a csehszlovákok – mint már korábban jelezték – bárminemű dokumentum közvetlen átadása helyett egy olyan kötet kiadását helyezték kilátásba, amely Eichmann ottani tevékenységével kapcsolatos anyagokat tartalmazott volna. A lengyelek és a magyarok azonban ettől eltérő stratégiát választottak: ha állami szervezeteken keresztül nem is, de ún. társadalmi szervezetek – mint a Nácizmus Magyarországi Üldözötteinek Országos Bizottsága és Lengyelországban a Glowna Komisja do Badania Zbrodni Hitlerowskich in Poland⁶ – révén hajlandónak mutatkoztak arra, hogy Eichmann és társai tevékenységéről dokumentumokat bocsássanak az izraeli szervek

⁴ Az Izraeli Kommunista Párt hasonló leveléről a lengyel szervekhez és a lengyel reakcióról lásd SZAYNOK 2012, 316–317.

⁵ Lásd CANTOROVICH 2007, 123.

⁶ Lásd RUDNICKI–SILBER 2009, 547. Eleinte a csehszlovák vezetés is azt tervezte, hogy a Československý Svaz Protifašistických Bojovníků (Csehszlovák Antifasiszta Harcosok Szövetsége) nevű szervezet útján eljuttat dokumentumokat az izraeli vizsgálati szerveknek, de ezt a szándékukat később megváltoztatták (lásd 6. dokumentum).

rendelkezésére. A dokumentumokat azonban a magyar szervek igyekeztek úgy összeválogatni, hogy azok egyben a cionisták és a nácik közötti együttműködés vádjának hangoztatására is lehetőséget teremtsenek, és közvetve azt is sugallják, hogy a cionisták – például Kasztner – segédkeztek olyan háborús bűnösök – pl. Kurt Becher – „átmentésében”, akik aztán az NSZK-ban büntetlenül élhettek tovább. A tendenciózus módon kiválogatott dokumentumokat azután – úgymond azért, hogy a per során ne lehessen elhallgatni az „igazságot” – könyv formában is megjelentették: Magyarországon egy korábban és később sem létező könyvkiadó *Eichmann Magyarországon* címmel angol és német nyelven egy forráskiadványt publikált, mégpedig közvetlenül a háború utáni évek legismertebb magyar holokauszt-történésze, Lévai Jenő összeállításában.⁷

A kommunista országok politikája közötti különbségek nemcsak a vizsgálat szempontjából releváns dokumentumok kiadása ügyében jelentek meg, hanem a perről való sajtótudósítások terén is. Az ebben a fejezetben közölt utolsó dokumentum (11. dokumentum), amely a B'nai B'rith által készített összehasonlító beszámoló az Eichmann-ügy megjelenéséről a kommunista országok sajtójában, jól mutatja azokat a nyilvánvaló különbségeket, amelyek az egyes országok között már az ügy nyilvánossá válásának első szakaszában is érzékelhetők voltak. A beszámoló a lengyel és a magyar sajtóban megjelent tudósításokat alapján korrektnek értékeli, míg a szovjet, csehszlovák és román sajtó írásait tendenciózusan torzítottaknak. (Megjegyzendő, hogy a magyarázatok, amiket a szerzők a megfigyelt különbségekhez fűztek, a korszak atmoszféráját tükrözik, és néhol meglehetősen naivak. Nagyon valószínűtlen például, hogy az Eichmann-ügy kezelését befolyásolta volna, hogy egyes országokban jobban, másokban meg kevésbé féltek egy újabb német terjeszkedéstől.)

Magyarországról három újságíró kapott engedélyt, hogy részt vegyen a tárgyaláson, és több mint húsz újságíró írt cikkeket róla. A tartalomelemzés, ami a magyar sajtóanyagokról készült, 137 cikket talált az ügyről az Eichmann elfogása és kivégzése közötti időszakból (BOHUS 2013, 3. fejezet; 2015). Az elemzés szerint ebből a 137 publikációból 98 cikk objektív tudósításnak tekinthető Eichmann tevékenységéről és a perről. A magyar sajtóban megjelenő kép azonban nemcsak

⁷ Lévai Jenő történeti munkásságáról lásd LACZÓ 2015; DÉSI 2017. Dési János írása részletesen tárgyalja Lévai szerepét az Eichmann-ügyben, és a magyar szervek szándékait Lévai szerepeltetésének megszervezése mögött.

DOKUMENTUMOK

1. A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT POLITIKAI BIZOTTSÁGÁNAK ÜLÉSE AZ EICHMANN-ÜGYRŐL

1960. június 28.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)
Központi Szervei, Politikai Bizottság M-KS 288/5/204/

Javaslat az Eichmann-üggyel kapcsolatban

Előterjesztés az MSZMP KB Politikai Bizottságához

Kérem a MSZMP KB Politikai Bizottságát, járuljon hozzá, hogy a Külügyminisztérium és a többi illetékes hatóság az Eichmann nevű, ismert fasiszta háborús bűnös és népgyilkossal kapcsolatban a következők szerint járjon el:

1) Intézzünk jegyzéket az izraeli kormányhoz, amelyben kérjük Eichmann kiadatását abból a célból, hogy magyar bíróság elé állítsuk, a Magyarországon elkövetett bűncselekményei miatt. A kiadást akkor kérjük, amikor már bizonyos, hogy a tárgyalást Izraelben folytatják le, azzal, hogy az ottani tárgyalás után adják át nekünk.

2) Abban az esetben, ha az izraeli kormány ezt a kérésünket elutasítja – ami majdnem biztosra vehető –, újabb jegyzékben javasoljuk, hogy Eichmannat állítsák azoknak az országoknak bírójából alakítandó közös bíróság elé, amelyekben tetteit elkövette.

3) Amennyiben ez a lépésünk is eredménytelen maradna, forduljunk az izraeli kormányhoz azzal az igénnyel, hogy a tárgyaláson a Magyar Népköztársaság képviselője is részt vehessen, és előterjeszthesse vádjainkat Eichmann ellen.

4) Ha ezt a kérésünket sem teljesíti Izrael, adjunk ki dokumentumgyűjteményt, amelynek ele Eichmann és a jelenleg is funkcióban lévő német fasiszták ellen irányulna, s ezzel lelepleznénk a jelenlegi nyugatnémet rezsimet.

5) Helyes lenne, ha – a Csehszlovák Köztársasághoz hasonlóan – Argentínához intézett jegyzékünkben kérnénk néhány ott tartózkodó magyar háborús bűnös kiadását – leellenőrzött, konkrét nevek felsorolásával.

6) A Magyar Népköztársaság Legfőbb Ügyésze az Eichmann-üggyel kapcsolatos bűnügyi intézkedéseket (elfogatóparancs, tényállás ismertetése, bizonyítékok) készítse elő.

7) A Belügyminisztérium, a Külügyminisztérium és az Állami Egyházügyi Hivatal belföldön és külföldön sürgősen gyűjtse össze Eichmanni magyarországi vonatkozású bűncselekményeire vonatkozó adatokat, fő figyelemmel a Német Szövetségi Köztársaságban tevékenykedő fasiszta elemek felelősségére.

8) A sajtó Eichmannal a fenti tervekhez igazodva foglalkozzék.

Az említett diplomáciai lépések megtételének szükségességét és célszerűségét a következők indokolják:

a) Az Eichmann-ügyet a lehető legnagyobb mértékben arra kell felhasználnunk, hogy leleplezzük azokat a fasisztákat, akik ma is fontos szerepet játszanak a Német Szövetségi Köztársaságban, politikája kialakításában, az államapparátusban, a különböző fasiszta jellegű társadalmi szervezetekben.

b) Célunk – a nyugatnémet militarista és neofasiszta vezető körök minél nagyobb méretű leleplezése – érdekében arra kell törekednünk, hogy az Eichmann-ügy minél szélesebb nyilvánosságot kapjon. Az izraeli kormány ugyanis Eichmann elfogásával olyan eszközök birtokába jutott, amelyek alkalmasak arra, hogy a nyugatnémet kormányt sakkban tartsa. Az izraeli kormánynak módjában áll a mai nyugatnémet vezetők súlyos kompromittálása Eichmann valótlomlásának segítségével, ugyanakkor az izraeli kormánytól függ, hogy ezt megteszi-e, vagy a nyugatnémet kormánnyal alkudozásba bocsátkozik, hogy – cserébe a leleplezés megakadályozásáért – különböző, főleg gazdasági előnyöket csikarjon ki. Javasolt lépéseink nagymértékben zavarhatják és akadályozhatják az izraeli–nyugatnémet zsarolási és egyezkedési manővereket.

c) Eichmannat szeretné megszerezni a Német Szövetségi Köztársaság is – s ebben a törekvésében láthatóan nyugati körök támogatására számíthatnak –, mert csak így érezheti magát teljes biztonságban Eichmann esetleges kompromittáló vallomásai ellen, másrészt ezzel is a náciizmus ellenségének színében tüntetheti fel magát. Hasonló érdekek közös nevezőre hozták ebben az ügyben az Argentin Köztársasággal, amely szintén igen kellemetlen helyzetbe kerülhet nagyszámú náci rejtegetése miatt. Ezért máris közösen „antiszemita hullámmal” fenyegetik Izraelt Eichmann „elrablása” miatt.

Budapest, 1960. június 24.

Péter János

a külügyminiszter első helyettese

Hollai Imre

az MSZMP KB Külügyi Osztályának vezetője

Hollai Imre elvtárs:

Ben Gurión azt már elismerte, hogy nyilvános tárgyalás lesz...

Kádár János elvtárs:

Ezt Ben Gurión csak úgy mondta. Mi csak mondjuk azt, tudomásunkra jutott, hogy Eichmann az izraeli hatóságok birtokában van, és bíróság elé akarjuk állítani. Utána mondjuk, hogy nyilvános tárgyalást követelünk, amelyen – s itt meg kell nevezni az illetőt – az ügyészség képviselője megfigyelőként részt vehessen.

Második követelésünk: Követeljük, hogy az ott lefolytatott tárgyalás után Eichmann-t a magyar hatóságoknak adják ki. S majd itt fogjuk mondani azt, hogy ez jogos, mert zsidó emberek... stb. Mi ott semmit ne mondjunk. Ez a két célunk van, amit mi követelünk. Ennek érdekében hogy mit csinálunk, az megint más kérdés.

Egyeztessük a megnevezett baráti országokkal – ez helyes. Másik feladat, megfelelő dokumentumok összeszedése. Bizonyos anyagok publikálása. Az nem lesz célszerű, hogy minden lap első négy oldala ezzel legyen tele. Ezt nem kell csinálni. Utána az van, hogy Argentínával mit csinálunk. Ez egy önálló kérdés, ez nem fér össze az Eichmann-üggyel. Ez mérlegelendő. Mérlegelendő, hogy célszerű-e, vagy nem célszerű. Ezt erősen mérlegelni kell, mert most úgy vagyunk velük, hogy nagy sokára elszánták magukat, hogy mozdonyokat vesznek tőlünk. S ha ezzel a dologgal túl sokat foglalkozunk, akkor háborús bűnöst sem kapunk tőlük, de mozdonyt se vesznek tőlünk.

[...]

Tehát elfogadjuk azzal, hogy az a), b), c) pontokat összevonjuk, helyeseljük a nyilvános tárgyalást, követeljük, hogy a magyar ügyészség képviselője megfigyelőként részt vegyen a tárgyaláson. A 3. pont az, hogy a tárgyaláson való részvétel s a kiadatás kérdése érdekében mit kell csinálni.

Szerkesszék meg újra ezt a dolgot. Egyébként egyetértünk a kérdéssel.

K[elt] m[int] f[ent]

Jegyzőkönyvezte:

(Takács Gyuláné)

2. A POLITIKAI BIZOTTSÁG HATÁROZATA UTÁNI FELADATOK

1960. június 28.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael (11.d.)

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága 1960. június 28-i ülésén az Eichmann-üggyel kapcsolatban azt a határozatot hozta, hogy a Külügyi Osztály és a Külügyminisztérium előterjesztését – az ülésen elhangzott észrevételek figyelembevételével – át kell dolgozni.

Az előterjesztés és az elhangzott észrevételek alapján a Politikai Bizottság hozzájárul a következő intézkedések megtételéhez:

1) Intézzünk jegyzéket az izraeli kormányhoz, amelyben:

a) kifejezzük azt az igényt, hogy az izraeli bíróság nyilvános tárgyaláson folytassa le Eichmannal szemben a peres eljárást, s adjon engedélyt arra, hogy a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyészeinek képviselője a tárgyaláson megfigyelőként részt vehessen;

b) bejelentjük azt az igényünket, hogy az Eichmann-pernek az izraeli bíróság előtt történő lezárása után az izraeli hatóságok adják át Eichmann-t a Magyar Népköztársaság hatóságainak, a Magyarországon elkövetett bűncselekményeiért történő felelősségre vonás céljából.

2) A Magyar Népköztársaság fenti igényeinek bejelentését a következőkre alapítjuk:

a) a szövetséges hatalmak 1943. évi moszkvai nyilatkozata értelmében mindazokat a háborús bűnösöket, akik a kegyetlenkedésekért felelősek, „a világ legtávolabbi sarkáig üldözni fogják”, hogy ne kerülhessék el megbüntetésüket. Ugyanezen nyilatkozat értelmében mindazokat a háborús bűnösöket, akiket nem állítanak nemzetközi bíróság elé, ki kell adni azoknak az országoknak, ahol tetteiket elkövették, hogy a felszabadult népek saját törvényeik alapján vonhassák őket felelősségre. Ilyen értelemben nyilatkoztak a nürnbergi nemzetközi bíróság működésének befejezése után az abban részt vett hatalmak, megállapítva, hogy a nemzetközi bíróság által felelősségre nem vont háborús bűnösöket abban az országban kell felelősségre vonni, amelyben bűncselekményeiket elkövették;

b) mivel Eichmann 1944-ben Magyarország területén a háborús és népellenes bűnök sorozatát követte el, ezért Eichmann-nak a Magyarországon elkövetett bűncselekményei feletti ítélezésben a Magyar Népköztársaság igazságügyi szervei illetékesek.

3) A Külügyminisztérium útján egyeztető megbeszéléseket kell folytatni a Lengyel Népköztársaság és a Csehszlovák Köztársaság illetékes hatóságaival az Eichmann-ügyben az izraeli kormány felé teendő lépések tekintetében.

4) Az Eichmann által Magyarországon elkövetett bűncselekményekre vonatkozóan a legfőbb ügyészség és a Külügyminisztérium gondoskodik az adatok összegyűjtéséről, dokumentálásáról, a diplomáciai lépéseknél, az esetleges peres eljárásoknál felhasználható formában való feldolgozásról.

5) A Külügyminisztérium készíti elő a publikálásra alkalmas anyag feldolgozását.

6) A sajtó az Eichmann-üggyel a fenti tervekhez igazodva foglalkozik.

7) Az Eichmann-ügy kezelésénél a következő irányelvet kell érvényesíteni: a fasiszta kísérletekkel szemben az antifasiszta front erősítésére kell használni, figyelembe véve a Német Szövetségi Köztársaság életében mutatkozó neofasiszta tüneteket és az izraeli kormány kül- és belpolitikájában mutatkozó cionista jelleget. Éppen ezért Eichmann és bűntársai bűnösségének megbélyegzésénél, a zsidók elleni gonosztettek mellett, fel kell tární a fasiszmusnak egyéb gonosztetteit is a különböző jellegű haladó mozgalmak és személyek ellen.

3. AZ EICHMANN-ÜGGYEL KAPCSOLATOS FELADATOK

1960. július 8.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael (11.d.)

II. Politikai Osztály
Kiss Lajos III. o. titkár

Sík min.e.

Péter min. első h.

Szarka min.h.

Varga István ov.

Széphelyi Z. mb. ov.

TÜK

Osztály (2)

Feljegyzés

Tárgy: Az Eichmann-üggyel kapcsolatos teendők

A Politikai Bizottság előterjesztésünk alapján határozatot hozott az Eichmann-ügyben teendő diplomáciai lépésekről, és kijelölte tanúsítandó magatartásunk főbb irányvonalait. Ennek alapján a következő lépések megtétele vált szükségessé:

1) Egyeztetés az érdekelt baráti országokkal

A Politikai Bizottság megbízta a külügyminisztert, hogy az Eichmann-ügyben egyeztesse és hangolja össze lépéseinket a baráti országok kormányaival. Az egyeztetés egyre sürgetőbbé válik, mert az izraeli kormány nálunk is, és értesüléseink szerint Prágában is hivatalos lépéseket tett abban az irányban, hogy szolgáltatassanak neki adatokat Eichmannról, és engedjék be tájékozódás és adatgyűjtés végett hivatalos képviselőjüket. Ezért:

a) közöljük az ebben az ügyben felénk ilyen kezdeményezést már tett csehszlovák kormánnyal, hogy készek vagyunk az egyeztető megbeszélésen való részvételre, és egyben javasoljuk, hogy ezen az egyeztető megbeszélésen vegyenek részt a többi érdekelt baráti országok (SZU, NDK és Lengyelo.) is;

b) az egyeztetésnél a Politikai Bizottság határozata alapján fejtjük ki magatartásunkat és ismertessük teendő lépéseinket;

c) az egyeztető megbeszélés alkalmával mód nyílik arra, hogy a cseh és lengyel kormánytól a mi adatgyűjtő munkánk szempontjából lényeges további adatokat kérjünk. A cseh elvtársak birtokában van Wisliczeny [Wisliceny] kihallgatási jegyzőkönyve, míg a lengyel elvtársak Höss auschwitz-i lágerparancsnok emlékiratainak, jegyzőkönyveinek birtokában van [sic!]. Mindkettő tevékeny részt vállalt Eichmann oldalán magyarországi működése idején.

Beérkezett jelentések szerint várható, hogy az egyeztető megbeszéléseken felvetődik egy olyan nemzetközi jellegű bíróság gondolata, amely azoknak az országoknak képviselőiből tevődne össze, ahol Eichmann tetteit elkövette. Ezzel kapcsolatban képviselőink a megbeszéléseken készüljenek fel megfelelő állásfoglalásra. Javasoljuk, hogy ha partnereink rágaszkodnának az együttes fellépéshez, mi se ellenezzük. Az elgondolásnak ugyanis gyakorlati eredménye nem valószínű, arra azonban jó alkalmat adhat, hogy propagandánkban az antisziszta összefogás érdekében tevékenykedhessünk, és rámutathassunk, hogy a nyugatiak már olyan fasiszta tömeggyilkosok ellen sem akarnak közösen fellépni, mint Eichmann, mi azonban erre készek vagyunk, úgy is mint érdekelt országok.

2) Jegyzék az argentin kormányhoz

A Politikai Bizottság iránymutatása szerint az Eichmann-ügy körülményeit az antifasiszta front erősítésére kell felhasználni, és a zsidóság ellen elkövetett bűnökön túl rá kell mutatni a fasiszmus más bűneire, le kell leplezni mai támogatójukat is. Ezért javasoljuk, hogy az argentin kormánytól jegyzékben kérjük ki azokat a fasisztákat, akiknek ott-tartózkodásáról tudomásuk van. Ennek érdekében:

a) adatokat kell összegyűjteni a Buenos Aires-i követség által jelentett, Argentínában tartózkodó ismert magyar fasisztákról (Sorg Antal, Vörösvári István újságíró, Kerecsendi Kiss Márton író, Szilassi [Szilassy] László és Szeleccki [Szeleczy] Zita színészek, dr. Simon Gyula hadbíró, egy angol ejtőernyős halálra ítéltje). Az ügyészség adjon ki ellenük elfogató parancsot;

b) Az adatok alapján jegyzékben kérjük ezek kiadatását anélkül, hogy érvelésünkben az Eichmann-ügyre hivatkoznánk. Ennél a lépésnél javasoljuk, hogy a kiadás kérése szempontjából felmerülhet személyeket ne egy összefoglaló jegyzékben kérjük, hanem több lépésben, amely bizonyos manőverezési lehetőséget biztosíthat számunkra.

3) Jegyzék az izraeli kormányhoz

Az egyeztető megbeszélésen elfogadott közös taktikai elv alapján kerülne sor erre a lépésünkre. A jegyzékben

a) fejezzük ki azt az igényünket, hogy Eichmann ügyét nyilvánosan tárgyalják;

b) kérjünk engedélyt arra, hogy ezen a tárgyaláson a Magyar Népköztársaság Legfőbb Ügyészének képviselője megfigyelőként részt vehessen;

c) jelentsük be: igényt formálunk arra, hogy Eichmann ügyének izraeli letárgyalása után a Magyarországon elkövetett bűnök miatti felelősségre vonás céljából adják át a Magyar Népköztársaságnak.

Igényeinket a következőkre alapozzuk:

a) a szövetséges hatalmak 1943. évi moszkvai nyilatkozatára, amely szerint a kegyetlenkedések elkövetőit a világ legtávolabbi sarkáig is üldözni fogják, hogy elnyerhessék méltó büntetésüket, továbbá e nyilatkozat azon kijelentésére, amely szerint mindazokat a háborús bűnösöket, akiket nem állítanak nemzetközi bíróság elé, ki kell adni azon országoknak, ahol tetteiket elkövették, hogy a felszabadult népek maguk ítélkezhesenek fölöttük;

b) mivel Eichmann kegyetlenkedéseinek és háborús bűneinek egy részét Magyarországon követte el, a Magyar Népköztársaság illetékesnek tekinti magát a fölötte való ítélkezésre.

4. KONZULTÁCIÓK AZ EICHMANN-ÜGYRŐL

1960. július 19.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael (11.d.)

Készült: 4 példányban

Konzultációs kérdések az Eichmann-üggyel kapcsolatban a Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia, a Német Demokratikus Köztársaság, Románia külügyminisztériumához

1) A politikai irányelv kérdése

Eichmann és társai bűncselekményeire vonatkozó dokumentumok nyilvánosságra hozásánál az antifasiszta front bázisáról kellene támadni:

- a) a nyugatnémet neofasizmust,
- b) a cionizmust,
- c) a Vatikánt (Eichmann vatikáni segédlettel került Argentínába).

Ezért Eichmann és társai bűncselekményeinek feltárásánál figyelmet kellene fordítani – a zsidók ellen elkövetett bűncselekmények mellett – az egyéb különböző haladó személyek, mozgalmak, hazafiak ellen elkövetett cselekményeikre is.

Mivel bűncselekményei legnagyobb halmazátát Lengyelországban lengyel állampolgárok ellen követte el, ezért helyesnek látszanék, ha akcióink élvonalában a lengyel elvtársak lennének.

2) Az izraeli bíróság illetékességének problémája

Ezzel kapcsolatban a következő kérdések tisztázása szükséges:

- a) Ha az izraeli bíróság illetékességét Eichmann bűncselekményei egész körére vonatkozóan elismernénk, annak a következő káros következményei lennének:
 - aa) Abba a látszatba kerülnénk, mintha elismernénk Izrael kormánya ama törekvésének jogosultságát, hogy magát általában a zsidók képviselőjének tekintse.
 - ab) Ellentétbe kerülnénk a szövetséges és társult hatalmak 1943-as nyilatkozatával, amely szerint a háborús bűnösök ott felelnek tetteikért, ahol azokat elkövették.
 - ac) Magunkat olyan helyzetbe hoznánk, amelyben nem tagadhatnánk meg az Eichmannra vonatkozó adatszolgáltatást.

ad) Ezzel viszont elősegítenénk, hogy Izrael kormánya a saját politikai céljaira használja ki az Eichmann-ügyet.

ae) Végül: veszélyeztetnénk azt a jogunkat, hogy Eichmannat kikérjünk.

b) Ha az izraeli bíróság hatáskörét semmi vonatkozásban sem ismerjük el, ebből a következő hátrányos következmények eredhetnek:

Meg kell tagadnunk az Eichmannra vonatkozó adatszolgáltatás mind hivatalos, mind magánjellegű formáit.

Ezzel alkalmat adnánk egyfelől arra, hogy az izraeli bíróság a bűncselekmények körét leszűkítse, másfelől arra, hogy sorozatos propagandatámadásaikban azt állítsák, hogy a szocialista országok nem nyújtanak segítséget egy fasiszta háborús bűnös bűncselekményeinek feltárásához. Ebben az esetben az izraeli bíróság várható inkorrekt eljárásaival szemben nehezen tudunk bírálatot gyakorolni.

c) Felmerül a kérdés: el lehetne-e ismerni az izraeli bíróság részleges illetékességét. A részleges elismerés alapja lehetne a következő:

A szövetséges és társult hatalmak 1943. évi moszkvai nyilatkozata kimondta, hogy ki-ki ott felel bűncselekményeiért, ahol azokat elkövette, de ezt azon az elvi alapon mondta ki, hogy az a nép ítélkezhesék, amelyik rovására a bűncselekményeket elkövették.

Most nagy számban élnek az azóta létrejött Izrael államban, annak állampolgáraiként olyan személyek; akik korábban a Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia és Magyarország területén éltek. Ezek legtöbbször olyan, aki ellen Eichmann bűncselekményeket követett el, részben közvetlenül személylük, részben hozzátartozóik ellen.

A részleges illetékesség az ilyen izraeli állampolgárok ellen elkövetett bűncselekmények körére vonatkoznék.

Ha az izraeli bíróság részleges illetékességét elfogadjuk, megmarad továbbra is jogalapunk Eichmann kikérésére, ugyanakkor megvan a lehetőségünk izraeli állampolgárok rovására elkövetett konkrét bűncselekményekkel kapcsolatos adatszolgáltatásra. Ebben az esetben nem érhet bennünket az a propagandavád, hogy megnehezítjük egy háborús bűnös ellen az eljárást.

3) Az esetleges kikérési eljárásnak valószínűleg csak propagandajelentősége van. Nem valószínű ugyanis, hogy a kikérési igénynek az izraeli hatóságok helyt adnak. A kiadással ugyanis csökkentenék saját lehetőségeiket az Eichmann-ügy politikai és gazdasági kiaknázására Nyugatnémetországgal és az arab országokkal szemben. Továbbá a kiadás azzal a következménnyel járna, hogy Eichmann mind a cionizmussal, mind az Argentínából való elszállításával kapcsolatban az izraeli kormány szempontjából nem kívánatos információkat adna elkerülhetetlenül a szocialista országok hatóságainak.

Ennek ellenére megvannak a politikai előnyei a kikérési eljárásnak. A kikérés elutasítása után ugyanis az izraeli kormány politikájának bírálata is alkalmat adó lehetőségeink nyílnának az Eichmann bűncselekményeire vonatkozó dokumentációnk fokozatos publikálására, sőt esetleg – az Oberländer-per mintájára – a per távollétében való lefolytatására.

A kikérést viszont nem lenne helyes most bejelenteni. A korai bejelentésnek az a hátránya lenne, hogy a per izraeli előkészítését számunkra kedvezőtlen irányba terelné, és ugyanakkor növelné az izraeli kormány lehetőségeit, hogy a perrel kapcsolatban a nyugatnémet kormánnyal alkudozásokat folytasson.

A kikérést közvetlenül a per indulása előtt vagy a per alatt kellene bejelenteni azzal az igénnyel, hogy az izraeli per lefolytatása és az ítélet meghozatala után adják ki Eichmann-t legelőször is a Lengyel Népköztársaságnak, azzal az ígérettel viszont, hogy az ítélet letöltésére, illetve végrehajtására Eichmann-t visszaadjuk az izraeli hatóságoknak.

4) Adatszolgáltatás az izraeli hatóságok számára

Amennyiben izraeli hatóságok közvetlenül keresik meg a mi országaink egyes állampolgárait információ és adatszolgáltatás kérésével, ezek adják azt a választ, hogy ebben az ügyben csak saját államuk hatóságai rendelkezésére állhatnak.

Saját hatóságainkhoz érkező hivatalos izraeli megkeresésekre olyan jellegű és mértékű anyagot adunk át, amilyen és amennyi a mai izraeli állampolgárok jelentős része ellen elkövetett bűncselekmények dokumentálásával perrendszerűen érvényesíthető bizonyítást szolgáltat a legsúlyosabb ítélet meghozatalához.

5) A válaszadás problémája az eddigi izraeli megkeresésekre

Lengyelországban, Csehszlovákiában, Magyarországon is jelentkezett az izraeli külképviselet azzal az érdeklődéssel, hogy bizonyító adatok gyűjtésében segítséget nyújthatnak-e az illetékes hatóságok az izraeli ügyészségnek. A fentiek figyelembevételével erre a megkeresésre, ami eddig még nem hivatalos jellegű a szó szoros értelmében, a következő nem hivatalos választ lehetne adni:

Eichmann esetére érvényes a szövetséges és társult hatalmak nyilatkozata, amely szerint a háborús bűnösök ott felelnek cselekményeikért, ahol azokat elkövették. Mivel azonban Izraelben számosan élnek olyanok, most miént izraeli állampolgárok, akik ellen Eichmann közvetve és közvetlenül főbenjáró bűncselekményeket követett el, ezért az izraeli igazságügyi szervek részleges illetékessége elismerhető Eichmann bűncselekményeinek arra a körére, amelyben mai izraeli állampolgárok ellen közvetve vagy közvetlenül elkövetett bűncselekményei tartoznak. Ennek megfelelően az illetékesség körébe tartozó bizonyító anyag kiadására

készek lesznek igazságügyi hatóságaink, ha ebben az ügyben hivatalos megkeresést kapnak. A hivatalos megkeresésben fel kell tüntetniük az izraeli igazságügyi szerveknek azokat a kérdéseket, amelyekre a vádat ki akarják terjeszteni. A konkrét kérdések ismeretében lehetőségünk és legjobb tudásunk szerint az információkat és a bizonyító anyagot megadjuk. Ezek átadása és a vádirat megszerkesztése után kérjük a vádirat ismertetését igazságügyi szerveinkkel, hogy a szükségnek megfelelően esetlegesen további bizonyítékokkal tudjunk szolgálni. A per lefolytatásához viszont kérjük a nyilvánosság biztosítását, és azt, hogy ügyészségünk megfigyelője a tárgyalásokon jelen lehessen.

6) Eljárásunk egyeztetése

A fenti alapkérdések tisztázása és azokban való egyetértésünk kialakulása után dolgozzuk ki egyfelől a szükséges diplomáciai lépések, másfelől a fokozatos propagandaakciók tervét, ezeket ismertessük egymással, és a konzultáció később megállapítandó formái között igyekezzünk elérni a legteljesebb összehangolást.

5. IZRAEL KÖVETSÉGÉNEK SEGÉLYNYÚJTÁSI KÉRELME

1960. július 21.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium

XIX-J-1-f-Izrael-1960 (11.d.)¹⁰

Izrael követsége

A Magyar Népköztársaság

Külügyminisztériuma,

Budapest

Izrael követsége üdvözlöli a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériumát, és a kormányától kapott utasítás alapján a magyar hatóságok segítségéért és együttműködéséért folyamodik az alábbi ügyben:

Izrael állam igazságszolgáltatása pert kezdeményezett a hírhedt háborús bűnös, Adolf Eichmann ellen, akit jelenleg Izraelben tartanak őrizetben. Adolf Eichmann Izrael állam törvényei szerint vád alá helyezték, és a nácik és kollaboránsaik megbüntetésére vonatkozó 1950-es. 5710. számú törvény alapján a bíróság elrendelte vizsgálati fogságban tartását.

Az izraeli rendőrség Különleges Iródát hozott létre a per előkészítésére és az ügyben folytatandó nyomozásra. Ez az Iroda jelenleg a felhozott vádakkal kapcsolatban beszerezhető összes bizonyíték begyűjtésére, feljegyzésére, áttanulmányozására, elemzésére és osztályozására törekszik.

Adolf Eichmann háborús bűnös a háború idején, 1944/45-ben, hét hónapon át irányította a zsidókérdés úgynevezett „végső megoldására” irányuló tevékenységet Magyarországon. Személyesen volt felelős több százezer magyarországi zsidó deportálásának kezdeményezéséért, megszervezéséért és végrehajtásáért, majd a hírhedt „megsemmisítő táborokban” történt bestiális meggyilkolásáért. Ezért feltételezzük, hogy ebben az országban – tanúvallomások és dokumentumok formájában – tetemes mennyiségű olyan közvetett és közvetlen bizonyítékra tehetnénk szert, melyek alátámaszthatnák a vádak minden idők egyik legelvetemültebb háborús bűnöse ellen.

¹⁰ A dokumentum eredeti nyelve angol (fordította Árokszállás Zoltán).

Izrael kormánya ezért rendkívül fontosnak tartja, hogy elnyerje a magyar hatóságok támogatását és együttműködését az összes rendelkezésre álló információ, azaz tanúvallomások és tárgyi bizonyítékok beszerzésében. Gondolunk itt az Eichmann és az általa vezetett különleges ügyosztály, illetve tettestársai és megbízottai által kibocsátott rendeletek eredeti példányaira vagy másolataira, valamint magyar bíróságok Eichmann vagy tettestársait érintő jegyzőkönyveire és ítéleteire, amelyek terhelőek Eichmannra nézve, az ezekkel kapcsolatos fényképekre, fénymásolatokra, dokumentumfilmekre, illetve általában minden, Magyarországon beszerezhető vagy jegyzőkönyvezhető releváns anyagra.

Indítványozzuk továbbá, hogy az ebben az egyedülálló bűnügyben folytatandó széles körű nyomozás érdekében az izraeli rendőrség fent említett Különleges Iródájának vezetője vagy az ő megbízottjai beutazási engedélyt kapjanak Magyarországra, hogy a felelős helyi hatóságok közreműködésével a helyszínen tanulmányozhassák az ügyben rendelkezésre álló információkat és dokumentumokat, és eldönthessék, hogy azok mennyire használhatók fel bizonyítékként a küszöbön álló Eichmann-perben.

Izrael kormánya bízik abban, hogy a Magyar Népköztársaság Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánya eleget fog tenni ennek a kérésnek, s felhatalmazza az illetékes magyar hatóságokat, hogy Adolf Eichmann perére vonatkozóan minden hozzáférhető információt és bizonyítékot adjanak át az izraeli rendőrségnek és Izrael állam igazságügyi szerveinek. Izrael kormánya komoly segítségnek tekintené, ha rendőrségének egyik képviselője Magyarországon folytathatna nyomozást ebben az ügyben, s ehhez minden lehetséges forrást és támogatást megkapna.

Izrael követsége ezúton ismételtlen kéri a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériumának támogatását ebben a kiemelten fontos ügyben.

6. A CSEHSZLOVÁK SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG ÁLLÁSPONTJA AZ EICHMANN-ÜGYBEN

1960. augusztus 12.

Národní Archiv, Ústřední Výbor Komunistické Strany Československa

Antonín Novotný II, carton 109, Nr. 210-212

A külügyminiszter jelentése Antonín Novotnýnak, a CSKP első titkárának és a CSSZK elnökének, 1. melléklet

Kedves Elvtárs!

A Külügyminisztérium az utóbbi időben behatóan foglalkozott a német háborús bűnös, Adolf Eichmann ügyével, akit az izraeli felderítés nemrég foglyul ejtett Argentínában, ahol az igazságszolgáltatás elől bujkált. A CSSZK természetesen nem szeretné, ha Eichmann kibújhatna a méltó büntetés alól, és úgy gondolja, hogy az ő esete cselekvésre ösztönöz más, eddig még meg nem büntetett háborús bűnösök ügyében. Eichmann köztudomásúlag részben Csehszlovákia területén követte el a bűneit, és számos csehszlovák állampolgár esett gyilkos tevékenységének áldozatául. Néhány szövetséges ország, ahol szintén Eichmann irányította a zsidók tömeges megsemmisítését, így a Lengyel Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság és a Román Népköztársaság ugyanúgy érdekelt ebben az ügyben, akárcsak a Csehszlovák Szocialista Köztársaság.

Az Eichmann-ügyre felfigyelt a világ közvéleménye, és ez ráirányította a figyelmet a háborús bűnösök üldözésének és a megbüntetésükről szóló szövetséges megállapodásoknak az ügyére. A szövetségesek között a második világháború idején kötött szerződések, de különösen a három szövetséges nagyhatalom 1943. november 1-i moszkvai nyilatkozatának értelmében a fasiszta háborús bűnösöket „vissza kell küldeni oda, ahol a gáztetteiket elkövették, és ezeknek a felszabadított országoknak a törvényei szerint elítélni és megbüntetni őket.” Egyértelmű, hogy a háborús bűnösök megbüntetésére vonatkozó elvek értelmében elsősorban azoknak az országoknak van joguk perbe fogni és megbüntetni Eichmann, amelyek területén, illetve állampolgárai ellen a bűneit elkövette.

Ebben az összefüggésben a Külügyminisztérium alaposan fontolóra vette, hogy a Csehszlovák Szocialista Köztársaság milyen állásponton helyezkedjen afelől, hogy Eichmann az izraeli hatóság kezében van, és ottani bíróság fog ítélezni is fölötte. Nos, jogi szempontból ilyen bíróság nem ítélezhetne Eichmann bűnügyében. Amennyiben a CSSZK és más szocia-

lista államok elismernék egy izraeli bíróság illetékességét az ügyben, ezzel mintegy szentesítenék azt a gyakorlatot, amelyet Izrael egy ideje következetesen folytat, nevezetesen hogy zsidó államként jogot formál az eljárásra minden zsidó ügyében, állampolgárságuktól függetlenül. [Kiemelés az eredeti dokumentumban Novotnýtól – K.A.]

A Külügyminisztérium az Eichmann-ügyben elfoglalt hivatalos álláspontunkat illetően a következő elvekből indul ki: Csehszlovákiának egyfelől szorgalmaznia kell Eichmann összes bűnének feltárását és megbüntetését, miként annak leleplezését is, hogy az NSZK jelenlegi vezetése háborús bűnösöket rejteget, másfelől viszont Csehszlovákiának tartózkodnia kell minden olyan lépéstől, amellyel elismerné Izrael jogát arra, hogy Eichmannat az európai zsidók ellen elkövetett bűneiért állítsa bíróság elé. [Kiemelés az eredeti dokumentumban Novotnýtól – K.A.]

A Külügyminisztérium mindezek alapján mindeddig nem reagált arra az izraeli kérésre, hogy az Eichmann ügyében nyomozó bizottság vezetője Csehszlovákiába jöhessen, és hogy az itteni hatóságok működjenek együtt az izraeliekkel a bűnösöt terhelő bizonyítékok gyűjtésében. Tudunkkal a Magyar Népköztársaság és a Lengyel Népköztársaság is hasonlóképpen reagált az izraeliek kérésére.

Annak érdekében, hogy a szocialista államok egységes álláspontot foglalhassanak el az Eichmann-ügyben, a Külügyminisztérium a moszkvai csehszlovák nagykövetségen keresztül érdeklődött arról, hogy a szovjet hivatalos álláspont szerint hogyan kellene eljárniuk a szocialista államoknak. Két olyan lehetőségre mutattunk rá, amelyek meghatározhatják álláspontunkat:

a) Tudomásul vesszük, hogy Eichmann az izraeli hatóságok kezében van, és minden valószínűség szerint ott fogják bíróság elé állítani, de minden olyan lépéstől tartózkodunk, mellyel hivatalosan elismernénk Izrael jogát az ítékezésre az ügyében. Ugyanakkor lehetővé tesszük, hogy az Eichmann-üggyel összefüggő, Csehszlovákiában fellelhető válogatott dokumentumok nem hivatalos úton, például az Antifasiszta Harcosok Szövetségén keresztül eljuthassanak az izraeli bírósághoz. Ezzel alátámaszthatnánk az Eichmann ellen felhozott vádakokat, és a dokumentumok egyidejű nyilvánosságra hozatalával megakadályozhatnánk elhallgatásukat vagy eltorzításukat a per során.

b) Kérjük Izraeltől Eichmann kiadatását, hogy Csehszlovákiában vagy egy másik szocialista országban állítsák bíróság elé. Azzal persze számolni kell, hogy Izrael erre nem lesz hajlandó. De ezáltal az izraeli visszautasítás esetén is bizonyítanánk eltökéltségünket a második világháborús bűnösök üldözésére, s arra, hogy következetesen eleget tegyünk a szövetségesek által a megbüntetésükre vonatkozó megállapodásnak. Ennek az útnak azonban vannak kockázata és hátrányai is. A kiadatási kérelem valójában Eichmann védelmének a kezére

játszana, hiszen az feltehetően Izrael illetékességének a megkérdőjelezésén fog alapulni, ráadásul precedenssel szolgálhatnánk a Német Szövetségi Köztársaság vagy más kapitalista állam számára hasonló igény benyújtására, ami lehetővé tenné Izrael számára, hogy kedvező helyzetbe manőverezze magát. Ráadásul, ha a kiadási kérelmünket visszautasítanak, akkor kénytelenek lennénk azt a hivatalos álláspontot elfoglalni, hogy Eichmann elítélése törvénytelen, ami viszont másrésről teljesen tarthatatlan.

Amikor a csehszlovák nagykövetség puhatolózni kezdett a szovjet álláspont felől, még számos tényező tisztázatlan volt, és a Külügyminisztérium inkább a második változatra, vagyis Eichmann kiadási kérelmezésére hajlott. A szovjet elvtársak azonban megígérték, hogy sürgősen tanulmányozni fogják a mi szempontjainkat, és tájékoztatnak bennünket a véleményükről.

Időközben a Külügyminisztérium értesült a lengyel, illetve a magyar kormány álláspontjáról az Eichmann-ügyben.

A lengyel elvtársak nem szándékoznak Eichmann kiadását kérni Izraeltól; miután a legcsekélyebb esélyt sem látják a sikerre, valamint távol akarják tartani magukat Argentína és Izrael konfliktusától az ügyben, továbbá meg úgy látják, hogy egy ilyen lépés hatására az NSZK is előállhatna hasonló követeléssel, amit pedig végképp el kellene kerülni. Ezzel együtt a Lengyel Szocialista Köztársaság gyűjti a dokumentumokat Eichmannról és bűntetteiről, különösen jelenleg az NSZK-ban élő tetteitársairól. Mindazonáltal Lengyelország nem óhajtja magát hosszú távon elkötelezni ebben az ügyben. Azt tervezik, hogy később majd átadják az összegyűjtött anyagot Izraelnek, de egyidejűleg publikálják is azt, és egyben közlik az izraeli kormánnyal, hogy Lengyelország támogat minden lépést Eichmann lengyel állampolgárok elleni bűneinek megtorlására.

A minap a prágai magyar nagykövet arról tájékoztatott bennünket, hogy a magyarok is megvitatták az Eichmann izraeli perének ügyében elfoglalandó hivatalos álláspont kérdését. Egyidejűleg átnyújtotta a magyar elvtársak szempontjait feltáró dokumentumot (fordítását mellékeljük). Eszerint a magyar elvtársak is fontolóra vették Eichmann kiadási kérelmét. Ennek szerintük lennének politikai előnyei, mindazonáltal pillanatnyilag nem tartják időszérűnek. Véleményük szerint a kiadási kérelmet nem szabad az Eichmann elleni vizsgálat lezárása előtt beadni. A Külügyminisztérium szerint azonban lennének hátrányai is ennek a lépésnek, mivel nem oldaná meg teljesen azt a kérdést, hogy addig, amíg Eichmann kiadását esetleg kérni lehet, miként reagáljanak Izrael ismételt kéréseire bizonyos dokumentumok átadását illetően. A magyar elvtársak sem helyeslik az izraeli bíróság illetékességének elismerését, ugyanakkor tudatában vannak, hogy milyen veszéllyel járhat, ha visszautasítjuk az Eichmann elleni bizonyítékok átadására irányuló kérelmeiket. Abban az álláspontban

látják a kiutat, hogy elismerik az izraeli bíróság részleges illetékességét Eichmann ügyében, amennyiben a bűneit olyanok vagy olyanok rokonai ellen követte el, akik időközben izraeli állampolgárok lettek. Ami pedig az izraeliek által kért dokumentumokat illeti, a magyar elvtársak hajlandók átadni nekik olyan dokumentumokat, amelyek jelenlegi izraeli állampolgárok ellen elkövetett bűntetteit bizonyítják. Azt tervezik tehát, hogy teljesítik Izrael kérését olyan dokumentumok átadását illetően, melyeknek alapján Eichmann a szövetségesek által megállapított kritériumok szerint háborús bűnösnek minősül. Ezzel részben elismerik az izraeli bíróság illetékességét, és ennek megfelelően csakis olyan anyagokat adnak át, amelyek nem mutatnak túl ennek a részleges illetékességnek a hatáskörén. A magyar hatóságok viszont azt kéri Izraeltől, hogy a nyomozást folytató szerveik bocsássák rendelkezésükre a vád anyagát, és engedélyezzék a magyar ügyészség képviselőjének megfigyelőként való jelenlétét a perben.

A Külügyminisztérium véleménye szerint a magyar álláspont Izrael részleges illetékességéről jogilag nem igazolható. De a jogi szempontokat félretéve is nehéz lenne eljárni ennek alapján, mert Eichmann bűneit lehetetlen osztályozni áldozatainak állampolgársága szerint: a fő bűne ugyanis a teljes európai zsidóság megsemmisítésében játszott vezető szerepe. Ezért a Külügyminisztérium szerint főlegesen tárgyalásba bocsátkozni Izraellel, ahogy az MNK dokumentuma javasolja, ehelyett tökéletesen elegendő a bizonyító anyagokat nem hivatalosan átadni az izraeli bíróságnak, illetékességének firtatása nélkül. Ez nem jelenti azt, hogy egyes esetekben (tanúk kikérdezése, dokumentumok hitelesítése) az állami szervek nem működhetnek együtt velük a szokásos módon, de elvileg ragaszkodni kell ahhoz, hogy anyagot csakis nem hivatalos úton, tehát például társadalmi szervezeteken keresztül bocsátunk a rendelkezésükre.

Végezetül a magyar elvtársak javasolják, hogy a szocialista országok konzultáljanak az Eichmann-ügyben teendő minden lépésről.

A Külügyminisztérium (a fenti ellenvetésektől eltekintve) egyetért az MNK javaslataival, és különösen hasznosnak tartaná a konzultációkat, melyeknek során az ügy minden aspektusát fontolóra lehetne venni, és további megoldási javaslatokat is mérlegelni lehetne; ezért a Külügyminisztérium pozitívan fog reagálni az MNK javaslatára egy közös tanácskozás megszervezésére a szocialista országok között. Ezen alkalommal és más kétoldalú tárgyalásokon is a Külügyminisztérium azt az alternatívát fogja szem előtt tartani, amely egyelőre nem számol Eichmann kiadási kérelmével. Ez a változat lehetővé tenné a CSSZK nem hivatalos részvételét a perben oly módon, ami nem jelentené Izrael illetékességének nyílt elismerését a csehszlovák kormány részéről, de kifejezné készségünket arra, hogy elősegítsük Eichmann bűneinek feltárását és megfelelő megbüntetését. Nem zárkozunk el attól, hogy a csehszlo-

vák bíróságok teljesítsék a bizonyítékok és tanúvallomások átadására vonatkozó kérelmeket, sem attól, hogy egy nem hivatalos csehszlovák megfigyelő jelen legyen a per során. Ez az álláspont a Külügyminisztérium véleménye szerint összhangban van a dolgok jelenlegi állásával, és feltehetően a szocialista országok további lépéseivel is. Ezért a Külügyminisztérium ezt az álláspontot kívánja képviselni a baráti országokkal folytatandó konzultációk során.

Kérem, kedves elvtársam, hogy hagyja jóvá a fent ismertetett eljárási tervet.
1960. 9. 10.

Eltvársi üdvözlettel

Grygar

Dr. Antonín Grygar elvtársnak, a Külügyminisztérium államtitkárának

Kedves Elvtárs!

Az Eichmannra vonatkozó bizonyító anyagok átadásával kapcsolatos, szeptember 10-i feljegyzésében tett javaslatára reagálva azt ajánlom, hogy tartsuk magunkat az eredeti irányvonalhoz, és elvi alapon ne adjunk át anyagokat Izraelnek még nem hivatalosan, az Antifasiszta Harcosok Szövetségén keresztül sem.

Célszerű lenne viszont másolatokat készíteni ezekről a dokumentumokról, majd ezeket közzétenni egy sajtókonferencián, hogy mind az újságírók, mind bárki más számára hozzáférhetőek legyenek, így az izraeli szervek számára is, amennyiben ez érdekli őket.

Eltvársi üdvözlettel

Koucký

7. AZ IZRAELLEL VALÓ EGYÜTTMŰKÖDÉS RŐL

1960. szeptember 29.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TUK iratok

XIX-J-1-j Izrael (11.d.)

MSZMP KB Külügyi Osztálya

Készült 24 példányban

Előterjesztés

az MSZMP KB Politikai Bizottságához

Tárgy: az Eichmann-ügy

I.

Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1960. június 28-án kelt – az Eichmann-üggyel kapcsolatos – határozata értelmében konzultáltunk az érintett baráti országokkal, és az alábbiak tisztázását igényeltük:

- 1) Egységes álláspont kialakítása az izraeli bíróság illetékességének ügyében.
- 2) Helyt adjunk-e annak az izraeli kérelemnek, hogy anyagot bocsássunk rendelkezésükre az Eichmann ellen indítandó perhez?
- 3) Politikai célunk megvalósítása érdekében – antifasiszta bázisról támadni a nyugatnémet neofasizmust, a cionizmust és a Vatikánt (mivel Eichmann ez utóbbi segédletével került Argentínába) – meg kell fontolnunk, hogy mindezt Eichmann kikérésével, együttes fellépésünkkel érhetjük-e el a leghathatósabb módon.

Az egész akciónk alapgondolata, hogy Eichmann és társai bűncselekményeinek feltárásánál figyelmet kell fordítani – a zsidók ellen elkövetett bűncselekmények mellett – a haladó személyek mozgalmára a hazafiak ellen elkövetett bűntényekre is, biztosítva akciónk antifasiszta bázisát.

A konzultálás eredményeként megállapítható, hogy politikai célkitűzéseinkkel valamenynyien egyetértettek, míg a másik két kérdésben a vélemény eltérő volt, amit az alábbiak szerint összegeztek a szovjet elvtársak:

- 1) Nem tartják célszerűnek Izraeltől Eichmann kiadását kérni, mivel egy ilyen kérés elutasítása csorbítaná a szocialista országok tekintélyét.
- 2) Megkerülve az izraeli bíróság illetékességének kérdését, helyeslik azt a csehszlovák álláspontot, hogy adjanak bizonyító anyagot Izraelnek valamely társadalmi szerv útján. Ez gya-

korlatban az átadott anyagok egyidejű közzététele mellett történik, hogy így megakadályozzák Izraelt abban, hogy a kapott dokumentációt agyonhallgassák.

II.

Részünkről az anyagok összegyűjtése megkezdődött. Az eddigi tapasztalatok szerint a rendelkezésünkre álló anyag kellő módon nem biztosítja célkitűzéseink elérését, mennyiségileg és minőségileg is egyaránt döntően az 1944. évi deportálási akcióra korlátozódik. Ez a körülmény további feladatként azt rója ránk, hogy újabb utakat keressünk az anyag felhasználhatóságának biztosítására.

III.

Az izraeli kormány az előzetes félhivatalos puhatolódzások után az egész kérdést hivatalos útra terelte, és jegyzékben kérte a bizonyító anyagok átadását az Eichmann ellen indítandó perhez. Az ügyben létesített különleges nyomozó szerv képviselőjének beengedését, itteni működésének támogatását igényelték, és ezzel egyidejűleg a tárgyalásra magyar tanúk megidézésének, illetve megjelenésének engedélyezését.

IV.

A kialakult új helyzet következményeként kérjük, hogy a Politikai Bizottság az Eichmann-üggyel kapcsolatos 1960. június 28-i határozatát helyezze hatályon kívül. Figyelembe véve a megváltozott helyzetet, az alábbiak megvalósítását javasoljuk:

- 1) Eichmann kikéréséről mondjunk le, ezt semmilyen formában ne vessük fel.
- 2) Az izraeli bíróság illetékességét ne ismerjük el; ezt nyíltan ne mondjuk ki – kerüljük meg ezt a kérdést. Annak az izraeli kérésnek, hogy a nyomozó szerv képviselőjét engedjük be, ne tegyünk eleget, és közöljük, hogy amennyiben kéréseik vagy kérdéseik lennének, úgy azt a mi illetékes szerveink vizsgálják ki.
- 3) Amennyiben izraeli részről újra sürgetik az anyag átadását, közöljük, hogy értesülésünk szerint nálunk a Nácizmus Magyarországi Üldözötteinek Országos Érdekvédelmi Szervezete elnevezésű társadalmi szerv foglalkozik az anyag összeállításával, és attól anyagot fognak kapni.
- 4) A többi baráti országgal a jövőben is állandó kapcsolatot tartunk fenn, és az egyes lépéseinkről tájékoztatjuk őket. Néhány, még tisztázatlan kérdésben – mely kérdések a rendelkezésünkre álló és átadandó anyagok minőségére és mennyiségére vonatkoznak – további információkat szerezzünk be.

5) A sajtópropaganda-munka terén – figyelembe véve a baráti országok elképzeléseit – az alábbiakat kell tenni:

- a) a pert megelőző időben és azzal egyidejűleg biztosítsuk a megfelelő sajtónyilvánosságot a napi sajtóban;
- b) az említett társadalmi szerv szervezzen sajtókonferenciát a külföldi és a belföldi sajtó képviselőinek részvételével;
- c) jelentessünk meg kiadásukban egy könyvet, amely tartalmazza a már átadásra került anyagokat;
- d) [...] jelentessünk meg kiadásukban egy könyvet, amely tartalmazza a már átadásra került anyagokat;
- e) végül a Külügyminisztérium kiadásában az összefüggéseket leleplező dokumentációkat jelentessünk meg, ugyancsak könyv alakban.

6. Folytassuk tovább az anyaggyűjtést, figyelembe véve a meglévő anyagaink egyoldalúságát. Ennek érdekében:

- a) kérjünk betekintést a baráti országok anyagába, magyar vonatkozású kiegészítő anyagokat keresve. A lengyel elvtársaktól már pozitív válaszunk van;
- b) a BM segítségével folytassunk további anyaggyűjtést a nyilas és az ide csatolható katonai emigráció körében terhelő anyagok tekintetében; ez a terület biztosíthatja az anyag egyoldalúságának felszámolását és így módon új oldalról közelíthetjük meg célunkat: a nyugatnémet neofasizmus leleplezését, ismerve az emigrációval való szoros összefonódásukat.

7. Amennyiben az anyag egyoldalúságának felszámolására irányuló munkánk nem vezetne eredményre, úgy propagandaterüvünket az alábbiak szerint módosítsuk:

- a) ne tartsunk sajtókonferenciát;
- b) a napi sajtóban megjelenő cikkeket tartsuk szerény keretek között;
- c) a Külügyminisztérium kiadásában tervezett dokumentációs összeállítást ne jelentessük meg;
- d) változatlanul jelentessünk meg egy társadalmi szerv kiadásában könyvet, és lehetőleg Izraelben is adjunk ki [egy] brosúrát, hogy ezzel biztosítsuk a dokumentációs anyag közzétételét.

8. Az alábbi módszerekkel is hassunk oda, hogy az izraeli szervek a per során a kapott bizonyító anyagokat ne hallgathassák el, és őket arra készítessük, hogy ezeknek a birtokában a mai német vezető garnitúra ellen lépjenek fel.

- a) Engedélyezzük kellő módon előkészített tanúk megjelenését a tárgyaláson, akik vallo-
másukkal, valamint kérdéseikkel befolyásolhatják a tárgyalások menetét.

b) Amikor az említett társadalmi szervezet az izraeliek által igényelt anyagot átadja, kérje, hogy az Eichmann-ügyben megtartandó nyilvános tárgyaláson megfigyelőként részt vehessen.

Határozattervezet

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága az Eichmann-üggyel kapcsolatban 1960. június 28-i ülésén hozott határozatát hatályon kívül helyezi.

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága az Eichmann-üggyel kapcsolatban tervezett s az előterjesztésben részletezett eljárást jóváhagyja.

Szarka Károly

külgyminiszter-helyettes

Kovács Zoltán

az MSZMP KB Külgügyi Osztályának h. vezetője

8. INTÉZKEDÉSEK AZ EICHMANN-ÜGYBEN

1961. február 8.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külgyminisztérium TUK iratok

XIX-J-1-j Izrael (11.d.)

II. Területi Osztály

Esztergályos Ferenc
osztályvezető-helyettes

Péter, a min. első helyettese
Puja miniszterhelyettes
Várkonyi osztályvezető
Katona osztályvezető

Feljegyzés

Eichmann-ügyben teendő lépéseinkről

1) Március első felében sajtókonferencia szervezése itthon és egyes fontosabb követsé-
günkön. Az itthoni sajtókonferenciát a Náci Üldözöttek [Nácizmus Magyarországi Üldözöt-
teinek] Országos Érdekvédelmi Szervezete révén bonyolítjuk le. A BM-től kapott anyagokat
a sajtóosztály rendelkezésére bocsátottuk, mivel ennek előkészítését ők bonyolítják.

[...]

2) Március végén jelenik meg Lévai Jenő könyve három nyelven (német, angol, francia)
az Eichmann-ügyről. Ennek terjesztési feltételeit már most keressük, s a követségek ilyen
irányú utasítást kaptak.

3) Amennyiben izraeli részről bármilyen formában támadás érne bennünket, pl. a szocia-
lista országok az Eichmann-ügyből politikumot csinálnak, német kérdést, s felhasználják az
NSZK elleni támadásra – mivel ilyenre számíthatunk, úgy ebben az esetben nyilvánosságra
hozzuk a Kasztner-féle anyagot, mely leleplezi a cionisták embervásárát. Ezzel egyébként a
per folyamán is manipulálhatunk a tárgyalás menetének alakulásától függően. Ezenkívül bir-
tokunkban van az izraeli rendőrség eredeti levele, melyben az izraeli KÜM-ot [külgyminisz-
tériumot] felkéri, hogy tőlünk milyen anyagokat szerezzenek be, s ez tele van német anyagok
iránti kéréssel. Adott esetben ezt a levelet is nyilvánosságra hozhatjuk éppen annak bizonyí-
tására, hogy ők kezdeményezték a német kérdést, érthető és logikus módon.

4) Távlatos perspektívaként a per végén egy dokumentációgyűjtemény megjelentetése, mely tartalmazza az összes lényeges dokumentumokat.

5) Rendkívül sürgős feladat a perre a követség részéről kiutazó személy kijelölése, amit idő- és helyhiány miatt az izraeli követség ismételtén sürgetett a követség főtítkárnál, Gáti elvtársnál. Mi Betlen Oszkár elvtársat javasoljuk, úgy is mint a Nemzetközi Auschwitz Bizottság tagját, és azonkívül mint olyan ismerőjét ennek az egész kérdésnek, aki valóban megfelelő módon tudja majd figyelemmel kísérni a per alakulását.

9. A KASZTNER-ÜGYRŐL

1961. február 10.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael (13.d.)

Nyerki Gyula

ügyvivő elvtársnak,

Tel-Aviv

Kedves Nyerki Elvtárs!

Januári levelében érintett kérdésekre visszatérve tájékoztatni kívánom arról, hogy a tervezett kiadvány kiadására technikai és ebből adódó időhiány miatt nem kerül sor. Van azonban egy fontos kérdés, melyet az ottani elvtársakkal folytatott beszélgetések tapasztalataként felvetett, s amellyel véleményünk szerint komolyan foglalkozni kell. Ez a kérdés a Kasztner-ügy. Az Eichmann-per folyamán ez a kérdés valamilyen formában fel fog merülni, és a megítélésünk szerint ez az a pont, ahol módunk van Eichmann és általában a náci és a cionista vezetők kapcsolataival foglalkozni.

Egyes nyugati lapok a perrel foglalkozva legújabbban felvetik, hogy a per tárgyalására igazság szerint a jerusalemi kerületi bíróság lenne hivatott. Ennek a bíróságnak az elnöke dr. Hahlevi, aki már egyszer bíróként szerepelt egy ügyben, melynek egyik vádlottja Eichmann volt. Ez a per dr. Kasztner és egy Grünwald nevezetű jerusalemi szállodatulajdonos között lefolytatott per volt, melyben sok szó esett a magyarországi zsidó vezetők és a náci közötti kapcsolatokról, többek között személy szerint Eichmannról is. Dr. Hahlevi akkor igen éles, erkölcsileg elmarasztaló véleményt fejezett ki a magyarországi zsidó vezetők és a náci együttműködéséről, ami akkoriban Izrael-szerte nagy feltűnést keltett.

Ezek a most megjelent hírek, valamint az az információk, mely szerint dr. Kasztner egyik legbensőbb magyarországi munkatársa, Joel Brand a perben a védelem tanújaként jelenik majd meg, feltétlenül azt igényli, hogy a Kasztner tevékenységét bizonyító anyagainkat kiegészítsük, hogy megfelelő formában és időben reagálhassunk a kérdésre.

Ezért arra kérjük, hogy mielőbb igyekezzenek beszerezni néhány fontos kiegészítő anyagot, melyhez az ottani elvtársak minden bizonnyal segítséget tudnak nyújtani, hiszen a tervezett brosúra kapcsán ők említették ezt a kérdést és hívták fel ennek fontosságára figyelmünket. A következőkre lenne szükségünk:

1) Az említett perben hozott ítélet, és esetleg ha mód van arra, hogy valaki az iratokba betekintsen, ennek néhány fontos és jellemző részlete. A perrel kapcsolatban megjelent sajtóhangok és kommentárok. (Ha lehet, eredeti újságpéldányokra gondolunk magyar vagy más nyelven, ha ez nem lehetséges, úgy legalábbis fotókópiákra.)

2) Dr. Kasztner ellen elkövetett merénylet sajtóvisshangja és kommentárjai. Itt az igényünk hasonló az előzőekben megjelöltekhez. Természetesen ha a merénylet háttéréről megbízható és főleg nyilvánosságra hozható információkat is kaphatunk, úgy ez csak növelné ennek súlyát.

Kérem Ügyvivő elvtársat, hogy az ügyben lehetőleg mielőbb járjon el, és a körülményekhez képest – éppen az idő rövidségére való tekintettel – sürgősen küldje is fel az anyagot.

Eltársi üdvözléssel:

Puja Frigyes

10. S. MIKUNIS, IZRAEL KOMMUNISTA PÁRTJA

FŐTITKÁRÁNAK LEVELE

Tel-Aviv, 1961. április 24.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)

Központi Szervei, Külügyi Bizottság M-KS 288/32/1961/4

A Magyar Szocialista Munkáspárt

Központi Bizottságának

Budapest

Kedves Elvtársak!

A Jeruzsálemben most kezdődő Eichmann-perrel kapcsolatban a következő kéréssel szeretnék Önökhöz fordulni:

Az izraeli parlament által az Eichmann-per előtt elfogadott különleges jogszabály értelmében a tárgyalás során nem lehet polgári jogi igényeket érvényesíteni. Következésképpen az egész bírósági eljárás és Eichmann kihallgatása egyrészt Servatius, a nyugatnémet náci-barát ügyvéd, másrészt pedig a Ben-Gurion kormány főállamügyésze kezében van, különös tekintettel az angolszász jogi eljárásra, amely korlátozza a bíróság befolyását a tárgyalásra.

Noha lehetséges, hogy ennek a jogi gyakorlatnak az alkalmazása nem jelent akadályt bizonyos fontos politikai vonatkozású kérdések napfényre hozásában, csaknem bizonyosan kizárja annak lehetőségét, hogy terítékre kerüljenek a jelenleg a Ben-Gurion kormányban tömörülő cionista világmozgalomnak, a Palesztinai Zsidóügynökségnek és más cionista szervezeteknek a második világháború alatt a nációkkal fenntartott kapcsolatai.

A múltban, különösen az ún. Kastner-per [Kasztner] során fontos tények kerültek napvilágra Rudolf Kastnernek, a Budapesti Cionista Segélybizottság vezetőjének a második világháború utolsó éveiben Eichmannal, Becherrel és más nációkkal fenntartott kapcsolatait és egyéb bűnös kapcsolatokat illetően.

Most van bizonyos lehetőség arra, hogy egy ismert izraeli ügyvédnek, aki a Kastner-per egyik szereplőjét képviselte, esetleg sikerül elérnie ennek a tárgyalásnak a felújítását abból a célból, hogy arra Eichmann tanúként meghallgatásra megidézzék. Ha ez az ügyvéd, aki bár a burzsoá ideológia alapján áll, de erősen Ben-Gurion és Mapai-ellenes, a Kastner-üggyel kapcsolatban tanúként meg tudná hallgatni Eichmannat, nagyon nagy politikai jelentőségű lenne számunkra, s esetleg történelmi jelentőséggel is bírhat.

A tárgyalás felújítására irányuló követelés sikere attól függ, hogy tudunk-e további dokumentumokat a Legfelsőbb Bíróság elé terjeszteni, s az ügyvéd kérésére elhatároztuk, hogy megpróbálunk neki segíteni ebben a tekintetben.

Ezért az Önök testvéri segítségét kérjük. Tudomásunk szerint a náci veresége után fontos okmányok maradtak Budapesten.

Különösen a következő vonatkozású anyagok érdekelnének bennünket:

1) Cionista és egyéb reakciós zsidó szervezeteknek vagy személyeknek részvétele a náci arra irányuló kísérleteiben, hogy különbékét kössenek a nyugati hatalmakkal.

2) Cionista és egyéb reakciós zsidó szervezeteknek vagy személyeknek a náciakkal folytatott tárgyalásai zsidó egyéneknek pénz vagy kizárólag a keleti fronton való használatra alkalmas gépkocsik ellenében történő megmentése tárgyában.

3) Cionista és egyéb reakciós zsidó szervezetek vagy személyek egyéb kapcsolatai a náciakkal a nyugati kémügynökségek szolgálatában.

Kedves Elvtársak! Nagyon tisztában vagyunk azzal, hogy az Intézet [Magyar Országos Levéltár – KA] nem szokott olyan iratokat (vagy fotókópiákat) külföldre küldeni, amelyek Önök-nél nincsenek nyilvánosságra hozva, de az Eichmann-ügy annyira fontosnak látszik, hogy egy kivételes megoldás indokolt lehet. Mielőbbi válaszukat várjuk.

Testvéri üdvözléssel:

S. Mikunis;

főtájtár

Israel Kommunista Pártja Központi Bizottsága nevében

11. AZ EICHMANN-ÜGY A KOMMUNISTA ORSZÁGOK SAJTÓJÁBAN. A B'NAI B'RITH JELENTÉSE

1961. június

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok

XIX-J-1-j Izrael (13.d.)

Péter János elvtársnak,

külügyminiszter

Budapest

Tárgy: Az Eichmann-per a szocialista országok sajtójában

Előadó: Gajda

A csatoltan felterjesztett értékelést a B'nai B'rith nevű zsidó világszervezet dokumentációs és sajtórészlege állította össze. Benne feldolgozzák a szocialista országok sajtójában a per megkezdése (1961. április 11.) előtt az Eichmann-üggyel kapcsolatban megjelent cikkeket. A feldolgozás és értékelés egy fő szempontot követ: hogyan és milyen mértékben foglalkoznak ezekben az országokban az üggyel? Mennyiben szolgálja ezeknek az országoknak a sajtója azt a célt, amelyet az izraeli kormány az ügy publikálása által elérni szeretne? Milyen súlyt kap ezekben a sajtókban az antiszemitizmus hatása, a zsidók mártírsága?

Feltétlenül érdekes az a módszer, ahogy ez a zsidó szervezet a kérdést megközelíti és ahogy [az] egyes országokat összehasonlítja.

Zádor Tibor

id[eiglenes] ügyvivő

Az Eichmann-per a kommunista tömb sajtójában¹¹

A jeruzsálemi tárgyalóteremben jelenleg folyó történelmi jelentőségű per fő célja: bebizonyítani a világnak, hogy az antiszemitizmus azért veszedelmes, mert gázkamrákhoz és népiirtáshoz vezetett. David Ben-Gurión izraeli miniszterelnök így foglalta össze az Eichmann-per jelentőségét:

„Tudtára szeretnénk adni a világnak, hogy egyszer egy egész népet meg akartak semmisíteni. Ez a szándék pedig az antiszemitizmusban gyökerezett. A világnak tudomásul kellene vennie, hogy az antiszemitizmus veszedelmes és szégyenletes dolog. Hiszem, hogy a per hatására minden gondolkodó ember megérti: az antiszemitizmus a gázkamrához és a szappangyárhoz vezethet. És akkor majd megteszik ellene a tőlük telhetőt.”

A per elsősorban a jelenlegi kelet-európai szocialista országok, tehát Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Bulgária, Románia és a Szovjetunió területén annak idején folyt fasiszta öldökléssel foglalkozik. Vajon ezekben az országokban úgy állnak-e hozzá az Eichmann-perhez, ahogyan azt az izraeliek szeretnék volna? Mennyi teret szentel neki a sajtó, és mennyire emeli ki, hogy az antiszemitizmus zsidók mártírhalálához vezetett?

Ha megvizsgáljuk az Eichmann-per sajtóját a szocialista országokban, első benyomásunk a reakciók sokfélesége. Egy közös vezérmotívumot azonban találunk, és pedig azt a gondolatot, hogy Eichmann nemcsak a Hitler-korszak jelképe, hanem az NSZK mostani vezetéséé is. Ettől eltérően azonban az összes szocialista ország mind terjedelemben, mind tartalmilag igen eltérően foglalkozott az ügygel, és ez az egyedi megközelítés erősen befolyásolta a vezérmotívum tálalását is.

Szovjetunió

Az Eichmann-ügy taglalását a szovjet sajtóban a per 1961. április 11-i kezdetéig három dolog jellemezte: 1) a viszonylagos szűkszáviság; 2) az Eichmann-bűnei és az NSZK akkori vezetői közötti összefüggés hangsúlyozása; 3) Eichmann zsidók elleni bűneinek elbagatellizálása az emberiség ellen általában elkövetett bűneivel szemben.

¹¹ A dokumentum eredeti nyelve angol (fordította Árokszállás Zoltán).

1960. május 25-én, azaz egy nappal Eichmann elfogásának a bejelentése után a *Szovjetszkaja Rosszija* nevű újság röviden tudósított az eseményről. Ezután egy héten keresztül, mialatt az ügy a nemzetközi sajtó fő témája volt, a szovjet sajtó mélyen hallgatott róla. A csendet június 1-jén törte meg a *Pravda* egy rövid athéni tudósítással, amely bonni forrására hivatkozva bejelentette: az NSZK kormánya attól tart, hogy a tervezett per fölerősítené a németellenes hangulatot, ezért Konrad Adenauer kancellár levélben kérte Ben Guriónt, hogy ne verje nagydobra az ügyet. Ezzel a *Pravda* meg is alapozta a hivatalos szovjet álláspontot az Eichmann-perben.

Hat nappal később a moszkvai esti újság, a *Vecsernjaja Moszkva* közölte le az első érdemi beszámolót Eichmannról. Hosszan ecsetelték, hogy ő volt „a fasiszta Németország egyik legvérszomjasabb hóhéra”, majd ezt megtoldották azzal a váddal, hogy Adenauer rokonszenvez a nációkkal, és hagyja, hogy „Hitler, Himmler és Kaltenbrunner egykori tettestársai” fontos posztokat töltsenek be a nyugatnémet kormányzatban, a hadseregben és az igazságszolgáltatásban.

Június 14-én a *Lityeraturnojaja Gazéta* az Eichmann-per ürügyén kirohanást intézett az NSZK ellen, amiért ott „tekintélyes számú háborús bűnös bujkál”, és ahol „a nyugati hatalmak uralkodó körei bátorítják” a fasiszta politizálást. A cikk szerint az NSZK tart a per során esetleg kipattanó titkoktól, ezért Adenauer Eichmann kiadatását szeretné kieszközölni Ben Gurióntól, illetve ehhez Washington segítségét is kéri.

A fenti cikkekben legfeljebb érintőlegesen esett szó Eichmannnak kifejezetten a zsidók ellen elkövetett bűneiről. A *Vecsernjaja Moszkva* hosszú cikke például említést sem tett a zsidókról, ehelyett az „agyonlőtt, illetve gázkamrában kivégzett hatmillió áldozat”-ról beszélt. Csak Eichmann szerepét határozta meg úgy, hogy „a zsidókérdés végső megoldásáért felelős testület vezetője” volt.

1960 júniusának második felében átmenetileg fölerősödött a sajtó érdeklődése az Eichmann-ügy iránt, mikor is az ENSZ Biztonsági Tanácsa Argentína Izrael elleni panaszát tárgyalta. 24-én a *Pravda*, 25-én a *Trud* részletesen ismertette mind az argentin delegátus, mind az izraeli külügyminiszter, Golda Meir felszólalását a Biztonsági Tanács előtt. Ez a cikk egyértelművé tette, hogy a Szovjetunió támogatja Eichmann izraeli perét, és bírálja Argentínát, amiért nem tartóztatja le és adja ki a területén bujkáló háborús bűnösöket.

1960 augusztusában egy szovjet lap annyiban eltért az addig követett irányvonalától, hogy már szót ejtett a zsidókról is. Egy félhivatalos külügyi kiadvány,

a *New Times* viszonylag részletesen számolt be arról, hogy Eichmann zsidókat „mészárolt le”. Élesen elítélte a zsidó népiertást, helyeselte Eichmann elfogatását, de az NSZK elleni támadásra is megragadta az alkalmat. Azt állította, hogy a per során „olyan dolgok kerülhetnek nyilvánosságra, amelyek nem egy bonni nagykutyát kompromittálhatnak”, épp ezért a per „erősen aggasztja” a nyugatnémet politikusokat.

A *New Times* azonban kis példányszámú újság, ezért a cikk nem jelentett fordulatot az Eichmann-ügy taglalásában. A lap korábbi számai azt sugallták, hogy az izraeli hatóságok nyugatnémet és amerikai nyomásra „takaréklángon” fogják lefolytatni az Eichmann-peret. Mind az NSZK, mind az Egyesült Államok attól tart, hogy vezető nyugatnémet politikusokra nézve terhelő adatok kerülhetnek napvilágra, Amerika pedig attól is, hogy Eichmann útlevelének kérdése a Vatikánnak lehet káros. 1960 nyarától aztán a szovjet sajtó jó ideig hallgatott Eichmannról.

Két héttel a per kezdete előtt a *Pravda* beszámolt a nürnbergi per anyagának új, hétkötetes orosz nyelvű kiadásáról, melyből a cikkíró szerint „példátlanul szörnyűséges, előre kitervelt és kegyetlen precizitással végrehajtott, népek leigázására és kiirtására irányuló tettekre” derült fény. Am azoknak, akik a kiadvány megjelenésétől azt várták, hogy a szovjet sajtó ezentúl nagyobb figyelmet szentel az Eichmann-ügynek, súlyosan csalódnuk kellett. Továbbra is tisztán felismerhető maradt a szovjet kormányzat törekvése, hogy elbagatellizálja a zsidók mártírságát, és a jelenlegi nyugatnémet fasizmust állítsák az előtérbe. A *Pravda* április 8-i száma – három nappal a per kezdete előtt! – ennek szellemében indított általános támadást az Eichmann-per ürügyén az NSZK vezetői, de különösen a Bundeswehr frissiben kinevezett főfelügyelője, Friedrich Foertsch ellen, akit a lap háborús bűnösneként bélyegzett meg. A kommunista lap úgy vélekedett, hogy a bonni vezetőknek „borsózhat a hátuk, mert Eichmann talán túl sokat talál kifecsegni”. Ehhez még hozzátette: „Végtére is számos bizonyíték utal Eichmann egykori kapcsolatára Hans Globkéval, a nyugatnémet kancellária jelenlegi miniszterével... Eichmann bizonyára mondhatna egyet-mást további náciokról is, akik remek állásra tettek szert Bonnban.”

Ebben a terjedelmes cikkben egyetlen egyszer sem fordul elő a „zsidó” szó. Eichmann „milliók gyilkosa”, pontosabban ő az, aki „férfiak, nők és gyermekek millióit semmisített meg a hitleri haláltáborok kemencéiben”.

A jeruzsálemi Eichmann-per 1961. április 11-i kezdetéről a szovjet sajtó mélyen hallgatott. Sem a *Pravda*, sem az *Izvesztyija* nem ejtett róla egyetlen szót sem aznap. (Előző nap a *Pravda* röviden tudósított arról, hogy Izraelben „egy antifasiszta csoport azt követelte, hogy az Eichmann-per egyben az egész fasizmus pere legyen”. Ezek a tüntetők transzparenszen követelték: „Ítéljük el Eichmann bűntársait, Globkét és Oberlándert is!” Április 12-én az *Izvesztyija* egy eldugott hírben jelentette be a per kezdetét.

Az írott sajtó tehát hallgatott, a moszkvai rádió viszont új témát pendített meg, amelynek egyes elemeire korábban csak halvány célzásokat tettek. Ennek lényege, hogy létezik egy összeesküvés az NSZK-ban a náciizmus tetteinek elleplezésére. Április 11-i adásában a rádió kitért arra, hogy az NSZK-t számos újságíró és megfigyelő képviseli az Eichmann-perben. Arra is felhívta a figyelmet, hogy Eichmann védője az a Robert Servatius, akinek „pártállását” mi sem jellemzi jobban, mint hogy a nürnbergi perben buzgón védelmezte Fritz Sauckelt, „a német koncentrációs táborok főnökét”. Az adásban elhangzott még, hogy Servatius és a bonni küldöttség Jeruzsálemben „a nyugatnémet kormány megbízását teljesíti: meg akarják akadályozni, hogy Eichmann pere egyben az egész fasizmus pere legyen, s hogy nyilvánosságra kerüljenek a tanúvallomások néhány más német bűnöséről, például Globkéről, aki magas posztot tölt be a bonni kormányban.” A kommentátor sanda célzást tett a Bonn és Tel-Aviv közötti „titkos egyetértésre” is, ám ennek mibenlétét nem fejtette ki.

A következő két és fél hétben a *Pravda* nem foglalkozott az Eichmann-perrel, míg az *Izvesztyija* röviden tudósított – olasz forrásra hivatkozva – a Bonn és Izrael közötti állítólagos megállapodásról. A szovjet vezetők bizonyára arra vártak, hogy az izraeli ügyészek mikor derítenek végre fényt Eichmann és egyes bonni vezetők kapcsolatára, ám amikor ez csak nem akart bekövetkezni, akkor a szovjet sajtó immár kész volt felfedni a „titkos megállapodás” részleteit. Április 28-án a *Pravda* azzal a váddal állt elő, hogy „az izraeli kormány az NSZK vezetőinek kedvéért megállapodásra jutott a nyugatnémet revansista körökkel, miszerint tartózkodik további hitlerista bűnözők leleplezésétől.” A *Pravda* azt is állította, hogy Ben Gurión még 1960 júliusában találkozott a bonni kormány képviselőjével Brüsszelben, majd „utasítást adott rá, hogy az Eichmann-per nyomozati anyagait csak részben hozzák nyilvánosságra, ezzel szemben az NSZK kormányát már jóelőre értesítsék ezekről”. A *Pravda* azért is bírálta Izraelt, mert hozzájárult,

hogyan az a Servatius legyen Eichmann védője, aki „lényegében számos fasiszta hivatalos képviselője” az NSZK-ban.

A *Pravda* állította, hogy „az uralkodó bonni körök” Servatiuson keresztül „készülnek nyomást gyakorolni mind magára Eichmannra, mind az izraeli bíróságra... hogy elleplezhessék volt nácik bűntetteit.” Megróttá az izraeli ügyészséget, amiért „mélyen hallgat Eichmann bűntársainak múltjáról és jelenéről”, érte ezen Oberländer volt minisztert, Gerhard Schröder belügyminisztert, a már említett Foertschöt, Hans Speidel tábornokot, valamint Franz Josef Strauss hadügyminisztert is.

A *Pravda* tehát egyfelől aggodalmának adott hangot, amiért „Izrael uralkodó körei erősen hajlanak arra, hogy elleplezzék a vérszomjas hitlerista mészárosok gaztetteit”, másfelől viszont reményét fejezte ki, hogy a tömegek mind Izraelben, mind azon kívül rákényszerítik majd a vád képviselőit „az összes náci háborús bűnös teljes leleplezésére”, és így a per nem válik „merő bohózzattá a revansizmus sötét erőinek érdekei szerint”.

A *Pravda* kirohanása után a szovjet sajtó ismét hallgatásba burkolózott. Április 28. óta a pártlap egy szót sem ejtett a perről (és az *Izvesztija* is csak egy rövid hírt eresztett meg). A moszkvai rádió azonban olykor megszólalt: május elején néhányszor megismételte azt a vádat, hogy Izrael és az NSZK összejátszik annak érdekében, hogy elkerüljék más fasiszta bűnösök leleplezését. Ettől csak május 3-án tért el jelentősebben, amikor viszonylag hosszan idézte a *France-Press* beszámolóját a németek lengyelországi rémtetteiről szóló tanúvallomásokról.

Május harmadik hetében a moszkvai rádió kezdte kedvezőbben megítélni a per folyását, ami valamennyire az írott sajtóban is felfedezhető volt. Egy kommentátor megjegyezte, hogy „hatmillió emberélet terheli a hitlerista német Gestapo zsidóügyi osztálya vezetőjének a lelkiismeretét”. Ennél is fontosabb volt az az állítás, hogy az NSZK és Izrael eredetileg ugyan megállapodott a „ma is hatalmon lévő egykori nácik” leleplezésének megakadályozásáról, ám azóta kiderült, hogy ezt „igen nehéz lesz betartani”. A kommentátor szerint az izraeliek végre megértették, hogy „Eichmann nem cselekedhetett egyedül”, hanem szüksége volt olyan bűnfársakra, mint Globke, „a zsidók tömeges meggyilkolásának elvi alapját képező, hírhedt nürnbergi törvények értelmezője”. És bár az egyezséggel eredetileg Globkét akarták védeni, végül elkerülhetetlenné vált az említése a per során.

És valóban: Globke neve május 12-én elhangzott Jeruzsálemben a vád egyik periratában, aminek a moszkvai rádió kommentátora nemcsak nagyon örült,

hanem azt is hozzátette. „A perben napvilágra került bűnök nagy felháborodást váltottak ki a világ közvéleményében.”

A moszkvai rádió élénken érdeklődött dr. Gregorio Topolevsky volt izraeli argentin nagykövet „revelációi” iránt is. Ő május 19-én egy félórás, Moszkvával folytatott telefonos interjúban arról is beszélt, hogy Martin Bormann és dr. Joseph Mengele még Latin-Amerikában bujkál. Azonnal meg is hívták Moszkvába, hogy a következő hónapban ott nyilatkozzék az Eichmann-perről.

A Szovjetunióban tehát kudarcot vallott az az izraeli törekvés, hogy az Eichmann-per azt példázza: végső soron hová vezethet az antiszemitizmus, mivel a szovjet sajtó ezzel az aspektussal nemigen foglalkozott, hanem ehelyett arra koncentrált, hogy milyen további náci bűnösök maradtak büntetlenül az NSZK-ban. Izrael legfeljebb annyit tudott elérni, hogy az oroszok idővel ejtették a nyugatnémetekkel kötött titkos paktum vádját.

Lengyelország

Az Eichmann-per a lengyel sajtó egészen másképp találta, mint a szovjet. Itt mind az előkészületekről, mind magáról a perről nagy terjedelemben tudósítottak. Meglehetősen részletesen taglalták, hogy Eichmann deportáltatta és végeztette ki tömegesen a zsidókat, ugyanakkor kitértek arra is, hogy a németek nagy számú nem zsidó lengyelt is meggyilkoltak. Felbukkant ugyan témaként a nyugatnémet kormányzat és annak Eichmannhoz fűződő állítólagos kapcsolata is, de a hangsúly mindvégig a zsidó áldozatokon volt.

Közvetlenül Eichmann elfogása után számos cikk és életrajz jelent meg róla (mint zsidók millióinak gyilkosáról) a lengyel sajtóban. A vezető pártlap, a *Trybuna Ludu* az elfogatást történelmi igazságszolgáltatásnak minősítette. A *Kurier Polski* hosszasan bizonygatta, hogy Izraelnek törvényes joga van Eichmann bíróság elé állítani. A katolikus félhavi lap, a *Tygodnik Powszechny* ezzel a jellemző kommentárral szolgált: „Izrael fiatal államának joga van az egész zsidóság nevében eljárni szerte a világon. Teljesen helyénvaló, hogy Eichmann, aki minden idők legsúlyosabb bűnéért, a zsidóság ellen elkövetett bűnökért felelős, éppen Izraelben feleljen tetteiért a bíróság előtt.”

A *Trybuna Ludu* 1960 decemberében és 1961 januárjában öt hosszú cikket közölt történelmi dokumentumok alapján Eichmann zsidók és lengyelek elleni bűneiről. Az írások szerzője, Zofia Krzyżanowska semmit sem hallgatott el, hogy feltárja a lengyel nép előtt a „végső megoldás” teljes borzalmát. Idézünk tőle egy

fontos részletet: „A lengyel föld különleges szerepet kapott a zsidók megsemmisítésében. A legelső áldozatok a lengyel zsidók voltak. Az ördögi terv végrehajtásának első szakaszában Lengyelország zsidó és nem zsidó lakosait egyaránt üldözték.”

A cikkek futólag megemléstettek Globkét is, mint aki „jogi alapot gyártott” Hitler népiértő törekvéseihez, de a cikkeknek nem volt nyílt politikai és nyugat-németellenes felhangjuk. A fő cél az volt, hogy a lengyeleknek példákon mutassák be, hová vezet az antiszemitizmus, és ezért a *Trybuna Ludu* a zsidók áldozati szerepét emelte ki.

Két héttel a per kezdete előtt a lengyel alapállás némiképp módosult a lengyel kommunista párt két hivatalos lapjában. Ezek nagyobb hangsúlyt fektettek a német fasizmusra és revansizmusra, és erősebben bírálták Izraelt, miáltal a lengyel álláspont közeledett a szovjethez (bár számottevő különbségek még maradtak).

A *Polityka* nevű párthetilirap április 1-jén terjedelmes cikket közölt „Per avagy színjáték?” címmel, mely leszögezte, hogy az Eichmann-peret „tágabb aspektusban kell megközelíteni, vagyis... elsősorban társadalmi és politikai kategóriákon belül”. Eszerint Eichmann bűneit, más háborús bűnösökéihez hasonlóan, nem lehet hagyományos bírósági módszerekkel elintézni, mivel „korunkban egyetlen társadalomnak sincsenek megfelelő szankciói az akkora kaliberű bűnökre, mint amilyeneket Eichmann követett el”.

A cikk a nürnbergi per említette követendő példaként arra, ahogyan az Eichmann-félékkel bánni kell. Tudniillik abban a perben a *Polityka* érvelése szerint nem csupán egyes bűnösöket ítélték el és büntettek meg, hanem egy egész rendszert: a náci pártot és más hitlerista szervezeteket, a német militarizmust és revansizmust, valamint a fasizmus ideológiáját is.

Mit szerettek volna a lengyelek bíróság elé állítani az Eichmann-perben? „A Német Szövetségi Köztársaságot, ahol ma volt hitleristák ezrei töltenek be felelős pozíciókat az államapparátusban, és Hitler egykori tábornokai parancsolnak a Bundeswehrben. Az SS kultusza, a háborús veteránok gyűlései, egyes antiszemita incidensek, a fegyverkezés mind azt bizonyítják, hogy az NSZK militarista-revansista politikát folytat.”

A *Polityka* megróttá Izraelt, amiért „a bonni kormány politikai irányvonalát követi”, továbbá „erősen rokonszenvez a Német Szövetségi Köztársasággal”, és hevesen támadta azt a „hatásvadász” megközelítést, ahogyan mind Izrael, mind a nyugati sajtó kezeli az ügyet, előtérbe állítva Eichmann elfogatását, a vádlott

golyóálló üveggel védett kalickáját a tárgyaláson, vagy éppen a földalatti folyosót, amelyen át a tárgyalóterembe vezetik őt a cellájából. A *Polityka* azon morfondírozott, hogy „ez a tálalás vajon nem Eichmann ügyének alapvetően társadalmi és politikai jelentőségét van-e hivatva elleplezni”, és hogy maga Eichmann „nem egymaga képviseli-e mindazokat a tetteitársait és segítőit, akiknek vele együtt a vádlottak padján lenne a helyük”. Végül a cikk hangot adott annak a reménynek, hogy a per „nem csupán alibiként szolgál majd Adenauer, Globke és társai számára”.

A lengyel ügyvédi kamara kétheti lapja, a *Prawo i Życie* április 2-i cikke szerint Izrael titkos megállapodást kötött Bonn-nal annak érdekében, hogy az Eichmann-peret eltereljék eredeti céljától. A cikk rámutatott, hogy a nyugatnémet kormányban „háborús bűnösök” töltenek be magas tisztségeket, s leszögezte, hogy ha „a főbűnös Eichmann perét érdeme szerint folytatnák le, akkor minden mást is vád alá kellene helyezni, ami jelenleg annak a fasizmusnak és militarizmusnak a többé-kevésbé nyílt továbbélését jelenti, amely az Eichmannhoz hasonló szörnyetegeket kitermelte magából”.

A cikk azzal folytatta, hogy bonni körök erős nyomást gyakorolnak Izraelre, nehogy „ma magas pozíciókat elfoglaló egykori hitleristák kompromittálódjanak”. A jogászlapon szerint ez a törekvés máris sikerrel járt: „Az izraeli hatóság Bonn kívánságai szerint készíti elő az Eichmann-peret. Elhatározták például, hogy... bíróság elé állítanak néhány másodrangú bűnöst, ugyanakkor békén hagynak olyanokat, akik ma fontos posztokat töltenek be az NSZK-ban.”

Ez az új megközelítés nem írta felül azt a korábbi elhatározást, hogy az Eichmann-pernek nagy figyelmet szentelnek, és hangsúlyozzák a zsidók mártíromságát. Mihelyt pedig a per elkezdődött, a lengyel sajtó a szovjettel ellentétben csaknem naponta adott róla hírt, gyakorta meglehetősen részletesen. A híradások ráadásul tényszerűen ismertették a tárgyaláson elhangzott érveket és tanúvallomásokat. Ezeket olykor kiegészítették egy-egy szerkesztői jegyzettel, amelyben rendre megjelent a pártlapok által április elején megpendített új hang. A per első napjáról például a *Trybuna Ludu* fél oldalon a következő szerkesztői jegyzettel együtt számolt be: „Eichmann védője, Servatius egyben a Német Szövetségi Köztársaságot is védelmezi. Emögött kitapintható az az egyértelmű szándék, hogy Eichmann pere semmiképpen se válhasson egyben a hitlerizmus perévé (melyről a védelem igyekszik elhitetni, hogy nem létezik többé, hanem egyszer s mindenkorra eltűnt a történelem színpadáról), és hogy azoknak a hitlerista bűnösöknek

(például Globkénak), akik magas posztot töltenek be a bonni kormányban, ne hangozhassék el a neve a tárgyalóteremben...”

Másfelől Izrael nyílt kritikája nemigen bukkant fel a lapok beszámolóiban. Sőt, április 14-én a jeruzsálemi lengyel tudósító a következőt jelentette: „Úgy néz ki, hogy Bonn mesterkedéseinek ellenére az Eichmann-per során fölmerülhet olyan bűnösök neve is, akiket mindeddig nem büntettek meg, ám végül őket is utolérheti a törvény keze.”

Nyílt bírálatra csak április 29-én került sor. Ekkor a *Trybuna Ludu* a megszkót tényszerű beszámolón kívül röviden idézte a per keletnémet megfigyelőjét, Dr. Friedrich Kault, aki bírálta a vád „furcsa hallgatását” Globke esetleges szerepéről. Ugyanitt röviden összefoglalták a *Pravda* április 28-i cikkét is, amely előhozakodott Bonn és Ben Gurión állítólagos egyezségének vádjával.

Magyarország

Az Eichmann-per visszhangja a magyar sajtóban és a rádióban ugyanolyan terjedelmes volt, mint Lengyelországban, és a gyakori és hosszú történetek jellemezték a zsidó áldozatokról. A *Népszabadság* nevű pártlap már június 3-án, majd 5-én részletes vezércikkekben számolt be Eichmann budapesti tevékenységéről, a szakszervezeti lap, a *Népszava* pedig cikksorozatot közölt a zsidók megsemmisítésében játszott szerepéről.

1961. január 11-től néhány hónapon keresztül a népszerű képes hetilap, az *Ország-Világ* is cikksorozatot közölt Eichmannról. Mindegyik cikk egész oldalas volt, sok adatot tartalmazott, és számos utalást Eichmann zsidógyilkos tevékenységére. Hasonló sorozat hangzott el a budapesti Kossuth Rádióban március 29-től naponta, „Neve: Adolf Eichmann” címmel.

Március 25-én Ránki György magyar történész egy sajtókonferenciára részletes beszámolót készített Eichmann tetteiről, és előadását fényképekkel és eredeti dokumentumokkal illusztrálta. Állítása szerint Eichmann 550 ezer magyar zsidó deportálásáért volt felelős, akik közül 400 ezren pusztultak el a koncentrációs táborokban. A *Népszabadság* másnap részleteket idézett az előadásból.

A magyar sajtó is felhasználta az Eichmann-per arra, hogy az NSZK-t mint Eichmann bűntársainak menedékét emlegesse. Hangsúlyozta a nyugatnémetek félelmét, hogy a per rossz fényt vethet az NSZK-ra. Ennél is több figyelmet szentelt azonban annak, hogy háborús bűnösök rejtőzhetnek Magyarország törté-

nelmi ellenségének, Ausztriának a földjén is: A *Magyar Nemzet* nevű budapesti napilap például február 21-én cikket közölt le Georg Wilhelm Hoettlről, aki nek a kiadatását Magyarország hiába kérte Ausztriától. A cikk kiemelte, hogy Hoettl Eichmann tetteitársa volt a magyar zsidók deportálásában, és jelenleg Ausztriában bujkál. A cikkíró itt elhelyezett egy oldalgát Allen Dulles felé: „Míg Winkelmann [az ország megszállása után a Magyarországon állomásozó SS és rendőri csapatok főparancsnoka – KA] szerint dr. Hoettl rendkívüli ügybuzgalmat tanúsított Magyarországon, mindez nem akadályozta meg abban, hogy kapcsolatot tartson Allen Dulles amerikai kémfőnökkel, aki akkor éppen Svájcban tartózkodott. Ez éppúgy árulkodik Hoettl előrelátásáról, mint Dulles rugalmasságáról.”

A *Népszabadság* a per első napjától kezdve – a lengyel sajtóhoz hasonlóan – naponta számolt be (olykor terjedelmesen) a fejleményekről, ám a lengyelekkel ellentétben a híreket nemigen kommentálta. Az Eichmann és a bonni vezetők kapcsolatait eltussolni kívánó izraeli-nyugatnémet összeesküvésről sem tett említést. A budapesti rádió ezzel szemben a per első napjai alatt folyamatosan osztorozta az NSZK-t, amiért fontos pozíciókba helyezte Eichmann „elvtársait”. Az egyik adásban az is elhangzott, hogy az Eichmann-per „egyben a bonni kormány pere is”. Ezekről a kirohanásokról eltekintve azonban világos, hogy Magyarországon éppúgy megértették, mi Izrael szándéka a perrel, mint Lengyelországban.

Csehszlovákia

A csehszlovák sajtó érdemben és részletesen számolt be az Eichmann-perről (még további dokumentumokat is közzétett Eichmann zsidók és csehek ellen elkövetett bűneiről), de elsősorban Eichmann és egyes magas beosztású nyugatnémet tisztségviselők kapcsolataival foglalkozott, ezenfelül pedig a Vatikán és a háborús bűnösök kapcsolatait boncolgatta.

1960. május 28-án a Csehszlovák Kommunista Párt lapja, a *Rudé Právo* beszámolt Eichmann elfogásáról, és azzal vádolta meg Bonnt, hogy megpróbál bizonyítékokat visszatartani mind Eichmann, mind olyan korábbi náci vezetők bűneiről, akik magas posztokat töltenek be a kormányzatban. Három nappal később a lap arról cikkezett, hogy Eichmann ötmillió német, osztrák, lengyel, cseh, szlovák és magyar zsidót gyilkoltatott meg, és hogy várhatóan számos vezető bonni tisztségviselő érintett lesz a perben.

1960. június 3-án a *Rudé Právo* megírta, hogy Eichmann vatikáni útlevélre tett szert Argentínába menekülése előtt, s hogy a katolikus hierarchiát befolyásolta „mind Adenauer, mind Franco rezsimje”, ezért a Vatikán attól tart, hogy Eichmann vallomása „rávilágíthat a katolikus papság és a zsidógyűlölő náci és fasiszta hatóságok együttműködésére a második világháborúban”.

Novemberben a *Rudé Právo* beszámolt arról, hogy dokumentumokat tettek közzé Eichmann Csehszlovákiában elkövetett bűneiről, melyek bizonyítják, hogy személyesen felelős 360 ezer csehszlovák állampolgár, köztük 200 ezer zsidó haláláért. A lap 1961. február 1-jei száma arról közölt dokumentumot, hogy Eichmann gyermekeket deportált Lidicéből Lengyelországba, a február 20-i számban pedig fényképes beszámoló jelent meg Eichmannak a koncentrációs táborok zsidó foglyai ellen elkövetett bűneiről. Ez utóbbi cikk azt is állította, hogy „a mai Nyugat-Németországban még számos „Eichmann, Globke és Oberländer” szolgált volna rá a büntetésre.

Egy héttel a per kezdete előtt a cseh pártlap ugyanazt az álláspontot tette magáévá Izraellel szemben, amit valamivel korábban a lengyelek. A *Rudé Právo* április 4-i száma bírálta Ben Guriónnak azt a kijelentését, hogy az Eichmann-per nem fogja megmérgezni Izrael és az NSZK viszonyát, és ebből azt a következtetést vonta le, hogy „ma már egyre világosabban látszanak azok a próbálkozások, hogy megakadályozzák a mai Adenauer-kormányban helyet foglaló egykori háborús bűnösök leleplezését”. Kijelentette, hogy „a bonni államapparátusban túlságosan is sok a Globke-féle náci”.

A per első napján a *Rudé Právo* ismét heves támadást intézett az NSZK ellen, s azt bizonygatta, hogy a perben elő kell kerülniük „Eichmannak a mai NSZK-ban magas posztokat betöltő volt tetteistáira nézve terhelő bizonyítékoknak”. Szó esett Izrael és Bonn titkos egyezségéről is: „Bizonyos körülmények arra engednek következtetni, hogy a pert más szellemben kívánják lefolytatni”. Ezt aztán a lap később nem fejtette ki részletesebben.

A cseh sajtó tehát a lengyelhez és a magyarhoz hasonlóan gyakran és terjedelmesen tudósított a perről. Azonban velük ellentétben mind a *Rudé Právo*-ban, mind a kommunista párt *Pravda* nevű szlovák lapjában kevés tényszerű beszámoló jelent meg, ehelyett szerkesztői kampányt folytattak Servatius mint „a nácizmus védője”, valamint Globke és a nyugatnémet kormány ellen. A *Pravda* még vehemensebben vagdalkozott, mint a *Rudé Právo*. A prágai és a pozsonyi rádió hasonló hangnemet ütött meg.

Bulgária

A bolgár sajtó szinte egyáltalán nem foglalkozott Eichmannal. A per kezdete előtt kétszer utalt rá igen röviden a pártlap, a *Rabotniceszko Delo*. 1961. február 3-án londoni értesülésre hivatkozva annyit közöltek, hogy Eichmann bíróság elé fogják állítani Izraelben, és pedig zsidók 21 európai országban elkövetett meggyilkolásáért. Március 11-én pedig arról számoltak be, hogy Adenauert aggasztja, vajon a per nem hangolja-e Bonn ellen a világ közvéleményét.

Magával a perrel a bolgár sajtó csak futólag foglalkozott. A *Rabotniceszko Delo* április 12-én röviden bejelentette a per kezdetét, majd április 24-én közölt tényszerű beszámolót, amely egyben kritikát is tartalmazott – érdekes módon nem az izraeli kormány, hanem az ottani sajtó ellen. Kifogásolták, hogy „szót sem ejtett egy témáról, amely pedig kétségtelenül összefügg a perrel, jelesül Adenauer és elődje, Hitler politikájának kapcsolatáról.” Három nappal később pedig egy szerkesztői jegyzet azt taglalta, hogy az NSZK-ban volt náci bűnösök töltene be fontos posztokat.

Románia

Itt Bulgáriához hasonlóan csak kevés figyelmet fordítottak az Eichmann-perre. Ez a kevés is sokkal németellenesebb és Izrael-ellenesebb volt, mint a bolgár sajtóban. A per előtt a Román Távirati Iroda csupán egyszer tett említést a perről, és pedig az izraeli kormány elleni heves kirohanás formájában. 1961. március 22-én a bukaresti rádió Tel Aviv-i értesülés alapján idézett egy izraeli újságot, miszerint „az izraeli kormány közölte Adenauer kancellárral, hogy nem szeretné, ha a háborús bűnös Eichmann pere elmérgesítené Izrael és az NSZK viszonyát”. Ezt aztán Bukarest így kommentálta: „Mind az izraeli, mind a nyugatnémet vezető körök olyan hitlerista gonosztevők mentegetésével vannak elfoglalva, akik zsidók millióit gyilkolták meg”.

A román sajtó magáról a perről is csak szűkszavúan tudósított. Az első néhány napban egyetlen szót sem írt róla a Román Kommunista Párt lapja, a *Scinteia*. A bukaresti rádió viszont április 11-i adásában ostromozta az NSZK-t, mondván, hogy Globke „különleges pénzalapból” fizeti Servatius. Két nap múlva ismét nekitámadt az NSZK-nak, most azzal a váddal, hogy Servatius „vezető nyugatnémet körök hatására arra próbálja rábeszélni Eichmann, hogy ne árulja el bűntársait”. Hasonló kommentárokat találunk kevésbé jelentős bukaresti lapokban, így a szakszervezeti *Muncában* és a *Romania Liberában*.

Végül április 15-én a *Scinteia* rövid, tényyszerű tudósítást közölt a perről, egy héttel később pedig egy erősen elfogult beszámolót, mely azt hangoztatta, hogy Globkét és „sok más háborús bűnöst, akik ma magas posztokat töltenek be Nyugat-Németországban”, Eichmannal együtt kellene bíróság elé állítani.

A magas rangú német tisztségviselők elleni tanúvallomások elhallgatását célzó német-izraeli titkos megállapodásról a *Romania Libera* ejtett szót április 16-án, a bukaresti rádió pedig április 25-én és május 2-án.

Úgy tűnik, hogy azt, ami az izraeli kormány célja volt Eichmann bíróság elé állításával, csupán Lengyelországban és Magyarországon, illetve valamennyire Csehszlovákiában sikerült elérni. Romániában és Bulgáriában ezek a törekvések szinte teljesen sikertelenek maradtak, a Szovjetunióban pedig csak részben teljesültek. Vajon miért? Mivel magyarázható az Eichmann-per eltérő tálalása a szocialista országokban?

Megállapítható, hogy olyan belső tényezők, mint a zsidó népesség létszáma az adott országban, nem voltak jelentős hatással arra, hogy hogyan tudósított a sajtó (míg Nyugaton feltehetően igen). Lengyelországnak például viszonylag kicsiny a zsidó népessége, mindössze 30 ezer fő, a sajtója mégis nagy terjedelemben foglalkozott a perrel, kiemelve a zsidók mártíromságát. Ezzel szemben Romániában viszonylag sok zsidó él (mintegy 150 ezer), a sajtó mégis alig-alig foglalkozott a perrel, a zsidó áldozatokkal pedig egyáltalán nem. A Szovjetunióban él a világ országai közül a második legnagyobb zsidó népesség, nevezetesen 3 millió, ám az itteni sajtó jóval kevesebbet foglalkozott a perrel, mint a lengyel, a magyar és a csehszlovák, ugyanakkor jelentősen többet, mint a román és a bolgár.

A jelek szerint az sem játszik különösebb szerepet, hogy az egyes országok kormánya hogyan viszonyul a saját zsidó lakosságához. Bulgária például viszonylag magas fokú toleranciát tanúsít kicsiny (6000 fős) zsidó közössége iránt, mivel engedélyezi egy központi zsidó vallási szervezet működését, a jiddis nyelvnek a zsidó kultúra hordozójaként való használatát, valamint a kivándorlást Izraelbe. Az Eichmann-per viszont jószerével agyonhallgatták. Ezzel szemben a Szovjetunióban, ahol pedig a nagy létszámú zsidó kisebbség a fenti jogok egyikével sem rendelkezik (ami mellelleg példátlan az európai szocialista országok körében), az Eichmann-perrel való tudósítások sokkal részletesebbek voltak.

Az elemzés arra utal, hogy külső szempontok határozták meg minden egyes ország viszonyulását az Eichmann-ügyhöz.¹² Az egyik azonnal szembevetendő szempont az, hogy hol mennyire tartanak az NSZK esetleges terjeszkedési szándékától. Lengyelország és Csehszlovákia egyaránt erősen érintett a német revansizmusban: az előbbi tart a bonni vezetők deklarált igényétől az Odera-Neisse határtól keletre eső volt porosz területek visszaszerzésére, Csehszlovákia pedig a második világháború után onnan kitelepített szudétanémetek törekvéseitől. Ezzel magyarázható, hogy az Eichmann-ügyről publikált sajtóanyagokban mindkét országban a náciizmus újrakezdésének jeleit a német militarizmussal és revansizmussal kötik össze.

Magyarországnak is van félnivalója a nyugatnémet revansizmustól, mivel a kelet-európai volt német területek visszacsatolása veszélyeztetné a magyar kommunisták uralmát, akik az ország történelmi ellenségében, a szomszédos Ausztriában látják az esetleges német terjeszkedés előőrseit. Ezzel magyarázható, hogy a magyar sajtó a kommunista tömb országai között egyedülállóan Eichmann és az Ausztriában élő, ott védelmet élvező egykori fasiszta elemek között próbált kapcsolatot találni.

A román és bolgár külpolitikát érthetően kevésbé érdekli a tőlük messze eső NSZK. Az ő külpolitikájuk sokkal inkább Délkelet-Európára irányul, ezért az Eichmann-per sem különösebben foglalkoztatta őket.

A Szovjetuniót viszont nagyon is érzékenyen érinti a nyugatnémet revansizmus. Egyfelől meg akarják védelmezni a második világháborúban megszerzett, korábban német kalinyingrádi területet. Másfelől, ha az NSZK területet szerezne vissza Lengyelországtól vagy Csehszlovákiától, összeomlana a csatlós államoknak a háború után nagy gonddal felépített, a Szovjetunió körüli biztonsági övezetként szolgáló egész rendszere. Ezért a szovjet sajtó sokkal nagyobb terjedelemben foglalkozott az Eichmann-perrel, mint Románia és Bulgária, másfelől kisebbben, mint Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország.

Egy másik tényező is erősen befolyásolta, hogy az egyes szocialista országok miként tálták az Eichmann-per, mégpedig az, hogy általában mennyire ellen-

¹² Kivételt talán a csehszlovák sajtóanyagok egyik aspektusa képez: Eichmann és a Vatikán állítólagos összejátszása elsősorban azért kap náluk hangsúlyt, mert az ország kommunista vezetése harcol a helyi katolikus egyház ellen, és el kívánja szakítani a Vatikántól. [Jegyzet az eredeti szövegben – KA]

ségesek (vagy éppen mennyire rokonszenveznek) Izraellel. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az ügyre fordított nagy figyelem, és különösen a zsidók áldozati szerepének hangsúlyozása könnyen szimpátiát ébreszthet Izrael iránt.

Az Izraellel szemben tanúsított külpolitikai hozzáállás hatása különösen a szovjet csatlósállamok sajtójában érhető tetten (de a szovjet sajtóban nem). Sem Lengyelországról, sem Magyarországról nem állítható, hogy nyíltan ellenséges lenne Izraellel szemben, sőt bizonyos fokig barátságos viszonyban állnak vele. Ezért a sajtójuk behatóan foglalkozott a zsidók mártíromságával, hiszen egyik ország sem tart attól, hogy netán rokonszenvet ébreszt Izraellel szemben. Csehszlovákia ezzel szemben ellenségesen áll hozzá Izraelhez, és ez nyilvánul meg abban is, hogy nemigen foglalkoztak a zsidók mártíromságával, hanem sokkal inkább a jelenlegi nyugatnémet rezsim rasszizmusát, revansizmusát és militarizmusát hangsúlyozták. A csehszlovák sajtó előszeretettel emlegeti az Izrael és az NSZK közötti „titkos megállapodást” is a német fasizmusra vonatkozó adatok elhallgatásáról.

A fenti szempont még a sokkal szegényesebb román, illetve bolgár sajtóvisszhangban is tetten érhető: Románia jóval ellenségesebb Izraellel szemben, mint Bulgária, ezért még inkább hallgat a zsidók áldozati szerepéről, és többet foglalkozik az úgynevezett titkos megállapodással Izrael és Bonn között.

A szocialista országok közül a Szovjetunió a legnyíltabban ellenséges Izraellel szemben. Az utóbbi négy évben a helyi, és részben az országos sajtó is intenzív Izrael-ellenes és anticionista kampányt folytatott. Ez persze részint abból ered, hogy a Kreml magára vette az arab ügy élharcosának a szerepét, amivel a többi szocialista ország aligha próbálkozhatott volna. Intenzíven foglalkozni az Eichmann-perrel, de különösen a zsidók mártíromságával tehát ellentmondana a külpolitikájuk fő irányvonalának. Ezért foglalkozik kevesebbet a szovjet sajtó az Eichmann-perrel, mint a lengyel, a magyar, és a csehszlovák, és ezért emeli ki kevésbé a zsidók áldozati szerepét, mint a lengyel és a magyar.

Ugyanakkor az Izrael-ellenesség mellett a mérleg másik serpenyőjében ott van egy másik tényező, a nyugatnémet revansizmus. És mivel az utóbbi elutasítása nagyobb súllyal esik a latba a Szovjetunió külpolitikájában, ezért mégiscsak szentelnek némi figyelmet az Eichmann-pernek. Sőt olyannyira fontos szerepet kap a nyugatnémet kérdés a moszkvai külpolitikában, hogy a szovjet sajtó feltehetően sokkal több figyelmet fordít majd az ügyre, s a zsidóság áldozati szerepére, ha a per során felmerül bármi, aminek alapján a mai nyugatnémet rezsimet

támadni lehet. Ezt valószínűsítik azok a tudósítások, amelyek a TASZSZ vezető izraeli munkatársának tavaly ősszel, jeruzsálemi tisztségviselők előtt tett kijelentéseiről számoltak be.

A hivatalos szovjet hírügynökség képviselője állítólag azt közölte izraeli tisztségviselőkkel: az Eichmann-per szovjet sajtóvisszhangja attól függ, hogy milyen főcímekkel lehet majd hozni a tudósításokat. „Kis főcím, szákszavú tudósítás; nagy főcím, bőséges tudósítás” – mondta a beszámolók szerint. Azt is hozzátette, hogy ha az izraeli ügyészség hangsúlyozná egyes mai nyugatnémet köztisztviselők bűnrészességét a náci népiirtásban, az „gazdag címanyaggal szolgálna” a szovjet sajtónak.

Ezt a feltevést erősíti közvetve az is, ahogyan a szovjet sajtó – mind országos, mind helyi szinten – márciusban beszámolt négy perről, amelyben szovjet állampolgárságú, helyi fasiszta kollaboránsokat ítélték el. Ezek során nem hallgatták el, sőt ezúttal erősen hangsúlyozták, hogy az áldozatok zsidók voltak. Az egyik ilyen perre az észtfővárosban, Tallinnban került sor, ahol három embert (az egyiket távollétében) fogtak perbe zsidók meggyilkolásáért. A *Lityerturnaja Gazeta* március 3-i száma azt írta róluk: olyanokat lőttek le, „akiknek az volt az egyetlen bűnük, hogy zsidónak születtek”.

Egy másik ilyen perre Lettországból került sor. Itt lett és belorusz kollaboránsok ellen emeltek vádat többek között zsidók meggyilkolásáért. A *Szovjetszkaja Latvija* így ismertette az egyik vádat: „Öregeket, nőket, gyermekeket előbb beterelték a helyi zsinagógába, majd onnan ki az erdőbe, ahol bestiálisan lemészárolták őket.”

A harmadik pert Litvániában folytatták le. A *Trud* március 1-jei száma szerint itt helyi kollaboránsokat vádoltak azzal, hogy 2000 zsidót kínoztak meg és végeztek ki. A negyedik pert a *Szovjetszkaja Rosszija* tudósítása szerint a dél-orosz Sztavropolban folytatták egy náci kollaboráns ellen.

Talán nem a véletlen műve, hogy egyszerre négy hasonló per is indítottak második világháborús kollaboránsok ellen a Szovjetunióban, és éppen pár héttel az Eichmann-per kezdete előtt. Valóban csak most, 16 év elteltével tudott ezekre az ügyekre fényt deríteni az egyébként a hatékonyságáról ismert szovjet titkosszolgálat?

Ennek a furcsaságnak talán az lehet a magyarázata, hogy a márciusi esetek ürügyet szolgáltatnak a szovjet sajtónak a Nyugat elleni támadásra háborús bűnösök rejtegetése miatt. Az észtfperben a távollevő vádlott például jelenleg Ang-

liában él. Így aztán az Egyesült Királyság is megkapta a magáét a szovjet sajtótól, amiért nem hajlandó kiadni egy „háborús bűnöst”. A lett ügy kapcsán is kemény kritikával illették a Nyugatot azért, hogy menedéket adott az ügyben „háborús bűnösként” azonosított két személy, bizonyos Rivlis és Ertsum számára. A litván náci kollaborátorok ügyében pedig az Egyesült Államok került a vádlottak padjára, mivel védelmet nyújt egy bizonyos Paskeviciusnak, aki jelenleg Chicagóban él, és a Szovjetunió szerint zsidók és mások meggyilkolásáért felelős „háborús bűnös”.

Ennek a négy ügynek a tálalása arra utal, hogy a szovjet sajtó hajlandó lesz foglalkozni a zsidók ellen elkövetett náci gyilkosságokkal, amennyiben ez beleilleszthető a Szovjetunió Nyugat-ellenes kampányába. Ez az Eichmann-ügy tárgyalása előtt közvetlenül megrendezett négy per alkalmat adott a szovjeteknek arra, hogy a Nyugatot, de különösen az NSZK-t háborús bűnösök rejtegetésével vádolják.

A moszkvai rádió is több figyelmet fordít az Eichmann-perre, amióta Hans Globke neve felbukkant a vád által beterjesztett egyik periratban. Ha a későbbiekben előfordul még valami hasonló, akkor esetleg a per szovjet tálalása nem is fog nagyon eltérni attól, amiért az izraeli kormány a vádlottak padjára ültette Adolf Eichmann-t.

3. FEJEZET

A hatnapos háború és következményei

Bevezetés

Az 1967-es háborúról megjelent nagyszámú publikáció alapján ma már nemcsak a háborúról önmagáról, hanem a konfliktus világpolitikai kontextusáról is pontos képet alkothatunk. Az elmúlt évtizedekben megjelent dokumentumok egyértelműen bizonyítják, hogy a hatnapos háborút megelőző eseményekben, magában a háborúban, majd az azt követő fejleményekben a szovjet politika központi szerepet játszott.¹ A kommunista archívumok megnyitása óta azonban kevés dokumentum került nyilvánosságra arról, hogyan reagáltak a szovjet szövetségi rendszerhez tartozó európai országok vezetői a háborúra és a háború által kiváltott politikai válságra; milyen információkat osztott meg, hogyan kommunikált velük a szovjet vezetés a válságos hetekben; hogyan gondolkodtak az arab világról és Izraelről a szovjet blokk vezetői, milyen megfontolások és elvárások szerint alakították politikájukat, mennyi lehetőségük volt érdekeik mérlegelésére és érvényesítésére akkor is, ha ezek nem estek egybe a szovjet nagyhatalmi érdekekkel. Ráadásul az eddig napvilágot látott dokumentumok nagy többsége nem a háború és az azt közvetlenül követő napok során keletkezett, hanem már később, azaz egy olyan helyzetben, amelyben könnyebb volt tájékozódni, és nem kellett azonnal reagálni a napi fordulatokra. Ami pedig feltűnő: még ezek között a megjelent dokumentumok között sem találhatók magyar iratok.²

¹ Néhány példa: GOLAN 2005; Ro'i-MOROZOV 2008. Az Egyesült Államok külügyminisztériumának fontos iratait lásd Foreign Relations of the United States, 1964–1968 (<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v18/comp1>; lásd továbbá Lyndon Johnson Administration: State Department Documents from the 1967 War. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/US-Israel/1967war7.html>).

² Egy bolgár és egy lengyel dokumentumot közöl Ro'i-MOROZOV 2008, 294–301, 336–338. Ugyanitt külön tanulmány foglalkozik a bolgár politikával a közel-keleti válság idején, lásd BAEV 2008. A Varsói Szerződés egykori tagállamainak archívumaiból származó dokumentumokat közlő másik fontos kötet (MASTNY-BYRNE 2005) nem tartalmaz közvetlenül az 1967-es háborúra vonatkozó anyagokat. A washingtoni Woodrow Wilson International Center online dokumentumpublikációi csak 1967. június 20. utáni – részben már Ro'i és Morozov által is kiadott – anyagokat tartalmaznak. Lásd Cold War International History Project, e-Dossier No. 8 (<https://www.wilsoncenter.org/publication/the-soviet-union-and-the-six-day-war-revelations-the-polish-archives>); No. 13 (<https://www.wilsoncenter.org/publication/the-soviet-bloc-and-the-aftermath-the-june-1967-war>).

Bár az ebben a kötetben közölt dokumentumok a szovjet közel-keleti politikáról is tartalmazzak eddig kevésbé ismert információkat, a válogatás elsődleges célja, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt irataiba nyújtson betekintést, és így segítse a fenti kérdések megválaszolását.

A háborút közvetlenül megelőző és követő időszak szovjet politikájáról az eddig publikált legátfogóbb dokumentum a szovjet pártfőtitkár, Brezsnyev 1967. június 20-án elhangzott beszámolója az SZKP Központi Bizottságának plénümán (Lásd Ro'i-MOROZOV 2008, 302–335). Ebben a szövegben a főtitkár – amellet, hogy összefoglalja, és szovjet nézőpontból értékeli az eseményeket – részletesen kifejti a követett és követendő közel-keleti politikáról kialakított szovjet álláspontot. A beszédben Brezsnyev azt is megemlíti, hogy a válság idején napi telefonkapcsolatban állt a szövetséges országok pártvezetőivel. Nos, a magyar dokumentumok igazolják, hogy a szovjet pártfőtitkár igazat mondott: a Kádár-titkárság iratai között Brezsnyev és Kádár június 5. és június 12. közötti napi telefonbeszélgetéseiről készült feljegyzések egész sorát őrzik. Brezsnyev mellett Tyitov, a budapesti szovjet nagykövet is naponta informálta a magyar pártvezetést a katonai, diplomáciai és politikai fejleményekről.

„1967. június 5-én reggel hat órától folyamatosan érkeznek a közel-keleti harci cselekményekről szóló hírek a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) legfelső vezetéséhez”. Ez a lakonikus, a párt első titkára, Kádár János által kézzel írott megállapítás áll annak a dokumentumnak a tetején, amely az első irat a hatnapos háborúról és következményeiről Kádár János titkárságának iratai között (1. dokumentum). A szovjet pártfőtitkár, Leonid Brezsnyevvel folytatott aznap délutáni telefonbeszélgetést összefoglaló emlékeztető nagyszámú, a közel-keleti konfliktussal foglalkozó feljegyzés, jelentés és egyéb irat követi a következő hetekben. Az ebben a fejezetben közölt dokumentumok első részét ezekből az iratokból válogattuk össze.³

A Kádár-iratok lényegében megerősítik, amit más forrásokból már eddig is tudtunk: a Szovjetunió – bár befolyásának növelése érdekében nagyban hozzájárult a feszültség fokozásához a Közel-Keleten – nem akart háborút az arab országok és Izrael között; nem volt előzetes tudomása a háború kirobbanásához vezető egyoldalú arab lépésekről, az ENSZ-csapatok kivonásának követeléséről és a Tirani-szoros lezárásáról; figyelmeztette az egyiptomi és a szír vezetést,

³ A Kádár-titkárság teljes iratanyagát lásd MNL OL, MOL M-KS 288/47.

hogy ne keveredjenek háborúba, és erre ígéretet is kapott Nasszer egyiptomi elnöktől. A szovjet vezetés mind a háború előtt, mind pedig azután ellenezte az Izrael megsemmisítését hirdető és követelő radikális arab propagandát; a háború napjaiban nem adott hitelt azoknak a provokatív szándékú, magas egyiptomi katonai körökből származó információknak, melyek szerint az Egyesült Államok közvetlenül is beavatkozott a háborúba; mindvégig „forró drót” kapcsolatot tartott az amerikai elnökkel; sőt eleinte abban bízott, hogy együtt bírhatják fegyverszünetre és a korábbi fegyverszüneti vonalra való visszavonulásra az izraelieket. Brezsnyev beszámol Kádárnak a diplomáciai sikerekről is: de Gaulle francia elnök megnyeréséről a teljes izraeli visszavonulást követelő szovjet fegyverszüneti javaslat támogatására; Nasszer lemondásának visszavonásáról és arról a sikerrel kecsegtető törekvéseiről, hogy a Nasszer által vezetett rendszer fennmaradjon – mégpedig az el nem kötelezett államok szervezetének tagjaként, nem pedig szovjet szövetségesként, ahogy ezt Nasszer a háború után Egyiptomba látogató Podgornijnak, a szovjet Legfelsőbb Tanács elnökének felvetette.⁴ A háború utáni szovjet politika egyébként azt is mutatja, hogy a szovjet vezetés már a háború napjaiban felismerte: bár a háború előtt hibásan kalkulált, és a konfliktus rövid távon súlyos pozíció- és presztízavesztést hozott számára a térségben és általában a nagyhatalmi játszmában, az arab katonai vereségből később politikai hasznot húzhat, és növelheti közel-keleti katonai jelenlétét és befolyását.

A Kádár-iratok elsősorban a Szovjetunió és a tőle függő államok viszonyáról, a Varsói Szövetség tagállamainak álláspontjáról, a köztük lévő különbségekről és feszültségekről nyújtanak új információkat. A válság kitörése után a szovjet vezetés nagyon fontosnak tartotta, hogy magas szinten, rendszeresen, a politikai kudarcokat is beismerő, a különféle döntések kockázatait sem ködösítő információkkal lássa el a szövetséges országok politikai vezetését, és kikérje véleményüket egy sor nyitott kérdésben. A válság tetőpontján, június 9-én a kommunista pártok és kormányok első emberei rögtönzött, egy nap alatt összehívott csúcstalálkozót tartottak Moszkvában. A harcok és az azokat követő diplomáciai csatározások első hullámának elültével pedig, július 11–12-én

⁴ A június 21. és 24. közötti Podgornij-látogatásról szóló beszámoló magyar nyelvű változata megtalálható a Kádár-iratok között. Egy szinte teljesen azonos szövegű dokumentum, amelyet a szovjet külügyminisztérium küldött ki a szövetséges országokban állomásozó nagyköveteknek az ottani pártvezetők tájékoztatása céljából már megjelent angolul. Lásd Ro'i-MOROZOV 2008, 340–347, a fentiekre lásd 343–344.

újra találkoztak Budapesten. Egyes elemzések szerint a szovjet vezetés ezzel azt akarta elérni, hogy az európai szocialista országok vállaljanak nagyobb terheket a szövetségesnek tekintett arab országok újrafelfegyverzésében és gazdasági támogatásában (lásd Ro'i-ADAMSKY 2008, 271). Ez lehetséges, bár a gesztus azt is jelezheti: Moszkvában tartottak attól, hogy a szovjet nagyhatalmi pozíciók nyilvánvaló gyengülése miatt a korabeli reformhullám sodrában felerősödnek azok az erők és hangok a „testvérpártok” vezetésén belül, amelyek több önállóságot, nagyobb döntési autonómiát tartanak kívánatosnak a külpolitikában – és esetleg máshol is.

Az itt közölt dokumentumok közül a június 9-i sebtében összehívott moszkvai értekezlet összefoglalója árulja el a legtöbbet arról, hogyan reagált a Varsói Szerződés országainak vezetése a kialakult helyzetre és a szovjet politikára (8. dokumentum). Amint a szövegből kiderül, Gomulka, Novotny és Zsivkov, a lengyel, a csehszlovák és a bolgár pártvezér azonnal a szovjet álláspont mögé állt, és támogatta Brezsnyev javaslatát, hogy az értekezlet résztvevői az „izraeli agressziót” elítélő és az arab országokat fenntartás nélkül támogató nyilatkozatot adjanak ki. A kórustól eltérő hangot ütött meg Walter Ulbricht, a Német Szocialista Egységpárt főtitkára, aki egyébként az összejövetel kezdeményezője volt. Ulbricht támogatta ugyan a közös nyilatkozat kiadását, de felszólalásában arra célozgatott, hogy a diplomáciai erőfeszítéseken kívül más – nyilvánvalóan katonai – lépések is szükségesek lettek volna az „agresszió megakadályozására”, valamint azt is felhozta – valószínűleg a szovjet vezetésnek címezve –, hogy a szocialista országok közötti együttműködés hiányosságai is hozzájárultak a válság kialakulásához. Brezsnyev viszontválaszában visszautasította a kritikát. Ulbricht fellépése pedig valószínűleg hozzájárulhatott ahhoz, hogy a keletnémet pártfőtitkár fokozatosan kegyvesztetté vált, majd 1971-ben meg is kellett válnia hivatalától.

A Moszkvában elhangzott felszólalások közül Ceaușescu román pártfőtitkár hozzászólása váltotta ki a legnagyobb vitát. Ceaușescu elutasította, hogy egyedül Izraelt tekintsék felelősnek a háború kirobbanásáért, bár elvben egyetértett azzal, hogy a háború után kialakult helyzeten békés eszközökkel változtatni kell, mégpedig az arab országok javára. Románia azonban mégsem támogathatja fenntartások nélkül őket – mondta –, mert az arab országok Izrael megsemmisítésére törtek, és ezzel szembefordították magukkal a világ közvéleményét, beleértve a nyugati kommunista pártokat és „a haladó mozgalom számos osztagát”. Ceaușescu a közös nyilatkozat kiadását is ellenezte.

A magyar pártvezető, Kádár János egyensúlyozni próbált az álláspontok között. A tárgyalásról szóló feljegyzésre, Ceaușescu hozzászólása mellé a következőket írta kézzel:

Jelenleg nem a nyilatkozat kiadása a lényeg. Elegendő csupán egy kommunikét kiadni arról, hogy a pártok és országok képviselői összejöttek, s megtárgyalták a közel-keleti helyzetet.

Nehéz eldönteni, hogy Kádár csak a román főtitkár szavait akarta-e pontosabban feljegyezni, mint azt az összefoglaló tette, vagy a saját álláspontját fogalmazta meg. Mindenesetre felszólalásában egy kompromisszumos megoldást terjesztett elő: nem közös nyilatkozat, hanem közlemény kiadását javasolta, ami általánosságban annyit mondott volna ki, hogy a találkozó célja az álláspontok egyeztetése volt, a résztvevők a lényegét illetően egyetértettek, és közösen kívánnak a jövőben fellépni. Ezt a javaslatot – mint ismeretes – végül nem sikerült keresztülvinnie.

A találkozó mai szemmel legfontosabb hozzászólása a jugoszláv államelnök, Josip Broz Tito felszólalása volt. Mivel a jugoszláv kommunista vezetés általában távol maradt a Szovjetunió dominálta Varsói Szövetség tanácskozásaitól, Tito részvétele az ülésen önmagában is a változás fontos jele volt – ezt az ülést előkészítő konzultációkról szóló feljegyzések is megelégedéssel regisztrálják (7. dokumentum). A felszólalásból kiderül, hogy Tito, aki Nasszerrel mint az el nem kötelezett államok mozgalmának másik legfontosabb vezetőjével különleges kapcsolatokat tartott fenn, tudott mindarról, amiről a szovjet vezetés – a saját állításai szerint – nem értesült, például az Akabai-öböl lezárásának szándékáról – és támogatta is azt. Beszédének kétségekívül a legfontosabb része az az általános stratégiai következtetés, amit a jugoszláv elnök a hatnapos háború tapasztalataiból levont. Tito gyakorlatilag azt javasolta, hogy a kommunista országok vizsgálják felül a helyi háborúkkal kapcsolatban eddig követett stratégiájukat. Szerinte az atomfegyverek elterjedésével jelentősen csökkent a veszélye annak, hogy helyi konfliktusok világháborúvá terebélyesedjenek, és ha a szocialista országok továbbra is félnek emiatt helyi háborúk vállalásától, akkor téves helyzetértékelésükkel kedvező lehetőségeket teremtenek az „imperialisták” számára, akik épp helyi háborúk sorozatos kirobbantásával terjesztik ki befolyási övezetüket.⁵

⁵ Tito szerint az 1967. áprilisi katonai puccs utáni Görögország és Olaszország éppen Jugoszlávia ellen készülődik egy ilyen helyi háborúra.

Tito ezzel a gondolatmenettel valószínűleg egy olyan kérdést érintett, amely minden jel szerint a szovjet vezetést is megosztotta. A hatnapos háborúval kapcsolatos iratokból kiderül, hogy Brezsnyev és kollégái úgy vélték: a kínaiak (és a kubaiak) biztatták fel az egyiptomi és a szíriai vezetést arra, hogy háborúig fokozzák a közel-keleti konfliktust, sőt, a kínai befolyás a magyarázata annak, hogy az arab vezetők a Szovjetunióval nem egyeztetett provokatív lépéseket tettek. A kínai álláspont legfőbb szószólójának – egyes egyiptomi és szíriai katonai vezetők mellett – Bumedién algériai elnököt tartották, akit csak némi habozás után voltak hajlandók fogadni Moszkvában a háború után (lásd 9. és 15. dokumentum), és aki még ezen a találkozón is arról akarta meggyőzni a szovjet vezetést, hogy – a guevarista stratégia szellemében, egy második Vietnámot teremtvé⁶ – folytatni kell a háborút. A hatnapos háborúig a szovjet vezetés a kínai stratégiát olyan provokációnak tekintette, amelynek célja a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti háború kirobbantása lett volna, hogy abból – nevető harmadikként – Kína kerüljön majd ki győztesen. Most azonban Tito – aki sosem mutatott szimpátiát a maoizmus, a kínai kommunista párt és politika iránt – olyan érvekkel javasolta lényegében ugyanazt, amit a kínaiak, amelyek a szovjet vezetésen belül is felmerülhettek: vállalni kell a helyi háborúkat, mivel ezek egy világháború veszélyének előidézése nélkül is megnyerhetők. Tito álláspontja felerősíthette a hozzá hasonló nézeteket képviselők hangját a szovjet vezetésben – legalábbis ez az egyik lehetséges következtetés, ami Brezsnyev június 20-i, a Központi Bizottság plénümán elhangzott beszédének hangsúlyváltásából levonható. Brezsnyev a következőket mondta:

Jogosan gondoltuk és gondoljuk még mindig, hogy a főszereplők ebben a kérdésben az Egyesült Államok és természetesen az NSZK. Amikor a háború vagy a béke kérdéséről beszélünk, tudatában vagyunk ennek, és következőképpen annak is, hogy fennáll egy „nagy” világháború lehetősége. De az élet megmutatta, hogy kialakulhatnak kisebb, úgynevezett helyi háborúk is. [...] Következőképpen katonai stratégiai és taktikai tervek van szükségünk a helyi jellegű háborúkkal kapcsolatban. Politikusainknak, diplomatáinknak és katonai szakértőinknek minden szempontból meg kell vizsgálniuk, hogy hol alakulhat-

⁶ Lásd erről Brezsnyev beszédét 1967. június 20-án (Ro'i-MOROZOV 2008, 332); és Todor Zsivkov beszámolóját a Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottságának plénümán 1967. június 14-én (uo. 295). Feltűnő módon Brezsnyev beszédének a kínai politikára vonatkozó részei hiányoznak a közölt szövegből.

nak ki ilyen háborúk, és fel kell készülniük az eseményekre. (Közbekialítások: Helyes!) [...] Egyszóval katonai doktrínáinknak, terveinknek és számításainknak csakúgy, mint konkrét akcióinknak a katonai stratégia terén figyelembe kell venniük ezeket az új tényezőket, és időben látniuk kell az események későbbi alakulását, de nemcsak közvetlenül a Szovjetunió védelmével, hanem a baráti államok támogatásával kapcsolatos kérdésekben is. (Ro'i-MOROZOV 2008, 333.)

Nagyon valószínű tehát, hogy Titónak komoly szerepe volt abban a stratégiai szemléletváltásban, amelynek következményeképpen a hetvenes évek közepétől a Szovjetunió olyan, számára is katasztrofális következményekkel járó konfliktusokba bonyolódott, mint az afrikai, illetve az afganisztáni polgárháborúk.⁷ A moszkvai találkozó összefoglalójából és a többi dokumentumból sem derül ki egyértelműen, hogy a résztvevő országok közösen döntöttek volna az Izraellel való diplomáciai kapcsolatok megszakításáról. Brezsnyev kifejezetten leszögezte a KB plénümán mondott beszédében:

Nem kértük a többi szocialista országot arra, hogy szakítsa meg a diplomáciai kapcsolatait Izraellel. De a helyzettel kapcsolatos közös vélemény... és az egyetértés légköre... a diplomáciai kapcsolatok megszakításához vezetett. (Ro'i-MOROZOV 2008, 321.)

A Szovjetunió már a találkozó másnapján, június 10-én bejelentette a kapcsolatok megszakítását, Csehszlovákia néhány órával később, Bulgária a következő napon, végül Magyarország és Lengyelország június 12-én, hétfőn. Erről Kádár János még aznap beszámolt Brezsnyevnek, aki – Kádár beszámolója szerint – a következőket válaszolta: „...ez megfelel a Moszkvában kidolgozott közös irányvonalnak. Örül, hogy nálunk minden rendben van és megtehetjük ezt a lépést.” (9. dokumentum.) Mindebből úgy látszik, hogy a szovjet vezetés, bár elvárta a diplomáciai kapcsolatok megszakítását, nyitva hagyott egy kiskaput: komoly

⁷ A Tito által felvetett és Brezsnyev által is felkarolt stratégiai elképzeléseket a helyi háborúkról erőteljesen kritizálta egy 1968 márciusában keletkezett belső feljegyzésben Otakar Rytíř, a csehszlovák hadsereg vezérkari főnöke, aki mellett érvelt, hogy a nyugati szövetséggel szembeni katonai doktrínának továbbra is a nukleáris elrettentés stratégiájára kell épülnie, mert ha ennek helyére a helyi háborúk megvívására irányuló stratégia kerülne, akkor ezekben a háborúkban szükségszerűen a képzetebb munkaerővel, fejlettebb technológiával és erősebb gazdasági háttérrel rendelkező nyugati országok fognak győzni (lásd MASTNY-BYRNE 2005, 257–260).

belső politikai nehézségekre – párton belüli konfliktusokra, esetleges társadalmi feszültségekre – vagy a román példára való hivatkozással talán el lehetett volna kerülni vagy el lehetett volna húzni a döntést. Erre Kádár nem vállalkozott.

A Kádár-iratok és a többi magyar dokumentum alapján rekonstruálható, hogy mire törekedett a magyar politika a hatnapos háború idején és közvetlen azután. Kádár már a háború kitörését követő napon, a Politikai Bizottság ülésén megadta az alaphangot, amikor azt mondta, hogy a közel-keleti konfliktust elsősorban és mindenekelőtt külpolitikai kérdésként kell kezelni. Ettől az alaptételtől csak az egy héttel későbbi, június 13-i politikai bizottsági ülésen tartott beszédében tért el (10. dokumentum). Ekkor, a moszkvai találkozóról való beszámoló után komoly intézkedéseket helyezett kilátásba azokkal szemben, akik nem követik a hivatalos pártvonalat. A beszéd szövege – anélkül is, hogy Kádár a zsidó szót kiejtette volna – nyilvánvalóvá teszi, hogy a zsidókat egy leplezetten összetartó és befolyásos csoportnak látta a párton belül.

A párttagság bizonyos kisebb része – ne értsen félre senki – de bizonyos területen létező és nagy hatással bíró része nem kommunista módon viselkedett. S én ebből semmiféle faji dolgot nem akarok kihozni, és megértem, hogy nem mindenki előtt elég világos, ki az agresszor, a támadó, bizonyos aggodalmat meg lehet érteni, de ez nem jár együtt azzal az engedéllyel, hogy vitassák a párt és a kormány álláspontját ilyen döntő kérdésben, hogy ki mellett vagyunk, és ki ellen harcolunk.

Kádár félreérthetetlenül levonja a következtetéseket is:

Ezt én nem hagynám szó nélkül. Ez a mi rendszerünk életkérdése, hogy a párt intakt legyen és szilárd. És ha kevesebb lesz a párttag, az kisebb veszély, mint ha ingadoznak. Ezt nem szabad tűrni és megengedni. [...] Ha nagyon elszaporodnak ezek a tendenciák, rendszarbályokat kell foganatosítani. Mert hogy mi jó állásokban hizlaljunk embereket, akik kritikus helyzetekben így lépnek fel, az nem engedhető meg!

Kádár nyilvánvalóan jól tudta, hogy a társadalom és az értelmiség legkülönbözőbb csoportjai, sok párttag, sőt pártfunkcionárius nem az arab országokkal szimpatizál, hanem Izrael pártján áll. A zsidó hitközségben uralkodó hangulatról képet adnak az itt közölt dokumentumok (16–18. dokumentum), amelyek arról számolnak be, hogy ezekben a körökben – párttagságtól függetlenül – tel-

jes elutasítás fogadta a szovjet politikát és a hivatalos álláspontot (a hitközségi vezetők pedig az antiszemitizmus felkorbácsolásának politikai veszélyeire célozgatva próbálták a politikai vezetőknél elérni, hogy ne erősödjön az Izrael-ellenes kampány hangja). Ebben a helyzetben nem véletlen tehát, hogy Kádár elég kemény szavakat használt. Valószínűleg ennek a megszólalásnak a következményei voltak a következő időszakban a háttérben végrehajtott tisztogatások, amelyek jó néhány zsidó származású tisztségviselőt érintettek elsősorban a külügyi, katonai és belügyi apparátusban. A háború utáni időszakban – mint az 5. fejezetben közölt dokumentumokból (5. fejezet, 1–4. dokumentum) is kiolvasható – az állami és az állambiztonsági szervek is fokozták a zsidó intézményekre gyakorolt nyomást.⁸

A továbbiakban Kádár és a magyar pártvezetés mindenekelőtt két célt követett. Az első az volt, hogy megfeleljenek a szovjet elvárásoknak, de amikor arra lehetőséget láttak, megpróbálták rugalmasan értelmezni, vagy legalábbis nem elsőként teljesíteni azokat. Másrészt el akarták kerülni, hogy a konfliktus hatással legyen a magyar belpolitikára. Mint a különféle szövegekből kitűnik, Kádár gondolkodásába mélyen beívódtak a közkeletű sztereotípiák: miközben azt képzelte, hogy az izraeli hadseregben csupa diplomás harcol, mélyen lenézte az arabokat, civilizációs és kulturális elmaradottságukkal magyarázta siralmas katonai teljesítményüket. (Amúgy más – pl. a bolgár – kommunista vezetők is hangoztattak ilyesfajta magyarázatokat arra, hogy a korszerű szovjet fegyverekkel felszerelt arab hadseregek miért is szenvedtek ennyire megalázó katonai vereséget.) Kádár nem bízott az arab vezetőkben, még azokban sem, akik szovjetbarát és Nyugat-ellenes politikát folytattak. Egyrészt – mint az a Fouad egyiptomi nagykövettel való beszélgetésről készített feljegyzésből kiderül – úgy gondolta, hogy az arab országokban valójában a katonák tartják kezükben a hatalmat, ezért nem lehet megbízni abban, amit a politikai vezetők állítanak vagy ígérnek, a katonai vezetés viszont kiszámíthatatlan, mint a tapasztalatok is mutatták. Komolyan tartott attól is, hogy a radikális arab vezetők, mint Bumedien, a szírek vagy az egyiptomi katonai vezetés radikális csoportja további háborús konfliktusokat provokálnak, amelyekből a Szovjetunió és szövetségesei sem tudnak kimaradni. Mivel a budapesti

⁸ A háborút és az Izraellel való diplomáciai kapcsolatokat megszakítását követően Csehszlovákiában és Lengyelországban is hasonló lépéseket tettek a biztonsági szervek (lásd LABENDZ 2014b, 420–423).

találkozón Brezsnyev is célozgatott erre a kockázatra,⁹ a találkozó utáni politikai bizottsági ülésen Kádár egyenesen arra szólította fel a párton belüli tájékoztatás felelőseit, hogy informálják a párttagságot erről a veszélyről. Ugyanezen az ülésen esett szó arról is, hogy milyen formában kellene teljesíteni az arab országok segélykérését. A dokumentumból egyértelműen kiderül, hogy az arab országok valamennyi szocialista országnak ugyanazt a segélykérő listát juttatták el. Fock Jenő miniszterelnök és Kádár János felszólalásából kiolvasható: a magyar politikai vezetés azon volt, hogy minél kevesebb kötelezettséget vállaljon, és hogy a vállalt kötelezettségek a lehető legkevésbé terheljék meg az ország gazdaságát. Egyrészt törekedtek arra, hogy a tényleges segély nagysága minél alacsonyabb legyen, és lehetőleg olyan tételekből álljon, amikből bőven van raktáron. Másrészt igyekeztek elérni, hogy az egyiptomi és szír kérésre küldendő javak valamilyen piaci tranzakció keretében kerüljenek szállításra.

A 3. fejezet utolsó dokumentumai (19–21. dokumentum) a magyar és izraeli diplomáciai kapcsolatok helyreállításához vezető folyamatot mutatják be. A diplomáciai viszony megszakítását követő huszonhat évben gyakorlatilag alig létezett kapcsolat a két ország között. A magyar érdekeket Izraelben a svéd nagykövetség, Izrael Magyarországon a svájci nagykövetség képviselte. Minimálisra csökkent a két ország közötti kereskedelem is: a hatvanas évek első felében lebonyolított, 100 millió dollárt is felülmúló forgalomhoz képest a nyolcvanas évek elején a kereskedelem összvolumene 10 millió dollár körül mozgott (20. dokumentum, 1. függelék).

A nyolcvanas évek elején a magyar gazdaság egyre súlyosabb válságba került. 1980-ban az ország nyugati adósságállománya több mint tízszerese volt az 1970-es adósságnak. A külkereskedelemből származó bevételek még arra sem voltak elegendők, hogy a külföldi hitelek kamatterheit fedezzék. 1982-ben csak a Nemzetközi Valutalapoz és a Világbankhoz való csatlakozás mentette meg az országot a csődtől. Ebben a helyzetben a politikai vezetés minden eszközt igyekezett megragadni a devizabevételek növelése érdekében. 1983. december 20-án a Politikai Bizottság határozatot hozott a magyar–izraeli kapcsolatok új-

⁹ Lásd Brezsnyev beszédét a találkozó Polish Record of Meeting of Soviet-bloc leaders (and Tito) in Moscow, November 09, 1967, History and Public Policy Program Digital Archive, KC PZPR, XI A/13, AAN, Warsaw (<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113629>).

raélesztéséről abban a reményben, hogy ez is segíthet az adósságválságból való kilábalásban (19. dokumentum). A határozat szövege egyértelműen tartalmazza az indítékokat:

Újabb izraeli üzletemberek kezdeményezték gazdasági kapcsolataink kölcsönösen előnyös bővítését, a harmadik piaci együttműködést. Magyar gazdasági szervek számításai szerint más, elsősorban arab viszonylatú gazdasági-kereskedelmi érdekeink veszélyeztetése nélkül a forgalom megkétszerezhető. [...] Az izraeli bankok képviselői lehetőséget látnak a magyar import finanszírozását elősegítő kereskedelmi hitelek nyújtására... Érzékeltették, hogy az izraeli bankok készek ügyfeleik körében eljárni a Magyarországgal történő pénzügyi együttműködés fejlesztése érdekében.

A magyar pártvezetők úgy gondolták, hogy ha igyekeznek a kapcsolatok javítását kizárólag a gazdaság területére korlátozni, az adott helyzetben – az izraeli–egyiptomi békekötés után és a Brezsnyev halálát követő szovjetunióbeli belpolitikai harcok időszakában – nagyobb politikai kockázatok nélkül is rászánhatják magukat erre a lépésre. De azért óvatosak is voltak: a politikai bizottsági határozat utolsó pontja figyelmeztet, hogy „sajtó- és propagandaszerveink ne változtassanak Izraellel kapcsolatos hangvételükön, és kerüljék a magyar–izraeli kapcsolatokról a tudósításokat”.

A kapcsolatok javulásától azt is várták (ami jelzi, hogy mennyire eleven volt körükben a „nemzetközi zsidó gazdasági hatalom” sztereotípiája), hogy ez kedvező következményekkel jár majd a nyugati gazdasági kapcsolatokra nézve is: „Törekedjünk arra, hogy az izraeli partnerek támogassák a hazánkkal való pénzügyi együttműködés előmozdítását az Egyesült Államokban és a nyugat-európai országokban.”

Az elkövetkező években valóban látványos fejlődésnek indult a két ország közötti kereskedelem – bár messze nem érte el az 1967 előtti szintet –, és jelentősen megnövekedett az Izraelből Magyarországra érkező látogatók száma. A magyar hatóságoknak azonban nem sikerült, hogy a kapcsolatokat csupán a gazdaságra korlátozzák. Sőt, úgy látszik, hogy 1985-ben, azaz Gorbacsov hatalomra jutása után valódi áttörés ment végbe sok más téren is. Ezt jelzi, hogy az Izraellel való kapcsolatépítést továbbra is érezhetően ellenző külügyminisztériumi osztály – az arab országokkal való viszony romlását és az ezzel esetlegesen járó gazdasági károkat hangsúlyozva – külön dokumentumot állított össze arról, hogy kik és hány

esetben nem kérték az ő hozzájárulásukat különféle izraeli kulturális és sporteseményeken való részvételhez. Ilyesmi a korábbi évtizedekben nyilvánvalóan nem fordulhatott elő (20. dokumentum, 3. függelék).

1987 tavaszán a magyar diplomácia titkos tárgyalásokba kezdett az izraeli kormánnyal a kapcsolatok további bővítéséről. A magyar tárgyalók a diplomáciai viszony helyreállítását sem zárták ki, bár ezt csak egy későbbi időpontban tartották megvalósíthatónak. 1987. szeptember 14-én Bernben a küldöttségvezetők jegyzéket váltottak, amelyben rögzítették, hogy érdekképviseleti irodákat nyitnak egymás országaiban a két ország közötti gazdasági, kereskedelmi, kulturális és humanitárius kapcsolatok javítása érdekében. Eközben a magyar politikusok folyamatosan figyelték a Szovjetunió és a „baráti országok” reakcióit. A tárgyalásokat vezető magyar diplomata, a későbbi első izraeli magyar nagykövet, Görög János visszaemlékezései szerint a magyar politikai vezetés az 1987-es tárgyalások előtt kikérte a szovjet vezetők álláspontját, akik „megengedték, hogy tárgyaljunk, de kikötötték, hogy a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról, konzuli kapcsolatokról, nagykövetségről szó sem lehet. Nem akarták, hogy mi ezzel precedenst teremtsünk.”¹⁰ Ezután – Görög visszaemlékezései szerint – a magyarok nem kértek többé szovjet állásfoglalást, csak figyelték, reagál-e a Szovjetunió a magyar lépésekre, és arra is ügyeltek, hogy ne járjanak sokkal előbbre az Izraellel való kapcsolatok alakításában, mint például Lengyelország.

A diplomáciai kapcsolatok újrafelvételét – vagy legalábbis az odavezető lépéseket – támogatók jellemző módon elsősorban pragmatikus, gazdasági érveket hangoztattak a párton és a kormányon belüli ellenfeleikkel szemben. Ezek között ismételten megjelenik a sztereotípiá a „nemzetközi zsidó tőke” befolyásáról – amit egyébként az izraeli tárgyalópartnerek utalásai csak megerősítettek (21. dokumentum). „Felmerültek üzleti lehetőségek a nemzetközi zsidó tőke bevonásával, köztük egy 300 M USD értékű beruházási program megvalósítása, amellyel Simon Peresz kezdeményezésére 20 amerikai üzletember foglalkozik.”

A párton és kormányon belüli ellentábor legtöbbször az arab országok várható reakcióival kapcsolatos aggodalmakat hangoztatta. Ezeket a nyitás hívei az arab országok közötti egység megbomlására hivatkozva hátrították el, és újra csak a tervezett lépés szigorúan pragmatikus jellegét és gyakorlati szempontok érvényesítésének fontosságát hangsúlyozták. A külügyminisztérium azonban to-

¹⁰ Titkos kiegészítés a padlásszobában.

vábbra sem engedett álláspontjából, és a Központi Bizottsághoz fordult. A Központi Bizottság számára írott értékelésükben újra kifejezésre juttatták kételyeiket (21. dokumentum).

Ezért, amikor a Központi Bizottság dönt a javaslat ügyében, szükséges lenne kinyilvánítani azon akaratát, hogy illetékes gazdasági-pénzügyi szerveink konkrétan és részletesen dolgozzák ki azokat a feltételeket, amelyek teljesítése indokolhatja az Izrael számára rendkívüli jelentőségű magyar döntés meghozatalát, a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását.

Bár az Izraellel való kereskedelem és az izraeli segítséggel remélt tőkeimport valóban nem nőtt olyan mértékben, mint várták, az arab országok reakciói sem voltak olyan drámaiak, mint azt az ezekért a kapcsolatokért felelős funkcionáriusok a falra festették. Görög János visszaemlékezései szerint 1989-re az izraeli–magyar kereskedelmi forgalom visszaállt a hatvanas évek első felében mért szintre, míg az arab országokkal való kereskedelem sem hanyatlott:

A legérdekesebb az arabok reakciója volt. A pesszimisták azt mondták, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvétele miatt 50 százalékkal vissza fog esni a forgalom az arab országokkal.

Ezzel szemben, mivel az arabok azt gondolták, hogy a zsidók valamivel lefizettek vagy lekenyereztek bennünket, és úgy kell minket visszahódítani, hogy még egy tehervonatot és még 250 buszt rendelnek, (ezért) a nyitás utáni évben 15 százalékkal növekedett az összes arab kereskedelmi forgalom.¹¹

Végül 1989. szeptember 14-én, a kommunista rendszer bukása előtt alig néhány hónappal, Magyarország és Izrael aláírta a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről szóló egyezményt.

¹¹ Titkos kiegészítés a padlásszobában.

DOKUMENTUMOK

1. KÁDÁR JÁNOS ÉS LEONYID BREZSNYEV TELEFONBESZÉLGETÉSE

1967. június 5.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)

Központi Szervei, Kádár János Titkársága, M-KS 288/47/1967/193.o.

Készült 1 pld.-ban

Feljegyzés

Kádár és Brezsnyev elvtársak telefonbeszélgetéséről

1967. június 5-én 15 órakor Brezsnyev elvtárs telefonon hívta Kádár elvtársat, hogy tájékoztassa a közel-keleti helyzetről.

Egyelőre az SZKP sem tudja pontosan, hogyan történt a konfliktus kirobbantása, a legfontosabb most: megtenni mindent a harci cselekmények azonnali beszüntetése ügyében. Ezért a szovjet elvtársak Nasszerhez fordultak, információt kérve, és annak a közlését, mit tehetnek a béke helyreállítása érdekében. Válasz még nincs.

Koszigin elvtárs a közvetlen vonalon érintkezésbe lépett Johnson elnökkel, aki már válaszolt, hogy felhívással fordult a térség érintett kormányaihoz, igyekszik felhasználni minden befolyását a rendezés érdekében.

Nasszer még reggel közölte a szovjet nagykövettel: kérnek harci repülőgépeket, hogy pótolni tudják a veszteségeket. Közlése szerint Izrael közelében angol és amerikai anyahajók állomásoznak, s azokról is szálltak fel gépek, de Brezsnyev elvtárs véleménye szerint ez „a helyzet eldramatizálása”.

[...]

Brezsnyev elvtárs megígérte, hogy mihamar lesz még valami közölnivalója, azonnal jelentkezik, vagy személyesen, vagy ha már késő lesz, a nagykövete útján.

2. A SZOVJET NAGYKÖVET LÁTOGATÁSA KÁDÁR JÁNOSNÁL

1967. június 6.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)

Központi Szervei, Kádár János Titkársága, M-KS 288/47/1967/195.o.

Fordítás oroszról

Készült 3 pld.-ban

1967. június 6-án F. J. Tyitov elvtárs, a Szovjetunió nagykövete látogatást tett Kádár János elvtársnál és az SZKP KB megbízásából a következőkről tájékoztatta:

A szovjet kormány Izrael és az Egyesült Arab Köztársaság között megkezdődött hadi cselekményekkel kapcsolatban a következő intézkedéseket tette:

1) A Szovjetunió ENSZ-beli képviselője utasítást kapott arra, hogy az EAK és Szíria képviselőivel egyeztesse tevékenységét, és azonnal vesse fel a Biztonsági Tanács sürgős összehívásának kérdését, törekedve a hadi cselekmények beszüntetésére.

2) A kairói szovjet nagykövetnek utasítást küldtek: azonnal tegyen látogatást Nasszer elnőknél vagy Amernél, kérjen tájékoztatást az ügyek állásáról azokkal a közlésekkel kapcsolatban, amelyek nyilvánosságra kerültek az EAK és Izrael fegyveres erői közötti összecsapásokról. Meg kell mondani Nasszernek, hogy mi abból indulunk ki, hogy az EAK a saját részéről minden lehetőt megtesz, hogy ne szolgáltatson okot az agresszornak egy nagy fegyveres konfliktus kirobbantására.

Hasonló utasításokat kapott a damaszkuszi szovjet nagykövet is.

3) A szovjet kormány felhívást intézett Johnson amerikai elnökhöz. A felhívás hangsúlyozza, hogy az összes nagyhatalmak kötelessége arra törekedni, hogy Izrael és az EAK közötti katonai konfliktus azonnal véget érjen. A szovjet kormány felhívja az USA-t, gyakoroljon megfelelő befolyást Izrael kormányára, annál is inkább, mert erre az amerikai félnek megvan minden lehetősége.

Megfelelő felhívást intéztünk Nagy-Britannia miniszterelnökéhez is.

4) A szovjet kormány felhívással fordult De Gaulle francia elnökhöz. Kifejezte azt a reményét, hogy Franciaország és személyesen az elnök pozitívan fognak hozzájárulni ahhoz, hogy a katonai konfliktus azonnal véget érjen, hogy a közel-keleti események nem kívánatos fejlődését meg lehessen állítani.

3. KÁDÁR JÁNOS ÉS LEONYID BREZSNYEV TELEFONBESZÉLGETÉSE

1967. június 6.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)
Központi Szervei, Kádár János Titkársága, M-KS 288/47/1967/196-197.o.

Emlékeztető

Kádár János elvtárs részére

1967. június 6-án 16 órakor Brezsnyev elvtárs felhívta telefonon Kádár elvtársat, és a következőket közölte:

Ma a szovjet vezető elvtársak meghallgatták a felderítő szolgálat és a hadsereg vezetőit, akik megállapították, hogy a fegyveres konfliktus váratlanul érte arab barátainkat, s mivel az ő hadseregükben alacsony a fegyelem, nagy veszteségeket szenvednek harc nélkül. A repülőterek és repülőgépek nagy része harc nélkül pusztult el. Most még nehéz teljes értékelést adni, de máris világos, hogy ez a váratlanság nem az arab országok javát szolgálta. Nagy veszteségek vannak a szárazföldi erőikben is, valamint területben.

A tegnapi szovjet levélre Nasszer azt válaszolta, hogy most nem tud semmit sem tanácsolni, mit tehetne a szovjet kormány a konfliktus beszüntetése érdekében. Az ő egyetlen kérése: azonnal küldjenek minél több repülőgépet. Felmerült annak a gondolata, hogy ezek a gépek Jugoszlávián és a Földközi-tengeren keresztül repüljenek (mert Nasszer azt kérte, hogy levegőn jöjjenek), de ez veszélyes. A szovjet elvtársak úgy gondolják, hogy Algéria adjon most gépeket, s a Szovjetunió majd megadja azokat, elküldi hajókkal vagy polgári repülőgépeken, szétszedett állapotban. Mindenesetre a szovjet elvtársak keresik a lehetőséget, hogyan segítsenek addig, amíg folyik a csata a Biztonsági Tanácsban.

Azt ENSZ-ben, mint ismeretes, két állásfoglalás, két határozattervezet ütközik egymással. Hivatkozva Johnson tegnapi üzenetére, a szovjet kormány ma újból fordult az amerikai elnökhöz: mivel tegnap azt mondta, hogy mindent megtesz a konfliktus rendezése érdekében, a szovjet kormány reméli, hogy elfogadják a szovjet határozattervezetet.

Az ENSZ-ben dolgozó szovjet elvtársak jelezték, hogy az amerikaiak hajlandók valami módosításokat eszközölni a tervezetükben, de még nem tudni, mi lesz az.

Tegnap Brezsnyev elvtárs újból beszélt Ceaușescu elvtárrsal, közölte vele, hogy beszélt a többi testvérpárt első titkárával, mind egyetért a kínaiakhoz intézendő kollektív levél gondolatával. Ceaușescu elvtárs azt válaszolta, hogy ők megbeszélték az ügyet, és arra a következtetésre jutottak, hogy a kollektív levél elküldése nem helyes, inkább minden párt külön írjon a KKP-nak [Kínai Kommunista Párt], majd ők is esetleg írnak. Brezsnyev elvtárs azt mondta, hogy mivel itt különbözőek az álláspontok, bár céljaink ugyanazok, akik egyetértenek, meg fogják írni a levelet.

Ezzel az ügy „román” része lezárult, Brezsnyev elvtárs a maga részéről ma már aláírta a levelet.

[...]

4. A SZOVJET NAGYKÖVET TALÁLKOZÓJA KOMÓCSIN ZOLTÁNNAL

1967. június 7.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)
Központi Szervei, Kádár János Titkársága, M-KS 288/47/1967/207-208.o.

Készült 2 pld.-ban

1967. június 7-én F. J. Tyitov elvtárs látogatást tett Komócsin elvtársnál, és az SZKP KB megbízásából a következő tájékoztatást adta:

Ahogy már közöltük önökkel, június 5-én a szovjet kormány üzenetet küldött Johnsonnak, De Gaulle-nak és Wilsonnak.

Választ kaptunk Johnstontól és De Gaulle-tól.

1) Johnson válaszában egyetértését fejezi ki kijelentésünkkel, hogy minden nagyhatalom kötelessége: törekedni arra, hogy Izrael és EAK közötti konfliktus megszűnjön. Johnson emellett lép fel, hogy a Biztonsági Tanács határozott lépéseket tegyen ebben az irányban.

Johnson biztosít bennünket, hogy az USA minden befolyását latba veti, hogy elérje a hadi cselekmények beszüntetését.

2) De Gaulle válaszában közli, hogy a francia kormány amellett lép fel, hogy a Biztonsági Tanács állandó tagjaiként működő négy nagyhatalom próbálja meg elérni a hadi cselekmények beszüntetését, egyeztetve ebből a célból erőfeszítéseiket. De Gaulle a továbbiakban is közvetlen kontaktus fenntartását javasolja ebben a kérdésben Franciaország és a Szovjetunió kormányai között.

Június 6-án a szovjet kormány újabb üzeneteket küldött Johnson elnöknek, De Gaulle elnöknek és Wilson miniszterelnöknek.

Az üzenetekben a szovjet kormány meggyőződését fejezi ki, hogy a béke fenntartása érdekeinek megfelelne annak a határozott követelése, hogy azonnal tüzet szüntessenek, és a csapatokat a demarkációs vonal mögé vonják vissza. Kifejeztük a reményünket, hogy az USA (Franciaország, Anglia) kormánya támogatni fogja a Biztonsági Tanácsban az említett követelést. A szovjet kormány ezt támogatja.

Az üzenet felhívja a kormányokat, tegyenek meg minden lehetőt, hogy a Biztonsági Tanács pozitív határozatot fogadjon el ma ebben a kérdésben.

Ezenkívül a De Gaulle elnöknek küldött üzenetben megelégedésünket fejeztük ki a francia és a szovjet kormány közötti szoros konzultációk felett, valamint azért, hogy a szovjet és a francia képviselők aktívan együttműködnek a Biztonsági Tanácsban.

5. LEONYID BREZSNYEV SZEMÉLYI TITKÁRÁNAK TÁJÉKOZTATÓJA

1967. június 7.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)
Központi Szervei, Kádár János Titkársága, M-KS 288/47/1967/209.o.

Készült 2 pld.-ban

Emlékeztető

Kádár János elvtárs részére

1967. június 7-én 16.00 órakor A. M. Alexandrov [Alekszandrov] elvtárs, Brezsnjev elvtárs személyi titkára, Brezsnjev elvtárs megbízásából telefonon a következő tájékoztatást adta a közlekedési helyzetről:

1. A szovjet elvtársak különböző információkat kapnak arról, hogy a Biztonsági Tanács határozata ellenére Izrael továbbra is folytatja a harci cselekményeket sok fronton. Ezzel kapcsolatban a szovjet kormány utasította képviselőjét az ENSZ-ben, követelje a Biztonsági Tanács azonnali összehívását annak megvizsgálására, hogy a Biztonsági Tanács határozatát nem teljesítik. A szovjet képviselő felveti azt a gondolatot, hogy konkrétan meg kell állapítani a tűzszünet megkezdésének óráját, és kényszeríteni kell Izraelt a határozat végrehajtására. A szovjet kormány e lépéséről közvetlen vonalakon tájékoztatta Johnstont, De Gaulle-t és Wilsont.

2. A szovjet kormány üzenetet küldött Izrael kormányának, amelyben figyelmezteti: ha folytatja a hadi cselekményeket, a Szovjetunió levonja a megfelelő következtetéseket, többek között megvizsgálja az Izraellel való diplomáciai kapcsolatok kérdését, valamint más intézkedéseket fogyanatosít. Az üzenet hangja határozott és éles. Mihelyt a tel-avívi szovjet nagykövet átadta az üzenetet, az nyilvánosságra kerül a szovjet sajtóban és a rádióban.

3. A szovjet vezetés üzenetet küldött Nasszernak és más érdekelt arab országok vezetőinek. Az üzenet bátorító jellegű, a szovjet elvtársak felhívják arab barátainkat, ne veszítsék el lélekjelenlétüket, minden formában védelmezzék érdekeiket, és tegyenek erőfeszítéseket a tűzszüneti határozatok megvalósítására.

6. A SZOVJET NAGYKÖVET TALÁLKOZÓJA KÁDÁR JÁNOSSEL

1967. június 8.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)
Központi Szervei, Kádár János Titkársága, M-KS 288/47/1967/211-221.o.

Fordítás oroszról

Készült 4 pld.-ban

1967. június 8-án F. J. Tyitov elvtárs látogatást tett Kádár János elvtársnál, és az SZKP KB megbízásából a következő tájékoztatást adta:

Az előzőleg megküldött információkhoz pótlólag szeretnénk informálni Önöket a közel-keleti események további fejlődéséről, és azokról az intézkedésekről, amelyeket június 6-án és 7-én tettünk.

Mint ahogyan már közöltük Önökkel, június 6-án a szovjet kormány nevében üzeneteket intéztünk Johnsonnak, de Gaulle-nak és Wilsonnak [sic!], amelyekben meggyőződésünket fejeztük ki, hogy az azonnali tűzszünetre és a csapatok visszavonására vonatkozó határozott követelés megfelelne a béke helyreállítása érdekeinek.

Válaszában Johnson rámutatott, hogy az USA egyetért azzal, hogy a Biztonsági Tanácsban belemenjen egy olyan határozat elfogadásába, amely felhívja mind a két harcoló felet: azonnal tüzet szüntessen, és haladéktalanul vonja vissza a fegyveres személyzetet a tűzszüneti vonal mögé; fogantatosítson más megfelelő intézkedéseket is az erők szétválasztása, az erőszakos cselekményekről való lemondás és a feszültség csökkenése érdekében e térségben.

De Gaulle válaszában hangsúlyozta, hogy a francia kormány – ugyanúgy, mint a szovjet kormány is – azt óhajtja, hogy a Biztonsági Tanács már ma nyilatkozzon a tűzszünet mellett. Ezt a határozatot – De Gaulle véleménye szerint – a csapatok visszavonásáról szóló határozatnak kell kísérnie. Ami a vonalat illeti, amely mögé vissza kellene vinni a csapatokat, a franciák véleménye szerint ez tűzszüneti vonal kell hogy legyen, amely megfelel azoknak az állásoknak, amelyeket a két fél a hadi cselekmények megkezdése előtt foglalt el.

Wilsontól második üzenetünkre még nem kaptunk választ. Június 5-i üzenetre Wilson azt válaszolta, hogy az angol kormány megtesz minden tőle telhetőt, hogy a katonai konfliktus véget érjen, s ebből a célból törekedni fog a Biztonsági Tanácsban egy egyeztetett határozat elfogadására, amely a tűzszünetre hív fel.

Június 6-án egész nap és június 7-re virradó éjjel többször kapcsolatot teremtettünk Kairóval, hogy tisztázzuk a helyzetet. Arról informáltak bennünket, hogy a fronton kialakuló helyzet súlyos és olyan komoly – ahogyan Amer kijelentette –, hogy szükséges elérni a tűzszünetet június 7. reggel 5 óráig. Amer megmagyarázta, hogy az izraeli légierő reggel harci cselekményekbe kezd az EAK szárazföldi csapatai ellen a Sínai-félszigeten. Véleménye szerint ez még nagyobb áldozatokat és nagy veszteségeket fog követelni, és megnehezíti a csapatok visszavonását a félszigetről.

Ezekből a közlésekből látható volt, hogy az EAK vezetői, akik eredetileg követelték a tűzszünetet és a csapatok visszavonását, úgy tartották, hogy figyelembe véve a megváltozott szituációt és a helyzet rosszabbodását, sürgős lépéseket kell tenni a Biztonsági Tanácson keresztül az azonnali tűzszünet elérésére.

Képviselőnk a Biztonsági Tanácsban megfelelő utasításokat kapott a megfelelő határozat azonnali elfogadására.

Mint ismeretes, június 7-én 2 óra 10 perckor (moszkvai idő szerint) a Biztonsági Tanács egyhangúlag határozatot fogadott el, amely felhívja az érdekelt kormányokat, hogy első lépésként haladéktalanul minden intézkedést tegyenek meg az azonnali tűzszünetre és minden hadi cselekmény beszüntetésére ebben a térségben. Az EAK képviselője kijelentette, hogy az EAK egyetért az ilyen határozattal.

A Biztonsági Tanács határozatot fogadott el a tűzszünetről bármiféle feltételek nélkül.

Azonban az érkező közlések szerint Izrael nem teljesíti a Biztonsági Tanácsnak az azonnali tűzszünetre és minden hadi cselekmény beszüntetésére vonatkozó határozatát, és folytatja a háborút az arab államok ellen.

Ezzel kapcsolatban a Szovjetunió ENSZ-megbízottja utasítást kapott, hogy követelje a Biztonsági Tanács azonnali összehívását abból a célból, hogy meghallgassa a felek közléseit a BT határozatának végrehajtásáról, valamint hogy elfogadjon egy határozatot arról, hogy a hadi cselekményeket június 7-én grincsi [sic!] idő szerint 16 óráig szüntessék be.

Ezenkívül június 7-én A. N. Koszigin, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke üzeneteket küldött Johnsonnak, Wilsonnak és De Gaulle-nak, amelyben felhívja figyelmüket, hogy Izrael figyelmen kívül hagyja a Biztonsági Tanács határozatát, valamint közli azt a javaslatunkat, hogy azonnal hívják össze a Biztonsági Tanácsot.

7. AZ SZKP KÜLÜGYI OSZTÁLYA HELYETTES VEZETŐJÉNEK ÜZENETE

1967. június 8.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)

Központi Szervei, Kádár János Titkársága, M-KS 288/47/1967/217.o.

Készült 1 pld.-ban

Feljegyzés

Kádár János elvtárs részére

1967. június 8-án 15 órakor jelentkezett Moszkvából telefonon K. V. Ruszakov elvtárs, az SZKP Külügyi Osztályának helyettes vezetője, aki Brezsnyev elvtárs megbízásából közölte a következőket:

Brezsnyev elvtárs beszélt minden elvtárral, és mindenki egyetértett azzal, hogy holnap de. 11-ig Moszkvában összejöjjenek az első titkárok és a minisztertanácsok elnökei. Ceaușescu elvtárs is egyetért és jön. Egyes elvtársak tanácsára előzetes beszélgetés volt Tito elvtárral is, aki azt válaszolta, hogy megtanácskozza a kérdést, s esetleg jön.

Brezsnyev elvtárs várja Kádár elvtárs válaszát, megfelel-e ez így (főleg az időpont).

8. A MOSZKVAI TALÁLKOZÓRÓL

1967. június 9.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)

Központi Szervei, Kádár János Titkársága, M-KS 288/47/1967/219-230.o.

Külügyminisztérium

Emlékeztető

Kádár János elvtársnak

I. A moszkvai találkozó előzményei

- június 5-től: napi telefonkapcsolat Brezsnyevvel
- tájékoztatása a katonai helyzetről
- a Szovjetunió lépéseiről az arab országok, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország irányában, valamint az ENSZ-ben
- Az itthoni intézkedések a június 6-i Politikai Bizottság-i ülés határozata szerint
 - elsőfokú ügyelet
 - a szervek normális működése
 - magyar sajtó
- június 8-án: az NDK kezdeményezésére Brezsnyev javasolta a másnapi találkozót
- meghívták Titót is

II. A moszkvai találkozó

1) résztvevők listája ismert

- június 9-én, pénteken délután 1/2 4-től éjfélig
- a légkör: ülés közben újabb meg újabb hírek
- Amer közlése
- Nasszer lemondása
- Nasszer beszédének hatása

2) Brezsnyev információja

- Az összejövétel célja:
 - tények ismertetése, elemzése
 - következtetések levonása, további tennivalók

– Feladat:

- az arab pozíciók visszaállítása
- a konfliktus kiterjedésének megakadályozása.

Az események menete:

Május közepén, a katonai felderítés adatai alapján szovjet részről közölték az Egyesült Arab Köztársaság és Szíria vezetőivel, hogy Izrael csapást készül mérni a szíriai haladó rendszerre. Ők azt válaszolták, nekik is ilyen értesüléseik vannak, de nyugodtak, mert felkészültek.

A továbbiakban a Szovjetuniót váratlanul érték az Egyesült Arab Köztársaság lépései – az ENSZ csapatok kivonásának követelése, az akabai öböl lezárása –, azokat Nasszer előzetesen nem konzultálta. Az arab vezetők arra hivatkoztak, hogy céljuk nem háború kirobbantása, hanem az 1956. évi szuezi agresszió előtti helyzet visszaállítása. Védelmi erejük erősítésére május 25-én újabb katonai szállításokat kértek a Szovjetuniótól, amit meg is kaptak. Bár május utolsó napjaiban egyre több jel mutatta az izraeli harci készülődések fokozódását (még a kairói amerikai nagykövetség egyik tanácsosa is az izraeli támadás veszélyéről beszélt), Nasszer azt hangoztatta, hogy a katonai tényező elvesztette a jelentőségét, politikai megoldást kell keresni. Ilyen megfontolásból visszafogta az egyiptomi hadsereg tisztjeinek azon törekvéseit is, hogy elsőnek mérjenek csapást Izraelre.

Mindezekből úgy látni, Nasszerék nem ismerték fel a veszély nagyságát, az erőviszonyok állását, s nem tették meg a szükséges katonai intézkedéseket.

A szíriai vezetőkkel május hónapban folytatott beszélgetések azt mutatták, hogy a helyzet és a katonai erőviszonyok megítélése tekintetében még optimistábbak voltak, úgy vélték, megértek a feltételek Izrael katonai megsemmisítésére. A Szovjetunió józan, mérsékelt, realista magatartásra hívta fel a figyelmüket.

Május végén és június első napjaiban a Szovjetunió több figyelmeztetést intézett Izraelhez, aláhúzva, hogy a bonyolult helyzetből békés kiutat kell keresni. Az izraeliek a Szovjetuniót is félrevezették, Eskol miniszterelnök arról biztosította a szovjet nagykövetet, hogy nincsenek agresszív terveik és céljaik.

A katonai konfliktus kitöréséig az ENSZ-ben a Szovjetunió arra összpontosította erejét, hogy elhárítsa az akabai öböl lezárása kapcsán az Egyesült Arab Köztársaságra nehezedő nyomást, megakadályozza az imperialista országok katonai demonstrációját.

A június 5-i izraeli agresszió első órájától válságos helyzet keletkezett. A harci cselekmények első óráiban az Egyesült Arab Köztársaság elvesztette katonai erőinek (légierejének, páncélosainak) nagy részét. Szervezett ellenállás sehol nem volt, az Egyesült Arab Köztársaság

ság hadserege az első csapásra szétesett. Bár Nasszer még június 6-án reggel is optimista nyilatkozatot tett, a katonai helyzetet jobban ismerő Amer marsall szavaiból világos volt, hogy a Szovjetunió számára a legfontosabb feladat: menteni a menthetőt, még kompromisszumok, engedmények árán is fenntartani Nasszer rendszerét, elérni a fegyveres cselekmények beszüntetését. Ezzel egy időben az egyiptomiak megsegítésére légihídon 200 vadászgép és 200 tank szállítását kezdték meg Egyiptomnak. Fedorenko elvtárs először az agresszor elítélését, a tűzszünet biztosítását és a csapatoknak kiinduló állásaikba történő visszavonását követelte a Biztonsági Tanácsban, de a katonai helyzet állandó romlása miatt végül is június 7-től – az Egyesült Arab Köztársaság kérésére – a tűzszünet biztosítása, az izraeli csapatok további előrehaladásának politikai eszközökkel való megállítása volt a fő feladat. Ezzel egy időben az agresszió megállítása céljából a Szovjetunió kilátásba helyezte a diplomáciai kapcsolatok megszakítását Izraellel.

A végbement eseményeket elemezve, látni kell a helyzet ilyen alakulásának okait is. Izrael nem önálló ország, hanem az amerikai imperializmus csatlósa és eszköze. Képében az imperializmussal folyik a harc. Az erőviszonyok még nem a legkedvezőbbek számukra az arab világban. Az imperializmus évtizedekig uralkodott ott, a szocializmus mindössze két évtizede jelent meg, ezért végesek lehetőségeink. Június 5-ig Nasszer politikai sikereket ért el, aminek következtében túlértékeltte erejét, lebecsülte a katonai veszély nagyságát.

A jelen helyzetben és az elkövetkező időszakban a haladó arab rendszerek megtartására, a fegyveres harc beszüntetésére, majd hosszabb diplomáciai küzdelemben az izraeli agresszor csapatainak visszavonására kell törekedni.

Célszerűnek látszanék egy nyilatkozat kiadása tanácskozásunkról.

3) Grecsko elvtárs tájékoztatója

Izrael régen készült az agresszió kirobbantására. Ez év áprilisa óta 70 ezer főről 200 ezer főre növelte csapatainak létszámát.

A június 5. előtti katonai helyzet a mennyiségi mutatók tekintetében az arab országok túlerejét bizonyította.

Az elmúlt évek során a Szovjetunió igen sok fegyvert, a többi közt

570 db harci repülőgépet,

820 db tankot,

2000 db ágyút és löveget,

160 db légvédelmi rakétát adott az Egyesült Arab Köztársaságnak, összesen 1,6 milliárd Rb [rubel] értékben. A Szíriának juttatott hasonló összetételű katonai segély összege 700 millió Rb-t tesz ki. A Szovjetunió több mint 6000 arab tisztet képzett ki szovjet katonai

intézményekben. A harci cselekmények kitörésének időpontjában az Egyesült Arab Köztársaságban csaknem 500 szovjet katonai tanácsadó tartózkodott.

A harci cselekmények megindulása előtt a gyalogság számát tekintve, a légierő, a páncélos egységek, a tüzérség erejét vizsgálva az Egyesült Arab Köztársaság általában másfélszeres túlerőben volt Izraellel szemben. Ugyanezen mutatókat vizsgálva, a harcoló arab országok két és félszeres túlsúlyban voltak Izraelhez képest.

Az Egyesült Arab Köztársaság katonai erőinek rossz felkészülése, a szervezetlenség, a fegyverhiány, a váratlan támadásból adódó következmények miatt, a harcok első reggelén elpusztult az egyiptomi légierő 50%-a, a páncélos egységek és a tüzérség nagyobb része. Az első nap végére megszűnt az egyiptomi hadsereg egységes irányítása, az egységek szétzóródtak, a haditechnika az ellenség kezébe került.

A szovjet katonai hírszerzés adatai szerint amerikai egységek közvetlenül nem vettek részt a harci cselekményekben.

4) Novotny elvtárs hozzászólása

Az egyiptomi és a szíri vezetők felelőtlenül viselkedtek, túlértékelték saját erejüket és az arab egységet. Úgy vélték, könnyen legyőzik Izraelt.

Csehszlovákia eddig is sokat segített: nagy katonai segélyeket nyújtott, katonai tanácsadókat küldött. Június 5. után a Politikai Bizottság újabb katonai segélyt szavazott meg.

A jelen viszonyok között minden eszközzel meg kell tartani Nasszert.

Helyes egyeztetett nyilatkozat kiadása.

5) Tito elvtárs hozzászólása

Jugoszlávia kezdetől kapcsolatban volt Nasszerrel, támogatták politikai lépéseit: az akabai öböl lezárását, az 1956 előtti helyzet visszaállítását. Abban az időben Nasszer hangoztatta: nem ad okot az agresszióra, de ha megtámadják, teljesíti a kötelességét.

Nasszer tévedett: nem tudta, hogy Izrael megsemmisítésének bejelentése az imperializmus egységes frontjával való szembenállást jelenti. Aki meg akarja semmisíteni Izraelt, az nem csupán a NATO-val, de még az európai szociáldemokratákkal is szemben találja magát.

Jugoszlávia eddig fegyvert, 50 ezer tonna gabonát adott, átengedte a szovjet fegyvereket. A jelen helyzetben elsősorban politikai segítséget kell adni. Most szembe kell szállni a Nasszer megdöntésére irányuló törekvésekkel, mert ő több mint egy államférfi. Ugyancsak vissza kell venni az arab világban és a különböző térségekben megnyilvánuló szovjetellenes propagandát, a Szovjetunió diszkreditálását célzó ellenséges rágalmakat.

Ugyanakkor szükségesnek látszik felülvizsgálni bizonyos nyilvánosan hangoztatott tételeink realitását a jelen viszonyok között. Évek óta azt mondjuk, hogy kerülni kell a helyi háborúkat, mert azok világháborúba nőhetnek át. Mi tartjuk is magunkat e tételhez, de az imperialisták ellenkező módon cselekszenek: egyre több helyi konfliktust provokálnak, s lassan visszaszorítanak bennünket. Úgy tűnik, az atomfegyverek felhalmozódásával arányosan csökken a helyi háborúk világkonfliktussá történő átnövésének veszélye, ezért állhatatosabbnak kell lennünk, nem engedhetjük meg, hogy a helyi háborúkat saját javukra fordítsák.

Ebből a szempontból kell vizsgálni a görögországi puccsot is, ez ugyancsak az általános terv, a haladó erők és rendszerek fokozatos felszámolásának része. Görögországgal nem zárult le a sor: az olaszokkal összefogva az amerikaiak Jugoszláviát is meg akarják semmisíteni.

A bonyolult helyzet azt követeli, hogy többet találkozzunk, jobb kapcsolatban legyünk. Meg kell mutatni az imperialistáknak, hogy mindenre készek vagyunk, még a háborúig is elmegyünk, ha érdekeinkről, szövetségeseinkről van szó.

Nincs igaza azoknak az olasz, francia, belga és skandináv kommunistáknak, akik Izrael mellett az arabokat is hibáztatják a konfliktusért. E kérdésben csak az arabokat lehet támogatni, mert ők az imperialisták ellen harcolnak. Helyes dolog, ha közös nyilatkozatot fogadjunk el, amelyben elítéljük az agresszort, és szolidaritásunkról biztosítjuk Nasszert, az arab népeket.

6) Zsivkov elvtárs hozzászólása

Üdvözölte a találkozó résztvevőit. A bolgár párt is gondolt hasonló összejövetel kezdeményezésére.

A harci cselekmények első pillanatától világos volt, hogy az arab katonák nem képesek szembeszállni az izraeliekkel. Az izraeliek meg is tanulták a fegyverek kezelését. Az amerikaiak és az angolok ugyancsak tudták, hogy az általuk felkészített Izrael győzni fog a háborúban, ezért folyamodtak a ravasz politikai trükkhöz, semlegességük bejelentéséhez.

A Szovjetunió bölcsen járt el, megakadályozta a konfliktus kiszélesedését. Ugyanakkor számot kell vetni azzal, hogy a harci cselekmények befejezése után lesz néhány alapkérdés, s ezekre kell összpontosítani erőnket.

Ezek:

a) Az agresszor visszavonása a kiinduló pontra. Az izraeliek megkísérlik ezt szabotálni, de nekünk a nemzetközi szervezetekben, továbbá a közvéleményt mozgósítva el kell ezt érni.

b) Szembe kell szállni a szovjet- és szocialistaellenes agitációval, helyesen kell megmagyarázni a történeteket.

c) Bizonyára újabb gazdasági támogatást kell nyújtani az Egyesült Arab Köztársaságnak és Szíriának.

Egyetért Titó elvtárral abban, hogy keményebbeknek kell lennünk. Ha nem ütünk vissza az agresszornak, ez bátorítani fogja őket, egyben érinti a mi politikai presztízsünket.

Helyesli közös nyilatkozat kiadását.

7) Ceaușescu elvtárs hozzászólása

A helyzet súlyos. Most nem az a kérdés, hogy jutottunk idáig, bár erről is érdemes lenne egyszer részletesen beszélni.

Jobb lett volna ezt az összeívetelt még a harci cselekmények kezdete előtt összehívni.

A Román Kommunista Párt vezetése többször elemezte a helyzetet, s arra a következtetésre jutott, hogy mindent meg kell tenni a háború megelőzése érdekében. Előre tudták, hogy a háború nem végződik az arabok győzelmével, ezért a kormány nevében a háború elkerülését kérték a két féltől.

Az arabok azt hitték, megsemmisíthetik Izraelt. Idevonatkozó felhívásuk nem szolgálta a világgözelemény mozgósítását. Románia nem támogathatott ilyen álláspontot. Hasonló helyzetbe került több nyugati kommunista párt, valamint a haladó mozgalom számos osztaga. E térség vitás kérdéseit Izrael és az arab országok létéből kiindulva kell megoldani.

Külön lenne érdemes tanulmányozni, a szükséges tanulságok levonása végett, hogy mi történt az egyiptomi hadsereggel. Az egyiptomiak két héttel mindent előre tudtak, a hadsereg jól fel volt szerelve, mégsem harcolt. Bizonyára vannak olyan belső és külső tényezők, amelyek felderítése fontos adalékokkal szolgál a kép jobb megértéséhez.

Egyetért Titóval abban, hogy az imperializmus helyi háborús stratégiájával szemben nincsenek kidolgozott elképzeléseink.

Az arab helyzetben jelenleg nincs olyan katonai megoldás, amellyel megváltoztathatnánk a szituációt. Ezért erős politikai és diplomáciai nyomást kell kezdeni, hogy az izraelieket a megszállt területekről való visszavonulásra bírjuk. Az erőviszonyokat úgy kell békés eszközökkel az arabok javára megváltoztatni, hogy egyben megmaradjon Izrael is.

Arra hivatkozva, hogy a Román Kommunista Párt nem járulhat hozzá olyan állásfoglalás aláírásához, amelyik egyedül Izraelt ítéli el a háború kirobbantásáért, Ceaușescu elvtárs elnezte nyilatkozat kiadását.

8) Gomułka elvtárs hozzászólása

Ha két-három nappal előbb jöttünk volna össze, az sem változtatott volna a képen.

Nasszer alapvető hibája abban volt, hogy egyrészt lépéseit nem konzultálta meg barátaival és szövetségeseivel, másrészt ő és egy sor elvtársunk lebecsülte Izrael lehetőségeit. Nasszer lépései előre meghatározták a háború bekövetkezését.

Akaba nem ok, hanem ürügy volt. Nasszernek az izraeli pozíciókat visszaszorító lépései, tekintélyének viharos növekedése, Jordánia, Szaud-Arábia közeledése az Egyesült Arab Köztársasághoz, arra az elhatározásra juttatták az Egyesült Államokat és Angliát, hogy le kell számolni Nasszerrel, meg kell őt dönteni, mert ellenkező esetben az arab világ rövid időn belül teljesen elvész a Nyugat számára.

A harc katonai kimenetelét nagymértékben meghatározta, hogy a korszerű haditechnika képzetlen, fegyelmezetlen, írástudatlan egyiptomi katonák kezébe került, akik nem tudták azt működésbe hozni. Műveltségi színvonal tekintetében az izraeli hadsereg magasán az arabok fölött áll. Izrael megsemmisítésének jelszával Nasszer biztosította ugyan az arab világ országainak ingatag szolidaritását, de megfosztotta magát a világ közvéleményének támogatásától. Ezért nem volt szükségük az izraelieknek az amerikai beavatkozásra, de ha az ügy rosszra fordult volna, az amerikaiak azonnal bevetették volna a 6. flottát.

Most a feladat Nasszer megmentése. Ennek érdekében olyan lépéseket kell tenni, amelyek erősítik az ő belső pozícióit a nép körében, egyben ki kell mutatni Izrael és az amerikai imperializmus történelmi felelősségét a két évtized során háromszor kirobbantott agresszióért. Pillanatnyilag a tűzszünet biztosítása látszik a soron következő legfontosabb lépésnek. Azután fel kell készülni a további diplomáciai akciókra: az agresszor visszavonására, az arabok jogainak érvényesítésére.

Támogatja közös nyilatkozat kiadását.

9) Ulbricht elvtárs hozzászólása

Ami a Közel-Keleten történik, nem csupán Izrael, hanem a NATO agressziója. A NATO szerint előbb ebben a térségben kell megváltoztatni az erőviszonyokat, s utána jön a Német Demokratikus Köztársaság felszámolása.

Nasszer lépései helyesek voltak. Ha szervezetter, együtt léptünk volna fel, s a diplomáciai csatornak mellett más eszközökhöz is folyamodtunk volna, megakadályozható lett volna az agresszió.

Nasszernek konzultálni kellett volna a Szovjetunióval, de a viszony nem volt olyan, s nem csupán az Egyesült Arab Köztársaság hibájából. Sajnos, még egymás között, gazdasági kérdésekben sem mindig tudunk szót érteni.

Helyes volt a Szovjetunió eljárása, mert megakadályozta a konfliktus kiterjedését. Ugyanakkor az USA globális stratégiájával szembe kell állítani a sajátunkat, nem engedhetünk az ő zsarolásuknak.

Egyetért a közös nyilatkozat kiadásával.

10) Kádár elvtárs hozzászólása

- Üdvözlés a találkozó résztvevőjéhez.
- Köszönet a tájékoztatásért, megvilágított bizonyos kérdéseket.
- Előzmény: Izrael fenyegette Szíriát. Az olajkonfliktus.
- Az Izraellel szemben kidolgozott arab politikai, katonai intézkedések nem kielégítő volta.
- A Szovjetunió, más szocialista országok megtették, ami rajtuk múltott.
- Az előállott helyzet: kudarc [a] haladó arabok, közvetve számunkra is.
- Feladat: harcolni, segíteni az arab pozíciók visszaszerzését – politikailag, katonailag is.
- Politikailag: az ENSZ-ben, Izraellel szemben – propagandában.
- Közvélemény: helyes, zavar, a tűzszüneti határozat, mi! [sic!]
- Álláspont-egyeztetés, a lényegyet illetően azonos, sőt közös fellépés – ez a tanácskozás, közlemény!

11) Brezsnyev elvtárs zárszava

Köszöni a megjelenést. Az elmondott gondolatok, elemzések hasznosak voltak. Ahol nacionalizmus üti fel a fejét, s az minden más megfontolást háttérbe szorít, ott vereség vár reánk.

A Szovjetunió mindent megtett az Egyesült Arab Köztársaság és vívmányai megmentéséért. Minden szocialista országgal napi kapcsolatban álltak, konzultáltak.

A Szovjetunió óvta Nasszert, de mások is hatottak rá, így a kínaiak.

A kép azt mutatja, tovább folyik a haladás és az imperializmus erőinek harca. Most politikai és gazdasági tényezők következtében e térségben az USA került előnyösebb helyzetbe.

A mai tapasztalat is igazolja annak szükségességét, hogy gyakrabban találkozzunk.

Javasolja a közös nyilatkozat kidolgozását.

III. A közös nyilatkozat elfogadása

A románok álláspontja – csak ténykommuniké.

IV. A szombat délutántól történt események

- a) A Szovjetunió megszakította a diplomáciai kapcsolatot.
- b) Délután – Csehszlovákia.
- c) Konzultáció Magyarország, Lengyelország és Bulgária között. Figyelmeztetés az izraeli kormányhoz.

d) Vasárnap – Bulgária megszakította.

e) Hétfőn – a lengyelekkel egyeztetve mi is: súlyos agresszió;

- a Biztonsági Tanács tűzszüneti határozatainak sorozatos megsértése;
- vezető izraeli politikusok területkövetelő nyilatkozatai;
- a csapatok visszavonásának figyelmen kívül hagyása.

9. KÁDÁR JÁNOS ÉS LEONYID BREZSNYEV TELEFONBESZÉLGÉSE

1967. június 12.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)
Központi Szervei, Kádár János Titkársága, M-KS 288/47/1967/218.o.

Készült 2 pld.-ban

Emlékeztető

1967. június 12-én Kádár János elvtárs felhívta telefonon Brezsnyev elvtársat, aki elmondta a legfrissebb, közel-keleti helyzettel kapcsolatos híreket. Minden fronton nyugalom van, bár Szíria ma is, tegnap is panaszkodott, hogy az izraeliek harc nélkül csendben lopakodnak előre. De egészében a helyzet stabilizálódott.

Kádár elvtárs közölte Brezsnyev elvtárssal a lengyel elvtársakkal egyeztetett lépésünket, az Izraellel való diplomáciai kapcsolatok megszakítását. Brezsnyev elvtárs azt válaszolta, hogy ez megfelel a Moszkvában kidolgozott közös irányvonallal [sic!]. Örül, hogy nálunk minden rendben van, s megtehetjük ezt a lépést. Ugyanez vonatkozik Gomulka elvtársakra is.

Moszkvában hiteles adatok vannak arról, hogy az arab országok nagykövetei felháborodással beszélnek a románok magatartásáról, s hírek szerint országaik még azt is latolgatják, hogy megszakítják Romániával a diplomáciai kapcsolatot.

Most érkezett Moszkvába Bumedien elnök, aki ma reggel váratlanul közölte ezt a szándékát. Koszigin elvtárssal és más szovjet vezetőkkel most tart Moszkva felé a reptérről.

Ma ülésezett az SZKP Politikai Bizottsága, kidolgozta a további lépéseket. Megvárják még a Bumedienel való beszélgetést, s aztán minden valószínűség szerint elhatározzák: követelik az ENSZ Közgyűlésének azonnali összehívását.

Befejezésül Brezsnyev elvtárs megígérte, hogy tájékoztatni fogja Kádár elvtársat az algériaiakkal való tárgyalásról, ha sürgős jellegű lesz, akkor még ma este.

Ui. Kádár elvtárs felvetette: külügyminisztereknek tanakodniuk kellene arról, melyik ország legyen majdan Izraelben a szocialista országok érdekeinek képviselője: Románia, Jugoszlávia vagy talán Finnország? Brezsnyev elvtársnak is az utóbbi megoldás volt a rokonszenvesebb. [...]

10. A POLITIKAI BIZOTTSÁG ÜLÉSÉNEK JEGYZŐKÖNYVE

1967. június 13.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)
Központi Szervei, Politikai Bizottság, M-KS 288/5/427/1967/

Jegyzőkönyv

A Politikai Bizottság 1967. június 13-án megtartott üléséről

1) Szóbeli tájékoztató a közel-keleti helyzetről

Komócsin Zoltán elvtárs:

Az események és az intézkedések a Politikai Bizottság előtt ismereteseek. A legfontosabb eseményeket mégis szeretném összefoglalni, egyrészt, hogy együtt is meglegyen, másrészt kíváncsok, hogy a Politikai Bizottság az intézkedéseket utólag hagyja jóvá.

[...]

Kádár elvtársék moszkvai utazásának előzményei röviden a következők: Brezsnyev elvtárs felhívta Kádár elvtársat, és közölte, Ulbricht elvtársék javasolják, hogy jöjjenek össze az első titkárok és miniszterelnökök a Varsói Szerződéshez tartozó országokból a közel-keleti helyzet megtárgyalására. Akkor ezzel a javaslattal a többiek már egyetértettek, csupán a románok és bulgárok voltak hátra – de később ők is egyetértettek. Brezsnyev elvtárs már ekkor jelezte, hogy miután Tito elvtársat tájékoztatták erről, ő maga vetette fel, hogy ilyen megbeszélésen ő is részt venne, de előbb megbeszéli odahaza. Azután ő is elutazott.

Az eredmény ismert. Ami a megbeszélés kezdete és végterméke között volt, arról majd Kádár elvtárs beszámol.

Tegnap Kádár elvtárs beszélgetést folytatott Brezsnyev elvtárssal, és az ő információik alapján a legutóbbi mozzanatokról tájékoztatást adhatunk, ami nem ismeretes még a Politikai Bizottság előtt. Brezsnyev elvtárs először is azt mondta, hogy az ő értékelésük és ismereteik szerint minden fronton nyugalom van olyan formában, hogy az izraeliek a tűzszünet leple alatt előrelopakodnak, és hol egy völgyet, hol egy dombot elfoglalnak. Kádár elvtárs tájékoztatta Brezsnyev elvtársat, hogy elhatároztuk a diplomáciai kapcsolatok megszakítását Izraellel, amit Brezsnyev elvtárs nagyon jóleső érzéssel fogadott, és utólag megmondta: nekik volt olyan benyomásuk, hogy talán a lengyeleknek és nekünk lehetnek ezzel kapcsolatban nehézségeink, és ha ilyen nincs és megtörtént a lépés, ezt ők nagyra értékelik.

Brezsnyev elvtárs közölte, vannak hiteles adataik arról, hogy az arab országok nagy-követei rendkívül nagy felháborodással beszélnek a románok magatartásáról, s a hírek szerint egyesek még azt is latolgatják, hogy megszakítják diplomáciai kapcsolatukat Romániával.

Bumedien utazásával kapcsolatban azt mondta: őket is váratlanul érte a kérdés, hogy oda akar menni, de természetesen azonnal közölték, hogy fogadják. Bumedien a beszélgetés időpontjában érkezett meg – a beszélgetés lefolyásáról még nincs információ.

[...]

Ezek után tegnap tértünk vissza a kapcsolatmegszakítás kérdésére, és Kádár, Fock, Biszku elvtársakkal megbeszélve javasoltuk a lengyeleknek, hogy a nyilatkozatokban ismertetett indokok alapján szakítsuk meg a diplomáciai kapcsolatokat, nekünk ez az álláspontunk, s kérdezzük, mi az ő válaszuk. Ebben a mérlegelésben az játszott szerepet, hogy tulajdonképpen az arab országok miatt ez elkerülhetetlenné vált, s ez tegnap még időben volt. Ha vártunk volna, ezzel bizonytalanná vált volna, hogy mely időpont lett volna az alkalmas arra, hogy ezt a lépést megtegyük, s ennek következtében bizonyos politikai, diplomáciai és egyéb nehézségek adódhattak volna, így viszont időben felsorakoztunk a többi szocialista országhoz, s egyértelművé tettük helyzetünket az arabokhoz.

A lengyelek is arra a következtetésre jutottak, tulajdonképpen ugyanezen indokok alapján, s megszakították a kapcsolatokat.

[...]

Néhány szót a hangulatról és a közvélemény formálásával kapcsolatos feladatainkkal összefüggésben: a legszélesebb tömegeket nyilván az izgatta, hogy lesz-e háború, világháború, vagy nem, s a tűzszüneti határozatot alapjában a legszélesebb tömegek azzal a megelégedéssel fogadták, hogy ez azt jelenti, hogy a legégetőbb kérdésekre választ kaptak. És ez megnyugtatóan hatott. Érdekes azt leszögezni – és érdemes tovább vizsgálni –, hogy a múlt héten valójában a legszélesebb tömegek és elsősorban a párttagok nagyon jó magatartást tanúsítottak, s lehet mondani, általában nyugalom, fegyelem, rend volt az országban, s a Politikai Bizottság ma egy heti intenciójának megfelelően végezték a munkájukat az emberek. Ez általános jelenség.

Amellett azonban van a pártban is és a pártaktivistákban is politikai jellegű probléma. Mégpedig olyan jellegű problémák vannak – s ez magában a pártban is felvetődött –, hogy még nem lehet azt mondani: mindenkivel meg tudtuk volna értetni egyértelműen a mi álláspontunkat, azt, hogy mi az osztályharc álláspontjából kiindulva vizsgáljuk az egész közel-keleti krízist. A pártközvélemény és a közvélemény egy részében is találkozni lehetett és lehet antiszemizmussal, s ennek bizonyos felerősödésével, de találkozni lehet olyanfajta maga-

tartással is, amely szubjektív, érzelmi alapon, tájékozatlanságból kifolyólag zsidókérdést lát a dologban, s a kis, pusztulásnak kitétt zsidó nép melletti kiállást tart indokoltnak. Ebben az érzelmi momentumokon kívül belejátszik a velünk szemben ellenzéki, sőt ellenségesen szemben álló emberek magatartása egészen addig, hogy nacionalista és antiszemita beállítottságú emberek ebben az esetben Izrael mellé álltak, így fejezve ki a párttal, a Szovjetunióval való szembenállásukat. Így adódtak elő olyan furcsa helyzetek, hogy szélsőséges jobboldali, antiszemita, nacionalista körök is a velünk szemben álló Izrael melletti magatartást tanúsítottak. Vagyis a pártban magában is és a párton kívül is még nagy munka vár ránk annak érdekében, hogy a múlt héten történt eseményekkel kapcsolatban egységes, politikailag és ideológiailag világos helyzetet teremtsünk.

[...]

Kádár János elvtárs:

Szeretném kiegészíteni azt, amit Komócsin elvtárs előadott, részben a nemzetközi tanácskozás egyes kérdéseivel, részben pedig megismételném a dolgokat azért, hogy lássuk: a további munkában miket és hogyan vegyünk figyelembe.

Én is azzal kezdeném, hogy mi történt a mi részünkről. Ez a négytagú csoport egymással együttműködött, néha naponta többször tanácskozott, azonkívül a Külügyi Osztállyal, a Külügyminisztériummal, az agit.-prop. vonallal, főleg a sajtóvonallal, a BM-mel [Belügyminisztériummal] és a HM-mel [Honvédelmi Minisztériummal] is szoros együttműködésben dolgoztunk, és nemzetközileg is tartottuk a kontaktust, kölcsönösen informáltuk egymást, és összehangoltuk a lépéseket. Tulajdonképpen ennek a nemzetközi konzultációnak és egyeztetésnek egyik aktusaként kell ezt a moszkvai tanácskozást is felfogni, mert ez az volt. Még annyit, hogy lényegesebb lépéseknél ez a csoport arra törekedett, hogy a Politikai Bizottság tagjaival, sőt a Minisztertanács tagjaival is konzultáljon. Kérjük ennek tudomásulvételét és jóváhagyását.

Ami az intézkedéseket illeti: azt hiszem, a Politikai Bizottság megállapíthatja, hogy helyes volt az az intézkedés, hogy bármennyire is háborúról volt szó, mi itthon csak ügyeleti rendszert szerveztünk a vezető posztokon, s általában a párt, állami szerveknek, társadalmi szerveknek azt az utasítást adtuk, hogy végezzék folyamatosan munkájukat.

Ezzel párhuzamosan történtek a diplomáciai lépések – valamint néhány katonai munka is folyt. A diplomáciai lépéseket szedjük rendbe, mert erre nekünk a későbbiekben az áttekinthetőségünk lesz. Először is megjelent egy magyar kormánynyilatkozat. Azután átvettük az izraeli miniszterelnök hozzánk intézett jegyzékét, arra válaszoltunk, azután a moszkvai tanácskozáson közös kommuniké formájában történt nyilatkozat, azután szombaton az izraeli

kormány egyfajta figyelmeztetése jegyzékben, végül a diplomáciai kapcsolat megszakítása. A körülményeket figyelembe véve ezek a lépések helyesek voltak.

Katonai vonalon bizonyos figyelő szolgálatot a Honvédelmi Minisztérium is végzett. Azonkívül még egy lépés történt, mégpedig az, hogy magyar részről hozzájárultunk léghíd kiépítéséhez, ami Magyarországon keresztül vonult a harc időszaka alatt. Kell, hogy ezt a Politikai Bizottság ismerje. Szovjetunió, Magyarország, Jugoszlávia volt a léghíd útszakasza, a másik fele a Földközi-tenger felett volt. Ez működött és még működik. Ezt azért említem, mert bizonyos szabályok szerint ez automatikusan is lehetséges; de ilyen esetekben megbeszélés tárgyát képezi. Ezzel kapcsolatban Jugoszlávia is azonnali választ adott, és egyetértett vele. Ezek az intézkedések lényeges pontjai, melyek jóváhagyást kívánnak. Ezeket az intézkedéseket regisztrálnunk kell, s ezt a politikát kell folytatni a továbbiakban is.

A moszkvai tanácskozás előzményeit Komócsin elvtárs elmondotta. Azt meg kell állapítani, hogy rendkívül gyorsan jött ez létre. Két óra körül kezdődtek az egyeztetések, és 4 óráig mindenkinek a válasza megérkezett, és megszületett az elhatározás, hogy létre kell hozni ezt a megbeszélést. A megbeszélést az NDK Politikai Bizottsága kezdeményezte, de kedvező talajra talált, mert az összes feleknél addig már külön-külön is volt olyan elgondolás, hogy találkozni kellene. Mi se sokat töprengtünk: 4 órakor elhatároztuk, hogy 8 órakor indulunk.

Részt vettünk az ottani közös munkában. Amikor 4 órakor elhatároztuk utazásunkat, már tudtuk, hogy a románok is jönnek és Tito is jön – s azt meg kell mondani, hogy ők jelentették be csatlakozásukat.

A tulajdonképpeni munka – ezt csak megemlítem más okok miatt – moszkvai idő szerint pénteken délután 1/2 4 órakor kezdődött és éjjel 2 órakor végződött, nagyon rossz munkakörülmények között, ami a helyzetből következett. Volt egy bizonyos fajta tájékoztatás szovjet részről, azután konzultáltunk, minden küldöttség felszólalt, és az egész „termésünk” az a kis, 5-6-8 mondatos nyilatkozat volt. De ez is rendkívül nehezen történt meg. Pénteken délután és este vált kritikussá a fronthez, állandóan hozták be a megbeszélésre a különböző tájékoztatásokat, félóránként változott a helyzet, így amit egy órával előbb megbeszéltünk, elvesztette értelmét. Azonkívül a szokott kollektív szövegezés volt, ami nem mindig jó.

Az egész tanácskozásról szeretném megmondani – hogy a Politikai Bizottság ennek tudatában hagyja jóvá részvételünket –, hogy az megítélésünk szerint szükségszerű és rendkívül hasznos volt, mindenféle szempontból. Egyrészt választ kaptunk néhány olyan kérdésre, ami bennünket, a mi vezetésünket zavarta és megzavarta, másrészt ez mégis csak konzultációs eszmecsere volt, az ott született közleménynek világpolitikai jelentősége volt adott politikai viszonyok között, az ellenséget meglepte, hirtelen jött létre, jelentős kollektív erő lépett fel, s ez megfelelő hatással volt az arabokra és az ellenségre is.

Szeretnék a konzultatív tanácskozás néhány eleméről szólni először, és majd a végén visszatérek arra a közös megállapodásra, hogy mit kell tenni.

Először valamit arról, hogy milyen kérdésekben kaptunk mi ott felvilágosítást, ami segített nekünk, hogy megértsünk bizonyos dolgokat. Számunkra is nagy kérdés volt, mert nem értettük, hogy mi történt a fronton: a felkészülés volt-e rossz, kevés erejük volt-e, másik, hogy az a biztonsági tanácsi határozat csak tűzszünetre vonatkozott, ami ellen rögtön fellépett az iraki külügyminiszter és különböző arab fellépések is történtek. Talán emlékeznek az elvtársak, hogy különböző szocialista országok fővárosaiban a Szovjetunió lépését értetlenkedve fogadták – őszintén szólva, mi is –, mert a tájékoztatás és a konzultáció keretében mindig az szerepelt, hogy kettős határozatot kell elfogadtatni, vagyis azt, hogy tűzszünet és a csapatok visszavonása a demarkációs vonalak mögé. A Szovjetunió is ezért harcolt, szemben az amerikaiakkal – s végül meglepetés volt, amikor ilyen határozat született. Erre mi nem tudtunk magyarázatot találni.

Néhány fontos és nagyobb kérdésre én is kitérek, bár ismételni nem akarok. Mi ott egészen pontos és részletes tájékoztatást kaptunk a politikai dolgokról is és a katonai dolgokról is.

A politikai dolgokkal kapcsolatban talán a legfontosabb, hogy erről a két egyiptomi lépésről – vagyis az ENSZ-csapatok kivonásáról, valamint az Akabai-öböl lezárásáról – az arabok a szovjet elvtársakkal nem konzultáltak, a szovjet elvtársak is kész ténynek találták szembe magukat. A tűzszüneti határozattal kapcsolatban pedig nyomtatékosan szeretném megmondani, hogy a valóságban úgy áll a dolog: erre az arabok, egyiptomiak kérésére került sor. Előállt egy bizonyos helyzet csütörtökön este, amikor a Szovjetunió felé Amer járt el – aki akkor jog és forma szerint a fegyveres erők főparancsnoka volt, és mint ilyen tárgyalt a szovjet elvtársakkal. Csütörtökön délután vagy este Amer kijelentette, feltétlenül kéri és reméli a tűzszünetre vonatkozó határozatot, mert olyan helyzet állt elő. Ennek nyomán már nem tudtak senkivel sem tanácskozni, csak szavaztak a tűzszünetről.

Másik dolog a hadi helyzetét s általában a kérdés katonai részét illeti. A szovjet adatok persze pontosabbak a miénknél, de hozzávetőlegesen azonosak azzal, amiket mi is kaptunk. Az elvtársak kimutatták, hogy a június 5-i izraeli meglepetésszerű támadást megelőző időszakban mi volt a katonai helyzet. Ezt leírták, adatokkal, tényekkel, térképekkel támasztották alá. Ebből kiderült, hogy az arab fegyveres erők számszerűen fölényben voltak mind az emberállományt, mind a legfontosabb haditechnikai eszközöket illetően, katonai repülőgépeket, tankokat, tüzérséget illetően. Azonkívül – és ennek legalább ilyen jelentősége van – a Szovjetunió pontosan ismerte az izraeli fegyveres erők csoportosításának helyzetét a támadás előtt s ezt közölte az egyiptomi fegyveres erők vezetőivel. Ennek majdnem akkora jelentősége van, mint az előbbi dolognak, és a szovjet elvtársak azután néhány pontos felvilágosítást

adtak, amiről kiderült, ennek a haditechnikának óriási többsége szovjet haditechnika, amit az Egyesült Arab Köztársaságnak és Szíriának adtak megfelelő arányú megosztásban éveken keresztül – összesen két és fél milliárd rubel értékben, térítés nélkül. Ezek korszerű, modern fegyverek voltak, légierők, páncélosok stb., és rakéták is. Ez a helyzet a fegyverzetetl.

A valóságban persze, ha erőviszonyokról beszélünk, nemcsak a számszerű dolgokról kell szólni. Ha azt mondom, hogy arab oldalról ennyi volt az erő, az ember, a haditechnika, a fegyveres erő stb., ebbe bele kell kalkulálni, hogy itt öt vagy hány arab országról van szó végül is, azonkívül igaz, hogy egész sor arab ország egyiptomi parancsnokság alá helyezte fegyveres erőit, de aki ilyen dolgokkal szervezeten foglalkozik, az tudja, hogy ez mit jelent. Azt jelenti, hogy nincs egységes parancsnokság, és szerepet játszott a rendelkezésre álló emberanyag minőségi különbsége és a hadseregek közti minőségi különbség is. Ha messzebb akarjuk kezdeni, ismert dolog, hogy Egyiptom lakosságának 80 százaléka analfabéta, Izrael pedig magasabb kvalifikált és képzett emberanyagot jelent, vagyis mondjuk elemi iskolát végzettek vannak szembeállítva egyetemest végzettekkel s ez mindenféle szempontból döntő fölény. Ez azt jelenti, hogy az arab hadsereg egységei, az egyiptomi és szíriai hadsereg szervezeti foka és fegyelmi színvonala rendkívül alacsony volt, amire ennek a villámháborúnak a története egész pontosan fényt vet. A váratlan légítámadás a kisebb számú harci repülőgépekkel – mint most hallottuk – úgy volt, hogy a háború első 3 órájában az izraeliek megsemmisítettek kb. 270 harci repülőgépet, a második nap 14-et, a harmadik napon pedig 12-t. Ez azt jelenti, hogy az első napi 270 repülőgépből egyetlenegy volt, amely a levegőben semmisült meg – és az első két nap az arab légierő embervesztése 12 fő volt, két felszállás során. Egyébként teljesen analóg dolgok történtek a harckocsi egységeknél és a léghátrításnál is. Az egyiptomi fegyveres erő nagy többsége harc nélkül semmisült meg. Ennek következtében azután előállt olyan helyzet, hogy szervezett ellenállás tulajdonképpen az első nap után nem volt, az első nap pedig így nézett ki.

Csak megemlítek egy dolgot propagandaszpontból. Nasszerék azt mondják, hogy hősiiesen harcoltak, és ez szubjektíve és egyedileg sok ezer arabra érvényes. Ez nem propagandafogás. Az igazság az, hogy a hadsereg és döntően a vezetés nem állta meg a helyét. Egyetlen dolgot ezzel kapcsolatban. Mindenki tudja, hogy mi a rend a hadgyakorlatokon és mi a rend a háborúban. Ezen a hétfőn reggel 6 órakor a harci repülőgépek pilótái a családjuknál aludtak. Ehhez többet mondani nem kell! Ilyenkor pedig első szabály, hogy nem hagyhatják el a laktanyát, vagy a repülőteret. Természetesen, ez sehol nem kerül majd szóba, de egymás között két szót válthatunk erről, s bele kell számítani az események meghatározó okaiba, hogy az egész egyiptomi vezetés a valóságban mit jelent. Mégis, az ő bázisuk egy kommunista világmozgalom vagy szocialista tábor, a Szovjetunió és részben Csehszlovákia, aki szintén

évenként szállít oda embereket, de ugyanakkor a dolog rendkívül bonyolult, mert ezek mohamedánok meg antikommunisták voltak, és hogy az ottani tisztikar fejében mi volt ebből visszamaradva, nem tudjuk megmondani. Tény azonban, hogy az izraeliek az őket támogató és mögöttük álló nagyhatalmakra, azok specialistáira, szakembereire teljes mértékben és száz százalékig támaszkodtak az elmúlt évek során – Egyiptomban pedig nem így volt. Ez nem Nasszer személyére vonatkozik, viszont bele kell számítani a helyzetbe. Novotny elvtárs pl. egy közös tanácskozáson megemlítette, hogy nekik is vannak ott embereik, szakértőik, de ezek abnormális helyzetben voltak mindvégig, érdemi munkát alig tudtak végezni. Ott feltártuk előttünk ez a helyzet, s ezt követően semmi csodálatos nem volt abban, hogy a harctéri cselekmények így alakultak. Én nem vagyok stratégia, de azt tudni kell, hogy aránylag kis területen folyó háborúról van szó, s ami az arabok oldalán volt, ahhoz kis terület nem elég. A mobilizálás foka között különbség van Izrael és az arab országok között. Ha az események tartós háborúvá alakultak volna át, három vagy hat hét alatt az erőviszonyok megfordultak volna...

A tanácskozásról két felszólalást – és esetleg a miénket – szeretném megemlíteni, hogy az elvtársak lássák, hogyan értelmeztük saját helyzetünkét.

Tito elvtárs felszólalása – persze egyszerűen az, hogy eljöttek és részt vettek – a mi értékelésünk szerint rendkívül pozitív volt mindenféle vonatkozásban. Még egy bizonyos önkritikus elem is volt Tito elvtárs részéről ebben a kérdésben, aminek van jelentősége. Az előbb említettem, hogy az arabok nem konzultáltak a Szovjetunióval az ENSZ-csapatok kivonását, az Akabai-öböl lezárását, továbbá még egy rendkívül fontos kérdést: az 1956 előtti helyzet visszaállítását. Tito elvtárs azt mondta, velük konzultáltak, s ők támogatták ezeket a lépéseket. Mindenesetre megmondta, hogy ez így történt, s ez szép dolog, mert nem kellett volna megmondania. Hogy velük konzultáltak, ez valóban érthető is, mert nekik régi és közvetlen, bensőséges kapcsolataik voltak, tulajdonképpen régebbi és állandóbb kapcsolataik, mint a Szovjetunióval. Másrészt adott Tito elvtárs egy tájékoztatást, hogy ők is segítették Egyiptomot, és elég jelentős élelmiszert adtak segélyként, haditechnikai segélyt is adtak. Végül megemlítette, hogy ennek a légihídnak építésébe egy perc alatt rögtön beleegyeztek.

Tito elvtárs nagyon fontos kérdéseket tett szóvá – ott persze semmiféle elemzés nem volt, általában nagyon röviden beszéltünk, csak a helyzet bizonyos momentumairól tárgyaltunk, ő is elsősorban ezt tette –, de említett olyan kérdést is, aminek nagy jelentősége van, s különösen fontos, hogy ezt ő tette szóvá a jugoszláv párt, a jugoszláv kommunisták és a jugoszláv rendszer nevében. Első ilyen kijelentése volt, hogy sűrűbben kell találkozni, megbeszélni a helyzeteket, a tennivalókat, s egyeztetni kell a lépéseket, hogy egyformán lépünk fel, s ha kell, együtt lépünk fel. Ez fontos kijelentés volt, s saját jelenléte bizonyította, hogy ezt így is értelmezi.

Másik dolog: azt mondta, van nekünk egy régi tételünk, amit revízió alá kell tennünk. Ez úgy hangzik, hogy ebben a jelenkorban, a haditechnika mai fejlettségi fokán, az atomfegyverek időszakában nincs helyi háború, mert minden helyi háború világháborúvá fejlődhet. Ezért mi minden helyi háború ellen vagyunk, s az egyetlen feladatot abban látjuk, hogy a helyi háborúkat lokalizáljuk és eloltsuk. Azt mondta: nekik az a véleményük, hogy ez nem helyes tétel, a tapasztalat mást bizonyít. A tapasztalat azt igazolja, hogy minél inkább halmozódnak az atomfegyverek, az annál inkább hat a világháború ellen, az ellen, hogy kis háborúból világháború legyen, de az imperialisták sorra-rendre szerveznek helyi háborúkat, csapásokat mérnek ránk és más haladó erőkre, s ezért nekünk másképpen kell tekintenünk ezeket a helyi háborúkat, s kell, hogy ezzel kapcsolatban terveink és elgondolásaink legyenek.

A harmadik dolog részben ezzel függ össze. Azt mondja: nekünk, szocialista országoknak kell, hogy legyen elgondolásunk és tervünk az imperialista koncepciókkal és NATO-tervekkel szemben. Azt mondja, volt ez a görög puccs, és jelenleg ők úgy tekintik, hogy az imperialisták elég komolyan foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy a görög és olasz szervekkel összefogva megpróbálják megdönteni a jugoszláv rendszert. Ezzel összefüggésben is többször kellene találkozni, mondta, s ezekkel a dolgokkal számolva kell, hogy nekünk is terveink, elgondolásaink legyenek, hogy véget vethessünk ennek a folyamatban. Ezzel kapcsolatban még azt mondta: nekünk meg kell mutatni az imperialistáknak, hogy mindenre készek vagyunk, s a háborúig is elmegyünk, ha életbevágó érdekeinkről van szó. Ez az ő véleményük szerint szükségszerű. Ezek olyan dolgok, amelyeken érdemes gondolkodni.

Röviden valamit a román felszólalásról. A román felszólalás rendkívül általános volt és a tulajdonképpeni kérdések helyett értékeléssel foglalkozott. Tehát nem arról beszéltek, hogy mit csinálunk ott pénteken délután és este, hanem egész felszólalásuk elemzéseket sürgett. Felvetették: még nem elemeztük, hogy a brazil párt és az indonéz párt mikor mit csinált. Tehát mindenféle elemzéseket sürgettek, meg azt mondták, össze kell jönni, sőt össze kellett volna már jönni. Ceaușescu elvtárs olyan kijelentést tett, hogy ha május 20. körül találkoztunk volna, meg tudtuk volna akadályozni a háborút. Erre többen reagáltak. Azonkívül ennek a bizonyos kijelentésnek, hogy ha május 20-26 körül összejöttek volna, meg tudtuk volna akadályozni a háborút, volt olyan ki nem mondott inszinuációja, hogy ha nem a Szovjetunió és az Egyesült Arab Köztársaság, hanem mi és esetleg Románia vettük volna együtt kézbe a helyzetet, meg tudtuk volna akadályozni az eseményeket; viszont hogy háború lett, az a Szovjetunió és az Arab Köztársaság gyengeségét, illetve ügyetlenségét mutatja. Kimondva ez így ott nem volt, de felszólalásának ilyesfajta értelmezése volt – én legalábbis ezt vettem ki szavaiból.

Azután bírálta azokat – az egyébként valóban bírálható – arab dolgokat, hogy kijelentették, Izraelt megsemmisítik, s arról beszélt, hogy ez a kijelentés nem szolgálta a világ haladó

erőinek mozgósítását, stb. Azután ajánlotta, tanulmányozzuk, mi történt az egyiptomi hadseregben, mert az értékes és fontos tapasztalatokat fog majd adni. És – ne felejtjük el, hogy ez pénteken este volt – kijelentették, a jelenlegi helyzetben nincs olyan katonai megoldás, amely megváltoztathatja a szituációt, hanem politikai harcra van szükség.

Végül valamit a nyilatkozatról. Arról volt szó, hogy van egy nyilatkozattervezet, amit szétosztanak mindenkinek. A románok felálltak, s közölték, nem értenek egyet a tervezettel, s az a javaslatuk, ehelyett egyszerűen egy ténykommunikét adjunk ki arról, hogy összejöttek és megbeszéltük a közel-keleti kérdést. A tanácskozást akkor Brezsnyev elvtárs vezette, s indokolásában elmondotta: a szünetben odajöttek a románok hozzájuk, a közölték, olyan kommunikét nem írnak alá, amelyben benne van, hogy Izrael agresszor. Azt mondták, ezt ők nem írhatják alá, mert ebben a kérdésben minden pártnak és országban *[sic!]* megvan a saját, ismert értékelése. Erre persze a románok lettek ingerültek és közbeszóltak: nem erről van szó, hanem arról, hogy nekik van javaslatuk, s arról beszéljen Brezsnyev elvtárs.

A tanácskozáson nagyon érdekesen fogadták ezt a román javaslatot. Utána mindjárt szót kért Tito elvtárs, és azt mondta: a 4. oldalon ezt a mondatot ne így, hanem így és így írjuk. Azután az egész társaság a szöveget javítgatta – a románok meg ott ültek. Azután azt mondta Tito elvtárs: itt van a szövegben az, hogy Izrael és a mögötte álló imperialista hatalmak, Amerika... és írjuk oda Angliát is. És azt mondta: írjuk bele, hogy Izrael agresszor, mert enélkül én nem tudok hazamenni, hiszen mi egész Jugoszláviának megmondtuk, hogy ki az agresszor.

Ennek a vitának a végén a románok ismét szót kértek, s ajánlották, hogy két kommuniké legyen, mert ha ők ezt a vitatott kommunikét nem írják alá, úgy tűnik, mintha nem is lettek volna itt. Így született meg a két kommuniké, és azt is javasolták, hogy az első kommunikében legyen benne, hogy egyes pártok kiadnak nyilatkozatot, mások nem. Ezt a javaslatot elvetették, mondván, ez úgyis kiderül, mert a két kommuniké egymás alatt jelenik meg.

Még valamit az impressziókról. Nekünk, akik ott voltunk, olyan impresszióink volt, hogy a román elvtársak el akartak ide jönni, a megbeszélésen részt akartak venni, de már eleve azzal az eltökéltséggel jöttek, hogy Izraelt nem fogják agresszornak minősíteni, ezt vitatni fogják, ez ellen fel fognak lépni, és persze nem lehet tudni, milyen hiedelemben éltek, de talán arra gondoltak, hogy ennek a pozíciónak meg tudják nyerni Jugoszláviát – bár ez nem biztos. Sokkal erősebben érezhető volt, hogy ott akarnak lenni, fel akarnak lépni, de semmiképpen nem fogadnak el olyan nyilatkozatot, amelyben Izrael agresszornak van minősítve.

Azután hozzátartozik az ember benyomásához, hogy tulajdonképpen még azt a fáradságot sem vették maguknak, hogy indokolják álláspontjukat. Ilyen eltökéltség volt észlelhető náluk, bár egyetlen érvet emlegettek, hogy semleges álláspont kell.

Végül olyan vélemény alakult ki, mintha a románok angazsálták volna magukat valahol. Nem akarok messze menni, mert nem úgy értem, mintha elhatározták volna, hogy eladják a Román Szocialista Köztársaságot, de az a fajta magatartás jelentkezett most is, amit tapasztaltunk az NSZK-val kötött diplomáciai kapcsolatoknál – csak most háborús és súlyosabb körülmények között.

Kénytelen vagyok megemlíteni, mi hogyan léptünk fel. Ezt azért is elmondom, hogy lásuk, jól értjük-e a mi álláspontunkat. Nagyon rövid felszólalások voltak általában, egy-egy mondat a kérdésekhez. Előzőleg azonban vissza szeretnék térni az előzményekre, s erről ott is beszéltünk.

A dolog azzal kezdődött, hogy Izrael megfenyegette Szíriát, hogy megdönti a rendszert. Ide azonban hozzá kell venni az olajkonfliktust, ami ott egy bizonyos idővel ezelőtt volt – hiszen ez is a kiindulóponthoz tartozik. Közöltük, hogy az Izraellel szembeni arab kijelentések nem voltak helyesek. Azután a Szovjetunió és más szocialista országok – itt a fegyverek miatt főleg a cseheket és másokat, akik konkrétan közreműködtek, értünk – megtették azt, ami rajtuk múlt. Meg kellett állapítani, hogy ezt a Szovjetunió és más szocialista országok a katonai szállítások és egyéb segélyek kapcsán, valamint diplomáciai síkon megtették, ami rajtuk múlt. Konstatálni kell, hogy az előállt helyzet kudarc és vereség az arabok számára, az antiimperialista és haladó arab rendszerek számára – és közvetlenül a mi számunkra is. Ezzel is így kell számolni! Ebben a szituációban mi a feladatot abban látjuk, hogy harcoljunk és segítsük az arabokat pozícióik visszaszerzésében politikai síkon, ahol pedig harc folyik, ott katonai síkon is. Politikailag az Egyesült Nemzetek Szervezetében, valamint a hazai és nemzetközi propagandában, aminek most nagy jelentősége van. Ott megemlítettem – mert több felszólaló mondta, hogy zavar van Nyugat-Európában a testvérpártoknál –, hogy zavar van a szocialista országokban is, de a közvélemény alapvetően helyesen viselkedett, helyesen ítéli meg a dolgot, az imperialisták ellen van, de a közvélemény bizonyos rétegében, a párttagságon belül is van nálunk is zavar. Mégpedig zavar van az agresszor kérdésében, azonkívül az arabok megítélése kérdésében és más döntő kérdésekben. Ezért mi az egyeztetett, közös fellépések mellett vagyunk, a harc ilyen folytatását támogatjuk, s a dologból kivesszük a magunk részét politikai és minden vonatkozásban, ahol az szükséges.

Az egész tanácskozás együttesen – így lehet mondani, mert a románok sem protestáltak (akik végül is ott ültek éjjel 2 óráig, hiszen a tanácskozás nem volt berekesztve, így végig kitartottak, bár akkorra már eldőlt, hogy ők a kommunikét nem írják alá) – egyetértett azzal, hogy folytatni kell a harcot az arab pozíciók visszaszerzéséért és fenntartásáért, harcolni kell a progresszív arab rendszerek fenntartásáért, mert ez rendkívül fontos, s ennek megfelelően bizonyos lépések történtek még menetközben is. Ebben egyetértettünk.

Megemlítem, mert fontos, hogy ott sem közös tanácskozáson, sem külön megbeszélés keretében nem került szóba, hogy ki, mikor, kivel szakítsa meg a diplomáciai kapcsolatot – ezt mindenki maga határozta el. Akkor csak a szovjet előzetes közlés volt ismert. Azt hiszem, az eljárásnak ez a módja helyes volt. Ennyit a tanácskozásról.

Az egész ügyről még kénytelen vagyok valamit mondani. Először valamit az előzményekről. Ezeket még egyszer sorra venném, s ez azért fontos, hogy a továbbiakban ezzel rengeteget foglalkozunk.

A hivatalos kiindulási pont, hogy Izrael megfenyegette Szíriát május 20. körül, hogy meg fogja támadni és meg fogja dönteni. A következő dolog: az Egyesült Arab Köztársaság haladéktalanul kijelentette, hogy ezt nem fogja hagyni. Azt hiszem, ez az arab álláspont helyes. A következő lépés – és ez nagyon fontos, erre szeretném a figyelmet felhívni – hogy május 26-án az Egyesült Arab Köztársaság közölte a Szovjetunióval, olyan elhatározásra jutott, s ettől semmi sem tántoríthatja el, hogy bármilyen úton-módon visszaállítja az 1956 előtti helyzetet. Ez jelenti az Akabai-öblöt és még Isten tudja micsodát. Tehát itt jön az a három lényeges kérdés, amit nem konzultáltak sem a Szovjetunióval, sem velünk, csupán a jugoszlávokkal. Azt, hogy a szírek mellett kiállnak, konzultálták, s ezt mi támogattuk. De nem konzultáltak arról, hogy bármilyen úton-módon visszaállítsák az 1956 előtti helyzetet, s ami részben ebből következik: nem konzultáltak az ENSZ-csapatok visszavonásáról, az Akabai-öböl lezárásáról. Ezenkívül volt határozatuk a Szezi-öböl lezárására. Ezt sem konzultálták. Ennek szintén van jelentősége, mégpedig bizonyos politikai jelentősége, hiszen a Szezi-csatornán a világ minden kereskedelemmel foglalkozó országa szállít. Ha azt lezárják, az azt jelenti, hogy a világ minden kereskedelmi hajózást folytató országával szemben tesznek lépést. Ott mindjárt másfél nap alatt 75 szovjet hajó rekedt meg, melyek életfontosságú szállításokat folytatnak. Ez az események menetéhez tartozik.

Még egy momentumot: a négyhatalmi tanácskozást a Szovjetunió azért ellenezte, mert az arabok közölték, hogy ők ennek ellene vannak.

Még valamit Nasszerről, lemondásáról és maradásáról. Ezek drámai órák voltak ott akkor, és csak töredékeket lehet ismertetni. Egyébként Nasszer ezt a lépését sem konzultálta sem a Szovjetunióval, sem senkivel. Az történt, hogy megfelelő időpontban Amer kérette a szovjet nagykövetet, s közölte vele: megteesszük utolsó közlésünket, mármint ő és Nasszer, lemondanak, s átadják másnak a hatalmat, s be van fejezve. Semmi többet nem mondott. Az utódról Tito elvtárs azt mondta, jó, mert kb. a rendszer folytatását jelenti, de azután kiderült, hogy nem így van. Az illető ugyanis Nasszer ellen harcolt, majd később együtt is működött vele, azután megint harcolt ellene. Egyébként ez is úgy történt, hogy Gomułka elvtárs éppen fél órája fejtegette elgondolásait, hogy Nasszert hogyan kell megmenteni – s akkor

jött a hír lemondásáról. Azután hivatalos és nem hivatalos beszélgetés volt arról, mit lehet most csinálni. Én azt mondtam: akármilyen lesz, meg kell próbálni Nasszert és Amert biztonságba helyezni – ez az első lépés! Tito azon nyomban üzent Nasszernak, hogy vonja vissza lemondását – s ez bizonyos hatással volt rá.

Utólag elolvasva Nasszer beszédét, egy hipotézissel le kell számolnunk. Én sokfelől hallottam olyan hangot, hogy Nasszer a Szovjetuniót akarta zsarolni, lemondása ügyes taktikai húzás volt, visszaemlékezve azonban az adott szituációra, azt mondom, ez nem volt sem zsarolás, sem taktika, hanem várható fellépés. Amit mondott beszédében, az egyébként korrekt és rendes dolog volt. Végül úgy gondolom, helyes volt, hogy felvetette saját felelősségét. Ilyesmik történtek: Tito elvtárs üzent, valószínűleg a szovjet elvtársak is üzentek, erre azt mondta, lemondását másnapra halasztja, azután az ismert módon alakult a közhangulat, és jó, hogy úgy alakult, mert amíg ő ott van, nem fognak jobbra menni.

A képhez tartozik, hogy az algériaiak rendkívül ingerültek és elégedetlenek mindenkivel szemben, Nasszerrel és a Szovjetunióval szemben, mert bennük él az arab nacionalizmus. Meg kell mondani, egyetlen valamirevaló hadsereg náluk van, harcedzett káderyagra épített hadsereg, mely nagy és kemény harcokat vívott sok éven át. Bennük nagy méreg van, s olyasmiket mondanak: sajnos nem határosak Izraellel, majd ők megmutatnák, hogy másképpen harcolnának. Nekem olyan benyomásom van, mintha a szíreknél is kicsit komolyabb volna a hadrend: a páncélos csapatok napi normája, különösen ilyen viszonyok között, nem 20 kilométeres előrehaladás – tehát harc és ellenállás volt. Szíria társadalma szilárdabb is, munkásmozgalma is van, ipara is, munkássága is, és ha olyan gyenge is a kormány, mint a harmat, mégis csak szilárdabb.

Elnézést, hogy ezeket a dolgokat mind sorra veszem, de rendkívül fontos, hogy sorba rakjuk ezeket, mert nem lesz könnyű a további munka. Ezt a magunk számára mondom. Kifelé sok minden nem mondható, pl. nem mondhatjuk, hogy az arab hadsereg 80 százaléka analfabéta.

A további harcot illetően: közvetlenül tőlünk nem kértek mást. A csehektől harc közben is kértek katonai gépeket olyan formában, amit nem lehetett támogatni, mert légi egységeket kértek legénységgel, ami azt jelentette volna, hogy cseh egységek kapcsolódtak volna be a harcba. Azt mondták, fegyvert adnak, azonkívül politikai segítséget kell adni az összes vonalon, ahol lehetséges.

Jelenleg nagyon fontos aktus az ENSZ rendkívüli közgyűlése, az agresszor leleplezése, megbélyegzése, és a mögöttük álló erők leleplezése is. Mi üzentünk Moszkvába, hogy ha összehívják az ENSZ közgyűlését, a delegációkat oda a külügyminiszterek vezessék. Azonkívül nagyon fontos dolog, hogy a hazai propagandában, sajtóban stb. megfelelően foglal-

kozzunk a kérdésekkel, s szerintem van bizonyos feladat, ami ránk vár a párton belül, s erre szeretném a figyelmet felhívni.

Az általános propagandában természetesen vissza kell menni a dolog gyökeréig, és tiszta képet kell teremteni. Itt mégiscsak a világ kereskedelmi forgalmába bemenő olaj kb. 60 százalékaról van szó. Ennek az olajnak nagyon nagy szerepe van Nyugat-Európa olajellátásában és – mint Nasszer mondta – a hatodik flotta is arab olajjal működik. Nekünk vissza kell tehát menni a gyökerekig. Az imperialisták ezeken a területeken évszázadok óta garázdálkodtak, most a terület kiesőben van a kezükből, ebbe nem akarnak beletörődni, s harcolnak érte. Évszázadokon át ott voltak, otthagyták nyomaikat, befolyásolási lehetőségeiket, s ezeknek az országoknak a függetlenség után megvannak saját nehézségeik. A szocialista világ pedig csak kb. 10 éve, vagy a legutóbbi években jelent meg ezekben a térségekben, igen komoly érdemi befolyásra nem tudott szert tenni, egyenlőtlen viszonyok között mérkőzött meg a két fő iránya a világnak. És majd az újságban talán nem írjuk meg, de pártvitákban meg kell világosan mondani, hogy a szocialista országok soha nem támogatták azt az arab propagandázongot, hogy Izraelt meg kell semmisíteni. A mi külpolitikánk alapelveivel ez ellentétben áll, ezt nem támogatjuk, de gyengítené antiimperialista harcunkat, ha most ilyen lózungokkal vitatkoznánk. Az agresszor dolgában viszont világosan kell látnunk.

Egyébként a dologhoz tartozik, hogy a nyugatiak ezt sokkal okosabban csinálták, mint 1956-ban. Akkor azt csinálták, hogy nyíltan belépett két nagy imperialista hatalom a háborúba – Anglia és Franciaország –, és az egészen más fellépést tett lehetővé a szocialista világ részéről, világosabb volt az agresszor, és nem volt ilyen dolog, hogy egy hárommillióos Izrael megver egy 80 millióos arab erőt. Ehhez hozzátartozik, hogy a harcokba közvetlenül nem avatkozott be se az USA, se más. Egyébként további információkat is kaptunk, amit nekünk és a Minisztertanácsnak is tudnia kell. Ezt a hatodik flottát a szovjet flotta végig követte vizuálisan egy km távolságban – a cél is az volt, hogy lássák, követik őket a szovjetek. Jöttek-mentek egymás mellett. Egyébként a dologhoz tartozik, hogy mindkét flotta atomfegyverrel volt feltöltve. Tehát ott kísérgették egymást, és a hatodik flotta repülőgép-anyahajójáról egyszer szállt fel egy gép próbarepülésre, és egyszer felszállt, hogy megnézzé, mi történt, hogy az amerikai hadihajót torpedótalálat érte. Több felszállás nem volt. Ez az igazság! Ez persze nem kibébi az ő gazemberségüket, és az izraeli hencegésben is lehet valami, hogy nekik valószínűleg jóval több tankjuk volt, mint amennyiről mi tudunk. Ez lehetséges is.

Egyébként ott rendesen működött mindenki. Az izraeli légierő zöme francia, és bár a francia kormány semleges volt, de az alkatrészeket végig szállította. Tehát az előkészítésből kivették a részüket, a közvetlen harcban viszont nem vettek részt, valószínűleg azzal a feltételezéssel, hogy ha ez a rajtaütés nem sikerült, és Izrael léte veszélybe kerül, rögtön közbeléptek

volna nagyon kedvező helyzetben, mert hiszen ők voltak ott. Ezeket majd tudni kell, s ennek megfelelően majd meg kell mondani a nyilvánosságnak azt, ami odavaló, ami meg nem való a nyilvánosság elé, arra majd belső tanácskozáson válaszolunk.

Valószínűleg nálunk majd sok embernél felvetődik, miért nem írták alá a kommunikét a románok. Több emberben felvetődik ez, mint az, hogy ott voltak a jugoszlávok. És meszeszemenő következtetést nem akarok levonni ebből az egyszeri esetből, de szerintem nem azonos súlyú a két dolog. Sokkal jelentősebb, hogy a jugoszlávok elfogadták a kommunikét, mint hogy a románok ott voltak és nem fogadták el. Azonkívül az egész alapállás érdekes a jelenlegi helyzetben. Ne menjünk persze cikcakkban, mert ha csendesebb vizek jönnek, előfordulhat, hogy a jugoszlávok álláspontja eltér a miénktől, de ez most így jelentkezett. Lehet, hogy a jugoszláv pozíció tovább javul ezekben az alapvető és döntő kérdésekben, s még közelebb kerülnek hozzánk, mert most olyan helyzet állott elő, amit sokféle szempontból lehet mérlegelni. És a románoknak sokáig kell magyarázniok magatartásukat, ha csak nem úgy vannak, hogy a nyugati véleményen kívül már semmiféle dologra nem kíváncsiak. Ez persze biztos nem így van! Nézzék meg a nyilatkozatukat. Abból elhagyták azt, hogy Izrael agresszor és minden mást megmondtak – egyebet nem is tudtak volna csinálni. És a jugoszlávoknál még egy dolgot érdemes megnézni. Ha az 1957-es nagy gyülekezetet nem veszem, akkor 1948 óta először vettek részt ilyen megbeszélésen, és kedvem lett volna Ceaușescu elvtárs-hoz odafordulni, és azt kérdezni: miért nem néz 5 méterrel messzebb? A jugoszlávok már megtették egy nagy kört és most itt vannak velünk.

Utoljára arról valamit, hogy mit lehet a pártban tenni. Erről én nem tudok semmit mondani, de nagyon konzekvens magatartást és vonalvezetést tudnék ajánlani, és kérem, hogy a PTO [Párt- és Tömegszervezetek Osztálya], az Agit.-Prop. Osztály vagy a Titkárság foglalkozzon az előállott helyzettel a párton belül. Nem akarok semmiféle pánikot, de a jelenség előtt ne hunyjuk be a szemünket. Ez olyan dolog, mint a berlini vagy a Karib-tengeri válság, vagy Hruscsov felmentése körüli megrázkódtatás, s az ilyesmi mindig óriási tanulságot jelent egy párt számára általában, és még inkább a pártvezetőség számára. Itt a szemünk előtt mutatkozik meg igazából, hogy ki kicsoda. Az ilyesmi általában nem a hétköznapiokon mutatkozik meg. Meggyőződés, hogy nem tömegméretű és nem óriási jelenségről van szó, mert az országban lévő 500 ezer kommunista párttag és néhány százezres tömegű ifjúkommunista magatartásában alapvetően rend van. A párttagság egy bizonyos kisebb része – ne értsen félre senki –, de bizonyos területen létező és nagy hatással bíró kis része nem kommunista módon viselkedett. S én ebből semmiféle fáji dolgot nem akarok kihozni, és megértem, hogy nem mindenki előtt elég világos, ki az agresszor, a támadó, bizonyos aggodalmat meg

lehet érteni, de ez nem jár együtt azzal az engedéllyel, hogy vitassák a párt és a kormány álláspontját ilyen döntő kérdésben, hogy ki mellett vagyunk és ki ellen harcolunk. Ezt nem hagynám szó nélkül. Ez a mi rendszerünk életkérdése, hogy a párt intakt legyen, és szilárd. És ha kevesebb lesz a párttag, az kisebb veszély, mintha ingadoznak. Ezt nem szabad tűrni és megengedni. Tessék elképzelni, hogy a párttagoknak és a magyar állampolgároknak milyen rokonsága van a határokon kívül, annyi legalább, mint itt bent. És akkor a pártot osszuk fel izraeli szekcióra, felvidéki szekcióra, erdélyi szekcióra és a Szovjetunióknak csak az marad, aki orosz diáklányt vett feleségül?!

És van még egy másik dolog is. Én nem kapkodást ajánlok, de világos, konzekvens vonalvezetést minden területen, de ha nagyon elszaporodnak ezek a tendenciák, rendszabályokat kell foganatosítani. Mert hogy mi jó állásokban hizlaljunk embereket, akik kritikus helyzetekben így lépnek fel, az nem engedhető meg! Tehát ezeken a dolgokon kell gondolkozni és valamit tenni is kell.

És ezt kisebb dolgokra is értem. Ahogy az agit.-prop. vonal kézben tartotta a dolgokat, az jó volt, de az már nem tetszett, hogy Szirmai elvtárs felszólalásából semmit nem adtak arról, amit a közel-keleti helyzetről mondott. Szirmai elvtárs pedig felszólalásában biztos mást is mondott, mint azt a „központi” kérdést, hogy a diákok bátrabban kritizáljanak. Azután közli a rádió, hogy ez és ez történt egész héten, utána befejezi a híradását, és elkezdnek angolul vagy nem tudom hogyan énekelni. Biztos vagyok benne, hogy ha az USA kiad egy nyilatkozatot a kubai kérdésben, utána nem tesznek fel rádiójukban egy kubai jambó-lemezt [sic!]. A mi fellépéseinknek – egyiknek is és a másiknak is – jobban szinkronban kell lennie. A múlt héten háború volt, s hogy abban nem voltunk benne, az mégis a jó politikai vonalvezetésnek köszönhető, és ha én valahol összehalálkozom Izraelt sajnáló emberekkel, nagyon el fogom verni rajtuk a port! Hallom, Illyés is azt mondta, elmegy önkéntesnek!

Ma láttam az Izvesztyija cikkét, amelyben magyarázzák, nem aszerint kell állást foglalni, hogy orosz, kínai, arab vagy zsidó vagyok. Ez a világpolitika alapvető kérdése most, s megfelelően kell állást foglalni.

[...]

Ezenkívül nekem eszembe jutott egy más terület is – s ezen is érdemes gondolkozni. Magyarországon vannak egyházak is. Itt van pl. az izraelita egyház. Nekünk van egy Állami Egyházügyi Hivatalunk, érdemes volna, ha az Állami Egyházügyi Hivatal leülne nyugodt beszélgetésre a különböző izraeli körök vezetőivel. S az Agit.-Prop. Osztály alkalmas embere is beszélhetne velük, s megkérdezhetné, hogyan érzik magukat. Persze nem azt kell tőlük igényelni, hogy hivatalosan ítélik el Izraelt, de adhatnánk nekik tanácsot, hogy mit csináljanak.

Többek között meg lehetne mondani, hogy nem vagyunk antiszemita, de az agresszor ellen fellépünk. Azt is meg kell mondani, hogy ezeket a gyűjtési akciókat nem támogatjuk. Ezek a dolgok persze nem határozatba valók.

[...]

2) Előterjesztés a magyar-amerikai kapcsolatokról

3) Jelentés a Magyar Népköztársaság katonai küldöttsége május 13-tól június 6-ig tartó távol-keleti útjáról

Fenti napirendek vitájáról jegyzőkönyv nem készült.

11. AZ SZKP KÜLÜGYI OSZTÁLYA HELYETTES VEZETŐJÉNEK ÜZENETE

1967. június 19.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)

Központi Szervei, Kádár János Titkársága, M-KS 288/47/1967/231.o.

Készült 2 pld.-ban

Feljegyzés

Kádár János elvtárs részére

Ma délben telefonált Moszkvából K. V. Ruzsakov elvtárs, és Brezsnyev elvtárs megbízásából közölte a következőket:

Most folyik az SZKP Politikai Bizottságának ülése, ezért Brezsnyev elvtárs Kádár elvtárs elnézését kéri, hogy nem ő maga jelentkezett. Azonban a következő sürgős információ lenne.

Holnap az SZKP Központi Bizottsága ülést tart, ahol Brezsnyev elvtárs beszámol a közel-keleti helyzetről. Az ülés határozata ebben a kérdésben nyilvánosságra kerül, maga a beszéd nem.

Nasszer nagyon kérte a szovjet elvtársakat, hogy ezekben a napokban Kairóba érkezzen valaki a legmagasabb szovjet vezetők közül: Brezsnyev, Koszigin vagy Podgornij elvtárs, nem hivatalos látogatásra, azzal a céllal, hogy véleményt cseréljenek fontos kérdésekről. Figyelembe véve, hogy Brezsnyev elvtárs plénomot tart és beszédet mond ott, valamint hogy Koszigin elvtárs New Yorkban van, a Politikai Bizottság elhatározta, hogy Kairóba Podgornij elvtárs utazzon.

Podgornij elvtárs holnap a délelőtti órákban indul, röviddel a plénum megkezdése után (valószínűleg a beszéd után). Belgrádon keresztül repül, ott műszaki megálló lesz, amelynek folyamán Podgornij elvtárs valószínűleg találkozik Titóval. A Titóval való beszélgetés során, ha az egyáltalán lesz, semmiféle kérdések egyeztetésére nem gondolnak.

Podgornij elvtárs kairói tárgyalásairól az elvtársak rendszeresen fognak tájékoztatni bennünket. A látogatásról a sajtó egyelőre semmit sem fog közölni, a fenti tájékoztató Kádár elvtársnak és a vezetés szűk körének szól. Ugyanezt a tájékoztatást megkapják a többi szocialista ország testvérpártjai, kivéve Romániát.

Ruzsakov elvtárs kérte, szóljunk vissza, nincs-e Kádár elvtársnak ezzel kapcsolatban kérdése, vagy más közölnivalója.

12. A SZOVJET KÖVETSÉG TÁJÉKOZTATÓJA KÁDÁR JÁNOS SZÁMÁRA

1967. június 20.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)
Központi Szervei, Kádár János Titkársága, M-KS 288/47/1967/233.o.

Készült 1 pld.-ban

Feljegyzés

Kádár János elvtárs részére

Ma délben felhívott telefonon N. N. Szikacsov, a Szovjet Nagykövetség tanácsosa, aki Kudrjasov elvtárs megbízásából közölte Kádár elvtárs részére a következőket:

Tegnap Kádár elvtárs értesült Brezsnyev elvtárs üzenetéből Podgornij elvtárs kairói utazásáról, valamint arról, hogy ez az utazás bizalmas jellegű. Ma Podgornij elvtárs elutazott Kairóba. Közvetlen elutazása előtt Nasszer megüzente, hogy – úgy látszik, valami számára előnyös meg gondolásokból – nyilvánosságra hozza Podgornij elvtárs látogatását, és nagy fogadtatást rendez számára. Ebből kiindulva mi is nyilvánosságra hozzuk az utazást.

13. LEONYID BREZSNYEV TÁVIRATA KÁDÁR JÁNOSNAK

1967. július 17.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)
Központi Szervei, Kádár János Titkársága, M-KS 288/47/1967/244.o.

Fordítás oroszról

Fordította: Bartáné

Készült 2 pld.-ban

1967. július 17-én F. J. Tyitov elvtárs szovjet nagykövet hozott VCS-vonalon [közvetlen, titkosított összeköttetés – KA] vett táviratot, amelyet Brezsnyev elvtárs küldött Kádár elvtársnak.

A távirat szövege a következő:

Kádár János elvtársnak

Budapest

Kedves Kádár elvtárs!

Szeretnénk tájékoztatni Önt, hogy ma korán reggel kairói nagykövetségünkől megkaptuk a következő „szóbeli üzenetet az arab államfők kairói értekezletének összes résztvevőjétől”:

„Az arab államfők, akik kairói értekezletre jöttek össze, július 16-iki esti záróülésen elhatározták, hogy július 17-én reggel 10-kor Moszkvába indul Bumedien és Aref elnök. Az elnökök tájékoztatják a szovjet vezetőket az értekezlet eredményeiről, valamint konzultációt folytatnak velük a Közel-Keleten kialakult helyzetről.

Bumedien és Aref algériai különgépen jön [sic!].”

Ezt az elhatározásukat az arabok előzetesen nem egyeztették velünk. Nem tagadjuk meg tőlük a fogadást. Tárgyalni fogunk.

A továbbiakról tájékoztatni fogjuk Önöket.

Elvtársi üdvözzel:

L. Brezsnyev

14. A POLITIKAI BIZOTTSÁG ÜLÉSÉNEK JEGYZŐKÖNYVE

1967. július 18.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)
Központi Szervei, Politikai Bizottság, M-KS 288/5/430/1967/

Készült 2 példányban

Jegyzőkönyv

a Politikai Bizottság 1967. július 18-i üléséről

1) Jelentés a szocialista országok párt- és kormányvezetőinek budapesti tanácskozásáról

Kádár János elvtárs:

Az írásos jelentésből a lényeg kideríthető, ezt – a tapasztalatok szempontjából – néhány olyan dologgal szeretném kiegészíteni, ami szóra érdemes.

[...]

A közel-keleti helyzettel kapcsolatban szeretném megemlíteni [...], hogy a Szovjetunió jelentős fegyverszállítást bonyolított le – már a háború után – elsősorban Egyiptom részére, s ez a szállítás olyan mértékű, hogy pl. harci repülőgépekből teljesen pótolták az elvesztett gépeket – sőt, valamit *[sic!]* többet is szállítottak, mint amennyit elvesztett Egyiptom. Ez persze harcértékben nem jelent ugyanannyit, mert Egyiptomnak nincs kellő számú kiképzett személyzete – és erre kétféleképpen is érdemes gondolni.

Hogy az ENSZ-ben hogyan alakult a vita, azt a jelentésekből mindenki ismeri. Megemlítem, hogy az SZKP értékelése szerint a kétharmados többséget ott két okból nem sikerült elérni. Egyrészt ebben közrejátszott az USA nagy nyomása, ami a különböző latin-amerikai és egyéb országokra nehezedett. Ez jelentkezett a korábban francia befolyás alatt fellépő afrikai országok esetében, melyek most az USA nyomására nem követték a francia állásfoglalást, hanem becsatlakoztak a latin-amerikai állásfoglaláshoz. Másik ok a szovjet elvtársak – azt hiszem, helyes – értékelése szerint a túlzottan merev arab álláspont, amely lehetetlenné tette valami észszerű és megfelelő kompromisszum létrehozását.

Ami az arab vezetőket illeti, ott a háború befejezése óta is jellemző egy bizonyos megoszlás. Mi általában nyilvántartunk progresszív arab országokat, mint Egyiptom, Szíria,

Algéria és Irak, akikkel együtt kell dolgozni – azonkívül vannak más arab országok. A progresszív országokra is az a jellemző, hogy nincs egységes állásfoglalásuk. Ti. van egy nagyon határozott és éles elkülönülés az algériai vezetőknel – akikkel majdnem azonos állásponton vannak a szír vezetők. Ezek harcos álláspontot foglalnak el, a háború folytatása mellett lépnek fel, és azt vallják, hogy a kérdés megoldását katonai úton kell keresni. Ezek olyan szélsőséges álláspontot vallanak, hogy folytatni kell a harcot, nem baj, ha Kairó vagy Damaszkusz el is esik. Másik oldalról ettől láthatóan eltérő, valamivel realisabb álláspont tapasztalható Nasszernél, s az iraki állásfoglalás sem annyira szélsőséges, mint az algériai.

[...]

A tanácskozás legfontosabb megállapításait megismétlem, mert ez döntő. A mi tanácskozásunk arra az álláspontra helyezkedett, hogy a jelenlegi viszonyok között a közel-keleti kérdés megoldásának egyedül reális és helyes útja a politikai megoldásért folytatandó harc. És ezzel szemben áll az az algériai, szíriai állásfoglalás, amely ezt elveti, s a katonai megoldást hangoztatja.

Másik fontos megállapítása volt a tanácskozásnak a segítségnyújtás jellege. Itt tulajdonképpen most majd a háború által közvetlenül sújtott három országot kell elvileg segítenünk: Egyiptomot, Szíriát és Jordániát. A tanácskozás megállapította, hogy Jordániát kikapcsolhatjuk a közvetlen segítségnyújtásból, mert ő nem is kért. Tehát Egyiptomra és Szíriára – azon belül elsősorban Egyiptomra – kell koncentrálni. Védelmi erejüket kell növelni, s ehhez kétféle eszköz lehetséges: 1) haditechnikai szállítás, 2) katonai tanácsadók biztosítása számukra. Nasszernél lehet olyan törekvést látni, hogy a fegyveres erőket akarja újjászervezni, s ehhez tanácsadókat, elsősorban szovjet tanácsadókat akar igénybe venni.

Itt meg kell említeni, Nasszernél volt olyan törekvés, hogy részben az el nem kötelezettség pozícióját feladva katonai szerződést köt a Szovjetunióval vagy más szocialista országgal, másrészt arra törekszik, hogy a Szovjetunió vagy a szocialista országok vegyék át pl. az egyiptomi légvédelem irányítását. Ezt a Szovjetunió nem tartja helyesnek, és a tanácskozás is egységesen úgy foglalt állást, hogy ezt nem lehet megtenni, mert akkor nagyon nem kívánatos helyzet állna elő.

A gazdasági segítségnyújtással kapcsolatban ezen a tanácskozáson nagy hangsúlyt kapott, hogy a prompt segítség mellett – ami szükséges a háborús veszteség és a fogyasztási javakban előállt helyzet miatt – nagy súlyt kell helyezni arra, hogy az ipari és mezőgazdasági termelés helyreállítását segítsük, mert ennek nagy társadalmi fontossága van adott országon

belül és elsősorban a dolgozók számára, mert ha nincs termelés, akkor nincs meg a dolgozók létalapja, s ezzel rendkívül rossz politikai hatást lehet elérni.

Született határozat arra is, hogy az arabokat – belső úton – informálni kell a tanácskozás állásfoglalásairól. Különböző javaslatok voltak. Mi azt javasoltuk, hogy az SZKP-t kérjük fel. Ezt el is fogadták. Másnap a szovjet elvtársak azt javasolták, ne ők, hanem az MSZMP – mint a tanácskozás vendéglátója – informálja az arabokat. Ezzel viszont mi nem értettünk egyet, de utólag és pótlólag megszavaztuk, hogy az arabok informálásával két pártot: az SZKP-t és az MSZMP-t bízják meg.

Az információ elkészült, egyeztetve lett mindenkiel, s vasárnap este sikerült átadni Kai-róban ezt a belső tájékoztatást írásban, aláírás nélkül, szóbeli jegyzék – vagy minek nevezhető – formában.

Ebben a tájékoztatásban azok az elemek voltak kidomborítva, hogy a politikai megoldást támogatjuk: haditechnikai eszközöket és tanácsadókat kapnak; a gazdasági segítség vonalán pedig a termelés helyreállításában segítünk.

Itt meg kell még jegyezni, hogy menet közben volt az arab vezetők tanácskozása, s Malik szovjet külügyminiszter-helyettes végig ott maradt, s az ottani tapasztalat azt mutatja: Bumedien és a szíriai vezető is közölte, hogy a katonai megoldás hívei, nem tudják elfogadni azt a formulát, amit mi ajánlottunk, vagyis hogy belemenjenek olyan ENSZ-határozatba, amely konstatálná a hadiállapot megszűnését, ami még nem jelenti Izrael elismerését – bár indirekt azt is. Bumedien közölte: ezt nem tudják elfogadni.

Tegnap reggel értesítették bennünket a szovjet elvtársak, hogy egyoldalú elhatározás alapján értesítették őket, hogy Bumedien és az iraki elnök indul Moszkvába, s fogadják őket. Tegnap késő este érkeztek meg. Majd kapunk a szovjet elvtársaktól tájékoztatást.

Jelenleg tehát így – nem valami primán – áll a dolog. Nehéz így harcolni, mert nem egyezik a mi és az arabok álláspontja. A mi tanácskozásunk arról beszéltünk: ha sikerülne létrehozni olyan határozatot – az eddigiek kiegészítésével –, amelyben konstatálnánk a hadiállapot megszűnését, a hajózási szabadság visszaállítását a június 4-i szintre, Suez megnyitását – de ott izraeli hajók azelőtt sem jártak –, tehát ha ilyesmivel sikerülne fellépni (vagy sikerülne a kétharmados többséget biztosítani, vagy ha nem, legalább a politikai kezdeményezés az arabok kezében lenne), jobban lehetne harcolni politikai síkon az ENSZ-en belül és a propagandában is. Ez volt a mi proposíciónk, de ez nem talált megértésre az araboknál.

2) Jelentés az arab országoknak nyújtandó (anyagi-technikai) segítségről

Fock Jenő elvtárs:

[...] eredetileg az elvtársak arra készültek, hogy a katonai segéllyel foglalkoznak – és ilyen konkrét kérés is érkezett. Közben volt ez a budapesti tanácskozás, ahol a tanácskozásnak megfelelően a súly eltolódott arra, hogy a termelés folyamatosságát kell biztosítani, s ilyen jellegű segítséget kell adni.

[...] Én azt javaslom, hogy a Politikai Bizottság fogadjon el egy ilyen 200 millió forintos összeget honvédelmi segítségre. Azon belül még néhány nap alatt törekedni kell arra, hogy ebben inkább olyan cikkeket soroljunk fel, amit nem kell a honvédelem felé pótolni. A konzultációnál is gondosan kell ezt megnézni, és ha mások tudnak olyant adni, akkor mi ne azt adjunk. Ha a Politikai Bizottság elfogadja ezt a keretösszeget, ebben az ügyben és ilyen összeggel leülhetünk tárgyalni.

Azt hiszem, konkrét segítség Egyiptom felé, ha megerősítjük, hogy a 15 millió egyiptomi font hitelt mi érvényben lévőnek tekintjük. És tárgyaljunk arról, hogy ezt milyen mértékben akarják kihasználni.

Talán még arra kellene felhatalmazást kapni, hogy az 5-7 éves hitelt 7-10 éves hitellé lehessen átalakítani. És amennyiben a moratórium felvetődik, adhatunk olyent. Végül a szakmunkáskérdést úgy is lehetne esetleg fogalmazni, hogy nemcsak mi vállaljuk egyéves időtartamra 100-150 szakember képzését, hanem ennek megfelelő összegben odaküldhetnek technikusokat, mérnököket a termelés biztosítására. Végül azt javaslom, hogy a 3 millió forintos összegű élelmiszereknel vegyük be a gyógyszert is.

Normális árucseré-forgalmi egyezményünk van erre az évre és a következő évekre. Egyiptom részéről felvetődhet, hogy a jelenlegi helyzetre tekintettel sztorinózni akarnak jelentős dolgokat. Ehelyett inkább hosszabb lejáratú hitelt kellene adni, de a szállításhoz ragaszkodni kellene.

A további segélyek ügyét kicsit annak függvényében is kell nézni, milyen valóságos törekvést tapasztalunk Egyiptom, Szíria, Irak és talán Algéria részéről arra, hogy forgalmának egy részét átterelje a szocialista országok, így Magyarország felé is. Eddig még csak vagdalkozások vannak, ténylegesen ilyen lépések nem történtek. Mi olyan mértékben tudunk segítséget adni, amilyen mértékben átterelik a forgalmat. Az előbb szó volt bizonyos banklépésekről. Eddig még konkrét dolgok nem nagyon vannak. Mi a Nemzeti Bankkal megbeszéltük, ha

próbálkozást tapasztalnak, hogy nagyobb összeget akarnak itt elhelyezni, mi is tudunk annyi kamatot – vagy valamivel többet adni –, mint az angol bank.

Összefoglalóan: most mindent eldönteni nem tudunk, ezért felhatalmazást, keretfelhatalmazást kell adni a kormány számára.

Kádár János elvtárs:

Támogatom Fock elvtárs javaslatát, de szeretnék pár megjegyzést tenni.

Az első, amit a segélynél figyelembe kell venni, hogy ilyen helyzetben a baj és nehézség ott kezdődik az érintett országok részéről, hogy tulajdonképpen nem tudják pontosan felmérni azt sem, mire van szükségük technikában és egyéb területen. És ezért van az a „körlevél”-szerű kérés is, amelyben címszavakat küldenek el a különböző országokhoz, s nem ismerve a helyzetet, mindenkitől mindent kérnek, s nem látható, hogy ebből effektív segítség hogyan lesz. A tanácskozáson én felvettem: abban kellene elsősorban segítséget nyújtanunk, hogy pontosabban fel tudják mérni szükségleteiket, s ha ők erre nem képesek, talán a Szovjetunió segítsen nekik ebben, mert mégis csak ők látják legjobban, mire van szükségük.

További észrevételem: én mindig azt ajánlom – bizonyos tapasztalatok alapján –, hogy lehetőségeinket sohasem merítsük ki teljesen. Először is a szóban forgó feleknél ki vagyunk téve annak, hogy egy hónap múlva, amikor már jobban látják és felmérik, mit akarnak, újabb listával állnak elő. Ezért a felhasználható eszközökből és pénzből kell valamit tartalékolni. És ha máshol harcolnak majd az imperialisták ellen, ott is segíteni kell. Tehát fel kell mérni reális lehetőségeinket, vagyis azt, hogy anélkül, hogy az ország anyagi helyzetét felborítanánk, saját államunk normális működését veszélyeztetnénk, mit tudunk felszabadítani – de ezt ne merítsük ki teljesen. Még mindig jobb, ha most kevesebbet adunk annál, amit várnak, mint hogy később azt mondjuk: egyetértünk kérésükkel, csak nem tudjuk teljesíteni.

A végrehajtást illetően a következő észrevételem van: nem tudom, mennyire sürgetnek minket, hogy válaszoljunk most, de azt mondanám, ha sürgetnek, és ebben a témában szorgalmazták a választ, tegyünk közlést, de ami nem sürget, ott várjunk. Mindenképpen várnék a haditechnikai segéllyel.

15. HANGULATJELENTÉS AZ IZRAELITA HITFELEKEZETRŐL

1967. június 21.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)

Központi Szervei, Agitációs – és Propaganda Osztály, M-KS 288/22/9/1967/

Feljegyzés

A közel-keleti konfliktus kérdésében a magyar zsidóság hangulata tárgyában jelentem a következőket:

A hangulatról általában megállapítható, hogy bár a közel-keleti kérdés Izrael államának és benne az izraeli népnek jelentős, sorsdöntő kérdéseit érinti, a magyar zsidóság általában nem rendült meg a szocialista hazánk iránti hűségében. Érthetően igen sokan szentimentalista érzéseket táplálnak az izraeli nép iránt. Sokaknak hozzátartozóik vannak Izraelben, akikkel állandó levelezést folytatnak. Bár legtöbbször hangoztatja, hogy a szocialista társadalmi rendszer híve, nem kívánja a kapitalista rendszert és az imperializmus támogatását, mégis a közel-keleti konfliktusnak Izraelre vonatkozó részét illetően sokan nem értenek egyet a Szovjetunió álláspontjával, így különösen abban a kérdésben, hogy Izrael agresszor lenne. Véleményük szerint Izrael védelmi helyzetben cselekedett.

Ami mármost az egyes személyek beszélgetéseit illeti, ezeket az alábbiakban közlöm rövid fogalmazásban:

Dr. M. M.: A zsidók még vannak ijedve, félnek az antiszemitizmustól, a gimnázium ablakait agyaggal dobálták be ismeretlen személyek. A zsidók az izraeli nép iránt közösséget éreznek.

Sch. J.: Vidéki emberekkel is beszéltem, félnek az antiszemitizmustól, nagy baj ez. Csöndesnek és óvatosnak kell lenni, mert a zsidók szíve Izrael mellett van.

Dr. L. V.: Nagyon nehéz és bonyolult ez a kérdés. Mi magyar állampolgárok vagyunk, a magyar kormány politikáját kell folytatni, de nem lehetünk ellenséges érzülettel az izraeli nép iránt sem. Vallási szervezet vagyunk, a politika nem reánk tartozik.

Dr. S. L.: Most hallgatni kell. Okosan kell viselkedni. Izrael mégis szívügyünk. A Szovjetunió tekintélyén nagy csorba esett, hogy az arabok érdekében így kiállt. Nekünk is kárunk van belőle. Nálunk Magyarországon az idegenforgalom leállt. Balaton mentén üresek a szobák. Ezzel szemben Romániában minden idegenforgalmi hely el van foglalva.

H. J.: Zsidó és nem zsidó emberek mind Izrael mellett állanak. Nem ismerik el, hogy Izrael agresszor lett volna. Védelmi helyzetében cselekedett. A magyar zsidó kommunisták is Izrael mellett állanak, annak ellenére, hogy továbbra is jó kommunistáknak tartják magukat. A helyzetet úgy ítélik meg, hogy az igazság Izrael oldalán áll, az arabokkal szemben. A magyar zsidók egyébként meg vannak ijedve, félnek az antiszemitizmustól, nem érzik magukat biztonságban, mert a nem zsidók közül sokan Izraelt azonosítják a zsidósággal. Az emberek véleménye szerint az arabok közismerten antiszemiták.

N. nevű személy (a Ruházati KSz párttitkára): Mi kommunisták, akik származásunknál fogva zsidók is vagyunk, ebben a kérdésben nem értünk egyet a Szovjetunióval, mert az arabok antiszemiták és kommunistaellenesek voltak mindig. Nem hihető róluk, hogy most megváltoztak, és haladó gondolkodásúak lennének. Az izraeli nép sokkal haladóbb, hiszen ott három kommunista párt működik. Izraelben sohasem üldözték a kommunistákat, mint azt pl. Szíriában és Egyiptomban is tették. Mi, akik egyébként a Szovjetunió mellett állunk, ebben a kérdésben féltjük a Szovjetunió tekintélyét.

R. F.: A Szabad Európa rádiója bementa, hogy a magyar zsidóság nem áll ki Izrael mellett. A lengyel zsidó lap, a Volkstyimme [Folks-shtime] Izrael mellett foglalt állást.

Á. J.: Az emberek általában Izrael mellett foglalnak állást, akikkel beszéltem. Még magas állású párttagok is. Rendkívül ideges vagyok, mert mindenki fél az antiszemitizmustól. Zsidó ember nem mondhatja, hogy Nasszer, az antiszemita vezér a barátja és a sokat szenvedett izraeli nép az ellensége. Ez nagyon fura helyzet.

Dr. B. I.: Nehéz a helyzet, mert nem lehet azt mondani, hogy az arabok a testvéreink és az izraeli nép az ellenségünk.

Á. S.: Izrael nem volt agresszor. Miért nem beszélnek arról az agresszióról, amit Nasszer követett el az Akabai-öböl lezárásával és a határ menti csapatösszevonásaival. Az ENSZ-csapatokat kivonták, és Izraellel szemben állt a több mint százmilliós egységbe tömörült arab tömeg. Nasszer Izraelt el akarta törölni. Izrael önvédelemből cselekedett. A Szovjetunió látta el fegyverekkel, páncélosokkal az arabokat, és ezenkívül tisztjeik is képezték ki az arab katonákat. A külföldi adó bementa, hogy a szovjet tisztok képtelenek voltak kiképezni az arabokat, mert a legtöbbjük írni-olvasni sem tud. Mi lett volna akkor, ha a több mint százmilliós arab tömeg a kis Izraelt elpusztította volna, akkor mit beszéltek volna. Izraelnek az a bűne, hogy önvédelemből védte meg az országát, és hogy előre nem jelentette be Nasszernak, hogy honnan fog támadni, és mikor.

A Népszabadság nem híven közölte Komócsin televíziós beszédét, mert Komócsin az elmondott beszédében „zsidókérdésről” is beszélt, amit már a Népszabadság a közleményében nem hozott le. Hitler óta Magyarországon zsidókérdésről nem beszéltek. Ki gondolta

volna – mondotta Á. –, hogy a felszabadulás után 23 évre újra zsidókérdésről fognak Magyarországon beszélni.

P. B.: A zsidók félnek az antiszemitizmustól. Az arabok hihetetlen nagy antiszemiták. Ismeretes Nasszer zsidó- és kommunistagyűlölete. Bumedien pedig 300.000 zsidót üldözött ki Algériából. Izraelből hosszú évek óta érkeznek levelek, amelyben leírják a már évtizedek óta folyó szír és egyiptomi agressziókat, amelyek Izraelt határincidensek során érték. Az izraeli földiken csak úgy tudnak dolgozni, hogy oldalukon fegyver van. Így kénytelen védekezni a szíriaiaktól és egyiptomiaktól, amit minden zsidó ember ismer, akinek Izraelben hozzátartozója van.

F. (Dohány utcai templomelöljáró): Öreg ember vagyok, gyerekeimet a náciok elégették. Az életben már sok öröm nem érhet. 85 éves elmúltam, és mégis izgulok Izraelért, mert U Thant kivonta a védelmi csapatokat, és ezzel az arab tömegnek lehetőséget nyújtott az izraeli nép megsemmisítésére. Nasszer olyan, mint Hitler. Adja Isten, hogy Izraelnek ne legyen semmi baja.

B. (Dohány utcai templomelöljáró): Izrael védelmi helyzetben cselekedett. A háborúsokdás megindulásakor úgy látszott, hogy a nagy arab tömeg elsöpri Izraelt. Isteni csoda volt, hogy a kis Izrael most sem akart területet hódítani, csak olyan határokat akar, amelyekkel a védelmét biztosítja, hogy az embereknek ne kelljen fegyverrel a vállukon dolgozni és remegni a határ menti támadásoktól.

S. (Dohány utcai templomelöljáró): Izrael nem volt agresszor, csak védekezett. A Palesztinai Felszabadítási Frontnak az volt a célja – amit a magyar hírek is közöltek – amikor a jordáni fronton Palesztina felszabadítására a csapatok megindultak, hogy Izraelt megsemmisítsék.

H. K.: Sok igazán jó kommunista barátom és ismerősöm van. Valamennyien azt mondják, hogy minden összedőlt bennük. Az arabok nem lehetnek az izraeliekhez viszonyítva haladók. Szerintük az Izrael-ellenes állásfoglalásba belejátszik a szovjet antiszemitizmus kérdése is. Itthon is fel fognak bátorodni az antiszemiták. E kommunista barátaim féltik a kommunizmus eszméjét. Az események miatt magukba vannak roskadva. Mindannyian látják – mondotta H. –, hogy az Izrael-ellenesség tényei és propagandája nem a való tények feltárása mellett folyik, és Izrael alaptalan rágalomhadjáratnak van kitéve.

D. E. rabbi: Isteni csoda volt Izrael harci sikere. Fél, hogy az országban antiszemitizmus lesz, mert a propaganda zsidóellenes.

Dr. H. P. budapesti ügyvéd: Bírálta a Népszabadságban megjelent Nemes János által írt cikket, mely az Izvesztyija cikkével foglalkozott. A cikket az antiszemitizmus szítására alkalmasnak minősítette, annak tartalma és a „zsidó” szó használata miatt. Gúnyosan jegyezte meg, hogy „megkaptuk a parancsot arra, hogy Nasszert, a második Hitlert imádjuk”. Meg-

említette még dr. H. P. azt is, hogy milyen érdekes az, miszerint Magyarország Izraellel megszakította a diplomáciai viszonyt azért, mert Izrael agresszor. Ezzel szemben Amerika valóban agressziót folytat Vietnam ellen, immár hosszú évek óta, és ennek ellenére sem a Szovjetunió, sem Magyarország nem szakította meg Amerikával a diplomáciai viszonyt. Ebből is látható, hogy a Szovjetuniót az antiszemitizmus vezette, amikor Izraellel megszakította a diplomáciai viszonyt és Amerikával nem, pedig Amerika Vietnamban évek óta a legsúlyosabb agressziót hajtja végre, Izraelre pedig csak ráfogták.

Sz. M.: Tegnap együtt voltam négy magas rangú miniszeriális emberrel. Valamennyien régi, megbízható kommunisták. Zsidók és nem zsidók voltak ezek. Kétségbe voltak esve, hogy mennyit ártott ezzel az ügygel magának a Szovjetunió, és mennyit ártott a kommunizmus ügyének. Úgy látszik – mondották ezek –, hogy a Szovjetunióban valóban erős antiszemita irányzat van. Úgy látszik, nem mese az, amit a Szovjetunióról az antiszemitizmus vonatkozásában a külföldi lapok annyit írtak. Ezek az emberek kétségbe voltak esve az események miatt – mondotta Sz.

Dr. B. P.: Ma kaptam levelet a rokonaimtól Izraelből. Izrael nem agresszor. Az itthoni emberek nagyon félnek az antiszemitizmustól, Komócsin beszéde sokat ártott. A magyar zsidók attól félnek, hogy ha a szovjet politikában a továbbiak során is sikertelenség lesz, úgy nagyot fog ütni az Izraelen kívüli zsidóság fejére is.

Dr. B. M.: Izraelből fivéremtől sürgőnyt kaptam, hogy jól van. Borzasztó ez, ami Izrael körül folyik. Én mindig baloldali voltam, és mindig az is maradok. Izraeli fivérem is régi kommunista párttag. Nem hiszem azonban, hogy Izrael agresszor lenne, ezt az országban legtöbben nem hiszik.

Dr. F. Gy. ügyvéd: A Magyar Nemzet május hó végei két lapszáma a közel-keleti válságról írva közölte Nasszer beszédét az Akabai-öböl lezárásáról, melyben mondotta, ha Izrael ebben ténykedik, illetve agresszorkodik, úgy elpusztítja egész Izraelt. A másik lapszám pedig Szíriának Izrael elleni terrorcselekményei sorozatáról ír, megemlítve a Hurrican nevű szíriai szervezetnek májusban Izrael ellen elkövetett terrorcselekményeit. Ilyen körülmények között – mondotta – hogyan lehet Izrael agresszor. Majd végül gúnyosan megjegyezte, hogy „Éljen Nasszer testvér”.

B. múzeumi alkalmazott: Ugyancsak vitatta Izrael agresszor voltát, és ide vonatkozólag a Magyar Nemzet május hó végei közleményeiről beszélt. Ezekből a közleményekből – mondotta – világosan kitűnik, hogy nem Izrael, hanem Nasszer volt az agresszió kezdeményezője.

Sokan voltak, akik az eseményekről nem nyilatkoztak.

16. BESZÉLGETÉS AZ IZRAELITA EGYHÁZ VEZETŐIVEL

1967. június 29.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TUK iratok

XIX-A-21-d-(39.d.)

Állami Egyházügyi Hivatal

Készült 2 példányban

1. példány: Pullai Árpád elvtárs

2. példány: ÁEH

Feljegyzés az izraelita egyház vezetőivel folytatott beszélgetésről

Az izraeli agresszióval kapcsolatban a magyarországi zsidó egyház vezetői között nagy aggodalom volt tapasztalható, egyrészt az antiszemitizmus felélése, másrészt az Izraelben élő rokonok féltése miatt. Ezenkívül félnek attól is, hogy a közel-keleti válság világháborút idéz elő. Több oldalú információk voltak arról is, hogy a zsidó egyház hívei nagy többségükben nem tekintik Izraelt agresszornak, amit különösen dr. Seifert Géza, a Magyar Izraeliták Országos Képviselőtanácsának elnöke a hozzánk juttatott feljegyzésében több példával bizonyított. (E feljegyzés másolatát a múlt héten már elküldtem Pullai elvtársnak.)

A fent említett okok miatt kérttem magamhoz június 23-án dr. Seifert Gézát és az izraelita hitfelekezet 12 vezető személyiségét, hogy kötetlen formában beszéljünk az izraeli agresszió miatt kialakult helyzetről, és hogy felfogásukat helyes irányban befolyásoljam.

A beszélgetés folyamán visszpillantást adtam Izrael állam létrejöttének körülményeiről, kiemelve azt a tényt, hogy Izrael létrejöttéhez a nagyhatalmak, közöttük a Szovjetunió is hozzájárult. Bizonyítottam továbbá, hogy az elmúlt évek folyamán mindig az izraeli reakciós körök követtek el agressziót az arab államok ellen, és jelenleg is arab területeket tartanak megszállva. Izrael állam jelenlegi vezetői főleg az amerikai imperializmus háborús törekvéseinek eszközei, és agresszív politikával nemcsak a világbékét veszélyeztetik, hanem az izraeli nép és Izrael állam létét is.

A beszélgetés résztvevői mindannyian kihangsúlyozták, hogy a magyar zsidó felekezet tagjai hűségesek hazájukhoz, a Magyar Népköztársasághoz, emellett Izrael államhoz is érzelmi és rokoni szálak fűzik őket. Figyelemre méltó volt, hogy a beszélgetés folyamán egyikük sem nevezte az izraeli kormányt agresszornak, és annak magatartását sem ítélték el közvetlenül.

Dr. Seifert Géza, a Magyar Izraeliták Országos Képviselőtársaságának elnöke teljes egyetértését nyilvánította a kormány azon értékelésével, hogy a közel-keleti eseményeket a nemzetközi osztályharc részeként kell felfogni. Izrael állam területi követelését úgy jellemezte, hogy az csak egy kereskedői fogás, maximális követelés, hogy később a tárgyaláson legyen miből engedni.

Dr. Salgó László budapesti főrabbi elmondotta, hogy az eseményekkel kapcsolatban Magyarországon több antiszemita megnyilvánulásra számított, mint amit tapasztalt. Szerinte azért nincs sok antiszemita megnyilvánulás, mert most minden jobboldali és fasiszta ember hirtelen Izrael-barát lett. Ajánlotta, hogy ezen a magyar zsidóknak érdemes elgondolkodniuk.

Dr. Scheiber Sándor főrabbi, a Rabbiképző Szeminárium igazgatójának megnyilvánulásai – aki közismerten cionista, Izrael-barát beállítottságú – voltak a legfigyelemreméltóbbak. Scheiber is kihangsúlyozta a Magyar Népköztársaság iránti hűségét. Kijelentette továbbá, hogy a közel-keleti konfliktusnak már van egy nagy haszna: a jövőben senki sem mondhatja azt, hogy a zsidók gyávák. Társai ellenvetésére azt hozta fel, hogy igenis gyávák voltak, mert 1944-ben mint türelmes barmok hagyták magukat bevagonírozni és a megsemmisítő táborokba vinni.

Scheiber megállapításaival vitatkozva kihangsúlyoztam, hogy egy nép nem lehet önmagában sem bátor, sem gyáva, és lehet bátornak lenni igaz ügy védelmében, de bizonyos bátorság kell az agresszióhoz is.

A továbbiakban Scheiber a többi résztvevővel azt hangsúlyozta, hogy Magyarországon mélyen él az antiszemitizmus. Példának felhozta: még sokan számon tartják, hogy a kormányban hány zsidó származású vesz részt.

Megjegyzésére azt válaszoltam, hogy nem tudok ilyen számontartásról, mert nálunk emberi értékek szerint, és nem faji vagy vallási hovatartozásuk szerint mérjük az embereket. A faji vagy vallási alapon való számontartása a vezető embereknek – ha van ilyen –, az csak nacionalista álláspontból lehetséges, és ilyen felfogás sajnos létezik még nálunk a különböző felfogású és vallású emberek között, még a zsidó vallásúak között is. Megnyugtattam őket, hogy mi a leghatározottabban fellépünk minden antiszemita megnyilvánulással szemben, de elveinkkel ellentétes a filoszemitizmus is, amely csak olaj az antiszemitizmus tüzére.

A beszélgetés végén többen kijelentették, hogy imádkozni fognak a közel-keleti helyzet békés megoldásáért. Ismételték kijelentésüket lojalitásukat a Magyar Népköztársaság iránt, és kérték, hogy ezt a véleményüket a kormánnyal is közöljem. Meggyőződésükként fejezték ki, hogy a jövőben is a magyar zsidó vallású állampolgároknak legbiztosabb támaszaként hazájukat, a Magyar Népköztársaságot kell tekinteniük.

Prantner József

17. HANGULATJELENTÉS AZ IZRAELITA HITFELEKEZETRŐL

1967. augusztus 23.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TÜK iratok

XIX-A-21-d-(39.d.)

Állami Egyházügyi Hivatal

Készült 5 példányban

Kapják:

1. sz. MSZMP KB Pulai Á. et.

2. sz. KÜM Péter J. et.

3. sz. MT Ilku Pál et.

4. sz. MSZMP KB Balló I. et.

5. sz. ÁEH TÜK

Feljegyzés a Magyar Izraelita Hitfelekezeten belül észlelhető hangulatról a közel-keleti helyzettel kapcsolatban

I.

A közel-keleti helyzettel kapcsolatos hangulatot a felekezet vezetőinél és tagjainál – a kezdeti riadalom után – ma már a mértéktartóbb megítélés és realitás helyzetértékelés jellemzi.

Az arab–izraeli harcok idején a magyar vallásos zsidóság nagy többsége érzelmileg Izrael oldalán állt. Ezt az érzelmi fellángolást a különböző – családi, vallási, tradicionális és sorsközösségi – kapcsolatok motiválták, sokaknál felerősítették. Ez azt eredményezte, hogy még a felekezeti vezetők is nehezen s csak jóval később tudtak disztíngválni az izraeli nép, az izraeli föld és az imperialista izraeli kormány érdekei között.

Az izraeli csapatok „gyors győzelme” – egyes csoportok szimpátiája mellett – a hívők többségében aggodalmat is kiváltott, mert attól tartottak, hogy ez előidézője lehet egy antiszemita hullám elindulásának.

A hitfelekezet vezetőinek és papjainak véleménye szerint a magyar vallásos zsidóság nem tudja elfogadni Izrael állam agresszorral nyilvánítását, és azt bizonygatják, hogy az arab fenyegetések és konkrétan az Akabai-öböl lezárása volt a fegyveres harcok kirobbanásának oka.

Az agresszió kérdésében még a hozzánk legközelebb álló egyházi vezetők sem voltak egyértelműek, s kormányunk ilyen irányú állásfoglalásának támogatásában bizonytalanok voltak.

Ugyanakkor fokozottabb mértékben igazolni próbálták, hogy Izraellel kapcsolatos érzelmi magatartásuk nem befolyásolja a magyar haza és a szocializmus iránti hűségüket és ragaszkodásukat. Dr. Hochberger rabbi ezt így fejezte ki: „A magyar zsidóság soha nem felejt el, hogy ez a rendszer vette le róla a sárga csillagot és adta vissza a szabadságát.”

Izraelhez érzelmileg közelebb állók, a cionizmussal korábban is szimpatizálók nyíltan is megkísérlik védelmükbe venni Izraelt.

Dr. Scheiber Sándor, a rabbiképző igazgatója például feltette a kérdést, hogy „miért demokratikusabb rendszer Egyiptom, mint Izrael, amikor Egyiptomban még ma is kommunisták ülnek a börtönökben, míg Izraelben nyilvános pártjuk van, még most is elmehetnek Moszkvába tárgyalni, nyilatkozhatnak a kormány ellen stb. Izraelben – mondja Scheiber – előbb volt termelőszövetkezet, mint Magyarországon.” A vallásos zsidóság izraeli szimpátiájával kapcsolatban Scheiber Sándor megértést kér az államtól. „A zsidóságnak – mondotta – annyi szenvedésben és üldöztetésben volt része már a történelem folyamán, hogy neki tudnia kell egy földről, egy országról, amely bármikor befogadja, ha a világ bármely részén új auschwitzok kezdődnének. Ettől még a zsidó ember lehet nagyon jó magyar, angol, francia vagy orosz – mint ahogy az is.”

Dr. Seifert Géza hitfelekezeti elnök szerint az arab–izraeli helyzet kialakulása – elsősorban az államunkhoz közel álló vallásos zsidóság körében – negatívan hatott a Szovjetunióhoz való viszonyukra. Ezek a Szovjetunió presztízsvereségéről beszélnek, és összehasonlítást tesznek az Izraelnek nyújtott amerikai és az araboknak adott szovjet támogatás eredménye között.

A konfliktus megoldása tekintetében egyes körök abban reménykednek, hogy az arab országok közötti nézeteltérések az Izraellel szembeni arab egység megbomlásához vezethetnek, ami esetleg a jelenlegi helyzet rögzítését eredményezné.

A józanabb, politikailag realitásabban értékelő többség azonban azt a meggyőződését vallja, hogy Izraelnek vissza kell adnia az arab területeket, és békés tárgyalásokat kell kezdenie az arabokkal.

Dr. Benoschofsky Imre országos főrabbi helyettes ezzel kapcsolatban a következőket mondta:

„Izrael területi hódításai nagyon vegyes érzelmekkel töltik el híveimet. Arról beszélnek, hogy most talán még aggasztóbb a helyzet, mint a konfliktus kitörésekor volt. Lehetetlen, hogy Izrael meg akarja tartani Jeruzsálem elfoglalt részét vagy a sínai területeket, hiszen az jóval nagyobb, mint maga az ország.

Izrael azért vonakodik jelenleg az elfoglalt területek visszaadásától, mert előnyösebb helyzetből akar tárgyalni.”

Még maga Scheiber Sándor igazgató is úgy nyilatkozott, hogy sem politikai, sem gazdasági, sem pedig katonai szempontból nem képzelhető el, hogy Izrael megtartsa az elfoglalt területeket. Ugyanakkor igazságosnak tartja, hogy Jeruzsálem teljes egészében izraeli kézen maradjon.

A vallásos zsidó körökre rendkívül józanítólag hatott az, hogy a korábban reakciónak és antiszemitának ismert személyek az izraeli „sikerek” hatására máról holnapra „filoszemitáká” váltak, és Izrael győzelmének drukkoltak.

A hitfelekezet vezetőinek és rabbijainak egybehangzó véleménye szerint a Magyar Izraelita Hitfelekezet tagjainak ma a legfőbb óhaja, hogy az arab–izraeli konfliktus békés tárgyalások útján rendeződjön.

II.

A Magyar Izraeliták Országos Képviselőtársaságának Elnöksége az *Új Élet* c. felekezeti lap [folyó] év augusztus 1-jei számában „Országgyűlésünk és a béke ügye” címmel szerkesztőségi cikket jelentetett meg, amely terjedelmesen foglalkozik a közel-keleti konfliktussal is.

Az előzetes tárgyalások során a cikkel kapcsolatban szándékosan nem támasztottunk maximalista igényeket a felekezet vezetőségével szemben. Nem alkalmaztattuk az „agresszív” kifejezést ebben a szóhasználatban, és arra törekedtünk, hogy a cikk a magyar vallásos zsidóság tényleges hangulatát figyelembe véve – progresszív tartalommal – valóban elfogadható legyen a számukra, és egyben közvéleményüket a megfelelő helyes irányba befolyásolja.

A vezércikk határozottan elítéli a nyugati imperialisták támogatásával cselekvő izraeli kormányköröket. Az egész magyar néppel együtt helyesli kormányunk és országgyűlésünk kifejtett állásfoglalását.

Kimondja, hogy erőszak alkalmazása nem oldja meg az arab–izraeli helyzetet, és kifejezi azt az óhaját, hogy a konfliktus végül is békés tárgyalások útján fog rendeződni.

A Hitfelekezet vezetőinek, valamint saját tapasztalataink alapján megállapítható, hogy a vallásos zsidó közvélemény kedvezően fogadta a cikket, tartalmában realitásnak, hangnemében megfelelőnek tartják.

Értesüléseink szerint a külföldi sajtó is kedvezően fogadta a cikket, tartalom és hangnem szempontjából mértéktartónak ítélték.

[...]

18. A POLITIKAI BIZOTTSÁG HATÁROZATA A MAGYAR-IZRAELI KAPCSOLATOKRÓL

1983. december 20.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok, XIX-J-1-j Izrael (73.d.)

MEGSEMMISÍTÉSRE KÉRJÜK VISSZA!

Minisztérium Titkársága

A Politikai Bizottság 1983. december 20-i határozata a magyar-izraeli kapcsolatok helyzetéről és az időszerű feladatokról

Izrael arab szomszédai elleni, 1967. június 5-i agresszióját követően a Magyar Népköztársaság kormánya a szorosan együttműködő szocialista országokkal egyeztetett módon eljárva, 1967. június 12-én megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Izrael állammal. A más jellegű kapcsolatokra vonatkozóan testületi állásfoglalás nem történt, a Politikai Bizottság 1967. szeptember 26-i és azt követő határozata a viszonylat egyes konkrét kérdéseivel foglalkoztak.

A hivatalos kapcsolatok megszakításán túlmenően jelentősen mérsékeljük gazdasági, kereskedelmi, kulturális és sportjellegű érintkezéseinket, erősen korlátoztuk a magyar állampolgárok ki-, illetve az izraeliek beutazását. Beszüntettük izraeli személyiségek meghívását magyar rendezvényekre, de a hazánkban tartott nemzetközi találkozókra engedélyeztük részvételüket.

A diplomáciai kapcsolatok megszakítása óta eltelt 16 év során a korlátozások egy részét különböző időpontokban és megfontolások alapján enyhítettük, a kapcsolatok átfogó áttekintésére, fejlesztésük lehetőségeinek és korlátainak a számbavételére azonban nem került sor. Az elmúlt évek fejleményei, a mind gyakoribb, főképpen politikai és gazdasági jellegű izraeli nyílt és burkolt kezdeményezések az érintkezések bővítésére, korlátozásaink enyhítésére, illetve feloldására vonatkozó felvetéseik szükségessé tették magatartásunk és feladataink konkrétabb meghatározását. Ennek során figyelembe kell venni, hogy az izraeli lépéseket elsősorban politikai érdekek vezérlik.

I.

Hazánk és Izrael között a politikai kapcsolatok 1967 óta szünetelnek. Azóta hazánk érdekeinek képviseletét Izraelben Svédország látja el, míg Izraelét Magyarországon Svájc. A hivatalos politikai érintkezésekre irányuló izraeli kezdeményezéseket elhárítottuk. Ugyanakkor társadal-

mi szervezetek kapcsolatát tartották és tartanak a haladó baloldali szervezetekkel. Az utóbbi időben az agressziós politikával szembehelyezkedő újabb szervezetek és személyek kerestek kontaktusokat hazai szervezetekkel és személyekkel, mindenekelőtt a békemozgalom vonalán.

Az MSZMP és az Izraeli Kommunista Párt között szoros az együttműködés.

Kereskedelmi forgalmunkat az 1956-ban kötött, évente meghosszabbodó megállapodás alapján 1973-tól szabad devizában bonyolítjuk. A forgalom szintje alacsony: 1980-ban 7,2; 1981-ben 9,5; 1982-ben 12 millió US \$ volt. A magyar export legfontosabb tételei: acél- és hengerelt áru, fényforrások, fotóanyagok és vetőmagvak, míg importunk főbb cikkei: szintetikus fonalak, szerves vegyi alapanyagok, narancs és citrusfélék alapanyagai. Az Izraeli KP vállalatainak részesedése az összforgalom 15-20%-át teszi ki.

Újabban izraeli üzletemberek kezdeményezték gazdasági kapcsolataink kölcsönösen előnyös bővítését, a harmadik piaci együttműködést. Magyar gazdasági szervek számításai szerint más, elsősorban arab viszonylatú gazdasági-kereskedelmi érdekeink veszélyeztetése nélkül a forgalom megkétszerezhető.

Megélénkültek a bankközi kapcsolatok a Magyar Nemzeti Bank és a Bank of Israel között. Megállapodás született 15-15 millió dolláros kereskedelemfejlesztési hitelkeret kölcsönös biztosításáról. Izraeli bankok eddig 18 millió US \$ rövid lejáratú hitelt nyújtottak és 15 millió US \$ rövid lejáratú betétet helyeztek el a Magyar Nemzeti Bankban.

Az izraeli bankok képviselői lehetőséget látnak a magyar import finanszírozását elősegítő kereskedelmi hitelek nyújtására. Érdeklődést mutatnak olyan magyar beruházásokhoz való beszállítási lehetőségek iránt, amelyeket a Világbank kölcsöneiből finanszíroznak. Érzékeltették, hogy az izraeli bankok készek ügyfeleik körében eljárni a Magyarországgal történő pénzügyi együttműködés fejlesztése érdekében.

1981-ben az Izraeli Kommunista Párt kezdeményezésére és vállalata részvételével megindult az izraeli turistaforgalom hazánkba. Hozzájárultunk évi 2000 fő beutazásához, csoportos szervezésben. Magyarországról sem csoportos, sem egyéni turistautazást nem engedélyeztünk. Az izraeli igény a keretet meghaladja. 1983-ban egyetértésünkkel előreláthatóan 3000 turista érkezik hazánkba. Az izraeli turizmus számunkra gazdaságos, ez évben az ebből származó devizabevétel 1 millió US \$ lesz. Az érdeklődésre való tekintettel más izraeli és külföldi – osztrák, nyugatnémet és jugoszláv – utazási irodák is kezdeményezték részvételüket az izraeli turisták utaztatásának szervezésében.

Növekszik az igény az egyéni rokonlátogatások könnyítése iránt. Jelenleg az ilyen kéréseket egyénileg bíráljuk el.

A szocialista országok gyakorlata izraeli állampolgárok beutazásának engedélyezésével kapcsolatban eltérő. A Szovjetunió általában nem, illetve csak kivételes esetben vagy nem-

zetközi konferenciára ad beutazási engedélyt. Csehszlovákia kizárólag rokonlátogatásokat engedélyez, Bulgária és az NDK nem tesz különbséget izraeli és más tőkés országok állampolgárai között, tehát az izraeli állampolgárokra is az általános vízumgyakorlatot alkalmazza.

A Magyarok Világszövetségének vannak kontaktusai a magyar származású zsidók szervezeteivel, így a Magyar Zsidók Világszövetségével, a Közéleti Bizottsággal, illetve a néhány hónappal ezelőtt alakult Izraeli-Magyar Kapcsolatok Fejlesztő Társulattal. Lehetőség van arra, hogy a Magyarok Világszövetsége kapcsolatokat létesítsen izraeli intézményekkel a magyar nyelv és kultúra ápolásának előmozdítására. Az Izraelben élő magyar származású zsidók száma mintegy 200 ezerre becsülhető.

Tudományos, kulturális és sportkapcsolataink szórványosak. Egyedi elbírálás alapján küldünk szakembereket, tudományos kutatókat az Izraelben szervezett rendezvényekre, kulturális fórumokra. Gondot okoz, hogy ezek többségét Jeruzsálemben tartják. Az elmúlt években alkalmanként izraeli személyiségeket is meghívtunk magyar rendezvényekre. Kölcsönös érdeklődés mutatkozik a tudományos, elsősorban természet- és történelemtudományi, valamint egészségügyi kapcsolatok élénkítésére, kereskedelmi alapon történő kulturális csereakciókra. Sportkapcsolataink a nemzetközi sportkötelezettségből adódó programokra korlátozódnak.

Figyelembe kell vennünk azt is, hogy az arab országok érzékenyen reagálnak a magyar-izraeli kapcsolatokban bekövetkező legkisebb változásra is. Az arab országok stratégiai, politikai jelentősége, nemzetközi gazdasági, pénzügyi súlya, földrajzi közelsége miatt megkülönböztetett figyelmet fordítunk a velük való sokoldalú együttműködés fejlesztésére. Gazdasági együttműködésünk széles körű az arab országokkal. 1982-ben a térségbe irányuló exportunk értéke 729,5 millió, amelyből a devizabevételünk 689,2 millió US \$ dollár volt.

Kedvező és perspektívát ígérő pénzügyi, hitel- és bankkapcsolatok létesültek az olajtermelő arab országokkal. 1982-ben 5128 szakemberünk dolgozott az arab országokban. Pozitívan értékelik a közel-keleti válságra vonatkozó álláspontunkat, amely alapján elvárják, hogy ne tartsunk kapcsolatokat Izraellel. Ez is indokolja, hogy Izraellel való kapcsolataink alakításában a jövőben is körültekintően járjunk el.

II.

A Politikai Bizottság – belső okmányként – elfogadja a magyar-izraeli kapcsolatok helyzetéről; valamint az időszerű feladatokról szóló előterjesztést és az alábbiakra hívja fel a figyelmet:

1) A közel-keleti válság rendezésére vonatkozó álláspontunk változatlan, a jövőben is tartjuk magunkat a szorosan együttműködő szocialista országok egyeztetett irányvonalához.

Politikai és gazdasági érdekeink továbbra is azt indokolják, hogy minden lehetséges módon fejlesszük az együttműködést az arab országokkal. Ugyanakkor Izraellel kapcsolatos politikánkra vonatkozó megalapozatlan igényeket hárítsuk el. Ne zárkózzunk el az érdekeinket szolgáló kapcsolatok elől, amennyiben azok nem hatnak károsan együttműködésünkre az arab országokkal.

2) A gazdasági előnyök kihasználása érdekében élénkíteni lehet kereskedelmi kapcsolatainkat Izraellel. Ezt a tevékenységet üzleti, vállalati szinten kell folytatni, kerülve az izraeli állami szervek bekapcsolását. Ügyeljünk arra, hogy e tevékenység ne érintse hátrányosan kereskedelmi, gazdasági érdekeinket más, elsősorban arab országokkal. Ezért az izraeli fél által javasolt harmadik piaci együttműködés csak semleges cégeken keresztül történjék. Nem intézményes formában törekedjünk a kereskedelmi kamarák közötti kapcsolatokból fakadó előnyök kihasználására.

Pénzügyi, bankközi és hitelkapcsolatok szakértői szinten tarthatók. Törekedjünk arra, hogy az izraeli partnerek támogassák a hazánkkal való pénzügyi együttműködés előmozdítását az Egyesült Államokban és a nyugat-európai országokban.

Amennyiben gazdasági, műszaki-tudományos, kulturális és sportérdekeink indokolják, tegyük lehetővé állampolgáraink ilyen célú izraeli utazását. Ügyeljünk arra, hogy részvételünket ne tüntethessék fel az izraeli politika (Jeruzsálem fővárosként való elismerése) melletti kiállásként. Érdekeink figyelembevételével magyar rendezvényekre hívjunk meg olyan izraeli személyiségeket, akik hozzájárulhatnak műszaki és tudományos eredményeink fejlesztéséhez.

3) Az állami szintű kapcsolatfelvételt mellőzve fejleszthető az idegenforgalom, elsősorban a csoportos turizmus. Ennek érdekében oldjuk fel a Magyarországra irányuló szervezett izraeli turizmus kontingentálását. Továbbra is biztosítsuk izraeli testvérpártunk vállalatának megfelelő részvételét az idegenforgalmi tevékenységben. A Belkereskedelmi Minisztérium alakítsa ki a bővítés gazdasági és szervezeti feltételeit, beleértve a harmadik országon keresztüli turizmusét is.

Anélkül, hogy ezt meghirdetnénk, az izraeli egyéni turisták és rokonlátogatók vízumkérelmeit a jövőben általános szabályaink szerint kezeljük, s a vízum felvételének technikai körülményeit is közelítsük általános gyakorlatunkhoz. 1984-85-ben, a deportálásokkal kapcsolatos megemlékezésekkel, illetve a felszabadulásunk 40. évfordulójának megünneplésével összefüggésben már e szerint kerüljön sor a vízumkérelmek elbírálására.

Magyarországról Izraelbe a turista célú utazásokat továbbra is korlátozzuk. A rokon- és családlátogatás céljából történő kiutazási kérelmeket indokolt esetekben humánusan bíráljuk el.

4) A társadalmi szervezetek továbbra is tartsanak kapcsolatot haladó partnereikkel, és pozitívan reagáljanak az újonnan jelentkező szervezetek vagy személyiségek olyan kezdemé-

nyezéseire, amelyek politikai érdekeinket szolgálják. Ugyanakkor körültekintően gondoskodjanak arról, hogy az ezzel ellentétes izraeli állami törekvések, amelyek a társadalmi kapcsolatok mezében jelentkeznek, ne kapjanak teret.

5) A Magyarok Világszövetsége – a látványos akciókat kerülve – tartson kapcsolatot a Magyar Zsidók Világszövetségével és olyan izraeli magyar szervezetekkel, vagy azon kívül működő magyar zsidó szervezetekkel, amelyek révén előmozdíthatja a magyarságtudat megőrzését, a magyar nyelv és kultúra ápolását. A Magyar Ellenállók [és] Antifasiszták Szövetségével és a Magyar Izraeliták Országos Központjával együttműködve vegyen részt a magyarországi zsidóság jelentősebb történelmi évfordulóinak szervezésében, esetenként készített és jóváhagyott akcióterveknek megfelelően.

6) Az izraeli partnerekkel kapcsolatot tartó magyar intézmények, szervezetek és vállalatok tevékenységének politikai koordinálását a Külügyminisztérium a Külkereskedelmi Minisztériummal, illetve az illetékes felügyelő szervekkel együttműködve végezze.

7) Sajtó- és propagandaszerveink ne változtassanak Izraellel kapcsolatos hangvételükön, és kerüljék a magyar–izraeli kapcsolatokról a tudósításokat.

Záradék

A határozatot kapják:

- a Politikai Bizottság és a Titkárság tagjai, a KEB elnöke,
- a Minisztertanács elnökhelyettesei,
- a Központi Bizottság osztályvezetői, a belügyminiszter,
- a belkereskedelmi miniszter,
- a külügyminiszter,
- a külkereskedelmi miniszter,
- a pénzügyminiszter.

(A társadalmi szervezetek tájékoztatásáról a Külügyi Osztály gondoskodik.)

19. JAVASLAT A MAGYAR–IZRAELI KAPCSOLATOKRÓL

1986. augusztus 26.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TUK iratok
XIX-J-1-j Izrael (13.d.)

Külügyminisztérium

IX. Területi Főosztály

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült 15 példányban

1) Várkonyi elvtárs

2) Horn

3) Nagy

4) Kővári

5) Bényi

6) Barity

7) Kovács

8) Varga

9) Demus

10–11) Kincses

12–15) saját

Előterjesztés

miniszteri értekezletre

Tárgy: A magyar–izraeli kapcsolatok helyzetéről és az időszerű feladatokról szóló PB-határozat végrehajtásának tapasztalatai, javaslatok a tennivalókról.

A Politikai Bizottság 1983. december 20-án – belső okmányként – elfogadta a magyar–izraeli kapcsolatok helyzetéről és az időszerű feladatokról szóló előterjesztést. A határozat értelmében az izraeli partnerekkel kapcsolatot tartó intézmények, szervezetek és vállalatok tevékenységének politikai koordinálását a Külügyminisztérium végzi, együttműködve a Külkereskedelmi Minisztériummal, illetve az illetékes felügyelő szervekkel.

Az alábbiakban – a PB-előterjesztés egyes pontjaival összevetve – összegezzük a magyar–izraeli kapcsolatok alakulását a határozat elfogadása óta eltelt időszakban, különös tekintettel a Külügyminisztérium politikai koordináló feladatának végrehajtására.

I.

1) Államközi, politikai kapcsolatok

A közel-keleti válság rendezésére vonatkozó álláspontunkat mind a kétoldalú tárgyalásokon, mind nemzetközi fórumokon rendszeresen és következetesen képviseljük. A magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok újbóli felvételére vonatkozó álláspontunkat Kádár János elvtárs tavaly Londonban tartott sajtóértekezletén az alábbiakban fogalmazta meg:

„...a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételének elvi akadályja nincs, és a kérdés megfontolás tárgyává tehető, ha Izrael a nemzetközi élet elfogadott normáinak megfelelő magatartást tanúsít, más szóval megszűnnek azok az okok, amelyek annak idején a diplomáciai kapcsolatok megszakításához vezettek.”

1985 szeptemberében az ENSZ-közügyülés ülészakán Várkonyi Péter elvtárs – az izraeli fél kezdeményezésére – találkozott Jichak Shamir [Samir] izraeli külügyminiszterrel, és közvetlenül is kifejtette álláspontunkat a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról.

Az utóbbi években az izraeli kormány következetesen szorgalmazta a két állam közötti kapcsolatok javítását, felhasználva a diplomáciai, a társadalmi-tömegszervezeti, a kereskedelmi és a kulturális csatornákat. Az izraeli kapcsolatépítési törekvések főbb irányai:

a) Demonstratív politikai kapcsolatok kezdeményezése: hivatalos magyar delegáció meghívása a „fasiszta Németország felett aratott győzelem” 40. évfordulóján az izraeli államfő védnöksége alatt Jeruzsálemben rendezett ünnepségekre, Losonczi–Peresz találkozók kezdeményezése az ENSZ-közügyülés 1985. évi jubileumi ülészakán.

b) Bár álláspontunk ismeretében az izraeli kormány nem kezdeményezi közvetlenül a diplomáciai kapcsolat helyreállítását, ebbe az irányba vezető kisebb lépésekre tesz javaslatokat:

– Szorgalmazza alacsonyabb szintű képviselők létesítését, illetve bűjtatott diplomáciai képviselők cseréjét (lengyel megoldás). Ilyen kezdeményezés volt a stockholmi konferencián Aubert svájci külügyminiszter által 1984. január 19-én Várkonyi elvtárhoz továbbított izraeli üzenet.

– A washingtoni izraeli nagykövetség tanácsosa 1986. február 19-én központi utasításra felkereste nagykövetségünk munkatársát, és rendszeres politikai párbeszéd kezdését javasolta kétoldalú kapcsolataink fejlesztéséről, a közel-keleti helyzetről és más nemzetközi kérdésekről. Felvetette nem hivatalos kereskedelmi képviselők küldését egymás fővárosába.

Az a) és b) pontban említett, az állami szintű hivatalos politikai-gazdasági kapcsolatok teremtésére irányuló javaslatok és kezdeményezések elől minden esetben kitértünk, bár nem zárkoztunk el azok meghallgatása elől. Ezzel együtt, kezdeményezéseikkel párhuzamosan a

nemzetközi sajtóban rendszeresen felbukkannak – gyakran izraeli forrásból – olyan híresztelések, miszerint küszöbön áll a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok rendezése, sor kerül alacsony szintű képviselők létesítésére.

c) Izraeli részről széles körű kulturális, tudományos, gazdasági, sport- és turisztikai kapcsolatok kialakítását szorgalmazzák, mintegy bizonyítva, hogy a két ország számos fontos területen érintkezésben van, a diplomáciai kapcsolatok és de jure államközi kapcsolatok hiánya ellenére is.

Az arab országok diplomáciája és sajtója élénk figyelemmel kíséri a magyar–izraeli kapcsolatok alakulását, a diplomáciai kapcsolatok rendezéséről szóló híreszteléseket, és időnként aggodalmuknak adnak hangot a Külügyminisztériumban, illetve esetenként magyarázatot kérnek egyes arab országokban működő nagykövetségeinktől.

2) Gazdasági, pénzügyi, műszaki-tudományos, kulturális és sportkapcsolatok

a) A gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok az elmúlt két évben szerény mértékben fejlődtek, a külkereskedelmi forgalom – nagyságrendjét tekintve – pedig az előző évek szintjén mozgott. (A kereskedelmi forgalom adatait lásd az 1. sz. mellékletben.) A PB-határozat meghozatalakor a gazdasági szervek lehetségesnek tartották a forgalom megkésztetését. Ez nem következett be, sőt a tavalyi évben a megnövekedett vállalati kiutazások, illetve izraeli üzletemberek magyarországi gyakoribb beutazásai ellenére csökkent külkereskedelmi forgalmunk.

[...]

b) Pénzügyi, bankközi és hitelkapcsolatok

A két évvel ezelőtti megélénküléshez képest kapcsolataink ezen a területen visszaestek. Ennek fő oka Izrael, illetve az izraeli bankok pénzügyi nehézségei. A 15-15 millió USA dolláros kereskedelemfejlesztési hitelkeretet 1983 óta kölcsönösen igénybe vettük. Az MNB újabb hiteleket nem vesz fel izraeli bankoktól, mert azok jelenleg jóval kedvezőtlenebb feltételűek, mint a tőkés világ más bankjaié. 1985-ben izraeli bankdelegáció járt Magyarországon. Az MNB tervezi a látogatás viszonzását udvariassági alapon, bankközi kapcsolatok fenntartása céljából.

[...]

c) Műszaki-tudományos, kulturális, sportkapcsolatok

A vizsgált időszakban, különösen 1985 óta, kapcsolataink ezeken a területeken bővültek a legjelentősebb mértékben. Ezen belül leglátványosabb fejlődés a kulturális kontaktusok terén következett be.

Az elmúlt két évben magyar színészek, ének- és zeneművészek jelentős létszámban vendégszerepeltek Izraelben üzleti-impresszáriós alapon. Izraelben rendszeresen mutatnak be magyar filmeket (1981–85 között 18 játékfilmünket vetítették kereskedelmi forgalmazásban, nagy népszerűséggel). A filmbemutatókra esetenként meghívják a rendezőket, főszereplőket is. Fejlődés tapasztalható a könyvkiadás területén is (pl. az Izraelben élő, magyar származású Efrahim Kishont [Efrájim Kishon] író-humoristának már két könyvét is kiadta magyar kiadó).

A kulturális-művészeti kapcsolatok bővítése iránt az igény a jövőben várhatóan fokozódik mind izraeli részről, mind pedig a magyar művészek részéről. Ez utóbbiban a rokon-baráti kapcsolatok és Izrael kultúrtörténeti vonzereje mellett szerepet játszik az is, hogy a magyar művészek fellépéseinek anyagi feltételei általában igen kedvezőek. Problémát jelent, hogy az izraeli szervek egyre gyakrabban a látványos kulturális akciókat szorgalmazzák (pl. Magyar Állami Operaház társulatának fellépése Jeruzsálemben stb.). Izraeli részről fokozódik az igény a viszonyosság iránt is (pl. tel-avivi Nemzeti Színház magyarországi vendégszereplése, izraeli művészeti alkotások bemutatása hazánkban stb.).

Műszaki-tudományos kapcsolataink nemzetközi konferenciákon történő kölcsönös részvételre és tudományos intézményekben tett látogatásokra korlátozódnak. A még érvényben lévő 001031/1981. sz. államtitkári körlevél értelmében Izraelben megrendezésre kerülő nemzetközi konferencián magyar képviselő nem vehet részt, amennyiben a konferenciát Izrael által jogellenesen megszállt területen (pl. Jeruzsálem) kívánják rendezni. Az államtitkári körlevél vonatkozó részét az utóbbi két évben nem hajtottuk végre, és a PB-határozat árnyaltabb megfogalmazása szellemében 1985-ben 37 szakember jeruzsálemi kiutazását engedélyeztük. Ennek oka, hogy számos, szakmai szempontból jelentős, nem kormányközi szervezet, főleg orvostudományi – pl. immunológia, biokémia – éves közgyűlését vagy konferenciáját rendezték Jeruzsálemben. A körlevél előírásaihoz való merev ragaszkodás kárt okozott volna tudományos érdekeinknek. Ugyanakkor szorgalmaztuk, hogy a szakmai főhatóságok a valóban indokolt személyek kiutazását támogassák (pl. az adott nem kormányközi szervezetek vezető tisztségviselői, előadást tartó nemzetközi szakteknéliek stb.).

Sportkapcsolataink alapvetően a nemzetközi kötelezettségek teljesítésére korlátozódnak. Aktívabb kapcsolat van a labdarúgó szövetségek között. [...]

3) Idegenforgalmi kapcsolatok

Az izraeli egyéni turisták és rokonlátogatók vízumkérelmeinek elbírálása ma már teljesen megegyezik az általános gyakorlattal, a szervezett turizmus kontingentálását feloldottuk. Ennek eredményeként az izraeli beutazások száma jelentősen megnőtt (lásd 4. sz. melléklet).

Az izraeli turisták zöme a közepesen jól fizető kategóriába tartozik. Ugyanakkor a beutazások számának növekedésével párhuzamosan nem növekednek ugyanilyen mértékben idegenforgalmi bevételeink, mert a turisták egy része rokonoknál, ismerősöknél száll meg, és kevesebb szolgáltatást vesz igénybe. A kontingentálás feloldásával az izraeli testvérpárt vállalatok gyakorlatilag kiszorult piacunkról.

[...] Izraeli részről lehetségesnek tartják, hogy valamelyik magyar idegenforgalmi vállalat (pl. IBUSZ, Malév) irodát nyisson Izraelben. Felvetették, hogy ilyen irodában esetleg magyar diplomata is dolgozhatna. Azt is kifejezésre juttatták, hogy a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása esetén a turizmus többszörösére bővíülhet, mert jelentősen csökkenne az izraeli állampolgárok által fizetendő kötelező kiutazási adó.

A turizmus bővülése kapcsán izraeli részről szorgalmazzák a Budapest–Tel-Aviv közvetlen légijárat megindítását, és olyan híreket terjesztenek, miszerint erről a két légitársaság képviselői tárgyalásokat folytatnak. A kezdeményezés elől eddig politikai és biztonsági okokból, továbbá az erre vonatkozó államközi egyezmény hiánya miatt kitértünk. A Malév egyébként gazdasági-pénzügyi megfontolások alapján érdekelt lenne a járat megindításában, heti két járatral.

4-5) Társadalmi és tömegszervezetek kapcsolatai, emigrációs-politikai és egyházügyi kapcsolatok

a) Az MSZMP és az Izraeli Kommunista Párt (IKP) között rendszeres és magas szintű az érintkezés. Pártdelegáció vett részt az IKP 1985. december 4–7. között megtartott XX. kongresszusán. 1986. május 15–21. között Györke József elvtárral, a KB Külügyi Osztálya helyettes vezetőjével az élen pártmunkásküldöttség látogatott Izraelbe. A közelmúltban hazánkban járt az IKP delegációja, Meir Vilner főtákar. vezetésével.

Az IKP vezetői több alkalommal aggodalommal vetették fel a magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok helyreállításának kérdését, bár utaltak arra, hogy Kádár és Szűrös elvtársak nyilatkozatai segítettek a félreértések eloszlításában. Ugyancsak aggodalmukat fejezték ki amiatt, hogy a magyar–izraeli kulturális kapcsolatok fejlesztését szerintük egy, a kormány burkolt irányításával működő jobboldali csoport (Moshe Sanbar, Rónai András, Rappaport Ottó, Jehuda Lahav vezetésével) monopolizálja. Érthetetlennek tartják, hogy az Izraelbe látogató magyar művészek jobbára csak a zsidó lakosságú városok jobboldali beállítottságú szervezeteinek rendezvényein szerepelnek.

A pártvállalat (Eximis) kereskedelmi forgalma Magyarországgal a korábbi évek több millió dolláros szintjéről 1985-ben 600 ezer dollárra esett vissza, mert a magyar–izraeli kapcsó-

latokat korlátozó intézkedéseink feloldása után a vállalat elvesztette az addig több területen meglévő privilegizált helyzetét (pl. turizmus).

[...] h) Egyházi vonalon érdekellentét jelentkezik amiatt, hogy Magyarországon a zsidóság szervezete – a Magyar Izraeliták Országos Központja (MIOK) – nemzeti felekezetként (valóságos szervezetként) fejt ki tevékenységét, míg izraeli partnerei alapvetően világi (ideológiájukat tekintve pedig cionista) szervezetek. Másrészt az Izraelben működő szervezetek tevékenysége nem kis részben arra irányul, hogy Izraelben hozzák létre a magyar zsidóság szellemi és anyagi értékeinek központját. A MIOK a kapcsolatokban inkább a magyarországi zsidó értékek (emlékhelyek, temetők stb.) fenntartására, megóvására helyezi a hangsúlyt.

[...] Politikai koordinálás

A politikai koordinálást a PB-előterjesztésben megfogalmazott irányelveknek megfelelően végeztük, és az alábbi szempontokat kívántuk érvényre juttatni:

– Elhárítottuk az állami szintű politikai-gazdasági kapcsolatfelvételre irányuló izraeli kezdeményezéseket.

– Támogattuk a nemzetközi tudományos, kulturális és sportkötelezettségekből eredő, illetve nemzetközi kapcsolataink erősítését elősegítő utazásokat.

– Támogattuk a kereskedelmi célú utazásokat, a vállalati szintű kapcsolatkeresést, a tudósok, a különböző szakemberek érintkezéseit. Ugyanakkor igyekeztünk elhárítani a tudományos intézetek, egyetemek, illetve színházak és egyéb kulturális intézmények közötti intézményes, hivatalos cserekapcsolatok létesítését.

– Nem támogattuk a propagandában ellenünk kihasználható, látványos, nagy visszhangot keltő kapcsolatokat, az állami szint demonstrálására alkalmas akciókat (pl. Losonczy-Peresz találkozó, hivatalos magyar delegáció izraeli állami ünnepeken stb.).

– A PB határozatának megfelelően igyekszünk tenni azért, hogy a magyar-izraeli kapcsolatok ne kapjanak a kívánatosnál nagyobb publicitást a magyar tömegtájékoztatásban.

– Figyelemmel kísértük az arab országok hivatalos és sajtóreagálását, tájékoztatást adtunk számukra a valós helyzetről, kifogásoltuk a tényeknek nem megfelelő információikat, értéktételeiket.

– A bécsi repülőtéren elkövetett merénylet óta hangsúlyozottan felhívjuk az Izraelbe utazók figyelmét a követendő biztonsági szempontokra.

– Megkíséreltük úgy ütemezni a kiutazásokat, hogy egy időben lehetőség szerint ne tartózkodjon Izraelben nagy létszámú magyar művész- vagy tudóscsoport.

– Erdemi koordinálás elsősorban csak azokkal a társszervekkel és hatóságokkal valósul meg, amelyek a Külügyminisztérium véleményét kérik. A koordinációs kötelezettség betartása ugyanis számos gyakorlati nehézségbe ütközik.

A kereskedelmi célú utazások a KKM hatáskörébe tartoznak, amellyel rendszeres munkakapcsolatban állunk. Előfordul azonban, hogy egy-egy akcióról a KKM is utólag értesül.

Néhány magyar-izraeli vonatkozású eseményről utólag vagy csak a sajtóból értesültünk.

[...] A Külügyminisztérium koordinációs tevékenységét nehezíti, hogy egyes társszervek vagy magánszemélyek nem veszik tudomásul – ritkán előforduló – negatív döntésünket, és közvetlenül a minisztérium vagy az MSZMP KB vezetőihez fordulnak az Izraelbe történő kiutazások engedélyezéséért. Esetenként már magasabb szinten meghozott kész döntéseket kapunk (pl. Fischer Annie jeruzsálemi fellépése). Az érdekelt személyek, intézmények néha saját felügyelő hatóságukat megkerülve keresik meg a Külügyminisztériumot (pl. Markó Iván).

A Területi Főosztály szorosan együttműködik és rendszeresen konzultál az MSZMP KB Külügyi Osztályával, a különösen vitás vagy határesetet képező kérdésekben döntési javaslatait a minisztérium vezetői elé terjeszti.

II.

Következtetések

Összefoglalóan megállapítható, hogy a magyar-izraeli kapcsolatok alapvetően a Politikai Bizottság 1983. december 20-i határozatának megfelelően alakultak. Magyarország és Izrael között élénkültek a nem állami szintű érintkezések, elsősorban a kulturális, a tudományos és a sportkapcsolatok, valamint a beutazó turizmus. Erősödött kapcsolatunk az Izraelben élő magyar ajkú lakossággal. Nem bővültek a határozat által lehetségesnek tartott mértékben kereskedelmi-gazdasági és műszaki-tudományos kapcsolataink.

A magyar-izraeli kapcsolatokban bekövetkezett élénkülés elsősorban izraeli aktivitás következménye. Így Izrael nagyobb lehetőséggel rendelkezik, hogy ezeket a kapcsolatokat a saját érdekeinek megfelelően alakítsa, politikai, propaganda- és gazdasági érdekei szolgálatába állítsa. Az utazások megkönnyítését az izraeli kormány igyekszik az államközi kapcsolatok helyreállítására kihasználni, a propagandaszervek pedig – a kapcsolatok eseményeit gyakran eltúlozva – olyan látszatot próbálnak kelteni, mintha küszöbön állna a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása.

A nem hivatalos magyar–izraeli kapcsolatok élénkülése az arab országokkal fenntartott kapcsolatainkban egészében véve nem okozott kimutatható zavart. A tendenciózus izraeli propaganda ugyanakkor esetenként már váltott ki érzékelhető bizalmatlanságot egyes arab kormánykörökben a diplomáciai kapcsolatokra vonatkozó szándékainkat illetően.

A PB határozatának elfogadása óta eltelt közel három év tapasztalata alapján elmondható, hogy a magyar–izraeli kapcsolatokra vonatkozó irányelvek megfelelőek, a jövőben ugyanakkor biztosítani kell annak egységes értelmezését és a következetesebb végrehajtását és a lehetséges előrelépést, elsősorban gazdasági és konzuli területen.

A Külügyminisztérium a Politikai Bizottság határozatának megfelelően végzi koordinációs tevékenységét. E feladatának teljesítését nehezíti, hogy a magyar–izraeli kapcsolatok ügyeiben a minisztériumon kívül is születnek döntések – ez természetes, csak időben nem mindig ismert számunkra –, illetve hogy nincs elégséges eszközünk a koordinálási és tájékoztatási kötelezettség betartatására. Annak érdekében, hogy a magyar–izraeli kapcsolatok fejlődését, érdekeink érvényesülését irányíthassuk, további erőfeszítéseket kell tenni a KÜM koordináló tevékenységének teljesebbé tételére.

III. JAVASLATOK

Javaslatok

1)

Figyelembe véve a Varsói Szerződés tagállamaival a közel-keleti válság kérdésében közösen kialakított állásfoglalásunkat, valamint az arab államok többségével meglévő széles körű kapcsolatainkat, a jövőben is arra kell törekednünk, hogy a magyar–izraeli kapcsolatok élénkülése ne okozzon kárt az arab államokkal fenntartott együttműködésnek, külpolitikai és külgazdasági érdekeinknek. Ugyanakkor Izraellel kapcsolatos politikánkra vonatkozó megalapozatlan igényeket határozottan hárítsuk el.

Továbbra is térjünk ki a diplomáciai kapcsolatok visszaállítására irányuló izraeli kezdeményezések elől.

Az izraeli kormánnyal való diplomáciai érintkezésekre az érdekképviselőt ellátó külképviseleteket és az ENSZ-misszióinkat, valamint az alkalmi találkozókat használjuk fel.

Más külképviseleteink az izraeli diplomaták javaslatait, kezdeményezéseit hallgassák meg; azonban csak központi jóváhagyással vállalkozzanak érdemi találkozóra. Magyar fogadásokra továbbra se hívnak meg izraeli diplomatákat, és ne vegyenek részt izraeli külképviseletek rendezvényein.

2) Konzuli képviselet létesítése Izraelben

A Konzuli Főosztály dolgozzon ki javaslatot közvetlen konzuli kapcsolatok létesítésére; olyan konzuli képviselet (konzulátus vagy főkonzulátus Tel-Aviv székhellyel) felállítására, amely a magyar állampolgárok érdekvédelmére, a két ország között a gazdasági, kereskedelmi, kulturális, tudományos, műszaki és idegenforgalmi kapcsolatok fejlesztésére vonatkozó feladatokat látna el, tekintettel az Izraelben élő mintegy 200–250 ezer, magyar nyelvet beszélő izraeli állampolgárra is.

3)

A magyar társadalmi és tömegszervezetek, továbbá érdekképviselői szervek izraeli kapcsolatait a PB 1983. december 20-i határozata alapján alakultak. Ezek a kialakulóban lévő kapcsolatok lehetővé teszik, hogy a két ország között politikai, gazdasági és kulturális téren egyaránt folyamatosan párbeszéd maradjon fenn, illetve alakuljon ki, a diplomáciai kapcsolatok hiánya mellett is. A társadalmi kapcsolatok révén lehetőség adódik a hiteles, kölcsönös tájékozódásra; a gazdasági, kulturális és turisztikai kapcsolatok fejlődése pedig – a Magyarországról elszármazott zsidóság kötődését is erősítve – javítja a két ország közötti bizalmat, amely kedvező körülményt teremthet a további kétoldalú, illetve nemzetközi kompromisszumkeresések számára is. Mindezek alapján indokoltnak tartjuk – a fenti PB-határozat szellemében – a magyar–izraeli társadalmi kapcsolatok további szélesítését.

4)

Továbbra is támogassuk az érdekeinket szolgáló vállalati szintű gazdasági és műszaki-tudományos kapcsolatok fejlesztését. Jelentős vásárainkon izraeli cégek ne vegyenek részt, de szakmai közönség részére szervezett zártkörű árubemutatók megtartása elől ne zárkózunk el. Hasonlóképpen: magyar vállalatok részére engedélyezzük, hogy árubemutatókat tartsanak Izraelben, amennyiben ez nem sérti más relációban érdekeinket. Az ilyen rendezvények ne kapjanak hivatalos magyar megjelenésre utaló jeleket, ezért kerülni kell pl. több vállalat egyidejű bemutatkozását stb.

Javasoljuk illetékes gazdasági szerveknek, hogy kimutatható magyar érdekeltség esetén engedélyezzék a harmadik országban bejegyzett, izraeli eredetű cégek budapesti képviseletének létesítését. Izraeli honosságú cégek magyarországi képviseletének létesítésének engedélyezésével egyelőre célszerű várunk.

Bár a Külkereskedelmi Minisztérium jelenleg nem tartja szükségesnek magyar vállalati képviselet létesítését Izraelben, több magyar vállalat érdekeltsége és anyagi fedezet megléte

esetén javasoljuk a kérdés érdemleges megvizsgálását kereskedelmi-gazdasági kapcsolataink bővítése, mindenekelőtt magyar kivitel fokozása érdekében.

A magasabb szintű gazdasági együttműködési formák elől (pl. vegyes vállalat, izraeli többebehozatal stb.) térjünk ki.

Javasoljuk, hogy a KKM és az idegenforgalmi szervek tegyenek lépéseket az Izraeli KP vállalata (Eximis) magyarországi tevékenységének elősegítésére.

A Magyar Kereskedelmi Kamara tevékenységével segítse elő a vállalati szintű kapcsolatok fejlődését, hasznos információk szerzésével orientálja a tagvállalatokat az üzletkötésnél.

5) Támogassuk a kulturális kapcsolatok ápolását, erősítését a Művelődési Minisztérium által kidolgozott szempontok szerint (lásd 5. sz. melléklet). Arra kell törekednünk, hogy a magyarul beszélők igényeinek változatlan kielégítése mellett Izraelbe[n] is nagyobb mértékben kerüljenek bemutatásra – üzleti-impresszáriós alapon – a szocialista magyar kultúra színvonalas, reprezentáns értékei. Az állami szintű kulturális megmozdulásokat azonban kerülni kell.

6) Módosítsuk a nem kormányközi szervezetek által Jeruzsálemben rendezett műszaki-tudományos stb. konferenciákra történő magyar részvételt tiltó 001031/81. számú külügyminisztériumi államtitkári körlevelet.

Magyar művészeknek és művészeti csoportoknak – egyedi elbírálás mellett – engedélyezzük a jeruzsálemi fellépéseket is, feltéve, ha az nem hivatalos izraeli ünnepségeken történik.

7) Közvetlen légijárat megindítását a két ország között – biztonsági szempontok miatt – jelenleg még nem tartjuk időszerűnek.

8) Az állami szervek közötti koordináció javítása érdekében jobban használjuk fel az államtitkári koordinációs értekezletet, a közeljövőben folyamatosan kiadásra kerülő külügyminisztériumi tájékoztatóban vagy – szükség szerint – körlevélben tájékoztassuk az érdeelt minisztériumokat a magyar–izraeli kapcsolatok helyzetéről.

9) A Magyarok Világszövetsége továbbra is tartson kapcsolatot a Magyar Zsidók Világszövetségével, és fordítson fokozott figyelmet az olyan izraeli magyar szervezetekre vagy azon kívül működő magyar zsidó szervezetekre, amelyek révén előmozdíthatja a magyarságtudat megőrzését, a magyar nyelv és kultúra ápolását.

10) A tömegtájékoztatás vezető munkatársai kapjanak tájékoztatást és iránymutatást az izraeli viszonylatban folytatott politikáinkról és a tömegtájékoztatással kapcsolatos külpolitikai szempontjainkról.

11) A Sajtófélosztály a IX. Főosztállyal és az APO-val együttműködve rendszeresen értékelje az izraeli tömegtájékoztatás hazánkkal kapcsolatos magatartását.

12) Valamennyi külképviseletünk kapjon tájékoztatást Izraellel kapcsolatos politikáinkról, a feladatokról, s az izraeli diplomatákkal szemben tanúsítandó magatartásról.

1. SZ. MELLÉKLET:
Magyar–izraeli külkereskedelmi forgalom (M USD)

2. SZ. MELLÉKLET:
1985-ben a IX. Területi Főosztály által nem kifogásolt kiutazások száma

[...]

[...]

9)

A Magyarok Világszövetsége továbbra is tartson kapcsolatot a Magyar Zsidók Világszövetségével, és fordítson fokozott figyelmet az olyan izraeli magyar szervezetekre vagy azon kívül működő magyar zsidó szervezetekre, amelyek révén előmozdíthatja a magyarságtudat megőrzését, a magyar nyelv és kultúra ápolását.

10)

A tömegtájékoztatás vezető munkatársai kapjanak tájékoztatást és iránymutatást az izraeli viszonylatban folytatott politikáinkról és a tömegtájékoztatással kapcsolatos külpolitikai szempontjainkról.

11)

A Sajtófélosztály a IX. Főosztállyal és az APO-val együttműködve rendszeresen értékelje az izraeli tömegtájékoztatás hazánkkal kapcsolatos magatartását.

12)

Valamennyi külképviseletünk kapjon tájékoztatást Izraellel kapcsolatos politikáinkról, a feladatokról, s az izraeli diplomatákkal szemben tanúsítandó magatartásról.

1. SZ. MELLÉKLET:

Magyar–izraeli külkereskedelmi forgalom (M USD)

	1964	1980	1983	1984	1985	1986. I–VII. hó ¹²
Export	57,3	3,7	6,3	8,0	7,1	3,7 / 4,05
Import	69,3	3,4	9,2	10,8	5,8	6,3 / 6,82
Összesen	126,6	7,1	15,5	18,8	12,9	10

[...]

2. SZ. MELLÉKLET:

1985-ben a IX. Területi Főosztály által nem kifogásolt kiutazások száma

	kulturális	sport	tudományos	összesen
Izrael	29	28	16	73
Jeruzsálem	15	1	22	38
Összesen	44	29	38	111

[...]

¹² A második oszlop adatai kézzel írva, összegzés nélkül.

Nem engedélyezett ügyek (1985)

- Kapcsolatfelvétel a tel-avivi Habima Nemzeti Színház és a Thália Színház között.
- Európában lévő „hivatalos” izraeli képzőművészeti kiállítási anyag magyarországi bemutatása.
- Jeruzsálemi Israel Múzeum hivatalos kiállítási cserekapcsolatát néprajzi és/vagy régészeti anyag cseréjével. (Dávid Katalin izraeli utazásának következményeként.)
- Állami Bábszínház részvétele a jeruzsálemi fesztiválon 1986. júliusban.
- Az Izraeli Művészeti Szövetség – Artex közötti kiállításcserét. (Izraeli anyag Magyarországon, kiállítás a tel-avivi Nemzeti Színház előcsarnokában és a Shalon nagyáruházban.)
- Nemzeti labdarúgó válogatott izraeli vendégszereplése.

[...]

4. SZ. MELLÉKLET:

Idegenforgalom, ki- és beutazások száma

[...]

2) Összes magyar kiutazások száma (fő)

1980	1981	1982	1983	1984	1985
307	359	368	318	699	900

3) Összes izraeli beutazók száma (fő)

1980	1981	1982	1983	1984	1985
1079	1564	2726	3902	11177	13200

Az 1985. évi 13.200 főből 12.200 beutazása volt turista célú. Az izraeli turisták átlagos tartózkodási ideje 7,4 nap volt az elmúlt évben (összehasonlítául: NSZK-turisták: 9,1 nap, franciák: 8,3 nap)

1985-ben az arab országokból 37 ezer állampolgár utazott Magyarországra.

5. SZ. MELLÉKLET:

A Művelődési Minisztérium Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya által elfogadott ajánlások, javaslatok a magyar-izraeli kulturális kapcsolatok alakítására

- 1) Továbbra is el kell kerülni, hogy kulturális kapcsolataink hivatalos, államközi színezetet kapjanak.

- 2) Művészeink és együtteseink kiutazására csak impresszáriós keretben, a Nemzetközi Koncertigazgatóság szervezésében kerülhet sor, izraeli partnerként csak a Nemzetközi Koncertigazgatóság által elfogadott intézmény jöhet számításba.
- 3) A magyar művészek és együttesek izraeli fellépése révén a Nemzetközi Koncertigazgatóságnak valutabevételhez kell jutnia.
- 4) Állami együtteseink (a Magyar Állami Operaház, az Állami Népi Együttes, az Állami Hangversenyzenekar stb.) egyelőre ne utazzanak Izraelbe.
- 5) A Magyarok Világszövetsége az Izraelben élő magyar ajkú lakosság kulturális igényeinek kielégítésére évente néhány alkalommal saját szervezésében művészeket vagy kisebb együtteseket utaztat ki, önköltséges alapon.
- 6) Az Izraelben sorra kerülő magyar művészeti, irodalmi stb. rendezvények esetében fokozott koordinációval kell biztosítani, hogy egy adott időszakban ne kerülhessen sor túl sok rendezvényre (évente legfeljebb 2 nagyobb és 3-4 kisebb együttes utazzék ki).
- 7) Ami a tudományos és az ösztöndíjas kapcsolatokat illeti, magyar ösztöndíjasok csak olyan téma tanulmányozására utazhatnak Izraelbe, amely szerepel az Országos Középtávú Kutatási Tervben, és másutt nem tanulmányozható azonos színvonalon.
- 8) Elejét kell venni az izraeli viszonyossági törekvések érvényesítésének, különösen a nagyobb látványossággal járó akciók esetében.
- 9) A Művelődési Minisztérium kéri a Külügyminisztériumot, hogy a magyar-izraeli kulturális kapcsolatok hazai sajtóvisszhangját kísérelje különös figyelemmel, s érje el, hogy az a lehető legszerényebb mértékű legyen.
- 10) A Művelődési Minisztérium nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó, illetve szakmai főosztályai az eddiginél is megalapozottabb információkkal segítsék a Külügyminisztériumot az izraeli kiutazások elbírálásában.

Álláspontunk:

A fenti javaslatok megfelelnek a Politikai Bizottság előírásainak, lehetővé teszik a magyar-izraeli kulturális kapcsolatoknak olyan irányú és mértékű fejlesztését, amely érdekünkben áll, ugyanakkor megfogalmazzák a kapcsolatok fejlesztése határait. Az 5. pontban szereplő javaslattal a Magyarok Világszövetsége nem ért egyet.

20. VÉLEMÉNY A MAGYAR–IZRAELI DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK ÚJRAFELVÉTELÉRŐL

1988. november 2.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium TÜK iratok, XIX-J-1-j Izrael (55.d.)

Külügyminisztérium

VII. Területi Főosztály

IX. Területi Főosztály

Érvényes: visszavonásig

Készült 1 példányban

Feljegyzés

Tárgy: A magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele ügyében készülő KB-előterjesztés véleményezése

Dr. Györke József elvtárs, az MSZMP KB Külügyi Osztályának helyettes vezetője eljuttatta a Külügyminisztériumba a magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele ügyében készített, a Központi Bizottságnak benyújtandó anyagot, és felkérte a VII. és a IX. Területi Főosztályokat annak szakértői véleményezésére. A Külügyi Osztály a mellékelt anyagot csak előzetes elképzelésnek tekinti, javaslatát végleges formájában a november 22-i központi bizottsági ülésen kívánja benyújtani.

A VII. és a IX. Területi Főosztály úgy véli, hogy ez a valóban előzetes elképzelés több szempontból is konkretizálásra, pontosításra szorul, illetve kiegészíthető olyan érvekkel, amelyek megerősíthetik a javaslat aktualitását.

Tekintettel arra, hogy a javaslat jelentősége – elfogadása esetén – túlmutat a magyar–izraeli kapcsolatok témakörén, és a határozat megvalósítása a későbbiekben a Külügyminisztériumnak is komoly feladatokat ad, megfontolásra ajánljuk, hogy a Külügyminisztérium saját javaslattal segítse elő a Külügyi Osztály ez irányú munkáját.

A VII. és a IX. Területi Főosztályok javaslatát mellékeljük. Egyetértés esetén azt megküldjük az MSZMP KB Külügyi Osztályának.

Javaslat

A magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről készülő előterjesztéshez

A Magyar Népköztársaság kormánya – több európai szocialista országgal egyeztetve – 1967. június 12-én megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Izrael állammal. Az arab országok ellen elkövetett izraeli agresszióra adott válaszuk, amely kifejezte a megtámadott országokkal és a palesztin néppel vállalt szolidaritásunkat, kedvező fogadtatásra talált az arab országok körében. Ugyanakkor az izraeli kormány politikájára nem gyakorolt hatást, lépésünkkel nem tudtunk olyan nyomást kifejteni Izraelre, ami a megszállt területek kiürítését eredményezte volna. A diplomáciai kapcsolatok megszakítása viszont megszüntette a közvetlen befolyásolási lehetőségeinket.

Az 1967-es arab–izraeli háború óta jelentős változások következtek be a Közel-Keleten. Szadat jeruzsálemi látogatásával, majd a Camp David-i megállapodások aláírásával az Egyesült Államoknak és Izraelnek sikerült részt venni az arab frontországok egységén. Egyiptom 1980-ban felvette a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel. Az azóta eltelt időszakban polarizálódtak az arab országok nézetei, magatartásuk gyakorlati eljárásai a közel-keleti válság megoldását illetően, és erősödött a nemzetközi keretekben történő rendezés szükségességének felismerése és támogatása.

A közel-keleti változások és a magyar–izraeli kapcsolatok fejlődése és annak további lehetőségei kihasználásához fűződő érdekeink szükségessé tették, hogy az MSZMP Politikai Bizottsága 1983. december 20-i ülésén foglalkozzon a magyar–izraeli viszony kérdéseivel, és hozzájáruljon egyes korlátozások feloldásához.

A Politikai Bizottság 1987. március 10-én a magyar–izraeli kapcsolatok fejlődését figyelembe véve döntést hozott arról, hogy kezdeményezzünk tárgyalásokat Izraellel érdekképviselői hivatalok kölcsönös felállításáról Tel-Avivban és Budapesten. A határozat felhívta a figyelmet annak fontosságára, hogy a magyar–izraeli kapcsolatok eseményei ne hassanak károsan az arab országokkal folytatott együttműködésre.

Az érdekképviselői hivatalok felállításáról szóló tárgyalások megkezdése óta következetesen törekszünk arra, hogy az arab országokkal megértessük kezdeményezésünk indokait, a magyar–izraeli kapcsolatok fejlesztésével kapcsolatos céljainkat, és csökkentsük ellenlépéseik lehetőségét. Ez irányú törekvéseink azonban csak részben voltak sikeresek.

Az arab országok összességében mérsékelt reagálása országonként eltérő magatartást takar. Az Izraellel, a cionista ideológiával szemben különösen érzékeny arab országok (Algéria, Líbia, Szíria és a PFSZ) élesen reagáltak az érdekképviselői hivatalok felállítására, a ma-

gyar–izraeli kapcsolatok fejleményeire, s politikáinkkal szembeni fenntartásaiknak, esetenként tiltakozásuknak több alkalommal is hangot adtak. Ez olyan demonstratív lépésekben is megnyilvánult, mint az Elnöki Tanács elnöke algériai vagy Arafat budapesti látogatásának elhalasztása, elzárkózás magyar küldöttségek fogadásától vagy magyarországi látogatásoktól (pl. Juhár Zoltán elvtárs látogatása az Emírségekbe, külügyminister-helyettesi látogatás és legfelső szintű üzenet átvétele Líbiában, az Arab Liga főtitkára látogatásának elmaradása, elítélő nyilatkozat, politikánk kifogásolása az Arab Liga nevében).

A politikai kapcsolatainkat ért veszteségek mellett kimutatható gazdasági kárunk (tárgyalási szakaszban lévő szerződések meghíúsulása miatt) 30–40 M USD-ra becsülhető. Elmaradt a palesztin üzletemberek tervezett látogatása, s nem kapott beutazó vízumot a Kereskedelmi Kamara Beck Tamás elvtárs vezette delegációja az Öböl több államába. E károknál nagyobb jelentőségű azon üzleti lehetőségek elvesztése, amelyek megtárgyalására meg sem hívták a lehetséges magyar partnereket. A magyar–izraeli kapcsolatok fejlődésének összességében kedvezőtlen fogadtatása az arab országokban azzal is összefügg, hogy a magyar – és előzőleg a lengyel – lépésekben a Szovjetunió és a szocialista országok közel-keleti politikájának megváltoztatását gyanítják, és az ellenünk hozott intézkedésekkel a többi szocialista országot elbátortalanítva szeretnék ezt a folyamatot fékezni.

Az érdekképviselői hivatalok felállítását, a magyar–izraeli kapcsolatok fejlődését és a nem hivatalos magas szintű kontaktusok létrejöttét fontos nyugati partnereink kormányzati és gazdasági-pénzügyi körei egyöntetűen üdvözlötték. Ennek gazdasági haszna azonban nehezen számszerűsíthető. Jelentősége elsősorban hazánk kedvezőbb megítélésében, a partnerek együttműködési készségének erősödésében mutatható ki. Felmerültek üzleti lehetőségek a nemzetközi zsidó tőke bevonásával, köztük egy 300 M USD értékű beruházási program megvalósítása, amellyel Simon Peresz kezdeményezésére 20 amerikai zsidó üzletember foglalkozik. Izraeli adatok szerint az Izraelbe irányuló magyar export 1988 első nyolc hónapjában elérte a 27 M USD-t.

A Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatainak javulása lehetővé tette, hogy rendszeres párbeszédet folytassanak a regionális válsággócok, köztük a közel-keleti válság felszámolásának módzatairól. A konzultációk érdemibbé válásával egyidejűleg megfigyelhető, hogy mindkét nagyhatalom törekszik az érintett felekkel kialakult kapcsolatainak fejlesztésére. Ennek keretében a Szovjetunió is keresi a szovjet–izraeli kapcsolatok fokozatos javításának útjait. A Szovjetunió – bonyolultabb helyzete miatt – a kapcsolatépítés más formáját választotta; a konzuli küldöttségek cseréjével ideiglenes jellegű konzuli kapcsolat létrehozását látta célszerűnek.

Nem kis mértékben a lengyel és a magyar érdekképviselői hivatalok felállítása, a magyar–izraeli kapcsolatok gyors fejlődése és a szovjet lépések hatására Csehszlovákia és Bulgária is foglalkozik az érdekképviselők megteremtésének gondolatával, az NDK-ban pedig a nemzetközi zsidósággal fenntartott kapcsolataik fejlesztésének lehetőségeit vizsgálják.

A közel-keleti válság rendezésének elősegítésére irányuló magyar szándék, illetve a népgazdaság fejlesztéséhez szükséges külső feltételek megteremtésére való törekvésünk szükségessé teszi annak vizsgálatát, hogy a magyar–arab politikai és gazdasági kapcsolatok és együttműködés fenntartása és elmélyítése mellett nemzetközi politikai, gazdasági és pénzügyi kapcsolataink bővítésére kihasználjuk a magyar–izraeli kapcsolatok fejlesztésében, illetve az Izraelhez kötődő nemzetközi érdekszférában rejlő lehetőségeket. Ezért indokolt a Magyar Népköztársaság és Izrael állam diplomáciai kapcsolatai helyreállításának napirendre tűzése.

A szovjet hivatalos megnyilatkozások a Szovjetunió és Izrael diplomáciai kapcsolatai helyreállításának feltételeként a közel-keleti nemzetközi békekonferencia összehívását jelölik meg. Ezért abban az esetben, ha a diplomáciai kapcsolatok felújítására Izraellel Magyarországnak vállalkoznia először azon szocialista országok közül, amelyek azt 1967-ben egyeztetve megszakították, akkor az Izraellel fenntartott kapcsolatokat ellenző arab országok részéről még élesebb retorziókra, sőt olyan lépésekre is számítanunk kell, amelyeket a Szovjetunióval szemben – nagyhatalmi súlya, szerepe miatt – nem tesznek meg.

Tekintettel kell lenni arra is, hogy a diplomáciai kapcsolat helyreállítására olyan időszakban kerülne sor, amelyben – a választások eredményei alapján – feltehetően a közel-keleti rendezés ügyében merevebb, a palesztinokkal szemben erőszakosabb fellépést igénylő Likud tömb vezetésével alakul kormány. A diplomáciai kapcsolat helyreállítása a Likud számára óriási politikai tőkét jelentene, enyhítené Izrael lépéskényszerét, s nyomást gyakorolna a többi szocialista országra izraeli kapcsolataik gyorsabb fejlesztése érdekében.

Szem előtt kell tartanunk azt is, hogy teljes izraeli exportunk az érdekképviselői hivatalok felállításától tapasztalható fejlődés ellenére sem éri el az arab piacon számszerűen kimutatható veszteségeinket.

Fentiek alapján szükségesnek tartjuk, hogy a magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok újrafelvételét megelőzően Izraelben vagy rajta keresztül olyan döntések szülessenek, amelyek erősítik hazánk pozícióit a nemzetközi pénzpiacon, megkönnyítik a működő tőke, a fejlett technológia behozatalát, és/vagy nagyobb betétek elhelyezését eredményezik az MNB-nél. Ezért, amikor a Központi Bizottság dönt a javaslat ügyében, szükséges lenne kinyilvánítani azon akaratát, hogy illetékes gazdasági-pénzügyi szerveink konkrétan és részletesen dolgozzák ki azokat a feltételeket, amelyek teljesítése indokolhatja az Izrael számára rendkívüli jelentőségű magyar döntés meghozatalát, a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását.

Az arab országokkal folytatott együttműködés fenntartásához és fejlesztéséhez fűződő érdekeink védelme, a döntés káros következményeinek csökkentése megköveteli, hogy az eddig alkalmazott, a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása esetén már mindenképpen elégtelen szóbeli érvelés mellett magasabb szintű jószolgálati missziókat is indítsunk. Konkrét lépéseinkhez, legyen az küldöttségek látogatása vagy egyéb, pl. kulturális jellegű rendezvény, illetékes szerveink biztosítsák a szükséges anyagi fedezetet.

A Központi Bizottság hozzájárulását követően folytassuk a magyar–izraeli kontaktusokat. Ezek tapasztalatai, továbbá az izraeli belpolitikai fejlemények és a térség helyzete alakulásának függvényében célszerű dönteni a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről folytatandó tárgyalások megkezdésének időpontjáról.

Szükségesnek látszik, hogy ezt a lépésünket a Szovjetunióval előzetesen egyeztessük annak érdekében, hogy az a térséggel kapcsolatos szovjet–amerikai tárgyalásokon semmiképpen se keresztezze a Szovjetunió törekvéseit.

4. FEJEZET

A nemzetközi zsidó szervezetek Magyarországon

Bevezetés

Ebbe a fejezetbe olyan dokumentumokat válogattunk be, amelyek bemutatják, hogyan alakultak a magyar zsidó intézmények és a nemzetközi zsidó szervezetek közötti kapcsolatok 1956 és 1989 között. Ezek a kapcsolatok mindenkor a pártállami vezetés figyelmének középpontjában álltak, formáikat és intenzitásukat pártdöntések és az azokat végrehajtó állami intézmények határozták meg, ezekre viszont nagy befolyással voltak a Szovjetunióból kapott „tanácsok” és a „baráti országok” reakciói. A fejezet dokumentumai a legnagyobb nemzetközi zsidó politikai szervezettel, a Zsidó Világkongresszussal¹ és a legfontosabb nemzetközi zsidó segélyszervezettel, az American Joint Distribution Committee-vel (JDC)² kapcsolatos politikát mutatják be.

A „zsidópolitika” terén a közvetlenül az 1956-os forradalom után kezdődő – korábban már tárgyalt (lásd 1. fejezet) – enyhülés egyik jele volt, hogy 1957-ben a Magyar Izraeliták Országos Képviselte engedélyt kapott a ZSVK-hoz való csatlakozásra. 1957. április 26-án Zürichben a MIOK alelnöke közölte a ZSVK képviselőivel, hogy a magyar kormány beleegyezését bírva hajlandók a ZSVK-val helyreállítani a kapcsolatokat.³ 1957. augusztus 25-én aztán a MIOK hivatalosan is bejelentette csatlakozását a ZSVK-hoz. A magyar zsidó szervezet a ZSVK Végrehajtó Bizottságába 1 tagot és 1 társtagot delegált.⁴

¹ A World Jewish Congress a magyar dokumentumokban Zsidó Világkongresszus (ZSVK) néven szerepel, ezért mi is ezt a nevet és rövidítést használjuk.

² Az American Joint Distribution Committee a magyar dokumentumokban legtöbbször Joint néven szerepel.

³ „Feljegyzés a Zsidó Világkongresszus vezetőivel Zürichben folytatott megbeszélésről”. MNL OL, ÁEH XIX-A-21-a, 9.d. (1957. május 16.)

⁴ A megállapodás szövegét és az ÁEH hozzájárulását lásd „A MIOK és a Zsidó Világkongresszus megállapodásának közzététele az Új Életben”. MNL OL, ÁEH XIX-A-21-a, 9.d. (1957. augusztus 25.). A ZSVK-val való kapcsolat történetének kronológiáját lásd „A Magyar Izraeliták Országos Képviselte és a Zsidó Világkongresszus közti kapcsolat 1957–1980 között”. MNL OL, ÁEH XIX-A-21-c, 87. d. (1980. április 2.).

A forradalom utáni elszigeteltséget oldani szándékozó magyar döntés azonnal politikai nyomás alá került. A tel-avivi magyar követ 1958 februárjában jelentette, hogy a „baráti országok tel-avivi követségeinek diplomatai több alkalommal érdeklődtek a követség ügyvivőjétől, hogy a magyar kormány hozzájárult-e a MIOK Zsidó Világszövetséghez történt csatlakozásához, vagy a belépés a MIOK önálló akciójának tekinthető”.⁵ Az érdeklődés mögött nyilvánvalóan részben az Izraeli Kommunista Párt akciója állhatott (1. dokumentum). Mint az 1958 októberében kelt követségi jelentésből kiderül, Meir Vilner, az IKP egyik vezetője felkereste a magyar követséget – és nyilván a többi kommunista ország diplomáciai képviselőjét is –, hogy nemtetszését nyilvánítsa ki a „cionista irányítás alatt álló” nemzetközi szervezetbe való belépést illetően, miközben arra célozgatott, hogy ezzel a „baráti országok” sem értenek egyet. Ekkor még a magyar külügy kitartott a döntés mellett, amelyet a későbbi iratokban is rendkívül megjelenő politikai érvekkel támasztott alá: a szervezet tagjaként könnyebb befolyásolni a ZSVK – különösen a szovjetunióbeli zsidósággal kapcsolatos – politikáját, és könnyebb napirenden tartani Izrael semlegességének témáját is, amit a szovjet diplomácia a szuezi háború után a közel-keleti konfliktus megoldásaként időnként felvetett.

A következő évben azonban hamar megváltozott a magyar politika, mégpedig nyilvánvalóan nemcsak az Izraelhez való viszony hűvösebbé válása miatt, hanem főként azért, mert a ZSVK – más nemzetközi zsidó szervezetekkel együtt – egyre hangosabban emelt szót a szovjet zsidók érdekében. Az ÁEH már 1959 nyarán megtiltotta, hogy magyar delegátusok részt vehessenek a szervezet stockholmi kongresszusán, pedig ekkor a MIOK még tagja volt a ZSVK-nak. Majd egy évvel később, 1960 júliusában az MSZMP Politikai Bizottsága az ÁEH javaslatára határozatot hozott arról, hogy a MIOK lépjen ki a szervezetből. Az ÁEH a kilépés indokaként a stockholmi kongresszuson a szovjet zsidóság ügyében hozott határozatot és a kárpótlási döntésért az NSZK kormányának küldött köszönetnyilvánítást hozta fel. Végül a MIOK 1960. július 24-én bejelentette kilépését a ZSVK-ból.

Az elkövetkező pár évben a ZSVK vezetése – elsősorban a magyarországi származású Siegfried (Stephen) Roth, a ZSVK európai igazgatója, majd 1966-

⁵ „Magyar zsidók csatlakozása a ZSVK-hoz. Kós Péter KÜM IV. Politikai Osztály vezetője levele Horváth Jánosnak, Művelődésügyi Minisztérium”. MNL OL, KÜM TÜK, XIX-J-1-j-Izrael, 3.d. (1958. február 17.).

tól igazgatója révén – ismételten kísérleteket tett a Magyarországgal és a magyarországi zsidó szervezetekkel való kapcsolatok folytatására. A ZSVK legfőbb politikai célja ezekben az években továbbra is a szovjet zsidók helyzetének javítása és kivándorlási lehetőségeik megnyitása volt. A szervezet vezetői úgy gondolták, hogy ha sikerül megbontani a szovjet blokk egységét, és eltérő intenzitású bilaterális kapcsolatokat kiépíteni a Szovjetunió európai szövetségeseivel, azok zsidó közösségeivel, akkor könnyebben érhetnek el javulást a szovjetunióbeli zsidók helyzetében is. Ennek érdekében a magyar zsidó és állami vezetőknek szóló üzeneteikben és a személyes találkozók során nemcsak a háborús bűnösök felkutatásában és felelősségre vonásában való közös érdekeket hangsúlyozták, hanem azt is, hogy megnyilatkozásaikban esetenként hajlandók tekintetbe venni a szovjet külpolitika szempontjait. Mellesleg jelezték azt is, hogy módjukban áll előmozdítani a kommunista országok gazdasági érdekeinek figyelembe vételét a nyugati világban – például a német kártérítés rendezésének kérdésében. Az 1962. július 27-én kelt feljegyzés (3. dokumentum), amelyet az állambiztonság egyházi ügyekkel foglalkozó alosztályának vezető tisztségviselője írt alá (és rögtön a szervezethez delegált szovjet tanácsadónak is elküldött), egy ilyen kísérletről számol be. A magyar külügy válasza⁶ a náci bűnösök ügyében való együttműködési készség jelzése mellett ekkor még teljesen elutasító volt az összes többi kérdésben. A hatvanas évek közepétől azonban – mint az Izraelhez fűződő viszonyban is – a hangnem enyhülése figyelhető meg. Az 1966. május 16-án kelt ügyirat (4. dokumentum) ezt az enyhülést tükrözi: a MIOK-nak megengedik, hogy megfigyelőt küldjön a ZSVK brüsszeli konferenciájára, és azt is elhatározzák, hogy a nemzetközi zsidó szervezetek képviselőivel folytatott beszélgetések során nem zárkoznak el attól, hogy a szervezet újra bekapcsolódjon a ZSVK működésébe. 1966 nyarán már azt is engedélyezik, hogy részt vehessenek magyar küldöttek a ZSVK brüsszeli konferenciáján. A konferenciáról készített beszámoló és az illetékes (párt, belügyi és külügyi) szerveknek készített összefoglaló (5. és 6. dokumentum) nem zárja ki a tagság esetleges megújításának lehetőségét sem, bár ismételten hangsúlyozza, hogy erre csak a Szovjetunió és a többi „baráti ország” vallásügyi szerveivel való konzultáció után kerülhet sor. A dokumentumokból mellesleg az is kiderül, hogy a magyar zsidó vezetők erőteljesen lobbiztak a visszatérés érdekében.

⁶ MNL OL, ÁEH TÜK XIX-A-21-d, 17.d. (1962. július 27.)

A közeledés határozott szándékát jelzi, hogy 1967 elején az ÁEH és a külügy illetékesei hozzájárulnak Nahum Goldmann, a ZSVK elnökének magyarországi látogatásához, amit Goldmann korábban már többször is kezdeményezett, de ezekre a kezdeményezésekre a magyar hatóságok nem reagáltak. Most azonban – írja Prantner József, az ÁEH vezetője egy Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettesnek küldött feljegyzésében – tekintettel a magyar izraelita hitfelekezetre és a ZSVK között újabban kialakuló kapcsolatokra, egyházpolitikai szempontból „nehéz lenne megindokolni” Goldmann látogatási szándékának elutasítását. A külügy válasza nem elutasító, de ismét csak a szövetséges országok állásfoglalásától teszi függővé a végső döntést: ha más tömbbeli országok is készek fogadni Goldmant, Magyarország sem zárkózik el ettől. Mindenesetre a külügyi válasz azt is leszögezi, hogy „kérjük annak a baráti szervekkel történő tisztázását, hogy a hírközlő szervek milyen mértékben foglalkoznak Goldmann látogatásával. Véleményünk szerint magyarországi látogatásának nem szükséges túlzott publicitást biztosítani, de elhallgatni sem célszerű.”⁷

Goldmann látogatására végül is 1967 tavaszán került sor – nyilván nem függetlenül attól, hogy 1966-ban Csehszlovákiában is látogatást tehetett (lásd LABENDZ 2014b, 416). A magyarországi látogatásról beszámoló, 1967. április 18-án kelt iratból (8. dokumentum) az is kiderül, hogy a magyar politikai vezetés – gazdasági előnyök reményében – kevésbé volt elutasító a ZSVK-val való kapcsolatok kérdésében, mint a csehszlovák, amely 1966 végén még az ottani hitközség hivatalos megfigyelői státusának elfogadását sem hagyta jóvá (lásd LABENDZ 2014b, 512), miközben a magyar hitközségi vezetők megfigyelőként már részt vehettek a ZSVK európai tagozatának milánói ülésén.

Az enyhülési folyamatot azonban megakasztotta az Izraellel való diplomáciai kapcsolatok megszakítása a hatnapos háború után. Az ÁEH 1967. augusztus 27-én kelt feljegyzése Goldmann látogatására is kitér: „Nahum Goldmann látogatását engedélyeztük, de az izraeli agresszió után kialakult helyzetben e látogatás összefüggéseit is újra kell értékelni.”⁸ A következő években a ZSVK többször is megpróbálta elérni, hogy a magyar hatóságok ismét engedélyezzék a MIOK

⁷ „Az ÁEH a KÜM-nek Nahum Goldmann látogatási szándékáról”; „Beck István főv. (KÜM) válasza”. MNL OL, ÁEH TÜK XIX-A-21-d, 37.d. (1967. január 4.; 1967. január 31.)

⁸ „Feljegyzés az izraelita hitfelekezettel kapcsolatban”. MNL OL, ÁEH TÜK XIX-A-21-d, 39.d. (1967. augusztus 27.)

résztvételét a szervezet különféle eseményein. A stratégia is nagyjából változatlan maradt. A hangsúlyozottan magánemberként az országba látogató ZSVK-tisztviselők – mint Armand Kaplan, a ZSVK Nemzetközi Osztályának igazgató-helyettese, aki 1968-ban és 1969-ben is találkozott a MIOK és az ÁEH vezetőivel Budapesten⁹ – a megbeszélések során óvatosan kerültek a cionista érvelést, visszafogták a Szovjetunióra vonatkozó bírálatot, erőteljesen hangsúlyozták a ZSVK-val való kapcsolatok révén elérhető gazdasági előnyöket, és igyekeztek olyan – többször nem is valóságos – példákra hivatkozni a többi szocialista országgal való kapcsolataikban, amelyek követésére buzdították a magyar szerveket. (Ez egyébként azt is jelzi, hogy a ZSVK vezetői rendkívül alábecsülték a szovjet tömb országai közötti politikai koordináció mértékét a „zsidópolitikában”, sőt, néha teljesen hamis képük volt az egyes országokról: rendkívül pozitívnak tartották például Tito szerepét az 1967-es háború utáni években, holott mint az ebben a kötetben közölt dokumentumok is bizonyítják, Tito a közel-keleti konfliktusban való radikális arabpárti szerepvállalásra buzdította a többi kommunista vezetőt.) Az ÁEH vezetőit persze nem lehetett megteveszteni: a pártnak és a Külügyminisztériumnak írott beszámoló végén megjegyzik:

Armand Kaplan látogatásával kapcsolatban, miután személyét és politikai magatartását az ÁEH ismeri, a fentiekben ismertetett nézeteket és véleményeket erős fenntartással kell fogadni. Mindezek figyelembevételével megállapítható, hogy Kaplan útjának a célja elsősorban arra irányult, hogy a MIOK-ot rábírja a ZSVK-val való szorosabb együttműködésre és a kapcsolatok nyílt felvételére. Véleményünk szerint ennek tudható be nemcsak a beígért pénzügyi segítyek, hanem a Szovjetunióról adott pozitív értékelés is.¹⁰

A ZSVK-hoz való viszonyban csak a hetvenes évek közepén következett be változás. Bár 1975 májusában az egyházügyi hatóság zsidó ügyekkel foglalkozó tisztviselője még ellenzi, hogy a magyar zsidók képviselője elutazzon a ZSVK kormányzó testülete európai tagozatának ülésére, a dokumentum tetejére a hivatal akkori elnökhelyettese, Balló István kézzel a következőket írta:

⁹ „Feljegyzés Armand Kaplannak, a ZSVK Nemzetközi Osztálya h.igazgatójának, a francia tagozat főtákarának 1968. március 18-20-i látogatásáról (Külügynek és MSZMP KB, Balló István et-nak)”. MNL OL, ÁEH TÜK XIX-A-21-d, 43.d. 0020-1/1968; 48.d. 0020-4/1969.

¹⁰ MNL OL, ÁEH TÜK XIX-A-21-d, 43.d. (1968. március 28.)

Meggondolandónak tartom a kérdést. Szerintem nem kíván teljes átértékelést, ha az európai tagozat ülésén részt vesz valaki. A közel-keleti térségben most az enyhülési tendencia a jellemző. Miért nekünk kell merevnek lenni.¹¹

Nyilván nem függetlenül az enyhülési folyamattól, majd a helsinki egyezmény aláírásától, 1975 nyarán az ÁEH végül beleegyezett, hogy a MIOK elnöke, Seifert Géza részt vegyen a tagozat ülésén. A részvételt jóváhagyó iratból az is kiderül, hogy a döntésre a Szovjetunió Egyházügyi Tanácsával és a magyar külügyminisztériummal való előzetes egyeztetés után került sor.¹² Aztán – nyilván további egyeztetések eredményeként – az 1976 decemberi, madridi ülésen már megfigyelőként a csehszlovák, a lengyel és a keletnémet hitközségek küldöttei is részt vettek. A magyar – és a többi szocialista országból érkezett – küldöttek politikai feladatait az egyházügyi hatóságok jó előre meghatározták: akadályozzák, hogy a szervezet határozatokat és állásfoglalásokat fogadjon el a szovjet zsidóság helyzetéről és a szovjet tábor közel-keleti politikájáról.

A ZSVK-val kapcsolatban folytatott politika a következő években sem sokat változott. A ZSVK politikusai üzeneteikben, látogatásaik alkalmával gazdasági kedvezményekkel kecsegtettek a szervezetben való teljes jogú tagság helyreállítása fejében. A hetvenes évek végén egyre gyakrabban merült fel, hogy ezek közé tartozhat a „legnagyobb kedvezmény” elvének alkalmazása a gazdasági kapcsolatokban, ami – célzások, de nem határozott ígérek formájában – mind a magyarokkal (9. dokumentum), mind a csehszlovákokkal való tárgyalások során felmerült (lásd LABENDZ 2014b, 518).

A ZSVK-ban való magyar tagság helyreállítására – előzetes tárgyalások után – végül 1981-ben került sor. Ezt a ZSVK vezetése nagy sikernek és fontos eszköznek tekintette legfontosabb célja, a szovjet zsidók helyzetének javítása – elsősorban a kivándorlás engedélyezése – ügyében. Mindez kiderül abból a távolságtartó feljegyzésből, amelyben Miklós Imre, az ÁEH elnöke 1982 nyarán összefoglalja a ZSVK elnökével, a MIOK meghívásra Budapesten tartózkodó Edgar M. Bronfmannal folytatott megbeszélését.

¹¹ „Lóránt Vilmos: Feljegyzés Balló et. részére”. MNL OL, ÁEH TUK XIX-A-21-d (84.d.) (1975. május 29.)

¹² „Miklós Imre: Feljegyzés dr. Seifert Géza, a MIOK elnökének a ZSVK Európai Tagozata ülésén való részvételéről”. MNL OL, ÁEH TUK XIX-A-21-d, 84.d. (1975. június 17.)

[Bronfman] felvetette a Szovjetunióban működő zsidó közösségek helyzetét, működési nehézségeit. Úgy ítélte meg, hogy az eddigi erőfeszítések ellenére a Szovjetunió és az Egyesült Államok feszültebbé vált viszonyában ez a kérdés is az ütközési pontok egyikét képezi. [...] Bronfman elnök hangsúlyozta azt a meggyőződését, hogy a magyar államnak a magyar izraelita közösséggel és a ZSVK-val kialakított jó kapcsolata kedvező hatással lehetne az illetékes szovjet szervek álláspontjának kedvező irányban történő befolyásolására. [...] Segítségemet kérte, hogy az illetékes szovjet állami szerveknél mozdítsam elő, hogy e tárgyalásokra minél előbb sor kerülhessen. [...] Válaszomban kifejtettem, hogy e kérdéssel nem vagyok illetékes foglalkozni. [...] Feltehetően kedvezően hatna, ha a ZSVK lehetőségeit abba az irányba mozgósítaná, hogy a feszültséget előidéző problémák helyett ismét a párbeszéd legyen a jellemző a Szovjetunió és az USA kapcsolatára...¹³

A ZSVK számára nagy politikai sikert jelentett, amikor a magyar hivatalos szervek 1986 végén beleegyeztek abba, hogy a következő évben Budapesten rendezék meg a ZSVK vezetőinek találkozóját, amelyen végül 26 ország küldöttei vettek részt. Ez volt az első alkalom, hogy egy ilyen rendezvényre egy kommunista országban került sor. A találkozóig vezető tárgyalások sorozatát demonstrálják a kötet dokumentumai (10. és 11. dokumentum). Az iratokból jól látszik: a magyar politikusok érzékelték, hogy a ZSVK számára olyan fontos ez az esemény, hogy tulajdonképpen bármilyen feltételeket elfogadtathatnak a szervezet vezetőségével a megrendezés érdekében. Így Israel Singer, a ZSVK főtíkára nemcsak azt ígérte meg, hogy nem hozzák szóba az országban újból felbukkanó antiszemitizmus jelenségeket (12. dokumentum), hanem azt is felajánlotta, hogy valamenyny nyi nyilvánosságra kerülő közleményt előzetesen egyeztetni fognak a magyar politikai vezetéssel. Mindezt elfogadható kompromisszumnak tartották annak előmozdítása érdekében, hogy a szovjet politika lehetővé tegye a zsidók tömeges kivándorlását, valamint azért, hogy megnyíljon a lehetőség Izrael és (legalább egyes) kommunista országok közötti diplomáciai kapcsolatok felvétele előtt, ami a fő téma volt Kádár János és Edgar M. Bronfman – Bronfman szovjetunióbeli látogatását követő – találkozásán 1987 júliusában, a budapesti konferencia után két hónappal.¹⁴

¹³ „Miklós Imre: Feljegyzés E. M. Bronfmannal, a ZSVK elnökével folytatott megbeszélésről”. MNL OL, ÁEH TUK XIX-A-21-d, 122.d. (1982. május 24.)

¹⁴ „Miklós Imre: Emlékeztető Kádár János et. és E. M. Bronfman, a ZSVK elnöke találkozásáról”. MNL OL, ÁEH TUK XIX-A-21-d, 151.d. (1987. július 15.)

A régióban tevékeny zsidó szervezetek közül Magyarország – és a többi kommunista ország – számára a JDC (a Joint) volt a legfontosabb. A hivatalos viszony ehhez a szervezethez hasonló periodikus változásokat mutat, mint a ZSVK-hoz fűződő kapcsolat; a kommunista hatalomátvétel utáni teljes szakítástól a hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján bekövetkező hivatalos kapcsolatfelvételig. Közelebbről nézve azonban alapvető különbségeket is láthatunk. A JDC nem mint politikai, hanem mint nemzetközi segélyszervezet már közvetlenül a háború után hatékonyan működő, sokrétű kapcsolatot épített ki a közép-kelet-európai országok zsidó szervezeteivel és kormányaival. A szervezet rendszeres szociális segélyt nyújtott a holokauszt rászoruló túlélőinek, és ez komoly devizaforrást jelentett az állandó pénzügyi gondokkal küszködő kommunista államoknak. 1945 és 1952 között a JDC összesen 342 millió dollárt költött a túlélők segélyezésére, és ebből Magyarországra 52 millió dollár jutott (BEIZER 2016). A közvetlenül a háború után folyósított, sokféle célt szolgáló segélyek nemcsak a túlélő zsidóság számára voltak rendkívül fontosak, hanem a háború sújtotta országok kormányai számára is. Ezért – bár a Joint tevékenységét a pártvezetés mindvégig gyanúval kezelte – gazdasági megfontolások miatt mégis megtúrták az országban. Ajtai Miklós, a Népjóléti Minisztérium egyik vezető tisztviselője 1947 májusában a következőket jelentette Farkas Mihálynak, a kommunista pártvezetés illetékes funkcionáriusának:

Jelenleg az irányunk az, hogy minél mélyebben nyúljunk bele a Joint ügyeibe, megakadályozzuk, hogy a 10 millió Ft-juk [akkori árfolyamon kb. 700 ezer USD – KA] a reakció támogatását szolgálja, és visszaszorítsuk a cionista vonalat. [...] Felmerül a kérdés, szükséges-e, hogy a Joint Magyarországon tovább működjék? A jelenlegi helyzetben feltétlenül szükséges, mert gazdasági és szociális szempontból feltétlenül előnyöket jelent, de politikai szempontból „kézbe kell venni”. (SVÉD 1993, 260–264.)

Ez a helyzet az ötvenes évek elején megváltozott. A korszak „anticionista” kampányai és perei során a Joint működését ellehetetlenítették: néhány munkatársát Magyarországon és Csehszlovákiában bíróság elé állították és börtönbe zárták, a szervezet a kommunista propagandában mint az „imperializmus kémiszervezeteinek egyike” jelent meg. Ennek ellenére, bár intézményes kapcsolatai valamilyen kommunista országgal megszakadtak, a Joint még a legnehezebb időkben is megtalálta a módját, hogy segítséget nyújtson a kommunista országokban maradt holokauszt túlélőknek (lásd ŠMOK 2014; BEIZER 2009).

A következő változás a teljes illegalitás évei után, a Sztálin halálát követő enyhülés időszakában következett be, amikor a JDC közvetve, más szervezetek segítségével intézményesen is újrakezdte a kommunista tömb országaiban élő zsidók szociális segélyezését. Míg az ötvenes évek végén a Joint hivatalosan is visszatérhetett Lengyelországba (ahonnan 1967 után tiltották ki újra), addig Magyarországra és Csehszlovákiába főleg az általa már 1953-ban megalapított Société de Secours et d'Entraide (SSE) nevű, svájci központtal működő szervezet révén juttatta el támogatásait – gyakran informális módon, de gyakorlatilag az ottani kormányzatok tudtával és hallgatolagos beleegyezésével (lásd LABENDZ 2014b, 516). Egy 1960-ban keletkezett külügyminisztériumi dokumentum világosan az ÁEH vezetésének tudomására hozza: a Külügyminisztérium külpolitikai szempontból nem emel kifogást az ellen, „hogya a Joint az itteni magyar zsidó szervezetnek az eddiginél magasabb pénzügyi támogatást nyújtson. Természetesen csak abban az esetben, ha az erre a célra fordított összeget nem gyűjtések útján, a magyar zsidók megsegítésére hivatkozva teremtik elő.”¹⁵

Egy 1967 augusztusában keletkezett dokumentum szerint „1955 óta az SSE svájci segélyszervezet útján – az ÁEH és a Pénzügyminisztérium közbejöttével – közel 9 millió dollár és mintegy 1,5 millió dollár értékben áruvásárlásra (gyógyszer, élelmiszer, ruha, autó stb.) szolgáló szociális célra küldött segély érkezett Magyarországra.”¹⁶

Miklós Imre, az ÁEH elnöke pedig 1972-ben a következőképpen foglalta össze a segélyezés alakulását:

1955-ben megállapodás született, amelyet a Svájcban székelő Société de Secours et d'Entr'Aide [sic!] megbízottja, dr. Erwin Haymann [Hayman] és az ÁEH akkori elnöke, Horváth János írt alá. Ennek keretében a svájci segélyszervezet 300.000 dollár szociális támogatást biztosított. E segélyszervezet közvetítésével folyósított összeg később elérte az évi 774.000 dollárt, jelenleg pedig hozzávetőlegesen 600.000 dollárt tesz ki. A segélyezést konkrét személyekhez kötötték, és mértékét a rászorultságnak megfelelően állapították meg. Ez az összeg a segélyezettek elhalálásával folyamatosan csökkent. A svájci segély-

¹⁵ „Puja Frigyes külügyminiszter-helyettes levele Miklós Imre ÁEH elnökhelyettesnek az Amerikai Magyar Zsidó Világszövetség ajánlatáról”. MNL OL, ÁEH TÜK XIX-A-21-d, 7.d. (1960. május 18.)

¹⁶ „Feljegyzés az izraelita hitfelekezettel kapcsolatban”. MNL OL, ÁEH TÜK XIX-A-21-d, 39.d. (1967. augusztus 27.)

szervvel az eddigi kapcsolataink zavartalanok voltak. Biztosítottuk, hogy a segélyeket ne kössék politikai feltételekhez. A segélyek elosztását központilag a MIOK KSZB végzi. A segély felhasználását a svájci segélyszervezet jóváhagyásunkkal évente egyszer ellenőrzi.¹⁷

A dokumentumok szerint a hatvanas évek végéig (1967) a kulturális célokat szolgáló segélyek összege kb. 10 év alatt 200 ezer dollárt tett ki.¹⁸

Nyilvánvaló, hogy míg a ZSVK-val való kapcsolatok engedélyezése, illetve azok megszakitása kizárólag politikai szempontok alapján történt, addig az állandó devizahiánnyal küszködő magyar kormánynak egyáltalán nem állt érdekében az SSE kiszorítása az országból. Ehelyett inkább arra törekedett – mint már 1945 és 1952 között a Joint esetében is –, hogy ellenőrzése alá vonja a beérkező segélyeket. Ez az igyekezet azonban nem volt teljesen sikeres. Az SSE által küldött segélyek egy részéről a titkosszolgálatok csak ügynökeik révén szereztek tudomást. Egy ilyen információról szól az az 1962 januárjában keletkezett dokumentum, amelyet a Központi Szociális Bizottság vezetőjéről, Borsa Mihályról vezetett személyi dossziéba helyeztek el:

Értesülésünk szerint 1962. január végén néhány napra Budapestre érkezik dr. Ervin Haymann genfi ügyvéd, a nemzetközi zsidó segélyszervek egyik vezetője... eddigi tapasztalataink azt mutatják, hogy tárgyalópartnereink kívül sok személy keresi fel... Olyan értesülésünk is van, mely szerint... egyes személyeknek illegálisan hoz be különböző pénzeszegeket...¹⁹

De a zsidó felekezet ellenőrzésével foglalkozó állami szervezetek a hivatalos úton érkező támogatások elosztását sem tudták teljes mértékben kontrollálni, mivel ezt a MIOK-on belül viszonylagos önállóságot élvező két intézmény vezetője – a szociális segélyeket elosztó Központi Szociális Bizottság igazgatója, Borsa Mihály és a kulturális célú segélyek felett rendelkező Rabbiszeminárium vezetője, Scheiber Sándor – irányította, akik több-kevesebb sikerrel ellenálltak az állami hatóságokkal kollaboráló MIOK-vezetés azon törekvéseinek, hogy átvegyék az

¹⁷ „Miklós Imre: Feljegyzés a MIE külföldi szociális segélyezéséről”. MNL OL, ÁEH TUK XIX-A-21-d, 67.d. (1972. március 30.)

¹⁸ „Feljegyzés az izraelita hitfelekezettel kapcsolatban”. MNL OL, ÁEH TUK XIX-A-21-d, 39.d. (1967. augusztus 27.)

¹⁹ „Dr. Ervin Haymann ügyében javaslat”. ÁBTL, 3.1.5. O-13558/1, Személyi dosszié: „Milliomos”, szám: Sz-7088 (1962. január 15.)

ellenőrzést a külföldi források elosztása felett. (Ezekről a konfliktusokról az 5. fejezet tartalmaz dokumentumokat.)

1967 és 1975 között a Joint vezetői többször is megkísérelték, hogy közvetlen kapcsolatokat építsenek ki a magyar zsidó szervezetekkel, és közvetlenül is eljuttathassák a különféle támogatásokat az országba. Ennek fejében ismételten a segélyek összegének növelésére tettek ajánlatot. Próbálkozásait azonban a magyar politikai vezetés elhárította. 1972-ben például Miklós Imre, az ÁEH elnöke a következőkről számol be az illetékes állami és párt tisztségviselőknek:

[A] Joint évek óta törekszik arra, hogy ismét közvetlenül folyósíthassa a MIE [Magyar Izraelita Egyház] számára a segélyeket. Legutóbb Luis Horovitz [Louis D. Horowitz], a Joint vezérigazgatója Rómániában dr. Seifert Gézának, a MIOK elnökének konkrétan is felvetette a közvetlen kapcsolat felvételének lehetőségét. Dr. Seifert Géza, a MIOK elnökének véleménye szerint a Joint a jelenleginél sokkal több segélyt adna, ha annak folyósítását közvetlenül bonyolíthatná le. A segélyezést nem kötik politikai vagy egyéb feltételekhez. A Joint elnöke kifejezte azt is, hogy a Société de Secours et d'Entraide-n keresztül eddig is részt vettek a magyar zsidóság segélyezésében. A jövőben azt szeretnék elérni, hogy közvetlenül segélyezhessék a MIE-t. Képviselőik ennek érdekében Magyarországra kívánnak látogatni, hogy megismerkedjenek a KSZB tevékenységével, és felmérjék a segélyezéssel kapcsolatos konkrét igényeket. Úgy nyilatkoztak, hogy a segélyezés jelenlegi lebonyolítási módját és ellenőrzését a maguk részéről el tudják fogadni. Javaslat: a Joint képviselői magyarországi beutazásához járjunk hozzá. Az ÁEH kizárólag informatív jelleggel lépjen érintkezésbe velük, és hallgassa meg a segélyezéssel kapcsolatos elképzeléseiket; a megbeszélés során a hivatal semmilyen formában ne tegyen kötelezettségvállalást vagy erre való bármely utalást a Joint képviselőinek.²⁰

A Jointtal való közvetlen kapcsolatokat alapjában elutasító álláspont a hetvenes évek második felétől változni kezdett. Miután a szovjet egyházügyi hatóságok beleegyeztek a ZSVK-val való kapcsolatok újrafelvételébe, és ezt a szövetséges országokban működő zsidó szervezetek még is tették, a ZSVK vezetői a Joint és a magyar zsidó szervezetek közötti közvetlen kapcsolat kiépítését is felvetették tárgyalásaik során, amelyekre a magyar–amerikai kapcsolatok látványos

²⁰ „Miklós Imre: Feljegyzés a MIE külföldi szociális segélyezéséről”. MNL OL, ÁEH TUK XIX-A-21-d, 67.d. (1972. március 30.)

javulását szimbolizáló esemény, a II. világháború után az Egyesült Államokba került magyar királyi korona ünnepélyes visszaadása után került sor. Mint az 1978. január 25-én kelt iratból (9. dokumentum) kiderül, a magyar tárgyalófél titkosszolgálati forrásból értesült arról, hogy Philip Klutznick, a ZSVK elnöke a budapesti tárgyalások során összefüggésbe akarta állítani a zsidó szervezetekkel való kapcsolatok kérdését a legnagyobb kedvezmény elvének Magyarországra való kiterjesztésével, de a budapesti amerikai nagykövettől eltanácsolta. (Magyarország egyébként ezt a kedvezményt 1978 során megkapta.) Mint az a Miklós Imre által fogalmazott memorandumból kiderül, a magyar szervek meg voltak győződve arról, hogy mindez csak taktika, és a ZSVK meg a Joint alapján amerikai célokat szolgáló politikai szervezetek, és ekként kell viselkedni a velük folytatott tárgyalások során. Az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke arra is felreérthetetlen célzást tett, hogy az amerikaiaknak ne legyenek illúzióik: a magyar zsidó szervezetek mozgásterét a magyar politikai vezetés határozza meg. A megbeszélések során azonban Miklós szavaiból az is következett, hogy az adott helyzetben a magyar kormány nyitott ennek a mozgástérnek – és ezzel a Jointtal és a ZSVK-val való kapcsolatoknak – a bővítésére. Ezután, 1978 szeptemberében a Külügyminisztérium jelezte az ÁEH-nak, hogy az amerikai követség nyomatköszönően kérte a Joint vezetőinek meghívását Magyarországra. Miklós válaszában még megpróbál kitérni:

...az amerikai nagykövetség jelentkezése az ügyben egy évek óta húzódó céltudatos taktikázásnak a része. Megítélésem szerint a Jointnak azért lenne szüksége az ÁEH meghívólevelére, hogy azzal a mi kezdeményezésünk látszatát keltse. A Jointtal való közvetlen kapcsolatok felvételét sohasem mi kezdeményeztük, hanem a Joint, és érdekeinket az szolgálja, ha ebben az ügyben továbbra sem mi kezdeményezünk...²¹

Az akkori politikai helyzetben azonban ez a pozíció nem volt sokáig tartható. Egy 1979. március 5-i feljegyzésben Miklós már arról számol be, hogy a Joint végrehajtó bizottságának elnökével és ügyvezető alelnökével folytatott találkozón a magyar zsidó szervezetek közvetlen és megemelt összegű segélyezéséről állapodtak meg. Ehhez – mintegy mentegődzve a korábbiakért – azt is hozzá-

²¹ „Miklós Imre: Feljegyzés a Joint kapcsolatok alakulásáról”. MNL OL, ÁEH TUK XIX-A-21-d, 101.d. (1978. szeptember 14.)

teszi: „Nem rajtunk múlt, hogy a segítségnyújtást korábban a magyar–amerikai államközi viszonyoknak alárendelten kezelték.”²² Hasonló lépésre Csehszlovákiában és Lengyelországban csak 1981-ben került sor.

A nyolcvanas évektől kezdve a magyar intézményeknek a Jointhoz és a ZSVK-hoz fűződő kapcsolatai hasonlóan alakultak. A fokozatos közeledést és a sorozatos baráti gesztusokat követően, a történet záróaktusaként – egy hónappal Miklós Imre lemondása után és az ÁEH megszüntetése előtt – az ÁEH melegen javasolja Németh Miklós magyar miniszterelnöknek a Joint állandó budapesti irodájának megnyitását.²³

²² „Miklós Imre: Jelentés a Joint vezetőivel folytatott megbeszélésről (Donald M. Robinson VB elnök és Ralph J. Goldman ügyvezető alelnök)”. MNL OL, ÁEH TUK XIX-A-21-d, 107.d. (1979. március 5.)

²³ „Joint Iroda budapesti megnyitása”. MNL OL, ÁEH TUK XIX-A-21-d, 164.d. (1989. június 5.)

DOKUMENTUMOK

1. MEGBESZÉLÉS MEIR VILNERREL, AZ ISRAEL KOMMUNISTA PÁRTJA KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK TAGJÁVAL

1958. október 19

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TUK iratok, XIX-A-21-d (2.d.)

A tel-avivi követség 1958. október 19-én kelt jelentése

Tárgy: Beszélgetés Vilner elvtárral, az IKP KB tagjával

[...]

d) A nemzetközi zsidó szervezetek a cionisták irányítása alatt állanak, és az izraeli kormány politikáját szolgálják. Ez vonatkozik a Zsidó Világkongresszusra is. Ezt külön akarja említeni „magyar vonatkozásai miatt”. Meglepetést okozott a magyar zsidóknak a Világkongresszusba való belépése. Véleménye szerint ez azért történhetett, mert annak idején a magyar párt nyomás alatt állott. Bizonyos belső taktikai kérdések is szerepet játszanak itt, az bizonyos, azzal nem is kíván foglalkozni, mivel véleménye szerint a magyar párt tudja legjobban, milyen belső taktikához folyamodjon pl. a zsidókkal kapcsolatosan. A Világkongresszusba való belépés azonban nem csupán belső, hanem nemzetközi probléma is, ezért véleménye szerint itt szükséges lett volna a különböző pártok közötti koordináció. Ma az a helyzet, hogy egyedül a magyar zsidók vannak benn a kongresszusban, ami sokaknál problémát okoz. (Említette pl., hogy legutóbb Dél-Tel-Avivban pártgyűlést tartott, ahol kérdéseket intéztek hozzá: Miért csak magyar zsidók vannak benne a kongresszusban, a lengyelek és a többiek miért nem lépnek be. Ha a Magyar Népköztársaságban lévő zsidó szervezet csatlakozhatott a kongresszushoz, akkor az IKP-hoz tartozó zsidók miért nem lehetnek a Világkongresszus tagjai stb.) Vilner elvtárs azt válaszolta, hogy teljesen a magyar párt belügye, miként dönt ilyen kérdésben.

Megjegyeztem, hogy a sajtóhangok szerint várható a lengyelek és a románok belépése is.

Vilner elvtárs szerint a Világkongresszus jelenlegi politikai platformja alapján sem a lengyelek, sem a románok nem fognak belépni. Amennyiben azonban a Világkongresszus elfogadja a lengyelek feltételeit (amit szerinte a románok is magukévá tettek), akkor szó lehet a belépésükről. A lengyel párt véleményezés végett megküldte az izraeli párthoz ezeket a feltételeket, mielőtt a lengyel zsidók és a Világkongresszus vezetősége közötti tárgyalások a belépésről megindul-

tak volna. A feltételek többek között követelik, hogy a Világkongresszus nyíltan tegye magáévá: harc a világbékéért, az atom- és hidrogénfegyverek eltűntéséért, a nyugatnémet újrafelfegyverzés ellen stb. (Sajnos nem emlékszem pontosan a többi pontokra – G.) Az IKP helyesnek találta ezeket a feltételeket. Ha ezeket a Világkongresszus magáévá teszi, a hozzá való csatlakozás helyes. Nem tartja azonban valószínűnek, hogy a Világkongresszus reakciós, cionista vezetői elfogadják a feltételeket, bár ezek nem kommunista, hanem minimális, demokratikus követelések csupán. Ha pedig nem fogadják el, a lengyelek nem fognak csatlakozni, a lengyel párt erős, képes azt megakadályozni. Úgy véli, a románokra is vonatkoznak az elmondottak.

Garai Róbert s.k.

id[eiglenes] ügyvivő

Külügyminisztérium

Budapest

Hivatkozással a fenti számú átiratra, a következő tájékoztatást adom:

I.

Egyetértek azzal, amit Garai elvtárs a Zsidó Világkongresszus értékeléséről, céljáról, tevékenységéről és taktikájáról ír. Bizonyos, hogy nagy erőfeszítéseket tesznek az összes országok zsidó felekezeteinek a bevonására, amit csak úgy lehet megtenni, ha cionista céljait elrejtik vagy ügyesen palástolják, és olyan programot adnak, amelyet általában minden ország zsidó egyháza elfogadhat. Dr. Nachum Goldmann legutóbbi magatartása is azt igazolja, hogy szélsőséges cionista nézetek és érdekek hangoztatásával nem lehet megnyerni az összes zsidó egyházak részvételét a Zsidó Világkongresszusba[n].

Nyilvánvaló, hogy nem azért törekednek a szocialista országokban élő zsidó egyházak beszerzésére, hogy azzal a szocializmust erősítsék. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a zsidó világszervezetben is vannak ellentétek a Szovjetunió és a többi szocialista államokkal való kapcsolat kérdésében, de még nemzeti és tőkés érdekek szempontjából sem lehet mindenben egységes; cionista szervezetnek minősíteni a Zsidó Világkongresszust.

II.

Milyen megfontolások alapján vesz részt a magyar izraelita egyház a Zsidó Világkongresszus ülésén?

A Világkongresszus azzal igyekszik megnyerni a szocialista országok zsidó egyházainak a részvételét, hogy nemzetközi védelmet nyújt az antiszemitizmussal szemben, hogy a zsidó

kultúra anyagi és erkölcsi támogatásával ébren tartsa a mi országunkban is a sorvadó hitéletet, hogy anyagi kárpótlást tud elérni a hitlerizmus áldozatainak hozzátartozói részére.

Elgondolásunk szerint a magyar izraeliták azért vegyenek részt a Világkongresszus szervezetében, mert

1) meg kell kísérelni, hogy ebben a nemzetközi vallásos szervezetben is hangot kapjon a szocialista országok békepolitikája, legyen valaki ott tőlünk, aki visszaveri és leleplezi az imperialista politika egyházi köntösbe öltözött ügynökeit, visszaverje és meggátolja a Szovjetunióra és a szocialista országokra szórt rágalmakat. Egyik konkrét feladat az is, hogy ezen a fórumon az egész zsidóság létérdeke szempontjából is határozott fellépés legyen az új fasiszmus ellen, Nyugatnémetország, az új fasiszták felfegyverkezése ellen.

2) El akartuk érni, hogy a kongresszus lépjen fel Izrael semlegessége mellett, mert ennek megvolt a realitása.

3) Meg kell próbálni a betörést, harcot folytatni, és megbontani a reakció egységét.

4) Megvannak a feltételei annak, hogy a magyar izraelita egyház olyan delegátusokkal képviseltesse a kongresszuson magát, akik maradék nélkül képviselik ügyünket, és következetesen harcolnak is érte.

III. A magyar izraelita egyház 1957 óta áll a Zsidó Világkongresszussal kapcsolatban.

A magyar izraelita egyház 1957 óta áll a Zsidó Világkongresszussal kapcsolatban. 1957. novemberben Sós Endre, a Magyar Izraeliták Országos Képviselőtársaságának elnöke és dr. Benosovszky [Benoschowsky] Imre budapesti vezető főrabbi vettek részt a Zsidó Világkongresszus Európai Végrehajtó Bizottságának Párizsban tartott ülésén.

1958. március hónapban Amsterdamban volt a Zsidó Világkongresszus Európai Végrehajtó Bizottságának tanácskozási ülése, amelyen a magyar küldött (Sós Endre) visszautasította azokat a vádak, amelyeket egyes nyugati zsidó körök és szervezetek intéztek a Szovjetunió valláspolitikája ellen, és azokat az állításokat, amelyek a szovjet zsidóság kulturális jogfosztottságát hangoztatták.

A felszólalás eredményeképp az ülés nem bocsátkozott az előre elkészített szovjetellenes határozattervezet megvitatásába. Ez nemcsak annak az eredménye, hogy Nachum Goldmann óvatosabb taktikát folytat a Szovjetunió ellen, hanem a magyar delegátusoké is, mert a tervezet el volt készítve, és ha a magyar delegáció nem szólal fel, határozat lett volna belőle, amint ezt a római konferencia példája is mutatja.

A Zsidó Világkongresszus Nemzetközi Végrehajtó Bizottságának 1958 nyarán Genfben volt az ülése. Az ülés elé a magyar delegáció békeдекrétumot terjesztett elő, amely főbb alapelvek tekintetében alátámasztja a Békevilágtanács stockholmi kongresszusának határozatát.

Ennek alapján a Zsidó Világkongresszus határozatban elítélte a tömegpusztító fegyverekkel folytatott kísérleteket, és követelte azoknak abbahagyását. Különösen az amerikai delegáció harcolt a határozat ellen.

A magyar zsidó küldöttség propagandát fejtett ki Izrael semlegesítése mellett, amelynek komoly visszhangja támadt, több nyugati zsidó delegátus is emellett foglalt állást.

A genfi ülésen Nachum Goldmann helyeselte a magyar zsidóság delegációjának álláspontját. Ígéretet tett arra, hogy a Világkongresszus szervezeteiben megszünteti a szovjetellenes propagandát. Ugyanakkor arra kérte a magyar delegátusokat, hogy próbáljanak hidat verni a szovjet zsidóság és a Zsidó Világkongresszus között.

Az eseményekből nyilvánvaló, hogy a Zsidó Világkongresszus taktikázik, fel akarja használni a magyar zsidó delegációt a többi szocialista ország zsidó szervezeteinek megnyerésére. Ugyanakkor az is látható, hogy kénytelen támadó propagandamunkáját leállítani vagy legalábbis csökkenteni, kénytelen olyan nyilatkozatot és határozatot hozni, amelyet a magyar delegátusok nélkül nem tett volna.

A magyar zsidók delegációjának szerepét a Világkongresszusban nem akarom eltúlozni. Nyilvánvaló, hogy ezek az engedmények, amelyeket Nachum Goldmann is tanúsított a magyar delegációval szemben, csalétek is lehet a többi szocialista országbeli zsidó testületek felé.

A magyar izraelita egyháznak a Zsidó Világkongresszusban való részvétele kísérlet: közelebbről arra, hogy a jelenlegi helyzetben a konkrét nemzetközi kérdésekben való állásfoglalásban befolyást érjünk el, távolabbiakban pedig, hogy a Világkongresszusban az erőviszonyokat megváltoztassuk.

Ha a kísérlet nem sikerül, bármikor kiléphet a magyar izraelita egyház a Világkongresszusból, mégpedig úgy, hogy abból nekünk lesz politikai hasznunk.

A Zsidó Világkongresszus 1957-1961 közötti működését és tevékenységét lásd a következő táblázatban.

A Zsidó Világkongresszus 1957-1961 közötti működését és tevékenységét lásd a következő táblázatban.

A Zsidó Világkongresszus 1957-1961 közötti működését és tevékenységét lásd a következő táblázatban.

A Zsidó Világkongresszus 1957-1961 közötti működését és tevékenységét lásd a következő táblázatban.

A Zsidó Világkongresszus 1957-1961 közötti működését és tevékenységét lásd a következő táblázatban.

A Zsidó Világkongresszus 1957-1961 közötti működését és tevékenységét lásd a következő táblázatban.

A Zsidó Világkongresszus 1957-1961 közötti működését és tevékenységét lásd a következő táblázatban.

A Zsidó Világkongresszus 1957-1961 közötti működését és tevékenységét lásd a következő táblázatban.

2. ELŐTERJESZTÉS A ZSIDÓ VILÁKGONGRESSZUSBÓL VALÓ KILÉPÉSRE

1960. június 15.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TUK iratok, XIX-A-21-d (9.d.)

Állami Egyházügyi Hivatal

Előterjesztés

a magyar izraelita egyháznak a Zsidó Világkongresszusból való kilépésére

A magyar izraelita egyház 1957 júliusa óta tagja a Zsidó Világkongresszusnak. E világszervezetben való részvétel kísérlet volt arra, hogy e fórumot is felhasználjuk a szocialista országok békepolitikájának propagálására, az imperialista politika egyházi területen érvényesülő akciói leleplezésére, a szocialista országokra szórt rágalmak visszaverésére, valamint hogy megpróbáljuk a konkrét nemzetközi kérdésekben – pl. Izrael állam semlegessége – befolyásolni a Zsidó Világkongresszus állásfoglalásait. A magyar izraelita egyház delegátusai célkitűzéseinket megfelelően képviselték, és amikor részt vettek a Zsidó Világkongresszus különböző ülésein, bizonyos eredményeket is értek el. Pl. 1958 márciusában az amsterdami végrehajtott bizottsági ülésen a Szovjetuniót rágalmazó, előre elkészített határozati javaslatot a magyar delegátus felszólalására az elnök visszavonta. 1958 nyarán Genfben a magyar delegáció által benyújtott béke Dekretum alapján a Zsidó Világkongresszus elítélte az atomfegyverekkel folytatott kísérleteket, és követelte azok beszüntetését.

A Zsidó Világkongresszus 1957–58-ban tanúsított magatartása az utóbbi időben negatív irányban változott. A mérsékeltbb magatartást felváltotta a legszélsőségebb reakciós politikai magatartás, amely különösen az 1959. augusztus 19-i stockholmi ülésük határozataiban jut kifejezésre.

Az egyik határozat szerint a Szovjetunióban megakadályozzák a zsidók szabad vallásgyakorlását, amely ellen tiltakoznak, a másik határozat köszönetet mond a nyugatnémet kormánynak, hogy a zsidók számára a jóvátételt megadja, s sajnálatát fejezi ki, hogy a Német Demokratikus Köztársaság nem törekedett a zsidók számára a jóvátételt fizetni stb.

Ugyanez az ülés nem fogadta el azt a lengyel javaslatot, hogy a kongresszus ítélje el Nyugatnémetország újrafelfegyverzését, az izraeli fegyverszállítást stb.

Jelen körülmények között a magyar izraelita egyház részvétele a Zsidó Világkongresszusban zavart okoz, különösen azért, mert más szocialista országok zsidó közösségei nem tagjai hivatalosan a Zsidó Világkongresszusnak. Elsősorban az Izraeli Kommunista Pártnak okoz ez a helyzet nehézségeket. A magyar izraelita egyház ezért több mint egy éve nem vesz részt a Zsidó Világkongresszus ülésein, több ízben tiltakozott a Zsidó Világkongresszus jelenlegi magatartása ellen, amelynek azonban nem lett eredménye.

A fentiek alapján javaslom, hogy a magyar izraelita egyház 1960. július folyamán hivatalosan lépjen ki a Zsidó Világkongresszusból.

A javaslattal a Külügyminisztérium egyetért, valamint a Belügyminisztérium is.

Olt Károly s.k.

Állami Egyházügyi Hivatal

Feljegyzés

Rapai Gyula elvtársnak

Az Állami Egyházügyi Hivatal előterjesztést tett a Politikai Bizottsághoz, melyben javasolta, hogy az izraelita egyház 1960 júliusában lépjen ki a Zsidó Világkongresszusból. Az előterjesztésben tett javaslattal kapcsolatban Rapai elvtárs távbeszélőn utasított, hogy kérjem meg Péter János külügyminiszter-helyettes elvtársat arra, hogy a Zsidó Világkongresszusból való kilépést konzultálja meg a szovjet és csehszlovák elvtársakkal, mert lehetséges, hogy politikailag hasznos vonatkozása is van annak, ha a magyar izraelita egyház tagja a Zsidó Világkongresszusnak. Az utasításnak megfelelően felkértem Péter János elvtársat, aki június 30-án az alábbiakról tájékoztatót:

A Külügyminisztérium vezetőivel megbeszélte az ügyet, és az a vélemény alakult ki, hogy nem szükséges újból megkérdezni a szovjet és cseh elvtársak véleményét, mert a múlt esztendei konzultációból egyöntetűen világos, hogy a szocialista tábornak nem fűződik érdeke a magyar izraelita egyháznak a Zsidó Világkongresszusban való részvételéhez, sőt ebből a szempontból kívánatos lenne a kilépés.

Péter János elvtárs kifejezésre juttatta, hogy a Külügyminisztérium figyelembe vette e korábbi konzultációt akkor, amikor kifejezte egyetértését azzal, hogy a magyar izraelita egyház lépjen ki a Zsidó Világkongresszusból.

Budapest, 1960. július 2.

3. A ZSIDÓ VILÁKGONGRESSZUS TÖREKVÉSEI

1962. július 27.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.5. O-17169

Belügyminisztérium

Tárgy: A Zsidó Világkongresszus törekvései a magyarországi izraelita felekezettel kapcsolatban

Jelentés

E hónap elején a Magyar Izraeliták Országos Képviselőtársaság vezetői üzenetet kaptak a Zsidó Világkongresszus európai tagozatának titkárától, dr. RÓTH SIGFRID-től [Siegfried Roth]. Az üzenet lényege, hogy dr. Nachum Goldmann, a Zsidó Világkongresszus és a Cionista Világ-szövetség elnöke szeptemberben Romániába látogat, ahol megismeri az ottani felekezeti intézményeket, és tárgyalásokat folytat román hivatalos körökkel. Dr. Nachum Goldmann előzőleg szeretne Budapestre jönni, és megbeszélni a magyar zsidóság vezetőivel, esetleg az állami szervek képviselőivel is a magyar zsidóságnak a nyugatnémetektől igényelt kártérítés ügyét. (Az igazolt kárigény 60 millió márka = 15 millió dollár.)

Az üzenetben felkéri a MIOK vezetőit arra, hogy az állami szerveknél tájékozódjanak Nachum Goldmann meghívásának ügyében. Az üzenet hangsúlyozza, hogy a puhatolózás ne Goldmann nevében történjen, hanem mint Róth Sigfrid elgondolását közvetítsék.

Ezen kívánság lényegében válasz a felekezet vezetőinek arra az indítványára, hogy valahol külföldön találkozót szeretnének Nachum Goldmann-nal a magyarországi zsidóság kártérítési igényének megbeszélése céljából.

A gyors és merész reagálás a felvetett javaslatra azzal függ össze, hogy dr. Nachum Goldmann már régóta szeretné, ha a kelet-európai országok és a Szovjetunió zsidóságának képviselői is részt vennének a Zsidó Világkongresszusban. Most, hogy kéréssel fordultak hozzá, alkalmasnak tartja az időt, hogy újból elővegye ezt a kérdést.

Május végén a MIOK egyik vezetője Bécsben tárgyalásokat folytatott dr. Róth Sigfriddal a kártérítés ügyében. Róth Sigfrid akkor a Zsidó Világkongresszus és Nachum Goldmann nevében kilátásba helyezte, hogy teljes súllyal támogatják a kártérítési követelések ügyét, azonban annak mintegy feltételként azt kívánta, hogy a magyarországi zsidóság valamilyen közeledést mutasson a kongresszus felé.

Róth Sigfrid kifejtette, hogy a belépés feltételeként nem kívánják, hogy a magyar zsidóság feladja politikai álláspontját. Ha nem értenek egyet valamivel, nyílt fórumon elmondhatják, vagy ellene szavazhatnak, de helyesebb lenne ott lenni. Arra a felvetésre, hogy a kongresszus szovjetellenes, Róth Sigfrid Nachum Goldmann nevében a következőket közölte:

– A Szovjetunióban letartóztatott hitközségi vezetők ügyét nem mint „hivatalos antiszemitizmus”-t tekintik, hanem egyéni bűnügyet. Ezek a személyek olyan bűnöket követtek el, amelyekért bármelyik államban büntetés jár.

– Mivel a Zsidó Világkongresszus a világ zsidóságának érdekeit képviseli, ezért kritikát gyakorolnak a Szovjetunió felé a szovjet zsidóság helyzetére vonatkozóan. Így pl. sérelmezték, hogy a Szovjetunió zsidóságának nincs egységes szervezete.

– Több mint 600.000 szovjet zsidó vallotta magát jiddis anyanyelvűnek, tehát van szovjet zsidóság. Ennek ellenére nem bírnak más nemzetiséggel azonos kulturális lehetőséggel (iskola, színház, újság).

– Sérelmezték, hogy a Szovjetunióban vallási egyenlőtlenség van. A szovjet pravoszláv, római katolikus és más egyházak egységes szervezettel bírnak; részt vehetnek a különböző nemzetközi konferenciákon, sőt, a pravoszláv egyház belépett az Egyházak Világtanácsába is. Miért nem lehetséges, hogy a zsidók ugyanezeket a jogokat élvezzék?

Róth Sigfrid kifejtette, hogy amit a szovjet zsidóság helyzetére vonatkozóan sérelmeznek, nem haladja meg a jogos kritika mértékét; de nekik mint a zsidóság érdekképviselői szervének kötelességük ezt megtenni. Ezek felvetése után Róth Sigfrid ismét a magyarországi zsidóságnak a kongresszusba való belépése érdekében beszélt.

Hogy vonzóvá tegye a kongresszust, és elfogadhatóvá tegye a belépést, a következőket fejtette ki:

– Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a kongresszusnak nem áll szándékában támadni a Szovjetuniót.

– Kifejtette, hogy a kongresszus a béke mellett áll, és ebben a kérdésben megvan az együttműködési alap.

– A kongresszus különféle árnyalatú zsidóság nemzetközi szerve, de nem cionista szervezet. Elvileg tagja lehet anticionista szervezet is. Példaként a svájci hitközségek szervezetét említette.

– Szerinte a kongresszus a semlegesség álláspontján van. Mint mondta, Nachum Goldmann szeretné elérni Izrael semlegességét is, bár ezt kivihetetlennek tartja.

– Mellékesen mondta, de a leglényegesebb közlése volt: a kongresszus hathatósabban tudná támogatni a kártérítés érvényesítésének ügyét, ha a magyarországi zsidóság tagja lenne a kongresszusnak.

A fentiek szinte minden külföldi találkozás alkalmával felvetődnek. E cél érdekében bizonyos áthangolási törekvések tapasztalhatók a felekezeten belül is. Ebben a vonatkozásban két egymástól külön álló, de egymást jól kiegészítő vonal figyelhető meg.

– A különféle nemzetközi zsidó szervezettől [sic!] egyre nagyobb számú látogató érkezik az izraelita felekezet életének tanulmányozására.

[...]

– A budapesti izraelita [sic!] követség tevékenysége a felekezet irányába megélné. A felekezet felső vezetése általában nincs jó viszonyban, sem állandó kapcsolatban a követséggel, és általában ellenzik a követségi kapcsolatokat. Ezért a követség a vezetésben meghúzódó néhány cionista segítségével az alsóbb szervekkel igyekszik kapcsolatot tartani. A követség a korábbi segélyezés révén a vallásos tömegek szemében nagy népszerűsége telt szert. Ezt a kedvező légkört és a belső segítőket felhasználva ma már széles körű társadalmi kapcsolatokkal rendelkeznek minden budapesti körzetben, sőt a nagyobb vidéki helyeken is. Az eddigi gyakorlattól eltérően – amikor naponta 8-10 zsinagógát látogattak meg – ma már nincs olyan társadalmi rendezvény vagy családi ünnep (pl. a férfivá avatás, amely zártkörű), amin ne jelennének meg.

Nyilvános beszélgetésük tárgya nem jelentős, nem törekszenek befolyásolásra, de csupán megjelenésük is nagy propagandahatással van a megjelentekre. Nagy befolyást kölcsönöz számukra az a tény is, hogy bárkinek szinte korlátlan mennyiségben adnak gyógyszert. Így módon a követséget hetenként 250-300 ember keresi fel.

A követség illegális tevékenysége elsősorban propagandatevékenységben, a hozzájuk fordulók befolyásolásában és kikérdezésében jelentkezik.

Széles körű írásos propaganda tevékenységeket fejtenek ki. Fizetett terjesztők útján jelentős számú személynek küldik meg a rendkívül ellenséges hangú *Új Kelet* című újságot. Egy terjesztő 15-20 db-ot kap, és a megadott megbízható címre kiveszi. Egy-egy személynél az újság csak egy napig maradhat, utána a terjesztő új címre viszi.

Néhány zsinagóga padjaiban időnként ki van rakva a követség bulletinje is.

Az állam iránt lojális vezetőség leváltására szervezkedő személyek mögött is a követség aknamunkáját kell látnunk. Adataink vannak arról is, hogy a budai körzet ifjúsági csoportját az ügyvivő útmutatásai alapján szervezték meg és tartják egyben.

Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy újból beindították az illegális segélyezést is.

A külföldi beutazók, valamint a követség aknamunkájának eredményeképpen olyan helyzet állott elő, hogy még a hivatalos egyházi vezetők közül is mind többen foglalkoznak Nachum Goldmann személyével, a német jóvátétel szükségességével, s mindez figyelmüket a cionista Világszövetség felé fordítja, nem látva annak politikai veszélyességét.

4. AZ IZRAELITA HITFELEKEZET KÜLFÖLDI KAPCSOLATAI

1966. május 16.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TUK iratok,

XIX-A-21-d (34.d.)

Állami Egyházügyi Hivatal

Készült 2 péld.-ban

Jelentés

a Magyar Izraelita Hitfelekezet külföldi kapcsolatairól

Az utóbbi két-három évben jelentősen megélné a nyugati zsidó szervezetek, magánszemélyek és a zsidó emigránsok érdeklődése a magyar zsidóság társadalmi és szociális helyzete, valamint hitéleti körülményei iránt.

Az elmúlt év során mintegy 1200 zsidó turista kereste fel csoportosan vagy egy-egyénileg [sic!] a különböző zsidó vallási, kulturális és szociális intézményeket.

Különösen fokozódott az érdeklődés a Magyar Izraeliták Országos Képviselő (MIOK) új vezetőségének megválasztása óta, mindenekelőtt a nyugati nemzetközi zsidó szervezetek és intézmények részéről.

A megnövekedett nemzetközi érdeklődés szükségessé teszi az izraelita hitfelekezet nemzetközi kapcsolatainak felmérését és koordinálását.

I. A nemzetközi zsidó szervezetekhez és intézményekhez való viszony

[...]

– A MIOK-nak a felszabadulás óta két ízben is volt már hivatalos kapcsolata a ZSVK-val.

a) Az első esetben a felszabadulás után a kapcsolatnak olyan formája alakult ki, hogy a „ZSVK Magyarországi Szekciója” címen önálló szervezetenként tevékenykedett a MIOK mellett a ZSVK-nak egy irodája. A szervezet ekkor a magyar zsidóság háborús kárainak felmérésével, az elszakadt családtagok felkutatásával, bizonyos mértékű szociális segélyezéssel és a fasiszmus magyar-zsidó vonatkozású dokumentumainak összegyűjtésével foglalkozott.

A ZSVK irodájának tevékenységében az évek során egyre inkább kiütközött a különböző nyugati imperialista hatalmak és tőkéscsoportok politikai igényeinek érvényesítése, ami már 1950-ben szükségessé tette a ZSVK Magyar Szekciójának megszüntetését, illetve a MIOK keretébe való beolvasztását.

A ZSVK irodája ilyen módon három tisztviselővel és leszűkült hatáskörrel még 1953-ig működött, ezt követően pedig minden kapcsolat megszűnt a ZSVK-val.

b) Második esetben 1957-ben létesült kapcsolat a magyar zsidóság és a ZSVK között. Ekkor a MIOK hivatalosan csatlakozott a ZSVK-hoz, melynek következtében a magyar zsidóság két helyet kapott az európai exekutívában. Ezzel egyidőben itthon megalakították a ZSVK Magyarországi Bizottságát, amelynek irodája a MIOK keretén belül tevékenykedett.

1960 nyarán ismét megszakadt a kapcsolat a magyar zsidóság és a ZSVK között.

A szakadásnak alapvetően két oka volt:

1) 1958 elején Rómában összeült egy alakuló zsidó szerv, amelyen képviseltette magát a ZSVK is. Ez a római ülés deklarálni akarta, hogy a Szovjetunióban élő zsidóság nem fejtheti ki szabadon vallási és kulturális tevékenységét.

Ezt az ülést Nahum Goldmann vezette.

2) 1959-ben a ZSVK „hálás köszönetét” fejezte ki a nyugatnémet kormánynak a zsidó jóvátételi összegek kifizetéséért. Ugyanakkor több ország zsidósága – köztük a magyar zsidóság is – politikai okok miatt ki lettek zárva a jóvátétel fizetéséből.

A Zsidó Világkongresszus Vezetősége a múlt hónap folyamán ismételt felvette a kapcsolatokat a magyar zsidóság képviselőivel annak érdekében, hogy a MIOK rendes tagként vegyen részt a ZSVK munkájában.

A ZSVK képviselője, Armand Kaplan főtitkár elmondotta, hogy a ZSVK folyó év július 31-én rendezi Brüsszelben a V. plenáris Világkonferenciáját. A ZSVK vezetősége rendkívül fontosnak tartja, hogy a magyar zsidóság képviselői megjelenjenek a világkonferencián, csatlakozzanak a ZSVK-hoz. Megemlítette, hogy ideérkezése előtt Romániában és Csehszlovákiában járt, Románia vállalta, hogy ismételt részt vesz a ZSVK munkájában, Csehszlovákia pedig megfontolás tárgyává tette a kérdést, és a későbbiek során ad határozott választ.

Kaplan főtitkár szerint a ZSVK vezetősége belátta, hogy a kongresszusnak a jövőben reálpolitikát kell folytatnia, és ezért már a júliusi konferencián – többek között – a következő fontos kérdéseket vetik fel és vitatják meg:

- a) A békeharc fokozása, tiltakozás az atomfelfegyverzés és mindennemű háború ellen.
- b) Az általános és teljes leszerelésért való következetesebb harc a zsidóság részéről.
- c) Határozottan fel kívánják vetni, hogy Nyugatnémetország új militarizmusa veszélyezteti a világ békéjét, hogy határozottan ellenzik Nyugatnémetország atomfelfegyverzését.
- d) Szót emelnek az izraeli és arab nézeteltérések békés tárgyalások útján való rendezése mellett.
- e) Az összes demokratikus erőkkel összefogva fokozni kívánják a világ különböző részein fellobbanó újfasismus és neonácizmus elleni harcot.
- f) Részt akarnak venni az emberi jogokért folytatott harcban, minden ember teljes jog-egyenlőségéért.

A tárgyalások során felvetődött az a kérdés, hogy a ZSVK-nak mi a véleménye Vietnam bombázásával kapcsolatban. E kérdésre a főtitkár úgy reagált, hogy bár a vietnami háború problémája nem tartozik a ZSVK hatáskörébe, azonban egyik tagszervezetük, a Jewish Congress in America nyíltan állást foglal a vietnami háború ellen.

Ugyancsak felvetődött a tárgyalások során a ZSVK viszonya a Szovjetunióhoz, illetve a szovjet zsidóság helyzetével kapcsolatban.

A főtitkár kifejtette, hogy a ZSVK-n belül – Nahum Goldmann-nal az élen – egyre erősödik az a csoport, amely belátta, hogy a Szovjetunióval szemben ez ideig általuk alkalmazott „hangvétel” és módszer nem helyes, hogy a Szovjetunióval ilyen hangnemben nem lehet tárgyalni.

A maguk részéről rendkívül szeretnék elérni, hogy Szovjetunió zsidóságának képviselői is részt vennének a ZSVK munkájában.

A tárgyalásokból félreérthetetlenül kitűnt, hogy a ZSVK vezetősége rendkívül fontosnak tartaná a szocialista országok zsidóságának részvételét a kongresszus munkájában. Mint ahogy kifejtették; a jövőben az emberiséget és a zsidóságot érintő, átfogó nagy problémák kérdésében dialógust szeretnének folytatni, és nem – mint eddig – monologizálni.

A ZSVK főtitkára a magyar zsidóság jelentős anyagi támogatását helyezte kilátásba arra az esetre, ha a magyar zsidóság képviselői a jövőben rendes tagként vesznek részt a ZSVK munkájában.

[...]

IV. Javaslatok

1) A Zsidó Világkongresszussal való kapcsolatainkat előzetesen meg kell beszélni a Külügyminisztériummal, az érintett szocialista országok, mindenekelőtt Szovjetunió és Csehszlovákia Egyházügyi Hivatalaival.

A folyó év július 31-én kezdődő brüsszeli Világkonferenciára magyar részről – felsőbb jóváhagyás esetén – egyelőre csak megfigyelőket kell küldeni, és a ZSVK munkájában való részvételt csak a szerzett tapasztalatok birtokában kellene véglegesen eldönteni.

2) A magyar zsidóság képviselőinek nem szabad elzárkóznia az elől, hogy a Magyar Zsidók Világszövetségének lojálisabb és befolyásos vezetőségi tagjaival kapcsolatokat vegyen fel, a meglévő kapcsolatokat ápolja és kiszélesítse. [...]

3) A MIOK elnökségének tovább kell szélesítenie kapcsolatait a különböző tőkés országokban megtalálható magyar zsidók egyesületeivel, mindenekelőtt a Canadai és az Uruguay [sic!] Magyar Zsidók Egyesületével. [...]

4) Biztosítani kell, hogy az izraeli követség és a hitfelekezet kapcsolatai vallási jellegűek legyenek.

Ugyanakkor hivatalos és magánkapcsolataikban – más külképviseletekhez hasonlóan – tartsák be a protokollszabályokat.

A MIOK és a BIH újonnan megválasztott vezetősége alkalmas arra, hogy az eddiginél hasznosabb – államunk és társadalmunk érdekeinek megfelelőbb – kapcsolatokat építsen ki Izrael állammal és annak budapesti követségével.

[...]

6) Izrael állam részéről az utóbbi időben megmutatkozó olyan törekvéseket – amellyel a valláskulturális, kulturális, irodalmi, művészeti stb. kapcsolatokat a magyar izraelita hitfelekezet közvetítésével vagy a felekezet felhasználásával kívánja megoldani – a jövőben el kell hátrítani. Az ilyen kapcsolatok elbírálása az illetékes magyar állami és társadalmi kulturális szervek hatáskörébe tartozik.

5. A ZSIDÓ VILÁKGONGRESSZUS 5. KONFERENCIÁJA BRÜSSZELBEN

1966. szeptember 20.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TÜK iratok

XIX-A-21-d (34.d.)

Állami Egyházügyi Hivatal

Készült 3 példányban

1. péld. Műv. Min. Ilku P. elv.

2. péld. MSZMP KB Orbán L. elv.

3. péld. ÁEH

Jelentés

a Zsidó Világkongresszus V. brüsszeli konferenciájáról

A Zsidó Világkongresszus (ZSVK) V. plenáris konferenciáját Brüsszelben rendezte meg július 31-től augusztus 9-ig. A konferencián 57 ország zsidó vallási és politikai szervezete, valamint több nemzetközi szervezet képviseltette magát (ENSZ, UNESZKO [sic!] stb.). A szocialista országok részéről a jugoszláv, a román és a magyar hitfelekezetek képviselői jelentek meg – a magyarok megfigyelői minőségben.

A közgyűlésen elhangzott referátumok, hozzászólások, valamint az elfogadott határozatok többsége alátámasztja azt a korábbi értékelésünket, hogy a Zsidó Világkongresszus alapvető politikai magatartása az elmúlt 8-10 év alatt lényegében semmit sem változott.

A kongresszust most is a tömény cionizmus, az imperialista érdekek maximális kiszolgálására és a szovjetellenesség jellemzi.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a reálpolitikát képviselők lényegesen kisebb erőt képesnek, mint más egyházi világszervezetben. Ez feltehetően a Zsidó Világkongresszusnak az Egyesült Államokkal való közvetlen – áttétel nélküli – politikai és gazdasági kapcsolataiból adódik.

Bizonyos változás volt tapasztalható a ZSVK hivatalos vezetőinek hangnemében, tárgyalási módjában. Ez azonban csak taktikai változás, a szerepek ügyes kiosztása – vagy újrafelosztása –, amit N. Goldmann-nak több megnyilvánulása is bizonyít.

A kongresszus változatlan cionista beállítottságát az egyes határozatokon és beszámolókon kívül főleg Goldmann beszédei tükrözik. Az elnök ugyanis minden esetben kihang-

súlyozottan „zsidó népről” beszélt, amelynek – szerinte – van egy tényleges állama: Izrael, amelyhez mint a „kollektív zsidó élet központjához” szorosan hozzátartozik a világ bármely részén élő zsidó, és amelyet éppen ezért támogatni köteles.

– A ZSVK szovjetellenes magatartását legélesebben a szovjet zsidóság helyzetével kapcsolatos határozat mutatja. Ez a határozat felszólítja a szovjet hatóságokat, hogy maradéktalanul biztosítsák az országban lévő zsidó vallási közösségek akadálytalan vallásgyakorlását, az országos zsidó képviselő létrehozását, valamint a zsidók nemzeti és kulturális jogainak megvalósulását. Kéri a szovjet kormányt, hogy tegye lehetővé a különvált zsidó családok egyesítését „Izraelben vagy másutt”.

A konferencia állást foglalt abban is, hogy továbbra a világ közvéleményének napirendjén fogja tartani a szovjet zsidóság helyzetét. Ennek érdekében „meg kell nyerni az ügy számára a SZU barátait, köztük fontos kommunista csoportokat is” – mondja a határozat. Magatartásuk taktikai módosulását mutatja N. Goldmann-nak a következő megnyilvánulása is: „Ebben a kérdésben sokan keményebb hangot kívánnak tőlem, én azonban többre tartom a fuvolát, mint a dobót.”

– A zsidóság és Nyugatnémetország viszonyával foglalkozó határozat – a küldöttek egy részének tiltakozása ellenére is – védelmébe vette Izrael és Nyugatnémetország között kialakult diplomáciai és egyéb kapcsolatokat, mint olyant, amely Izrael megerősödését szolgálja. Minden jel arra mutat, hogy a ZSVK kiegyezésre törekszik a neonácizmussal, s e törekvéseinek ütemét csupán a felejtleni nehezen tudó zsidó tömegek fékezik egyelőre.

– A „német jóvátétel” kérdésében elfogadott „határozat” – a magyar megfigyelők javaslatára – említést tesz a kelet-európai országokban élő zsidóság kártalanításának szükségességéről is. Hogy a gyakorlatban mit ér a ZSVK-nak ez az állásfoglalása, arra rávilágít Riegner főtitkárnak a magyar megfigyelők számára adott következő válasza: „Ezzel a határozattal önmagában nem sokra mennek. Ehhez még az kellene, hogy a magyar külügyminiszter is hasonló kéréssel forduljon a nyugatnémet kormányhoz.”

– A konferencia egyik „intern” határozata a kereszténység és a zsidók kapcsolataival foglalkozik. Megállapítja, hogy a jövőben állandó jellegű bizottságot szervez, amely intenzív kapcsolatokat fog fenntartani a ZSVK és a különböző keresztény egyházak között, de mindezekelőtt a Vatikánnal, az egyházak Világtanácsával és az anglikán egyházzal. Nem kétséges, hogy a ZSVK hajlandó elfogadni a keresztény egyházak ökumenikus meghívását is, feledve kétezre év minden megaláztatását és üldöztetését – feltehetően azért, mert ez a „vallási ökumené” már régen nem vallási, hanem az amerikai instrukcióknak megfelelően antikomunista.

– Az emberi jogokról szóló határozat az emberi jogok koncepciójának ratifikálását és az emberi jogok főbiztosi hivatalának felállítását sürgeti, mert – mint indokolja – „a világ minden részén reakciós, szélsőnationalista mozgalmak ütötték fel a fejüket”.

E ködös általánosításnak nyilvánvaló célja, hogy leplezze az egyes tőkés országokban – mindenekelőtt Amerikában és Nyugatnémetországban – az egyre fokozódó nacionalista, revizionista és faji törekvéseket.

– A béke és leszerelés kérdésében politikailag elfogadható határozat született, bár nem mond ki többet, mint más egyházi nemzetközi konferencia.

A határozat említést tesz a vietnami háborúról is, és „felszólít minden háborút viselő felet Vietnamban és másutt”, hogy fejezzék be a hadviselést, és kezdjenek tárgyalásokat.

– A ZSVK vezetősége „megkülönböztetett figyelmességgel” foglalkozott a szocialista országok hitfelekezeteinek képviselőivel. N. Goldmann külön fogadást rendezett számukra, ahol kihangsúlyozta azt az óhaját, hogy a szocialista országok zsidósága alakítson ún. „keleti blokkot”, hogy közös érdekeiket megfelelőbben képviselhessék a kongresszuson. A „keleti blokk” megalakítására az első lépés az ez év októberében Szarajevóban megtartandó mártírünnepség lenne, ahová a szocialista országok hitközösségi képviselőin kívül a ZSVK vezetőit, köztük N. Goldmann-t is meghívták.

A ZSVK brüsszeli ülésén nyilvánvalóvá vált, hogy a szocialista országok felé mutatott „megkülönböztetett lojalitásuk” ezzel egy időben a szovjet viszonyok támadása, a „keleti blokk” kialakítását célzó törekvések szerves részeit képezik az imperializmus fellazítási és behatolási törekvéseinek.

Ennek érdekében természetesen anyagi áldozatokat is hajlandóak tenni. Kaplan főtitkár erről a következő megjegyzést tette a magyar megfigyelőknek: „Mi anyagi támogatásra is hajlandóak vagyunk, de minden magukon múlik.”

– A magyar megfigyelők – értesüléseink szerint [a dokumentumban áthúzva!] – következetesen antifasiszta felszólalásaikban kihangsúlyozták, hogy a zsidóságnak a társadalmi haladást és a békét kell szolgálnia. Kiemelték, hogy a magyar zsidókat is a szovjet hadsereg szabadította fel, és hogy a más vallású és világnézetű honfitársaikkal együtt egy új, igazságos társadalmat építenek.

Seifert Géza elnököt, valamint Beneschofsky [Benoschofsky] főrabbit több nyugati újság és rádió tudósítója meginterjúvolta. Sok neves külföldi zsidó személyiséggel ismertek meg, akik valamennyien nagy érdeklődést tanúsítottak a Magyar Népköztársaság, és benne a magyar zsidóság élete iránt. Közülük többen ígéretet tettek arra, hogy rövidesen látogatást tesznek hazánkban. Így többek között Nahum Goldmann is bejelentette, hogy a jövő év tavaszán látogatást kíván tenni Magyarországra. Bejelentésére választ még nem kapott.

Feladatok:

1) A ZSVK brüsszeli üléséről készült jelentésünk és az értékelés tartalmát ismertetni kell más szocialista országok, mindenekelőtt a Szovjetunió, NDK, Csehszlovákia és Jugoszlávia egyházügyi hivatalaival. Lehetőség szerint e kérdésről közvetlenül is konzultálni kell velük.

2) A ZSVK-val való további kapcsolatokat illetően a jelenlegi megfigyelői minőséget kellene fenntartani, és ebből a pozícióból következetesen küzdeni a kongresszus reakciós törekvései ellen.

3) Goldmannéknak a „keleti zsidó blokk” kialakítására irányuló törekvéseit figyelemmel kell kísérni, és valamennyi szocialista ország vonatkozásában tanulmányozni kell, ami ebből a szempontból is kapcsolataink intenzívebbé tételét teszi szükségessé.

4) N. Goldmann-nak és a ZSVK más vezetőinek jövő év tavaszára tervezett magyarországi látogatását vizsgálat tárgyává kell tenni, amelyről újabb állásfoglalásaikat és megnyilvánulásait is figyelemmel kell kísérni. A jövőben sem szabad helyt adni az olyan törekvésüknek, hogy a magyar hitfelekezetet nagyobb anyagi segítség kilátásba helyezésével befolyásolhassák.

5) A világkonferenciával való hivatalos kapcsolatnál jóval hasznosabb lehet annak a széles körű személyi ismeretségnak a helyes kihasználása, amelyet a magyar megfigyelők Brüsszelben szereztek. A Magyar Izraeliták Országos Képviselőtétének vezetői, mindenekelőtt a ZSVK-n részt vett megfigyelők dolgozzanak ki javaslatot arra, hogy a konferencián szerzett hasznos ismeretségek közül kikkel hogyan kívánják a jövőben fenntartani a kapcsolatokat.

Prantner József

6. A ZSIDÓ VILÁKGONGRESSZUS 5. KONFERENCIÁJÁRÓL

1966. július 31. – augusztus 9.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TÚK iratok

XIX-A-21-c (83.d.)

Feljegyzés**a Zsidó Világkongresszus 5. konferenciájáról**

(Brüsszel, 1966. július 31. – augusztus 9.)

I.**Keretek**

A Zsidó Világkongresszus ötödik konferenciáját Brüsszelben tartották, 1966. július 31. – augusztus 9. napjain.

A résztvevők Izrael, valamint több mint 60 más állam zsidóságának képviselői voltak.

Magyar részről dr. Seifert Géza, a Magyar Izraeliták Országos Képviselőtétének elnöke és dr. Benoschofsky Imre országos főrabbi helyettes vett részt megfigyelőként. Szocialista országok közül ezen kívül Romániából és Jugoszláviából voltak jelen küldöttek.

[...]

5)

A magyar küldöttekkel kapcsolatos magatartást a következő vonások jellemezték:

a) Hangsúlyozott előzékenység Goldmann részéről, aki külön is fogadta őket, és a szocialista országokból jött küldöttek számára is adott fogadást.

b) A Világkongresszus vezetősége főleg Kaplan francia vezetőt, Sigfrid [Siegfried] Roth világkongresszusi tiszviselőt és Perlzweig politikai titkárt használta fel a magyarokkal való kapcsolattartásra. Világossá vált, hogy némelykor dr. Moses Rosen román főrabbi is a Világkongresszus vezetőségével való konzultálás alapján tárgyalt a magyarokkal.

c) A Világkongresszus főbb célkitűzései ebben az összefüggésben a következők voltak (a személyes beszélgetések alapján):

– Goldmann magyarországi meghívásának elérése.

– A szocialista országok, közöttük Magyarország zsidósága részvételének elérése, illetve biztosítása a Világkongresszusban.

– A szocialista országok zsidósága küldötteinek összefogása.

d) E célok érdekében bizonyos fórumot adtak a magyar küldötteknek (felszólalások, több újság interjúja stb.). Arról is próbálták biztosítani őket, hogy a Világkongresszus nem követ (legalábbis éles) szovjetellenes irányvonalat.

e) A kongresszus résztvevői között is mutatkozott érdeklődés a magyar zsidóságról.

IV.

A magyar küldöttség részvétele

1) Az előzetes elgondolások

a) A magyar küldöttek csak megfigyelőként vesznek részt, miután a magyar zsidóság korábban kilépett a Világkongresszusból (annak szovjetellenessége miatt, és mivel nem lépett fel a kártérítésben mutatkozó nyugatnémet diszkriminációs politika ellen).

b) A magyar küldöttség a konferencia folyamán nem tárgyal a Világkongresszusba való belépésről,

c) valamint anyagi segélyekről.

d) A magyar küldöttség követeli a kártérítés területén mutatkozó diszkrimináció megszüntetését, és ennek az álláspontnak a képviselőjére lehetőleg rávegye a Világkongresszust is.

e) A küldöttség tagjai megfigyelőként felszólalhatnak, főleg az emberiség életét érintő kérdésekben.

f) Durva szovjetellenesség esetén a magyar küldöttség tiltakozik.

2) Megállapítható, hogy ezeket az elgondolásokat a magyar küldöttség megfelelően végrehajtotta.

V.

Értékelés, javaslatok. A magyar küldöttség vezetői és tagjai a konferencia után a Világkongresszus munkájában jelentkező változásokról és a magyar zsidóság helyzetéről tartottak egyeztetést.

1) Az előzményekhez képest a Világkongresszus munkájában jelentkezett egyfajta új hangnem, anélkül azonban, hogy jelentősebb tartalmi változást lehetne észlelni. A hangnemváltozásnak taktikai okai vannak.

2) Az új hangnem és a tartalmi változatlanosság kettőssége mindenekelőtt a Szovjetunióval kapcsolatos magatartásban mutatkozott meg. A hangnem formailag finomabb lett, és finomították a követett taktikát is, de az alapvető szovjetellenesség a régi maradt.

3) A Világkongresszus egyik fő célkitűzése a szocialista országok zsidóságának megnyerése, belépésük elérése, és bizonyos fokig összefogásuk is. Ugyanakkor a megosz-

tási politika tünetei is mutatkoznak (a Szovjetunió és más szocialista országok szembeállításával).

4) Az egész konferencián végigvonult a cionista magatartás, bár helyenként szóhoz jutottak a nem izraeli zsidók szempontjai is.

5) A nemzetközi és világpolitikai kérdésekről több ponton szólnak a dokumentumok. A békéről és leszerelésről mondtak számos pozitívumot tartalmaznak. Nem felejtendő el azonban, hogy mértékadó körök nyíltan kifejezésre juttatták e határozatok taktikai színezetét és hátterét.

A vietnámi kérdésről mondtak semmi különösebb pozitívumot nem mutatnak. Itt is világossá vált az az amerikai törekvés, hogy el akarják kerülni a vietnámi kérdéssel való foglalkozást, és ha ez nem sikerül, akkor legalábbis minden eszközzel legyőngített állásfoglalásokat próbálnak elérni.

6) Az amerikai befolyás növekedésének több kézzelfogható jele volt.

7) A Világkongresszus vezetői az NSZK barátságát keresik. Ezt főként a kártalanítási összegek biztosítása és Izrael állam külpolitikai célkitűzéseinek támogatása érdekében teszik. Világos azonban, hogy ez az álláspont ma még széles zsidó körök érzelmileg is indokolt ellenállásába ütközik.

8) Több ponton arra lehet következtetni, hogy a Világkongresszus taktikailag állandóan alkalmazza a szerepek előzetes felosztását. (Kaplan francia vezető barátkozása a magyar küldöttséggel, a Szovjetunióval, majd a Németországgal kapcsolatos vita.)

9) A kártérítésre vonatkozó magyar javaslat belekerült a konferencia dokumentumába. Ez pozitívum még akkor is, ha minden eszközzel ellensúlyozni igyekeztek e javaslatot. (Az NDK kártérítésre való felhívása is megosztási kísérlet.) A kérdés most már az, hogy mennyiben igyekeznek a gyakorlatban érvényt szerezni e határozatnak.

10) A Világkongresszus irányvonalában, működésében tehát vannak némi változások. Ezek nagy része taktikai indítékú. A tapasztalatok szerint azonban a Világkongresszus tagjai között jelentősen képviselve vannak reálpolitikai beállítottságú csoportok, vezető személyek is. Magyar részről ezekkel a kapcsolattartás hasznos lehet a jövőben.

11) A magyar küldöttség mostani részvételének voltak pozitív eredményei (kártérítési határozat; propagandisztikus lehetőségek). A Világkongresszusba való belépést, illetve visszalépést azonban csak akkor lehetne fontolóra venni, ha

- a) végérvényesen megszűnne a szovjetellenes tendencia;
- b) megszűnne, vagy legalábbis háttérbe szorulna a cionista gondolkodás;
- c) az emberiséget érintő kérdésekben pozitívabb, erőteljesebb határozatok születnének;
- d) végül, ha a magyar zsidóság kártérítése a gyakorlatban is megvalósulna.

7. AZ IZRAELITA HITFELEKEZET KÜLÜGYI KAPCSOLATAIRÓL

1966. november 19.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TÜK iratok

XIX-A-21-d (34.d.)

Feljegyzés

Az izraelita hitfelekezet külügyi kapcsolatairól

Az izraelita hitfelekezet külügyi tevékenységével kapcsolatban felmerül néhány olyan kérdés, amelyben végleges állásfoglalást kell kialakítani.

Ezek a következők:

A MIOK és a Zsidó Világkongresszus további kapcsolata

Már a ZSVK augusztusi plenumán, majd a szarajevói emlékünnepeken egyre sürgetőbben vetik fel a ZSVK vezetői és képviselői a MIOK rendes tagként való részvételét a ZSVK-ba.

Belépés esetére jelentős anyagi támogatást ígérnek, valamint komoly pozicionális beszélőlehetőséget a ZSVK munkájába. Azt ígérik, hogy a MIOK képviselője tagja lesz a kongresszus vezető direktóriumának. E sürgető törekvés alapvető okát Riegner főtitkárnak Jugoszláviában tett egyik megnyilatkozása tükrözi, amikor is Seifert elnöknek a következőket mondta:

„Maguknak most kell megragadni a ragyogó alkalmat a belépésre, amíg a SZU nem lép be tagként.

Ha a SZU tagja lesz a ZSVK-nak; maguk futni fognak a belépési nyilatkozat után, de akkor már korántsem lesznek annyira érdekesek, mint most.”

Ez a nyilatkozat csak alátámassza [sic!] azt a korábbi felvetésünket, hogy a magyar zsidóság képviseletére nem önmagáért, hanem a SZU-hoz való közelítés szempontjából van szükség.

A ZSVK-val való további kapcsolat vonatkozásában két lehetőség mutatkozik:

a) A kapcsolatot a jelenlegi szinten – megfigyelői minőségben – továbbra is fenntartani.

b) Tagként belépni a ZSVK-ba.

A döntés szempontjából a következő jelenségeket kellene figyelembe venni:

1) A ZSVK brüsszeli konferenciája bebizonyította, hogy a ZSVK – bizonyos kényszerű taktikázások mellett – az Egyesült Államok politikai koncepciójának hűséges kiszolgálója. Az imperialista behatolási és fellazítási politika egyik eszköze. Ezt bizonyítja a Kelet-európai Zsidó Blokk létrehozását célzó törekvésük, valamint az a tudatos és szisztematikus differenciálás, amelyet a szocialista országokban élő zsidóság helyzetének elbírálásában tesz [sic!].

2) A ZSVK kifejezetten szovjetellenes magatartást tanúsít. E magatartásának hangerejét és látványosságát a nemzetközi imperializmus konkrét érdekei motiválják. Jellemző, hogy a brüsszeli kongresszus határozatában „a nemzetközi közvélemény napirendjén kívánja tartani a szovjet zsidóság nehéz helyzetét”.

3) A ZSVK a nemzetközi cionista erők vezetése alatt áll. A kongresszus programjának – tagjai számára pedig szinte kritériumnak – tartja Izrael államnak (nem az óhazának) erkölcsi és anyagi támogatását.

4) A magyar zsidóság vezetőinek többsége – kimondva vagy óvatoskodva – szimpatizál a ZSVK-ba való belépés gondolatával.

Ezek közül a progresszív politikai beállítottságúak elsősorban az anyagi támogatás reményében, a negatívabbak – az anyagiak mellett – a nemzetközi zsidó összetartozás jegyében támogatják a belépést.

Feltehető, hogy a MIOK belépés esetén jelentősebb rendszeres anyagi támogatást kapna a ZSVK útján, ami évi több millió forintos, rendszeres deficitfenyegetettségét ideiglenesen kétségtelenül megoldaná.

Javaslat:

– A főosztály véleménye szerint helyesebb megoldásnak látszik; ha a MIOK egyenlőre [sic!] nem lép be tagként a ZSVK-ba, hanem jelenlegi státusa fenntartásával megfigyelőként vesz részt a ZSVK egyes megnyilvánulásain

– A MIOK képviselőinek a megfigyelői pozíciót fel kellene használnia arra, hogy rávilágítson a ZSVK azon reakciós törekvéseire, amellyel a magyar zsidóság nem tud egyetérteni, és amely a kongresszust is elszigeteli a szélesebb nemzetközi kapcsolatok kialakításától.

– A SZU Egyházügyi Tanácsának képviselőivel soron lévő tárgyalásaink alkalmával meg kell konzultálni a ZSVK-hoz való kapcsolatunk kérdését.

8. NAHUM GOLDMANN ÉS MUNKATÁRSAI LÁTOGATÁSA MAGYARORSZÁGON

1967. április 18.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TUK iratok, XIX-A-21-d (34.d.)

Állami Egyházügyi Hivatal

Készült 5 példányban

1. péld. MSZMP KB Pullai Á. elv.

2. péld. Műv. Min. Ilku P. elv.

3. péld. Külügymin. Péter J. elv.

4. péld. MSZMP KB Darvasi I. elv.

5. péld. ÁEH

Jelentés

dr. Nahum Goldmann és munkatársai magyarországi látogatásáról

Dr. Nahum GOLDMANN, a Zsidó Világkongresszus (ZSVK) elnöke és munkatársai – dr. Gergart [Gerhart] Riegner, a ZSVK főtitkára, dr. Armand Kaplan, a ZSVK Külügyi Bizottságának aligazgatója, valamint dr. Stephen Roth, a ZSVK Európai Tagozatának főtitkára – április 3-tól 7-ig Budapesten tartózkodtak a Magyar Izraeliták Országos Képviselőtársaságának vendégeiként.

A ZSVK vezető funkcionáriusainak magyarországi látogatása egy információs körutazás része volt, amelynek során Csehszlovákiába, Romániába, Jugoszláviába és Lengyelországba is ellátogattak.

Goldmann és társai tartózkodásuk során megtekintettek több zsidó vallási, kulturális és szociális intézményt, találkoztak a magyar zsidó felekezeti élet képviselőivel, tárgyalásokat folytattak a hitfelekezet vezetőivel, valamint udvariassági látogatást tettek az Állami Egyházügyi Hivatal elnökénél is.

– A zsidó vallásos, kulturális és szociális intézmények helyzetéről, tevékenységéről őszinte elismeréssel nyilatkoztak. Ugyanakkor nem mulasztották el megjegyezni, hogy „boldogok lennének, ha más szocialista országokban is hasonló megbecsülésben lenne része a zsidóságnak, és hasonló jogokkal rendelkeznének, mint Magyarországon.”

– Goldmannék két alkalommal – a hitfelekezet felszabadulási ünnepségén, valamint a Gellért Szállóban megrendezett szélesebb körű fogadáson – volt módjuk a magyar vallásos zsidóság szélesebb plénumával találkozni.

Goldmann mindkét alkalmat felhasználta a nyilvános szereplésre. Beszédei bevezetőjében pozitívan nyilatkozott a Szovjetunióról, mint amely az 1930-as években elsőnek és egyedül ismerte fel a fasizmus veszélyét, és felhívta a népeket a fasizmus elleni összefogásra. Méltatta a Szovjetunió felszabadító szerepét mint olyan tény, amelynek a maradék magyar zsidóság az életét köszönheti. Beszédének további részében a cionista koncepciók domináltak. Hosszasan fejtegette Izrael állam jelentőségét, mint olyan tényezőt, amely a világ bármely részén élő zsidójának hazája [sic!]. Heinét idézve jelentette ki, hogy végeredményben minden zsidó ember „a vállán hordja a hazáját, a Tóra-tekercsben”.

Említést tett ugyan a neonácizmusról és az egyes országokban újraéledő antiszemitizmusról is, mint ami figyelmet érdemel, de a zsidóságra leselkedő fő veszélyt nem ebben látja Goldmann, hanem a zsidóság asszimilálódásában. Abban, hogy felszívódik a nemzet, a társadalom egészébe, és megszűnik „külön nép” lenni. Goldmann beszédei nem értek el osztatlan sikert, különösen második beszéde, amely csak szórványosan, inkább „udvariassági” tapsot kapott.

N. Goldmann és munkatársainak az Állami Egyházügyi Hivatalban tett látogatása, valamint a hitfelekezet vezetőivel történt tárgyalásai során a következő kérdések vetődtek fel:

– A legpozitívabban állították be a ZSVK-t mint az antifasizmus ellen [sic!] és az emberi haladás érdekében küzdő nemzetközi szervezet. Céljuk, hogy valamennyi ország zsidósága részt vegyen a kongresszus munkájában.

– Bejelentették, hogy szándékukban áll a magyar izraelita hitfelekezetet anyagi támogatásban részesíteni, amelynek a módját rövidesen megkeresik.

– Kifejtették, hogy a magyar zsidóság Nyugatnémetország részéről történő kártalanítását is hajlandók támogatni, ha Magyarország és Nyugatnémetország között diplomáciai kapcsolat létesül. Javasolták, hogy a magyar állam kormány szinten kezdeményezze a jóvátételt a nyugatnémetek felé.

A felvetett kérdésekre Goldmannék lényegében a következő válaszokat kapták:

– Leszögeztük, hogy a magyar zsidóságnak egy hazája van, a Magyar Népköztársaság, ahol a zsidó vallású állampolgárok többsége megtalálta a helyét, jól érzi magát, és teljes jogú állampolgár. Ez az alapja a hitfelekezet és a különböző nemzetközi zsidó szervek közötti kapcsolatoknak is.

Rámutattunk arra, hogy a ZSVK éveken át nyíltan támogatta az imperializmus hidegháborús politikáját, és olyan fontos kérdésekben, mint a vietnami amerikai agresszió vagy a négerüldözések, még ma sem foglalt egyértelmű állást.

A jóvátétel kérdésében elmarasztaltuk a nyugatnémet kormány diszkriminációs magatartását, és a diplomáciai kapcsolatoktól függetlenül továbbra is jogosnak ítéltük meg a magyar zsidóság kártalanítási igényét.

A magyar zsidóságnak a ZSVK részéről történő anyagi támogatása elől nem zárkózunk el, feltéve, hogy az nincs – sem nyíltan, sem burkoltan – politikai feltételekhez kötve.

Goldmann az általunk adott válaszokkal általában egyetértett, csupán azt igyekezett bizonygatni, hogy a ZSVK többször felemelte szavát a vietnami háború és a négerüldözések ellen.

[...]

Goldmann magyarországi látogatása nem ért el különösebben nagy hatást sem a rabikaron, sem a vallásos zsidóságon belül. Fennhéjázó, az embereket lekezelő magatartása emberileg eltávolította számtalan olyan embertől, akik korábban illúziókat tápláltak vele szemben. A felekezet vezetői – mindenekelőtt dr. Seifert Géza elnök – egyenlő partnerként kezelték Goldmannékat, és minden vonatkozásban megállták a helyüket.

A látogatás tapasztalataiból megállapítható, hogy a magyar izraelita hitfelekezettel kapcsolatban kialakított egyházpolitikai vonal helyes, a célnak megfelel. A hitfelekezet és a ZSVK kapcsolatát a jelenlegi szinten kell tartani, azon változtatni egyelőre nem szükséges.

Prantner József

9. BESZÉLGETÉS PHILIP KLUTZNICKKAL, A ZSIDÓ VILÁKGONGRESSZUS ELNÖKÉVEL

1978. január 25.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TÜK iratok, XIX-A-21-d (101.d.)

Állami Egyházügyi Hivatal

Készült 6 példányban

1. péld. MT Aczél Gy. elv., 2. péld. MSZMP Győri I., 3. péld. MSZMP KB dr. MONA GY. elv., 4. péld. Külügymin. Puja F. elv., 5. péld. BM Karasz L. elv., 6. péld. ÁEH

Feljegyzés

dr. Philip Klutznickkal [Klutznick], a Zsidó Világkongresszus elnökével történt beszélgetésről

A Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete meghívására 1978. január 15–19. között Budapesten tartózkodott dr. Philip Klutznick, a Zsidó Világkongresszus (ZSVK) elnöke. Elutazása előtt látogatást tett az Állami Egyházügyi Hivatalban Armand Kaplan, a ZSVK Nemzetközi Osztályának vezetője, Héber Imre, a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete elnöke és dr. Seifert Gézáné, a MIOK főtitkára kíséretében.

Philip Klutznick a beszélgetés során két kérdést vetett fel:

1) A magyar zsidóság teljes jogú részvételének lehetőségét a Zsidó Világkongresszus munkájában, ahol jelenleg a felekezet részéről csak megfigyelőként vesznek részt.

2) A Joint által nyújtandó támogatást a magyar izraelita felekezet részére.

Megemlítette, hogy konzultált a budapesti amerikai nagykövettel is, aki bátorította, hogy ezeket a kérdéseket vesse fel az Állami Egyházügyi Hivatal elnökével történő beszélgetés során. (Információink szerint előzetesen arra is készült, hogy szóljon a legnagyobb vámkedvezmény megadásának lehetőségéről, de Kaiser nagykövettel úgy egyeztek meg, hogy a kérdésről ne beszéljen.)

Az első kérdéssel kapcsolatban kifejtette: megérték a feltételek arra, hogy a magyar izraelita felekezet teljes jogú résztvevőként kapcsolódjon be a ZSVK munkájába. A megfigyelői státusz lehetővé teszi ugyan, hogy jelen lehessenek az üléseken, felszólaljanak, de a konkrét határozatok meghozatalában nem vehetnek részt. Hivatkozott arra, hogy a szocialista országok között Románia és Jugoszlávia teljes jogú tagként vett részt a világszervezet munkájában.

Úgy látja, hogy a ZSVK objektíven és reálisan értékeli a zsidóság helyzetét, nem folytat olyan tevékenységet, amely sértené a szocialista országokat.

– A Joint segélyezéssel kapcsolatban elmondta: véleménye szerint igazságtalan helyzet alakult ki. A Romániában élő zsidóság például 3,5 millió dollár évi támogatást kap, noha az ott élő zsidóság lényegesen kisebb létszámú, mint a Magyarországon élők, akik a fenti összegnek kb. egyötödét kapják. Bár nem tartozik a ZSVK hatáskörébe a segélyek elosztása, de az Egyesült Államokba visszatérve latba veti befolyását, hogy a magyar zsidóság a szociális intézményeire nagyobb támogatást kapjon.

Álláspontunkat az alábbiak szerint ismerttettem: örülök a ZSVK új elnökével létrejött találkozónak, mert így személyesen is alkalmam van annak kifejtésére, amit korábban Nahum Goldmann-nak és a ZSVK más vezetőinek elmondtam. Természetesnek tartom, hogy konzultált az Egyesült Államok budapesti nagykövetével. Érthetőnek tartom, hogy a magyar kormány képviselőjét is felkereste.

– A magyar izraelita felekezetnek a Zsidó Világkongresszus munkájában való részvételéről a felekezet vezetése illetékes állást foglalni. Elsősorban rajtuk múlik, akarnak-e változtatni a státuszukon, vagy sem. Természetesen a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete – mint minden más felekezet – sem tudja magát távol tartani a politikától, és mint ahogy ő is konzultált a budapesti amerikai nagykövettel a kérdésről, a felekezet vezetői kikérlik a mi véleményünket is.

Nahum Goldman [Goldmann] előtt is elmondtam, hogy elsősorban a ZSVK-n és annak vezetőin múlik, hogy a magyar felekezet vezetése milyen döntésre fog jutni a ZSVK munkájában való további részvételről. Ha erősödnek a kedvező tendenciák, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar zsidó felekezet megfigyelőként részt vehetett a ZSVK legutóbbi kongresszusán, akkor bizonyára megvizsgálják a további lehetőségeket.

Ha viszont a szovjetellenes és antikommunista irányzat erősödik, ez kizárja a további részvétel lehetőségét. Számunkra és az izraelita felekezet számára is elvi kérdés a Szovjetunióhoz való viszony. A magyar nép, köztük a zsidó vallásúak is a szabadságot és az életet a Szovjetunióknak köszönhetik, ezért természetesen távol tartjuk magunkat minden olyan szervezettől, amely szovjetellenes tevékenységet folytat.

– A Joint segélyezésével kapcsolatban rámutattam: a Joint vezetésén múlik, hogy támogatja-e a magyar felekezetet, vagy sem. Mi ezért könyörögni nem fogunk, és semmiféle politikai vagy gazdasági feltételhez nem engedjük kötni a felekezet segélyezését. Szükséges, hogy a Joint dolgozza ki javaslatát, amit készek vagyunk megvizsgálni. A magyar állam a lehetőségein belül mindent megtett annak érdekében, hogy enyhítse a magára maradt zsidó emberek

terheit, segítsen gondjaik megoldásában. Mi a jövőben is erőnkhez mérten támogatni fogjuk a felekezetet. Ez lehetővé teszi, hogy a felekezet tagjai elérjék azt az életszínvonalat, amelyen a hazánkban élő többi állampolgár is él.

Philip Klutznick igyekezett mentesíteni a ZSVK tevékenységét. Utalt arra, hogy a szovjetellenesség és az antikommunizmus nem a ZSVK egészére, hanem csak egyes részt vevő személyek véleményére és álláspontjára a jellemző. Ő a leghatározottabban ellene van minden ilyen megnyilvánulásnak, de azt is látnunk kell, hogy nem mindenkit tudnak visszatartani a véleménynyilvánítástól. A határozataik úgymond soha nem voltak szovjetellenesek, hanem csak arra hívták fel a szocialista országokat, hogy saját elveikkel legyenek összhangban.

Egyetértett azokkal a szempontokkal, amelyek a magyar felekezet Joint által történő segélyezésével kapcsolatban elhangzottak. Ígéretet tett arra, hogy a Joint Végrehajtó Bizottságának februári ülésén az elhangzottakat fel fogja használni.

Utalt arra, hogy Magyarországon nagyon jó tapasztalatokat és benyomásokat szerzett, és külön örül annak, hogy alkalma volt ezekről a kérdésekről véleményt cserélni.

Beszélgetésünk befejező részében hangsúlyoztam: minden egyházi világszervezet felé nyitottak vagyunk, az elmúlt évben több jelentős egyházi világszervezettel javultak a kapcsolataink. A ZSVK-n múlik, hogy elhárulnak-e az akadályok az elől, hogy az izraelita felekezet a jövőben is részt vegyen – esetleg más minőségben – a Zsidó Világkongresszus munkájában.

A találkozás, amely másfél óráig tartott, mindvégig nyílt, konstruktív szellemű volt.

A találkozás után a két fél egy közös nyilatkozatot adott ki, amelyben megfogalmazták a közös célkitűzéseiket. A nyilatkozatban megfogalmazták, hogy a két fél a jövőben is együttműködni fog a zsidó közösségek érdekében. A nyilatkozatban megfogalmazták, hogy a két fél a jövőben is együttműködni fog a zsidó közösségek érdekében.

A találkozás után a két fél egy közös nyilatkozatot adott ki, amelyben megfogalmazták a közös célkitűzéseiket. A nyilatkozatban megfogalmazták, hogy a két fél a jövőben is együttműködni fog a zsidó közösségek érdekében.

A találkozás után a két fél egy közös nyilatkozatot adott ki, amelyben megfogalmazták a közös célkitűzéseiket. A nyilatkozatban megfogalmazták, hogy a két fél a jövőben is együttműködni fog a zsidó közösségek érdekében.

A találkozás után a két fél egy közös nyilatkozatot adott ki, amelyben megfogalmazták a közös célkitűzéseiket. A nyilatkozatban megfogalmazták, hogy a két fél a jövőben is együttműködni fog a zsidó közösségek érdekében.

10. TÁRGYALÁSOK A ZSIDÓ VILÁGKONGRESSZUS VEZETŐIVEL

1986. november 28.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TÜK iratok

XIX-A-21-d (146.d.)

Készült 2 pld.-ban

1. péld. Csehszlov. ÁEH – prágai magyar köv.-re

2. sz. péld. ÁEH

Feljegyzés

a Zsidó Világkongresszus vezetőivel folytatott tárgyalásokról

A Zsidó Világkongresszus (ZSVK) vezetői ez év nyarán azzal a kéréssel fordultak a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete (MIOK) Elnökségéhez és hivatalunkhoz, hogy a ZSVK egyik ülését 1987. évben hazánkban, Budapesten rendezhessék meg.

Az előzetes megbeszéléseken ismertettük a ZSVK illetékeseivel: elvileg elképzelhető, hogy 1987-ben hazánkban ülésezzen, de a végleges hozzájárulás előtt megfelelő garanciákat kell kapnunk arra vonatkozóan, hogy az összefüvetelükön a Szovjetunió és a szocialista országok érdekeit nem fogják sérteni. Figyelembe kell venniük, hogy hazánk a szocialista országok szövetségi rendszerének tagja; Izraellel nem állunk diplomáciai kapcsolatban, és az európai szocialista országok izraelita felekezeteinek érdekei között elsődlegesen a béke, az európai biztonság és együttműködés kérdései, valamint az antiszemitizmus és az újfasizmus minden fajtája elleni küzdelem [sic!].

A tárgyalások után jelent meg az EZSK francia elnökének, Theo Kleinnek a körlevele, melyben a Szovjetunióban lévő zsidóság ügye és Izrael államának fokozott segítése szerepelt a jövő évi ülés központi témájaként.

A MIOK Elnökségének delegációja 1986 novemberében Párizsban részt vett az EZSK ülésén, és határozottan tiltakoztak a Theo Klein-féle program ellen. Közölték, hogy amennyiben a jövő évi ülésen ilyen kérdésekről akarnak tárgyalni, szó sem lehet arról, hogy Budapest legyen a helyszín.

Rendkívül hasznos segítséget jelentett a MIOK-delegáció számára a ČSSR Zsidó Hitközségei Tanácsa elnökének, Bohumil Hellernek Theo Klein részére küldött levele, amelyben határozottan és konkrétan tiltakoztak a képtelen program miatt. A MIOK elnöksége teljes

mértékben egyetértett Bohumil Heller elnök levelében foglaltakkal, és a ZSVK vezetőkkel folytatott tárgyalásokon ennek hangot is adtak.

A párizsi EZSK-ülésen részt vett dr. Israel Singer is, a ZSVK főtítkára. Egyeztetés hiányára hivatkozva visszavonatták hivatalosan is Theo Kleinnek az inkriminált körlevelet, és ígéretet tettek arra vonatkozólag, hogy – a továbbiakban a szocialista országok zsidósága érdekeit a legmesszebbmenőkig figyelembe véve – új programot dolgoznak ki.

Miklós Imre elvtárs november 12-én Budapesten tárgyalt dr. Israel Singer főtítkárral, aki megerősítette, hogy a kért garanciákat a ZSVK részéről biztosítják, és Edgar Bronfmann [Bronfman] elnökkel együtt vállalják, hogy a budapesti ülésen csak olyan témák szerepelhetnek, melyek a Szovjetunió és az európai szocialista országok érdekeit nem sértik. Vállalták továbbá, hogy a témák kidolgozásánál a MIOK elnökségével konzultálnak, az elhangzó előadásokat előzetesen bemutatják, és a beutazó „megfigyelők” személyéről is kikérlik véleményünket.

Eddigi tapasztalataink szerint a ZSVK-vezetők számára fontos kérdés, hogy világszervezeti jellegüket, a kongresszus nemzetköziségét egy szocialista országban tartott üléssel is reprezentálják. Ennek érdekében számunkra előnyös kompromisszumokra is hajlandók. A körülményeket és a kapott garanciákat figyelembe véve javaslatot tettünk a tervezett gyűlés Budapesten történő megtartásának engedélyezésére.

Amennyiben az ülés megrendezésére Budapesten sor kerül, kívánatos, hogy azon a csehszlovákiai és a magyar zsidóság továbbra is jól együttműködve vegyen részt.

11. AZ EURÓPAI ZSIDÓ KONGRESSZUS BUDAPESTI KÖZGYŰLÉSÉNEK LEHETŐSÉGÉRŐL

1986. november

MNL; Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházi Hivatal TÜK iratok

XIX-A-21-d (146.d.)

Belügyminisztérium

Jelentés

A Zsidó Világkongresszus (ZSVK) felső vezetése lépéseket tesz a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete (MIOK) elnöksége, valamint az Állami Egyházi Hivatal felé az Európai Zsidó Kongresszus (EZSK) 1987. évi közgyűlésének budapesti lebonyolítása érdekében.

Több éves törekvésük realizálására tesznek ezzel kísérletet. Ennek érdekében az EZSK 1986-ban Genfben megtartott közgyűlésén dr. Israel Singer, a ZSVK főtárgyalója megkérte dr. Losonci Andrást, a MIOK elnökét, hogy közvetítse felvetésüket a magyar állami szervek felé.

Az ÁEH előzetes hozzájárulását adta a tárgyalások megkezdéséhez, és biztosítékokat kért a ZSVK vezetésétől, hogy szovjet- és szocialistaellenes, valamint cionista propagandának nem adnak teret a tervezett budapesti rendezvényen.

A ZSVK vezetésében e biztosítékok tárgyában nem volt összhang. A MIOK elnökségével folytatott tárgyalásaikon olyan színben próbálták feltüntetni az EZSK-rendezvény budapesti lebonyolítását, mintha az elsősorban a MIOK és a magyar kormány érdeke lenne, ezért a ZSVK nem köteles biztosítékokat nyújtani.

Az elmúlt fél év során jelentős személyi változás történt az EZSK-ban: Theo Klein, a cionista beállítottságáról ismert francia zsidó vezető lett az EZSK elnöke.

Székfoglaló körlevelében szót emelt a „szovjet zsidóság emberi jogainak védelméért” és az Izrael állammal való kapcsolatok szélesítéséért. Klein levelében lényeges, hogy az eddigi irányvonaltól eltérően politikai mozgalomnak hirdeti meg a ZSVK-t, melynek hangvételében ezzel – hosszú évek után – újra megjelent a szélsőséges cionista stílus.

A fent vázolt helyzetben a MIOK delegációja az EZSK 1986 novemberében Párizsban megtartott plenáris ülésén felszólította a ZSVK vezetését a Nachum Goldmann-i elvekhez való visszatérésre és a felvetett problémák tisztázására. Dr. Israel Singer válaszában teljes egyetértéséről biztosította a MIOK-delegációt mind a Klein-level, mind a garanciák igényét illetően.

Többféle magyarázat hangzott el arra vonatkozóan, hogy miként keletkezett az említett iróman, azonban a magyarázkodástól függetlenül teljes volt az egyetértés annak káros és hibás voltában. Maga Theo Klein is elnézést kért a levélben fellelhető, félreérthető gondolatokért.

Dr. Israel Singer november 10–12-én Budapesten megbeszéléseket folytatott a MIOK vezetőivel. Tárgyalásai során elmondta: a ZSVK elnöksége jelenleg azt tervezi, hogy az EZSK éves közgyűlésének rangját emelve, az elnöki tisztet Edgar Bronfmann [Bronfman], a ZSVK elnöke töltené be. A meghívottak szűk körét a magyar féllel egyeztetve állapítanák meg. A résztvevők ilyen válogatása jelentené Singer szerint a magyar kormány által igényelt garanciát a szélsőséges elemek kiszűrésére. Ugyanakkor egy ilyen rendezvény lehetőséget biztosítana arra, hogy a Zsidó Világkongresszus vezető testületeiben tevékenykedő jelentős gazdasági szakemberek és tőkepotenciállal rendelkező személyek utazzanak Magyarországra, amely [sic!] a gazdasági kapcsolatok erősödését is elősegítheti.

További érvként dr. Singer kilátásba helyezte, hogy a MIOK jelentősen leromlott állagú egyházi objektumainak, műemlékeinek felújításához jelentősebb összeggel járulna a Joint a jövőben hozzá. Erre biztosíték a ZSVK jelenlegi elnöke – Bronfmann –, aki a segélyszervezet egyik fő szponzora.

A MIOK vezetésének értékelése szerint a ZSVK-nak továbbra is jelentős politikai érdeke fűződik az EZSK-rendezvény budapesti lebonyolításához. Ennek érdekében érvként használják a politikai és gazdasági zsarolást – nem is kendőzött formában. Egy ilyen elképzelés valóra váltása az elhangzó nyilatkozatoktól és záródokumentumtól függetlenül is nagy politikai és erkölcsi nyereség lenne a ZSVK számára. Lépésnek tekintik az állami szervekkel kialakított kapcsolatok további javítása, Izrael állam elismertetése érdekében.

Kapják:

- 1) Horváth István elvtárs
- 2) Berecz János elvtárs
- 3) Csehák Judit elvtársnő
- 4) Lakatos Ernő elvtárs
- 5) Miklós Imre elvtárs

12. A ZSIDÓ VILÁKGONGRESSZUS FŐTITKÁRÁNAK ÁLLÁSPONTJA

1987. február 17.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TÜK iratok

XIX-A-21-d (151.d.)

Külügyminisztérium

Kapják:

Lakatos Ernő elvtárs

Miklós Imre elvtárs

A Zsidó Világkongresszus főtitkárának közlései

Israel Singer, a Zsidó Világkongresszus főtitkára és Elen [Elan] Steinberg, a szervezet ügyvezető igazgatója a náluk bemutatkozó látogatást tett New York-i főkonzulunknak az alábbiakat mondták el:

A Zsidó Világkongresszus vezetőségének májusi budapesti ülése pozitívan hat majd Magyarországra amerikai és nemzetközi megítélésére. A hatás általános kelet–nyugati összefüggésben is kedvező lesz, mert eloszlatja majd több résztvevő azon előítéletét, hogy a szocializmusban csak vallási elnyomás lehet.

Értékelik a magyar politikai vezetés rugalmasságát. Nem okoznak semmilyen kellemetlenséget a házigazdáknak. A tájékoztatás és propaganda terén csak annyit tesznek, amennyit mi kívánunk. Ha akarjuk, agyonhallgatják az eseményt, viszont ha azt akarjuk, hogy bemutassák Magyarországra eredményeit, a Kelet és Nyugat felé egyaránt nyílt politikáját, illetve mindazt, amit az ülés budapesti megtartásának lehetősége szimbolizál – arra is van lehetőség:

- Elintéznék, hogy a New York Times egyik tudósítója és egy televíziós stáb is elkísérje őket, akik garantáltan kedvező hangvétellel tudósítanak.

- Lehetne közös propagandaakció is. A találkozót előtt például közös sajtókonferenciát tarthatnánk Budapesten vagy New York-ban (főkonzulunk részvételével).

- Beleegyező válasz esetén meghívnák Elie Wiesel Nobel-díjas író, amire jó alkalmat kínál Wiesel magyar származása is. Egyetértésünk esetén előadást tartana egy előadó- vagy színházteremben. Csak a náci időkről szólna, a béke fontosságát hangsúlyozná és kerülne minden, számunkra kellemetlen utalást.

Nem tartják jelentős problémának az utóbbi időben Magyarországon előfordult apróbb antiszemita incidenseket (futballmeccs). Ismerik és értékelik a magyar kormány állásfoglalását. Tapasztalják azonban, hogy egyesek, részben zsidó körökben, részben pedig jobboldali, feltehetően ellenséges magyar emigráns körökben, nem nézik jó szemmel a „zsidók és Magyarország közeledését” és felnagyítják az ilyen incidenseket.

Ezért remélik, hogy Bronfman, a ZSVK elnöke találkozik majd Kádár elvtárral. Számukra segítség és hivatkozási alap lenne, ha elhangzana egy félmondatos utalás arra, hogy „nálunk is volt egy-két kisebb probléma, ami mindenhol előfordul, de megoldjuk”.

Megfelelő lenne az is, ha ugyanez Miklós elvtárostól hangzana el.

Waldheim osztrák elnök helyzetéről elmondták, hogy az ENSZ Háborús Bűnök Bizottsága 1948. február 19-én kelt jegyzőkönyvének másolata szerint Jugoszlávia gyilkossággal és túsok megölésével vádolta Kurt Waldheim főhadnagyot.

Új dokumentumok bizonyítják, hogy Waldheim a jugoszláv határ közelében, Magyarországra területén is követett el háborús bűnöket. A közeljövőben átadják e dokumentációt a magyar kormánynak.

Bronfman és Singer a jövő héten az izraeli kormány olyan fontos üzenetével utazik a Szovjetunióba, amely „jelentős előrelépés lesz egy korábbi, Peresz által Gorbacsovhoz intézett levélhez képest. Számítanak arra, hogy Gorbacsov elvtárs is fogadja Bronfmant.”

Singer kb. két hét múlva ebéden látja vendégül főkonzulunkat.

13. A ZSIDÓ VILÁKGONGRESSZUS VÉGREHAJTÓ

BIZOTTSÁGÁNAK ÜLÉSE BUDAPESTEN

1987. április 15.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TÜK iratok

XIX-A-21-d (151.d.)

Külügyminisztérium

VII. Területi Főosztály

Dr. Kopányi Vilmos

Feljegyzés

Tárgy: Zsidó Világkongresszus Végrehajtó Bizottságának ülése Budapesten

A szíriai nagykövet kérésére Pereszlényi Zoltán elvtárssal együtt fogadtuk a Budapestre akkreditált Arab Nagykövetek Tanácsának öt tagját: Masharika szíriai nagykövetet, Al-Rawi iraki nagykövetet, Boutaieb algíriai [sic!] nagykövetet, valamint Ghadban-t, a Líbiai Népi Iroda ideiglenes ügyvivőjét és Dweik-t, a PFSZ budapesti képviselőjének helyettes vezetőjét.

A szíriai nagykövet hangsúlyozta, hogy mint a Magyar Népköztársasággal baráti kapcsolatot fenntartó arab államok képviselői kérték a látogatást. Néhány hónapja a nyugat-európai sajtóból értesültek arról, hogy Budapesten tartja következő ülését a Zsidó Világkongresszus (ZSVK) Végrehajtó Bizottsága. A hír valóságát a magyar sajtóból kívánták ellenőrizni, de abban nem találták ennek nyomát. Arra gondoltak, hogy egy ilyen hír közlése a nyugat-európai sajtóban a magyar-arab baráti kapcsolatok aláásását kívánja szolgálni. Ehhez már hozzászórtak a nyugat-európai sajtó részéről, ezért kezdetben nem tulajdonítottak jelentőséget az ügynek.

Ezt követően magyar személyiségektől kérdéseikre különböző válaszokat kaptak. Egyesek nem tudtak róla, mások azt válaszolták, hogy sor kerül a ZSVK VB ülésének budapesti megtartására, de az nem foglalkozik politikai kérdésekkel. Mások szerint az MNK érdekelt a turizmus fejlesztésében, ezért kész helyt adni a különböző nemzetközi szervezetek rendezvényeinek. A kapott válaszok nem voltak kielégítőek számukra.

A külügyminisztériumi látogatásuk célja a magyar-arab baráti kapcsolatok további ápolása mellett az, hogy hangot adjanak nyugtalanságuknak a ZSVK VB ülésének budapesti megtartása miatt, és meghallgassák a magyar fél tájékoztatását.

A szíriai nagykövet az Arab Nagykövetek Tanácsa nevében jegyzéket adott át, amelyben „mély aggodalmukat és csodálkozásukat” fejezik ki, hogy az MNK „hajlandónak mutatkozott a ZSVK VB ülésének megrendezésére”. A jegyzék szerint a ZSVK működésének alapja „a más államok belügyeibe való beavatkozás, ott, ahol zsidó vallásúak élnek, valamint a szocialista közösség elleni tevékenység”. Az arab államok attól tartanak, hogy „ezt a magyar lépést a ZSVK egyfajta támogatásaként fogják értékelni”.

Válaszomban ismertettem a ZSVK budapesti ülésével kapcsolatos véleményünket, amelyet Pereszlényi elvtárs egészített ki. A közöltek főbb elemei:

- nem az arab-izraeli kontextusba, és
- nem az MNK külpolitikájának a térségét illető összefüggéseibe,
- hanem a magyar állam és az egyházak viszonylatába helyezve vizsgálándó a ZSVK budapesti ülése.

A ZSVK-val szembeni fenntartásait megértjük, tiszteletben tartjuk. Ők is értsék meg, tartsák tiszteletben a mi megközelítésünket.

Az állam és az egyház kiegyensúlyozott, nemzetközileg is elismert viszonya társadalmi fejlődésünk jelentős vívmánya. Nem diszkriminálhatunk a magyarországi elismert egyházak között. A MIOK rendes tagja a ZSVK-nak, amelyben a pozitív tendenciákat igyekszik erősíteni, ami viszont arab országok érdekeit is szolgálja. Ezt a várt szerepét elősegítheti a ZSVK ülésének budapesti megtartása is.

A magyar-izraeli kapcsolatokat ettől elválasztva kezeljük. Elvi álláspontunk 1967 óta nem változott. Akkor sem, amikor egyes arab országok diplomáciai, illetve egyéb kapcsolatot létesítettek Izraellel.

A ZSVK budapesti ülése nem rendkívüli esemény, nincs összefüggésben a magyar-arab kapcsolatokkal, megrendezésében nem vagyunk jobban érdekeltek, mint maguk az arab országok.

Arra törekszünk, hogy töretlenül fejlődjenek kapcsolataink az arab országokkal, szeretnénk diplomáciai kapcsolatot létesíteni azokkal az arab országokkal is, akik eddig elzárkóztak ez elől.

Kiegyensúlyozott kapcsolatokra törekszünk a világ valamennyi egyházával. Készek vagyunk a jövőben más egyházak számára is helyet adni Budapesten. Jelenleg tárgyalásokat folytatunk az iszlám világszervezettel arról, hogy Budapesten egy iszlám központ létesüljön. (Ezt a közlést és az erről szóló arab nyelvű levelet a jelenlévő arab nagykövetek nagy érdeklődéssel fogadták.)

A kialakult beszélgetés során a szíriai, az iraki nagykövet és a PFSZ képviselője a ZSVK világi, politikai jellegét hangsúlyozta. Hivatkoztak a szervezet korábbi tevékenységére és határo-

zataira, amelyről átadtak egy tájékoztató anyagot, a Cionista Világszervezettel azonosítva a ZSVK-t. (Részünkről rámutattunk, hogy a ZSVK nem azonos a szervezettel!)

Az arab misszióvezetők ismételten megerősítették, hogy nagy jelentőséget tulajdonítanak a ZSVK VB budapesti megtartása ügyében [sic!], s ezért kívántak találkozni külügyminiszterünkkel. Reményüket fejezték ki, hogy álláspontjuk eljut hozzá. A PFSZ képviselője szerint nem lehet azonos alapon értékelni azt, ha a ZSVK Bécsben, illetve Budapesten tartja ülését. Ezért keltett különös figyelmet a budapesti rendezvény híre az MNK-val baráti kapcsolatot tartó arab államokban.

A beszélgetés során rámutattunk arra, hogy a MIOK szerepe, valamint a ZSVK vezetőinek az ígérete, hogy Budapesten nem hangozhat el olyan vélemény, amely sértené az MNK külpolitikai elveit, táplálja a reményt, amely szerint a ZSVK VB egy szocialista országban történő megtartása a szervezeten belüli pozitív tendenciákat erősítheti, s ez közvetetten az arab országok ügyét is szolgálhatja. Az iraki nagykövet ezzel összefüggésben rákérdezett, hogy a magyar fél mit tud tenni, ha a ZSVK vezetői nem tartják be ígéretüket.

A szíriai nagykövet megköszönte a kapott tájékoztatást, s társai nevében is ígéretet tett annak továbbítására. Reményét fejezte ki, hogy tájékoztatásunk meggyőző lesz kormányaik részére. Hozzáfűzte: továbbra is figyelemmel kísérik a ZSVK budapesti ülésének ügyét, és kívánják, hogy az általunk remélt jó eredménnyel záruljon.

Az arab tolmácsolással kb. 100 percig tartott beszélgetés egyre oldottabbá vált, és bár az arab misszióvezetők nem vonták vissza véleményüket, érezhető volt érvelésünk elgondolkodtató hatása, illetve az egyének részéről kedvező fogadtatása.

5. FEJEZET

Az elnyomás mechanizmusai és a zsidók

Bevezetés

Az ebben a fejezetben közölt dokumentumok, amelyek néhány kivétellel a titkosszolgálatok iratai közül kerültek ki, a zsidó hitközség belső életéről szólnak. Ezek az iratok azt dokumentálják, hogyan működtek és milyen eszközöket használtak az elnyomás pártállami szervei a zsidósággal kapcsolatos politikai célok megvalósítására, milyen adatok és információk alapján döntött a politika „zsidó ügyekben”, milyen megfontolások alapján kerültek egyes személyek és ügyek a politikai rendőrség látókörébe, hogyan folyt a titkos információszerzés a zsidó hitközség életéről és általában az országban élő zsidókról, illetve hogyan használták ezeket az információkat leplezetlen nyomásgyakorlásra és manipulációra politikai célok elérése érdekében.

Mindhárom közép-kelet-európai kommunista országban az egyház- és vallásügyi hatóságok feladata volt a zsidóság mint vallásfelekezet politikai felügyelete. Ezek az intézmények folyamatosan beszámoltatták a felekezeti vezetőket, de információik nemcsak innen származtak, hanem politikai feladataik elvégzéséhez rendszeresen kértek, kaptak és használtak titkosszolgálatok által gyűjtött anyagokat is. A represszió és manipuláció mechanizmusai és eszközei a zsidó hitfelekezet esetében hasonlóak voltak, mint a többi egyház esetében. Nagy különbség volt azonban abban, hogy az „egyházi reakció” kategóriája alá sorolt ügyek mellett a pártállami szervek különös figyelmet fordítottak a zsidósághoz való kötődés megnyilvánulásának nem vallási formáira, amelyeket a „cionizmus” kategóriája alatt tartottak nyilván, teljesen függetlenül attól, hogy volt-e bármi köztük a cionizmushoz. Az illetékes hatóságok időnként a hitközségi intézményrendszeren belül véltek felfedezni általuk cionistának minősített jelenségeket, és ilyenkor általában a hitközségre gyakoroltak komoly nyomást felszámolásuk érdekében. Amikor azonban a szoros felügyelet alatt tartott hitközségi szervezetek és tisztségviselők nem voltak képesek teljes mértékben kontrollálni egyes, hivatalosan a felügyeletük alatt működő intézményeket vagy személyiségeket, vagy amikor a hitközségen kívül jöttek létre kis öntevékeny zsidó csoportoskák, akkor a represszió intézményei közvetlenül vették célba a látókörükbe került személyeket. A még megengedett és a már tiltott közötti határok azonban nem

voltak mindig világosak. A fennálló keretek között még elfogadható spontán aktivitást és a felszámolandó „ellenséges tevékenységet” elválasztó határvonal nemcsak időről időre változott, hanem még ugyanabban az időszakban is sokszor másként határozták meg ezt az állami és az állambiztonsági szervek. A Kádár-rendszerben ezen a téren is állandóan visszatérő kérdés volt, hogy mekkora a mozgástér. Az iratokból jól érzékelhetők a pártállami intézményrendszer különböző alrendszerei közötti érdek- és nézetkülönbségek, amelyek jelzik azt is, hogy mekkora volt a zsidó intézmények játéktere, ha autonómiájuk növelése érdekében megpróbálták támogatókat szerezni a fennálló intézményrendszeren belül. Ezek a különbségek és változások jelzik a konfliktusokat is, amelyek a kommunista vezetésen belüli irányzatok, valamint a különböző intézmények és az intézményrendszer különféle szintjei között léteztek.¹

A posztstálinista korszakban valamennyi közép-kelet-európai országban sok tekintetben hasonló volt a vallásügyi és a zsidóság ügyeivel (is) foglalkozó titkosszolgálati szervek helye a pártállami és a titkosszolgálati rendszerben. Az egyház- és vallásügy állami irányításáért vagy egy önálló kváziminisztérium (mint Magyarországon az Állami Egyházügyi Hivatal), vagy – mint Csehszlovákiában és Lengyelországban – más állami szervezetek önálló egységei feleltek (LABENDZ 2014b, 499–500). A titkosszolgálat esetében a hírszerzés, a kémelhárítás és a „belső reakció elhárításával” megbízott osztályok is foglalkoztak „zsidó ügyekkel” – a szovjet elhárító szervekkel szoros együttműködésben² – bár

¹ A Külügyminisztérium különböző osztályai, a Külügyminisztérium és a pártvezetés külügyi osztálya, a gazdasági és a politikai vezetés közötti konfliktusokról ezen a téren lásd az 1., 3. és 4. fejezetet. A valláspolitikai és a biztonsági szolgálatok közötti nézetkülönbségekről és konfliktusokról a többi kommunista államban lásd LABENDZ 2014b, 439–440; a lengyel kommunista párton belüli frakcióhárcról és ebben az antiszemizmus szerepéről lásd SCHATZ 1991, 276, 281, 293; STOLA 2007; SZAYNOK 2012, 398–399, a lengyel külügyi és belügyi apparátus közötti ellentétéről lásd uo. 375, 398–399.

² Az együttműködést a legbősebben a keletnémet titkosszolgálat, a Stasi archívumában fellelhető iratok dokumentálják. Ezekből úgy tűnik, hogy – némiképp perverz ötleként – a keletnémet szervek, azaz a Stasi feladata volt a szovjet tömb titkosszolgálatainak összehangolása „zsidó ügyekben”, azaz az izraeli titkosszolgálatok és a „cionista behatolás” elleni elhárítás területén. Lásd BStU, MfS HA XX/4 2157, (1982. december, 1986. november, 1987. július, 1988. november); BStU, MfS HA XX/4 144, (1977. április); BStU, MfS HA XX/4 2158; BStU, MfS HA XX/4 235. Lásd még erről SZAYNOK 2012, 325, 331–332, 383. A magyar titkosszolgálatok nemzetközi kapcsolatait dokumentáló anyagok nem kerültek át a nyilvánosan kutatható állambiztonsági dokumentumokat kezelő Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába.

az ezekért az ügyekért felelős egységek időnként változtak. A „vallási reakció”, az „illegális cionista szervezkedés” és az „izraeli szervek által végrehajtott ellenséges diverzió” címkei alatt nyilvántartott ügyek részben eltérő, részben átfedő kontextusban jelennek meg, attól függően, hogy mely osztályokon, mely években és milyen konkrét ügyek kapcsán keletkeztek a dokumentumok. Mindegyik országra és az egész időszakra jellemző, hogy az egyház- és vallásügyi szervek és a titkosszolgálatok között folyamatos és rendszeres információcsere zajlott, és mindkét intézményrendszer tisztségviselői közvetlenül is tartották a kapcsolatot az illetékes pártosztályokkal és minisztériumokkal, információcsere, illetve instrukciókérés céljából.

A „zsidó ügyekben” keletkezett különféle dokumentumokból az is világosan látszik, hogy az információgyűjtés, az ellenőrzés és a represszív intézkedések célcsoportjai, a „zsidók”, a „zsidóság”, a „cionisták” – ha egyáltalán – csak nagyon lazán voltak meghatározva, és ez a meghatározás időnként változott is. Nyilvánvalóan ebbe a körbe tartoztak a zsidó hitfelekezet aktív tagjai, a legálisan működő zsidó intézmények tisztségviselői, alkalmazottai, a zsidó iskolák tanulói és családjaik. De az iratokból úgy látszik, hogy a zsidó ügyekkel foglalkozó szervek számára sem volt teljesen világos, hogy a szekuláris vagy csupán származásukat tekintve zsidó személyek közül kiket is kellene potenciális célcsoportjuk tagjának tekinteni. Valószínűleg ez a bizonytalanság is magyarázza azt a jelenséget, amiről számos értelmezés született az irodalomban: a zsidók „listázását” a kommunista országokban (CHECINSKI 1982, 239–240; KOVÁCS 2014, LABENDZ 2014b, 106, 439–446, 473–490; SZAYNOK 2012, 422–423).

Az eddig előkerült források bizonyítják, hogy a titkosszolgálatok Csehszlovákiában, Lengyelországban, Magyarországon és az NDK-ban is készítettek „zsidólistákat”. A gyanú, hogy ilyen listák léteznek, már az 1967-es lengyelországi antiszemita kampány után is felmerült, mivel ez tűnt a legkézenfekvőbb magyarázatnak arra a hatékonyságra és gyorsaságra, amellyel a hatóságok a különféle intézményekben dolgozó zsidó származású személyeket azonosították és kivándorlásra kényszerítették – sokszor olyanokat is, akik nem is tudtak zsidó felmenőikről (lásd CHECINSKI 1982, 239–240).

Az azóta napvilágra került dokumentumokból kiderült, hogy a hatnapos háború után a lengyel titkosszolgálatok valóban összeállítottak egy olyan adatbázist, amely a zsidó származású (és valószínűleg a velük közeli kapcsolatban álló) személyek adatait tartalmazta (SZAYNOK 2012, 422–424). Az NDK állambizton-

sági szolgálata, a Stasi iratai között szintén találhatók részletes – bizonyos évekből nevekre, személyes adatokra is lebontott – listák az NDK területén működő zsidó hitközségek tagjairól: az első 1953-ból, amely 1200 személyt említ, az utolsó 1988-ból, kb. 300 személy adataival. Egy 1967. július 27-én kiadott vezetői parancs – amely nagyjából a lengyel lista készítésével egy időben keletkezett – kifejezetten elrendelte az országban élő zsidó hitközségi tagok teljes listájának összeállítását 1967. augusztus 17-i határidővel, amire „a közel-keleti politikai helyzet miatt van szükség”. A lista, ami a határidőre el is készült, közel 600 nevet tartalmazott.³ A magyar állambiztonsági iratok közül is előkerültek névlisták, amelyek főleg a zsidó gimnázium tanáiról és tanulóiról, valamint egyes budapesti hitközségek tagjairól készültek az 1965 és 1977 közötti időszakban.⁴ A „zsidólisták” készítésének gyakorlatába a legmélyebb betekintést a csehszlovák titkosrendőrség dokumentumai nyújtják.

A hírhedt „Pók-akció” (Akce Pavaouk), amelynek célja a csehszlovák zsidók teljes listájának létrehozása volt, máig viták tárgya. Az akció még az ötvenes években kezdődött, 1961-ben egy időre leállították, de a prágai tavasz bukása után, 1972-ben újra megindult, és még a nyolcvanas évek végén is folyt. A listán 1988-ban közel tízezer név szerepelt. Az akció közvetlen célját világosan megfogalmazza egy 1987 márciusából származó dokumentum:

A határozat valamennyi, a zsidó vallásfelekezethez tartozó és zsidó származású személy azonosításáról és regisztrálásáról 1972 júliusában született, és a célja ezen személyek a társadalom legfelsőbb részében való jelenlétének és arányának feltárása volt.⁵

A listázás funkciójáról megoszlanak a vélemények. Voltak, akik egyenesen azt állították, hogy a listák a Csehszlovákiában tartózkodó arab terroristák számára készültek potenciális célpontokról (GREEN 2003). Mások szerint a listázás a prágai tavasz leverése után a szovjet vezetés által tervezett, a Slánsky-perhez hasonló „anticionista” per előkészületei közé tartozott. (Az 1968 utáni propagandában valóban megjelentek olyan hangok, amelyek a reformidőszak vezető, zsidó származású személyiségeit – Eduard Goldstückert, František Kriegelt, Ota Šiket –

³ BStU, MfS XX/4 754, 3. 203–221.

⁴ „Ellenséges tevékenységet kifejtő cionisták” objektumdosszié. ÁBTL, 3.1.5. O-17169/5.

⁵ „Akce PAVAOUK. Informace pro 1. NMV CSSR.” Archiv Ministerstva vnitra České republiky, Praha, carton F-16S/93. Idézi HEITLINGER 2006, 34.

„anticionista” retorikával támadták.)⁶ Alena Heitlinger azzal az állásponttal ért egyet, miszerint az akció fő célja a zsidók megfélemlítése volt, mivel a nyilvántartott zsidó származás bármikor elegendő alapot szolgáltathatott a zaklatásra (HEITLINGER 2006, 35). Labendz viszont leginkább arra hajlik, hogy az 1967 utáni politikai helyzetben – és különösen a prágai tavasz leverése után – a biztonsági szolgálatoknál dolgozó antiszemita funkcionáriusok indították újra az akciót, és kihasználva a kedvezőnek mutakozó politikai feltételeket, meggyőzték a felsőbb vezetést, hogy következetes végrehajtása szükséges intézkedés a „szocializmus ellenségeivel” szemben. (LABENDZ 2014b, 473–490).

Az összképet tekintve azonban nem zárható ki teljesen az sem, hogy a zsidók listázása szovjet utasításra indított (vagy újrakezdett), összehangolt akció volt 1967 után a kelet-közép-európai szocialista országokban, amelyet minden országban másképp hajtottak végre. Ezt a feltételezést ez idáig nem sikerült bizonyítani olyan levéltári forrásokkal, amelyek közvetlenül utaltak volna ilyen utasítás létezésére. Mindazonáltal a rendelkezésre álló – részben előbb már hivatkozott – iratokból tudjuk, hogy a szovjet hírszerzés és elhárítás szervei rendszeres kapcsolatban álltak a „baráti országok” hasonló szervezeteivel, és az időről időre közösen áttekintett területek közé tartozott a „cionista aktivitás”. Egy szovjet forrásokból összeállított Stasi-dokumentumban, ami a „cionista diverzió” jellemzőit foglalja össze, alaptételként szerepel az a megállapítás, hogy az izraeli titkosszolgálatok ügynökei és potenciális ügynökei mindenhol a zsidók köréből kerülnek ki.⁷ Ez a meggyőződés – főleg olyan, kritikusnak ítélt politikai helyzetben, mint a hatnapos háborút követő időszak – akár megfelelő indoka is lehetett a „potenciális kémek” összeírásának. Valamiféle koordinációt sejtet a listázási akciók nekilendülésének időbeli egybeesése ebben az időszakban, valamint az a furcsa tény, hogy 1967-től kezdve Magyarországon is felbukkannak látszólag teljesen véletlenszerűen generált listák, jóllehet itt a zsidó népesség viszonylag nagy lélekszáma miatt lehetetlen lett volna bármiféle teljes listázásra törekedni. Nem kizárt, hogy a magyar hatóságok, látva a feladat megoldhatatlanságát, egyszerűen alibitevékenységet folytattak és dokumentáltak, csak azért, hogy formálisan teljesítsék a szovjet elvárásokat.

⁶ Prague Daily Warns of Mounting Anti-Semitism in Czechoslovakia, Asks Ban.

⁷ BStU, MfS HA II Nr. 24003, S. 5-12

A legpontosabban egy csehszlovák dokumentum definiálja, hogy kikre is gondoltak a hatóságok, amikor zsidókról beszéltek. A Pók-akció során 1985-ben keletkezett belső iránymutatás szerint:

A zsidó származású személyek regisztrálásakor, az egyértelműség biztosítása érdekében az alábbi fogalmak használata szükséges.

– zsidó vallású személy: az a személy, aki aktívan részt vesz a zsidó hitfelekezet (vagy zsinagógai közösség) tevékenységében, és szerepel a tagok névsorában, vagy nem vesz részt a hitközség (vagy zsinagógai közösség) tevékenységében, de szerepel a tagok névsorában.

– zsidó származású személy: az a személy, aki nem gyakorolja a zsidó vallást, és nem szerepel a zsidó hitközség (vagy zsinagógai közösség) nyilvántartásában, de legalább egyik szülője zsidó vallású volt (vagy most is az), vagy 1948 előtt zsidó nemzetiségűnek vallotta magát, vagy a Csehszlovákiában 1948-ig legalisan működő cionista szervezet, a Hasomér Hacair, vagy bármely más cionista vagy zsidó szervezet tagja volt [...].⁸

A szövegből nyilvánvaló, hogy a politikai rendőrség lényegében a zsidóságnak a zsidótörvényekre erősen hasonlító definícióját használta saját céljaira. Amikor tehát a kommunista politikai vezetés úgy látta, hogy „zsidó ügyekben” intézkednie kell, kimondva vagy kimondatlanul az antiszemita faji törvények fogalmait követte a célcsoport meghatározásakor. A nyilvánosság előtt vagy szélesebb pártfórumokon a „zsidó” szó csak ritkán hangzott el, a „zsidó ügyekről” való kommunikáció kódolt nyelven zajlott. A szűkebb pártvezetésen belül azonban nem tartották feltétlenül szükségesnek a kódolt nyelv használatát. Ilyenkor a szövegekben megjelennek a zsidóellenes nyelvezet ismert fordulatai, sztereotípiái.⁹ Végül pedig azokon a szinteken (mint például a titkosszolgálatok belső anyagaiban, a személyzeti politika dokumentumaiban), ahol intézményes kényszerek miatt – „az egyértelműség biztosítása” érdekében – operacionalizálni kellett a „zsidó” szó jelentését, megjelenik a fajelmélet nyelve.

A párt- és állami szervek, valamint a velük együttműködő titkosszolgálatok mindenekelőtt a zsidó felekezetet, illetve a felekezethez kapcsolódó intézmé-

⁸ Orientation for a Systematic Register of People of Jewish Origin. Lásd Kovács 2016, 350–353.

⁹ Lásd Kovács 2014.

nyeket vonták teljes ellenőrzésük alá. Az ellenőrzés elsődleges eszköze – mint a bevezetőben erről már szó esett – a pártállami nómenklátúra-rendszer volt, ami állami hozzájáruláshoz kötötte a fontosabb felekezeti tisztségek betöltését.

Az állandó ellenőrzés és beavatkozás másik fontos lehetőségét az biztosította, hogy a vallásfelekezetek anyagilag az államtól függtek, szinte teljes költségvetésüket állami forrásokból kapták. Magyarországon a zsidó hitfelekezetnek évente juttatott összeget egy 1948-ban kötött egyezmény határozta meg, amelyben azt is kikötötték, hogy ez az összeg a következő húsz évben ötvenként 25 százalékkal csökken, majd 1968-tól folyósítása megszűnik.¹⁰ Ez az egyezmény – amelyhez hasonlóan az állam a többi nagy egyházzal is kötött – önálló egyházi jövedelmek híján persze nem volt betartható. Ezért a pártvezetés 1957-ben hozzájárult ahhoz, hogy a korábbi egyezmény alapján esedékessé vált államsegély-csökkentést oly módon hajtsák végre, hogy egyidejűleg a csökkentéssel azonos összegű „rendkívüli államsegélyt” biztosítsanak az egyházaknak, aminek „politikai indokoltságát” aztán évente felülvizsgálják. A következő években ez az eljárás maradt érvényben, ami a korábbiaknál is jobban kiszolgáltatotta az egyházakat az államnak.¹¹

Azonban a hitközségi vezetés legfelső szintjének és állami forrásokból származó költségvetésének rendeletek útján szabályozott ellenőrzése még együtt sem garantálta, hogy az államhatalom befolyása a hétköznapiakban is a pártállami irányítás által elvárt intenzitással érvényesüljön: A hitközségek mindennapi működésében való állandó jelenlét érdekében az államhatalom nemcsak a vezető tisztségekbe ültetett megbízható kádereket, hanem lehetőség szerint olyan pozíciókba is, amelyek esetében a beavatkozás még a nómenklátúra-rendszer szabályai szerint sem volt törvényes. Mivel a posztsztálinista időszakban a hatalom arra törekedett, hogy a személyzeti politikában is fenntartsa a jogszerű működés látszatát, ezért nem szívesen és csak a végső esetben élt nyíltan a nómenklátúra-rendszer által biztosított kinevezési jogokkal. Ehelyett a pártállami szervek inkább a demokratikus látszat megőrzésével, a hitközségi választások színpadok mögötti manipulálásával segítették vezető pozíciókba a hatalomhoz lojális, tőlük függő személyeket.¹²

¹⁰ MILEV, XXXIII-5-a-19 (1948. december 7.)

¹¹ „Előterjesztés az MSZMP Politikai Bizottságához az egyházak és felekezetek 1960. évi államsegélye tárgyában”. MNL OL, ÁEH TUK XIX-A-21-d, 6.d. (1959. október 16.)

¹² Erről a gyakorlatról lásd 1., 9–11. dokumentum; LABENDZ 2014b, 397, 504–505; HEITLINGER 2006, 36.

A pártállami apparátus sok energiát fordított annak megakadályozására, hogy a hitközségi intézményrendszeren belül, esetleg ahhoz kapcsolódva olyan csoportosulások alakuljanak ki, amelyek képesek kivonni magukat a folyamatos ellenőrzés alól. Az információgyűjtés és megfigyelés során az egyházügyi és titkosszolgálati szervezetek különös figyelmet fordítottak a fiatal korosztályra, a hitközségen belül – sokszor informálisan – működő ifjúsági szerveződésekre, az izraeli követséggel és izraeli intézményekkel kapcsolatban álló felekezeti és más személyekre, és azokra, akik rendszeres kapcsolatot tartottak az országból emigrált zsidókkal.¹³ Az ilyen csoportosulásokat és az ezekben felbukkanó személyeket nevezték cionistáknak – ezzel a hivatalos ideológia kontextusában is legitimálva ellenőrzésüket és zaklatásukat. A folyamatos ellenőrzés fókuszában mindenekelőtt a „cionista diverzió” külföldi támogatói álltak: azok a külföldi intézmények, amelyektől az állami kontrolltól – legalábbis a lehetőségek határain belül – megszabadulni akaró kis csoportok, személyes hálózatok támogatást kaphattak, azaz a külföldi zsidó szervezetek, az izraeli diplomáciai képviselő és annak egyes tagjai, az országba beutazó és a zsidósággal kapcsolatot kereső zsidó személyiségek. Az információgyűjtéssel és általában az „ellenséges cionista tevékenység” elhárításával – azaz a „zsidó ügyekkel” – mind a kémelhárítás, mind pedig a belső elhárítás foglalkozott. Az összegyűjtött és kiértékelt információk nagy részét a titkosszolgálatok az egyházügyi szervek rendelkezésére bocsátották, és azokkal egyeztetve döntöttek a kíváncsok intézkedésekről, valamint arról is, hogy az adott esetben ezek végrehajtása mely szerv feladata. A megítélésük szerint fontosabb ügyekről a párt felső vezetését közvetlenül is tájékoztatták. Ezeknek a mechanizmusoknak a működésébe részletes betekintést nyújtanak az ebben a fejezetben olvasható iratok.

Az itt közölt iratok kisebb része az Állami Egyházügyi Hivatalban, nagyobb része pedig a belföldi titkosszolgálatok egyes részlegeiben keletkezett. A magyar állambiztonsági szervek évi rendszerességgel beszámolót készítettek a „zsidó ügyekről”. Ezekből az derül ki, hogy a szervek az 1956-os forradalom után egészen 1961-ig nem foglalkoztak szisztematikus módon a „cionista vonallal”. Természetesen addig is számos zsidó személy és intézmény került az állambiztonsági szervek látókörébe – például hitközségi tisztségviselők és rabbik feleke-

¹³ A lengyel és csehszlovák titkosszolgálatok hasonló módon működtek, lásd HEITLINGER 2006, 105–125; LABENDZ 2014b, 430; SZAYNOK 2012, 377, 380–381.

zeti ügyek kapcsán, az izraeli követséggel és a követségi alkalmazottakkal kapcsolatot tartók, a követségi rendezvényeken megjelenők –, de az igény egy olyan szervezeti egység újbóli felállítására, amelynek feladata a „cionista és a zsidó hitközségen belül tevékenykedő ellenséges elemek” elleni harc lenne, csak egy 1962 áprilisában keletkezett dokumentumban jelenik meg.¹⁴ A dokumentum szerint a „cionista vonal” megfigyelését 1956 után felfüggesztették, majd a II/2 és a II/3-as osztállyal együtt kidolgozott munkaterv alapján 1961 decemberében újraindították. A munkát tulajdonképpen újra kellett kezdeni, mert a korábban keletkezett operatív anyagok nagy része 1956-ban megsemmisült. A rendszeres megfigyelések megkezdésekor 127 olyan egykori cionistát találtak, aki szerepelt az operatív nyilvántartásban.

1962 augusztusában a magyar titkosszolgálatok struktúráját átalakították. A korábbi Politikai Nyomozó Főosztályból (II. Osztály), amely a fenti munkatervet még kidolgozta, létrejött a titkosszolgálatok új csúcsszerve, a III. Állambiztonsági Főcsoportfőnökség, amely öt csoportfőnökségből állt (III/I – hírszerzés; III/II – kémelhárítás; III/III – belsőreakció-elhárítás; III/IV – katonai elhárítás; III/5 – operatív technika). 1974-ig főként a kémelhárításhoz (III/II) tartoztak a „cionista ügyek” (lásd 16. dokumentum). 1974 után ugyanezek az ügyek leggyakrabban a belső elhárítás iratai között jelennek meg, többnyire az egyházakkal és vallási ügyekkel foglalkozó III/III-1. Osztály dokumentumaiban, de előfordulnak a III/III-2. Osztály (az ifjúság körében tevékenykedő ellenséges elemek elhárítása); III/III-3. Osztály (megfigyelés alatt álló személyek ellenőrzésének szervezése); és a III/III-4. Osztály (a kulturális területeken tevékenykedő ellenséges személyek elhárítása) dossziéiban is.¹⁵ Mindezeknek az osztályoknak a tevékenysége azonban nem volt szigorúan elválasztva egymástól, kölcsönösen együttműködtek, információikat és informátorikat pedig megosztották egymással.

A „zsidó vonal” újbóli megnyitásának idején, azaz öt évvel az 1956-os forradalom után Magyarországon már régóta nem működtek cionista szervezetek, és az egykori cionisták nagy többsége vagy elhagyta az országot, vagy feladta korábbi nézeteit. A cionizmus ellen újra megindítandó operatív munka terveit vázoló dokumentum (4. dokumentum) arról számol be, hogy 150 egykori cionistát vizsgáltak meg, de „a megvizsgált cionista személyek a felekezet életében – né-

¹⁴ „Jelentés illegális cionista mozgalom ügyében”. ÁBTL, 3.1.5. O-17169/1 (1962. április 12.)

¹⁵ A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökség ügyrendje https://www.abtl.hu/sites/default/files/forrasok/ugyrend_3.pdf

hány kivételtől eltekintve – általában nem vesznek részt”. Ezért egyáltalán nem volt magától értetődő, hogy milyen intézmények, események és kik tartoznának a „cionista ügyeket” felderíteni hivatott külső és belső elhárítás megfigyelési és intézkedési körébe, miért terjed ki például az „ellenséges tevékenységet kifejtő cionisták” megfigyelése és zaklatása a zsidó vallásfelekezetre és az ehhez is csak lazán, vagy egyáltalán nem kötődő személyekre, akiktől a cionizmus ideológiája általában meglehetősen távol állt. Mindezt érzékelve a politikai rendőrség illetékesei úgy gondolták, hogy újra meg kell fogalmazniuk, kik is tartoznak az újraindított „zsidó vonal” célcsoportjához. A definíciót az 1962. április 3-i dátummal ellátott dokumentum (4. dokumentum) adja meg, és az itt megfogalmazott elvek határozták meg az elkövetkező évtizedekben a belföldi zsidó ügyekkel foglalkozó titkosszolgálatok tevékenységét:

A cionisták előtt világossá vált, hogy az eddig követett gyakorlati módszerük nem alkalmazható a jelenlegi viszonyok között. Ezért rátértek a nacionalista, cionista propaganda legális úton való terjesztésére az egyházi intézmények felhasználásával, a vallásos nevelésen keresztül. Nyílt cionista propagandát nem fejtenek ki, de a Talmud és a Tóra tanításain keresztül igyekeznek ébren tartani a cionista értelemben vett „szellemi összefogást”, ugyanakkor a „Szentföld” szeretetére buzdítanak.

Ennek és a pár hónappal korábban keletkezett 3. dokumentumnak a nyelvezetében is megjelennek a kommunista korszaknak azok az antiszemita sztereotípiái, amelyek a nagyobb nyilvánosság előtt csak a nyílt antiszemita kampányok időszakában bukkantak elő: a nemzetellenes zsidó kozmopolitizmus, az elitpozíciókban való térfoglalás, a zsidó túlérzékenység, a konspiratív, nemzetközi hálózatok által támogatott összetartás. Akár egy mai antiszemita iratból is származhatna az a leírás, amellyel a politikai rendőrség a „zsidó vonalon” való operatív munka újbóli megindítását indokolja:

A terület egyik sajátossága, hogy széles körű nyugati kapcsolattal rendelkezik szinte valamennyi személy, tekintve, hogy a Magyarországról kiszökött vagy kivándorolt zsidóság egész Nyugaton szétszóródott. A másik sajátosság az a rendkívül erős nacionalizmus, amely a kategóriáknál megmutatkozik. Bármilyen valódi vagy vélt sérelem esetén a zsidóságukban érzik megbántva magukat. Érzékenyen reagálnak az antiszemitizmus bármilyen megnyilvánulására. A harmadik sajátosság, hogy szinte valamennyien értelmiségi – így

ügyvédi, orvosi, újságírói, tisztviselői – munkakörben dolgoznak. Kedvelt terület a kereskedelmi pálya. Negyedik sajátosság, hogy széles körben jártasak a konspirációkban, még a legtisztább üzleteket is titokban kötik. A kereskedelemben kialakult szokás gyakorlattá vált egész tevékenységükben. Az ötödik sajátosság, hogy ha csak nem feltétlenül szükséges, keresztyén személyekkel nem érintkeznek. Ezzel függ össze az is, hogy tömbökben laknak.¹⁶

A jelek szerint a „baráti országok” hasonló szervezetei is ezt a nyelvet használták, amire jó példa a Pók-akció során keletkezett egyik csehszlovák titkosszolgálati irat, miszerint a célszemélyek titkos összetartásának alapja „a közös származás és vallás”.

[Ezek] a burzsoá nacionalizmus hordozói. Ezek a személyek nagyrészt a régi burzsoázia és intelligencia soraiból kerülnek ki. Kozmopolita szolidaritás köti össze őket, viszonyuk a cseh és szlovák nemzethez langymeleg, teljesen közömbösek társadalmunk fejlődése iránt. Megjegyzendő, hogy ezek a személyek kölcsönösen támogatják egymást más értelmiségiek rovására; pozíciókat próbálnak szerezni társadalmunk legfontosabb szféráiban azzal a céllal, hogy befolyásuk alá vonják a közvéleményt.¹⁷

Ez a szemlélet és nyelvezet képezte a „baráti” titkosszolgálatok közötti, több dokumentumból is kirajzolódó együttműködés alapját, ami nemcsak információcserét jelentett, hanem közös akciókat és ügynökök átadását is, mint például a Szovjetunióból bevándorolt zsidók megfigyelése esetén¹⁸ (lásd 22. és 25. dokumentum).

A titkosszolgálatok tevékenységéről, működési módjáról, célpontjairól és a rendszer többi intézményéhez való viszonyáról több dokumentum is képet ad, mindez azonban legpontosabban az évi tevékenységet összefoglaló beszámolók alapján rekonstruálható (lásd 23. és 25. dokumentum). Az információszerzés részben technikai eszközökkel történt.¹⁹ Ezek alkalmazása idővel egyre hatéko-

¹⁶ 3. dokumentum, 1961. szeptember 4.

¹⁷ „Akce PAVAOUK. Informace pro 1. NMV CSSR.” Archive of the Ministry of the Interior, Prague, carton F-16S/93. Idézi HEITLINGER 2006, 34.

¹⁸ Lásd erről a 2. lábjegyzetet.

¹⁹ A megfigyelések során alkalmazott technikai eszközökről a dokumentumokban használt kódszavak jelentése: K-ellenőrzés – postai küldemények ellenőrzése, 3/a rendszabály – telefonlehallgatás, 3/e rendszabály – helyiséglehallgatás, K-lakás, T-lakás: a titkosszolgálat által konspiratív célokra használt lakások.

nyabbá vált: sikerült például teljes egészében rögzíteni a szovjet zsidók és a ZSVK vezetői közötti budapesti (jiddis nyelvű) megbeszélés hanganyagát, amit csatoltak is az egyik itt közölt, a megbeszélés tartalmát összefoglaló dokumentumhoz (lásd 25. dokumentum). Az információgyűjtés és a manipuláció eszközei voltak a hitközségi intézményekben és a különféle zsidó csoportokban dolgozó informátorok – „titkos megbízottak”, ügynökök és „társadalmi kapcsolatok”.²⁰ A politikai rendőrséggel együttműködő személyek száma „zsidó vonalon” 1961 és 1978 között 4 és 11 fő között mozgott. A szolgálatok vezetői ezt kevésnek tartották (lásd 4. és 23. dokumentum), annak ellenére, hogy az informátorok között vezető hitközségi tisztségviselők és fontos pozícióban lévő rabbik is voltak. Ez a hálózat például látványosan csődöt mondott 1965-ben, amikor a titkosszolgálat egy konkrét politikai akció végrehajtására adott utasítást: a beépített emberek révén akartak olyan képet kialakítani, miszerint a magyar zsidók ellenzik és elutasítják az Izrael és a Német Szövetségi Köztársaság közötti diplomáciai kapcsolatok felvételét. A titkosszolgálat az akciótól azt várta, hogy csökkenni fog a budapesti izraeli követség befolyása a hazai zsidók körében (lásd 7. és 8. dokumentum).

A zsidókra vonatkozó információkat különféle típusú dossziékba gyűjtötték. Az itt közölt dokumentumok nagy részét egy hatkötetes, „Ellenséges tevékenységet kifejtő cionisták” elnevezésű ún. „objektumdosszié” tartalmazza, de a titkosszolgálatok különféle fedőnevekkel ellátott ún. csoport- és személyi dossziékat is vezettek kapcsolódó ügyekről.²¹

A „zsidó ügyekkel” foglalkozó belső elhárítás feladatait a legtömörebben az 1974 és 1978 közötti titkosszolgálati tevékenységet összefoglaló, de a korábbi

²⁰ A titkosszolgálati dokumentumokban azokat a személyeket nevezik titkos megbízottnak, akik elvi meggyőződésből működnek együtt a titkosszolgálatokkal, ügynököknek azokat, akiket terhelő vagy kompromittáló információkkal bírtak rá az együttműködésre, társadalmi kapcsolatnak pedig azokat, akik nem rendszeresen, az együttműködést aláírásukkal nem formalizálva adtak információkat.

²¹ Az objektumdossziékban meghatározott intézményekre, illetve témákra (ez esetben általában véve a zsidóságra), a csoportdossziékban személyek meghatározott csoportjára, a személyi dossziékban pedig megfigyelt individuumokra vonatkozó információkat gyűjtöttek. A munkadossziék az informátorok írásos jelentéseit tartalmazták. Az „Ellenséges tevékenységet kifejtő cionisták” elnevezésű dosszié hat kötete több mint 2000 oldalnyi dokumentumot tartalmaz. Az itt közölt dokumentumokban az „Együttműködők”, a „Turisták” (6. dokumentum), a „Salom” (12. dokumentum), az „Exodus” (13–18. dokumentum) és a „Nyomda” (19–20. dokumentum) kódnevű csoportdossziékre, és a „Direktor” és „Milliomos” kódnevű személyi dossziékre történik utalás.

évekre is visszatekintő memorandum foglalja össze (lásd 25. dokumentum). Először is, az operatív munkának a III/II-4 alosztálytól való átvétele után a „legfőbb feladat volt, hogy folyamatosan op.[eratív] értékű és az egyházpolitikát segítő információkat szerezzünk a belső és a külső ellenséges törekvésekről, célkitűzésekről, módszerekről. Ezekről megfelelő információs anyagokat készítsünk a vezetés és szükség szerint a baráti országok áb. [állambiztonsági] szervei részére.” Másodszor pedig „meg kellett szervezni a kialakult zsidó nacionalista csoportosulások és az ilyen személyek felderítését, ellenőrzését, és megfelelő intézkedéseket végrehajtani soraik bomlasztására, káros tevékenységük visszaszorítására, megszüntetésére.”

A vonatkozó pártállami dokumentumok az 1956 és 1988 között Magyarországon élő zsidók számát 75–100 ezerre becsülték, a Budapesten élőkét kb. 65 ezerre. Adataik szerint 1962-ben 20 ezer fő fizetett „egyházi adót” – ezen nyilván az évi rendszeres önkéntes hitközségi adományt fizetők számát értették. A hatvanas évek elején 18 budapesti és négy vidéki hitközségi körzetet és 30 aktív rabbist tartottak nyilván, egy 1975-ös dokumentum 76 hitközségről, 105 működő zsinagógáról és 26 rabbiról beszél.²² A hitközségnek a hatvanas években 500–600 alkalmazottja volt. Bár ez a szám az idő múlásával csökkent, az egyházügyi hatóságok mindvégig erőteljes nyomást fejtettek ki a létszám további csökkentése érdekében. A hitközség a vallási tevékenység intézményes hátterének biztosítása mellett komoly szociális intézményrendszert tartott fenn: több ezer – 1961-ben tízezer – embert segélyezett, több idősok otthonát és egy saját kórházat is működtetett. Szintén hitközségi irányítás alatt állt az Anna Frank Gimnázium és a budapesti rabbiszeminárium. Ezekben az években a felekezet lapja, az *Új Élet* hetente 6–7000 példányban jelent meg (lásd 2., 4. és 9. dokumentum).

A fenti – nem feltétlenül pontos, de az állami szervek által iránymutatónak tekintett – számok mutatják, hogy a biztonsági szervek a zsidó szervezetek, csoportok és személyek szisztematikus megfigyelésének újbóli megkezdésekor milyen adatokból indultak ki, amikor kijelölték azokat a területeket, amelyeket folyamatos ellenőrzés alatt kívántak tartani (lásd 3. és 4. dokumentum). Ezek közé tartoztak a zsinagógai vallásoktatásban részt vevő csoportok – főleg az iskoláskorú gyerekek és családjuk –, a zsidó oktatási intézmények – a gimnázium

²² „Feljegyzés az izraelita egyház egyes konkrét kérdéseiről, valamint az állam és a magyarországi izraelita egyház viszonyáról”. MNL OL, ÁEH TUK XIX-A-21-d, 84.d. (1975. június 21.)

és mindenekelőtt a Scheiber Sándor vezette rabbiszeminárium –, a szociális támogatások jelentős részét elősztó, Borsa Mihály vezette Központi Szociális Bizottság (KSZB) és a magyar zsidósággal több szálon is rendszeres kapcsolatokat ápoló izraeli követség. A megfigyelés azonban nemcsak ezekre az intézményekre, azok vezetőire és alkalmazottaira, hanem a hozzájuk akár csak laza szálakon kapcsolódó személyek körére is kiterjedt. A célpontok kijelölése mögött világosan kirajzolódik a logika: az olyan intézmények, informális hálózatok és személyiségek folyamatos ellenőrzése volt a cél, amik, illetve akik esetében felmerült a gyanú, hogy kivonhatják magukat a szorosan kézben tartott hitközségi vezetés irányítása alól, és ehhez esetleg a hitközség költségvetésétől független anyagi forrásokra is szert tehetnek. A megfigyelésnek és a bomlasztó, olykor nyíltan represszív intézkedéseknek a logikája és célpontjai valójában az egész, 1956-tól 1989-ig tartó időszakban változatlanok maradtak. Egy 1967-ben – a hatnapos háború után, az „anticionista” intézkedések megélénkülésének időszakában – keletkezett dokumentum jellegzetes retorikát használva ismételt felsorolja a korábban kijelölt célokat:

Cionista megnyilvánulások elsősorban a fiatal rabbik, teológiai hallgatók, a zsidó ifjúság körében jelentkeznek, főleg azoknál a személyeknél, akik szorosabb kapcsolatba kerültek az izraeli követséggel. A cionizmus legfőbb bázisa az izraeli követség volt. [...] A nemzetközi és a felekezeten belüli reakció az utóbbi években aktivizálódott. [...] A cionizmust antikomunizmus: szovjetellenesség, a nemzetközi imperializmus kiszolgálása, a kapitalista Izrael állam dicsőítése, izraelita felsőbbrendűség hangoztatása és a zsidók Izraelbe csalogatása jellemzi. [...] Az izraelita felekezettel kapcsolatos politikai munkánkat nehezíti az a körülmény, hogy jelentős nyugati segélyben részesülnek. Még a leghaladóbb zsidó vezetőket is befolyásolja, különösen a ZSVK s a nyugati zsidósággal kapcsolatos állásfoglalásaikban a nyugati segély. [...] [A kitűzött célok – KA] A felekezet részére érkező külföldi segély felelt a MIOK diszponáljon. A külföldi segély megszervezése és szétosztása terén mutatkozó rendellenességet rendezni kell. [...] Demokratikusabb szelleművé kell tenni a rabbiképzést. A rabbiképzésbe is be kell vezetni a váltott dékáni rendszert, s a tanári kart néhány haladó felfogású rabbival kell felfrissíteni.²³

²³ „Az állam és az egyházak közötti politikai együttműködés tapasztalatai”. MNL OL, ÁEH TÚK XIX-A-21-d, 37.d. (1967. november 2.)

Az 1977-ben összeállított évi jelentés a következőképpen foglalja össze a megfigyelés és ellenőrzés célpontjait a hatvanas évek elejétől kezdve:

1. 1967-ig az izraeli követség szerepe és aktivitása; 2. 1967 után az Országos Rabbiképző Intézet, magánlakások és nyilvános helyek; 3. 1972–73-tól a nyugati zsidó szervezetek befolyása és a magyar zsidóság bekapcsolása a nemzetközi zsidó szervezetek munkájába.²⁴

A fiatal zsidókkal, az ifjúsági csoportokkal és az izraeli követséggel kapcsolatos titkosszolgálati célkitűzések és tevékenységek a többi régióbeli kommunista államban is hasonlóak voltak, Magyarországon azonban volt két olyan intézmény, amely – elsősorban vezetőik hajthatatlanságának, taktikai manőverező képességének, valamint külföldi kapcsolatainak köszönhetően – még a legnehezebb időkben is megőrizte autonómiája egy részét, és ezért az egész időszakon át az egyházügyi és titkosszolgálati szervek figyelmének középpontjában állt. Az egyik a már említett, Borsa Mihály által vezetett Központi Szociális Bizottság volt. A KSZB rendelkezett a külföldi zsidó szervezetektől, mindenekelőtt a Jointtól szociális célokra folyósított összegek felett, mégpedig úgy, hogy ezek elosztásába a hitközségi vezetőségnek alig engedett betekintést, igen megnehezítve ezzel az állami ellenőrzést. A bizottság vezetőjét, Borsát már a hatvanas évek elejétől megfigyelés alatt tartották, levelezését ellenőrizték, telefonját lehallgatták, többször kémgyanúsának nyilvánították. Ezen az alapon 1966-tól 1974-ig egy „Milliomos” fedőnevű dossziéba gyűjtötték a róla szóló dokumentumokat.²⁵

A másik ilyen intézmény a világhírű judaista, Scheiber Sándor vezette budapesti Országos Rabbiképző Intézet volt. Borsához hasonlóan Scheiber is rendelkezett olyan forrásokkal, amelyek felhasználását a hitközség – és ezáltal az ÁEH – nem volt képes teljes mértékben ellenőrizni. Az állam és az állambiztonsági szervek egyik legfőbb célja az volt, hogy a Rabbiképzőt teljes mértékben a feltétlen kollaborációra hajlandó hitközségi vezetés alá rendeljék. E cél érdekében az Állami Egyházügyi Hivatal 1960 augusztusában elrendelte a Rabbiképző intézőbizottságának újráválasztását. Scheiber hiába tiltakozott a hitközség elnöke (amúgy az állambiztonsági szervek informátora) által összeállított jelöltlista el-

²⁴ „Feljegyzés az izraelita egyházi reakció elmúlt 3 évi tevékenységéről”. ÁBTL, 3.1.5. O-17169/5 (1977. október 31.). A 25. dokumentum ennek a beszámolóknak egy későbbi változata.

²⁵ „Milliomos” személyi dosszié, ÁBTL, 3.1.5. O-13558/1, szám: Sz-7088 (1966. július 27.).

len. Az új igazgatóságot megválasztották, tagjai közül ketten az állambiztonság ügynökei voltak, a harmadik pedig a párt leghívebb támogatójának számított a rabbiságon belül.²⁶

A következő évben az állambiztonsági szervek Scheibert és a szeminárium hallgatóit szisztematikus megfigyelés alá helyezték. Az igazgató irodáját és lakását lehallgatták, levelezését rendszeresen ellenőrizték. A megfigyelés eredményeit és a megfigyeltről más úton szerzett anyagokat egy „Direktor” fedőnevű dossziében gyűjtötték, amely ez idáig nem került elő.²⁷ A hatóságok csalódottan vették tudomásul, hogy Scheibert beválasztották a Zsidó Világkongresszus irányító testületébe, és őt bízták meg azzal, hogy irányítsa a Claims Conference-től érkező összegek elosztását²⁸ (4. dokumentum). Ez utóbbi fontos eszköz volt Scheiber kezében, aki lazán kezelte a bürokratikus előírásokat, és megtalálta a módját annak, hogy ezt a pénzt oktatási és szociális célokra is fordíthassa – ez visszatérő témája „Xavér” ügynök jelentéseinek. Éppen ezek a kis szabadságok voltak, amelyeket a hatóságok mindenképpen fel akartak számolni. Az ő szemükben a szeminárium égisze alatt folyó, ellenőrizetlen kutatás és publikálás a minden eszközzel megakadályozandó cionista „illegáció” megjelenése volt. Miután bele kellett törődniük, hogy Scheiber nem akarja elhagyni az országot, nem hajlandó emigrálni (visszautasított egy Angliából érkezett felkérést egy egyetemi állás betöltésére),²⁹ arra törekedtek, hogy elszigeteljék őt a hitközségen belül. 1964 februárjában az előbb említett, a rabbikaron belül a pártvonalat mindig hűségesen képviselő rabbi javaslatára a rabbiság megtiltotta, hogy azok is működhessenek

²⁶ „Jelentés a Rabbiképző Intézébizottságának újraválasztásáról”. „Xavér” munkadoszsié, ÁBTL, 3.1.5. M-37478/2 (1960. augusztus 12.); „Xavér” ügynök a budapesti Zsidó Múzeum igazgatónője volt.

²⁷ Scheiber és a rabbiképző megfigyeléséről már közvetlenül a rendszeres megfigyelési terv (1961) kidolgozása után létrejött dokumentumok is beszámolnak. Lásd pl. „Munkaterv a cionista illegáció feltárására”, ÁBTL, 3.1.5. O-17169/0 (1962. március 14.). A folyamatos megfigyelésről és lehallgatásról, valamint a „Direktor” fedőnevű dossziéről későbbi dokumentumok is számos feljegyzést tartalmaznak, pl. ÁBTL, 3.1.5. „Az izraelita egyházi reakció elhárítási vonalának 1975. évi munkaterv”, O-17169/5 (1974. november 23.); O-17169/4 (1976. október 20.); O-17169/5 (1976. november 26.).

²⁸ „Jelentés a cionista mozgalom ellen folytatott operatív munka eredményeiről”. ÁBTL, 3.1.5. O-17169/0 (1962. április 3.).

²⁹ „Jelentés Scheiber amerikai útjáról”. „Sárvári György” munkadoszsié. ÁBTL, 3.1.5. M-37809/1; B-dosszié: H-40.122. (1964. január 17.). A jelentés szerint Scheibernek felajánlották a londoni rabbiképző vezetői állását, amit visszautasított. A jelentést értékelő tiszt csodálkozott Scheiber magatartásán. „Sárvári György” ügynök főrabbi 1971 után az országos főrabbi helyettese és a Dohány utcai zsinagóga rabbija volt.

rabbiként, akik a rabbitestületnek nem tagjai – mint például Scheiber. Az akció kudarcot vallott: bár a javaslatot a többség támogatta,³⁰ a gyakorlatban nem tudták keresztülhajtani. Az Állami Egyházügyi Hivatal 1967 februári jelentése, amelyet az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztályának készítettek, újra ezt hangsúlyozza: „A cionista nézetek melegágya a Rabbiképző Intézet, amelynek tevékenységét a közelmúltban megvizsgáltuk, és a szükséges politikai intézkedések végrehajtását megkezdtük.”³¹

1968-ban, miután először eljárást, majd pert indítottak a szeminárium néhány hallgatója ellen cionista aktivitás és államellenes izgatás vádjával, azt sejtette, hogy a csoport mögött patrónusként Scheiber áll (lásd 13–20. dokumentum), a rabbitanács elhatározta, hogy bevezetik a rotációt a Rabbiképző igazgatói posztján, és emelik a marxista tárgyak kötelező óraszámát (12. dokumentum).³² Ezek a próbálkozások is sikertelenek maradtak. Scheiber népszerűsége tovább növekedett, és a hetvenes években egyre több fiatal látogatta péntek esti szemináriumi kitudusait, az ott megkezdett beszélgetéseket kávéházakban és lakásokon folytatva. Jóllehet Scheiber péntek esti előadásai szigorúan vallási témákról szóltak, oldalak tucatjait töltik meg különféle ügynökök jelentései a „cionista tagyánus” tevékenységről a szemináriumban és akörül. Bár 1977-ben egy összefoglaló jelentés még diadalmasan közli, hogy a hatóságoknak sikerült megakadályozniuk Scheiber monumentális művének, a *Folklór és tárgytörténet*nek könyvesbolti árusítását, és ezért a szerző magánúton próbálja terjeszteni a köteteket,³³ a hetvenes években a jelentések hangneme határozottan csalódást tükröz: megállapítják, hogy a pro-

³⁰ A szavazás ugyan titkos volt, de a döntésről beszámoló ügynök tudta, hogy ki hova szavazott. A döntés ellen szavazott Schwartz Mór, Salgó László, Domán Ernő és Hochberger László, mellette Fisch Henrik, Benoschofsky Imre, Dér István, Máté Miklós, Geyer Artúr és Kollmann Nándor. Az értékelés szerint az eredmény „az általunk is támogatott lojális csoport győzelme”. „Sárosi” tmb. jelentése, ÁBTL, 3.1.5. O-17169/1 (1964. február 18.). „Sárosi” tmb. 1957 és 1966 között a BIH alelnöke, 1966-tól 1976-ig a MIOK és a BIH elnöke volt.

³¹ Jelentés az MSZMP APO 1965. május 18-i határozatának végrehajtásáról. MNL OL, ÁEH TÜK, XIX-A-21-d, 37.d. (1967. február 21.).

³² „Feljegyzés az izraelita egyházzal szemben tett egyházpolitikai intézkedésekről”. ÁBTL, 3.1.5. O-17169/2 (1968. május 18.).

³³ „Feljegyzés Scheiber Folklór és tárgytörténet c. könyvének terjesztésével kapcsolatban”. ÁBTL, 3.1.5. O-17169/5 (1975. április 25. és 1975. szeptember 11.). A feljegyzésekben beszámolnak arról, hogy a könyv állami könyvterjesztők révén való árusítását azért akadályozzák meg, mert alkalmas „cionista érzelmek felszítására”.

fesszor folytatja „ellenséges tevékenységét”, „cionista-nacionalista” nézetei a külföldi zsidó szervezetek erőteljes támogatását élvezik, tudományos eredményei a magyar zsidó irodalom terén egyre szélesebb elismertségnek örvendenek, és ezért nemzetközi tekintélye is egyre nő. Az idézett jelentés azzal a konklúzióval zárul, hogy noha lehetséges lenne eljárást indítani Scheiber ellen nem politikai vádak alapján, az ügy kára nagyobb lehet, mint a haszna: a vádakát alátámasztó tények nyilvánosságra kerülésével lelepleződnenek a környezetében működő ügynökök, ráadásul Scheiber nemzetközi és hazai hírneve miatt a jogi eljárás komoly politikai károkkal is járhat. A jelentés végső következtetése: folytatni kell a megfigyelést, további ügynököket kell toborozni Scheiber környezetéből, és élezni kell a konfliktusokat az igazgató és a hitközségi vezetés között.³⁴ Nos, mind a „Javaslat a Rabbiszeminárium 100 éves évfordulójával kapcsolatos operatív intézkedésekre” című dokumentum, mind pedig az a jelentés, amelyben 1976-ban az operatív intézkedésekért felelős tiszt az ügynökhálózat munkáját értékeli,³⁵ arról tanúskodik, hogy erőfeszítéseik nem voltak sikertelenek: a hetvenes évek közepén az operatív akciókban már tizenegy beszervezett informátor működött közre, köztük a hitközség elnöke és gazdasági vezetője, a Dohány utcai zsinagóga főrabbi, a Zsidó Múzeum igazgatója és néhányan a Rabbiképzőben tevékeny vagy ott tanuló személyek közül (az eddig előkerült dokumentumok alapján nem minden fedőnéven említett személy azonosítható).³⁶

Borsa és Scheiber viszonylagos sikerét egyszerre több tényező magyarázza. Először: külföldi kapcsolataik, illetve Scheiber esetében a hírneve is. Másodszor: mindketten képesek voltak a hitközségen és az ÁEH belüli, illetve a két intézmény közötti konfliktusokat kihasználni, és esetenként különböző támogatókat megnyerni az apparátuson belül. Borsa és Scheiber jól érzékelték, hogy meddig

³⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-17169/4 (1976. október 20.)

³⁵ „Javaslat a Rabbiképző 100. évfordulójának rendezvényeivel kapcsolatos operatív intézkedésekről”; ÁBTL, 3.1.5. O-17169/5 (1977. november 14.) és „Az izraelita egyházi reakció elhárítási vonalának 1977 évi fő feladatai”. ÁBTL, 3.1.5. O-17169/5 (1976. december 7.)

³⁶ Az 1975 március 7-i, „Az izraelita egyházi reakció elhárítási vonalának 1975. évi munkatervére” készült javaslat fedőnéven egy társadalmi munkatársat (tmt), kilenc társadalmi megbízottat (tmb) és egy ügynököt sorol fel. ÁBTL, 3.1.5. O-17169/5 (1975. március 7.) Az 1976 végén készült jövő évi munkaterv beszámoló „Sárosi” tmt. haláláról, és kilenc tmb-t, valamint egy ügynököt említ. ÁBTL, 3.1.5. O-17169/5 (1976. december 7.). Ez a létszám szerepel az 1977. január 1-i állásról beszámoló 23. dokumentumban is.

mehetnek el, hol húzódnak a már átléphetetlen határok. Ügyesen egyensúlyoztak együttműködés és ellenállás között. Borsa, az egykori kisgazda parlamenti képviselő hatékonyan használta a kommunista rendszer felső politikai hierarchiájába beépült valamikori kisgazda politikusokhoz fűződő régi kapcsolatait, akiknek különböző – a megvesztegetéssel határos – anyagi előnyöket eszközölt ki (külföldi utazások finanszírozása, külföldön vásárolt autó vámmentes behozatala), és akikre gyakran és jelentőségteljesen hivatkozott a hitközségi vezetők és az ÁEH funkcionáriusai előtt. Scheiber politikai tőkéje tudósként való nemzetközi elismertsége volt: a hatóságoknak számolniuk kellett azzal, hogy bármilyen ellene hozott intézkedés nagy, és az országra kedvezőtlen médiavisszhangot fog kiváltani a nyugati világban.

A válogatásban három konkrét ügy dokumentumait közöljük. Ezek az esetek pontos képet adnak az állambiztonsági szervek céljairól, módszereiről és eszközeiről, valamint arról is, hogyan reagáltak az érintettek a szervek akcióira. Az első akció az Izrael és az NSZK közötti diplomáciai kapcsolatok felvétele utáni időszakban, 1965 tavaszán zajlott (7–8. dokumentum). A diplomáciai esemény hírének nyilvánosságra kerülése után a politikai rendőrség részletes tervet dolgozott ki arra, hogy hogyan lehetne a holokauszt emlékeztetének manipulálásával, antifasiszta agitációval, németellenes indulatok felkorbácsolásával Izrael ellen hangolni a zsidókat, és ezzel feszültséget teremteni a magyar zsidók és a magyarországi izraeli képviselő között. Az akciót a politikai rendőrség illetékesei a zsidó hitközségben dolgozó ügynökeik és egyéb kapcsolataik mozgósításával akarták lebonyolítani. Az terv végül is kudarcot vallott. Az ügynökök és a „társadalmi kapcsolatok” ismerősei nem szívesen álltak kötélnek egy Izrael elleni akcióhoz, a terv kieszelői pedig mentegetőzni kényszerültek a „részleges siker” miatt.

A második esethez kapcsolódó iratok (10–11. dokumentum) azt mutatják be, hogy milyen eszközökkel manipulálták az állami és állambiztonsági szervek az 1966 elején esedékessé vált hitközségi választásokat. Bár valamennyi jogi és politikai eszköz a rendelkezésükre állt, az ÁEH és a politikai rendőrség funkcionáriusai mégis arra törekedtek, hogy a „belső demokrácia” látszatát megőrizve érjék el céljukat: az amúgy feltétlen rendszerhű és mindenben készséggel engedelmeskedő, de személyében kompromittált és kellemetlen karakterű hitközségi elnök, Sós Endre („Sipos” tmb.) menesztését, és azt, hogy helyébe ne egy tőlük kevésbé függő személy, hanem a kézben tartott, könnyen kezelhető – az állambiztonsági iratokban „Sárosi” tmb. fedőnéven szereplő – Seifert Géza kerüljön.

A harmadik esetben az állambiztonsági szervek már keményebb eszközökkel éltek. Az 1967-es háború utáni „anticionista” légkörben ügynökeik segítségével és technikai eszközök bevetésével éveken át figyelték a budapesti rabbiképző néhány hallgatójából és barátaikból álló kis csoportot, akik nemcsak elutasították a hivatalos Izrael-ellenes álláspontot, hanem keresték az alkalmat, hogy nézetüknek hangot is adjanak. A hatóságok a csoport mögött Scheiber Sándort sejtették. A „Salom”, az „Exodus” és a „Nyomda” fedőnevű dossziékból válogatott dokumentumok (12–20. dokumentum) bemutatják a titkos információgyűjtésre használt eszközöket, az ügynökök tevékenységét, a hitközségi vezetők – köztük az állambiztonság ügynökeinek – manipulatív felhasználását a csoport vezetőinek a rabbiszemináriumból való kizárására és a csoport bomlasztására, majd a csoport vezető személyisége, a nézetei mellett ezután is következetesen kitartó Beer Iván elleni politikai per előkészítését és lebonyolítását.

A hetvenes évek utolsó harmadától kezdve az állambiztonsági szerveknek a „zsidó ügyekre” vonatkozó dokumentumai nem találhatók meg a nyilvános levéltárban. A szórványosan hozzáférhető iratokból hasonló kép bontakozik ki, mint ami a nemzetközi zsidó szervezetekkel való kapcsolatokkal foglalkozó iratokból is kiolvasható: bár az állami ellenőrzés és beavatkozás intézményei változatlan formában működtek tovább, a zsidó intézmények mozgástere a helsinki egyezmény utáni években megnőtt. Ennek ellenére az ellenőrzés és manipuláció bejáratott politikája egészen a rendszer összeomlásáig sikeresen megakadályozta, hogy a zsidó intézményrendszeren belül jelentős, intézményes autonómiára törekvő mozgások alakuljanak ki. A hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek elején a zsidó intézményrendszeren kívül létrejött néhány informális, hálózatszerűen működő, inkább szubkulturális, mintsem vallási vagy politikai jellegű kis csoport, de ezek az intézményesedésnek még azt a fokát sem érték el, mint az ugyanekkor kialakuló, informális zsidó oktatási tevékenységet folytató szovjetunióbeli vagy lengyelországi, és a nyolcvanas évek második felében működni kezdő cseh csoportosulások.³⁷

A magyar titkosszolgálat utolsó dokumentálható akciója ezekkel a csoportokkal szemben 1985–86-ban zajlott. Bár az erre vonatkozó iratok eddig nem kerültek a kutatók elé, mint azt a Stasi archívumában fennmaradt, a keletnémet

³⁷ A Csehszlovákiában működő zsidó ifjúsági csoportok működéséről lásd HEITLINGER 2006.

titkosszolgálat számára írt tájékoztató³⁸ és néhány visszaemlékezés³⁹ is tanúsítja, a lakásokon tartott találkozók résztvevőit már jó ideje megfigyelés alatt tartották, a megfélemlítés és bomlasztás korábban is használt eszközeivel manipulálták, majd a csoportokat 1986-ban szétzilálták. Közvetlenül a rendszer bukása előtt a legfőbb állami egyházpolitikai intézmény, az ÁEH még tett néhány kétségbeesett kísérletet a hitközségen kívül szerveződő zsidó kezdeményezések terének szűkítésére (az ÁEH például hirtelen egy új szekuláris zsidó kulturális folyóirat és a hitközség keretein belül működő szekuláris kulturális egyesület alapítását javasolta),⁴⁰ de ezeket a próbálkozásokat a változások hulláma – az Állami Egyházügyi Hivatallal együtt – elsodorta.

³⁸ „A cionistáknak a zsidók magyarországi befolyását erősíteni célzó törekvéseire utal az is, hogy különböző személyek magánlakásaikban rendszeresen összejöveteleket rendeznek zsidó fiatalok csoportjai számára. Ezeket olyan személyek vezetik, akik tudatosan a szocialista társadalmi rendszer ellen fellépő személyként mutatkoznak be, és akik értenek a konspirációhoz. Összejöveteleiket zsidó vallásos tevékenységként legalizálják. Tevékenységük szervezéséhez különféle csatornákon keresztül rendszeresen anyagi támogatást, segítséget és propagandaanyagokat kapnak kapcsolataiktól.” („Information der Sicherheitsdienste Ungarns über die subversive Tätigkeit der israelischen Geheimdienste und der zionistischen Organisationen”. BStU, MfS HA XXII, Nr. 1767/1985. febr. 21.)

³⁹ Interjú Rácz Andrásal és Lovász Ferencsel. In Kovács 1995, 227–259.

⁴⁰ „Javaslat néhány, az izraelita felekezetet érintő időszerű kérdés kezelésére”. MNL OL, ÁEH TÜK, XIX-A-21-d, 159.d. (1988. augusztus 1.); „A MIOK jelenlegi helyzetének rövid áttekintése; javaslat az izraelita felekezet vezetőivel való megbeszélés lefolytatására”. XIX-A-21-d, 164.d. (1989. február 23.)

DOKUMENTUMOK

1. A ZSIDÓ EGYHÁZ JELENLEGI HELYZETE

1957. május 13.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TUK iratok

XIX-A-21-d (2.d.)

Tárgy: A zsidó egyház jelenlegi helyzetéről

Feljegyzés

1957. április 18-án az Állami Egyházügyi Hivatallal történt előzetes megbeszélés alapján dr. Heves Lajost, a MIOI és BIH elnökét lemondattuk. Lemondásának oka részben operatív szempontok figyelembevétele, másrészt pedig az, hogy mint a magyar zsidóság vezetője elmentéses felekezetpolitikát folytatott a kormánnyal szemben.

1954-től fogva mint elnök szoros kapcsolatot épített ki a budapesti izraeli követséggel, és teljesen annak befolyása alá került. Intézkedéseit – melyet a magyar zsidóság körében tett – átbeszélve a követséggel, annak jóváhagyása mellett tette meg. Figyelmén kívül hagyta, vagy csak látszólagosan alkalmazta az ÁEH-tól kapott szempontokat. Nem tette magáévá a politikai és gazdasági helyzetből adódó helyes intézkedéseket. Hosszú időn keresztül teljesen magáévá tette a zsidó nacionalista ideológiát, és ennek szellemében végezte elnöki teendőit. Ennek tudható be, hogy az októberi események után nem volt hajlandó nyilatkozni a magyarországi események forradalmi vagy ellenforradalmi jellegét illetően. Konkrét adataink szerint ezen kérdésben ugyancsak a budapesti izraeli követség álláspontját képviselte. Zsidó nacionalista nézeteivel és ezen ideológia konkrét alkalmazásával elősegítette a nagyarányú illegális kivándorlásokat. Túlozva az októberi ellenforradalom idején megnyilvánuló egyes antiszemita kilengéseket, felhasználta a zsidó nacionalizmus fokozását. Ezen tevékenységét elnökségének ideje alatt végig folytatta, és leváltása után is ezt az álláspontot képviseli, amin keresztül azt akarja elérni – és ez a jelenlegi körülmények között sikerrel is jár –, hogy a zsidóság egyházi vezetőit ily módon „likvidálja” Magyarországról.

Felsorolt ténykedései az egyházi személyek jelentős részét kivándorlásra készítette, ezzel pánikba ejtette a magyar zsidóságot, kik tömegesen hagyták el és akarják elhagyni az orszá-

got. Zsidó nacionalista propagandáját annyira vitte, hogy több esetben – zsidó vezető személyek előtt – várható pogromokról beszélt, amivel elősegítette kivándorlásukat.

Dr. Heves Lajos zsidó nacionalista vonalvezetésével és a követséggel fennálló szoros kapcsolatával nem értett egyet a hitközség több vezető funkcionáriusa. Ezen személyek véleményüknek nyíltan hangot is adtak, és ekkor dr. Heves Lajos a vezetésből ezeket eltávolította, rákényszerítve önkényét az előjáróság egy részére.

Kialakított maga körül egy szűk csoportot, kik egyetértettek vonalvezetésével, azonban ezek a személyek dr. Heves Lajossal együtt politikailag teljesen szemben állnak a népi demokratikus rendszerrel. [...] Ezen személyek természetesen ugyancsak a zsidó nacionalista vonalvezetést kívánják, és fenntartani továbbra is a szoros kapcsolatot a budapesti izraeli követséggel.

Ezen klikk a hitközséget teljesen a követségnek rendelte alá, és nem a magyar kormányt, hanem az izraeli követséget tekintik felsőbb szervüknek, kinek útmutatásait magukra nézve kötelezőnek tartják.

A másik vonalat képviselők csoportja, kiket a vezetésből dr. Heves Lajos – kihasználva az októberi eseményeket – eltávolított, lojális magatartást tanúsítanak a kormánnyal szemben, sőt annak politikájával teljes egészében egyetértenek, és azt támogatják. Ellenzik a budapesti izraeli követség gyámságát a hitközség felett, és felettes szervüknek nem az izraeli követséget tekintik, hanem a magyar kormányt. Azt az álláspontot képviselik, hogy a Magyarországon élő zsidóságnak, amíg itt élnek, kötelessége a magyar kormány politikáját támogatni, és a magyar zsidóságra is kötelezőek a népköztársaság alkotmányában lefektetett elvek. Ezen ellenzék a zsidóság összefogását, anticionista nevelését és a kormány iránti bizalom megteremtését tűzi ki célul.

Dr. Heves Lajos ezen elvekkel nem értett egyet, és éppen ezért minden erejét latba vetette ezen személyek lejáratására, hogy nyugodtan tudja folytatni zsidó nacionalista felekezeti politikáját.

Összegezve a hitközség jelenlegi helyzetét, megállapítható, hogy lemondása után igyekszik befolyásolni a jelenlegi vezetést, továbbvitetni a zsidó nacionalista felekezet politikáját. A vezetésben bent lévő reakciós barátain keresztül gátolja az ellenzék – vagyis a helyes vonalvezetést megvalósítani akaró – tábor előretörését, hogy ezzel is növelje saját személyének tekintélyét Izrael felé.

Ezen kettős állapot komoly befolyással bír a zsidóságra és a felekezeti életre. Jelentős része a zsidóságnak ezen állapotok miatt akar kivándorolni, mivel nem látják biztosítottnak a vetélkedések közepette a felekezeti élet gyakorlását. Többségében a magyar zsidóság

helyesli az ellenzék lojális politikáját, egyetért annak felekezeti politikájával, és azt magukévá is teszik.

1) Fentiekből kiindulva javasoljuk:

1) Megbeszélést folytatni az Állami Egyházügyi Hivatallal olyan irányban, hogy tegyen hathatós intézkedést a zsidó nacionalista vonalvezetés megakadályozására. Ezt el lehet érni azon keresztül, hogy az ÁEH felszólítja dr. Fleischmann László elnökhelyettesét, állítsák vissza a funkciójuktól megfosztott személyeket eredeti beosztásukba; kik a zsidó nacionalista vonalvezetést meg tudják szüntetni. Ezen személyek visszakerülése a hitközség vezetőségébe operatív szempontból is elengedhetetlenül szükséges.

2) Vezesse a hitközséget ideiglenesen a két elnökhelyettes együttesen, és így külső befolyásolástól mentes, lojális felekezetpolitikát lehet megvalósítani.

3) Szükséges a folyamatos kapcsolattartás az Állami Egyházügyi Hivatallal annak érdekében, hogy egyes személyek funkcióba helyezésénél az operatív szempontokat figyelembe tudjuk venni.

4) Hívja meg az Állami Egyházügyi Hivatal megbeszélésre dr. Fleischmann Lászlót és dr. Seifert Géza elnökhelyetteseket, és közölje velük az ÁEH álláspontját, mely szerint helytelenítik a zsidó nacionalista vonalvezetés továbbvitelét.

2. A ZSIDÓ EGYHÁZ

1963. május 13.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TUK iratok

XIX-A-21-d (20.d.)

A zsidó egyház

A II. világháború előtti 500 ezer zsidóságból megmaradt és jelenleg hazánkban élő 80 ezer magyar zsidó legfelsőbb vallási, szociális és kulturális intéző szerve a MIOK, a Magyar Izraeliták Országos Képviselője. A MIOK vezetőségét – mely elnökből, főtítkárból és 5 elnökhelyettesből áll – az ország öt tájegysége szerint alakult vidéki és a kb. 65 ezer tagot magában foglaló BIH (Budapesti Izraelita Hitközség) vezetői választják, 4 évenként országos értekezleten.

A MIOK feladata a Szeretetkórház, a Fiú és Leány Árvaház, az Izraelita Szeminárium, az öt szeretetotthon és a hat szociális konyha működtetése (mely napi 2500 ebédet oszt ki.) De ezenkívül a temetők, templomok, imaházak stb. gondozása, valamint a rituális étellel kapcsolatos ipari és kereskedelmi egységek működtetése (húsboltok, kóserbor-kimérés, maceszgyártás stb.)

A magyarországi zsidóság világi és egyházi vezető személyeit az egymás közötti állandó nyílt és burkolt törzssalkodás jellemzi. Ennek oka egyrészt a hatalomra való jutás, mely anyagi előnyök megszerzésével jár, másrészt a nyugati gazdag zsidósághoz való vonzódás, és a nyílt vagy a felszín alatti kapcsolatok fenntartása Izrael állammal. A vezetők egységbontó módszerei között a civódástól a névtelenlevél-kampányig minden árnyalat megtalálható.

[...]

A zsidó felekezet területén a reakció két formában jelentkezik. Egyrészt támadja a központi vezetésnek az állammal együttműködő tagjait. Támadásait azonban mindig az igazság védelmezőjének álarcában hajtja végre, mintha ő védené meg a zsidóság igazi érdekeit, pedig csak az állammal együtt menő vezetők lejáratására és megbuktatására igyekszik. E mozgalom szellemi vezére Scheiber Sándor, akinek anyagi segítséggel – tekintve, hogy a Claims Conference [Claims Conference] pénzt kezel – sikerült az elégedetlenkedőket maga mellé állítani. Így Borsa Mihályt is, aki a népszerűséget hajhássza az elnöki szék felé való törekvésben.

A reakció másik formája az az aktív illegális propagandamunka, melyet a magyar zsidóság között – főleg anyagiakkal – az izraeli követség folytat a cionizmus, illetőleg a kivándorlás érdekében. Tekintve, hogy a vallási funkcionáriusokban és az ortodoxokban él a cionizmus, így szimpatizálnak és kapcsolatot tartanak a követséggel. Az elmúlt évben Péter János és Szarka Károly beszélt az izraeli ügyvivővel a propagandatevékenységéről, aki igyekezett kibújni a vádak alól, és azóta még óvatosabban végzi illegális munkáját.

Megjegyzendő, hogy a reakció két formája bizonyos fokon találkozik, mint ahogy mindkét irányzat szellemi mozgatója is Scheiber Sándor.

Részünkről rendszeresen tájékoztatjuk a Külügyminisztériumot a követség tudomásunkra jutó tevékenységéről, szükséges lenne azonban, ha a külügy ismételtlen foglalkozna ezzel a problémával. Szükséges lenne az is az izraelita felekezet több vezetőjével a Hivatal vezetősége is összejönnie egy eszmecserére a fenti problémákról [sic!].

II. Rendszeres felekezeti élet a debreceni, pécsi, szegedi és kaposvári hitközségeken kívül

Rendszeres felekezeti élet a debreceni, pécsi, szegedi és kaposvári hitközségeken kívül csak a 18 budapesti hitközségben van. A kisebb helyeken csak a fő ünnepeken, az alkalmi ünnepeken és rendezvényeken van említésre méltó egyházi megmozdulás. A szertartásokat országosan 31 rabbi (15 neológ, 16 ortodox) és 18 kántor végzi, ezenkívül számos alkalmi előimádkozó, tóraolvasó működik, főleg távol eső helyeken. A rabbihiány csökkentése céljából jelenleg a Rabbiszemináriumban tíz növendék tanul. A szórványok hitéletét segíti elő az évenként 10 ezer példányban megjelenő Luach (egyházi naptár) is.

Bigott egyházi életet csak az elkülönült kisháza ortodoxia él. Ezenkívül csak idős neológ zsidók járnak rendszeresen templomba. A jelenlegi templomba járóknál, az ortodoxoknál nem lehet csökkenésre számítani, a neológoknál csak nagyon lassú ütemben lehet az apadásra számítani. A zsidóság nagy része tartja azonban magát a közösséghez tartozónak, mely csak bizonyos alkalmakkor jut részünkről kifejezésre (fő ünnepek, barmicvó, esküvő, temetés stb.).

A fiatalság hivatalos vallástanítása csak a jesivában és az Izr. Gimnáziumban folyik, azonban különböző más formákat is (pl. Talmud-óra; tóraolvasás stb.) felhasználnak a vallás alapjainak megismerésére.

Az utóbbi időben – mióta a MIOK berkeiben a személyi harcok dúlnak – a vidéki hitélet ellenőrzése és irányítása kicsúszott a központból. Ez nem azt jelenti, hogy ezért vidéken csökkent volna a hitélettel kapcsolatos tevékenység, hanem azt, hogy nem ismerjük ténykedésüket és gondolkodásukat. Mindenesetre a rabbijelöltek felhasználása és a MIOK tagjainak aktivizálása lehetővé teszi, hogy a vidéki zsidóság vallási élete ne a mi figyelmünk nélkül folyjon.

III. A magyar zsidóság vezetőinek nemzetközi kapcsolata élénk és fejlődő. A közelmúltban

Párizsban, Brüsszelben és Londonban jártak delegációik. Most tették meg a kezdő lépéseket az ausztriai zsidó közösség felé. A népi demokráciák közül az NDK-val a legintenzívebb a kapcsolatuk, és rendszeres politikai, felekezeti, kulturális és erkölcsi támogatást nyújtanak a német zsidók részére. Sajnos a népi demokráciák közül egyedül a lengyel zsidósággal nem sikerült még az egészséges kapcsolatok kiépítése.

A politikailag arra érdemes egyházi és világi felekezeti vezetők részére fokozottabban lehetővé tesszük, hogy a tőkés államokban személyesen beszélhessenek a magyar zsidóság hazai életéről.

Kapcsolatot tart fenn a magyar zsidóság a több esetben kivándorolt családtagokkal, másrészt a különböző nemzetközi szervezetekkel, melyek éberrel figyelik a magyar zsidóságnak a szocialista társadalomban való beilleszkedését. 1962-ben közel száz külföldi (elsősorban amerikai és angol) egyházi és világi felekezeti vezető ember járt Magyarországon, mely [sic!] a MIOK vendégeként vagy magánemberként tekintette meg a zsidó egyházi intézményeket és rendezvényeket. Reális és pozitív tapasztalataikról bő beszámolók és cikksorozatok jelentek meg a nyugati felekezeti és hírlapokban. Az 5723-as újév alkalmával 75 külföldi zsidó vezető személy vagy szervezet küldte el jókívánságait a MIOK-nak, az előző év 50 üdvözlétevel szemben.

1962. évben – első ízben – Latin-Amerika államaiból is jött érdeklődés a magyar zsidóság jelenlegi élete után. A magyar zsidóság külföldi kapcsolatainak előnyös oldalát még csak most kezdjük érzékelni, eddig azonban a véletlen és ötletszerűség jellemezte az érintkezéseket. Most már elérkezett az idő, hogy az illetékes szervekkel összhangban tervszerűen és perspektívikusan foglalkozzunk a nemzetközi kapcsolatok kiépítésével és megszilárdításával.

IV. Jelenleg országosan mintegy 20 ezer zsidó fizet kultuszjáradékot, ez a szám azonban – bár

lassú, de – állandó csökkenést mutat. Fő bevételi forrás még ezen kívül a kóser készítményeket terhelő díjösszeg. (A borjúvágások csökkenése miatt jelenleg ezen a területen nagy a kiesés.) Számos kisebb jelentőségű bevételi forrása van még a felekezetnek (Chevra, adományok stb.), ezek azonban szintén lassan csökkennek.

A MIOK területén foglalkoztatott több mint 500 dolgozó bére – bár nagyrésztük kis keresetű – nem csökken, így a hiányt a használaton kívül álló templomok eladásából fedezi. Eleinte az eladásokat nagy visszahatás követte. Ma már inkább a vevőszerezés a probléma,

mert tapasztalták, hogy a használaton kívüli épületek állagmegóvása milyen nagy anyagi problémát jelent. Természetesen az ingatlaneladásokat figyelemmel kell kísérni, hogy ne adjon lehetőségeket kölcsönös spekulációra vagy gyors ütemű templomfelszámolásokra.

A szociális költségek fő fedezete az a 25 millió Ft segély, melyet évente az SSE biztosít. A Claims Conferense viszont a magyar zsidóság kulturális céljaira juttat évenként 40 ezer dollár anyagi segélyt, melyből a könyvkiadásokat és a zsidó múlt kutatásait is fedezik. Az állam különböző formában (kongrua, nyugdíj, épület-karbantartás stb.) évi ... Ft [sic!] anyagi juttatást nyújt a felekezet részére.

Rendkívül fontos, hogy a bevételek lassú visszaesésével párhuzamosan csökkenjen a felekezeti intézmények kiadási összege is. Azonban csak meggondolt és körültekintő intézkedések nyomán lehet racionalizálni, nehogy pánikot keltsen, és az egyház felszámolásának propagandájára lehessen az illetékeseknek felhasználni a költségek csökkentését.

Javaslat: a) Külföldi kapcsolatok bővítése érdekében a meglévő kapcsolatokat megszilárdítani, és érintkezést keresni újabb államok zsidóságával (Külgügyi minisztérium).

b) Az angol utazás nyomán keletkezett jó viszony vallási-kulturális bővítése és haladó angol zsidó felekezeti vezetők meghívása.

c) Dél-amerikai államok haladó zsidó közösségével való kapcsolatfelvétel.

d) A külföldön élő magyar zsidó közösségek megkeresése (Magyarok Világszövetsége).

e) Tisztázni a lengyel elvtársakkal, hogy szükséges-e még a lengyel-magyar zsidó kapcsolatok egymástól való elszigeteltsége.

2) Az izraeli követség propagandatevékenységének korlátozása (Külgügyi minisztérium).

3) Az izraelita felekezet világi és egyházi vezetői részére időszerű megbeszélés tartása a hivatal részéről.

4) A költségcsökkentés érdekében a MIOK-ot rászorítani a minden területen szükséges takarékosagra.

3. AZ IZRAELITA EGYHÁZ OPERATÍV HELYZETÉRŐL

1961. szeptember 4.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. 0-17169

Belügyminisztérium

II/5. C alosztálya

Tárgy: Az izraelita egyház operatív helyzetéről

Jelentés

A Magyar Izraelita Egyház vezetőinek tevékenységét 1958 óta – dr. Heves Lajos elnök leváltása óta – az új vezetőséget az állami szervekkel való jobb együttműködésre való törekvés jellemzi [sic!]. Ezt bizonyítják az Új Életben megjelent pozitív hangú cikkek, valamint a különböző rendezvényeken elhangzott felszólalások, melyek a rendszerbe való beleilleszkedésre szólítanak fel.

Nincs tudomásunk arról, hogy a korábbi évekhez viszonyítva a hitközség vezetésében érvényesülne az izraeli követség befolyása. Ügynöki úton sikerült elérni, hogy a követség tagjai csak minimális mértékben látogatják a hitközségi rendezvényeket. Nincs tudomásunk arról sem, hogy a követség folytatná az illegális segélyezést.

I. A magyarországi zsidóság létszáma 75 ezerre tehető, bár a hitközség vezetői 100 ezerről beszélnek. Ennek azonban nyilvánvaló célja az, hogy a külföldi segélyt változatlan összegben megkapják: (A zsidóság közel 90%-a Budapesten lakik.) A hitelélet [sic!] a zsidóság körében állandóan csökken, ami a hitközség vezetőit arra indította, hogy emeljék az adófizetők számát (ezt ügynöki úton sikerült leállítani). Ennek szükségességét az indokolja, hogy az erősen lecsökkent létszám ellenére a háború előtti 700 ezer főnek megfelelő 600 főnyi apparátust tartanak fenn. Az izraelita vallásnak Magyarországon két árnyalata létezik, s ennek megfelelően van egy neológ és egy ortodox székház, megfelelő nagy számú személyzettel. Az ortodoxia létszáma nem jelentős, kb. 5000 fő. Budapesten kívül csak Debrecenben van egy hitközségük. Kis létszáma ellenére az ortodoxia a veszélyesebb, szervezettebb és befolyásosabb. Ezek beilleszkedése a népi demokratikus rendszerbe nem várható, termelő

munkában nem vesznek részt. Budapesten egy működő templomuk van, ahol élénk hitélet folyik. Működik ezen kívül egy jesivájuk, és ott egész napos vallásoktatás folyik.

A neológia kevésbé egységes, s nem is annyira szervezett, de sokkal gazdagabb, mint az ortodoxok. Működik egy rabbiképző intézetük 4 hallgatóval, vagy egy kétszáz ágyas kórházuk, az egész országot behálózzák a szeretetotthonok, melyekből Budapesten kettő van. A hitközség egyébként közel 10.000 személyt pénzsegélyben, 2300 főt pedig népkonyhai segélyben részesít, nem beszélve a ruha-, gyógyszer-, élelmiszersegélyekről. A segélyek elosztásával a hitközségtől független „Központi Szociális Bizottság” foglalkozik. Ennek alkalmazottai és vezetői semmilyen kapcsolatban nincsenek a felekezeti élettel, s egyre inkább eltávolodnak a helyes hitközségi politikától. Önállóságukra jellemző, hogy a hitközség vezetői részéről semmilyen bepillantást nem engedélyeznek az ügyekbe, sőt, annak gondolatát is visszautasítják. Működik ezenkívül egy elég jó nevű múzeumuk is. A Budapesti Izraelita Hitközség 18 körzetre tagozódik, s közel 30 a Budapesten működő templomuk száma. Egyházi szempontból az ország hat részre van felosztva községkerület néven:

Ezek:

- 1) Budapesti községkerület
- 2) Észak-dunántúli községkerület (Győr)
- 3) Dél-dunántúli községkerület (Pécs)
- 4) Alföldi községkerület (Szeged)
- 5) Tiszántúli községkerület (Debrecen)
- 6) Észak-magyarországi községkerület (Miskolc)

Jellemző tünet egyébként, hogy a vidéki zsidóság Budapestre, a faluról vagy kisebb városokból a nagyvárosokba áramlanak [sic!]. Ennek megfelelően nagyobb létszámú hitközségek csak a községkerületek székhelyein vannak. Ezzel a városba vándorlással függ össze, hogy az utóbbi 2 évben (főleg vidéken) 15 templomot adtak el az államnak kultúrház, raktár vagy más célokra. Jelenleg is tárgyalások folynak több templom – közöttük 2 budapesti – eladásáról. A budapesti templomok eladását a hitélet lanygulása, a templomok látogatottságának a hiánya indokolja.

A hitközség vezetősége és papsága nem mondható egységesnek. Időről időre csoportok, csoportocskák alakulnak, melyek a jelenlegi vezetőség megbuktatását tűzték ki célul. Ezeket a törekvéseket azonban eddig sikerült kivédeni. Ezek a csoportok azonban nem hosszú életűek, mert más jellegű ellentétek miatt felbomlanak, vagy a szervezkedés gyanújától félve nem folytatják tevékenységüket. Persze nagy szerepet játszik ebben a pozícióföltés is. A kivándorlási hullám megszűntnek tekinthető, amihez hozzájárultak Izrael nehéz gazdasági helyzetéről érkező hírek. Aki elhagyná az országot és Izraelbe menne, kb. 3000 főre lehet be-

csülni. Ennél jóval nagyobb a visszavándorlók száma. A hitközség vezetői 30.000-re becsülik azok számát, akik visszatérnének, ha erre lehetőség lenne.

Bizonyos izgalmat keltenek időközönként a Romániából érkező hírek, mely szerint tovább folyik a román zsidóság „kitoloncolása”. (Ezt „Doktor” [fedő]n[evű] ügynök, aki Romániában volt, megerősítette.) Egyes magyar zsidók attól félnek, hogy egyszer Magyarországon is ez történik.

A hitközség vezetőségének az izraeli követséggel hivatalosan semmilyen kapcsolata nincs. Azonban a követség tagjai bizonyos időközönként végiglátogatják a körzeti templomokat, és beszélgetést folytatnak személyekkel. Segélyezésről nem tudunk, állandó jellegű kapcsolataikat nem ismerjük. Néhány olyan személy van csupán, akinek közvetett kapcsolataira jelzéseink vannak.

Adataink vannak arról, hogy a követség az utóbbi időben egyre szélesebb körben hív meg rendezvényeire a zsidóság értelmiségi soraiból, különösen a tudományos és művész körökből személyeket. A zsidó értelmiség körében is nagy érdeklődést tanúsítanak az izraeli követség rendezvényei iránt.

A követség aktív propagandát folytat. A zsidóságnak széles körben megküldi – főként postai úton – a bulletinjait, de hivatásos terjesztők vagy bejárók útján is propagandát fejtenek ki. A bulletin egyébként rendszertelenül jelenik meg; havonta 1-3 alkalommal, kb. 3000 példányban. Az Eichmann-perre hivatkozva az utóbbi időben emelték a példányok számát.

Az ellenforradalom óta fokozatosan bővült – ma már jelentős mértékben kiépült – a BIH nemzetközi kapcsolata. Így kapcsolatuk van a svájci Societe Secour [Société de Secour] (Joint) zsidó segélyezési szervvel, a Claims Conference-vel [sic!] (német jóvátételi fizetések és kártérítésekkel eredő pénzek elosztásával foglalkozó szerv). De szinte valamennyi nyugat-európai ország zsidó szervével jó kapcsolatban állnak. Egyedül a Zsidók Világkongresszusa [sic!] az, amellyel nincs kapcsolat. Felmerült azonban annak lehetősége, hogy ismét felveszik a kapcsolatot.

Rendkívüli módon megnőtt a hitközséghez beutazók száma is. Ezek egy része mint kereskedő állandó jelleggel bejár, és főleg magánérinkezésben állnak az izraelita hitközséggel, gyakran keresik fel. Más részük mint turista érkezik az országba, és igen széles körű kapcsolatfelvételt bonyolítanak le, s több esetben csak eltávozásuk után derül ki, hogy valamilyen zsidó szerv megbízásából jártak az országban. Vannak egyébként olyan személyek is, akik a BIH-el való hivatalos tárgyalások folytatására érkeznek, de ezek kisebbségben vannak. Mindhárom látogatási formának az a sajátossága figyelhető meg, hogy a beutazó előbb magánlátogatásait bonyolítja le – mintegy tájékozódik –, mielőtt

a hivatalos kapcsolatfelvételt sor kerülne. Ezek a látogatások haszonnal nem járnak, de megakadályozni nem áll módunkban.

II. A terület egyik sajátossága, hogy széles körű nyugati kapcsolattal rendelkezik szinte valamennyi személy, tekintve, hogy a Magyarországról kiszökött vagy kivándorolt zsidóság egész Nyugaton szétszóródott.

A másik sajátosság az a rendkívül erős nacionalizmus, amely a kategóriáknál megmutatkozik. Bármilyen valódi vagy vélt sérelem esetén a zsidóságukban érzik megbántva magukat. Érzékenyen reagálnak az antiszemizmus bármilyen megnyilvánulására.

A harmadik sajátosság, hogy szinte valamennyien értelmiségi – így ügyvédi, orvosi, újságírói, tisztviselői – munkakörben dolgoznak. Kedvelt terület a kereskedelmi pálya. Negyedik sajátosság, hogy széles körben jártasak a konspirációkban, még a legtisztább üzleteket is titokban kötik. A kereskedelem kialakult szokás gyakorlattá vált egész tevékenységükben. Az ötödik sajátosság, hogy ha csak nem feltétlenül szükséges, keresztyén személyekkel nem érintkeznek. Ezzel függ össze az is, hogy tömbökben laknak.

Mindezek a sajátosságok az operatív munkában is jelentkeznek.

Jelenleg az egyház területén konkrét ellenséges tevékenységről nincs tudomásunk, azonban hiányos adataink vannak arra, hogy három terület érdemel különös figyelmet:

1) A rabbiseminárium és Scheiber Sándor igazgató. Az itt folyó tevékenységet pontosan nem ismerjük, de az a tény, hogy Scheibert [Scheiber] 1953–58-ig egyik főmegbízottja volt a követség által irányított illegális segélyezésnek, s hogy 1953-ban megbízást kapott azzal, hogy az Izraeli Dokumentációs Központ számára gyűjtsön adatokat, valamint hogy Scheiber nacionalista-cionista szellemben neveli a seminárium növendékeit, és hogy szemben áll rendszerünkkel – amit nyilatkozatai igazolnak –, indokoltá teszik a területtel és személyeivel való foglalkozást. A nevesebb beutazók is valamennyien felkeresik Scheibert. Mint a Claims Conference megbízottja, évi egymillió forinttal rendelkezik. Ez a pénz tudományos és kulturális célokat szolgál, mégis havi 1000 Ft segélyezésben részesít ebből több ellenséges személyt. [...] Befolyása van a gimnáziumra is. Scheiber a budapesti és vidéki rabbik egy részét befolyása alatt tartja. Jellemző, hogy ezek szemben állnak a népi demokratikus rendszerrel.

Scheiber ellenséges tevékenységének ügynöki ellenőrzésére csak korlátozott lehetőségeink vannak. Scheiber senkivel nem fér össze, mindenkiben ügynököt lát – ő maga ügynök volt [a jelentés anonim szerzőjének ezt az állítását semmiféle dokumentum nem igazolja] –, ezek megnehezítik megközelítést.

2) A másik terület a Központi Szociális Bizottság. A magyar zsidóság e szervén keresztül évi egymillió dollár segélyt kap a Jointtól a Societe Secour közvetítésével. Ez az ÁEH kiegészítésével együtt 30 millió forintnak felel meg. Az összeg bevallott rendeltetése az öreg, munkaképtelen személyek segélyezése.

A KSZB rendkívül nagy apparátust tart fenn. Alkalmazottainak egy része a Jointnál dolgozott.

Nem ismerjük az itt folyó segélyezési akció mértékét és célját. A segélyezettek személye általunk nem ismert. A segélyezés szempontjairól nincsenek adataink. Értesüléseink szerint a KSZB foglalkozik olyan személyek tanulmányozásával is, akik után a külföldi központ érdeklődik. Erre a célra 3 fő „családtagot” foglalkoztatnak, akik környezettanulmányt végeznek a megadott személyekről. Feltehető, hogy – bár erre semmilyen adattal nem rendelkezünk –, hogy [sic!] a segélyezés ellenséges tevékenységet takar. Ezt a gyanút támasztja alá, hogy a segélyezés féllégális körülmények között folyik, módszerei hasonlítanak a követség segélyezéséhez. Borsa Mihály, a KSZB vezetője évente 4-5 alkalommal külföldre utazik a központtal való tárgyalások folytatására. Hogy ezek a kiutazások mennyire indokoltak, és hogy ott milyen tárgyalásokat folytat, nem tudjuk. Borsának széles körű kapcsolatai vannak imperialista értelmiségi körökben. [...]

4. OPERATÍV MUNKA A CIONISTA MOZGALOM ELLEN

1962. április 3.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. 0-17169

Belügyminisztérium

II/5. C osztály

Jelentés

a cionista mozgalom ellen folytatott operatív munkánk eredményeiről és a további feladatokról

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának 1961. július 21-i határozata kimondja, hogy ma a klerikális reakció a legszervezettebb ellenséges erő hazánkban. E határozat tükrében szükségesnek tartjuk megvizsgálni az izraelita hitközségek területéről beérkezett jelzéseket. A meglévő operatív adataink alapján a következőkről kívánunk beszámolni.

A cionizmusnak – mint politikai áramlatnak – a képviselői tevékenységüket magyarországi viszonylatban igen bonyolult és sokoldalúan végzik. Politikai céljaikat illetően a korábbi évekkel ellentétben bizonyos változások tapasztalhatóak. Az 1956-os ellenforradalmi eseményekből, valamint a nemzetközi helyzet alakulásából levontak egy olyan következtetést, hogy a magyarországi viszonyok között egy általuk remélt polgári demokratikus rendszer nem valósítható meg. E helyzetfelismerésből kiindulva fokozottabb mértékben arra vettek irányt, hogy minden erővel tevékenységük központi kérdéseként kezeljék Izrael államának támogatását. Ezt a célt szolgálják azok a törekvéseik is, hogy igyekeznek szélesíteni tömegbefolyásaikat. E célból megszervezik az izraelita felekezeteknek küldendő külföldi segélyezéseket. Lépéseket tettek arra is, hogy a hitközségek vezetését befolyásuk alá vonják. Megszervezik az állam irányában lojális magatartást tanúsító egyházi vezetőség támadását. Adataink szerint ezekben az akciókban közvetve megtalálható az izraeli követség tevékenysége is.

I.

A magyarországi cionisták ellenséges tevékenységének jellegét mindenkor az izraeli állam és a mögötte álló amerikai imperialista körök érdekei, valamint az adott helyzet határozta

meg. Ebből az értékelésből kiindulva a cionista vonalon nyert korábbi tapasztalatokat a következő főbb szakaszokban ismertetjük:

1) A cionista tevékenység legális időszaka (1945–1949-ig)

A cionistáknak ebben az időszakban legális szervezeteik voltak; politikai pártokba tömörültek. E pártok a Palesztinában működő pártokkal azonosak voltak elnevezésükben és ideológiájukban is. A különböző cionista pártok csúcsszerve a Magyar Cionisták Szövetsége volt. Valamennyi izraeli párt megbízottakat küldött Magyarországra az azonos pártok szervezésére. A megbízottak, ún. sliachok, propagandát folytattak a kivándorlások érdekében; s gyakorlatilag szervezték a kivándorlásokat, felhasználva ehhez a külföldről illegálisan becsempészett anyagi eszközöket. Az akkor alakuló palesztinai hadseregnek is volt sliachja Magyarországon; aki a hadsereg részére toborzott tagokat, ezeket katonai kiképzésben részesítették, majd legálisan vagy illegálisan kivitték az országból. A Magyar Cionista Szövetség fő feladata a magyar zsidóság nacionalista, cionista szellemben való nevelése, termelőmunkára való kiképzése, az Izraelbe történő kivándorlás előkészítése volt. E szakaszra az jellemző, hogy a cionisták széles tömegekkel dolgoztak.

A cél érdekében szemináriumokat szerveztek a nyelv és kultúra elsajátítására, illetve közösségekbe – ún. plugákba – tömörítették a cionista szellemű és kivándorolni kész tagokat. E tanfolyamokat elvégezve a lehetőségekhez képest legálisan, akadályoztatás esetén illegálisan vitték ki a közösségek főként fiatal tagjait az országból. Mivel a legális keretek nem biztosították számukra a megfelelő ütemű kivándorlási lehetőségeket, nagyarányú ember- és értékcsempészésbe kezdtek. Anyagi bázisukat ebben az időben a Jointtól kapott segélyek, valamint a sliachok által becsempészett valutaösszegek képezték. Ily módon a cionista tevékenység a bűncselekmények elkövetésének irányába – ember- és értékcsempészés, vesztegetés, tiltott határátlépés stb. – tolódott el. E tevékenység láttán a kormány adminisztratív eszközökhöz nyúlt: feloszlatta a cionista szövetséget, vezetőit őrizetbe vették, a sliachokat pedig kiutasították az országból. Mint később kiderült, a cionista szövetség néhány prominens vezetője és aktívja az adminisztratív intézkedések hatására sem hagyta abba tevékenységét.

2) A nacionalista, cionista ideológia illegális terjesztése

A MCSZ feloszlata után a cionista mozgalom nem szűnt meg, csak illegalitásba kényszerült. A megváltozott körülményeknek megfelelően módszereiket megváltoztatva, de korábbi célkitűzéseik megvalósítása érdekében tovább működtek. Létrehozták az új, illegális veze-

tőiséget, melynek feladata volt az abbahagyott illegális kivándorlások lebonyolítása, illetve a plugák vagyonának felszámolása. Néhány illegális útvonal lebukása után abbahagyták a nagy tömegű kiszöktetéseket, kisebb csoportok kijuttatására vették az irányt.

Közben az utánpótlás biztosítása érdekében új illegális csoportokat szerveztek, főként az ifjúság köréből. A csoportok összejövetelét héber nyelvkör, valláskulturális előadás leple alatt, magánlakásokon tartották. Később a vizsgálat bebizonyította, hogy a nyelvtanulás mellett aktív nacionalista, cionista propagandát folytattak; sokszorosított anyagokat terjesztettek.

A cionista tevékenység irányítását korábban a palesztinai sliachok végezték. Az izraeli követség megalakulása után ezt a szerepet teljes egészében a követség diplomáciai beosztottai vették át. Joseph Walter kultúrattasé részt vett az illegális csoportok összejövetelén, ellátva őket pénzzel és propagandaanyaggal, egyúttal egyik fő szervezője volt az embercsempészségnek is. A hozzátartozó egyes csoporttagokat – amint a vizsgálat bebizonyította – kémkapcsolatként használta fel. A fenti tevékenysége miatt – a csoportok felszámolása után – Waltert kiutasították az országból.

Erre a szakaszra az jellemző, hogy a tömegmunka megszűnt, minőségi csoportok szervezésére vették az irányt. A cél nem a közvetlen kiszökés, hanem csak az erre való felkészülés volt. Jellemző, hogy az e szakaszban eljárás alá vont valamennyi személy 1956-ban kiszökött az országból. A követség célja pedig az volt, hogy a cionista szellemet ébren tartsa, és híveket toborozzon magának. Ezt a célt szolgálta az a széles körű segélyezési akció is, melyet a követség ez időben folytatott. A követségnek ugyanis kifejezetten utasítása volt, hogy a pénz elosztásánál „a régi cionistákra legyenek tekintettel”.

Az izraelita felekezet vezetősége és a cionisták egymáshoz való viszonya nem volt mindig egyforma, mint ahogy a felekezetnek sem minden tagja volt cionista. A cionisták mindig törekedtek arra, hogy túlsúlyba kerüljenek a hitközség vezetésében, a hitközség vezetése pedig igyekezett ellenállni ezeknek a törekvéseknek. Ez nem volt nehéz, mert a vezetésben bent lévő cionisták nem voltak egységesek. Mivel frakciókat képviseltek, arra törekedtek, hogy saját frakciójukat juttassák túlsúlyba. Az időleges cionista előretöréseket – a sorozatos kivándorlások következtében – visszaesések követték. Tény azonban, hogy a cionizmus vezetése mindig mélyen be volt épülve a felekezet vezetésébe, és a felekezet vezetését mindig cionista irányba igyekezett befolyásolni. Ez a megállapítás teljes mértékben vonatkozik a jelenlegi viszonyokra is.

A Magyar Cionista Szövetségbe tömörült cionista pártoknak a feloszlítás időpontjában (1949. május) 42.984 tagja volt. Ezek többsége 1948-ban lépett be. Ez a szám azonban nem

reális, mert nem minden tag volt aktív. Sokan azért léptek be, mert ettől remélték kivándorlásuk elintézését, hogy Nyugaton lévő rokonaikhoz menjenek.

Hogy hány cionista vándorolt vagy szökött ki az országból, adatokkal nem rendelkezünk [sic!], és a cionista nyilvántartás megsemmisülése következtében ezt már nem is lehet megállapítani.

II. A cionista tevékenység lebontása és a cionisták kiutasítása

Jelenleg kb. 250 Magyarországon lévő cionista aktíváról vagy volt vezetőről tudunk. Közülük 127 szerepel az operatív nyilvántartásban. Eddig 150 volt cionista helyzetét vizsgáltuk meg.

A 150 személy foglalkozás szerinti megoszlása:

Orvos	5 fő
Mérnök	23 fő
Tisztv[iselő]	46 fő
Munkás	30 fő
Kisip[aros]	10 fő
Keresk[edő]	25 fő
Egy[etemi] hallg[ató]	2 fő
H[áz]t[artás]b[eli]	8 fő
Rabbi	1 fő

A megvizsgált cionista személyek a felekezet életében – néhány kivételtől eltekintve – általában nem vesznek részt. Azonban befolyásuk a felekezet középvezetésére, s rajtuk keresztül a vallásos tömegekre nagy és egyre inkább fokozódik. Befolyásuk növekedése mellett megfigyelhető az a törekvésük is, hogy a vezetőséget lejárassák, elszigeteljék a vallásos tömegektől. Ezt a célt szolgálják a névtelen levelek, s általában a vezetőség megbuktatására irányuló törekvések. A befolyásos személyek elhatárolják magukat az állammal szemben lojális lehetőségtől, ami még inkább növeli azt a távolságot, ami a vezetés és a tömegek között van. Ennek következtében a körzetek önállóságra törekuszenek, s előtérbe lépnek a cionista tendenciák. A vezetőség tilalma ellenére állandó kapcsolatban állnak az izraeli követséggel, meghívják őket rendezvényeikre, s a követséget mintegy érdekképviselői szervüknek tekintik.

A fenti kategória ügynöki úton történő átfogása jelenleg nincs megnyugtatóan biztosítva. Cionista vonalon 4 ügynököt foglalkoztatunk. [...]

A cionisták előtt világossá vált, hogy magukat nem exponálhatják, és hogy az eddig követett gyakorlati módszerük nem alkalmazható a jelenlegi viszonyok között. Ezért rátértek

a nacionalista, cionista propaganda legális úton való terjesztésére, az egyházi intézmények felhasználásával, a vallásos nevelésen keresztül. Nyílt cionista propagandát nem fejtenek ki, de a Talmud és a Tóra tanításain keresztül igyekeznek ébren tartani a cionista értelemben vett „szellemi összefogást”, ugyanakkor a „Szentföld szeretetére” buzdítanak. A legnagyobb aktivitást ebben a vonatkozásban az ifjúság irányába fejtik ki. Az a fő törekvésük, hogy a vallásos nevelésen keresztül már gyermekkorban kialakítsák, később pedig fokozzák, illetve erősítsék az ifjúságban az elszeparálódási tendenciákat. A könyvkiadás, a kulturális rendezvények, a teadélutánok és közös kirándulások mind azt a célt szolgálják, hogy fokozzák a befelé fordulást. A befelé fordulást pedig az antiszemitizmussal magyarázzák. A külföldről pénzelt és irányított elszeparálódási és befelé fordulási koncepció célja: kivonni az ifjúságot a marxista-leninista befolyás alól annak érdekében, hogy rájuk „mint zsidókra mindig számítani lehessen”.

E fő cél érdekében tartják fenn a templomkörzetek mellett az ún. Talmud-Tóra köröket az iskolás korban lévő gyermekek számára. Egy-egy körzetben e körök létszáma 80–120 fő között van. Figyelembe véve a 18 budapesti templomkörzetet, az összlétszámot 7-800 főre lehet becsülni. Figyelemre méltó, hogy a reakciós cionista beállítottságú rabbik rendelkeznek a legnagyobb létszámú csoportokkal. Dr. S. L. [Salgó László] főrabbi csoportja pl. meghaladja a 150 főt.

A középiskolába és egyetemre járó, valamint az iskolából kinőtt ifjúság részére ún. valláskulturális előadásokat rendeznek.

A budapesti izraeli követség az utóbbi időben rendkívül nagy aktivitást mutat a felekezet irányában. Legalábbis mozgásuk a körzetek és rendezvényeik felé nyilvánvalóan propagandajellegű. Azt akarják elérni, hogy lássák őket, és hogy ők is minél több embert ismerjenek meg. Egy-egy ünnep alkalmával 8-10 templomot is meglátogatnak, és ott adományokat osztogatnak. A körzetekben általában szívesen fogadják a követség tagjait, a fő helyekre ültetik őket. Előfordult olyan eset is, hogy tiszteletükre elénekelték a Hatikvát, az izraeli himnuszt.

A követség illegális tevékenységére és annak jellegére kevés adattal rendelkezünk. De tény az, hogy az izraelita felekezet vezetésében elhelyezkedő néhány cionista konspirált kapcsolatban áll a követséggel.

Dr. S. S. [Scheiber Sándor], a Rabbiképző igazgatója ellenséges cionista beállítottságú személy, a követségi segélyezés egyik fő szervezője volt. Adataink szerint dr. S. S. jelenleg is kapcsolatot tart az izraeli követséggel. [...]

Tudomásunkra jutott, hogy dr. S. S.-t beválasztották a Zsidó Világkongresszus mellett felállított 6 tagú kuratórium tagjává [sic!], melynek feladata elvileg kidolgozni a kulturális

és nevelési programot. Széles körű kapcsolatban áll a nemzetközi cionista szervezetek és intézmények különböző rangú tisztviselőivel, s a beutazók is rendszeresen meglátogatják.

Dr. S. S.-nek nagy befolyása van a felekezet tagjaira és vezetőségére, de főként az ifjúságra. A Claims Conference (nyugatnémet kulturális jóvátételi alap elosztásával foglalkozó cionista szervezet) által beküldött 1,5 millió Ft fölött S. S. rendelkezik. [...] Befolyását az ifjúság irányába szintén ez a pénz biztosítja. Sikerült befolyása alá vonni a zsidó gimnázium igazgatóját és néhány tanárát, s rajtuk keresztül befolyást gyakorol a növendékek nevelésére. Zs. J. [Zsoldos Jenő], a gimnázium igazgatója a nevelőmunka célját illetően kijelentette: „A modern felfogás nem méltó a zsidó iskolához, mert az az asszimilációt gyorsítja meg és teszi könnyűvé. Úgy kell nevelni az ifjúságot, hogy lelkiismeret-furdalása legyen, ha valamelyik ünnepet, az étkezési vagy egyéb törvényeket nem tudja megtartani.”

Ennek megfelelően a zsidó történelem köréből egy-egy jó feleletet 3-500 Ft-tal jutalmaz. A növendékek tudják, hogy az a pénz S. S.-tól származik, s ez nagy befolyást és tekintélyt kölcsönöz neki. A gimnázium Sz. T. [Szántó Tihamér] nevű tanárának útján – aki egyben az árvaház igazgatója – befolyása van az árvaházban elhelyezett 70 fiatalra is. A felnőttek körében tekintélyét és befolyását az adja, hogy mint a szeminárium igazgatója „nagy tudós” hírében áll, és ez különösen a vallásos öregek körében jelentős. Velük széles körű kapcsolatban áll, s őket bármely kérdésben befolyásolni tudja.

A felekezeti életben legalizálva fejt ki tevékenységét dr. V. I. [Végházi István] főrabbi is. V. I. az egyik cionista frakció ifjúsági mozgalmának főtitkára volt, jelenleg a budai templomkörzet rabbija és a gimnázium vallásánára. Templomkörzetében ifjúsági csoportot szervezett és tart egybe „valláskulturális” előadások leple alatt. A csoportosulásnak 35-40 tagja van, egyetemi hallgatókból és a zsidó gimnázium növendékeiből. A csoportosuláson belül van egy szűk körű 10-12 fős mag, melynek tagjai együtt járnak kirándulni, szórakozni. A „valláskulturális előadások” a zsidó történelem különböző időszakairól szólva áttekintést adnak az Izraelben uralkodó földrajzi és néprajzi viszonyokról is. Más előadások a zsidó kultúra, irodalom és művészet nagyjairól szólnak. Adataink szerint V. I. aktív konspirált kapcsolatban áll az izraeli követséggel. A kapcsolat konkrét tartalmát még nem ismerjük, nem tudunk arról sem, hogy a követségnek valamilyen szerepe lenne az ifjúság körében folyó munkában. Tudunk arról, hogy dr. V. I.-t a Progresszív Zsidók Világ szövetsége – amerikai irányítású szervezet – megválasztotta európai ügyvezető igazgatójának.

[...] Tudomásunkra jutott, hogy dr. V. I.-t beválasztották a Zsidó Világkongresszus mellett felállított 6 tagú kuratórium tagjává [sic!], melynek feladata elvileg kidolgozni a kulturális

A felekezeti életben működik J. P. [Jári Péter], régi cionista is. Mint a budapesti községkerület főtitkára, élénk tevékenységet fejt ki a hitélet fellendítése érdekében. Adataink szerint a Páva utcai körzetben 25-30 fős ifjúsági csoportot szervezett.

Az összejöveteleiket teadélután és valláskulturális előadás címén legalizálják. A csoportosulás politikai tartalmát konkrétan még nem ismerjük.

A cionista tevékenység anyagi bázisát azok a külföldi eredetű pénzek jelentik, melyek legálisan jönnek be az országba.

A Magyar [sic!] Izraeliták Országos Irodája keretében működő Központi Szociális Bizottság évi 1 millió dollárt = 30 millió forintot kap a Joint egyik közvetítő szervétől segélyezési célokra. Az állammal kötött megállapodás értelmében senkinek – a külföldi szerveken kívül – nincs joga ellenőrizni a fenti összeg felhasználását. A KSZB vezetője dr. B. M. [Borsa Mihály] volt kiskazda államtitkár, aki a kémelhárítás területén több vonalon mint kémgyanús személy merült fel. Mindezt egybevetve, egy ilyen vezető kezében ez a hatalmas összeg eszköz lehet arra, hogy ellenséges tevékenységet finanszírozzon. Nem látszik valószínűnek, hogy a Joint ellenszolgáltatás vagy látható haszon nélkül folyósítaná a fenti összeget. Dr. B. M.-nak az izraeli követséggel való kapcsolatáról nem tudunk, de jó viszonyban van mindazokkal, akik rendelkeznek követségi kapcsolatokkal. Dr. B. M. egyébként évente 4-5 alkalommal Nyugatra utazik, ahol kellő instrukciókkal elláthatják.

A cionistákon kívül egyetlen más kategória sem rendelkezik legális módon ilyen nagy anyagi eszközzel tevékenységük finanszírozásához. A nemzetközi cionista szervezetek láthatóan nagy súlyt helyeznek arra, hogy ezek az anyagi eszközök változatlan összegben Magyarországra jöjjenek. Nyilván kielégítőnek tartják az összeg felhasználását, és elégedettek a felhasználás eredményével is. Jelentős az a befolyás, amit a nemzetközi cionista szervezeteknek a fenti összegek beküldése biztosít.

A cionista vonalon szerzett politikai és operatív tapasztalatokat a következőkben lehetne összefoglalni:

– A cionista tevékenység jelenlegi célja a tömegbefolyás érvényesítése és az ifjúság megnyerése. Olyan közhangulat kialakítása, melyben az asszimilációs folyamat lelassul, fokozódik az elzárkózás és a befelé fordulás.

– Izrael-szimpatizánsokkal körülvenni a követséget, mely körből a hírszerzés a kádereit merítheti.

– Az illegális cionista tevékenység jelzéseink szerint központi irányítás mellett folyik. Az irányítás egyrészt külföldről, másrészt a budapesti izraeli követségen keresztül történik.

– Az illegális tevékenység folytatásához rendelkeznek megfelelő káderekkel és anyagi bázissal. A kádereik be vannak ágyazva, legalizálva vannak a felekezeti életben. Az utánpótlást főleg a felekezeti intézményekből merítik.

Az eddigi tapasztalatok alapján az elhárító munkában a következő fő irányokat javasoljuk meghatározni.

1) Az illegális cionista tevékenység szélességében és mélységében történő felderítése érdekében sokkal bátrabban kell beszerzéseket végrehajtani a felső vezetés és az ifjúság körében.

– Összehangoltabb ügynöki feldolgozó munkát kell megvalósítani a II/2. és II/3. osztályokkal. Törekedni kell arra, hogy minél több adatot szerezzünk be az izraeli követség tagjainak kompromittálására.

2) A II/2. és II/3. osztályokkal együtt határozott intézkedésekkel ellenőrzés alá kell vonni a cionista tevékenység anyagi bázisát. El kell érni, hogy az összegek felhasználásáról időben értesítéseket szerezhessünk.

3) Fel kell deríteni és dokumentálni kell a cionistáknak az irányító központok – az izraeli követség és a nemzetközi cionista szervezetek – felé meglévő illegális kapcsolatait.

4) Néhány jelentős személynél technikai beépülést kell végrehajtani, s náluk titkos házkutatást kell tartani dokumentáció szerzése céljából.

5) Az izraelita hitközség keretén belül kialakult csoportosulások tagjai között fejleszteni kell egyéni módon is a nézeteltéréseket. Ezeket az ellentéteket operatív céljainknak megfelelően kell kihasználni. Támogatni kell olyan lojális és vezetésre alkalmas személyeket úgy, hogy azok a fontosabb pozíciókat fokozatosan megszerezzék [sic!].

6) Az ifjúsági csoportok feldolgozásán keresztül arra kell törekedni, hogy az elvi irányítókat derítsük fel. Ezeket a személyeket vonjuk aktív feldolgozás alá. Ugyanakkor biztosítani kell azt is, hogy az ifjúság között ne tudjanak széles körű illegális szervezkedést, mozgalmat létrehozni.

7) A feldolgozó munkánk során elő kell készíteni annak módozatait, hogy milyen formában kívánjuk adminisztratív intézkedésekkel felszámolni ezeket a csoportokat, ugyanakkor körökben állandó bomlasztó tevékenységet kell folytatni az újjászervezésük megakadályozása érdekében.

8) A cionista mozgalom elleni politikai harc érdekében a befolyásunk alá került megtévedt felnőtt és fiatalok egy részének a névsorát javasolni fogjuk átadni az illetékes párt- és KISZ-szervezeteknek, hogy ezekkel a személyekkel átnevelés szempontjából foglalkozzanak.

5. A MAGYAR ZSIDÓK KÁRTALANÍTÁSÁNAK FELTÉTELEI

1964. március 9.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-17169/1

Belügyminisztérium

III/I. c.s[oport]f[őnök]ség

Tájékoztató jelentés

A magyar zsidók kártalanításának feltételei

Carl Fell amerikai újságíró, aki 1962 augusztusában a KÜM sajtóosztálya költségén Magyarországon tartózkodott, New York-i ENSZ-misszióknak egyik tagjának kifejtette a magyarországi zsidók kártalanításának lehetőségeire, illetve annak a magyar állam részére „figyelmen kívül nem hagyható előnyeire” vonatkozó javaslatát.

Fell ajánlatában – melyet minden valószínűség szerint a cionista mozgalom, illetve a Zsidók Világkongresszusa vezetőjének, Goldmannak [Goldmann] megbízásából tett – arról beszélt, hogy Erhard ígéretet tett Goldmannak a magyar zsidók kártalanítását célzó 100 millió dollár kifizetésére. Goldman az összeget – Fell javaslata szerint – az alábbi feltételek teljesítése mellett adhatná át a magyar államnak:

– A magyar kormány engedélyezze dr. Theodore Herzel [Theodor Herzl] magyar származású zsidó, a világcionizmus megteremtője születésnapja vagy halála évfordulója hivatalos megünneplését, és ebből az alkalomból hívja Magyarországra Goldmant. Fell nem titkolja, hogy az ünnepség jelentősége – véleményük szerint – túlnőne Magyarország határain; arra Izrael, illetve más országok zsidóságának képviselőit lehetne meghívni.

Megjegyzés:

1) A Carl Fell által előadott „bizalmas közlések” nyilvánvalóan részét képezik a szocialista tábor országai ellen irányuló cionista akciónak. Megállapítható, hogy Goldmannéknak politikai feltételekhez próbálják kapcsolni a régóta húzódó kártérítési ügyet, s ebből nem csak a Magyar Népköztársasággal szemben akarnak tőkét kovácsolni.

2) Fell 1963 januárjában már tett hasonló „javaslatot”, de akkor még 50 millió dollár értékéről volt szó, s mint kiderült, olyan feltételek mellett, hogy a magyar kormány áruban kapná meg azt, és annak eladásából elégítené ki a kártérítési igényeket. Fell akkoriban is sürgette „javaslata” elfogadását, arra hivatkozva, hogy azt még Adenauer visszavonulása előtt kell nyélbe ütni, miután mint kivételes lehetőség kizárólag Adenauer és Goldman személyes jó viszonyának köszönhető.

6. JELENTÉS CIONISTA ÜGYEKRŐL

1964. április 27.

Allambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. 0-17169/1

Belügyminisztérium

III/III-2. A alosztály

Tárgy: Cionista vonalról

Jelentés

I.

1) Az „Együttműködők” f[edő]n[nevű] előzetes ellenőrző csoportdossziés ügyben, melyet 1963 májusában nyitottunk, az eddigi feldolgozó munka során megállapítottuk, hogy az ügydosszié nyitása helyes volt.

Az ügyben szereplő személyek általában mind Nyugat-barát beállítottságúak, az izraelita hitközségen belül a cionista szárnyat képviselik, más cionista személyekkel tartanak kapcsolatot, ezek tevékenységét irányítják abban az irányban, hogy a hitközség lojális vezetőit és elemeit lejárassák, és a vezető pozíciókat megkaparintsák. E személyek szoros kapcsolatban állnak a nyugati cionista szervezetekkel, vezetőikkel, valamint konspiratív találkozókat bonyolítanak le a budapesti izraeli követség beosztottjaival, akiket tájékoztatják az izraelita hitközség belső helyzetéről és egyes személyekkel kapcsolatos kérdésekről.

A fentiek alapján láthatjuk, hogy a feldolgozó munka iránya helyes. A feldolgozó munka folyamatosságát, gyorsaságát és eredményességét illetően hiányosságok mutatkoznak, elsősorban azért, mert az ügyben – bár történtek újabb beszervezések – nem rendelkezünk megfelelő hálózattal, amely képes lenne mélyreható felderítő munkát végezni.

2) „Tanulók” fn. előzetes ellenőrző csoportdossziés ügyben, amelyet 1964 januárjában nyitottunk, megállapítottuk, hogy az ügyben szereplő fiatalok rendszeresen összejárnak, héber nyelvet tanulnak, és a követségről származó újságokat, egyéb cionista jellegű propagandaanyagot tanulmányoznak. A csoport vezetői és egyes tagjai rendszeres kapcsolatot tartanak az izraeli követséggel. A tevékenységük tartalma: cionista nevelés, fiatalok Izraelbe való kivándorlásának elősegítése stb. A fentieket alátámasztja még, hogy a csoportba járók közül

egy család a közelmúltban kivándorolt, a másik család kivándorlása folyamatban van. A fenti tevékenységük gátolja a zsidóság szocialista rendszerünkbe való beilleszkedését, tehát itt is társadalomra veszélyes tevékenységről van szó.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a feldolgozó munka beindítása és iránya helyes volt. A meglévő hálózat főleg közvetve képes felderítő munkát végezni. Itt is szükség van újabb, mélyebb hálózati beépülésre. A fentiekon kívül jelzések alapján (ügydosszié ezekben az esetekben nem nyitottunk, mivel a jelzésekben szereplő személyek tevékenységéről az elsődleges jelzésen kívül egyéb adatokkal nem rendelkezünk) ellenőrző operatív intézkedéseket tettünk 2 fiatal, értelmiségiekből álló csoport ügyében.

Ilyen volt a „Keddista” ifjúsági csoport, ahol megállapítottuk, hogy ellenséges tevékenység nem folyik, és ezért feldolgozó munkát nem indítottunk, hanem a szükséges ellenőrző intézkedések után az ügyben jelentést készítettünk, az ügyet lezártuk. Azonban hálózatilag továbbra is figyelemmel kísérjük a fenti csoportosulást.

4) „Szerdaisták” ügyjelzés: Hálózati úton jelzést kaptunk egy másik ifjúsági, értelmiségi csoportról, amely szerdánként jár össze az újpesti Ságvári Kultúrotthonban, dr. S. A. ügyvéd vezetésével. A fenti csoport szervezeti szabályzatot dolgozott ki, amelyben az áll, hogy a Népfront politikáját teszik magukévá, és annak keretében működnek. Tagsági könyveket rendszeresítettek, negyedévenként tagdíjat fizetnek. A befutott tagdíjakat az általuk szervezett rendezvényekre fordítják. A csoport vezetője korábban ifjúsági cionista csoport tagja volt, általában a „Szerdaisták” csoportja vegyes összetételű. Tehát egyáltalán nem mondható ki, hogy ez egy cionista csoportosulás. Eddigi adataink alapján főleg nyugati fiatal írók, költők műveit értékelik, az ún. „Új hullám” képviselőinek tartják magukat az aktív tagok.

Az aktív tagok megállapítását és ellenőrzését folyamatba tettük.

Az ügyjelzésben egy ügynök, aki hozta a jelzést, és egy azóta szerzett társadalmi kapcsolat dolgozik.

Az ellenőrző intézkedések után döntünk az ügy sorsáról, kell-e tovább foglalkozni az ügygel, vagy esetleg át kell adni a további feldolgozásra az illetékes társszervezetnek.

II. A feldolgozó munkában alkalmazott operatív és technikai eszközökkel kapcsolatban arra törekedtünk, hogy a régi, meglévő hálózatot maximálisan felhasználjuk a fent említett ügyekben és jelzésekben, valamint újabb beszervezéseket hajtottunk végre (összesen 4 ügy-)

nőkbeszervezést eszközöltünk). A beszervezések vagy kompromittáló adatok, vagy hazafias érzelmek alapján lettek végrehajtva, valamint mindkettőt kombinálva. Lényegében minde-
nütt fokozatosan hajtottuk végre a beszervezéseket. A feldolgozó munkában 7 ügynök és 2
társadalmi kapcsolat vesz részt. Munkájuk eredményességét illetően megállapítható, hogy
általában jól dolgoznak (Kézzel írott szövegrész: (2 ügynök kivételével. Az egyik aktivizálá-
sára most teszünk lépéseket, a másikat pedig az áll fenn, hogy nagyon régi ügynök és mint
olyan, már kiégett. Újból megvizsgáljuk lehetőségeit.), hoznak operatív értékű és tájékoztató
jellegű jelentéseket, azonban mélyreható felderítést egy része nem képes végezni, a másik
része pedig még egész új hálózat, és még sokat kell velük foglalkozni, hogy politikailag is,
szakmailag is jó, kvalifikált ügynökké váljanak.

Tehát levonható az a konzekvencia, hogy újabb és mélyrehatóbb munkára alkalmas há-
lózati személyekre van szükségünk, akik beszervezését jól, alaposan elő kell készíteni. Azon-
ban itt meg kell jegyezni, hogy a meglévő régi és új hálózat komoly segítséget adott az általuk
hozott anyagokkal, új beszervezési jelöltek tanulmányozásához.

A feldolgozó munkák során alkalmazott technika, elsősorban a 3/a rendszabály al-
kalmazása rendkívül hasznosnak bizonyult. Sok értékes támpontot kaptunk a tervbe vett
beszervezések és egyéb operatív feladatok, intézkedések elvégzéséhez. Itt feltétlenül meg-
 kell jegyezni, hogy egyes feldolgozás alatt álló személyek esetében csak a többszöri, illet-
ve folyamatos hosszú időn keresztül tartó ellenőrzés vezetett eredményre, amikor sikerült
konkrét adatokat szerezni az izraeli követséggel való konspiratív kapcsolatát illetően. Je-
lenleg 2 [db] 3/a rendszabállyal rendelkezünk. Van egy fél 3/e vonalunk is, amely anyagát
csak most kezdjük kapni.

III.

Hiányosságok és nehézségek az egyszerű feldolgozó munkában

1) Egyik legnagyobb hiányosság abban mutatkozik, hogy a meglévő hálózat közvetett
úton szerzi meg részünkre a szükséges értesítéseket, és nincs mélyen benne az ügyekben.

[...]

3) A feldolgozás alatt álló személyekhez többször megkíséreltünk ügynököket bevezetni
(saját ügynökség, valamint társosztályok ügynökségéről van szó). Azonban ezek a kísérletek
vagy nem jártak eredménnyel, vagy csekély eredményt hoztak. Ez is mutatja a feldolgozás
alatt álló személyek (pl. B. Mihály esetében) kvalifikáltságát.

[...]

7) Fontos rámutatni arra a körülményre, hogy az általunk az „Együttműködők” fn. ügyben
feldolgozás alá vont személyeket különböző szempontokból bírálják el nálunk, valamint az
állami és társadalmi szerveknél, ami rendkívül megnehezíti a feldolgozó munkát, bomlasz-
tólag hat az ügynökségre, és a lojális személyekre a hitközségnél.

[...]

Mélykúti Ferenc [endör] ör[na]gy

K[észült] 2 pl.

Kapják:

1 pl. alosztályvezetés

1 pl. OD-2381.

7. AZ ISRAELI KÖVETSÉG TEVÉKENYSÉGÉRŐL

1965. március 17.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-17169/1

Belügyminisztérium

III./II. csoportfőnökség 5.a. alosztály

Tárgy: Az izraeli követség befolyásának csökkentésére

Engedélyezem: Tóth Lajos

[Kézzel írott szövegrész]

Vigyázni kell, hogy kétkulacos vagy árulógyanús ügynököket ne bízunk meg, mert az egész akció elveszti a hatásosságát.

Javaslat

Pártunk és kormányunk a közélet demokratizálására irányuló helyes intézkedéseivel visszaélve a Budapestre akkreditált izraeli követség az utóbbi évek során jelentősen bővítette társadalmi kapcsolatainak körét, és több irányban – úgy a magyar izraelita egyház irányában is – erősen fokozta befolyását. A fenti befolyás Izrael-barát propagandában, Izrael állama iránti szeretet fokozásában nyilvánult meg.

Az izraeli követség növekvő befolyásának csökkentésére ez ideig intézkedés nem történt. Bár az elmúlt évek során a hitközség néhány körzetében a józanul gondolkodó kisemberek és lojális vezetők részéről több alkalommal elégedetlenséget tapasztaltunk Izrael politikájával kapcsolatban. Pl. elég széles körű felháborodás fogadta annak idején azt a hírt, hogy Izrael fegyvereket szállít Nyugatnémetországnak.

Jelenleg Nyugatnémetország és Izrael kormánya a két ország közötti szorosabb együttműködésen fáradozik. Ma reggel közölte a rádió, hogy az izraeli parlament jóváhagyta a Nyugatnémetországgal való diplomáciai kapcsolat felvételét.

A fenti külpolitikai események nyugtalanítják a magyar zsidóság egy részét. Már a tegnapi nap folyamán találkoztunk olyan esetekkel, hogy egyes izraelita vallású személyek elégedetlenségüknek, felháborodásuknak adnak kifejezést Izrael külpolitikájával kapcsolatban, amit levélben vagy telefonon tudtára adtak az izraeli követségnek. A józanul, lojálisan gondolkodó zsidóság árulásnak tekinti az izraeli kormánynak azzal a Németországgal való barátkozását,

amely jogutódja a volt hitleri Németországnak, ahol megbújnak és vezető pozíciókat töltenek be a náci tömeggyilkosok.

A magyar izraelita egyházhoz tartozó tömegek jogos felháborodását megfelelő operatív intézkedésekkel az izraeli követség propagandatevékenységének visszaszorítására, társadalmi kapcsolatainak csökkentésére fel tudjuk használni, és ezen keresztül a követségnek a tömegek között végzett propagandamunkáját hathatósan csökkenthetjük.

Az akció végrehajtásába bekapcsoljuk hálózatunk azon tagjait, akik közismerten lojális magatartásúak, valamint azokat az ügynökeinket, akik megbízhatóak, de már nem képesek ellenséges körökben mély felderítő munka végzésére.

A budapesti izraeli követség befolyásának csökkentésére az alábbiakat hajtjuk végre:

„Sárosi” főnök feladata:

1) Körzeti elnökökből, vezetőségi tagokból hat-hét személy megszervezése, akik egyénileg levélben tiltakoznak a követség felé. Ezenkívül a MIOK elnökéhez és az Új Élet szerkesztőségéhez fordulnak, és kéri a tiltakozásukat.

2) Baráti köréhez tartozó körzeti vezetőségi tagok saját környezetükben személy szerint három-négy taggal írássanak tiltakozó levelet a követségnek.

3) Dér István, Máté Miklós, Geyer Artúr főbbek egyénileg tiltakozzanak levélben, és személyenként négy-öt személyt szerveznek, akik szintén egyéni, családosi levelekben tiltakoznak a követségnél.

4) „Sárosi” főnök családi és közvetlen rokoni, baráti köréből kb. hat személy egyénileg tiltakozzon a követségnél levélben, valamint a MIOK elnökét is kéri fel tiltakozásuk kifejtésére.

5) Fisch Henrik főbbi nyolc-tíz hívével írásson a követségnek hasonló tiltakozó levelet.

6) Hartmann János Chevra-igazgató környezetéből négy-öt személlyel írásson hasonló levelet a követségnek.

7) „Sárosi” főnök felesége, valamint Hartmann János felesége, akik funkcionáriusok a hitközség női tagozatánál, hasonló célból szerveznek hat-nyolc személyt.

8) A lojális rabbik a szószéket felhasználva fejezzék ki felháborodásukat a hívek előtt.

9) Az esetleges körzeti gyűléseken szervezzék meg, hogy egy-két hívő szólaljon fel, melynek során felháborodásuknak adnak kifejezést Izrael politikájával kapcsolatban.

„Xavér” főnök feladata:

1) Bírja rá bátyját, aki országos főbbi, hogy levélben fejezze ki felháborodását a követségnél.

2) Ezen kívül szervezzen még három-négy személyt hasonló akcióra.

3) „Xavér” személyesen is fejezze ki felháborodását a követségi diplomatáknál.

„Tanító” fn. [társadalmi] k[apcsolat] feladata:

1) Saját maga tiltakozzon levélben a követségénél, valamint területéhez tartozó két vidéki városban szervezzen hasonló célból hat-hat személyt, akik levélben tiltakoznak a követségénél; valamint a MIOK elnökének és az Új Élet szerkesztőségének is írnak felhívást a tiltakozásra.

„Sipos” fn. tk. feladata:

1) A hozzá küldött levelekből értesül a tiltakozási hullámról, és saját maga is mint felső

vezető kifejezi felháborodását a követségénél.

2) Zsidó értelmiségi kapcsolatait közül szervezzen négy-öt személyt hasonló célból.

3) Adjon hangot a közfelháborodásnak az Új Élet hasábjain.

„Pesti Péter” fn. ügynök:

1) Az Új Élet címére érkező levelekből értesül a felháborodásról, és cikket ír az újságban.

Majd három-négy személyt szervezzen egyéni levélakció végrehajtására.

2) Beszél Kecskeméti György felelős szerkesztővel; és felkéri, hogy mint szakszerveze-

ti vezető a szakszervezeti tagok között is szervezzen tiltakozó levélírást (nyolc-tíz személyt).

„Rabbisági Tanács:

A következő rabbisági ülésen napirendre kell tűzni a fenti ügyet, és tiltakozó határozatot

hozni, melynek egy-egy példányát a rabbiság megküld [sic!] a MIOK vezetőségének, a követ-

ségnek, az izraeli főrabbinak, valamint az Új Élet szerkesztőségének.

„Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága:

Itt Dékány István [endör] sz[áza]d[o]s elvtárs megbízható kapcsolatain keresztül szintén

szervez tiltakozó levélakciót, több személyen keresztül.

A fentiekén kívül „Sárosi”, „Xavér”, „Pesti Péter” fn. ügynökeink, valamint „Sipos” és „Tanító” fn. társadalmi kapcsolatok egyénileg írnak izraeli és nyugati kapcsolataiknak, melyben ki-

fejezik felháborodásukat. Megbízható baráti és rokoni kapcsolataik szintén írjanak külföldre.

A fenti akció a most következő napokra történő időzítése azért jó, mert itt van a kedvező

lélektani pillanat, és a kellő spontaneitás is biztosítva van. Tehát nem kell alkalmazni külön-

böző politikai, adminisztratív rendszabályokat, szocialista jelszavakat, csak a megsértett, semmibe vett „zsidó-érzés”-ből kell kiindulnunk, azt helyes irányba terelve, és ezzel csökkenhetjük az izraeli követség befolyási körét.

Az akció megkezdésével sűrítjük a hálózati személyeinkkel való találkozásokat, különböző rendszabályainkon keresztül fokozzuk az ellenőrzést, hogy kellő mederben tartsuk az akció menetét, és biztosítsuk annak sikerét.

Fentiek alapján kérjük az akció végrehajtásának engedélyezését.

Lukács István r. szds.

alosztályvezető

Mélykúti Ferenc r. ő[r]nag[y]

Katona László r. őrgy.

osztályvezető

Készült 1 pld.-ban

8. AKCIÓ AZ ISZRAELI KÖVETSÉG BEFOLYÁSÁNAK CSÖKKENTÉSÉRE

1965. május 17.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-17169/1

Belügyminisztérium

III/II. cs[oport]f[őnök]ség 5.a. alo[sztály]

Tárgy: Az izraeli követség befolyásának csökkentésére végrehajtott akcióról

Jelentés

1965. május 17-én akciójavaslatot készítettünk az izraeli követség befolyásának részbeni csökkentésére. Az akció alapjául a nyugatnémet-izraeli együttműködés fokozódását, valamint a magyar zsidóság egy részében az ezzel kapcsolatosan élő nyugtalanságot vettük.

Röviden: az akció főbb vonásai az alábbiak voltak:

- 1) Levélakció a követség és magyar izraelita egyház vezető szervei felé.
- 2) Szószéki prédikációk a zsinagógákban.
- 3) Egy jól megszerkesztett politikai cikk az „Új Élet” című izraelita lapban.

Az akciót csak részben sikerült végrehajtanunk. A levelek küldésével kapcsolatban egy megbízható kapcsolatunkon keresztül puhatolóztunk a Nácizmus Üldözöttei Bizottságánál. A bizottság vezetői elutasító magatartást tanúsítottak a felvetett ötlettel kapcsolatban, és kijelentették, hogy Izrael és Nyugatnémetország közötti együttműködés kizárólag Izrael belügye, és nekünk magyar zsidóknak semmi közünk ehhez a kérdéshez, és egyébként is el vannak foglalva az elévülés elleni harccal.

A nyugatnémet-izraeli viszonyról foglalkozó cikk megjelentetése megbízható társadalmi kapcsolaton keresztül fel lett vetve az Állami Egyházügyi Hivatalban is, ahol nem tudtak határozott választ adni, hogy helyes vagy helytelen megjelentetni egy ilyen jellegű cikket.

A fenti negatívumokra való tekintettel elvetettük a levélakciót.

A zsinagógai szószéki prédikációk vonalán értünk el bizonyos eredményeket, Budapest leglátogatottabb és legnagyobb zsinagógájában (Dohány utcai zsinagóga), valamint egy nagyobb vidéki zsinagógában történt elitélő hangnemben foglalkozás az izraeli-nyugatnémet kapcsolatokról.

Ezen kívül „Furcsa parolázás” címmel egy politikailag jól megszerkesztett és jól időzített cikk jelent meg az „Új Élet” című izraelita lapban, egyetemben több politikailag helyes, Nyugatnémetország politikája ellen irányuló cikkel.

A magyar izraeliták hazafias, lojális része jól fogadta a fenti megnyilvánulásokat, egyetértett velük, és elítélte Izraelt.

Többoldalú hálózati jelentések szerint a magyar izraeliták kb. 50%-a pozitívan nyilvánult meg az akcióval kapcsolatban. A másik 50% kb. fele-fele alapon közömbösséget tanúsított, illetve ellenségesen fogadta azt.

Ezt külön alátámasztja még egy mélyebben fekvő ügynökünk jelentése is, aki beszámolt arról, hogy a magyar izraelita hitközség Nyugat-barát reakciós szárnya – Steiner Marcell MIOK alelnökkel és dr. Scheiber Sándor rabbiszemináriumi igazgatóval az élen – károsnak tartja a fenti cikket Izraelre nézve.

Különösen jól illusztrálja az akció pozitív eredményét az izraeli követség Dávid Ilán [David Ilan] és Nachmann [Nachman] Ran nevű diplomatáinak ezzel kapcsolatos megnyilvánulása, akik felzaklatott állapotban szidták a cikket, a cikk íróját, és kijelentették: „...ez a cikk elfordította a zsidókat Izraelről, és nekünk nagyon sokat ártott.”

Tehát a fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy az így – még hiányosan is – végrehajtott akció helyes és eredményes volt.

Mélykúti Ferenc r[endőr] sz[áza]d[o]s

9. AZ ISRAELITA HITFELEKEZET GAZDASÁGI HELYZETE

1965. augusztus 11.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyházügyi Hivatal TÜK iratok

XIX-A-21-d (29.d.)

Feljegyzés

az izraelita hitfelekezet helyzetével kapcsolatban

[...] Főbb problémák és megoldási javaslatok

1) A vezetés személyi kérdései

Ismételten le kell szögezni, hogy Sós Endre nem alkalmas a MIOK és a BIH elnöki tisztségének betöltésére. Ha megválasztják őt elnöknek, a felekezettel kapcsolatos eddigi gondok folytatódnak, sőt fokozódnak.

Sós személyének és elnökségének megítélésében különböző nézetek állnak szemben egymással. Elhangzik az a vélemény, hogy politikailag feltétlenül mellettünk van, és támogatja rendszerünket, hogy komoly politikai érdemei vannak, hogy kitűnő író és publicista, hogy beszédeiben, cikkeiben, könyveiben egyértelműen haladó, hogy csupán azért támadják őt, mert népi demokráciánk érdekeit képviseli stb.

Ténykérdés, hogy Sós érzéseiben, nyilatkozataiban, írásaiban feltétlenül híve a mi rendszerünknek, amiért méltóan meg kell őt becsülni, de a helyes érzéseit, a jó politikai platformját rosszul képviseli az egyházvezető posztján, amivel egyházpolitikáinknak hazai és nemzetközi vonatkozásaiban egyaránt árt.

[...]

Korántsem arról van itt szó, hogy Sós cionistabarát vagy Izrael politikai támogatója lenne. Önmagában, meggyőződésében elítéli Izrael imperialista, faji politikáját, nem szereti őket. De zilált anyagi és erkölcsi helyzete a követség felé és belső ellenfelei felé is kiszolgáltatottá teszi őt, de egyben szánalmassá és nevetségessé is.

[...]

Hivatalunk nem vállalhatja, hogy Sós Endre elvesztett tekintélyét pótolja, márpedig jelenleg gyakorlatilag az a helyzet, hogy Sós minden intézkedésében a hivatalunkra hivatkozik, akár tudunk az intézkedésről, akár nem.

[...]

Mindezek alapján javasolom még egyszer felvetni a párt felé Sós Endre nyugdíjazásának a szükségességét.

[...]

2) A MIOK és a BIH gazdasági helyzete

Ismeretes, hogy a MIOK-nál és a BIH-nél a gazdálkodás iránya már hosszú évek óta nem felel meg a gazdaságosság alapvető követelményeinek, a gazdálkodás deficitese.

Hivatalunk már sok esetben felhívta erre az elnökség figyelmét, és kérte, hogy dolgozzanak ki megfelelő javaslatokat és ésszerű megoldásokat a rentábilis gazdálkodásra.

Jóllehet az utóbbi évben az elnökség tett bizonyos kísérleteket a takarékoság irányában, de alapvetően nem tudta megoldani a problémát, mert nem volt hajlandó a problémák gyökeréhez hozzányúlni.

Nem talált megértésre az a többször is elhangzott figyelmeztetésünk, hogy nem lehet takarékos gazdálkodásról beszélni addig, amíg a felekezet egy olyan nagy létszámú, adminisztratív, improduktív apparátust akar fenntartani – a maga intézményeivel és objektumaival együtt –, amely még a háború előtti több mint félmillió tagos felekezet számára viszonyítva is túlméretezett volt. E probléma megoldása nélkül a jövőben sem várható előrelépés gazdasági téren.

A MIOK elnöksége – vagy legalábbis egyes tagjai – azt várták, hogy hivatalunk fogja majd kidolgozni az átszervezés programját, elveit és tematikáját, hogy ez ismét hivatkozási alap lehessen arra, hogy „csak az állam akaratát hajtja végre az elnökség”.

Hivatalunk a jövőben sem fog kidolgozni ilyen programot, de maximálisan támogatja az újonnan megválasztandó elnökséget, hogy végre megoldja a fölösleges és költséges apparátus leépítését.

Nem oldotta meg a deficitese gazdálkodást a templomok és más objektumok eladásából befolyt jelentős pénzösszeg sem, mely az elmúlt 5 év alatt mintegy 6 1/2 Ft-ot [sic! – valószínűleg 6 és 1/2 millió Ft-ot] tett ki.

Az új vezetőségnek az eddiginél nagyobb felelősséggel kell számolnia azzal, hogy a használaton kívüli és értékesíthető objektumok száma nem végtelen, és értékesítésük egyre nehezebb. Ezért helyes ugyan, ha számítanak erre a jövedelemforrásra is, de az eladásokat nem lehet „feneketlen pénzeszsáknak” tekinteni.

Államunk anyagi vonatkozásban is teljesítette, sőt túlteljesítette a megállapodás idevonatkozó részét az izraelita felekezettel szemben.

Csak az elmúlt 2 évben mintegy 850.000 Ft-ot kaptak költségvetésen felül, a hiányok pótlására.

Számolni kell azzal, hogy a – közelmúltban megszigorított – állami pénzgazdálkodás a jövőben nem teszi lehetővé a rendkívüli anyagi juttatásokat.

Nem marad más hátra az izraelita felekezet számára sem, mint az apparátus radikális leépítése, és ezt követően a tervszerű gazdálkodás bevezetése, a pénzügyi fegyelem betartása.

3) Izraelita tanító és nevelő intézmények

a) Az izraelita gimnáziumban jelentős változás történt a nyár folyamán, mivel Zsoldos igazgató lemondott állásáról, és nyugalomba vonult.

Zsoldossal szolidaritást vállalt helyettese és Scheiber Sándor hittanár, és ők is megváltak a gimnáziumtól. A gimnázium új igazgatójává Davidovics László lett kinevezve, aki pártunknak tagja, régi pártmunkás.

A gimnázium vezetésében bekövetkezett változás igen előnyösnek értékelhető, és remélhetőleg jó lehetőségeket biztosít a gimnázium további demokratizálására.

b) A Rabbiképző helyzetével kissé bővebben kell foglalkozni, mivel ennek az intézménynek az élén dr. Scheiber Sándor áll, s mert a tanári kar összetétele politikai szempontból nem megnyugtató. Kétségtelen tény, hogy a Rabbiszemináriumban Scheibernek egyeduralma alakult ki, teljhatalmú lett. A szeminárium vezetését egy ún. végrehajtó bizottságnak lenne feladata ellátni. A vb tagjai között helyet foglal a MIOK és a BIH elnökségének néhány tagja is; közöttük Sós Endre elnök is.

Ez a bizottság azonban nem működik, a vezetést átengedi Scheiber kezébe.

Az is ténykérdés, hogy a szeminárium utóbbi 1-2 évben végzett növendékei politikai felfogás tekintetében nem nevezhetők haladóknak, szimpatizálnak a cionizmussal. [...]

E politikai felfogás kialakításában jelentős szerepe van dr. Scheibernek is, akit a teológusok tisztelnek kimagasló tudása miatt, bigott vallásossága miatt, s mert tehetséges szónok és jó pedagógus.

Mindezek a tulajdonságai, valamint jól szituált anyagi helyzete (Clems-pénzek [Claims]) alkalmassá teszik Scheibert arra, hogy indifferens politikai nézeteit is elfogadtassa hallgatóival, vagy szélesebb környezetével.

Egyértelműen reakciónak tekinthető-e dr. Scheiber Sándor? Ha erre a kérdésre csak igennel lehetne válaszolni, könnyebb lenne a feladatunk, le kellene váltani, különböző módon el kellene nyomni stb.

Scheiber ugyan nem barátja népi demokratikus rendszerünknek – csakhogy aki még nem barátunk, az nem biztos, hogy ellenségünk is, és aki ma még nem barátunk, annál nincs kizárva, hogy később azzá válik.

Scheibernél ez nem fog könnyen menni, de nincs kizárva, ő egy neológ bőrbe bújtatott ortodox zsidó, aki komolyan veszi a vallását, az átlagosnál jóval több nosztalgia él benne az óhaza, Izrael irányában és – ami tudományos embereknel nem ritka – rendkívül hiú a tudományára, és főleg arra, hogy azt „nyugati” zsidó körökben is értékelik.

Scheiberről nem kellene lemondanunk a jövőben sem, ugyanakkor nem fogadhatjuk őt el a jelenlegi politikai, emberi magatartásával olyanak, amilyen.

Sokoldalúan, differenciáltan kellene foglalkozni vele.

Elismerni tudását, képességeit, tettei alapján megbecsülni őt, s ennek megfelelően kifejezni felé bizalmunkat. (Lényegében ezt a célt szolgálja jelenlegi angliai útjának engedélyezése is.) Ha megérdemli, esetenként ki kell fejeznünk feléje elismerésünket is – hiszen hiú ember.

Ezzel egyidőben bírálni kell, sőt – még megfelelő intézkedések igénybevitelével is – „helyére kell raknunk” őt, de amikor szükséges minden esetben, mert különben elfut és kisiklik.

Helyesen kiválasztott, váltakozó módszerek alkalmazásával kell félreérthetlenné tennünk számára, hogy egyházszertete csak a hazaszertettel párhuzamosan érvényesülhet itthon is és külföldön is, és ő is csak ezen az úton érvényesülhet. Hogy a bizalomra mennyiben szolgál rá Scheiber, az már az angliai útja során is lemérhető lesz, egyelőre azonban néhány olyan intézkedést kellene tennünk, amely túlfejlődött „önbizalmát” és „önbecsülését” megtöri.

Ennek érdekében a következőket javaslom:

– Módszeresen le kell tőle választanunk legközvetlenebb elvbarátait és támogatóit [...]

Ez a feladat fokozatosan és módszeresen megoldható.

– Meg kell törni Scheibertnek [Scheiber] a Rabbiszemináriumban kialakult egyeduralmát, meg kell ingatni biztosnak vélt monopolhelyzetét.

Ennek érdekében vissza kell az új elnökséggel állítanunk azt a korábbi gyakorlatot, hogy a szeminárium rektora tanévenként cserélhető legyen a vb javaslata és a MIOK kinevezése alapján, a lelépő rektor pedig az új tanévben esetleg vicerektorként működhetne.

Más egyházak teológiákhöz [sic!] hasonlóan elérhetnénk, hogy a megfelelő rektor esetleg 2-3 évfolyamon keresztül viselhetné tisztségét.

[...]

– El kell érni, hogy a szeminárium végrehajtó bizottsága hivatása magaslatán álljon, és az elvi, politikai irányítást ne engedje ki a kezéből.

– Gondoskodni kell, hogy a túl koros vagy indifferens teológiai tanárokat folyamatosan megfelelő rabbik váltsák föl.

[...]

4) A külföldről származó pénzsegélyek és a velük való gazdálkodás
A KSZB által kezelt szociális segély elszámolása rendezett, hivatalunk által ellenőrzött, és a felhasználása is célszerű (péld. népkonyha, árvaház, kórház, betegotthon, személyi segélyek stb.).

Kevésbé mondható ez el a Claims Conferense [Conference] által eredetileg kulturális célokra folyósított pénzösszeg kezeléséről és „célszerű” felhasználásáról.

Ez a helyzet azért állhatott elő, mert a kulturális segély felhasználására létrehívott ún. Claims-bizottság nem állt hivatása magaslatán, a pénzgazdálkodást átengedte dr. Scheiber Sándornak, akinek így módjában állt ezt az összeget megfelelő ellenőrzés hiányában „zsebpenként” osztogatni, sok esetben a zsidó kultúrát nem a legmegfelelőbbben szolgáló célokra is.

Ugyanakkor olyan, a zsidó múltat és kultúrát valóban szolgáló és őrző intézmények, mint a Zsidó Múzeum, még ma is megoldatlan anyagi gondokkal küszködik [sic!] a legközönségesebb személyi ellentétek miatt.

Az újonnan megválasztott vezetőségnek a választás és az állami eskü által ráruházott hivatalos tekintélyét olyan erkölcsi többlettel kell megsokszoroznia, hogy delegált tagjainak úgy a Clams-bizottságban [Claims], mint a kulturális bizottságban komoly szerepük és döntő véleményük legyen.

A kulturális segélyből valóban a zsidó kulturális produktumok részesedjenek, nem utolsósorban a zsidó vallási gyűjtemény, a múzeum.

[...]

V/10

Telepó Sándor

10. HELYZETJELENTÉS A MIOK ÉS A BIH ELNÖKVÁLASZTÁSÁRÓL

1965. december 21.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-17169/1

Belügyminisztérium

III/II. cs[oport][főnök]ség 5.a. alo[sztály]

Tárgy: MIOK és BIH elnökségi választással kapcsolatos helyzetről

Feljegyzés

I.

1966 januárjában és márciusában válik esedékessé a BIH elnökségének, illetve a MIOK elnökségének a megválasztása.

A reakciós elemek kiszorítása, valamint a választások helyes irányba történő terelése érdekében hálózati, operatív úton és az ÁEH közreműködésével több Izrael-centrikus személyt kiszorítottunk a vezetésből. Ezzel egyrészt helyükre megbízható, lojális személyek kerültek, másrészt pedig csökkentettük az elnökség létszámát, ami által egyházpolitikai szempontból könnyebb lesz az izraelita egyház életének az irányítása; csökkennek a felesleges kiadások stb.

Néhány személlyel az egyházi tényezők közül különböző ürügyek alapján beszélgetéseket kezdeményeztünk. A többé-kevésbé kompromittált személyekkel lefolytatott beszélgetések, meghallgatások a reakciós szárny tagjai aktivitásának csökkentését vonták maguk után, elősegítették a választások helyes mederbe való terelését.

Hálózati operatív úton is több intézkedést tettünk, amivel biztosítani kívántuk, hogy a mi jelöltünk kapja meg a szavazatok többségét a leendő választásokon. Az eddig beérkezett jelzések azt mutatják, hogy a nyílt és titkos intézkedéseink összehatásukban eredményesek voltak.

II.

Ahogy azt már korábban jeleztük vezetőink felé, az Állami Egyházügyi Hivatal vezetői a szabad választások megtartása mellett döntöttek. Pártunk illetékes fórumai is elfogadták a szabad választás elvét.

Ez az elv azt jelenti, hogy a BIH és MIOK elnökét két jelölt közül lehet választani.

A jelenlegi, az Elnöki Tanács által is jóváhagyott ÁEH-lista szerint az alábbi személyek indulnak a választáson:

Dr. Seifert Géza és Sós Endre elnökjelöltek, illetve alelnökjelöltek;
Dr. Láng Viktor, dr. Borsa Mihály és dr. Kulcsár Imre alelnökjelöltek;
Ács József főtárgyaló.

Kb. egy héttel ezelőtt Prantner József elvtárs, az ÁEH elnöke, miután a MNK Elnöki Tanácsa jóváhagyta a fenti listát, kihirdette az izraelita egyház kompetens vezetői előtt a jóváhagyott listát, és kihangsúlyozta, hogy ezen a választáson két elnökjelölt indul, és az lesz az elnök, akit az izraelita felekezet megválaszt. Ezzel beindult az izraelita egyházban a választási kampány.

III.

Mi a magunk részéről elfogadtuk a szabad választás elvét, és – ahogy ezt már az első részben említettük – ennek megfelelően előkészítettünk és beindítottunk egy sor intézkedést, melyek alkalmazásával biztosítani kívántuk dr. Seifert Géza megválasztását.

A választásokkal kapcsolatban két alkalommal tárgyaltunk Miklós Imre elnökhelyettes elvtárral és munkatársaival. Tárgyalásaink során az alábbiakban állapodtunk meg:

1) Sós Endre jelenlegi elnök nem maradhat tovább a MIOK-nál, és közösen dr. Seifert Géza megválasztását támogatjuk. Ez a kérdés úgy néz ki, hogy az ÁEH vezetői egyetértének dr. Seifert Géza jelölésével és támogatásával, azonban kifelé marad a szabad választási elv betartása. Elsősorban ránk hárul az a feladat, hogy a kialakult közhangulat helyes irányításával úgy befolyásoljuk a választási kampányt, hogy annak végső eredményeként Sós Endre kikerüljön a vezetésből, és dr. Seifert Géza kerüljön a MIOK élére.

2) Sós Endre jelenlegi elnök – aki közös megállapításunk szerint nem állta meg a helyét a MIOK elnöki tisztségében – eltávolítása a lehető legbékésebb eszközökkel történjék. (Ennek érdekében a rabbik között kialakult közhangulatot felhasználva, egyetértésben az ÁEH-val, hálózati operatív úton befolyást gyakorolva lehetőséget adtunk arra, hogy a rabbitanács összeüljön, és határozatot hozzon az elnöki választás legbékésebb úton történő lebonyolítására. A rabbitanács ülése megtörtént, ahol egyhangúlag elhatározták, hogy egyértelműen támogatják körzeteiken belül dr. Seifert Géza elnökjelöltet, és felkéri Sóst, hogy a közösség érdekében mondjon le elnöki tisztségéről.)

3) Az ÁEH gondoskodik arról, hogy Sós Endre lemondása után megfelelő anyagi ellátásban részesüljön. Pl. nyugdíjának rendezése, a Magyar Nemzet c. újságnál előléptetése stb.

4) Dr. Borsa Mihály alelnökségének kérdésében megállapodtunk, hogy Miklós Imre elvtárs személyesen fog vele beszélni, és világosan tudtára adja, hogy a KSZB a MIOK szerves

része, és amennyiben nem vállalja az alelnökséggel járó felekezeti szereplést, úgy semmi akadálya annak, hogy lemondjon a KSZB elnöki tisztségéről stb.

6) Végül megállapodtunk – mindkét fél kívánságára és meglegedésére –, hogy szorosabbra fűzzük kapcsolatainkat egyházpolitikai kérdésekben a két szerv között, különösen a választások időszakában.

Jelenleg nincs olyan lényegbe vágó kérdés, amiben nézeteltérés lenne az ÁEH és a mi véleményünk között. Az összes felmerült problémákat elvtársi légkörben és egyetértésben vitattuk meg.

Röviden így foglalható össze a MIOK elnökségi választásokkal kapcsolatos jelenlegi helyzet.

Mélykúti Ferenc r[endőr] ő[r]na]gy

11. AZ ISZRAELI HITFELEKEZET HELYZETE

1967. augusztus 27.

MNL, Magyar Országos Levéltár, Állami Egyháziügyi Hivatal TÜK iratok

XIX-A-21-d (39.d.)

Állami Egyháziügyi Hivatal

Készült 2 példányban

1. pld. MSZMP KB Balló I.

2. pld. ÁEH

Feljegyzés

az izraelita hitfelekezettel kapcsolatban

1) Az elmúlt évtized alatt az izraelita hitfelekezet ideológiai és politikai helyzete leglényesebb vonásaiban a többi egyházakéhoz hasonlóan alakult. Ennek főbb jellemzői:

a) Az állam és a felekezet viszonya pozitív fejlődést mutat. Az izraelita felekezet vezető testületeiben, rabbikarában politikailag haladó emberek vannak többségben. Befolyásukat a legfontosabb kérdésekben ennél a felekezetenél is érvényesíteni tudjuk. Jellemző erre a közel-keleti válság miatt kialakult helyzet. Sok nehézség és ellentmondás közepette sikerül olyan politikai platformot kialakítani, amely egyértelműen támogatja kormányunk állásfoglalását, és közben a vallásos zsidó emberek többségének egyetértésével is találkozunk. (Új Élet, 1967. augusztus 1. Országgyűlésünk és a béke ügye c. cikk.)

b) Az egyházi reakció a nemzetközi egyházi centrumok hatására az izraelita felekezetenél is aktivizálódott. A zsidó egyházi reakció tevékenységének fő iránya megegyezik más egyházakban tapasztaltakkal: haladó egyházi erők lejáratása, haladó erők közötti ellentét szítása, társadalmunkra jellemző bizalmi légkör kihasználásával reakciós – jelen esetben cionista – egyházi elemek pozícióba juttatása, céljaik hosszú távú megvalósítására történő berendezkedés.

2) Bár az elmúlt 10 év alatt államunk és az izraelita hitfelekezet viszonya összességében kedvezően alakult, mintegy 3-4 évvel ezelőtt mind élesebben bontakoztak ki olyan ellentmondások és feszültségek a felekezeten belül, amelyek a jó viszony további fejlődését zavarták.

Tapasztalni lehetett, hogy a vallásos zsidóság jelentős részének az egyházvezetésbe vetett bizalma megingott, eltávolodtak az országos vezetéstől.

A támadások nagy része Sós Endre, a Magyar Izraeliták Országok Képviselete (MIOK) akkori elnöke ellen irányult. Bírálták a felekezet terhére költséges nagyvonalúságát, erkölcsileg kifogásolható köz- és családi életét, kapkodó vezetési módszerét stb. A támadások többsége megalapozott volt, azokat tovább nem lehetett kivédeni.

A felelősség áthárítása, a helyes módszerek mellőzése azt eredményezte, hogy a MIOK és a Budapesti Izraelita Hitfelekezet (BIH) vezetésében gyakran megosztottság és bizonyos ellenségeskedés volt tapasztalható, amelyet a politikailag indifferens elemek könnyen kihasználtak.

Ennek a gyakorlatnak lett sajnálatos következménye az is, hogy a hitfelekezet egyes intézményei az évek során olyan önállóságot értek el, hogy azok tevékenységébe, elvi irányításába az elnökség nem érvényesíthette elgondolásait.

Ezen intézmények elvi irányítására különböző bizottságok vagy végrehajtó bizottságok lettek szervezve, amelyek azonban semmit sem hajthattak végre, mert gyakorlatilag félreállították őket, és velük együtt e bizottságokban részt vevő elnökségi tagokat is.

Ilyen körülmények között az egyes intézmények élén olyan „egyszemélyi vezetők” nőhettek ki, akik függetlenítették magukat a felekezet választott vezetőségétől.

Különösen jellemző volt ez a helyzet a „Klems bizottság” [sic!], a „Rabbiképző Végrehajtó Bizottsága” és az izraelita gimnázium működésére.

A vallásos zsidóság előtt ismert volt a felekezet rendezetlen anyagi helyzete. A MIOK és a BIH deficitje évről évre nőtt, míg 1965-ben már több millió forintot tett ki annak ellenére, hogy államunk 1964-ben és 1965-ben 850.000 Ft-t adott terven felül a hiányok pótlására.

Javasoltuk, hogy építsék le a MIOK és a BIH hatalmas apparátusát, és tervszerűen gazdálkodjanak. A vezetőség – mint népszerűtlen feladatot – ezt nem vállalta. A hitfelekezet tagjai mindezt tapasztalva a minimumra csökkentették a felekezet anyagi támogatását. A hitközségek vonakodtak a használaton kívüli zsidó objektumok értékesítésétől, mondván, hogy az országos vezetőség úgyis elherdálja a pénzt. Ilyenformán a felekezet anyagi helyzete rohamosan tovább romlott.

A hitfelekezet külügyi tevékenységét tervszerűtlenség és meggondolatlanság jellemezte. Nem volt kidolgozott politikai program. Gyakorlattá vált, hogy általában a „gazdag zsidókat” fogadták, azokat, akiktől valami pénzt, csomagot, ajándékot stb. lehetett remélni, általában egyéni és családi célokra.

Ezekről a közvélemény tudomást szerzett, ami a vallásos zsidóság ellenszenvét és elkeseredettségét csak fokozta.

Különösen 1964-től kezdve aktív tevékenységet fejtett ki a magyar zsidóság körében az izraeli követség. Tisztviselői minden alkalmat megragadtak, hogy kapcsolataikat kiszélesít-

sék és elmélyítsék. A templomi alkalmakon kívül megjelentek a zsidó mártír ünnepségeken, széles körben osztogatták a különböző adományokat. Megkíséreltek beépülni a zsidó családokba, részt venni azok belső családi ünnepségein stb. A követség akcióit megkönnyítette az a rendezetlen állapot, amely a korábbi egyházvezetés hibájából a felekezet életét jellemezte.

A követségnek ezeket a törekvéseit a Külügyminisztérium segítségével sikerült ugyan viszszaeszköztetni, de a próbálkozások nem szüntek meg.

Sajnos Sós elnök harca a követség ilyen irányú tevékenysége ellen nem volt következetes. Többször előfordult, hogy a Sós család nagyobb ünnepeire meghívta a követség egyes tisztviselőit. A vallásos emberek körében ez is visszatetszést keltett, s úgy gondolták, hogy ha Sósnak szabad a barátkozás, akkor nekik is.

[...]

Az elnök [a] személyével és vezetési módszerével kapcsolatos észrevételeket és bírálatokat úgy állította be, hogy azok az ellenség támadásai személye iránt, amiért ő politikailag progresszív, államhű magatartást képvisel az egyházvezetésben.

Sós Endre is érezte, hogy bizalom híján, pusztán tekintélyi alapon nem tudja tovább vezetni a felekezetet, ezért szaporodtak meg vezetési módszerében a diktatórikus elemek. Beosztottai és munkatársai előtt állandóan a különböző állami szervekkel való jó kapcsolataira hivatkozott. A nehezebb feladatok megoldásánál mellőzte a meggyőző politikai ráhatást, és a legegyszerűbb megoldásként különböző állami szervek „nyomására” vagy éppen „parancsára” hivatkozott. Sós Endre körül kialakult a félelem légköre. Félték magas állami kapcsolataitól és befolyásától. És ilyen körülmények között Sós Endre alkalmatlanná vált a vezetésre. Személye objektíve megkönnyítette a nemzetközi és hazai reakció tevékenységét, nehezítette a párt és kormány politikájának érvényesítését. Ezért Sós Endre elnöki tisztéből való eltávolítása nem a reakció tevékenységének eredménye – mint ahogyan ő ezt állítja –, hanem a reakció elleni eredményes harc egyik igen fontos feltétele volt.

Az 1966 elején esedékessé vált országos vezetőségválasztások előtt már világos volt, hogy Sós Endrét és a régi vezetőséget csak akkor választják újjá a funkcióba, ha az állam adminisztratív eszközökkel beavatkozik. Az előzmények után ezt a feladatot hivatalunk nem vállalhatta. Ugyanakkor az Állami Egyházügyi Hivatal javaslatára, Orbán László és Ilku Pál elvtárs egyetértésével, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa előzetes hozzájárulását adta Sós Endre és Seifert Géza dr. (addigi alelnök) elnökké választásához.

Miután a törvényes választásra jogosult közgyűlés dr. Seifert Gézát választotta meg elnökké, az Állami Egyházügyi Hivatal messzemenően gondoskodott Sós Endréről erkölcsileg és anyagilag egyaránt.

[...]

3) A választások óta eltelt közel két év azt bizonyítja, hogy az új vezetőség fokozatosan képes megoldani azokat a – sokszor nem népszerű – feladatokat, amelyeknek végrehajtásában megállapodtunk, úgy, hogy közben egyre inkább megnyeri a vallásos zsidóság támogatását és szimpátiáját is.

A fő feladatok a következők voltak:

a) Megszilárdítani a vezetés politikai, erkölcsi színvonalát.

a) Fokozatosan elérni, hogy a felekezet különböző kulcspozícióiba haladó felfogású személyek kerüljenek a reakciós, cionistabarát gondolkodásúak helyére.

b) Gazdasági átszervezést kell végrehajtani a MIOK és a BIH apparátusán belül, hogy a deficit jelentősen csökkenjen, majd megszűnjön.

c) Normalizálni és tervszerűvé kell tenni, a felekezet külső kapcsolatait és külső tevékenységét elvi alapokon kell folytatni.

d) A különböző külföldről kapott pénzsegélyek elosztását és ellenőrzését fokozatosan a MIOK elnökségének ellenőrzése alá kell vonni.

A hitfelekezet új vezetősége a felvázolt feladatok többségét megoldotta, vagy azok megoldását folyamatosan megvalósítja.

a) A választások óta kikerült a vezetésből több olyan személy, akik túlzott Izrael-nosztalgijukról és cionista magatartásukról voltak ismertek. Így többek között: Steiner Marcell, a Shevra Cadisa [Chevra Kadisa] elnöke, Wittenberg Imre volt alelnök, Zsoldos István [Jenő], a gimnázium volt igazgatója, és Scheiber Sándor a gimnáziumi hittanári állásából. E személyek helyének betöltése egyházpolitikai szempontból megnyugtatóan oldódott meg.

b) Az új vezetőség gazdasági szakbizottságot hozott létre, amelynek feladata feltárni a megtakarítás lehetőségeit, javaslatokat tenni a szükséges létszámcsökkentésre. A gazdaságosság terén az új vezetőség számottevő eredményeket ért el már eddig is. Jellemző erre, hogy a BIH deficitje máris megszűnt, sőt közel kétfélmillió Ft megtakarítása van az OTP-ben. A MIOK deficitje ugyan még nem szűnt meg, de jelentősen csökkent.

c) A felekezet nemzetközi kapcsolatait nem lehet egyértelműen pozitívan értékelni. A korábbi állapotokhoz képest pozitív eredmény, hogy

– megszervezték a külső bizottságot, amely – az Állami Egyházügyi Hivatal, Belügyminisztérium és a Külügyminisztérium támogatásával – felmérte, hogy melyek azok a külföldi zsidó szervezetek és jelentős személyek, akikkel célszerű kapcsolatokat ápolni. A bizottság felvette a kapcsolatot a Magyarok Világszövetségével, és az emigrációs munkában próbál eredményesen segíteni. A MIOK megfigyelői szinten felvette a kapcsolatot a Zsidó

Világkongresszussal. Részvételük, felszólalásaik a különböző kongresszusi üléseken pozitívak voltak.

[...]

A felekezet külügyi tevékenysége több vonatkozásban tisztázatlan, negatív hatásokkal terhes.

- A Zsidó Világkongresszust jelenleg is a tömény cionizmus, az imperialista érdekek kiszolgálása és szovjetellenesség jellemzi. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a reálpolitikusok lényegesen kisebb erőt képviselnek, mint más egyházi világszervezetekben.

Ezért az a körülmény, hogy a Magyar Izraeliták Országos Központja - bár csak megfigyelői minőségben, pozitív politikai vonalat képviselve - kapcsolatot tart fenn a Zsidó Világkongresszussal, zavarólag hat a zsidó felekezet belső viszonyaira. Bátortalanítja a haladó személyeket, s erősíti a reakciós erőket.

Nahum Goldmann-nak, a Zsidó Világkongresszus elnökének magyarországi látogatásához az akkori nemzetközi viszonyok alapos és hosszú elemzése után járultunk hozzá. Az izraeli agresszió után kialakult helyzetben e látogatás összefüggését is újra kell értékelni. Bár Goldmann itt tartózkodása alatt bizonyos mértékben elhatárolta magát az izraeli kormánytól, nem hagyott kétséget afelől, hogy a Zsidó Világkongresszus és Izrael közötti viszony bensőséges.

- Az elmúlt évek során a hasznos nemzetközi kapcsolatok mellett olyan érintkezés is volt, amelynek politikai hasznossága vitatható: Scheiber Sándor közismerten cionista szellemű rabbiszemináriumi igazgató 1963., 1965. és 1966. évi kanadai, amerikai, skandináviai, angliai utazásai káros hatással voltak az izraelita felekezet politikai helyzetére. Nemzetközi vonatkozásban - bár Scheiber egyes esetekben a nyilvánosság előtt korrektül viselkedett - sok problémát okozott, hiszen olyan zsidó körökkel épített ki bensőséges kapcsolatot, amelyek nyíltan ellenséges tevékenységet folytatnak a szocialista rendszerrel szemben. Scheiber amerikai szereplése lehetőséget adott arra, hogy szembeállítsák a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaságban lévő zsidó felekezetek helyzetét, és objektíve az amerikai rabbik által irányított szovjetellenes uszítás támogatását is jelentette. Helyes volt, hogy Scheiber tervbe vett további utazásait nem engedélyeztük.

- Igen sok bonyodalmat okoz még ma is a különböző nyugati pénzsegélyek hatásának ellensúlyozása, megfelelő ellenőrzésük biztosítása, a MIOK-elnökség hatáskörének érvényesítése e területen.

1955 óta az SSE svájci segélyszervezet útján - az Állami Egyházügyi Hivatal és a Pénzügyminisztérium közbejöttével - közel 9 millió dollár és mintegy 1,4 millió dollár értékben áruvásárlásra (gyógyszer, élelmiszer, ruha, autó stb.) szolgáló, szociális célra küldött segély érkezett Magyarországra. E segélyt a zsidók szociális otthonai, kórházai fenntartására és öreg,

magukra maradt zsidó emberek rendszeres segélyezésére fordították. E segélyezés politikai hatása nem okoz különösebb nehézséget. Ezt a segélyt a felekezet Központi Szociális Bizottsága osztja szét. Bár a KSZB a MIOK felügyelete alá tartozik, gyakorlatilag a volt vezetőség örökségeként jelenleg önálló „pénzhatalomként” tevékenykedik.

Ilyen módon elkerülhetetlen, hogy a pénzbeli és más anyagi juttatások sokszor egyéni elképzeléseket szolgálnak, felekezeten belül a vezetők közötti ellentéteket mélyítik el, és így zavarokat is okoznak.

Más természetű külföldi segély, amelyik felekezeti, zsidó kulturális célokat szolgál. Ennek összege az elmúlt kb. 10 év alatt megközelítően 200 ezer dollárt tesz ki. E segély feletti rendelkezési jogot egy bizottság élén Scheiber Sándor, a Rabbiképző Intézet igazgatója gyakorolja.

Dr. Scheiber az elmúlt évek során függetlenítette magát mind a bizottságtól, mind a MIOK elnökségétől, és a gondjaira bízott pénzt saját döntései alapján elsősorban elváratai, Izrael és a cionizmus eszméivel szimpatizálók között osztja szét. Sajnos a Scheiber-féle segélyből annak idején Sós Endre is több ízben részesült. Ennek a segélyezésnek politikai hatása káros. Növeli a felekezeten belüli ellentéteket, erkölcsi és anyagi támogatást jelent reakciós személyeknek. A segélyezésnek ezt a formáját meg kellene szüntetni. Esetleges további folytatás esetén teljes mértékben biztosítani kell a MIOK elnökségének ellenőrzését e segélyezés felett.

4) Sós Endrének az Állami Egyházügyi Hivatallal kapcsolatos tendenciózus megállapításait vissza kell utasítanunk. E megállapítások egy része - ahogy az ilyen esetekben szokásos - tartalmaz bizonyos valóságos elemeket, azonban azokat többnyire szubjektív, hamis beállításban „saját igazának” bizonyítására igyekszik felhasználni. Állításainak egy része valótlan.

- Tény, hogy a - valamennyi egyházban aktivizálódó - reakció a zsidó felekezet életében is kihasználta a lehetőségeket, engedményeket, gyengeségeket, és egyes esetekben tudott eredményt produkálni, politikai zavart okozni. Ezt azonban általánosítani, a cionista erők pozíciójának, erősödésének, a cionizmusnak tett engedményeknek, sőt burkoltan tudatos behódolásnak minősíteni hamisítás és durva rágalom.

Szükség van azonban arra, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal a reakció árnyaltabban, burkoltabban jelentkező tevékenységét éberegben figyelje, és időben hárítsa el. Ilyen problémák vannak az utóbbi időben különösen a református egyháznál, de más felekezeteknél is.

- Sürgős feladatai vannak az Állami Egyházügyi Hivatalnak a segélyezések terén meglévő rendellenességek megszüntetése terén. Biztosítani kell, hogy az év végéig a segélyezéseket lebonyolító bizottságok ténylegesen a MIOK-elnökség hatáskörébe kerüljenek. Az izraelita

felekezet jövőbeni külföldi segélyprogramját egyrészt azon elv és komplexum keretein belül kellene megvizsgálni, amely elvileg eldönti, hogy helyes-e, ha a magyarországi egyházak nyugati segélyben részesülnek. E probléma más egyházaknál is – különösen a katolikus egyháznál – okoz politikai nehézségeket. Másrészt figyelembe kellene venni: az IKKA-tevékenység lehetőségét és kevesebb ellenőrizhetőséget jelent nyugati segélyezésre: Harmadrészt számításba kell venni, hogy 1968 után milyen mértékű államsegélyt kívánunk biztosítani az izraelita felekezetnek.

– A Külügyminisztérium, Belügyminisztérium és az Állami Egyházügyi Hivatal közösen vizsgálja meg, hogy a korábban értékelt nemzetközi érdekek és szempontok jelenleg milyen mértékben indokolják a MIOK megfigyelői minőségét a Zsidó Világkongresszusban, és hogy továbbra is fenntartsuk-e ezt.

12. EGYHÁZPOLITIKAI INTÉZKEDÉSEK AZ IZRAELITA EGYHÁZ TERÜLETÉN

1968. május 18.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.5. O-17169/2

Belügyminisztérium

III/II. Csoportfőnökség

4. Alosztály

Tárgy: Az izraelita egyház területén megtett és folyamatban lévő egyházpolitikai intézkedések végrehajtásáról

Feljegyzés

I. – A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség vezetője által jóváhagyott javaslat alapján 1967. év folyamán realizáltuk az „Salom” f[edő]n[evű] cionista csoportosulást. A vizsgálat befejezésével – a javaslatunkban jóváhagyott további intézkedések szellemében – a BM Vizsgálati Osztálya útján tájékoztattuk az ügy tartalmáról és jellegéről az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőit, azzal a céllal, hogy a kapott tájékoztatás figyelembevételével megfelelő egyházpolitikai intézkedéseket tudjanak tenni a magyarországi izraelita egyház területén.

Az Állami Egyházügyi Hivatal vezetősége egyetértésünkkel berendelte az ÁEH-ba az izraelita egyház felső világi és papi vezetőit, ismertette velük a fenti ügyet. Kifejtette a magyar állam álláspontját ezzel kapcsolatban, és felkérte a jelenlévőket, hogy a maguk részéről is fejtsék ki az ügygel kapcsolatos véleményüket.

A berendelt egyházi vezetők lényegében egyöntetűen elhatárolták magukat a cionista csoportok tevékenységétől, és lojalitásukról biztosították a Magyar Népköztársaságot.

Az Állami Egyházügyi Hivatalban kapott tájékoztatás és a felvetett kérdések megtárgyalása után dr. Benoschofszky [Benoschofsky] Imre, a rabbitanács elnöke a rabbisági ülés elé vitte a fenti ügyet, hogy a később hozandó további egyházpolitikai intézkedések végett tájékoztassa a rabbiságot a megtörtént eseményekről, az állam álláspontjával e kérdéssel kapcsolatban. A rabbiság és a jelenlévő világi vezetők elítélően nyilatkoztak a megállapított káros, cionista tevékenységről, és végül jegyzőkönyvileg elhatárolták magukat e káros tevékenységtől. Kivételt képeztek dr. Geyer Artúr és Raj Ferenc rabbik, akik felszólalásaikban tagadni próbálták saját negatív tevékenységüket. (Megjegyzés: dr. Geyer Artúr és Raj Ferenc a „Salom” fn. ügyből kifolyólag rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesültek.)

II.

Miután a „Salom” fn. ügy, valamint az Országos Rabbiképző Intézet hálózati operatív ellenőrzése során megszerzett adatok alapján megállapítást nyert, hogy a Rabbiképző Intézetben rossz, káros szellem uralkodik (a cionista propaganda hatásra többen disszidáltak, kivándoroltak, részt vettek az ifjúság cionista szellemben való nevelésében), az Állami Egyházügyi Hivatallal az alábbi személyi, egyházpolitikai jellegű intézkedések kidolgozásában és végrehajtásában állapodtunk meg:

1) Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékeny közreműködésével bevezetjük az Országos Rabbiképző Intézetbe a váltott igazgatói rendszert. Ezzel dr. Scheiber Sándor rabbiszemináriumi igazgatóra megfelelő nyomást tudunk gyakorolni a célból, hogy pozitív irányban vigye a rabbinövendékek nevelését. Ellenkező esetben – a váltott igazgatói rendszer alapján – bármikor más, lojális, politikailag megfelelőbb személy nevezhető ki igazgatónak.

Az új rendszer bevezetése folyamatban van.

2) Az Állami Egyházügyi Hivatal a velünk történt egyeztetés alapján intézkedik, hogy a Rabbiképző Intézetben – a helyes politikai nevelés, világnézet kialakítása céljából – bevezetik a társadalmi tudományos oktatást. Erre a célra egy megbízható, politikailag jól képzett tanárt neveznek ki a Rabbiképző Intézetbe.

Az intézkedés folyamatban van.

3) Javaslatunkra az Állami Egyházügyi Hivatal ezentúl több figyelmet fordít arra, hogy az illetékes előadója útján intenzívebben foglalkozzon egyénileg a Rabbiképző Intézet tanári karával és hallgatóival. Az első lépések e téren már megtörténtek, pld. figyelmeztették Beer Iván és Berger István rabbinövendékeket, amennyiben az idén nem teszik le a vizsgákat, akkor jövőre fel fogják vetni a kizárásuk kérdését. (Mindkettő cionista beállítottságú. Az egyik 7 éve, a másik 10 éve hallgatója a Rabbiképző Intézetnek.)

4) Javasoltuk az Állami Egyházügyi Hivatal illetékeseinek, hogy az egyházhoz húzódó zsidó ifjúság helyes irányba történő nevelése érdekében – a lojális papság és világi vezetők bevonásával – külön programot kell kidolgoztatni.

Az Állami Egyházügyi Hivatal vezetői egyetértének javaslatunkkal, és a maguk vonalán intézkedni is fognak ez irányban.

Megjegyzés: Az egyházi berkekben történt cionista törekvések, csoportosulások módszereiből, jellegéből levont tapasztalatok az ifjúság érdeklődési köréhez közelebb álló, rugalmasabb szervezeti intézkedéseket, rendezvényeket igényelnek. Itt gondolunk arra, hogy kisebb-nagyobb zsidó ünnepek alkalmával táncdal egybekötött, pozitív, vallási, politikai,

társadalmi, kulturális jellegű rendezvényeket kell szervezni, állandó jelleggel, azzal a céllal, hogy fokozatosan kiszorítsuk a zsidó ifjúság gondolatvilágából a cionizmust.

A röviden vázolt intézkedések arra irányulnak, hogy antifasiszta talajról elindulva, rugalmasabb módszerek segítségével elhíntsük ezekben a körökben a szocialista és internacionalista eszme magvait, megértessük velük, hogy csak a szocializmusban lehetséges a zsidóság fennmaradása, és fokozatosan a szocializmushoz és a Magyar Népköztársasághoz lojális embereket neveljünk belőlük.

A fenti intézkedések végrehajtását hálózati úton támogattuk, és a jövőben még erőteljesebben támogatni fogjuk.

A feljegyzéshez csatoltan felterjesztem a BIH rabbisága 1968. január 24-én tartott ülésről felvett jegyzőkönyv másolatát.

Mélykúti Ferenc

[endör] ale[zrede]s

13. AZ „EXODUS” ÜGY 1.

1969. február 18.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-13616

III/II. Csoportfőnökség 4. A alosztály

Egyetértek:

Kukk István [endőr] ezredes

csoportfőnök-h[elyettes]

Tárgy: „Exodus” [edő]n[evű] ügyben

Összefoglaló jelentés

I.

„Exodus” fn. ügygel 1967. év végén kezdtünk el foglalkozni. „Házi János” fn. ügynökünk folyamatosan jelentette, hogy Beer Iván, Berger István, Landeszman [Landesmann] György rabbiképzős növendékek cionista jellegű összejöveteleket szerveznek, több személy részvételével.

Az összejöveteleket eszpresszókban, valamint magánlakásokon tartják, ahol aktuális politikai, izraeli, illetve zsidó tárgyú témákat beszélnek meg, valamint különböző, Izraellel és az arab országokkal foglalkozó külföldi és hazai sajtóterméket tanulmányoznak és tárgyalnak meg.

Tevékenységük ezen része ellenőrzöttnek tekinthető, „Prister” fn. jelölt jelentései által.

Többoldalú ügynöki jelentések szerint izgatás is folyik ezeken az összejöveteleken, elsősorban Beer Iván és Berger István részéről. Az eddig szerzett többoldalú hálózati operatív anyagaink egyöntetűen bizonyítják Beer Iván szélsőséges cionista, kommunista- és szovjetellenes beállítottságát, valamint hangadó, vezető szerepét a csoportos cionista és szovjetellenes propagandatevékenység kifejtése terén.

(„Házi János”, „Frédi” fn. ügynökök jelentései stb.)

Beer Iván és társai még a nyilvános fórumokat is felhasználják cionista és szovjetellenes nézeteik terjesztése céljából.

A fentiek az alábbi anyagok bizonyítják:

– „Beer Iván a júniusban (1967) megtartott papi békegyűlésen felszólalt, és felszólalásában – az izraeli, illetve a közel-keleti helyzet értékeléséről volt szó – Izrael mellett pozitív állásfoglalása volt kiérezhető.”

(„Sárvári György” fn. ügynök 1967. nov. 16-i jelentéséből).

„Beer Iván és Berger István közvetlenül előttem szidták Magyarországot, hogy ilyent megengednek Magyarországon terjeszteni.” (A Szíriai Arab Köztársaság Országos Béketanácsának az izraeli agresszióval kapcsolatban kiadott brossúrájáról van itt szó.)

(„Házi János” fn. ügynök 1967. nov. 17-i jelentéséből.)

– „A Lomonoszov Egyetemem minek kellett megépíteni, persze, mert nagyot akartak produkálni, és mibe került ez a népnek, ahelyett, hogy ilyeneket építenek, inkább nézzék meg, hogy a nép milyen primitív, topis, hová jönnek ezek a nyugati kultúrához!”

– „Varsóban is építettek egy ugyanilyent az oroszok, melyet a lengyelek azóta is nyögnek, és szidják érte az oroszokat.”

– „Amit itt megmutogatnak, azokat még a muzsikok építették. Azt mutassák meg, amit ők építettek!”

– „Mi... csak a nagyvárosokban voltunk, itt is elég szomorú képet láttam, az emberek piszkosak, primitívek, hát akkor mi lehet falun, ahová minket – van eszük – nem visznek el.”

– „Persze a koppintáson és lopáson kívül máshoz nem is értettek soha!”

– „Igen, arról a forradalomról van szó, ami ti (oroszok) vertetek le.”

(Ezeket a becsmélő, destruktív, szovjetellenes kijelentéseket Beer Iván 1965-ben a szovjetunióbeli utazása alatt tette. Több tanú bizonyítja ezt.)

1968. október 15-én a Budapesti József Attila Szabadegyetem szervezésében a közel-keleti helyzetről dr. Drablik János [Drábik] jogtanácsos előadást tartott a Múzeum krt. 4/B épületben. Az előadáson – ahogy később megállapítottuk – megjelent Beer Iván, Berger István és Landeszman György nevezetű rabbiképzős növendék. A tanúk elmondása szerint a fenti három személy burkolt szovjetellenességgel Izrael politikája mellett foglalt állást. Szemmel láthatóan direkt felkészültek a közel-keleti témára, és nyíltan – 25-30 főnyi hallgatóság előtt – védtek Izrael álláspontját, hangoztatták cionista, nacionalista meggyőződésüket, közvetve támadva kormányunk politikáját is.

1) Cáfolták, hogy Izrael agressziót követett el az EAK ellen, mert ez „csak hadászati taktika volt, mivel az arabok nyíltan kimondták, hogy minden zsidót a tengerbe söpörnek... és Izrael ennek tudatában, védekezésül indított háborút az EAK ellen”.

2) Igazolni próbálták az izraeli területhódítást azzal, hogy „nagyon kicsi, keskeny földrészt jutott a zsidóknak a II. világháború után, és azon nem férnek el”.

3) Téma volt még az arab menekültek problémája, s ezzel kapcsolatban Beer Iván nagyon cinikus hangnemben megjegyezte: „...mi is telepítettünk ki annak idején német ajkúakat”, és szerinte meg kellene oldani úgy, hogy „mindenki mehessen a hazájába vissza, hogy ne legyenek hazátlan és kifosztott tömegek”.

(A fenti kivonatok a dossziében elfekvő tanúi feljegyzésekből származnak.)

1968. október 29-én „Frédi” fn. ügynökünk együtt volt Beer Ivánnal, Landeszman Györggyel és egy csehszlovák vendéggel a Hungária étteremben. A beszélgetés során Beer Iván különösen érdeklődött az iránt, hogy hogyan került Svoboda elnök a többiekkel Moszkvába, hogyan viselkedtek a szövetséges csapatok Csehszlovákiában stb. Ezen beszélgetés során Beer Iván az alábbiakat jelentette ki előttük:

– „...nem értem, és csodálkozom azon, hogy Csehszlovákiában, Lengyelországban, mindeütt történik tüntetés a Szovjetunió ellen, csak nálunk, Magyarországon nincs semmi.”

(„Frédi” fn. ügynök 1968. nov. 12-i jelentéséből.)

– „Általában többé-kevésbé mindenki rendesen viselkedett, egyedül csak Beer Iván politizált. ...Beer Iván zsidótörténeti előadást tartott az egész társaságnak. Beszért a makkabeusok harcáról az elnyomókkal szemben, a zsidó nép szabadságáért. Voltak egyes zsidó vezetők, akik az elnyomóknak segítettek elnyomni a zsidó népet. Most is így van, van zsidó vezető, aki erősen asszimilálódott, és az elődökhöz hasonlóan viselkedik a zsidósággal szemben. Ezekkel a szavakkal (Beer) párhuzamot vont a régen élő áruló zsidó vezetők és a jelenlegi zsidó vezetők között, akik ápolják a jó kapcsolatot a szocialista állammal.”

– „Beer Iván állandóan ellenséges hangnemben politizál. Semmi más nem is foglalkoztatja őt. A társaság szélsőséges reakciós szelleme ő, és ebbe az irányba befolyásolja az embereket.”

(„Frédi” fn. ügynök 1969. január 7-i jelentéséből.)

1969. február 6-án „Házi János” fn. ügynök jelentette, hogy Beer Ivánt valaki figyelmeztette a lebukás veszélyére, és Beer Iván jelenleg disszidálási gondolattal foglalkozik.

A felsorolt adatokból világosan látható, hogy Beer Iván és társai szervezett formában végzik cionista tevékenységüket, amelynek talajáról támadják a Szovjetuniót és kormányunk politikáját. Különösen vonatkozik ez a megállapítás Beer Ivánra, aki – ezen kívül – már évek óta folyamatosan követi el az izgatás bűntettét.

II. Hálózati úton megállapítottuk, hogy a fenti cionista tevékenység fő szervezője és hangadója: Beer Iván.

Beer Iván elsőrendű bűntársai: Berger István és Landeszman György. Az utóbbi időben közel került hozzájuk a szintén erősen cionista beállítottságú Silber Iván. [...]

III.

Javaslati rész

A büntetőeljárás megindítását az teszi szükségessé, hogy elejét vegyük a jelentésben tárgyalt cionista csoport további terjedésének, ellenséges tevékenységének, és megakadályozzuk Beer Iván és Berger István közeljövőben esedékes rabbivá avatását.

1) A meglévő anyagaink alapján javasoljuk Beer Iván budapesti lakos őrizetbe vételét és büntetőeljárás megindítását ellene. Őrizetbe vételével egy időben házkutatás tartandó a lakásán.

2) Javasoljuk Berger István és Landeszman György 72 órás őrizetbe vételének elrendelését. Őrizetbe vételükkel egy időben házkutatás tartandó a lakásukon. Berger István esetében házkutatás tartandó mindkét lakásán.

3) Silber István azonnali idézés alapján kihallgatandó és lakásán házkutatás tartandó.

Az operatív eszközök védelmével, illetve az ügynökség kivonásával vagy esetleges kihallgatásával kapcsolatban a realizálást megelőző napon döntünk, az illetékes vizsgálati szervekkel közösen.

Iglói Pál r. ale[zrede]js

alosztályvezető

Mélykúti Ferenc r. ales.

Katona László r. ales.

osztályvezető

Készült 2 pld./ 6 lap

lerakva:

1. pld. „Exodus” a[kta]

2. pld. O[bjektum] d[össze]f.

14. AZ „EXODUS” ÜGY 2.

1969. március 11.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. 0-13616

Belügyminisztérium

III/1.F. Alosztály

Jelentés

A BM III/II-4. osztály realizálás végett jogi véleményezésre megküldte az „Exodus” fn. ügyet. (Tartalomjegyzék nélküli, számozatlan lapokat tartalmazó 2 db dosszié.)

[...]

A hálózati jelentésekből az tűnik ki, hogy Beer és Berger izgató tevékenységet fejtenek ki. Erről azonban hálózati személyek általánosságban tesznek említést. A jelentésekből nem tűnik ki, hogy mikor, hol, kinek a részéről konkrétan milyen kijelentések, megnyilvánulások hangzottak el, s hogy azok gyűlöletkeltésre alkalmasak voltak-e. A hálózati jelentések alapján izgatásként a következő kijelentések értékelhetők:

Beer Iván 1968 októberében mások előtt a Hungária éttermében a csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatban sajnálkozóan kijelentette: „Nem érti, és csodálkozik, hogy Csehszlovákiában, Lengyelországban mindenütt történik tüntetés a Szovjetunió ellen, csak nálunk Magyarországon nincs semmi.”

1968. december 15-én Révész nevű budapesti lakos lakásán, ahol kb. 18 fő volt jelen, Beer zsidótörténeti előadás keretében arról beszélt, hogy „voltak zsidó vezetők, akik az elnyomóknak segítettek elnyomni a zsidó népet. Most is így van, van zsidó vezető, aki erősen asszimilálódott, és az elődökhöz hasonlóan viselkedik a zsidósággal szemben.” Párhuzamot vont a régen élő áruló zsidó vezetők és a jelenlegi zsidó vezetők között, akik ápolják a jó kapcsolatot a szocialista állammal.

Beer 1965-ben Szovjetunióban társasutazáson vett részt, ahol az ott látottakkal kapcsolatosan – Gulyás Bálint, Varga Gyula és Steer Lajos BM-dolgozók feljegyzése szerint – izgató módon nyilatkozott. „Mi csak nagy városokban voltunk, de ott is elég szomorú képet láttunk, az emberek piszkosak, primitívek, hát akkor mi lehet falun, ahová nem vittek. Persze a lopáson kívül máshoz nem is értettek soha.”

Berger István 1968 decemberében Beer lakásán többek előtt kijelentette: „Magyarországon kizsákmányolás folyik, az egész magyar nép éhbérért dolgozik.”

E magatartásuk miatt azonban a jelenlegi anyagok alapján büntetőeljárás nem tehető folyamatba, mivel tevékenységüket kizárólag csak hálózati jelentések támasztják alá, és nyílt eljárásban bizonyítékként felhasználható anyagok nem állnak rendelkezésre. Olyan személyek sem ismertek, akik tevékenységükre tanúként kihallgathatók lennének, és érdemi terhelő vallomást tennének. Emellett nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy Beert a „Salom” ügy kapcsán az 1965-ben tett fent idézett magatartása miatt [rendőrhatalósági]figyelmeztetésben részesítették. Erre figyelemmel az ügyben az operatív feldolgozó munka folytatását, és annak keretében olyan személyek felderítését, valamint meghallgatását javasoljuk, akik nevezettek izgató tevékenységére olyan érdemi vallomást tesznek, amelyek az ügy realizálását megalapozzák.

dr. Könczöl István r[endőr] ő[r]n[agy]

alosztályvezető

dr. Verók László

r. őrgy.

Jóváhagyom: dr. Deák József r. alezr[edes]

osztályvezető

Készült 2 pld.

Melléklet: 3 dosszié

15. AZ „EXODUS” ÜGY 3.

1969. március 25.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. 0-13616

Belügyminisztérium

III/II-4. A osztály

Engedélyezem:

Tóth Lajos

L[átt]: Karasz Lajos

Tárgy: „Exodus” fn. csoportos ügy bomlasztás útján történő realizálására

Javaslat

[...]

II.

A bomlasztás útján történő realizálás szükségességét elsősorban az a tény indokolja, hogy nevezett személyek 1969. április hó közepén kerülnek felavatásra, mint végzett rabbik. Felavatásuk után – mint rabbik – ellenséges tevékenység szempontjából kedvező, nyilvános fórumokhoz és széles körű tömegbázishoz juthatnak. Véleményünk szerint ennek megakadályozása elsőrendű feladatunk.

Ezért javasoljuk, hogy a bomlasztás útján történő realizálást az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőjével történt megbeszélés alapján hajtsuk végre, vagyis a tanúktól beszerzett bejelentések alapján az Állami Egyházügyi Hivatal intézkedést tesz az izraelita egyház kompetens vezetői felé az irányban, hogy az állam és egyház közötti zavartalan jó viszony érdekében szükségesnek látszik a javaslatunkban szereplő hangadó, szélsőséges cionista és szovjetellenes elemek eltávolítása a Rabbiképző Intézetből.

Ennek alapján elérjük, hogy – a hálózati anyagaink felhasználása nélkül – a jelentésünkben szereplő BEER IVÁN LÁSZLÓ [...], valamint BERGER ISTVÁN [...] lakosokat felavatásuk előtt ellenséges tevékenységük miatt kizárják az Országos Rabbiképző Intézetből.

A cionista tevékenységben részt vevő harmadik személy nevét kihagyjuk a tanúk bejelentéseiből a célból, hogy az esetleg felmerülő gyanút őreá tereljük.

A fenti intézkedés – véleményünk szerint – érzékeny csapást fog jelenteni az aktívan tevékenykedő cionistákra nézve, megerősíti a lojális elemek pozícióját az egyházon belül, és javítani fogja az operatív helyzetünket is.

Ezeket a körülményeket további beépülések, operatív pozícióink megerősítésére használjuk fel.

A javasolt bomlasztási intézkedések után tovább folytatjuk hálózati operatív ellenőrző munkánkat az „Exodus” [fedő]nevű csoportos ügyben érintett személyek körében. Amennyiben a bomlasztásos realizálás eredménnyel jár, akkor ennek alapján az ügyet lezárjuk. Ha az ügyben érintett személyek tovább folytatják – intézkedéseink ellenére – ellenséges tevékenységüket, akkor újabb intézkedéseket teszünk tevékenységük dokumentálására.

Kérjük a fentiek alapján engedélyezni a javasolt realizálási intézkedések végrehajtását.

Iglói Pál [endőr] ale[zred]s

osztályvezető

Mélykúti Ferenc r. ales.

Katona László r. ales.

osztályvezető

16. TÁRGYALÁS AZ ÁEH ELNÖKÉVEL

1969. március 25.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-13616

Belügyminisztérium

III/II-4. A alosztály

Tárgy: Az ÁEH elnökével lefolytatott tárgyalásról

Feljegyzés

Kukk István [endőr] ezredes elvtárs engedélye alapján 1969. március 24-én felkerestük hivatalában Prantner József államtitkár elvtársat, és tájékoztattuk Beer Iván és Berger István rabbiszeminaristák ellenséges tevékenységéről. A tárgyaláson az ÁEH részéről Prantner József államtitkár, az ÁEH elnöke, Grnák Károly főosztályvezető elvtársak, a BM részéről Katona László r. alezreder, Igloi Pál r. ales és Mélykúti Ferenc r. ales. elvtársak vettek részt.

A kapott tájékoztatásból kiindulva Prantner József államtitkár elvtárs felvetette, hogy ők úgy látják jónak, ha a tőlünk kapott tájékoztatás alapján saját hatáskörben ők tesznek intézkedést az egyházi vezetőkön keresztül a cionista csoport dezorganizálására, úgy, hogy a felelős egyházi vezetők által kizárják Beer Iván és Berger István nevezetű rabbinövendékeket a Rabbiképző Intézetből. E célból Prantner József elvtárs megkért bennünket, hogy bocsássuk rendelkezésükre a meglévő nyílt anyagokat (tanúk bejelentéseit), amelyek alapján ők elvégzik a fenti két személy kizárását az intézetből.

Prantner elvtárs javaslatát mi a magunk részéről elfogadtuk, azzal, hogy erről tájékoztatni fogjuk felső vezetőinket.

Vezetőink véleményéről rövid úton tájékoztatjuk majd Prantner elvtársat, és egy ismételt találkozáson visszatérünk eredeti témánkhoz.

Mélykúti Ferenc r. ales.

17. ÜGYNÖKJELENTÉS B. I. ÉS TÁRSAI ÜGYÉBEN

1969. április 17.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-13616

Belügyminisztérium

III/II-4. A alosztály

Tárgy: Beer Iván és társai rabbinövendékek ügyében

Jelentés

„Sárosi” [edő]n[evű] ügynökünk írásban az alábbiakat jelentette: „Grnák Károly, az ÁEH főosztályvezetője 1969. április 11-én du. 3 órára telefonon hivatalába hívta az izraelita hitfelekezet egyes vezetőségi tagjait, név szerint dr. Seifert Géza elnököt, dr. Láng Viktor alelnököt, dr. Borsa Mihály KSZB elnököt, dr. Benoschofszky [Benoschofsky] Imre országos főrabbi helyettest, Scheiber Sándor dr.-t, a Rabbiszeminárium igazgatóját, és dr. Salgó Lászlót, a Budapesti Rabbiság igazgatóját. Nevezettek előtt Grnák Károly főosztályvezető ismertette Beer Iván, Berger István és Landesmann [Landeszmann] György rabbinövendékek ellen a magyar állam- és társadalmi rendet sértő magatartásukról felvett jegyzőkönyvek, illetve tanúvallomások adatait, melyek ismereteseik.

Miután dr. Seifert Géza elnök a felekezet vezetőinek állásfoglalása előtt azt a javaslatot tette, hogy a felekezet vezetőinek adassék meg a mód, hogy először álláspontjuk kialakítása előtt külön egymás között folytassanak megbeszéléseket, a felekezet vezetői az ÁEH-nak külön e célra rendelkezésükre bocsátott helyiségében – a tanácssteremben – folytattak egymás között megbeszélést.

A megjelentek egymás közti beszélgetéseik során Seifert Géza kijelentette, hogy ő is csak most kb. egy fél órája értesült az ügyről, és az ismertetett adatok annyira megdöbbentették, hogy az egész ügyet megfelelően még át sem tudta gondolni, és így az egész ügyre kiterjedő álláspontját sem tudja még rögzíteni. Kérte a jelenlévőket, hogy a hallottak alapján fejtsék ki álláspontjukat, és adjanak neki megfelelő tanácsot a helyes álláspont kialakítása végett.

Dr. Borsa Mihály: Hát ez borzasztó, ez az eset, és akár hogyan nézzük ezt a dolgot, el kell határolnunk magunkat a rabbinövendékek cselekvőségéről. Grnák mondotta, hogy az ügyet

az ÁEH átteszi az ügyészségre, és ezáltal a büntetőügy ellenük meg fog indulni. Mi ez ellen semmit sem tudunk tenni.

(Ehelyütt zárójelben jegyezzük meg, hogy Grnák Károly az ügy ismertetése során azt mondta az ÁEH elnökének megbízásából a közös megbeszélés során, hogy az ismertetett adatok folytán az ügyet az ügyészségre fogják áttenni. Arról kifejezetten nem tett említést, hogy az ÁEH a rabbinövendékeket fel akarná függeszteni, vagy a felekezet részéről ellenük más intézkedést kérne vagy hozna javaslatba.)

Dr. Benoschofszky Imre: Hát én is csak azt mondom, hogy mi ebben nem tudunk semmit sem csinálni, az ügyet kénytelenek vagyunk a maga útjára hagyni, hogy az ÁEH intézkedjen.

Dr. Láng Viktor: Borzasztó dolog ez, hogy fiatal emberek ilyesmiket csináljanak, hiába meg fog indulni ellenük a büntetőeljárás.

Dr. Scheiber Sándor: Beer Ivánnak és Berger Istvánnak a napokban kell már rabbivizsgát tenni, az évfolyamokat elvégezték, és április 20-ára van kitűzve az avatási ünnepségük, nem tudom, mit tegyek ellenük, és borzasztó lesz, ha megindul a büntetőeljárás ellenük.

Dr. Salgó László: Talán mégis jó lenne hallani, hogy mit gondol az ügyben dr. Seifert elnök úr.

Dr. Seifert elnök: Akármennyire is le vagyok sújtva a hallottak felől, mert rengeteget ártottak maguknak és felekezetünknek ezek a fiatalok, mégis mindig az jár az eszemben, hogy zsidó fiatalemberekről van szó, akik kétségtelenül nagyon helytelenül és nagyon rosszat cselekedtek, azonban mi mint felekezeti vezetők ezekért a megtévedt zsidó fiatalemberekért valamit tegyünk, és talán kérjük az ÁEH-t, hogy ügyüket ne tegye át az ügyészséghez, és mellőzze még ez alkalommal a büntetőeljárást. Ezzel szemben a felekezet egyidejűleg Beer Iván és Berger István rabbinövendékeket azonnali hatállyal függessze fel, rabbivizsgára ne bocsássa, és az április 20-ára kitűzött avatási ünnepséget hatálytalanítsa.

Dr. Scheiber: Landesmann-nal mi legyen, ő nem csinált végeredményben semmit, csak az egyik ülésen jelen volt?

Seifert: Landesmann Györgyöt egyelőre ne függesszük fel, hanem indítsunk ellene vizsgálatot.

Dr. Salgó László: Az Elnök eme javaslata nagyon jó, ezt fogadjuk el.

Dr. Láng: Csak az a kérdés, ha mi felfüggesztjük Beer Ivánt és Berger Istvánt, hogy az ÁEH el fog-e tekinteni attól, hogy az ügyet az ügyészségre áttegye. Hiszen Grnák megmondotta, hogy átteszik az ügyet az ügyészségre.

Dr. Benoschofszky: Én sem hiszem, hogy az ügyészségre való áttétel mellőzését el lehet-e érni, de meg kell próbálni.

Dr. Salgó László: Ezt borzasztó, hogy a kitűzött rabbivizsgára most nem bocsátjuk és az avatást elhalasztjuk [sic!].

Dr. Seifert: Hát akkor mit csináljunk? Hagyjuk őket a börtönbe menni, az jobb lesz?

Dr. Scheiber: Hát, igaz, nem tudunk mást csinálni. Ez lenne tényleg a legjobb megoldás. (Közben mondogatta, hogy minek kellett ezeknek a fiatal embereknek ilyen szörnyű dolgokat csinálni.)

Ezután jelenlévők az ügy érdemében tárgyaltak még, és dr. Seifert elnök a kialakult egyhangú határozatukat a következőkben foglalta össze:

A felekezet jelenlévő vezetőségi tagjai egyhangúlag elhatárolják magukat a szóban forgó rabbinövendékek cselekményeitől. Ezeket mélyen elítélik, azokkal nem azonosítják magukat. Hivatkoztak államunknak felekezetünkkel létrejött jó viszonyára is, melyet fenntartani akarnak.

Mindezek előre bocsátása mellett kéri azonban az ÁEH-t, hogy a büntetőeljárást mindhárom rabbinövendék ellen mellőzze, mert nevezettek cselekményeinek nyilvánosságra kerülése esetén az államunkkal való jó viszonyunkra vethetne esetleg kedvezőtlen fényt [sic!]. Ezzel szemben a felekezet vezetősége mindettől függetlenül az elkövetett cselekmények miatt egyidejűleg Beer Iván és Berger István rabbinövendékeket azonnali hatállyal felfüggeszti, záró rabbivizsgájukra nem bocsátja, és az 1969. április 20-ára kitűzött rabbiavatási ünnepséget hatálytalanítja. Landesmann György ellen a vizsgálatot megindítja.

Jelenlévők együttesen (elsősorban az elnök és az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója) vállalják a határozat azonnali végrehajtását.

A fentieket jelenlévők egyhangúlag elhatározták, és azt követően együttesen – dr. Seifert Géza elnök előterjesztésében – Grnák Károly főosztályvezető szobájába visszatérve, utóbbival hivatalosan közölték.

Az ÁEH-tól történt eltávozás után jelenlévők gépkocsin mentek el. Az egyik gépkocsin ment dr. Borsa Mihály és dr. Benoschofszky Imre. A másik gépkocsin pedig dr. Seifert Géza, dr. Scheiber Sándor, dr. Láng Viktor és dr. Salgó László. Az utóbbi gépkocsiban Scheiber Sándor folyton hangoztatta, hogy minek kellett Beer Ivánnak és társainak ilyen gyűlésre elmenni.

[...]

Végül megköszönte Scheiber Seifertnek, amiért előterjesztette az ÁEH előtt azon indítványát, hogy az ügy iratait a fiatalok ellen az ügyészségre ne kerüljenek [sic!], melyhez dr. Salgó László is csatlakozott."

Értékelés:

A jelentés értékes. Az intézkedések a realizálási javaslatban foglaltaknak megfelelően történtek: Beer Iván és Berger István rabbinövendékeket azonnali hatállyal felfüggesztették, záróvizsgára való bocsátásukat leállították, és az avatóünnepséget hatályon kívül helyezték a magyar izraeliták képviselőinek felelős vezetői. Landesmann György ellen fegyelmi vizsgálatot indítottak.

Pozitív eredményként könyvelhető el az a körülmény, hogy ezzel az intézkedéssel sikerült éket verni dr. Borsa Mihály, dr. Láng Viktor alelnök és dr. Scheiber Sándor igazgató közé, akik eddig szoros egységet képviseltek az egyházon belül.

Feladat:

- 1) Továbbra is kísérje figyelemmel a fejleményeket.
- 2) Tegyen intézkedést arra vonatkozóan, hogy dokumentáláson is megtörténjen Beer Iván és Berger István felfüggesztése stb. Feltétlenül hagyassa jóvá azt dr. Scheiber Sándor rabbiszemináriumi igazgatóval.
- 3) A jövő héten kezdjék meg Landesman György fegyelmi ügyét, és utolsó figyelmeztetéssel párosuló írásbeli megrovásban részesítsék. Itt is feltétlenül szükséges dr. Scheiber Sándor igazgató aláírása.
- 4) Függesszék fel azonnali hatállyal Landesman György Dohány utcai gyakornok rabbi funkcióját.

Mélykúti Ferenc
[endör] ale[zrede]s

18. AZ „EXODUS” ÜGY 4.

1969. június 17.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-13616

Belügyminisztérium

III/II-4. A alosztály

Tárgy: „Exodus” [fedő]n[evű] csoportos ügy bomlasztás útján történt realizálásáról

[Kézrel írt szövegrész]

Miniszter et! A jelentést tájékoztatásra felterjesztem. Az „Exodus” fn. ügyben az illetékes operatív szervek alapos és eredményes munkát végeztek, a gondos előkészítésért a résztvevő op.[eratív] t.[isztek] és vezetők dicséretet érdemelnek. 1969. V. 25. Karasz Lajos

Karasz e! Nagyon örülök, hogy kezd beérni, hogy nem csak adminisztratív úton lehet jól dolgozni! Az elvtársak nagyon jól oldották meg a bomlasztást és a további munkához is bázist teremtettek [sic!]. A következő csoportfőnökin meg kell dicsérni az elvtársakat és az ügyet ismertetni kell. Benkei, 1969. V. 28.

Az anyagot tájékoztató jelentésként fel kell dolgozni a Pol.biz. tájékoztatóba. Benkei

Jelentés

„Exodus” fn. csoportos ügy hálózati operatív feldolgozása során megállapítottuk, hogy Beer Iván László, Berger István és Landesman György budapesti lakosok, az Országos Rabbiképző Intézet hallgatói csoportos cionista tevékenységet végeztek, több fiatal részvételével.

[...]

II.

Az ügyben konzultáltunk vizsgálati szerveinkkel, akik a rendelkezésünkre álló bizonyítékok jogi erejűvé tételének nehéz volta miatt a realizálást nem vállalták.

Ezért a csoportos cionista tevékenység megszakítása céljából 1969. március 25-én javaslatot készítettünk a cionista csoport bomlasztás útján történő realizálására. Ennek az intézkedésnek a szükségességét elsősorban az a körülmény indokolta, hogy nevezett személyek 1969. április 20-án kerültek volna felavatásra. Felavatásuk után – mint végzett rab-

bik – ellenséges tevékenység folytatása szempontjából nyilvános fórumokhoz és széles körű tömegbázishoz jutottak volna.

Figyelembe véve a fentieket, javasoltuk, hogy a bomlasztás útján történt realizálást az Állami Egyházügyi Hivatal bevonásával hajtsuk végre, a tanúktól megszerzett bejelentések alapján.

A III/II. Csoportfőnök által engedélyezett javaslat alapján felvettük a kapcsolatot az Állami Egyházügyi Hivatal illetékes vezetőivel, feltártuk előttük a fent jelzett személyek ellenséges tevékenységét, és átadtuk az általunk megszerzett tanúbejelentéseket azzal, hogy ezen dokumentumok megfelelő felhasználásával ériék el – az izraelita egyház kompetens vezetőin keresztül – a javaslatunkban szereplő hangadó cionista és szovjetellenes elemek eltávolítását az Országos Rabbiképző Intézetből.

Az általunk kidolgozott taktikai javaslatok alapján Grnák Károly elvtárs, az Állami Egyházügyi Hivatal illetékes főosztályvezetője berendelte az ÁEH-be az izraelita egyház vezetőit, ismertette velük Beer Iván, Berger István és Landeszman György rabbinövendékek ügyét. Kemény bírálathoz részesítette dr. Scheiber Sándor rabbiképző igazgatót a Rabbiképző Intézetben uralkodó káros, rossz szellemért, felvetette, hogy a fentiek nem szolgálják az állam és az egyház között kialakult jó viszonyt, valamint bejelentette, hogy az egész ügyet átadja az ügyészségnek, az érintett személyek bírósági úton való felelősségre vonása céljából.

Ez a kijelentés meghozta a várt hatást, de a kiváltott hatást fokozta az is, hogy dr. Borsa Mihály KSZB-elnök, akit Grnák Károly elvtárs – a velünk történt megbeszélés alapján – egy negyedórával korábban magához rendelt, és felkérte az ÁEH-féle álláspont támogatására, kijelentette, hogy nekik – egyházi vezetőknek – el kell határolniuk magukat a rabbinövendékek cselekedeteitől, és nem lehet semmit sem tenni a büntetőeljárás megindítása ellen.

Ezt – a tőlünk kapott utasítás alapján – még megerősítette az egyik társadalmi kapcsolat is. Ezáltal általánossá vált az a hangulat, hogy itt már nem lehet semmit sem tenni az említett rabbinövendékek érdekében.

Ennél a pontnál következett taktikánk második fokozata:

„Sárosi” fn. ügynök – a tőlünk kapott utasításnak megfelelően – felvetette a felekezet többi vezetőinek, hogy mivel itt mégis zsidó fiatalokról van szó, akik – el kell ismerni – valóban nagyon rosszat cselekedtek, egyaránt ártottak az államnak és a zsidóságnak, de nekik mint felekezeti vezetőknek azért valamit kellene tenni az érdekükben – talán kérjék fel az Állami Egyházügyi Hivatalt, hogy az ügyüket ne tegye át az ügyészségre, és mellőzze még ez alkalommal a büntetőeljárást. Ezzel szemben a felekezet Beer Ivánt és Berger Istvánt azonnali hatállyal felfüggeszti, a rabbivizsgából kizárja, és az avatási ünnepséget hatálytalanítja. Landeszman György ellen pedig felekezeten belül fegyelmi vizsgálatot indít.

A felekezet többi vezetői azonnal elfogadták „Sárosi” fn. ügynökünk javaslatát, és előterjesztették ezen kérésüket az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője felé. Az ÁEH elfogadta javaslatukat. Ennek alapján az egyházi vezetés együttesen elvállalta és egyhangúlag végrehajtotta a fenti határozatjavaslatot, melynek következtében Beer Iván és Berger István rabbinövendékeket azonnali hatállyal felfüggesztették, a záró rabbivizsgából kizárták, és felavatásukat hatálytalanították. Landeszman György rabbinövendék ellen fegyelmi vizsgálatot rendeltek el, ami még folyamatban van.

A fentiekén kívül még az alábbi intézkedéseket hajtottuk végre az „Exodus” fn. ügyben:

– 4 személy a csoport vezetői és tagjai közül disszidálást szándékozott elkövetni. Disszidálásukat megakadályoztuk.

– Tudomásunkra jutott, hogy a cionista csoport vezetője, Beer Iván át akart iratkozni a szegedi egyetemre. Az ÁEH-án keresztül intézkedtünk egyetemi felvétele megakadályozása céljából.

III.

Értékelve a megtett intézkedések komplexumát, megállapítható, hogy azok hatásosnak és eredményesnek bizonyultak. A realizálás ezen módja bebizonyította, hogy nemcsak az adminisztratív intézkedések hozzák meg a kellő eredményt. Az átgondolt, időben meghozott bomlasztó intézkedések több szempontból eredményes realizáláshoz vezetnek. Például az „Exodus” fn. ügyben is a rendelkezésre álló anyagaink egyöntetűen bizonyították, hogy szervezett cionista tevékenységgel állunk szemben, de a fenti tevékenység jogi erejűvé tételének elhúzódása miatt megtörtént volna ellenséges, cionista személyek rabbivá avatása, aminek negatív kihatásairól már fentebb szó volt.

Ezekkel az intézkedésekkel a tárgyban szereplő személyek cionista beállítottságát nem változtattuk meg, de az alábbi pozitív eredményeket értük el:

– Megakadályoztuk a jelentésben szereplő hangadó, aktív cionisták rabbivá való felavatását. Ezáltal megfosztottuk őket a nyilvános fórumoktól és a széles tömegbázistól.

– Intézkedéseink hatására a cionista csoport felbomlott, összefüggései megszűntek.

– A csoport vezetői között teljes bizonytalanság uralkodik a jövőjükkel illetően.

– A cionista csoportot gyakorlatilag az izraelita egyház vezetői által számoltuk fel. Cionista beállítottságú egyházi vezetők is kénytelenek voltak elítélni tevékenységüket, és fellépni velük szemben.

– A realizálás ezen módjával eleve megfosztottuk a hazai cionista köröket, valamint a külföldi cionista szervezeteket és sajtóorgánumokat attól a lehetőségtől, hogy ellenséges propagandát, illetve sajtókampányt indítsanak Magyarországot ellen.

– Megerősítettük „Sárosi” fn. ügynökünk helyzetét, ami különös fontossággal bírt a tervbe vett közeli amerikai útja előtt. (Megjegyzés: USA zsidó és cionista köreiben pozitívan ítélték meg „Sárosi” fn. ügynökünk ez ügyben tanúsított magatartását.)

– Hálózati operatív helyzetünk további javítása céljából kapcsolatot létesítettünk a cionista csoport egyik aktív tagjával, akivel szervezési céllal foglalkozunk.

– Az Állami Egyházügyi Hivatallal fennálló jó kapcsolatunkat tovább javította a realizálás eme módja, és fokozta az ÁEH vezetőiben az elismerést és bizalmat az állambiztonsági szervek irányában.

Mélykúti Ferenc r[endőr] ale[zred]s

19. A „NYOMDA” ÜGY 1.

1970. június 8.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. 0-13839

Belügyminisztérium

III/II. Csoportfőnökség

4. Alosztály

Tárgy: „Nyomda” f[edő]n[evű] ügyben

[Kézírt szövegrész]

Javaslatlalt egyetérttek, jóváhagyás céljából fölterjesztem. VI.17. Karasz Lajos

Engedélyezem: VI. 23. [olvashatatlan aláírás]

Összefoglaló és realizálási javaslat

1970 februárjában hálózati úton értesültünk arról, hogy Beer Iván budapesti lakos, kizárt rabbiszeminarista, társaival együtt „Bomba” elnevezéssel egy illegális cionista lap készítését és terjesztését vette tervbe. Beer Iván szerint az illegális lap kiadására azért van szükség, hogy „megszervezzék a zsidó ifjúság megfelelő tájékoztatását az izraeli–arab viszonyról, és szimpátiát keltsenek Izrael iránt”.

Hálózati operatív úton megállapítottuk, hogy a tervbe vett illegális lap első száma kézírassal elkészült. Azonban a fenti lapból – tudomásunk szerint – eddig csak egy cikk került terjesztésre.

1970. április 27-én szokásos zsidó ifjúsági összejövetel volt a Kárpátia Étteremben, ahol Beer Iván 2 db „Bomba” feliratú borítékot vett elő. A borítékban kettő, kb. másfél oldalas gépelt szöveg volt, amely a közel-keleti helyzet tükrében vizsgálva a nagyhatalmak álláspontját, izgatásra alkalmas cionista és szovjetellenes kitételeket tartalmazott.

Az említett összejövetelen Beer Iván által terjesztett röplapból néhány kivonat:

„A konfliktusokat bárhol a világon mindig az imperialisták élezzik. Ilyen új imperialista nagyhatalmak Szovjetunió és Kína, és degoulli [sic!] politikát folytató Franciaország.”

„Izrael a SZU ábrándjai dacára demokratikus úton fejlődött tovább, nem lett az első közel-keleti »népi demokrácia«.

„A SZU behatolási taktikája mit sem változott, bár elvbarátai Nasszer akasztófáin lógtak”.

„Sokan mondták már, hogy a világ zsidósága közveszélyes nagyhatalom, és bizony mi „IZRAEL OLDALÁN ÁLLUNK EGYÉRTELMŰEN!”

Ezt a rölapot Beer Iván odaadta a csoporttagoknak elolvasás céljából. A helyszínen a jelenlévők közül heten elolvasták: Gyulai Péter és neje, Landesmann György, Neumann József és neje, Palotás Endre, Grünstein Tamás. Alaposan feltehető, hogy Fülöp Tamás mint „szerkesztőségi tag” itt azért nem olvasta a lapot, mivel már korábban ismerte azt.

Hálózati és 3/a rendszabály útján szerzett adatok szerint a kézirat szerkesztésében, egyes cikkek megírásában és egyéb cionista tevékenységben az alábbi személyek vettek aktívan részt: Beer Iván, Landesmann György, Fülöp Tamás, Kósa László és Boros Lajos.

Beer Ivánnal kapcsolatban feltétlenül megemlítendő, hogy nevezett már évek óta folytatja ellenséges tevékenységét, elsősorban cionista szovjetellenes propagandát fejt ki.

1967-ben a „Salom” fn. ügy részeseként, valamint szovjetellenes izgatásért nevezett rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesült.

1968–69-es évek folyamán végzett feldolgozó munkánk során dokumentáltan megállapítottuk, hogy összejöveteleken és nyílt fórumokon burkolt és nyílt szovjetellenes és cionista propagandát fejtettek ki Beer Iván és társai.

Anyagaink alapján, operatív úton megkíséreltük bomlasztani a csoportot, ami csak rész eredménnyel járt. Beer Iván és Landesmann György cionista tevékenységük folytatásaként 1969 nyarán disszidálni akartak Jugoszlávián keresztül Izraelbe. Disszidálási tervük közbelépésünkre megghiúsult. Eljárást nem indítottunk, hanem politikailag foglalkoztunk velük. (Beismerő vallomások a „Nyomda” fn. csoportdossziében található).

A fentiekből egyértelműen levonható az a következtetés, hogy Beer Ivánra az általunk lefolytatott bomlasztó intézkedések, nevelő célzatú foglalkozások egyáltalán nem gyakoroltak pozitív hatást, sőt nevezett elszemtelenedett, és fokozta ellenséges tevékenységét.

Beer Iván és társai bűnös tevékenységük megszakítása céljából az alábbi intézkedések végrehajtását látjuk legcélszerűbbnek.

1) Beer Iván László [...] esetében a házkutatás végrehajtását és az előzetes letartóztatás alkalmazását.

2) Az alábbi személyek esetében a házkutatás és azonnali kihallgatás végrehajtását:

- Landesmann György rabbinövendék [...]
- Fülöp Tamás felsőfokú technikai végzős hallgató [...]
- Kósa László műszerész tanuló [...]
- Boros Lajos [...] végzős felsőfokú technikai hallgató [...]

3) Beer Iván által terjesztett röplappal kapcsolatban kihallgathatók még:

- Gyulai Péter vegyészmérnök [...] és felesége
- Neumann József Tibor [...] és felesége stb.

A házkutatások és kihallgatások eredménye alapján döntenék el, hogy a bűntársak közül esetleg még kivel szemben szükséges az előzetes letartóztatásba való helyezés.

Mivel az ügyben egyházi személyek is szerepelnek, javasolom, hogy a realizálás előtti napon tájékoztassuk intézkedéseinkről az Állami Egyházügyi Hivatal illetékes vezetőjét. A vizsgálat eredményéről is nyújtunk tájékoztatást az Állami Egyházügyi Hivatalnak a megfelelő egyházpolitikai intézkedések kialakítása és végrehajtása érdekében.

Az ügyben dolgozó ügynöknél [Házi János = Palotás Endre – KA] szintén házkutatást tartunk. Nála lesz Beer Iván által terjesztett rölap egy példánya, amelyet Beer Ivántól kapott Neumann Józsefen keresztül. Rövid kihallgatási jegyzőkönyvet veszünk fel tőle, melyben rögzítjük a rölap eredetét, csoportos terjesztésének tényét. Ezzel bebiztosítjuk az ügy sikeres realizálását. Az ügynök kivonása érdekében Neumann Józsefnél, akire az ügynök szintén vallomást tesz, nem tartunk házkutatást, és esetleg Neumann Józsefet nem is hallgatjuk ki. Az eljárással érintett többi személynél is úgy kell irányítani és lefolytatni az eljárást, hogy a „besúgó” gyanúja Neumann Józsefre terelődjön.

A III/1. Osztály által az ügyben készített jogi véleményt mellékeljük.

A fentiek alapján kérjük a büntetőeljárás folyamatba tételének engedélyezését.

Iglói Pál [endőr] alezr[edes]

alosztályvezető

Mélykúti Ferenc r. alezr.

Katona László r. alezr.

osztályvezető

20. A „NYOMDA” ÜGY 2.

1970. július 31.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-13839

Belügyminisztérium

III/II-4. A alosztály

Tárgy: „Nyomda” f[edő]n[evű] csoportdossziés ügy realizálásáról

Összefoglaló jelentés

I.

1970. június 5-én 13-Cs-731. sz. „NYOMDA” fedőnevű csoportdosszié keretében feldolgoztuk az 1970. február végén operatív ellenőrzés alá vont Beer Iván és társai cionista propagandatevékenységét.

A hálózati operatív feldolgozás során egyértelműen megállapítottuk, hogy nevezettek egy illegális cionista lap készítését és terjesztését vették tervbe, azzal a céllal, hogy a körük csoportosuló zsidó fiatalok között Izrael-barát érzelmek kiváltása és fokozása érdekében szovjetellenes hangulatot keltsenek.

Operatív úton megállapítást nyert, hogy a tervbe vett illegális lap első száma kéziratban lényegében elkészült. Azonban a fenti lapból csak egy több példányban legépelt, izgatásra alkalmas, cionista és szovjetellenes kitételeket tartalmazó cikk került terjesztésre az általunk ellenőrzés alá vont csoportosulásban.

A fenti ellenséges tevékenység további kiterjesztésének megakadályozása, valamint megszakítása céljából javaslatot készítettünk az ügy realizálására és a büntetőeljárás folyamatba vételére.

A belügyminiszter elvtárs által engedélyezett realizálási javaslat alapján 1970. június 29-én végrehajtottuk a tervbe vett intézkedéseket, melyek során egy személyt előzetes le-tartóztatásba helyeztünk, valamint több személyt tanúként kihallgattunk.

A realizálás megfelelő előkészítésével, a házkutatási helyek és tanúk helyes kiválasztásával már a realizálás első napján olyan jogi erejű tárgyi bizonyítékok és tanúvallomások kerültek birtokunkba, melyek alapján el lehetett rendelni Beer Iván őrizetbe vételét.

A realizálás eredményeként kettő személy [kézzel besúrvva: B. I. és F. T.] ügyét áadtuk az ügyészségnek vádemelés céljából, egy személyt [kézzel besúrvva: N. J.-t] pedig rendőrható-sági figyelmeztetésben részesítettünk.

II.

A realizálás hatására az alábbi pozitív eredmények születtek még:

A realizálással érintett csoportosulás felbomlott, ellenséges propaganda a csoportosulás tagjai részéről megszűnt.

Egy másik laza csoportosulás, amely az Európa eszpresszóban tartotta összejöveteleit, kétfelé vált, és most más helyeken jár össze. (Tevékenységüket és mozgásukat figyelemmel kísérjük.)

Hálózati operatív helyzetünk megerősítésére a realizálás alkalmából kedvezőbb helyzet teremtdött. Kiválasztottunk öt jelöltet, akiket beszerzés céljából tanulmányozás alá von-tunk.

Az ügyben eddig kisebb-nagyobb nehézséggel foglalkoztatott hálózatot (kettő ügynököt) ezzel a realizálással teljesen magunkhoz kötöttük, a cionizmus elleni harc kérdésében.

III.

Az Állami Egyházügyi Hivatal illetékes vezetőit rendszeresen tájékoztattuk az ügyvel kap-szolatban. A felmerült kérdésekben teljes az egyetértés közöttünk.

Megállapodtunk, hogy aktív egyházpolitikai intézkedések fogantatása céljából az ügy feldolgozása és realizálása során keletkezett (egyházi problémákat érintő) adatokról tájé-koztatjuk az ÁEH vezetőit.

[...] [kézzel besúrvva: ...]

[kézzel besúrvva: ...] Mélykúti Ferenc r[endőr] ale[zrede]s

21. JELENTÉS A MAGYAR ZSIDÓK VILÁGSZÖVETSÉGÉRŐL ÉS A ZSIDÓ GIMNÁZIUM VOLT TANULÓINAK TALÁLKOZÓJÁRÓL

1973. október 2.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.5. 0-17169/3

Belügyminisztérium

III./II. Csoportfőnökség

[Kézzel írott szövegrész]

Ambrus et.

Maga a téma jellege és MNK-ra kiható veszélye magáért beszél, ezért szükségtelen volt az a megjegyzés, hogy az izraeli hírszerzésnek van-e vagy nincs-e köze hozzá.

54. sz.

Tájékoztató jelentés

Az MZSVSZ-el és a budapesti zsidó gimnázium volt tanulói 1973. szeptember 2-i találkozójaival kapcsolatos értesülések

(Csak a PB tagjainak!)

A Jeruzsálemben 1972 januárjában megtartott 18. Cionista Világkongresszus határozatot hozott az Izraelen kívül – elsősorban a szocialista országokban, köztük az MNK-ban – élő zsidóság összefogásának, egységének megteremtésére és Izraelbe történő kivándoroltatásuk megindítására, illetve annak meggyorsítására. E határozat elveit és gyakorlati megvalósítását a Magyar Zsidók Világszövetségének 1973. május 8–11. között Tel-Avivban összehívott konferenciája megvitatta és elfogadta. Ez alkalommal az MZSVSZ – különböző megfontolásokból – új vezetőséget választott. Az MZSVSZ Amerikai Tagozatának elnökét, WALDMAN J. Tibor amerikai állampolgárt központi elnökké; az Izraeli Tagozat elnökét, dr. KAUDERS BEN CION-t társelnökké választották. Az új vezetés a Cionista Világkongresszus határozatainak intenzívebb propagálását és megvalósítását tűzte ki célul. Olyan szélsőségeknek is hangot adtak, mely szerint „elérkezett az ideje a magyarországi zsidóság teljes létszámú kivándoroltatásának, melynek érdekében következetes harcot kell indítani”. Szerintük „a magyar zsidóságot rá kell ébreszteni arra, ne csak azt mérlegelje, hogy mit várhat Izraelből, hanem azt

is, hogy mit adhat Izraelnek”. Tudatosítani kívánják azt is, hogy „Izraelben várják és készek befogadni őket”.

Egyes nyugati – főként amerikai, kanadai és izraeli – lapokban megkezdtek a határozatok népszerűsítésével kapcsolatos propagandakampányt, EGRI György, a „MENORA” című, Kanadában megjelenő cionista lap főszerkesztője arra hívta fel a figyelmet, hogy „a vasfüggöny mögött egyetlen jelentős zsidósággal rendelkező ország Magyarország, ahonnan az elmúlt években nem volt kivándorlás”, és szerinte „hamis az az elképzelés, mely szerint a magyarországi zsidóság azért nem akar kivándorolni, mert jól megy a sora. Van ilyen szándék – főként a fiatalok körében –, csak a biztatás és a segítség hiányzik hozzá.” Egri szerint a magyarországi kivándoroltatási hullám fogadására mind Izraelben, mind pedig Amerikában fel kell készülni.

A célul tűzött propagandakampány részeként értékelhető a budapesti zsidó gimnázium 1930-as években végzett hallgatói 1973. szeptember 2-án a „Radnóti Miklós” gimnáziumban, majd pedig a Gellért Szállóban összehívott találkozójának megszervezése. (Ennek előkészületeiről 1973. augusztus 29-én adtunk tájékoztatást.) „A zsidó gimnázium volt növendékeinek baráti köré”-t 1969-ben dr. TAUBER László amerikai állampolgár, sebészprofesszor kezdeményezésére és anyagi támogatásával hozták létre, és először New Yorkban, majd ezt követően minden évben más városban (Torontóban, Washingtonban, Montrealban) tartottak találkozót. A budapesti találkozó szervezésében vezető szerepe volt GEIGER Lászlónak, az MZSVSZ Amerikai Tagozata társelnökének, ELEK Pál amerikai állampolgároknak és néhány magyar állampolgárságú személynek. A „Radnóti” gimnáziumban tartott összejövetelen mintegy 130 fő, a Gellért Szállóban 188 fő vett részt. A megjelentek közül 18 személy az amerikai kontinensről érkezett. Egy részük jelen volt az 1973. augusztus végén megtartott debreceni orvostudományi kongresszuson is. A magyar állampolgárok között több, különböző vezető beosztásokban dolgozó személy (pld. az Országos Tervhivatal, a Külkereskedelmi Minisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, az Állami Könyvterjesztő Vállalat stb. egyes munkatársai) is volt. Meghívták a VAC-isták (Vívó és Atlétikai Club) – nyílt cionista tevékenység miatt 1958-ban rendeletileg megszüntetett sportegyesület – képviselőit is. A különböző korosztályú személyek mellett több fiatal is jelen volt a rendezvényen.

Az összejöveteleken a külföldi és magyar felszólalók méltatták azt a „virágzó zsidó életet”, amely a gimnáziumot jellemezte. A gimnázium dicsőségét hirdeti szerintük az a tény, hogy több kiválóságot nevelt, tanárai közül többen világszerte elismert tudományos munkát

végeztek, továbbfejlesztve a zsidó tudományt és irodalom régi hagyományait. De legnagyobb érdeme az, hogy a zsidó szellem még ma is él, ha a „tükrét össze is törte a behajtott kő; a víz csillog, de medrében a kő mindig ott marad”. Dr. Tauber László beszédében kijelentette, hogy azt a zsidó érzést, zsidó összetartást, amelyre a gimnáziumban nevelték őket, igyekeznek terjeszteni mindenhol; és amíg egyetlen zsidó-gimnazista élni fog, ezeket a tanokat éltetni fogja. Szerinte az összejövetelen megjelentek nagy száma is azt mutatja, hogy „a zsidó gimnázium szelleme egybeforrasztott és összetart bennünket”. Megemlékezett a volt zsidó gimnázium és a VAC sportkör szoros kapcsolatáról is. Kiemelte egyes élsportolók szerepét, akik a versenyeken „az egész zsidóságot képviselték”.

Az egyik felszólaló – többek között – azt mondta, hogy „örök életűek leszünk, mert arra vagyunk hivatva, hogy a már kiveszőben lévő emberiséget, humánusmot, filantrópiát fenn-tartsuk”.

Nem ellenőrzött értesüléseink szerint az összejövetel szervezői a zsidó gimnázium jelenleg Magyarországon élő volt tanulóiból meg akarják alakítani a „volt zsidó gimnazisták baráti körének magyarországi csoportját”. A legközelebbi – 1974-ben tartandó – összejövetelt Izraelben tervezik megrendezni.

Értesülésünk szerint a Magyar Zsidók Világszövetségének további célkitűzései között szerepel:

- annak a régi tervnek realizálása, hogy a MIOK hivatalosan az MZSVSZ tagjává váljon;
- a zsidó fiatalság nacionalista szellemben történő nevelése és befolyásolása;
- az „AMERICAN JEWISH CONGRESS” nevű szervezet keretén belül – az MZSVSZ tevékenységének támogatása és segítése, a külföldi és a hazai zsidóság kapcsolatának szorosabbá tétele céljából – 1974. május 18 és október 19-e között 11 alkalommal, esetenként 40 főből álló csoportok MNK-ba történő beutazását szervezik;
- Európában és az Amerikai Egyesült Államokban kivándorlási irodát hoznak létre a Magyarországról történő kivándorlási hullám beindítása céljából;
- elérni, hogy megvalósuljon az MZSVSZ vezetésének az az álláspontja, hogy az MZSVSZ – mint a magyar zsidóság központi szerve – hivatott az Amerikai Egyesült Államok és más országok kormányainál, valamint diplomáciai képviselőinél „a magyar zsidóság egyetemes problémáinak ügyében” eljárni.

Megjegyzés: A budapesti zsidó gimnázium volt tanulóinak összejövetelével kapcsolatban olyan adat nem merült fel, amely ezt tartalmazná, hogy az izraeli hírszerzés állna mögötte.

Ennek, valamint hasonló összejövetel felderítésére és megakadályozására szerveink aktív intézkedéseket foganatosítanak.

(Az értesülések megbízható, ellenőrzött forrásokból származnak.)

Ambrus Sándor r[endőr] alez[redes]
csoportfőnök-helyettes

Készült 4 pld.

FELTERJESZTVE!

1. sz. pld. Rác P. r. v[ezer]ő[r]na[gy] e[lv]t[árs]

2. sz. pld. Karasz L. r. v[ör]g. et.

Kapja:

3. sz. pld. Inform[áció]feldol[ozó] és Felügy[eleti] Cs[opor]t[fe]l[ő]n[ök]s[ég]

4. sz. pld. Ierakva

22. HAZAI ÉS KÜLFÖLDI CIONISTÁK TEVÉKENYSÉGÉRŐL

1975. február 6.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-17169/5

Feljegyzés

a hazai és külföldi cionisták tevékenységének tapasztalatairól

Operatív tapasztalataink mutatják, hogy a cionista jellegű ellenséges tevékenység fő iránya megegyezik a nemzetközi reakció ilyen jellegű tevékenységével. Legfőbb feladatuknak tekintik a zsidó szellem fenntartását, ápolását, az asszimiláció megakadályozását. Ennek érdekében csoportos összejöveteleket szerveznek, elsősorban fiatalok bevonásával, és ilyen szellemben igyekeznek befolyásolni őket.

Tevékenységük másik jellemzője Izrael népszerűsítése, politikájának támogatása, és ezzel párhuzamosan a Szovjetunió politikájával való szembenállás, szovjetellenesség. Egyoldalú jelzéseink vannak arra, hogy az izraeli politikát támogató propagandatevékenység mellett anyagilag is támogatják Izraelt, gyűjtéseket szerveznek. (Eddig ilyen esetet nem tudtunk dokumentálni vagy több oldalról ellenőrizni.)

Jelentős azoknak a száma, akik aktív levelezési, illetve személyes kapcsolatot tartanak fenn Izraelben, vagy más nyugati országokban élő rokonaikkal, ismerőseikkel. Többen az NSZK-ba kérnek útlevelet, és innen a magyar hatóságok tudta nélkül utaznak Izraelbe. Esetenként magyar állampolgárok Romániában találkoznak Izraelben élő rokonaikkal, a találkozót levél útján szervezik meg.

A külföldi cionista személyek, szervezetek a magyar izraeliták irányába kifejtett tevékenységének tapasztalatai:

A Magyar Zsidók Világszövetsége – amely tagja a „Cionista Világszövetségnek” – erőfeszítéseket tesz, hogy a Magyar Izraeliták Országos Képviselőt (MIOK) bekapcsolja a nemzetközi szervezetek tevékenységébe, hogy ezzel a MIOK irányába erősíteni tudják befolyásukat.

A MIOK a Jointtól évi 750 ezer dollár támogatást kap rendszeresen. Jelenleg tárgyalások folynak arról, hogy ezen kívül 600-800 ezer dollár rendkívüli segítyt adnak a MIOK-nak folyamatosan több év alatt.

Az összegek felhasználását rendszeresen ellenőrzik, és ezért gyakran van lehetőségük a beutazásra. Ezeket felhasználják különböző híryananyagok gyűjtésére, felmérésekre stb.

Pl. 1974 decemberében beutazott dr. Israel MOWSHOVITZ, a New York-i Rabbitanács elnöke. Meglátogatta a MIOK intézményeit, majd a beszélgetések során a következő kérdések iránt érdeklődött:

– Magyarországon van-e antiszemizmus?

– Vannak-e zsidó ifjúsági szervezetek?

– Van-e Izraelbe kivándorlási igény?

– Van-e a zsidó egyháznak kapcsolata más felekezetekkel?

Felszólította az egyház vezetőit, hogy elsősorban a protestáns egyházakkal sürgősen kezdjenek dialógust, és nyérjék meg őket „Izrael ügyének”.

A Magyar Zsidók Világszövetségének pénztárosáról, Keller Lászlóról olyan adataink vannak, hogy magyar személyek kivándorlását szervezi, támogatja.

Az elhárítási [sic!] jelenleg 4 operatív dossziés ügyben és 2 előzetes ellenőrzésben végzünk operatív feldolgozó, ellenőrző munkát. Ezek jellege elsősorban fiatalokból álló csoportosulások. Összejöveteleiken fő törekvésük a fiatalok összefogása, a zsidó szellem ápolása.

Az ügyekben, előzetes ellenőrzésekben kb. 100–120 főt tartunk feldolgozás, illetve ellenőrzés alatt.

Ezek közül kiemelkedik:

- „Direktor” [edő]n[evű] ügy, kb. 30-40 fő jár össze
- „Jubilálók” fn. ügy 15-20 fő
- „Segélyezők” fn. ügy 2-15 fő
- Kárpát-Ukrajnából áttelepültek között 2 csoportosulás, kb. 15-15 fővel.
- Ugyancsak a kárpátukrajnaiak közül ellenőrzés alatt tartunk 10 főt, akik leveleket közvetítenek a SZU-ban és Izraelben élő ismerőseik között.

A szocialista országok közül az elhárítási munkában a Szovjetunióval vannak közös érintkezési pontok a Kárpát-Ukrajnából áttelepültek vonalán.

Az elmúlt két év alatt 1130 fő kapott Magyarországra történő áttelepülésre engedélyt. Feltevések szerint az áttelepüléssel remélik könnyebben megoldani Izraelben, vagy Nyugaton élő rokonaikhoz történő kijutásukat. Adataink szerint eddig csupán néhány fő települt tovább Nyugatra.

Az áttelepültek között jelenleg 2 csoportosulásról van tudomásunk. Ezekben [sic!] kb. 15-15 fő tartozik. Beállítottságuk erősen Izrael-barát, szovjetellenes.

Az egyik csoport szervezője G. Miklós fizikus, a másiké Sz.Tiborné, Munkácsról, illetve Ungvárról települtek át. Ezenkívül a 10 fő levélközvetítő ellenőrzését kezdtük meg a közel-múltban.

A szovjet állambiztonsági szervek „Gronov” fn. ügynöke is jelentett a G.-csoportról. Az elvtársak javasolták, hogy dolgozzuk ki az ügynök beutaztatásának, illetve a csoport közös feldolgozásának tervét. A válasz kidolgozása jelenleg folyamatban van.

Ungvárról áttelepült, és jelenleg Budapesten él a szovjet áll. szervek „Zóla” fn. ügynöke. Az elvtársak felajánlották, hogy átadják, de erre még nem került sor. „Zóla”-nak a Sz.-né által irányított csoportosulásban van jó hírszerző lehetősége, ezért átvétele mielőbb szükséges lenne.

23. OPERATÍV JELENTÉS A ZSIDÓ HITKÖZSÉGRŐL

1977. november 16.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-17169/5

Belügyminisztérium

III/III-1. C alosztály

Tárgy: 1977. évi munkáról

Összefoglaló jelentés

I. Az izraelita egyházi reakció operatív helyzete 1977-ben az alábbiak szerint alakult:

Az előző években a különböző cionista és zsidó nacionalista szervezetek részéről nagyarányú érdeklődést és felmérő tevékenységet tapasztaltunk a magyar zsidóság helyzete, életkörülményei, vallási élete és a társadalomban elfoglalt pozicionális helyzete tekintetében. Mindezt annak tulajdonítottuk, hogy a magyar zsidóság körében minimális a kívándorlási igény, és általában elégedettek a szocialista társadalom által biztosított élet- és más körülményeikkel.

Ezzel párhuzamosan tapasztaltunk olyan törekvéseket is, hogy a magyar felekezet vezetőit bevonják és aktivizálják a különböző zsidó szervezetekben. Ezen a téren elsősorban a Zsidó Világkongresszus vezetői fejtettek ki nagy aktivitást. Ugyanakkor igyekeztek a SZU és a szocialista országok felé lojális arculatot mutatni, és a ZSVK egyetemességének szükségességét hangoztatva a SZU és a többi szocialista ország zsidó vezetőivel is kapcsolatot kiépíteni.

A korábbi adatgyűjtő, felmérő tevékenység 1977-ben is tovább folytatódott. Több olyan egyéni és csoportos beutazásról szereztünk tudomást, akik [sic!] adatokat gyűjtöttek a magyar zsidóságról.

A ZSVK vezetői a felmérésekkel szerzett adatok alapján úgy értékelik, hogy a magyar zsidóság rendezett körülmények között él, és a többi szocialista országban élő zsidók számára is hasonló körülményeket kellene biztosítani. Lényegében egy magyar modellről beszélnek, amely mintául szolgálna a többi szocialista ország számára is. Ezt több vezető konkrétan ki is jelentette.

Alapvető változás tapasztalható a ZSVK vezetői részéről a magyar zsidóság irányában. A magyar zsidó vezetőket megkülönböztetett figyelmességgel kezelik, és 1977 decemberében NAHUM GOLDMAN [Goldmann] és a ZSVK több vezetője, 1978. januárban pedig a ZSVK új elnöke, P. KLUTZNIK [Klutznick] akar Magyarországra utazni.

Ez a fokozott érdeklődés a magyar zsidóság szerepének hangsúlyozásán kívül annak is tulajdonítható, hogy – operatív adatok szerint – a magyar zsidó és állami vezetőket is fel akarnak [sic!] kérni arra, hogy közvetítsenek a ZSVK és a szovjet zsidóság kapcsolatának megteremtésében.

A magyar zsidóság szerepének kihangsúlyozását támasztja alá az is, hogy a [sic!] kontaktust létesített a MIOK vezetőivel. Kijelentette, hogy ezt a kapcsolatot rendszeressé és szorossá kívánja fejleszteni. A szeptemberi zsidó újév alkalmával a Dohány utcai zsinagógába is elment.

A régi helyzet áll fenn továbbra is a MIOK és a Magyar Zsidók Világszövetsége viszonyába. Az MZSV[SZ] vezetői igyekeznek befolyásukat tovább erősíteni a magyar zsidó vezetők felé. Rendszeresen beutaznak az országba, kapcsolatokat építenek, és a MIOK részére jelentéktelen nagyságú anyagi támogatást nyújtanak. Itthoni pozícióik erősítése érdekében az ENSZ-beli és a washingtoni magyar diplomáciai képviselők tagjaival és a Magyarok Világszövetségével is jó kapcsolat kiépítésére törekednek.

Egyéb cionista és más szervezetek részéről is tapasztaltunk kapcsolatépítési törekvéseket, de ezek még nem bontakoztak ki, így valódi céljaikat, törekvéseiket részleteiben nem ismerjük.

Tovább folytatódott a különböző szervezetek és magánszemélyek részéről az ellenséges propagandaanyagok beküldése az országba postai úton. Ezek közül kiemelkedik a jeruzsálemi BIRD információs ügynökség ilyen irányú tevékenysége. Ez különböző magyar szervek, szervezetek és magánszemélyek részére rendszeresen küld összefoglaló jellegű információs anyagot a közel-keleti és az afrikai eseményekről, amelyek elsősorban szovjetellenes tartalmúak. A beérkező anyagok döntő részét a III/3. osztály kivonta a forgalomból és megsemmisítette.

Még 1977 első felében is igen gyakori volt, hogy magánszemélyek leveleikben ellenséges tartalmú kivágott újságcikkeket küldtek be rokonaiknak, ismerőseiknek. Ezek nagy részét a postaforgalomból – javaslatunkra – a III/3. osztály kivonta és megsemmisítette. Ez a tevékenység az év második felében csökkenő tendenciát mutat, lényegesen kevesebb, mint az előző időszakokban.

Ehhez feltehetően hozzájárul a „Levelező” f[edő]n[evű] bizalmas nyomozás realizálása, amelynek során a célszemély és több társa ellen hasonló jellegű tevékenységért eljárást folytattunk, lakásaikon házkutatást tartottunk, amely ebben a körben köztudomásúvá vált.

Tovább folytatódtak a zsidó jellegű csoportos és egyéni beutazások az USA-ból, Angliából, az NSZK-ból és Izraelből is. Ezek általában megtekintik a zsidó intézményeket, részt vesznek különböző rendezvényeken és összejöveteleken, ahol szóban vagy a puszta megjelenésükkel nacionalista, Izrael és az USA ezzel kapcsolatos politikáját népszerűsítik, a zsidók világméretű összefogását hangsúlyozó magatartást tanúsítanak. Arra azonban vigyáznak, hogy ennek során ne lépjék túl a törvényesség határát. Ezek közül kiemelkedik az októberi FUET kongresszuson megjelent 25 fős izraeli delegáció tevékenysége, amelynek vezetője Dan Ofry, az izraeli rádió szélsőségesen cionista beállítottságú munkatársa volt.

Ezeknek a törekvéseknek a hatása az elhárítási terület belső vonatkozásában többféle formában jelentkezik.

Maguk a MIOK vezetői a korábbi időszakokban az egyházpolitikával összhangban lévő, következetes politikát folytattak. Ez a fentiek hatására az alábbiak szerint módosult:

Ma is teljes mértékben elfogadják az ÁEH által követett irányvonalat, és azt megnyilatkozásaikban nemzetközi fórumokon is következetesen képviselik.

Ezzel párhuzamosan magatartásukban, egymás közötti megnyilatkozásaikban tapasztalható bizonyos fokú nyugati, de lehet azt is mondani, hogy zsidó nacionalista orientáció. Lehet, hogy korábban is volt ilyen, de ez ebben az évben feltétlenül erősödött.

Ezt legjobban az a tónus tükrözi, hogy mielőtt valamilyen kérdésben állást foglalnak, csaknem mindig felmerül, hogy mit szólnak ehhez Nyugaton, a ZSVK és az MZSV, a Joint vezetői. Vagy pl. beutazik egy teljesen ismeretlen újságíró esetleg Kanadából. Megkülönböztetett figyelmességgel, elnöki szinten foglalkoznak vele, hogy nehogy valami „elmarasztaló” dolgot írjon róluk a cikkében stb.

Vagy az elnök és a főtákar több ízben részt vett a „DIREKTOR” fn. célszemély által szervezett zsidó nacionalista jellegű összejöveteleken, jelenlétükkel mintegy hangsúlyozva és jóváhagyva az ott uralkodó szellemet.

A cionista, zsidó nacionalista jellegű tevékenység szellemi központja továbbra is a „DIREKTOR” fn. célszemély és környezete. Egyértelműen megállapítható, hogy a Rabbiképző Intézetben tartott péntek esti összejöveteleken zsidó elitképzés folyik. Ezekon a korábbiakhoz hasonlóan 100-150 fő vesz részt. Rendszeresen megjelennek Nyugatról beutazó zsidó veze-

tők, újságírók és más szellemi foglalkozású személyek, esetenként beszédeket is mondanak, melynek fő mondanivalója rendszerint a zsidók világméretű összefogásának szükségessége, és Izrael szerepének, fontosságának hangsúlyozása.

Az asszimiláció csökkentése érdekében tovább folynak a különböző házasságközvetítések úgy a szovjet–magyar, mint a magyar–nyugati relációban. Ezek szervezője továbbra is „DIREKTOR” fn. célszemély.

Az év során 3/e rendszabály útján megbizonyosodtunk „DIREKTOR” szélsőségesen ellenséges beállítottságáról. Erősen ellenséges, szovjetellenes kirohanásai voltak a világvallások moszkvai értekezletével kapcsolatban. Vagy pl. a Rabbiképző Intézet 100. évfordulójának ünnepségén mondandó beszéde készítése során egyik bizalmas barátja arra akarta rábeszélni, hogy vegye bele a beszédbe a „felszabadulás”, a „szocializmus”, a „népi állam” kifejezéseket, amelyet a leghatározottabban visszautasított azzal, hogy ő nem prostituált.

Mindezek ellenére megállapítható, hogy a célszemély pozíciója – a MIOK vezetőinek már említett új jellegű orientációja miatt – megszilárdult, és így bátrabban folytatja káros tevékenységét, és nyíltabban hangoztatja ellenséges nézeteit is.

A korábbi időszakokban tapasztalt zsidó nacionalista jellegű csoportosulások továbbra is fennállnak. A különböző fedésekkel végrehajtott és op. bomlasztó lépések hatására azonban a nyilvános helyeken – pl. a Dunapark és az Európa étteremben – tartott összejövetelek nagyrészt megszűntek. Több személy kivált a csoportokból, de a megmaradt személyek atomizálódva, kisebb csoportokban, magánlakásokon továbbra is összejárnak. A jövő évben egyik feladatunk lesz ezekre vonatkozó konkrét adatok beszerzése és újabb bomlasztó intézkedések végrehajtása.

A Szovjetunióból áttelepült személyek operatív helyzete az év során lényegesen nem változott. Továbbra is élénk kapcsolattartás tapasztalható közöttük egyrészt a SZU-ban maradt rokonaikkal, ismerőseikkel, másrészt Izraelbe vagy más nyugati országokba kivándorolt személyekkel. Gyakori, hogy a SZU-ban élő és a Nyugatra kivándorolt személyeket egy időben hívják meg látogatásra, és itt találkoznak ezek a személyek, de ezzel összefüggésben konkrét ellenséges cselekményeket, tevékenységet nem tapasztaltunk.

Az áttelepült személyek kapcsolattartásában továbbra is az anyagi érdekek, a seftelések dominálnak, széles körű ilyen tevékenységet folytatnak.

Ebben a kategóriában konkrét ellenséges tevékenységről az év során nem kaptunk adatokat.

II.

1) Az 1977-ben birtokunkba került információk száma: 496

a) Forrásai:

a) hálózati 153

b) technikai 145

c) hiv[atalos] kapcs[olat] 3

d) társszervtől 44

e) op. elemzés 32

f) bejelentés 1

g) egyéb módon 119

b) Bizalmas nyomozásban: 54

c) Előzetes ellenőrzésben: 11

d) Intézkedést igényelt: 69

2) Bizalmas nyomozások és előzetes ellenőrzések értékelése:

Az év során 2 bizalmas nyomozásban és 2 előzetes ellenőrzésben végeztünk op. feldolgozó, ellenőrző munkát.

„Levelező” fn. ügy (11-R-951 sz.)

1977. január 7-én postai forgalomból kiemeltük. F. Zs. izraeli lakos címére írt ellenséges tartalmú, kézírásos, feladó nélküli levelet. A levél gyűlölködő hangnemben a szocialista rendszer és a kommunisták ellen uszított. A BM III/1. osztály minősítése alapján az anyag kimerítette a Btk. 27 § 1. bekezdés a) pontjába ütköző igazgatást.

Az ügyben a levél írójának a felderítésére Rendkívüli események dossziét nyitottunk, amelyet a tettes felderítése után átminősítettünk személyi dossziévé.

A feldolgozás során megállapítottuk, hogy a levél írója G. Á. pártunkküli segédmunkás, budapesti lakos.

A megfelelő írásszakértői vélemények beszerzése után az ügyet áadtuk vizsgálatra a BM III/1. osztálynak. A vizsgálat során 3 fő tanút hallgattak ki és 4 helyen végeztek eredményes házkutatást.

Egy főt rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítettek. G. Á-t előzetes letartóztatásba vették és a bíróságnak áadták vádemeléssel.

[...]

„Direktor” fn. ügy (13-Cs-759 és 11-SZ-8983)

A csoportdossziét a BM III/II-4. osztály nyitotta 1971. május 20-án. Az alapinformáció szerint az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója és három társa a legális lehetőségeket kihasználva széles körű illegális szervezőtevékenységet fejtenek ki zsidó fiatalok körében.

Az ügyben több hálózati személyt foglalkoztatunk, valamint 3/e, 3/a és „K” ellenőrzést alkalmaztunk.

Az ellenőrzések során keletkezett adatok, információk egyértelműen azt bizonyítják, hogy az Országos Rabbiképző Intézetben az elmúlt években széles körű illegális zsidó nacionalista szervezőtevékenységet folytattak az intézet vezetőjének irányításával.

A legális lehetőségeket messzemenően kihasználva szervezik és tartják meg péntek esti összejöveteleiket, amelyeken zsidó nacionalista beszédeket, előadásokat tartanak.

Az összejövetelekre rendszeresen meghívják külföldi személyeket, akiknek szereplési lehetőséget is biztosítanak. A célszemély szoros kapcsolatban áll több külföldi nemzetközi cionista szervezettel és személlyel.

Az ellenőrzés során keletkezett információk azt is bizonyították, hogy az ellenséges tevékenység egy személyre összpontosul.

A fentiek alapján javasoltuk a csoportdosszié lezárását, valamint az ügy személyi dossziében történő folytatását.

A „DIREKTOR” fn. 11-SZ-8983 sz. „SZ” dossziét 1977. május 9-én nyitottuk meg.

A feldolgozás során megállapítottuk, hogy a célszemélynek [sic!], mint az Országos Rabbiképző Intézet vezetője, hazai és külföldi kapcsolatainak közreműködésével olyan operatív helyzet kialakítására törekszik, amely alapján kivonhatja magát a MIOK vezetése és irányítása alól.

Széles körű szervezőtevékenységet fejt ki nemzetközi szinten személyének és „tudományos” tevékenységének elismertetése céljából. Aktívan keresi azokat a hazai és külföldi kapcsolatokat és lehetőségeket, amely alapján állami szinten is elismernék.

Ellenséges reakciós beállítottsága és határtalan egzisztenciális törekvései alapján szemben áll az államunk iránt lojális felekezeti vezetőkkel.

Esetenként támadja és igyekszik lejáratni őket. Az általa vezetett intézet legális keretein belül maga köré gyűjtötte azokat a cionista, zsidó nacionalista értelmiségeket, akik társadalmunkkal szemben reakciós, ellenzéki magatartást tanúsítanak.

Megállapítottuk, hogy a célszemély szélsőségesen ellenséges beállítottságú, szűk baráti körében rendszeresen tesz szovjet- és kommunistaellenes kijelentéseket, gyalázza a Szovjetuniót. Az illetékes vezetők maximális törekvései ellenére mereven elzárkózik az elől, hogy

beszédeiben egyáltalán megemlítsa a „felszabadulás”, „szocializmus”, „népi állam” vagy hasonló kifejezéseket.

Az ügyben több hálózati személyt, 3/e és 3/a rendszabályt alkalmazunk. Szigalizáltunk az ÁEH vezetőinek.

„Főmérnök” fn. előzetes ellenőrzés

1977. május 18-tól előzetes ellenőrzés alatt tartottuk L. F. [...] budapesti lakost.

Az alapinformáció szerint: L. F. lakásában illegális izraelita felekezeti istentiszteleteket, valamint hitoktatást tartanak fiatalok részére. Az előzetes ellenőrzés során megállapítottuk, hogy L. F. lakásában időszakonként laza kapcsolódású, fiatalokból álló csoport jár össze. Az összejövetelek szervezésében L. F.-nek kezdeményező, összekötő és szervező szerepe van. A fiatalokból álló csoportosulás személyében és tevékenységében szorosan kapcsolódik az Országos Rabbiképző Intézet péntek esti összejöveteleihez.

A csoportosulás vezetője és a fiatalok többsége is dr. Scheiber Sándor szellemi irányítása alatt áll.

Az előzetes ellenőrzést egy alkalommal meghosszabbítottuk.

Az ellenőrzésben két hálózati személyt foglalkoztatunk, 30 napig 3/a rendszabályt alkalmaztunk.

„Toborzó” fn. előzetes ellenőrzés

1977. március 16-tól előzetes ellenőrzés alá vontuk DR. B. A. [...] alatti lakost. Az alapinformáció szerint: Dr. B. A. Izraelből különböző témájú sajtó- és irodalmi termékeket kér maga és mások nevében, oktatás céljára. Az ellenőrzés során megállapítottuk, hogy dr. B. A. széles körű levelezést folytat külföldi személyekkel abból a célból, hogy Magyarországon nem beszerezhető könyveket, folyóiratokat és sajtótermékeket küldjenek be számára.

Az ilyen módon megszerzett irodalmi termékeket gyűjtőknek vagy érdeklődőknek magas áron eladja.

Raj Tamás „F” dossziés személy F-9155

Az Akadémia [sic!] Kiadó Nagylexikon Szerkesztőségében dolgozik. Munkahelyén aktív érdeklődést fejt ki a zsidó származású KISZ-tagok iránt. [...] Lakásában 10-12 fő fiatalokból álló csoport jár össze, tevékenységükről bővebb adataink nincsenek. Raj Tamás tevékenységét vezető izraelita egyházi személyek veszélyesnek és felelőtlennek tartják.

A kialakult csoportosulás felderítésére intézkedéseket foganatosítunk.

3) Preventív jellegű intézkedések:

A bizalmas nyomozások és előzetes ellenőrzéseken kívül több olyan intézkedést hajtottunk végre, amelyekkel különböző ellenséges törekvéseket és ilyen jellegű lépéseket igyekeztünk akadályozni. Ezek közül a legfontosabbak a következők voltak:

– A MIOK elnöki és más vezető beosztások betöltésével kapcsolatban több intézkedést tettünk, hogy oda ellenséges beállítottságú személyek ne kerülhessenek be.

– Folyamatosan ellenőriztük „K” ellenőrzés útján az Izraelbe irányuló vagy onnan jövő postai küldeményeket. Javaslatunkra sok ellenséges tartalmú anyagot koboztak [sic!] és megsemmisítettek.

– Folyamatosan figyelemmel kísértük az Izraelből beutazni szándékozó személyek vízumkérelmeit, és több olyan személynél, akik ellenséges beállítottságú személyekhez jöttek volna, javaslatunkra a kérelmüket elutasították.

– A ki- és beutazások tekintetében több személy kiutazását megakadályoztuk, 1 személyt pedig tiltónévjegyzékre vettünk.

– Az útlevelel és egyéb legális lehetőségeket felhasználva több személlyel folytattunk olyan jellegű beszélgetést, hogy ezáltal elősegítettük a különböző csoportok felbomlását, ill. megelőztük a csoport kialakulását.

Általában megállapíthatjuk, hogy az ilyen intézkedéseink eredményesek voltak. Szükséges azonban, hogy a jövőben nagyobb mértékben alkalmazzunk hasonló módszereket.

4) Hálózati intézkedések:

Tervezett találkozók:	299
Végrehajtott találkozók:	299
Kiutazott feladattal:	2 fő
Feladat nélkül:	1 fő

A hálózat számának alakulása:

1977. január 1-én volt:	tmb. 9 fő
ügynök	1 fő
„K” lakás	1
„T” lakás	1
összesen	12 fő

Az év során a hálózat számszerű alakulásában jelentős változás nem történt.

[...]

Az évi munkatervünkben több beszervezést terveztünk, de ezeket a személyek alkalmatlansága, a területről való elkerülése és más objektív okok miatt nem hajtottuk végre. Nem sikerült beszervezést végrehajtanunk a Szovjetunióból áttelepültek kategóriájában sem.

[...]

5) Operatív eszközök alkalmazása:

Az év során op. technikai eszközöket bizalmas nyomozásban, előzetes ellenőrzésben, hálózati személyek ellenőrzésére és preventív jellegű célból alkalmaztunk.

Számszerűleg:

3/e 1 esetben

3/a 7 esetben

„K” ellenőrzés 20 főre (lista alapján)

A 3/e rendszabályt a „DIREKTOR” fn. bizalmas nyomozásban alkalmaztuk. A beépítést júliusban hajtottuk végre, két hivatali helyiségbe, átkapcsolásos módszerrel. Az azóta eltelt időben op. és politikai szempontból igen értékes adatokat szolgáltatott a célszemély ellenséges külföldi kapcsolatairól, ellenséges beállítottságáról, tevékenységéről, célkitűzéseiről.

A 3/a rendszabály alkalmazása minden esetben elérte a célját. Jól segítette op. munkánkat. Az értékelő jelentéseket minden esetben elkészítettük.

A „K” ellenőrzés elsősorban az izraeli viszonylatban volt eredményes. Sok ellenséges tartalmú anyagot kellett kobozni és megsemmisíteni. A Magyar Zsidók Világszövetségének egyes vezetői[ről] és itthoni kapcsolataikról is értékes adatokat kaptunk.

6) Intézkedéssel érintett személyek:

Az év során összesen 9 fővel szemben intézkedtünk. Ezek:

– előzetes letartóztatás:	1 fő
– házkutatás:	3 fő
– rendőrhathatóság[erő] figyelmeztetés[és]:	1 fő
– tiltónévjegyzékre:	1 fő
– beutazás megakadályozása:	2 fő
– kiutazás megakadályozása:	1 fő

Az intézkedések minden esetben megfeleltek a törvényesség követelményeinek.

[...]

11) Nemzetközi kapcsolatok: A Nemzetközi Zsidó Szervezetek Szövetsége (ICJ) és a Nemzetközi Zsidó Szervezetek Szövetsége (ICJ) közötti kapcsolatokról és a Nemzetközi Zsidó Szervezetek Szövetsége (ICJ) és a Nemzetközi Zsidó Szervezetek Szövetsége (ICJ) közötti kapcsolatokról.

1977-ben a szovjet, csehszlovák és az NDK áb-szervezetekkel voltak közös érdekeltségeink.

A szovjet áb-szervekkel több közös akción volt, amelyek ügynöki feladatok végrehajtásával voltak kapcsolatosak.

Két esetben személyes megbeszélésen vettünk részt. Részükre 5 esetben adtunk írásos tájékoztatást hálózati úton beszerzett, nemzetközi vonatkozású információkról.

A csehszlovák áb-szervek felé egy kéréssel fordultunk, amelyre megkaptuk a választ. A mi részünkről hasonlóan egy tájékoztatást adtunk.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Fülöp József [endör] alezr[edes]

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

Az NDK áb-szervek kérésére ellenőriztünk egy NSZK-ból beutazott csoportot. Tapasztalatainkról írásban adtunk tájékoztatást.

24. RENDEZVÉNYEK AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET FENNÁLLÁSÁNAK 100. ÉVFORDULÓJÁN

1977. december 16.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.5. 0-17169/5

Belügyminisztérium

Jelentés

A budapesti Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 100. évfordulójával kapcsolatos ünnepségeket 1977. december 5–6-án tartották Budapesten.

A magyar vendégeken kívül a nyugati országokból 34, az európai szocialista ország [sic!] zsidó szervezeteinek képviselőiben 17 fő vett részt.

Első alkalommal jelent meg magyarországi rendezvényen a Zsidó Világkongresszus 4 vezetője:

– dr. Nahum Goldman [Goldmann] alapító elnök,

– Armand Kaplan, a Nemzetközi Osztály igazgatója,

– dr. Roth Siegfried, az Európai Tagozat igazgatója,

– Gerhard M. Riegner, a ZSVK főtákará.

Részt vett továbbá:

– A Magyar Zsidók Világszövetségének három vezetője – Nánási Miklós, Keller László, Schneider Arthur – USA-ban élő személyek.

– Az American Jewish Comité (Joint) [sic!] alelnöke és egy munkatársa.

– A Société de Secours svájci zsidó segélyszervezet alelnöke és titkára.

– A Memorial Foundation [Foundation] kulturális szervezet igazgatója.

A ZSVK vezetői és több delegátus hivatalos megnyilatkozások és magánbeszélgetések során kifejtették, hogy nagy jelentőségűnek tartják a rendezvényt, mert személyes tapasztalatokat szerezhettek a magyar zsidóság életéről. Tapasztalataikat pozitívnak, várakozáson felülinek minősítették.

Valamennyien aláhúzták a jelentőségét olyan szempontból is, hogy nemzetközi találkozóra adott lehetőséget, a ZSVK és más szervezetek vezetői közvetlen beszélgetéseket folytathattak a szocialista országok zsidóságának vezetőivel.

Az ünnepi felszólalók a világ zsidóságának múltjával, jelenével és jövőjével foglalkoztak. Lojális hangnemben beszéltek, szélsőséges kifejezések nem hangzottak el. Tudatosan kerültek Izrael, illetve a közel-keleti probléma említését.

Dr. Nahum Goldman beszédének központi témája a zsidóság jelenlegi helyzete volt. Kifejtette, hogy a zsidóságnak kétirányú harcot kell folytatnia, egyrészt kifelé az antiszemitizmus, a neofasizmus ellen, az emberi jogok érvényesítéséért stb. Másrészt harcolnia kell – és ez a fő kérdés – a belső sorainak rendezéséért. Megítélése szerint a zsidóságot az asszimilálódás veszélye fenyegeti. A fiatalság legértékesebb elemei beleolvadnak a társadalomba, elvesz a zsidóság szellemi értéke. A legfőbb feladat ennek a megakadályozása.

Tapasztalható volt, hogy a ZSVK vezetői előre meghatározott szereposztás szerint tevékenykedtek.

Dr. Goldman állami és felekezeti vezetőkkel tárgyalt. Programjának szervezője és lebonyolítója Armand Kaplan volt. Dr. Roth Siegfried a szovjet delegátusokkal foglalkozott, és dr. Scheiber Sándorral, a szeminárium igazgatójával tartott szoros kapcsolatot. Gerhard Riegner a csehszlovák és a lengyel delegátusokkal igyekezett szorosabb kapcsolatba kerülni és beszélgetéseket folytatni.

Tevékenységük során tapasztalt véleményük, törekvéseik az alábbiakban foglalhatók össze:

A Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete (MIOK) különböző vezetőivel folytatott beszélgetések középpontjában a magyar zsidóság kulturális életének fellendítése, a zsidó ifjúság összefogásának és aktivitásának kérdése volt. A ZSVK vezetői kifejtették, hogy elégedettek a magyar zsidóság hitéleti tevékenységével és annak lehetőségeivel, de nagyobb erőfeszítéseket kell tenni a zsidó kultúra terjesztésére, fellendítésére.

Ígéretet tettek arra, hogy a Memorial Foundation hajlandó nagyobb összeggel támogatni a magyar zsidóságot, amennyiben a MIOK biztosítja, hogy az összeget nem szociális, hanem kulturális célokra fordítják. Ennek alapján fokozni kellene a sajtó- és könyvkiadást, esetleg szükségesnek tartanák egy nyelvkurzus beindítását, amely bizonyítvány elnyerésével fejeződne be.

A tárgyalások során a ZSVK vezetői felvetették a MIOK vezetőinek, hogy szeretnék, ha Jugoszláviához és Romániához hasonlóan a magyar zsidóság képviselői is a megfigyelői státusból átlépnének a ZSVK állandó tagjainak sorába. Így beválaszthatnák őket a Vezérő Tanácsba [sic!] is, és ez által tevékenységük eredményesebb lehetne.

Felvetették és kérdezték, hogy amennyiben a közel-keleti helyzet rendeződik, lesz-e lehetőség arra, hogy a ZSVK Európai Tagozatának egyik ülését Budapesten tartsák. A MIOK vezetői nem adtak konkrét választ.

Közölték, hogy 1978-ban Párizsban vagy Bécsben egy bizottságot kívánnak létrehozni, amelyben különböző zsidó tudósok és közéleti személyiségek vennének részt azzal a feladattal, hogy a zsidó–arab közeledésen munkálkodjanak. Kifejezték azt a kívánságukat, hogy ebben a bizottságban a magyar zsidóság képviselője is vegyen részt, és szeretnék, ha ez a személy dr. Scheiber Sándor lenne. Mivel dr. Scheiber személyét illetően nem kaptak egyértelmű választ, így Scheiber indítványozására Száraz György író került szóba, akivel dr. Roth Siegfried fel is vette a kapcsolatot.

Dr. Roth Siegfried beszélgetést folytatott dr. Scheiber Sándorral, aki részletesen tájékoztatta a MIOK belső életéről és vezetőiről. Ennek során Scheiber szidalmazta és besúgóknak nevezte azokat a vezetőket, akik támogatják a hivatalos egyházpolitikát.

Héber Imréről, a MIOK nyolc hónappal ezelőtt megválasztott elnökéről elmondta, hogy egy nagyon jóakarátú, becsületes zsidó ember, de az előbb említett személyek rossz irányba befolyásolják. Azt tanácsolja Rothnak, hogy Nyugaton és itthon erőfeszítéseket kellene tenni abban az irányban, hogy Héber Imrét erősítsék „ezekkel” szemben. Ezt az erősítést úgy kellene folytatni, hogy megfelelő sajtót biztosítani, azzal népszerűsíteni, és ezt Héber tudomására is kell hozni. Javasolja Rothnak, hogy Nyugaton biztosítsák a bizalmat Héber iránt, és tegyenek meg mindent megnyerése érdekében.

A ZSVK vezetői és a MIOK vezetői tárgyalásokat folytattak P. Klutnyk [Klutnick], a ZSVK új elnökének magyarországi látogatásáról. Megállapodtak, hogy a látogatásra 1978. január 16–18. között kerül sor.

A ZSVK vezetői kifejtették azt az igényüket, hogy Klutnykot ugyanolyan szinten fogadják állami részről, mint Goldmant. Kérték továbbá, a MIOK vezetői hívjanak össze gyűlést, és tegyék lehetővé, hogy Klutnyk nagyobb közönség előtt beszélhessen.

Megjegyezték, hogy Klutnyknak ez lenne az első útja szocialista országba, és még 1978-ban tervez ilyen utazást Csehszlovákiába és Lengyelországba is.

Szeretnék, ha ebben a két országban is a magyarországihoz hasonló fogadtatásban részesülne.

December 5-én a ZSVK vezetői felkeresték szálláshelyükön a szovjet zsidóság képviselőit, és hosszabb megbeszéléseket folytattak velük.

A beszélgetés során [olvashatatlan, kézzel írt szöveg] a kivándorlás kérdését nem érintették, három fő probléma körül folyt a megbeszélés.

– A vallásszabadság és a zsidó kultúra ápolásával kapcsolatos hiányosságokat kifogásolták. Ezzel kapcsolatosan felvetették, hogy küldenek megfelelő sajtóanyagokat, könyveket, de a szovjet zsidóság vezetői biztosítsák ezek szétosztását, terjesztését. A szovjet delegátusok kijelentették, ezekre nem tartanak igényt.

– Fő problémának tartják, hogy a szovjet zsidóságnak nincs egységes szervezete, amelynek vezetői képviselhetnék külföldön. Szükségnek tartanak egy ilyen szervezet létrehozását.

A szovjet zsidók véleménye az volt erről a kérdésről, hogy a felvetett formában nem lehet létrehozni ilyen szervezetet, mert a szovjet zsidók több szovjet köztársaságban, szét-szórva élnek.

– Dr. Goldman kifejtette, hogy szeretne ellátogatni a Szovjetunióba. Kifejezésre juttatta: hivatalos meghívást vár, és reméli, hogy megfelelő állami szinten is fogadják. A szovjet delegátusok kitértek a konkrét válasz elől azzal, hogy az elnökük nincs itt, ők ebben a kérdésben nélküle nem dönthetnek!

A szovjet zsidók véleménye az volt, hogy a szovjet zsidók nem lehetnek hivatalos delegátusok.

Dr. Nahum Goldman budapesti tartózkodása során a ZSVK többi jelenlévő vezetőjével és más külföldiekkel többször folytatott olyan beszélgetést, amelyek a nemzetközi politikai és gazdasági kérdések vonatkozásában figyelemre méltóak.

A beszélgetésekből megállapítható, hogy a ZSVK vezetőinek szoros kapcsolata van az NSZK vezető köreivel, a kormány- és a pártvezetőkkel, továbbá az osztrák kormány vezetőivel is.

Az egyik beszélgetés során Goldman elmondta partnerének, hogy Budapestre érkezése előtt két nappal több órán át beszélt Willy Brandttal. Brandt arról tájékoztatta őt, hogy Brezsnyev elvtárs bonni utazása 1978. február elején nem jöhet létre. Ebben – állítólag – közrejátszik az Egyesült Államok vezetőinek magatartása is, akik azt szeretnék, hogy Brezsnyev elvtárs először az USA-ba látogasson, és csak azután utazzon Bonnba. Viszont tudják azt is, hogy az amerikai utazásra hamarosan – február előtt – nem kerülhet sor.

Goldman több személlyel beszélt arról, hogy közvetítő szerepet folytat az NSZK három pártjának – SPD, CDU és CSU – vezetői között. A közvetítés célja a pártok vezetői közötti ellentétek elsimítása, vagy legalábbis az álláspontok közelítése. Ennek során többször tárgyalt már Brandttal, Schmidttel, Kohllal és Strausszal. Kohl és a két szociáldemokrata vezetőt már sikeresen összehozta, de Strausszal még vannak problémák.

Az NSZK kormánya és a ZSVK vezetőjének jó kapcsolata az NSZK kormányának nagyarányú pénzügyi támogatásában is megnyilvánul. A közeljövőben 180 millió dollárnak megfelelő összeget folyósít a Szovjetunióból kivándorolt zsidók megsegítése címén. Ezt az összeget nem az izraeli kormány, hanem a ZSVK rendelkezésére bocsátják. Goldman szerint a Szovjetunióból kivándorolt zsidók nem Izraelbe, hanem elsősorban Amerikába mennek, ott pedig nincs szükségük ilyen támogatásra. Éppen ezért a pénzt másra fogják felhasználni.

Elképzelése szerint az összeg egy részét felosztanák a különböző alapítványok között. A másik részéből egy titkos alapot hoznak létre, a ZSVK új politikáját szolgáló kezdeményezések, szervezések finanszírozására.

Az így létrehozott titkos alap felhasználására egy szűk körű bizottságot létesítenek, amely jogilag az antiszemitizmus és a neonácizmus elleni harc irányítása címén működne. A bizottság tagjait a közeljövőben fogják kijelölni.

Goldman beszélt arról is, hogy 1978 elején egy konferenciát szervez Bécsben, amelyen különböző zsidó és arab tudósok, közéleti személyiségek vesznek részt. Ennek szervezésében is segítséget kap az NSZK vezetőitől. Willy Brandt kb. 20 olyan személyről beszélt, akik a konferenciára meghívhatók Egyiptomból, Libanonból és Marokkóból. Goldmannak is van egy hasonló személyekből álló 11 fős listája, ezek meghívását jelenleg szervezik. A résztvevők kilétét személy szerint nem említették, és a konferencia konkrét programjáról sem beszéltek.

Feljegyzés

A borítékban lévő 5 db magnetofon szalag tartalma:

1977. december 4–8. között a budapesti Margitszigeti Nagyszállóban lakott JAKOV FISHMAN moszkvai főrabbi és JAKOV MICKENBERG, a moszkvai zsidó hitközség alelnöke.

December 5-án felkeresték őket a Zsidó Világkongresszus vezetői, dr. NAHUM GOLDMAN alapító elnök, ARMAND KAPLAN külügyi igazgató és DR. ROTH SIEGFRIED, a ZSVK Európai Tagozatának igazgatója, és Mickenberg szobájában kb. 2,5 órás beszélgetést folytattak.

A beszélgetést – amely jiddis nyelven folyt – titkos úton rögzítettük, és azt a mellékelt szalagok tartalmazzák.

25. JELENTÉS AZ IZRAELITA EGYHÁZI REAKCIÓ TEVÉKENYSÉGÉRŐL AZ ELMÚLT HÁROM ÉVBEN

Dátum nélkül, valószínűleg 1978.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.5. 0-17169/5

Belügyminisztérium

III/III-1. C alosztály

Feljegyzés

Az izraelita egyházi reakció tevékenységével kapcsolatos, elmúlt 3 évi tapasztalataink az alábbiakban foglalhatók össze:

I.

A terület operatív helyzete

A területen folyó ellenséges cionista és zsidó nacionalista tevékenység jellegét – formáit és módszereit illetően – az 1960-as évek elejétől három periódusra lehet felosztani:

– 1967-ig a budapesti izraeli követség fejtett ki aktív tevékenységet, és lényegében az irányító szerepet ők töltötték be, és a külföldi hatás igen erősen dominált.

– 1967 után a külföldi hatás és irányítás lényegesen csökkent. A tevékenység centruma áthelyeződött az Országos Rabbiképző Intézetbe. A hitközségekben korábban szervezett nagyarányú nyilvános rendezvények helyett a nyilvános helyeken, vendéglőkben és magánlakásokon összejáró laza csoportosulások kerültek előtérbe.

– A harmadik periódus 1972-73-tól számítható, amikor a nyugati zsidó szervezetek részéről – Izrael háttérben maradásával – nagyarányú mozgalom indult annak érdekében, hogy a magyar zsidóságot bekapcsolják a nemzetközi zsidó szervezetek munkájába, vérkeringésébe.

Célkitűzéseik alapvetően mind a három periódusban ugyanaz volt [*sic!*]: a zsidó szellem fenntartása és erősítése elsősorban a fiatalság körében, a zsidóság világméretű összefogásának, Izrael támogatásának szükségessége, szerepének népszerűsítése. Ezek a törekvések 1967 után szovjetellenes és kommunistaellenes agitációval, propagandával párosultak.

Az elmúlt öt év az ellenséges, cionista erők fokozatos és nagymérvű aktivizálódásának jegyében zajlott. Az aktivizálódás két irányban mutatkozott meg. Egyrészt rendszeres kapcsolatot építettek ki a magyar zsidó vezetőkkel. Ennek érdekében a beutazások rendszeressé váltak, különböző nyugati zsidó vezetők és a Magyar Zsidók Világszövetségének vezetői 1-2 havonta beutaznak az országba, és erősítik, ápolják a kapcsolatot a magyar zsidó vezetőkkel.

A kapcsolat szorosabbá tételére felhasználják a Joint anyagi lehetőségeit. Anyagi problémák megbeszélése, továbbá a folyósított pénz felhasználásának ellenőrzése további lehetőségeket biztosít számukra a folyamatos kapcsolattartásra, és ezen túl a befolyásolásra, esetenként zsarolásra is.

Az elmúlt években különböző zsidó szervezetek aktivistái és a legkülönbözőbb társadalmi helyzetű személyek és csoportok utaztak be az országba, és adatgyűjtéseket, felméréseket végeztek a magyar zsidóság helyzetére, életkörülményeire vonatkozóan. Ezek a nagy társadalmi összefüggésektől kezdve a legapróbb részletekre is kiterjedtek.

Ilyenek voltak:

– A magyar zsidóság létszáma, szervezeti élete, intézményei, sajtó, újság, könyvkiadás, kulturális élet, a zsidó kultúra ápolásának lehetőségei.

– Hitélet folytatásának lehetőségei, a feltételek biztosításának helyzete.

– A magyar zsidóság társadalmi helyzete, pozíciói. Vannak-e zsidó egyetemi tanárok. Van-e diszkrimináció az egyetemi, főiskolai felvételeknél a zsidó fiatalokkal szemben. Van-e kivándorlási igény. A hatóságok hozzáállása a kivándorlási ügyekhez, esetleges diszkriminációk ezek következtében.

– A zsidó ifjúság helyzete, vannak-e szervezetei stb.

Ilyen felméréseket végzett az MZSV alelnökétől kezdve a dél-amerikai újságírón keresztül az NSZK egyik városának polgármesteréig több száz személy.

1975–76-ban budapesti USA-nagykövetség is aktivizálódott ezen a téren. A követség különböző rangú tisztviselői néhányszor különböző ürüggyel látogatást tettek a MIOK-ban. Ez a tevékenység 1977-ben Kaiser nagykövet kinevezésével még tovább fokozódott. A nagykövet feltűnést keltő módon eljár a Dohány utcai zsinagógába, a MIOK vezetőit többször meghívta a lakására stb.

Ennek a folyamatban a kicsúcsosodása, hogy dr. Nahum Goldman [Goldmann], a ZSVK elnöke 1977 decemberében Budapestre utazik, és tárgyalásokat akar folytatni a MIOK vezetőivel és magas szintű állami vezetőinkkel.

Az ellenséges törekvések egy másik formája, hogy különböző nyugati zsidó információs központok – pl. a BIRD jeruzsálemi információs központ – rendszeresen küldenek be az or-

szágba propagandaanyagokat különböző állami és társadalmi szervezeteknek, egyéb szervezeteknek, valamint magánszemélyeknek. Ezekben tájékoztatást adnak a közel-keleti, valamint az afrikai, dél-amerikai politikai problémákról, feszültségócokról stb. Ezekben fő téma a SZU politikája ezekben a térségekben, amelyet döntő többségében ellenséges szemszögből értékelnek, és alkalmasak szovjetellenes hangulat szítására.

A beküldött anyagok között figyelemreméltó a különböző kivágott újságcikkek, elsősorban az „ÚJ KELET”-ből, amelyekben magyar vonatkozású dolgok is találhatók, ellenséges tartalommal. Itt kell megemlíteni a Szovjetunióból áttelepült személyekkel kapcsolatos tapasztalatainkat. Jelenleg kb. 10.000 ilyen személy él Magyarországon. Ezek jelentős része szoros kapcsolatot tart fenn Izraelbe vagy más nyugati országba kitelepült rokonaikkal, másrészt a Szovjetunióban maradt hasonló személyekkel. Ezek közül látogatókat fogadnak, sok esetben itt találkoznak a SZU-ban maradt és Nyugatra vándorolt személyek. Az itt élő személyek közül többen vállalkoznak közvetítésre a SZU-ban, illetve Nyugatra vándorolt személyek között. Leveleket, okmányokat, üzeneteket továbbítanak, sőt ellenséges, szovjetellenes kiadványok továbbítására is vállalkoznak. Pl. a Nyugaton kiadott, szovjetellenes tartalmú Szolzenyicin-műveket egy budapesti lakos címére küldték, aki aztán továbbította azokat a Szovjetunióba, megadott címekre.

Mindezek a törekvések a kategória belső elemeire is aktivizáló hatással voltak.

Újabb laza csoportosulások jöttek létre a zsidó fiatalság részvételével, létszámuk is magasabb, mint a korábbiaké. 4-5 olyan vendéglőt, nyilvános szórakozóhelyet ismerünk, ahol rendszeresen tartanak ilyen összejöveteleket.

Még nagyobb az olyan csoportosulások száma, amelyek különböző magánlakásokban jönnek össze. Kb. 8-10 ilyen csoportosulásról vannak adataink.

Ezek az összejöveteleken a fő cél továbbra is megfelel a cionizmus célkitűzéseinek. Fő törekvésük a zsidó szellem ápolása, a zsidóság történelmének megismerése, a fiatalok összetartása, az asszimiláció gátlása azzal, hogy ún. „tiszt” házasságokat kötnek (zsidó a zsidóval).

Időnként indirekt módon politikai kérdésekkel is foglalkoznak. Izraelben vagy Nyugaton élő rokonaik, ismerőseik helyzetének ismertetésén keresztül népszerűsítik Izraelt és a nyugati életformát, felszínen tartják az Izrael iránti érdeklődést.

Más személyek terjesztik a Nyugatról postai úton kapott vagy beutazók által behozott cionista, SZU-ellenes tartalmú anyagokat. Volt, aki az „Új Élet” behozott példányait pénzért árulta ismerősei körében. Az ilyen anyagok terjesztéséért büntetőeljárást is kezdeményeztünk. Ilyen könyveket antikváriumban is árultak zsidó személyek.

Egyes személyek lakásukon 6-8 fős csoport részére héber nyelvoktatást szerveznek. A szükséges anyagokat, nyelvkönyveket nyugati kapcsolataiktól kapják.

Van olyan személy is, aki fiatal diplomás személyekkel a különböző társadalomtudományi és a hittételek közötti összefüggésekről folytat csoportos beszélgetéseket. Ennek a tevékenységnek szellemi központja továbbra is az Országos Rabbiképző Intézet.

Az intézetben minden pénteken este 100-150 fő jár össze, ahol a zsidóság történelmével, kultúrájával kapcsolatos előadásokat tartanak számukra. Gyakran vesznek részt ezeken az összejöveteleken nyugati zsidó szervezetek vezetői és aktivistái, és sok esetben zsidó nacionalista jellegű, tartalmú előadásokat tartanak.

Ezek az összejöveteleken házasságokat közvetítenek nemcsak belföldi zsidó fiatalok között, hanem magyar-szovjet és magyar-nyugati relációban is. Ezt úgy értékelhetjük, mint a SZU-ból való áttelepülés vagy innen Nyugatra való kivándorlás egyik módszerét.

A Rabbiképző központi szerepére utal az is, hogy a fentebb említett, nyilvános helyeken és lakásokban tartott összejövetelek legtöbbször jelen vannak a Rabbiképző hallgatói, és ott irányító szerepük van.

Ez a tevékenység és a Rabbiképző ilyen szerepe az utóbbi időben „hivatalossá” is vált. Egyrészt azzal, hogy az ÁEH tudomásaival folynak, másrészt mert a MIOK vezetői az utóbbi időben többször megjelentek a péntek esti összejövetelen, és részt vettek azon.

A vázolt op[eratív] helyzetből megállapítható, hogy a cionizmus és a zsidó nacionalizmus pozíciói hazánkban az elmúlt években erősödtek. Országunkat bázisként használják fel a többi szocialista ország, elsősorban a Szovjetunió ellen. A legfrissebb adatok szerint pedig a nyugati zsidó szervezetek vezetői a magyar zsidó vezetőket akarják felhasználni arra, hogy kapcsolatot teremthessenek a szovjet zsidóság vezetőivel, esetleg állami vezetőkkel is.

Várható, hogy a közeljövőben esedékes magas szintű beutazások következtében tovább fokozódik és még nyíltabban jelentkezik a zsidó nacionalista tevékenység.

Az elhárítási területen az op. pozícióink szempontjából két dolgot kell megemlítenünk. Az egyik: a MIOK vezetésében megfelelő op. pozíciókkal rendelkezünk, hálózati és technikai vonatkozásban egyaránt. Ezekkel a területet át tudjuk tekinteni, és a külföldi ellenséges törekvésekről is op. értékű adatokat tudunk szerezni.

A másik oldal, hogy a különböző csoportosulások vonatkozásában nem rendelkezünk megfelelő információs bázissal, ami van, az jó, de kevés. Ezen a területen további hálózati és technikai vonatkozású új információs forrásokat kell kiépítenünk.

II. Operatív intézkedések

Az elhárítási terület 1974-ig a III/II-4. osztályhoz tartozott, ahol a kémelhárítás sajátos szempontjai alapján végezték az op. munkát.

A terület átvétele után az alábbi főbb feladatokat kellett megvalósítanunk:

– Az átvett anyagokat és op. eszközöket a belső elhárítás szempontjának megfelelően át kellett csoportosítani, értékelni, és meg kellett teremtenünk az eredményes munka végzéséhez szükséges bázisokat, információs forrásokat.

– Legfőbb feladat volt, hogy folyamatosan op. értékű és az egyházpolitikát segítő információkat szerezzünk a belső és a külső ellenséges törekvésekről, célkitűzésekről, módszerekről. Ezekről megfelelő információs anyagokat készítsünk a vezetés és szükség szerint a baráti országok á[llam]b[iztonsági] szervei részére.

– Meg kellett szervezni a kialakult zsidó nacionalista csoportosulások és az ilyen tevékenységet kifejtő személyek felderítését, ellenőrzését, és megfelelő intézkedéseket végrehajtani soraik bomlasztására, káros tevékenységük visszaszorítására, megszüntetésére.

A terület átvétele után folyamatosan átalakítottuk, kidolgoztuk a hálózati személyek foglalkoztatási vonalát. A meglévő anyagokkal kiválasztottuk azokat a személyeket, akik ellenséges fellépő propaganda és szovjetellenes tevékenység folytatásával voltak gyanúsíthatók, vagy ilyen kapcsolatokkal rendelkeztek, és megkezdjük ezek ellenőrzését, folyamatos feldolgozását.

Megállapítottuk, hogy az ilyen személyek döntő többsége 70-80 év közötti vagy még annál is idősebb, így velük szemben nyílt intézkedésekre nincs lehetőség. Különböző operatív kombinációkkal azonban csökkenteni tudtuk káros tevékenységüket. Ilyen lépések voltak pl.: a részükre érkező ellenséges vagy zsidó nacionalista tartalmú anyagokat koboztuk [sic!] és megsemmisítettük. Vagy: környezetükben utánuk érdeklődtünk, amit nyilván megmondtak nekik vagy hozzátartozóiknak stb.

Tény, hogy az ilyen személyek tevékenysége 1977-ben lényegesen csökkent. Voltak azonban fiatalabb korosztályhoz tartozó személyek is közöttük. Pl. „LEVELEZŐ” [fedő]n[evű] célszemély rendszeresen kapott Izraelből és az NSZK-ból ellenséges tartalmú anyagokat, és azokat ismerősei körében terjesztette, és szóban is fejtett ki ellenséges agitációt. Az ügyet bizalmas nyomozás keretében feldolgoztuk, és vizsgálatra átadtuk a III/I. osztálynak. A vizsgálat során kihallgattak több tanút, házkutatást tartottak. A célszemélyt a bíróság elítélte, és több rendőrhatalósági figyelmeztetésre is sor került.

Mindezek a kategóriában elterjedtek, és jelentős visszatartó hatást tapasztaltunk.

Vagy pl. „KÖNYVES” fn. célszemély, aki az egyik antikvárium vezetője volt, illegálisan behozott könyveket, pl. Szolzenyicin „Gulag szigetecsoport” c. és más könyveit árulta az antikváriumban. Az ügyben szignalizáltunk az Állami Könyvterjesztő Vállalat igazgatójának. A megindított fegyelmi eljárás, majd a célszemély eltávolítása az antikváriumból széles körben köztudomásúvá vált, és jelentős visszatartó hatást váltott ki.

A feldolgozó munka során több zsidó nacionalista szellemű csoportot derítettünk fel. A csoportosulások tagjainak megállapítása után bomlasztó, dezorganizáló hatású lépéseket, intézkedéseket tettünk.

Ilyenek voltak pl.:

– Szignalizáltunk különböző állami szervekhez, a csoportosulásban részt vevő személyek munkahelyi vezetőinek.

– Több személyt a BM 04/1963. parancs alapján behívtunk az útlevelesztályra, és a beszélgetés során rákérdeztünk a csoportosulásban folyó tevékenységre, tagjaira stb.

Ezen a beszélgetéseken éreztettük, hogy az információkat a csoportosulás valamelyik vezéralakjától kaptuk.

Ezt a továbbiban hálózati úton igyekeztünk erősíteni. Mindezek a bizalmatlanság légköréhez vezettek, keresték a „beépített” embereket stb.

Ezek következtében a csoportokkal sok személy kivált, leszakadt [sic!]. Egyes csoportok felbomlottak, mások atomizálódtak, létszámuk szűkült.

Ilyen volt pl. a „CÁPA” fn. célszemély, aki tagja volt egy nagyobb csoportnak, amely nyilvános helyen járt össze. Közben a lakásán egy szűkebb csoportot is létrehozott. 1976-ban az útlevelesztályon lefolytatott beszélgetés után a szűkebb csoportot megszüntette, a nagyobb csoportban viszont elterjesztette, hogy a BM mindent tud róluk. Ez a csoport is felbomlott, és azóta is a BM hírforrásait, „beépített” embereit kutatják.

Ezen kívül több preventív jellegű intézkedést tettünk és teszünk folyamatosan a külföldről beáramló ellenséges anyagok és a beutazó személyek káros tevékenységének, hatásának csökkentésére. Pl.

– Folyamatosan ellenőrzés alatt tartjuk az Izraelből, valamint a nyugati zsidó szervezetektől és ismert személyektől érkező „K” anyagokat. Az ellenséges tartalmú anyagokat folyamatosan kobozzuk.

– Rendszeresen figyelemmel kísérjük a KEO segítségével az Izraelből befelé irányuló személyforgalmat. Az ellenséges beállítottságú vagy ilyen tevékenységgel gyanúsítható személyekhez érkező izraelieket nem engedjük be az országba.

Ugyancsak folyamatosan ellenőrizzük a SZU-ból áttelepült személyekhez érkező izraeli és más nyugati országokból érkezőket. Itt is több személy beutazását megakadályoztuk.

Több hálózati utaztatást hajtottunk végre különböző nyugati zsidó szervezetekhez, azok vezetőihez, ahonnan értékes információkat szereztünk. Ezeket a szükségnek megfelelően a baráti országok áb. szerveinek is megküldtünk.

Összegezve: A beszerzett információk alapján megállapítható, hogy a nemzetközi cionizmus erőfeszíté-
téseket tesz a magyar zsidóság befolyásolására és köztük pozíciók megszerzésére a befolyás erősítése céljából. Ez a befolyás, a hatás az elmúlt 1-2 évben érezhetően erősödött, és ez bátorítólag hat a belső reakciók elemekre.

Intézkedéseink következtében a belső ellenséges elemek soraiban időnként sikerült zavart okozni, bizalmatlanságot előidézni, és ez egy bizonyos mértékig gátolta az ellenséges tevékenység kibontakozását.

Látni kell azonban azt is, hogy az ellenséges törekvések ilyen mérvű fokozódása mellett a korábbi szintű intézkedések kevésnek bizonyulnak az ellenséges törekvések visszaszorítására.

Ezért újabb hírforrásokra, az operatív eszközök fokozottabb, kombinált alkalmazására és hatékonyabb intézkedésekre lesz szükség.

Fülöp József [endör] alezr[edes]

Levéltári források

LEVÉLTÁRAK

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (MNL OL)

Gyűjtemény: Külügyminisztérium (KÜM)

MOL XIX-J-1-j (Izrael)

Gyűjtemény: Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH)

MOL XIX-A-21-a – Elnöki iratok

MOL XIX-A-21-c – Adattár

MOL XIX-A-21-d – Titkosan Ügykezelt Iratok (TÜK)

Gyűjtemény: Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Szervei

MOL M-KS 288/5 – Politikai Bizottság (PB)

MOL M-KS 288/22 – Agitációs és Propaganda Osztály (APO)

MOL M-KS 288/32 – Külügyi Osztály

MOL M-KS 288/36 – Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály

MOL M-KS 288/47 – Kádár János Titkársága

Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár (MILEV)

MILEV XXXIII – Letétek

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.5. O-17169/0-5, „Ellenséges tevékenységet kifejtő cionisták” objektumdosszié

3.1.5. M-37478/1-4, „Xavér” munkadosszié

3.1.5. M-37809/1-3, „Sárvári György” munkadosszié

3.1.5. O-13558/1, „Milliomos” személyi dosszié (szám: Sz-7088)

3.1.5. O-13772/1-3, „Salom” csoportdosszié

3.1.5. O-13616, „Exodus” csoportdosszié

3.1.5. O-13839, „Nyomda” csoportdosszié

Az NDK Állambiztonsági Szolgálati Iratait Kezelő Szövetségi Megbízott Hivatala [Die Behörde des Bundesbeauftragten für die Stasi-Unterlagen, BStU]

BStU MfS XX 4 754, Jüdische Gemeinde DDR, 1953–1968

BStU MfS HA XX/4 235, Zusammenarbeit mit den Sicherheitsorganen der UdSSR, 1971–1972, 1974–1979

BStU MfS HA XX /4 2158, Berichte über die Beratungen mit den Sicherheitsorganen der ČSSR, 1977–1988

BStU MfS HA XX/4 144, Entwurf einer Arbeitsvereinigung zwischen der V. Verwaltung der polnischen GD und der HA XX

BStU MfS, HA XXII, Nr. 1767, Information der Sicherheitsdienste Ungarns über die subversive Tätigkeit der israelischen Geheimdienste und der zionistischen Organisationen

BStU MfS HA XX/4 2157, Berichte über Beratungen mit den Sicherheitsorganen Ungarns in Berlin und Budapest

BStU MfS HA II Nr. 24003, Informationen über Erkenntnisse zur Arbeitsweise des israelischen Geheimdienstes gegen die UdSSR und die soz. Staatengemeinschaft

A Csehszlovák Kommunista Párt (CSKP) Központi Bizottságának Archívuma [Národní Archiv, Ústřední Výbor Komunistické Strany Československa]

Gyűjtemény: Antonín Novotný II

WEBES ARCHÍVUMOK

Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XVIII, Arab–Israeli Dispute, 1964–67. Office of the Historian. <https://history.state.gov/historical-documents/frus1964-68v18/comp1> (2016.12.08).

Lyndon Johnson Administration: State Department Documents from the 1967 War. Jewish Virtual Library. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/US-Israel/1967war7.html> (2018.09.09).

Wilson Center Cold War International History Project (CWIHP). Wilson Center Digital Archive, History and Public Policy Program. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/> (2018.09.09).

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. https://www.abtl.hu/iratok/segedletek/digitalizalt_forrasok (2018.09.09).

Irodalom

APOR Péter 1998. A népi demokrácia építése. *Századok*, 1998/3. 601–632.

APOR Péter 2013. The Lost Deportations and the Lost People of Kunmadaras: A Pogrom in Hungary, 1946. *Hungarian Historical Review* 2:3 (2013): 566–604.

BAEV, Jordan 2008. Eastern Europe and the Six-Day War: The Case of Bulgaria. In RO'I-MOROZOV 2008: 172–196.

BÁRDOS Pál 1975. Az első évtized. Szépirodalmi: Budapest.

BÁRDOS Pál 1981. A második évtized. Szépirodalmi: Budapest.

BAR-NOI, Uri 2011. The Soviet Union and the Six-Day War: Revelations from the Polish Archives. *Cold War International History Project*, e-Dossier No. 8. Woodrow Wilson Center, 2011. november 7. <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-soviet-union-and-the-sixday-war-revelations-the-polish-archives> (2018.09.09).

BEIZER, Michael 2009. 'I Don't Know Whom to Thank': The American Jewish Joint Distribution Committee's Secret Aid to Soviet Jewry. *Jewish Social Studies: History, Culture, Society* 15 (2009): 111–136.

BEIZER, Michael 2016. American Joint Distribution Committee. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/American_Jewish_Joint_Distribution_Committee (2018.09.09).

BIBÓ István 1986 (1948). Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. In uő: *Válogatott tanulmányok*. Budapest: Magvető, 1986: 2–621.

BIRN, Ruth Bettina 2011. Fifty Years After: A Critical Look at the Eichmann Trial. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2011. március 22. <http://www.thefreelibrary.com/Fifty+years+after%3a+a+critical+look+at+the+Eichmann+trial.-a0296255592> (2018.09.09).

BOHUS Kata 2013. Jews, Israelites, Zionists: The Hungarian State's Policies on Jewish Issues in a Comparative Perspective (1956–1968). PhD-dolgozat, Central European University, 2013.

- BOHUS Kata 2015. Not a Jewish question? The Holocaust in Hungary in the Kadar regime's propaganda during Adolf Eichmann's trial. In *The Holocaust in Central and Eastern Europe: New Perspectives and Research Results* (a Hungarian Historical Review különi kiadása) 4:3 (2015): 737–772.
- BULÍNOVÁ, Marie (szerk.) 1993. *Československo a Izrael v letech 1945–1956. Dokumenty, Ústav pro soudobé dějiny*. Prague: AV CR, 1993.
- CAŁA, Alina 1995. *The Image of the Jew in Polish Folk Culture*. Jerusalem: Magnes, 1995.
- CAŁA, Alina – DATNER-SPIEWAK, Helena (szerk.) 1997. *Dzieje Żydów w Polsce 1944–1968*. Warsaw: Teksty źródłowe, 1997.
- CANTOROVICH, Nati 2007. Soviet Reactions to the Eichmann Trial: A Preliminary Investigation 1960–1965. *Yad Vashem Studies* 35:2 (2007): 103–141.
- CHECINSKI, Michael 1982. *Poland. Communism, Nationalism, Antisemitism*. New York: Karz-Cohl, 1982.
- CRHOVA, Marie 2004. Jews under the Communist regime in Czechoslovakia. In Kovács András (szerk.): *Jewish Studies at the CEU. III. Yearbook 2002–2003*. Budapest: Central European University, 2004: 290–294.
- DARVAS József 1945. Őszinte szót a zsidókérdésben! *Szabad Nép*, 1945. március 25.
- DÉNES Béla 1991. *Ávós világ Magyarországon: Egy cionista orvos emlékiratai*. Budapest: Kossuth, 1991.
- DÉSI János 2017. *Lévai Jenő és a zsidósors*. Budapest: Citoyen, 2017. https://www.academia.edu/34336830/Dési_János_Lévai_Jenő_és_a_zsidósors (2018.05.12).
- DUNAI Andrea 2004. Kárpótlás, devizabevétel, diplomácia. *Múlt és Jövő* 15:4 (2004), 55–73.
- DUSCHINSKY, Eugene et al. (szerk.) 1953. *The Jews in the Soviet Satellites*. Ithaca, NY: Syracuse University Press, 1953.
- ENGEL Pál 2001. Úrigyerekek tévúton. *Népszabadság*, 2001. május 12.
- FROJIMOVICS Kinga 2015. The Role of the World Jewish Congress in the Reestablishment of Jewish Communal Life in Hungary after the Holocaust (1945/1953). In Molnár Judit (szerk.) *The Holocaust in Hungary. A European Perspective*. Budapest: Balassi, 2015: 300–315.
- GERGELY Ágnes 2013. Két szimpla a Kedvesben. Európa: Budapest.
- GOLAN, Galia 2005. The Soviet Union and the Six-Day War in Light of Archival Materials. *Journal of Cold War Studies* 8:1 (2005): 3–19.

- GREEN, Peter S. 2003. Czechs Seek to Indict Officials Who Assembled Lists of Jews. *International Herald Tribune*, 2003. november 27.
- GROSS, Jan T. 2006. *Fear. Antisemitism in Poland after Auschwitz: An Essay in Historical Interpretation*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006.
- HEITLINGER, Alena 2006. *In the Shadow of the Holocaust and Communism. Czech and Slovak Jews since 1945*. New Jersey – London: Transaction, 2006.
- HERE, Jeffrey 1994. East German Communists and the Jewish Question: The Case of Paul Merker. *Journal of Contemporary History* 29 (1994): 627–661.
- HERE, Jeffrey (szerk.) 2007. *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective*. New York: Routledge, 2007.
- HERSHBERG, James G. 2011. The Soviet Bloc and the Aftermath of the 1967 War. *Cold War International History Project*, e-Dossier No. 13. Woodrow Wilson Center, 2011. júl. 7. <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-soviet-bloc-and-the-aftermath-the-june-1967-war> (2018.09.09).
- The Jewish Situation in Czechoslovakia after Dubcek*. Background paper no. 13. London: Institute of Jewish Affairs in association with the World Jewish Congress, 1969.
- KARÁDY Viktor 2000. Zsidóság és modernizáció a történelmi Magyarországon. In uő: *Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1867–1945)*. Budapest: Replika, 2000: 7–40.
- KARÁDY Viktor 2002. *Túlélők és újrakezdők*. Budapest: Múlt és Jövő, 2002.
- KOVÁCS András (szerk.) 1995. *Zsidók Budapesten* (Budapesti Negyed 8. sz.) 1995 nyár.
- KOVÁCS András 2004. Hungarian Jewish Politics from the End of the Second World War until the Collapse of Communism. In Ezra Mendelsohn (szerk.): *Jews and the State. Dangerous Alliances and the Perils of Privilege. Studies in Contemporary Jewry*, XIX. Oxford: Oxford University Press, 2004: 124–156.
- KOVÁCS András 2008. A zsidókérdés a mai magyar társadalomban. In uő: *A Másik szeme. Zsidók és antiszemiták a háború utáni Magyarországon*. Budapest: Gondolat, 2008: 19–51.
- KOVÁCS András 2011. *The Stranger at Hand. Antisemitic Prejudices in Post-Communist Hungary*. Leiden and Boston, MA: Brill, 2011.
- KOVÁCS András 2014. Antisemitic Elements in Communist Discourse. A Continuity Factor in Post-War Hungarian Antisemitism. In François Guesnet – Gwen Jones (szerk.): *Antisemitism in an Era of Transition. Continuities and Impact in*

- Post-Communist Poland and Hungary*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014: 135–147.
- KOVÁCS András (Ed.) 2016. *Communism's Jewish Question. Jewish Issues in Communist Archives*. Oldenbourg: De Gruyter, 2016.
- KRAJEWSKI, Stanisław 2000. Jews, Communism, and the Jewish Communists. In Kovács András (szerk.): *Jewish Studies at the CEU. I. Yearbook 1996–1999*. Budapest: Central European University, 2000: 115–130.
- KUNT Gergely 2017. Kamasztükrök: A hosszú negyvenes évek társadalmi képzetei fiatalok naplóiban. Korall: Budapest.
- LABENDZ, Jacob Ari 2014a. Lectures, Murder, and a Phony Terrorist: Managing “Jewish Power and Danger” in 1960s Communist Czechoslovakia. *East European Jewish Affairs* 44:1 (2014): 84–108.
- LABENDZ, Jacob Ari 2014b. Renegotiating Czechoslovakia. The State and the Jews in Communist Central Europe: The Czech Lands, 1945–1990. PhD thesis, Graduate School of Arts and Sciences of Washington University, 2014.
- LACZÓ Ferenc 2015. The Foundational Dilemmas of Jenő Lévai: On the Birth of Hungarian Holocaust Historiography in the 1940s. *Holocaust Studies: A Journal of Culture and History* 21 (2015/1–2): 93–119. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17504902.2015.1062278> (2018.11.18.)
- LANIČEK, Jan 2013. *Czechs, Slovaks and the Jews, 1938–48. Beyond Idealization and Condemnation*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Losonczy Géza levele Révai Józsefnek, 1949. július 14-én. Közreadja: Standeisky Éva. In KOVÁCS 1995: 209–227.
- MASTNY, Vojtěch – BYRNE, Malcolm (szerk.) 2005. *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955–1991*. Budapest: Central European University Press, 2005.
- MARGOLIUS-KOVÁLY, Heda 1997. *Under a Cruel Star: A Life in Prague, 1941–1968*. Teaneck, NJ: Holmes and Meier, 1997.
- MEINING, Stefan 2002. *Kommunistische Judenpolitik. Die DDR, die Juden und Israel*. Munster, Hamburg, London: LIT Verlag, 2002.
- MENDELSON, Ezra (szerk.) 2004. *Jews and the State. Dangerous Alliances and the Perils of Privilege*. Studies in Contemporary Jewry XIX. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- MOLNÁR Adrienne (szerk.) 2004. *A „hatvanas évek” emlékezete*. Budapest: 1956-os Intézet, 2004.

- MOLNÁR Erik 1946. Zsidókérdés Magyarországon. *Társadalmi Szemle* 5 (1946): 326–333.
- NAGY Imre 2006. *Snagovi jegyzetek. Gondolatok, emlékezések 1956–1957*. Szerk.: Vida István. Budapest: Gondolat, 2006.
- Nyílt levél a magyar társadalomhoz és a magyar zsidósághoz. *AB Hírmondó* 6–7 (1984. május–június): 23–37.
- Orientation for a Systematic Register of People of Jewish Origin. In Kovács András (szerk.): *Communism's Jewish Question*. Oldenbourg: De Gruyter, 2017: 351.
- PELLE János 1995. *Az utolsó vérvádak*. Budapest: Pelikán, 1995.
- PETŐ Andrea 2006. Népbíróság és vérvád az 1945 utáni Budapesten. *Múltunk* 1 (2006): 41–71.
- POZSGAY Imre 1984. Előszó. In Hanák Péter (szerk.): *Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus*. Budapest: Gondolat, 1984. 5–12.
- Prague Daily Warns of Mounting Anti-Semitism in Czechoslovakia, Asks Ban. *Jewish Telegraph Agency*, 1969. április 10. <http://www.jta.org/1969/04/10/archive/prague-daily-warns-of-mounting-anti-semitism-in-czechoslovakia-asks-ban> (2018.09.10).
- Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*. Ministerstvo spravedlnosti. Prague: Orbis, 1953.
- RÁCZ András 1995. “Szóval azt mondja, aki zsidó, tartsa magát zsidónak?” Mihanicsik Zsófia interjúja Rácz Andrásal. In KOVÁCS 1995: 227–259.
- Rajk László és társai a népbíróság előtt. Budapest: Szikra, 1949.
- RAMET, Pedro [Sabrina P.] (szerk.) 1989. *Religion and Nationalism in Soviet and East European Politics*. Durham, NC: Duke University Press, 1989.
- RAMET, Pedro [Sabrina P.] (szerk.) 1990. *Catholicism and Politics in Communist Societies*. Durham, NC: Duke University Press, 1990.
- RÉVÉSZ Sándor 2006. Kommunisták a forradalomban. *Beszélő*, 11:11 (2006): 56–58.
- RO’I, Yaacov – MOROZOV, Boris (szerk.) 2008. *The Soviet Union and the June 1967 Six-Day War*. Washington, DC, Stanford, CA: Woodrow Wilson Center Press, Stanford University Press, 2008.
- RO’I, Yaacov – ADAMSKY, Dima P 2008. Conclusion. In RO’I–MOROZOV 2008: 268–280.
- RUDNICKI, Szyman – SILBER, Marcos (szerk.) 2009. *Stosunki Polsko–Izraelskie (1945–1967). Wybór Dokumentów, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych*. Warsaw: Archiwum Państwowe Izraela, 2009.

- SCHATZ, Jeff 1991. *The Generation. The Rise and Fall of the Jewish Communists of Poland*. Berkeley, CA: University of California Press, 1991.
- ŠMOK, Martin 2014. "Every Jew is a Zionist, and Every Zionist is a Spy!" The Story of Jewish Social Assistance Networks in Communist Czechoslovakia. *East European Jewish Affairs* 44 (2014): 70–83.
- SMOLAR, Aleksander 1987. Les Juifs dans la mémoire polonaise. *Esprit*, June 1987: 31–31.
- STANDEISKY Éva 1995. A kommunista zsidóellenesség. In KOVÁCS 1995: 209–227.
- STANDEISKY Éva 2007. *Antisemitizmusok*. Budapest: Argument, 2007.
- STOLA, Darius 2007. Anti-Zionism as a Multipurpose Policy Instrument: The Anti-Semitic Campaign in Poland, 1967–1968. In HERF 2007, 159–184.
- SVÉD László 1993. A magyar zsidóság és a hatalom 1945–1955. *Múltunk* 1993/2–3: 248–298.
- SZALAI Ágnes 2006. A kommunista diktatúra zsidóáldozatai (1949–1954). In Randolph L. Brahm (szerk.): *Tanulmányok a holokausztról* 4. Budapest: Presscon, 2006: 217–268.
- SZÁRAZ György 1976. *Egy előítélet nyomában*. Budapest: Magvető, 1976.
- SZAYNOK, Božena 2012. *Poland–Israel 1944–1968. In the Shadow of the Past and of the Soviet Union*. Warsaw: Institute of National Remembrance, 2012.
- SZAYNOK, Božena [én.]. The Kielce Pogrom (July 4, 1946). <http://www.jewish-virtuallibrary.org/the-kielce-pogrom> (2018.09.10).
- Titkos kiegyezés a padlásszobában. Interjú Görög János volt izraeli magyar nagykövettel. *Hetek* 2000/4: 2–3.
- TOLTS, Mark [én.]. Population and Migration. Migration since World War I. *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Population_and_Migration (2018.09.10).
- UNGVÁRY Krisztián 2014. Kárpótlás és kifosztás között: Németország kárpótlási fizetései a Kádár-rendszerben. In Uő. *Tettesek vagy áldozatok? Feltáratlan fejezetek a XX. század történelméből*. Budapest: Jaffa, 2014. 213–262.
- UNGVÁRY Krisztián 2012. *A Horthy-rendszer mérlege*. Budapest–Pécs: Jelenkor–OSZK, 2012.
- WĘGRZYN, Ewa 2011. L'émigration des Juifs de Pologne en Israël dans les années 1956–1959. *Bulletin du Centre de recherche français à Jérusalem* (online), 22. <http://bcrfj.revues.org/6531> (2018.09.10).

Rövidítések

áb. – állambiztonsági

ÁEH – Állami Egyházügyi Hivatal

APO – Agitációs és Propaganda Osztály

BIH – Budapesti Izraelita Hitközség

BIZ – Nemzetközi Fizetések Bankja (Bank für Internationalen Zahlungsausgleich)

BM – Belügyminisztérium

CSKP – Csehszlovák Kommunista Párt

CSSZK – Csehszlovák Szocialista Köztársaság

Dft – devizaforint

EAK – Egyesült Arab Köztársaság

ÉZSK – Európai Zsidó Kongresszus

FIJET – Turisztikai Újságírók és Írók Nemzetközi Szövetsége (Fédération

Internationale des Journalistes et Ecrivains du Tourisme)

HM – Honvédelmi Minisztérium

IKKA – IBUSZ Külföldi Kereskedelmi Akció

IKP – Izraeli Kommunista Párt

JDC – American Jewish Joint Distribution Committee, lásd még Joint

Joint – zsidó segélyalapítvány (American Jewish Joint Distribution Committee)

KB – Központi Bizottság

KEB – Központi Ellenőrző Bizottság

KEO – Külföldiek Ellenőrző Osztály

KKI – Kulturális Kapcsolatok Intézete

KKM – Külkereskedelmi Minisztérium

KSZ – kisipari szövetkezet

KSZB – Központi Szociális Bizottság

KÜM – Külügyminisztérium

M – millió

MIE – magyar izraelita egyház
 MIOI – Magyarországi Izraeliták Országos Irodája
 MIOK – Magyar Izraeliták Országos Képviselője/Központja
 MNK – Magyar Népköztársaság
 MT – Minisztertanács
 MZSV/MZSVSZ – Magyar Zsidók Világszövetsége
 NB – Nemzeti Bank
 NÜB – Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága
 PB – Politikai Bizottság
 PFSZ – Palesztin Felszabadítási Szervezet
 PTO – Párt- és Tömegszervezetek Osztálya
 Rb – rubel
 SABENA – belga légitársaság (Société Anonyme Belge d'Exploitation de la Navigation Aérienne)
 SSE – a JDC által alapított segélyszervezet (Société de Secours et d'Entraide)
 SZKP – Szovjetunió Kommunista Pártja
 SZU – Szovjetunió
 TSKŻ – Lengyelországi Zsidók Társadalmi és Kulturális Egyesülete (Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce)
 TÜK – titkos ügykezelés
 VAC – Vívó és Atlétikai Club
 VB – Végrehajtó Bizottság
 VCS – különleges frekvenciájú közvetlen telefonvonal (volnaja csrezvucsajnaja)
 WJC – Zsidó Világkongresszus, ZSVK (World Jewish Congress)
 ZSVK – Zsidó Világkongresszus, lásd még WJC

Névmutató

Aczél György 289
 Adenauer, Konrad 105, 145, 151, 154-155, 343
 Ajtai Miklós 256
 Alekszandrov, Andrej 179
 Al-Rawi, Afif Eisza 298
 Ambrus Sándor 394, 397
 Amer, Abdel Hakim 181, 183, 185, 197, 203
 Amir, Rehavam 104
 Antos István 65,
 Árif, Abdul Rahman
 (a szövegben: Aref) 211
 Aubert, Pierre 232
 Baczoni Jenő 41, 60
 Balló István 223, 253-254, 362
 Barity Miklós 231
 Bebők Gábor 78, 81
 Becher, Kurt 109, 141
 Beck István 81, 89, 252
 Beck Tamás 246
 Beer Iván 320, 370, 372-377, 380-387, 389-392
 Beizer, Michael 256
 Ben-Gurion, David 144
 Benoschofsky Imre (a szövegben még: Beneschofszky, Benesovszky, Benoschofszky) 224, 264, 277, 279, 317, 369, 381-383
 Bényi József 231
 Berecz János 81, 89, 295
 Berger István 370, 372-377, 380-387
 Bergmann, Werner 13
 Bibó István 18-19
 Birn, Ruth Bettina 104
 Biszku Béla 194
 Bohus Kata 13, 109
 Bojti János 89
 Bormann, Martin 149
 Boros Lajos 390
 Borsa Mihály 258, 314-315, 318-319, 325, 333, 340, 360, 381, 383-384, 386
 Boutaieb, Mustapha 298
 Brand, Joel 139
 Brandt, Willy 414-415
 Brezsnjev, Leonid Iljics 162-164, 166-167, 170-171, 174, 176-177, 179, 182-183, 190, 192-194, 201, 209-211, 414
 Bronfman, Edgar (a szövegben még: Bronfmann) 254-255, 293, 295, 297
 Bulínová, Marie 9

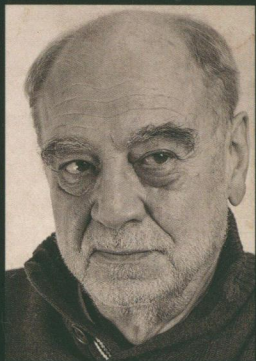
- Kardos Géza 65
 Kasztner Rudolf (a szövegben még: Kastner) 108-109, 114, 137, 139-141
 Katona László 137, 351, 375, 379-380, 391
 Kauders, Ben-Zion (a szövegben: Ben Cion Kauders) 394
 Kaul, Friedrich 152
 Kecskeméti György 350
 Keller László 399, 411
 Kincses, László 231
 Kishon, Efrájim (a szövegben: Efrahim Kishont) 234
 Klacsmann Borbála 137
 Klein, Theo 292-295
 Klutznick, Philip (a szövegben még: Klutzynek, Klutznik, Klutzynek) 260, 289, 291, 402, 413
 Kohl, Helmut 414
 Komócsin Zoltán 178, 193, 195-196, 218, 220
 Kopányi Vilmos 298
 Korem, Paul 45, 55-58
 Kós Péter 43, 45, 63, 250
 Kósa László 390
 Koszigin, Alekszej 174, 181, 192, 209
 Koucký, Vladimír 132
 Kovács András 16, 18-20, 24-25, 27, 36, 38, 303, 306, 321, 426-430
 Kovács Zoltán 136, 231
 Könczöl István 377
 Kővári Péter 231
 Krajewski, Stanisław 18, 428
 Kriegel, František 304
 Krumey, Hermann (a szövegben: Krumay) 72
 Krzyżanowska, Zofia 149
 Kudrjasov, Alekszandr 210
 Kukk István 372, 380
 Labendz, Jacob Ari 9, 25, 30, 37-40, 169, 252, 254, 257, 302-303, 305, 307-308, 428
 Lahav, Jehuda 235
 Lakatos Ernő 295-296
 Landesmann György (a szövegben még: Landeszman, Landesmann) 372-375, 381-387, 390
 Láng Viktor 360, 381-384
 Lániček, Jan 18-19, 24, 428
 Léderer Lajos 72
 Lévai Jenő 109, 137, 426, 428
 Losonczy Pál 232, 236
 Losonczy Géza 26, 428
 Lovász Ferenc 321
 Lőrincz N. János (a szövegben: Lőrinc) 81
 Lukács István 351
 Malik, Jakov 214
 Margolius-Kovály, Heda 19, 428
 Masharika, Abdul Aziz 298
 Mastny, Vojtech 161, 167, 428
 Máté Miklós 317, 349
 Meining, Stefan 25, 30, 104-105, 428
 Meir, Golda 45, 48, 55-58, 77, 145
 Mélykúti Ferenc 347, 351, 353, 361, 371, 375, 379-380, 384, 388, 391, 393

- Mendelsohn, Ezra 427-428
 Mengele, Joseph 149
 Merker, Paul 25
 Mickenberg, Jakov 415
 Miklós Imre 254-255, 257-261, 265, 291, 293, 295-297, 360
 Mikunis, Shmuel 108, 141-142
 Miller, Michael L. 13
 Mód Péter 81, 89
 Molnár Adrienne 111, 428
 Molnár Erik 24, 429
 Mona Gyula 289
 Morozov, Boris 161-163, 166-167, 425, 429
 Mowshovitz, Israel 399
 Nagy Imre 26-27, 231
 Nánási Miklós 411
 Nasszer, Gamal Abdel 74, 85, 163, 165, 174-176, 179, 183-187, 189-190, 198-199, 203-205, 209-210, 213, 218-220, 389
 Nemes János 219
 Németh Miklós 261
 Neumann József 390-391
 Norden, Albert 105
 Novotný, Antonín Josef 128-129, 164, 186, 199, 424
 Nyerki Gyula 75, 139
 Oberländer, Theodor 124, 147-148, 154
 Ofry, Dan 403
 Ojsztrah, David (a szövegben: Ojstrak) 87
 Olt Károly 267
 Orbán László 275, 364
 Pachta [?] 42, 47, 66-67
 Palotás József 390-391
 Paškevičius, Mečys (Pasker, Mike) 160
 Pécsi Vera 13
 Pekárková, Eliška 13
 Pelle János 24
 Peresz, Simon 172, 232, 236, 246, 297-299
 Pereszlényi Zoltán 298-299
 Péter János 113-114, 119, 137, 143, 223, 267, 286, 326
 Podgornij, Nyikolaj 163, 209-210
 Prantner József 222, 252, 278, 288, 360, 380
 Puja Frigyes 137, 140, 257, 289
 Pullai Árpád (a szövegben még: Pulai) 221, 223, 286
 Rác András 321, 429
 Rác Pál 397
 Rajk László 25
 Rákosi Mátyás 26-27
 Ramet, Sabrina P. 21, 429
 Ran, Nachman (a szövegben: Nachmann) 353
 Ránki György 152
 Rapai Gyula 267
 Rappaport Ottó 235
 Révai József 26, 428
 Riegner, Gerhart Moritz (a szövegben még: Gergart, Rigner) 276, 282, 284, 286, 411-412
 Ro'i, Yaakov 161-164, 166-167, 425, 429
 Robinson, Donald M. 261
 Rónai András 235

- Rosen, Moses (a szövegben még: Mózes Rósen) 279, 285
 Roth, Siegfried/Stephen (a szövegben még: Róth Sigfrid) 72-73, 75, 250, 268-269, 279, 286, 411-413, 415
 Rudnicki, Szyman 9, 104, 108, 429
 Ruszakov, Konsztantyin 182, 209
 Ruzsa Ágnes 13
 Salgó László 222, 317, 338, 381-383
 Samir, Jichak (a szövegben: Shamir) 232
 Sanbar, Moshe 235
 Sattath, Dow 57
 Sauckel, Fritz 147
 Schatz, Jeff 18, 26, 302
 Scheiber Sándor (a szövegben még: Scheibert) 222, 224, 225, 258, 314-319, 320, 325, 326, 332, 338, 353, 356-358, 365-367, 370, 381-384, 386, 407, 412, 413
 Schmidt, Helmut 414
 Schneier, Arthur 411
 Schön Dezső (a szövegben: Schön) 82
 Schröder, Gerhard 148
 Schülér-Springorum, Stephanie 13
 Sebes István 61
 Seifert Géza 221-222, 224, 254, 259, 277, 279, 282, 284, 288, 319, 324, 360, 364, 381-383
 Seifert Gézáné 289
 Servatius, Robert 141, 147-148, 151, 154-155
 Sík Endre 47, 76-77, 119
 Šik, Ota 304
 Silber Iván (a szövegben még: Silber István) 374-375
 Silber, Marcos 9, 104, 108
 Singer, Israel 255, 293, 294-297
 Slánský, Rudolf 25, 304, 429
 Słowikowski, Jan (a szövegben: Slovikovski) 53
 Šmok, Martin 256
 Smolar, Aleksander 18-19
 Sós Endre 264, 319, 354-356, 360, 363-364, 367
 Speidel, Hans 148
 Standeisky Éva 17, 24, 27, 428, 430
 Steer Lajos 376
 Steinberg, Elan (a szövegben: Elen) 296
 Steiner Marcell 353, 365
 Strauss, Franz Joseph 148, 414
 Studený, Luboš 13
 Svéd László 256, 430
 Svoboda, Ludvík 374
 Szadat, Anvar 245
 Szalai Ágnes 13, 24-25, 32, 430
 Szántó Dénes 66
 Száraz György 35, 413, 430
 Szarka Károly 41, 45, 63, 65, 76-77, 81, 89, 119, 136
 Szaynok, Božena 9, 17, 25, 30, 32, 37-39, 108, 110, 302-303, 308, 430
 Szendrő László 63-64, 66, 70
 Széphelyi Zoltán 119
 Szikacsov, Nyikolaj 210
 Szilágyi Béla 60, 81-82, 89, 96, 252
 Szimonov, Konsztantyin 87
 Szirmai István 105, 111, 114, 207

- Szoboljev, Arkagyij 114
 Szolnok Péter 72
 Szolzsenyicin, Alekszandr 418, 421
 Sztálin, Joszif 257
 Szűrös Mátyás 235
 Tauber László 395-396
 Telepó Sándor 358
 Tischler János 13
 Tito, Josip Broz 85, 165-167, 170, 182-183, 186, 188, 193, 196, 199, 201, 203-204, 209, 218, 253, 265
 Tolts, Mark 39-40, 42, 430
 Topolevsky, Gregorio 149
 Toronyi Zsuzsa 13
 Tóth Elek 81, 89
 Tóth Lajos 348, 378
 Tömpe Istvánné 89
 Tuval, Meir 44, 55, 57-59, 66
 Tyitov, Fjodor 162, 175, 178, 180, 211
 U Thant 219,
 Ulbricht, Walter 27, 105, 164, 189, 193
 Ungváry Krisztián 13, 18, 30-31, 430
 Varga Gyula 376
 Varga István 119, 231
 Várkonyi Péter 137, 231-232
 Veress Péter (a szövegben még: Veres) 45, 52, 101
 Verók László 377
 Vilner, Meir 235, 250, 262
 Waldheim, Kurt 297
 Waldman Tibor J. 394
 Weiler, Jack 284
 Wiesel, Elie 296
 Wilson, Harold 178-181
 Winkelmann, Otto 153
 Wisliceny, Dieter (a szövegben: Wisliczeny) 120
 Wittenberg Imre 365
 Wolniak Zygfryd 104
 Yahil, Chaim 110
 Yaron, Yerahmiel Ram 77
 Zádor Tibor 81, 143
 Zagyi János 96
 Zsivkov, Todor 164, 166, 187
 Zsoldos Jenő (a szövegben még: Zsoldos István) 339, 356, 365

Kovács András

Széchenyi-díjas szociológus, az MTA doktora, a CEU professzora. Fő kutatási területe az antiszemitizmus és az előítéletesség szociológiája, a zsidóság a második világháború utáni Magyarországon, a szélsőjobboldali mozgalmak Európában. Több mint 150 publikációja jelent meg számos nyelven.

Főbb munkái:

- *A kéznél lévő Idegen. Antiszemita előítéletek a rendszerváltozás utáni Magyarországon.* POLGART Kiadó, Budapest, 2005.
- *A Másik szeme. Zsidók és antiszemiták a háború utáni Magyarországon.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2008.
- *The Stranger at Hand. Antisemitic prejudices in Post-Communist Hungary.* Brill, Leiden-Boston, 2010.
- *A Holokauszt Magyarországon – hetven év múltán* (szerk. R. L. Brahammel). Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2015.
- *Communism's Jewish Question. Jewish Issues in Communist Archives* (szerk.) De Gruyter, Oldenbourg, 2017.
- *Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben* (szerk. Barna Ildikóval). Szombat, Budapest 2018.

Ez a kötet, korábban zárt levéltárakban őrzött titkos iratok közzététele és elemzése révén azt mutatja be, hogy hogyan kezelte a „zsidó ügyeket” a magyar pártállam 1957 és 1989 között, hogy milyen volt – nemzetközi összefüggésekbe ágyazva – a „legliberálisabb” kommunista rezsim, a Kádár-rendszer „zsidópolitikája”. Kádár János és Leonid Brezsnyev szovjet pártfőtisztár 1967-es telefonbeszélgetéseinek jegyzőkönyveiből és egy sor más dokumentumból jól követhető, hogy hogyan irányította és hangolta össze a moszkvai vezetés a szovjet tömb országainak politikáját „zsidó ügyekben”, és mekkora volt a magyar pártvezetés mozgástere ezen a területen.

A kötetbe felvett dokumentumok öt fontos téma köré rendeződnek: az Izraellel kapcsolatos politika, az Eichmann-ügy, a hatnapos háború 1967-ben, a nemzetközi zsidó szervezetekhez való viszony és a hazai zsidósággal kapcsolatos ügyek. Az utóbbi témakör kapcsán bemutatásra kerülnek az elnyomás mechanizmusai: hogyan működtek és milyen eszközöket használtak a pártállami szervek a zsidósággal kapcsolatos politikai célok elérésére, milyen adatok és információk alapján döntött a politika „zsidó ügyekben”, milyen megfontolások alapján kerültek egyes személyek és ügyek a politikai rendőrség látókörébe, hogyan folyt a titkos információszerzés a zsidó hitközség életéről és általában az országban élő zsidókról, miről jelentettek a beépített ügynökök, illetve hogyan használták fel ezeket az információkat a pártállami vezetők leplezetlen nyomásgyakorlásra és manipulációra politikai céljaik elérése érdekében.

